

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

TÜRKİYE’NİN BALKAN TÜRKLERİ POLİTİKASININ ANALİZİ (1991-2014)

KADER ÖZLEM

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. SİBEL TURAN

EDİRNE – 2015

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
DOKTORA TEZİ

Kader ÖZLEM tarafından hazırlanan “TÜRKİYE’NİN BALKAN TÜRKLERİ POLİTİKASININ ANALİZİ (1991-2014)” konulu DOKTORA Tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Öğretim - Öğretim ve Sınav Yönetmeliği’nin 27. ve 28. Maddeleri uyarınca 17 Eylül 2015 / Perşembe günü saat 14:00’de yapılmış olup, doktora tezinin (*)
.....~~Kabul~~.....~~Edilmesine~~..... OY BİRLİĞİ / ~~OY ÇOKLUĞU~~ ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Prof. Dr. Sibel TURAN (Danışman)	Kabul Edilmesine	
Doç. Dr. Barış ÖZDAL	Kabul Edilmesine	
Doç. Dr. Burak GÜMÜŞ	Kabul Edilmesine	
Doç. Dr. Ferhat PİRİNÇÇİ	KABUL EDİLMESİNE	
Yrd. Doç. Dr. Sibel KAVUNCU	Kabul Edilmesine	

(*) Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında “ Kabul Edilmesine / Red Edilmesine / Düzeltilmesine” seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekmektedir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10088619
Yazar Adı / Soyadı	KADER ÖZLEM
Uyruğu / T.C.Kimlik No	TÜRKİYE / 15712803726
Telefon	5063823711
E-Posta	kaderozlem@gmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	TÜRKİYE'NİN BALKAN TÜRKLERİ POLİTİKASININ ANALİZİ (1991-2014)
Tezin Tercümesi	THE ANALYSIS OF BALKAN TURKS POLICY OF TURKEY (1991-2014)
Konu	Siyasal Bilimler = Political Science ; Uluslararası İlişkiler = International Relations
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bölüm	Uluslararası İlişkiler Bölümü
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Bilim Dalı	
Tez Türü	Doktora
Yılı	2015
Sayfa	342
Tez Danışmanları	PROF. DR. SİBEL TURAN 24508893278
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	
Kısıtlama	36 ay süre ile kısıtlı

Tezimin, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine izin veriyorum. Ancak internet üzerinden tam metin açık erişime sunulmasının 28.09.2018 tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amacı ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum.

NOT: Erteleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.

28.09.2015

İmza:.....

Tezin Adı: Türkiye'nin Balkan Türkleri Politikasının Analizi (1991-2014)

Hazırlayan: Kader ÖZLEM

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'dan geri çekilişiyile birlikte, bölgedeki Türkler azınlık konumuna düşmüştür. XX. yüzyıl içerisinde Balkan Türkleri baskı ve asimilasyon politikalarına maruz kalırken, bu durum Türkiye'ye yönelik kitlesel göçler yaşanmasına yol açmıştır. Söz konusu kitlesel göçlerin bazıları anlaşmalar kapsamında gerçekleşse de önemli bir kısmı yaşanan hak ihlallerine bağlı olarak kriz merkezli meydana gelmiştir.

Türkiye'nin ortak tarihe sahip olduğu ve aynı ulus bağı içerisinde bulunduğu Balkan Türkleri, Balkanlar politikasının şekillenmesinde etkili olmaktadır. Öyle ki Ankara'nın Balkanlar'a yönelik politikasında siyasi, ekonomik, askeri ve jeo-stratejik faktörlerin varlığına karşın, söz konusu nüfus grubu daha merkezi bir yere sahip olmuştur. Bu durum, Balkan Türkleriyle ilgili yaşanan krizlerde kendisini daha somut olarak göstermektedir. Kriz dönemleri dışında ise Ankara yönetimi ilgili Türk azınlığı vatandaşı oldukları devlet ile Türkiye arasındaki ilişkileri zenginleştiren bir unsur olarak görmüştür.

Bu çalışmada, 1991-2014 yılları arası dönemde Türkiye'nin Balkan Türkleri politikası ele alınmıştır. Bu kapsamda, 1982 Anayasası düzenlemeleri itibarıyla kimliği "Türk" olarak tanımlanan Türkiye'nin, aynı ulus bağı içinde bulunduğu Balkanlar'daki soydaşlarına yönelik yaklaşımı karar alıcılar odaklı söylem analizi metoduyla incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Balkan Türkleri, Sosyal İnşacılık, Söylem Analizi, Azınlık.

Name of the Thesis: The Analysis of Balkan Turks Policy of Turkey (1991-2014)

Prepared by: Kader ÖZLEM

ABSTRACT

With the withdrawal of the Ottoman Empire from the Balkans, Turks in the region has fallen into minority position. In the 20th century the Balkan Turks were exposed to pressure and assimilation policies, which led to the emergence of mass migration to Turkey. Although some of the mass migration took place within the scope of the contracts, a significant part of the mass migration occurred as crisis focused due to rights violations.

The Balkan Turks with whom Turkey has a common history and nation have been effective in shaping the Balkans policy. Despite the presence of Ankara's policy towards the Balkans in the political, economic, military and geo-strategic factors, mentioned population group has had a more central location. This case has been seen more concretely in the crisis with Balkan Turks. Except in times of crisis, Ankara management has seen Turkish minority as a factor that enhances the relations between the state they are citizens and Turkey.

In this study, Turkey's Balkan Turks policy between the years 1991 and 2014 was discussed. In this context, as of the regulations of 1982 Constitution, the approach of Turkey, whose identity is defined as “Turk” towards ethnic Turks in Balkans, was investigated by discourse analysis method focused decision-makers.

Keywords: Turkey, Balkan Turks, Social Constructivism, Discourse Analysis, Minority.

ÖNSÖZ

Türkiye'nin 1991-2014 yılları arası dönemde Balkan Türkleri politikasını incelemeyi amaçlayan bu çalışma, 1982 Anayasası'nda Türk devleti olarak tanımlanan Türkiye'nin Balkan Türkleriyle ilgili gelişmelere kayıtsız kalamayacağı varsayımından hareket edilerek hazırlanmıştır. Bu kapsamda, çalışmada teorik yaklaşım itibarıyla Sosyal İnşacılık benimsenirken, karar alıcılar odaklı olarak söylem analizi metodu kullanılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde kuramsal ve metodolojik çerçeve ortaya çıkarılmış, ikinci bölümde tarihsel süreç içerisinde ana hatlarıyla Türkiye'nin Balkan Türkleri politikasının incelenmiştir. Çalışmanın ana konusunu oluşturan üçüncü bölümde ise Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde Balkanlar politikasının genel çerçevesi çizilip söylem özne ve nesnelere tespiti yapılmasının ardından, Türkiye'nin Balkan Türklerine yönelik politikası ülke bazında değerlendirilmiştir.

Esasen söz konusu çalışma, doktora sürecimin ürünü olsa da bir Balkan Türkü olarak soydaş meseleleri lisans eğitimimden itibaren dikkatimi çekmiştir. Bu bağlamda, tez konusunun yazımı süresince şahsımı oldukça motive edici olduğunu belirtmeliyim. Ancak her doktora sürecinin öğrenciye getirdiği ağırlığın yanı sıra tez kaynakları konusunda da bazı sorunlarla karşılaştım. Öyle ki Balkan Türkleri konusu Türkiye'deki uluslararası ilişkiler, tarih ve siyaset bilimi disiplinlerindeki çalışmalarda kendisine yer bulmasına rağmen, Türkiye'nin Balkan Türklerine veya bölgedeki herhangi bir Türk azınlığa yönelik politikası mevzu bahis olunca yapılan çalışma sayısı azalmaktadır. Konuyla ilgili yabancı kaynaklarda da yeterli malzemenin bulunmaması beni ayrıntılı bir saha çalışmasına yönlendirdi. Böylece sahada elde ettiğim verilerin yanı sıra saha çalışmalarının araştırmacıya verdiği manevi hazzı da yaşamış oldum. Bu bağlamda, kendi ülkelerinde bana yardımlarını esirgemeyen değerli dostlarım Prizren'de Taner Güçlütürk'ün, Üsküp'te Enes İbrahim'in, Köstence'de Dinç Hasan'ın ve Sofya'da İsmail Köseömer'in isimlerini anmadan geçemem.

Öte yandan, Tez yazım sürecinde bana desteklerini esirgemeyen ve çalışmamı kolaylaştıran yönlendirmelerde bulunan çok kıymetli Danışmam Hocam

Sayın Prof. Dr. Sibel Turan'a en derin teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Zira kendisinin değerli katkıları sayesinde çalışmayı şekillendirebildim. Ayrıca üniversite eğitim hayatımda ayrıcalıklı bir yere sahip olan Doç. Dr. Barış Özdal Hocam, gerek tez yazım sürecinde karşılaştığım sorunlarda gerek motivasyon kaybı yaşadığım dönemlerde "ağabey" görevi üstlenmiş ve tavsiyeleriyle çalışmanın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kendisine sonsuz teşekkür ederim. Çalışmanın farklı aşamalarında değerli yorum, eleştiri ve önerilerini benimle paylaşan değerli hocalarım Doç. Dr. Burak Gümüş ile Doç. Dr. Yüksel Özkan'a da teşekkürlerimi sunmak istiyorum.

Ancak doktora tez araştırma ve yazım sürecinin benimle birlikte asıl "ağırlığını" paylaşan değerli eşim Gözde'ye ne kadar teşekkür etsem azdır. Zira kendisinin desteği, hoşgörüsü ve anlayışı sayesinde bu tez ortaya çıkabilmiştir.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT	II
ÖNSÖZ.....	III
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	VIII

GİRİŞ	1
-------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK VE METODOLOJİK ÇERÇEVE

1.1. Teorik Çerçeve: Sosyal İnşacılık	7
1.1.1. Sosyal İnşacılığın Felsefi Altyapısı	8
1.1.2. Uluslararası İlişkiler’de Yaşanan ‘Büyük Tartışmalar’	10
1.1.3. Sosyal Bir Kuram Olarak İnşacılık	14
1.1.4. Uluslararası İlişkiler Teorilerinde Sosyal İnşacılık: Teorik Konum, Varsayımlar ve Eleştiriler.....	19
1.1.5. Alexander Wendt’in İnşacılık Yaklaşımı	28
1.1.6. Söylem ve Nicholas Onuf’un İnşacılığı	30
1.1.7. Sosyal İnşacılık ve Dış Politika.....	32
1.2. Metodolojik Çerçeve: Söylem Analizi	34
1.2.1. Söylem Nedir?	35
1.2.2. Söylem ve Dil-Bağlam-Anlam İlişkisi	37
1.2.3. Metodolojik Açıdan Söylem Analizi ve Uygulanması.....	40
1.3. Çalışmanın Teorik ve Metodolojik Uygunluğu	44

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN BALKAN TÜRKLERİ POLİTİKASININ PROFİLİ: TARİHSEL ARKA PLAN VE AKTÖREL DURUM TESPİTİ

2.1. Tek Parti Dönemi Türkiye’nin Balkan Türkleri Politikası (1923-1950)	48
2.1.1. Atatürk Döneminde Türkiye’nin Balkan Türkleri Politikası (1923-1938) ..	48
2.1.2. İsmet İnönü Döneminde Türkiye’nin Balkan Türkleri Politikası (1939-1950)	61
2.2. Çok Partili Dönemde Türkiye’nin Balkan Türkleri Politikası (1950-1991) 65	
2.2.1. Demokrat Parti Döneminde Türkiye’nin Balkan Türkleri Politikası (1950-1960)	65
2.2.2. 1960’lı ve 1970’li Yıllarda Türkiye’nin Balkan Türkleri Politikası	75
2.2.3. 1980’li Yıllarda Türkiye’nin Balkan Türkleri Politikası.....	86

2.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye'nin Balkanlar Politikası	99
2.4. Söylem Özneleri Bağlamında 1991-2014 Yılları Arası Dönemde Türkiye'deki Siyasi Yapı	111
2.5. 1991-2014 Yılları Arası Dönemde Söylem Nesneleri Olarak Balkan Türklerinin Demografik, Hukuki ve Örgütsel Durumları.....	114
2.5.1. Bulgaristan Türkleri	115
2.5.2. Batı Trakya Türkleri.....	120
2.5.3. Makedonya Türkleri.....	124
2.5.4. Kosova Türkleri.....	129
2.5.5. Romanya Türkleri.....	135

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1991-2014 YILLARI ARASI DÖNEMDE TÜRKİYE'NİN BALKAN TÜRKLERİ POLİTİKASININ ANALİZİ

3.1. Türkiye'nin Bulgaristan Türkleri Politikası (1991-2014)	139
3.1.1. Koalisyon Hükümetleri Döneminde Türkiye'nin Bulgaristan Türkleri Politikası (1991-2002).....	139
3.1.2. Ak Parti İktidarı Döneminde Türkiye'nin Bulgaristan Türkleri Politikası (2003-2014).....	158
3.2. Türkiye'nin Batı Trakya Türkleri Politikası (1991-2014).....	171
3.2.1. Koalisyon Hükümetleri Döneminde Türkiye'nin Batı Trakya Türkleri Politikası (1991-2002).....	172
3.2.1.1. Azınlık Sorunları Yoğunluklu Dönem (1991-1995)	172
3.2.1.2. Dr. Sadık Ahmet'in Ölümü, 1996 Kardak ve Kıbrıs Olayları ile Diğer Gelişmeler (1995-1999).....	180
3.2.1.3. İkili İlişkilerde Yumuşama Dönemi ve Türkiye'nin Batı Trakya Türkleri Politikası (1999-2002).....	184
3.2.2. Ak Parti İktidarı Döneminde Türkiye'nin Batı Trakya Türkleri Politikası (2003-2014).....	188
3.2.2.1. Erdoğan'ın Gümölcine Ziyareti (2004)	189
3.2.2.2. Ankara-Atina Ekseninde Azınlık Meselelerine Yaklaşım Farklılıkları ve Diğer Gelişmeler (2008-2014).....	197
3.3. Türkiye'nin Makedonya Türkleri Politikası (1991-2014)	204
3.3.1. Koalisyon Hükümetleri Döneminde Türkiye'nin Makedonya Türkleri Politikası (1991-2002).....	205
3.3.1.1. 1990'lı Yıllarda Türkiye'nin Makedonya Türkleri Politikası	205
3.3.1.2. Ohri Çerçeve Anlaşması Sürecinde Türkiye'nin Makedonya Türkleri Politikası	217
3.3.2. Ak Parti İktidarı Döneminde Türkiye'nin Makedonya Türkleri Politikası (2003-2014).....	228

3.4. Türkiye'nin Kosova Türkleri Politikası (1991-2014)	240
3.4.1. Koalisyon Hükümetleri Döneminde Türkiye'nin Kosova Türkleri Politikası.....	240
3.4.1.1. 1990'lı Yıllarda Türkiye'nin Kosova Türkleri Politikası.....	242
3.4.1.2. 1999 NATO Müdahalesi Sürecinde ve Sonrasında Türkiye'nin Kosova Türkleri Politikası (1998-2002).....	246
3.4.2. Ak Parti İktidarı Döneminde Türkiye'nin Kosova Türkleri Politikası (2003-2014).....	258
3.4.2.1. Kosova'nın Bağımsızlığı Sürecinde Türkiye'nin Kosova Türkleri Politikası (2003-2008).....	259
3.4.2.2. Kosova'nın Bağımsızlık İlanı Sonrasında Türkiye'nin Kosova Türkleri Politikası (2008-2014).....	266
3.5. Türkiye'nin Romanya Türkleri Politikası (1991-2014)	273
3.5.1. Koalisyon Hükümetleri Döneminde Türkiye'nin Romanya Türkleri Politikası (1991-2002).....	274
3.5.2. Ak Parti İktidarı Döneminde Türkiye'nin Romanya Türkleri Politikası (2003-2014).....	285
SONUÇ	296
KAYNAKÇA	307

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

Ak Parti: Adalet ve Kalkınma Partisi

BM: Birleşmiş Milletler

BTTADK: Batı Trakya Türk Azınlığı Danışma Kurulu

DEB: Dostluk, Eşitlik ve Barış Partisi

GAİP: Güneydoğu Avrupa İstikrar Paktı

GDAÜ: Güneydoğu Avrupa Ülkeleri İşbirliği Süreci

HÖH: Hak ve Özgürlükler Hareketi

İKÖ: İslam Konferansı Örgütü

KDTP: Kosova Demokratik Türk Partisi

KEİ: Karadeniz Ekonomik ve İşbirliği Örgütü

MATÜSİTEB: Makedonya Türk Sivil Toplum Teşkilatları Birliği

NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

RDTB: Romanya Demokratik Türk Birliği

RMTTDB: Romanya Müslüman Tatar Türkleri Demokratik Birliği

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TDP: Türk Demokratik Partisi

THP: Türk Hareket Partisi

TİKA: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı

TMBH: Türk Milli Birlik Hareketi

UNMIK: Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Yönetim Misyonu

YTB: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

GİRİŞ

Türkiye'nin Balkanlar'a yöneliminde stratejik gerekçelerin yanı sıra Osmanlı Devleti'nin halefi olarak bölgedeki tarihsel mirasının etkisi de bulunmaktadır. Söz konusu miras bizce Türkiye'nin sadece Balkanlı kimliğini oluşturmakla kalmamış aynı zamanda Balkanlar politikasının şekillenmesinde etkili olmuştur. Türkiye'nin bölgedeki tarihsel mirasına bakıldığında 500 yıla yakın bir süre bölgede egemen olması nedeniyle ilk akla gelen unsur Osmanlı Devleti olsa da farklı yüzyıllarda Avrupa Hunları, Avarlar, Peçenekler, Kumanlar gibi Türk boylarının Balkanlar'da faaliyet göstermeleri de bölgesel kimliğin tarihsel boyutunu derinleştirmektedir. Bu boyut, modern anlamda Türkiye Cumhuriyeti tarafından sahiplenilirken, Avrupa Hun İmparatorluğu, Avar İmparatorluğu ve Osmanlı Devleti gibi kurucu unsurlarını farklı Türk boylarının oluşturduğu üç büyük devlet, hâlihazırda Cumhurbaşkanlığı forsunda yer alan 16 yıldız içerisinde temsil edilmektedir.

Türkiye'nin bölgedeki tarihsel mirasının en önemli paydasını ise demografi oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle Balkan Türkleri Ankara'nın bölgeyle olan beşeri bağlarını ifade etmekte olup, Türkiye'nin stratejik güç unsuru durumundadırlar. Bu bağlamda Dışişleri Bakanı olarak görev yapan gerek İsmail Cem'in (1997-2002) gerekse Ahmet Davutoğlu'nun (2009-2014) Türkiye'nin Balkanlar politikasında demografik gücün yerini saptamaları önemlidir. Örneğin, Balkan Türklerinin Türkiye açısından önemi İsmail Cem tarafından "*Türk özellikleri nedeniyle her zaman Türkiye yararına bir ağırlık yaratmaktadırlar*"¹ şeklinde ifade edilmiştir. Ahmet Davutoğlu ise *Stratejik Derinlik* isimli kitabında demografik güç unsurunun sınırlarını genişletmekte ve Bulgaristan, Yunanistan, Makedonya, Kosova, Romanya'nın yanı sıra Müslüman nüfus özellikleri nedeniyle Arnavutluk, Bosna Hersek ve Sancak'ı da buna dâhil etmektedir.²

Ülkeden ülkeye göre değişmekle birlikte, Balkan Türklerinin güncel nüfuslarının toplam 1.4 milyon civarında olduğu belirtilebilir. Resmi olmayan ve

¹ İsmail Cem, *Türkiye, Avrupa, Avrasya*, Birinci Cilt, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 139.

² Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, 37. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2009, s. 123.

tahmini veriler itibarıyla Bulgaristan'daki yaklaşık 1 milyon Türk'e karşılık, Batı Trakya'da 150 bin, Makedonya'da 100 bin, Kosova'da 60 bin ve Romanya'da 70 bin kişilik soydaş grubunun yaşadığı öngörülmektedir. Her biri kendine özgü şartlar içerisinde farklı ülkelerde, değişik hukuksal statüye ve örgütsel yapılara sahip olan Balkan Türklerine yönelik Türkiye'nin nasıl bir politika izlediğinin tespiti ise çalışmanın ana problem konusunu oluşturmaktadır.

Bu bağlamda çalışmanın amacı, Türkiye'nin 1991-2014 yılları arasında Balkan Türklerine yönelik politikasını resmi söylemler bağlamında analiz etmektir. Çalışmada Türkiye'nin Balkan Türklerine ilişkin gelişmelere kayıtsız kalamayacağı ve buna bağlı olarak kendi kimlik tanımına doğrultusunda Balkan Türklerine yönelik söylemlerde bulunduğu varsayılmıştır.

Çalışma kapsamında şu soruların yanıtları aranmıştır:

- 1991-2014 yılları arasında Türkiye'nin istikrarlı bir Balkan Türkleri politikası var mıdır?
- Böyle bir politika var ise bu politikanın izlenmesinde hangi söylemler kullanılmıştır? Söz konusu söylemlerin odak noktasında hangi kelimeler/kavramlar bulunmaktadır?
- Söylemlerin, eylem boyutunda yansımaları olmuş mudur?
- Türkiye'nin 1991-2014 yılları arasındaki Balkan Türkleri politikasındaki sürekliliğini veya değişimini belirleyen unsurlar karar alıcılardan mı, yoksa konjonktürel faktörlerden mi etkilenmektedir?

Çalışmanın teorik çerçevesini “Sosyal İnşacılık” (Konstrüktivizm) oluşturmaktadır. Teorideki *kimlik* kavramının merkezi önemi ve *söylem* vurgusu, Türkiye'nin Balkan Türkleri politikasını açıklaması bağlamında ana çıkış noktası olmuştur. Zira Sosyal İnşacı yaklaşımda kimliğin özel tarihsel süreçlerde şekillendiği ve kimlik tanımının çıkarı belirlediği ifade edilmektedir. Bu kapsamda, ulus devlet olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin daha önceki anayasalarında olduğu gibi,

1982 Anayasası'nda kimliğinin “Türk” olarak tanımlanması³ ile Osmanlı Devleti'nin ardılı olarak Türkiye'nin tarihsel açıdan Balkanlı bir kimliğinin bulunması sebepleriyle aynı ulus bağı içinde bulunduğu Balkanlar'daki soydaşlarıyla ilgili gelişmelere kayıtsız kalamayacağından hareket edilmiştir. Ayrıca Sosyal İnşacı yaklaşımın öngördüğü üzere, söylemlerin yapı oluşturabilme ve eylemselliği yansıtabilme gücü, teorik çerçevenin şekillenmesinde etkili olmuştur. Yaklaşımın önde gelen temsilcilerinden Nicholas Onuf, söylemekle yapmayı aynı eylem olarak öngörmekle birlikte, konuşma eylemi yoluyla söylemlerin belli aşamalardan geçerek öznenin gerçek niyetini ve eylemlerini yansıtan bir görünüme kavuştuğunu ifade etmektedir.⁴

Teori seçiminin konunun ele alınış biçimi üzerindeki etkisi nedeniyle çalışmanın metodolojik çerçevesi söylem analizi olarak belirlenmiştir. Ancak söylemin başlı başına kendi teorik literatürünü oluşturması ve söylem analizinin yapılmasında tek bir yöntemin bulunmaması gerekçeleriyle “linguistik”, “epistemolojik”, “ideolojik”, “psikolojik” unsurları ön plana çıkaran söylem yaklaşımlarının yerine çalışmanın yapısına daha uygun olduğunu öngördüğümüz “*yorumsamacı (hermeneutic) söylem analizi*” metodu kullanılmıştır. Zira yorumsamacı söylem analizi, olaylar arasındaki neden-sonuç ilişkisinin tespit edilmesi noktasında ve okuyucuya olayları anlama ve anlamlandırma süreçlerinde geniş bir hareket alanı sağlamaktadır.

Bu bağlamda çalışmada, Türkiye'nin 1991-2014 yılları arasında Balkan Türklerine yönelik politikası *Sosyal İnşacı* teorik temelde, *yorumsamacı söylem analizi* metodu kullanılarak, tümevarımcı bir yaklaşım içerisinde incelenmiştir.

Lakin konunun geniş kapsamı nedeniyle metodolojinin uygulanmasında bazı sınırlandırmalara gidilmiştir. Bu kapsamda, 1991-2014 yılları arasında Türkiye'de Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Dışişleri Bakanı olarak görev yapan devlet adamları çalışmanın söylem özneleri olarak belirlenmiştir. Zira 1982 Anayasası'nın

³ 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Başlangıç kısmında “Türk Vatanı ve Milleti” ile “Türk Devleti” kavramlarının yanı sıra Anayasa'nın ilk 3 maddesinde devletin Türk kimliğini ön plana çıkaran ifadeler bulunmaktadır. Ayrıca 66/1. maddede “Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür” hükmü yer almaktadır.

⁴ Nicholas Onuf, “Constructivism: A User's Manual”, *International Relations in a Constructed World*, ed. Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf, Paul Kowert, M.E: Sharpe, New York, 1998, s. 59.

104. maddesinde Cumhurbaşkanı, “*devletin başı*” olarak tanımlanırken, 112. Maddede ise Başbakan “*hükümetin başkanı*” olarak ifade edilmiştir. Bununla birlikte, 4009 sayılı Dışişleri Bakanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun⁵ kapsamında Dışişleri Bakanlığı dış politikayı yürütmek ve koordine etmekle mükelleftir. Dolayısıyla her üç öznenin söylemleri doğrudan doğruya Türkiye’nin resmi görüşlerini ifade etmekte ve bağlayıcı nitelik taşımaktadır. Ayrıca söz konusu söylem öznelerinin uluslararası hukuk açısından temsil ehliyetleri de bulunmaktadır.

Tez konusunun 1991-2014 yılları arası dönemle sınırlandırılmasının ana nedeni ise Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye’nin Balkan Türkleri politikasını inceleme amacından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, SSCB’nin resmi olarak dağılması Soğuk Savaş dönemini sona erdiren gelişme olarak yaygın kabul gördüğünden, 1991 yılı esas alınmıştır. Öte yandan, tez konusunun söylem özneleri Türk liderlere endeksli olduğundan, 10 Ağustos 2014 tarihinde yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimine bağlı olarak 28 Ağustos 2014 tarihinde Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Dışişleri Bakanı değişikliği nedeniyle belirtilen tarihle sınırlandırılmıştır.

Tez kapsamında kullanılan kaynaklarda Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık ve Dışişleri Bakanlığı’nın basın açıklamalarından, Türk ulusal basını ve Türk azınlıkların süreli yayınlarından, saha araştırmalarından ve Türkçe, İngilizce ve Bulgarca yapılmış olan akademik yayınlardan etkin olarak faydalanılmıştır. Bu bağlamda, Cumhurbaşkanlığı ve Dışişleri Bakanlığı’nın 2000’li yıllarla birlikte güncellenen kurumsal internet siteleri ile Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü (BYEGM) tarafından yayınlanan *Ayın Tarihi* bültenine sıklıkla başvurulmuştur. Türk ulusal medyasının uzun süredir yayın hayatında olan *Cumhuriyet*, *Milliyet*, *Hürriyet*, *Sabah*, *Türkiye* gazetelerinin taranmasının yanı sıra internet aracılığıyla ulaşılabilen diğer basın kaynaklarından da yararlanılmıştır. Türk ulusal basını taramasıyla tespit edilemeyen bazı söylemler ise doğrudan Balkan Türklerinin süreli yayın organlarından temin edilmiştir. Zira Türk liderlerin Balkan ülkelerine yaptıkları ziyaretlerde Türkiye’deki ulusal basın Türk azınlık vurgusuna bazen atıfta bulunsa da azınlık medyasında bu konu başlığı geniş bir şekilde

⁵ Bkz. *Resmi Gazete*, 6 Temmuz 1994.

kendisine yer bulmaktadır. Azınlık medyası taramaları ise şu kaynaklar üzerinden gerçekleştirilmiştir: Bulgaristan'da *Hak ve Özgürlükler, Kırcaali Haber*; Batı Trakya'da *Gündem, Millet, İleri*; Makedonya'da *Birlik ve Yeni Balkan*; Kosova'da *Yeni Dönem*; Romanya'da *Haksess ve Karadeniz*. Azınlık medyası dışında Bulgaristan ve Makedonya özelinde *Trud, 24 Chasa, Duma, Dnevnik, Utrinski Vestnik*.

Balkanlar'daki saha çalışmaları kapsamında Türk azınlıkların hâlihazırda görevde bulunan azınlık temsilcileriyle de mülakatlar yapma imkânı olmuştur. Bu bağlamda aşağıda isimleri yer alan kişilerle⁶ belirtilen tarihlerde görüşülmüştür:

- Bulgaristan Müslümanları Başmüftüsü Mustafa Hacı Aliş, Sofya, 18.03.2015.
- Gümülcine Seçilmiş Müftüsü İbrahim Şerif, Gümülcine, 24.04.2015.
- Batı Trakya Türk Azınlığı Eski Milletvekili Ahmet Hacıosman (2007-2014), Gümülcine, 24.04.2015.
- Makedonya Türk Hareket Partisi Milletvekili Enes İbrahim, Üsküp, 16.11.2014.
- Kosova Demokratik Türk Partisi Milletvekili Fikrim Damka, Edirne, 7.11.2014.
- Kosova Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Danışmanı Dr. Taner Güçlütürk, Prizren, 15.11.2014.
- Romanya Türk Demokrat Birliği Başkanı Osman Fedbi, Köstence, 20.03.2015.
- Romanya Müslümanları Müftüsü Murat Yusuf, Edirne, 13.01.2015.
- Dobruca Türk İşadamları Derneği Başkanı Zeki Uysal, Köstence, 19.03.2015.

Tezin analitik yapısı ise üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde teorik ve metodolojik çerçeveyi oluşturan Sosyal İnşacılık ve söylem analizi ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Türkiye'nin Balkan Türkleri politikası tarihsel boyutuyla

⁶ Bu kişilerin dışında randevu talebinde bulunduğumuz ve kendilerinden sözlü olarak teyit aldığımız azınlık liderlerinden Bulgaristan'daki Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH) Genel Başkanı Lüfti Mestan ile Makedonya'daki Türk Demokratik Partisi (TDP) eski Devlet Bakanı Hadi Nezir tarafımıza röportaj vermemiştir. Bu yüzden Sofya ve Üsküp şehirlerindeki temaslarımızda bu kişilerle görüşme yapılamamıştır. Kosova Demokratik Türk Partisi (KDTP) Genel Başkanı Mahir Yağcılar ise yoğun programı nedeniyle görüşme talebimize olumsuz yanıt vermiştir. Batı Trakya'daki Dostluk, Eşitlik ve Barış (DEB) Partisi Genel Başkanı Mustafa Ali Çavuş ile Gümülcine'de kısa süreli bir sohbetle bulunulmuştur.

irdelenerek söylem özne ve nesnelere tespiti yoluna gidilmiştir. Buna bağlı olarak tezin ana omurgasını oluşturan üçüncü ve son bölümde, 1991–2014 yılları arasında Türkiye'nin Balkan Türkleri politikası analiz edilmiştir. İlgili ülkelerdeki Türk azınlıklara yönelik söylemlerin tespiti noktasında bu ülkelerdeki Türklerin 1991–2014 yılları arası dönemde varsa geçirdikleri özel süreçler veya Türkiye'deki 1990'lı yıllardaki koalisyon hükümetleriyle 2002 sonrasındaki Ak Parti⁷ hükümetlerinin politikaları göz önüne alınarak alt başlıkların tasnifi yapılmıştır.

⁷ Güncel Türk siyasi hayatında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin isminin "AKP" veya "Ak Parti" olarak kısaltılmış halinin kullanım şekli, neredeyse söz konusu partiye muhalif veya taraf olma durumunu açıklar hale gelmiştir. Bu çalışmada, söz konusu tartışmaya girilmeksizin nesnellik ilkesi çerçevesinde meseleye yaklaşılacak olup parti tüzüğü'nün 3. maddesinde "Ak Parti" ifadesinin kısaltılmış ad olarak belirtilmesi nedeniyle bu kelime esas alınacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK VE METODOLOJİK ÇERÇEVE

1.1. Teorik Çerçeve: Sosyal İnşacılık

Teori bir konunun ele alınma şeklini, ana yaklaşımını ve şekillendirileceği ana çerçeveyi ifade etmektedir. Sosyal bilimlerde teorilerin sayısal açıdan fazla olması zenginlik kaynağı gibi gözükse de aynı zamanda alanın genel görüntüsünün karmaşık olduğunu da yansıtmaktadır. Bu durum, Uluslararası İlişkiler disiplininde de kendisini göstermektedir. Çalışmanın teorik çerçevesi, Sosyal İnşacılık olarak belirlenirken teorinin doğasında çalışmanın konu bütünlüğüne uygunluk teşkil eden kimlik, söylem, kültür, tarihsellik gibi kavramlara yer alması önemli olmuştur.

Uluslararası İlişkiler disiplinin büyük ölçekli olarak en genç teorilerinden biri olan Sosyal İnşacılık, 1990'lı yıllarla birlikte popüler hale gelmiş ve yoğun bir şekilde tartışılmıştır. Neo-realizm başta olmak üzere, Uluslararası İlişkiler'de yer alan pek çok teorinin maddi unsurları analiz birimi haline getiren yaklaşımına tezat olarak, Sosyal İnşacılık askeri güç ve ekonomik kapasite gibi maddi güç unsurlarının dağılım durumunun devletler arasındaki ilişkileri nasıl belirlediğiyle ve bir aktör olarak devlet davranışlarını nasıl açıkladığıyla ilgilenmektedir. Sosyal İnşacılar maddi unsurların önemini reddetmemekle birlikte, devletler arası ilişkileri ve uluslararası sistemi belirleyen kaynağın sosyal nitelikte olduğunu ileri sürmektedirler. Dolayısıyla, Uluslararası İlişkiler dünyasını içeren sosyal ve siyasi ortamı, insanî farkındalığı göz ardı eden fiziksel bir birim veya maddi bir nesne olarak tanımlamaktan kaçınmaktadırlar. Bu bağlamda, Uluslararası İlişkiler çalışmalarının daha ziyade uluslararası arenada aktörlerin davranışlarına ilişkin bilgiler veren düşünce ve inançlar üzerinde yoğunlaşılması gerektiğine dikkat çekerler.⁸

Sosyal İnşacılık, devletlerin 'bیلardo topu' olarak uluslararası sistemin ise güneş sistemi şeklinde kabul edilmesine karşı çıkmakta; aktör olarak devlet davranışlarının sadece sonuç üzerine odaklanması ile tümünden gelimeci bir anlayışla

⁸ Robert Jackson, "Social Constructivism", *Introduction to International Relations, Theories and Approaches*, (ed. Robert Jackson – George Sorensen), 3. Baskı, Oxford University Press, 2006, s. 162.

‘verili’ bulunan uluslararası sistemin keskin bir şekilde şematize edilmesini reddetmektedir. ‘Özne’ (*agent*) ve ‘yapı’ (*structure*) gibi iki kavrama merkezî önem atfeden Sosyal İnşacı yaklaşımda, özne ve yapı birbiriyle ilişki halinde olan ve birbirine bağımlı olgulardır. Bu anlamda, öznenin ve yapının birbirini karşılıklı olarak inşa etmekte olduğu (*mutual construction*) ve biri olmadan diğerinin açıklanmasının mümkün olmadığı bir ilişki dikkat çekmektedir.⁹

Sosyal İnşacılığı diğer Uluslararası İlişkiler teorilerinden ayıran en önemli hususlardan biri ‘kimlik’ kavramı üzerinde ayrıntılı bir açıklama uğraşında olmasıdır. Uluslararası İlişkiler’de önemi kabul edilen kimlik, kültür ve söylem gibi kavramlar teoride merkezi bir önem teşkil eder. Özellikle, aktör olarak devletlerin kimlik tanımlamalarının dış politikalarını etkileyen temel unsurlardan biri olduğunu savunmaktadırlar. Bu çerçevede, Sosyal İnşacılar ‘kimlik’ ve ‘çıkar’ olgularına özel tarihsel süreçlerin biçimlendirdiği bir ürün olarak bakmaktadırlar.¹⁰ Geleceğe yönelik kesin öngörülerden ziyade geçmişin daha iyi anlaşılacak bu doğrultuda oluşan kimlik ve çıkar tanımlamaları temel alınarak davranış tahminlerinin yapılması yaklaşımda önemlidir. Söylem kavramını da ön plana çıkaran Sosyal İnşacılıkta, söylemler devletlerin dış politikalarında nasıl hareket edeceklerine yönelik düşünce ve inanış ile davranış normlarını yansıtan ve şekillendiren etkenler olarak kabul edilmektedir.¹¹ Uluslararası sisteme ilişkin yapı tanımlaması, güç ve çıkar ilişkilerine bakış açısı, uluslararası kurumların barışı sağlamaya yönelik katkıları, dış politikanın oluşum aşamaları ile bunda etkili olan faktörlerin kaynağı vb. konulara farklı bir perspektiften yaklaşan Sosyal İnşacılık, gün geçtikçe popülerliği artan bir teoridir.

1.1.1. Sosyal İnşacılığın Felsefi Altyapısı

Sosyal İnşacılığın 1980’lerin sonu ve 1990’lı yılların ilk yarısında Uluslararası İlişkiler disiplinde görünür olmasına karşın, teori sanıldığı kadar aksine hayli derin bir tarihsel mirasa sahiptir. Bu anlamda Giambattista Vico, Immanuel Kant, Max Weber gibi isimler ön plana çıkmaktadır. XVIII. yüzyıl İtalyan

⁹ Yücel Bozdağlıoğlu, “Yapılandırmacı Yaklaşım (Konstrüktivizm)”, *Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavram ve Teoriler*, Ed. Haydar Çakmak, Barış Kitapevi, Ankara, 2007, s. 149.

¹⁰ Stephen Walt, “International Relations: One World, Many Theories”, *Foreign Policy*, Spring 98, Issue 110, s. 40; Ayrıca bkz. Akif Pamuk, *Kimlik ve Tarih – Kimliğin İnşasında Tarihin Kullanımı*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 141-145.

¹¹ Stephen Walt, *a.g.m.*, s. 40-41.

filozoflarından Giambattista Vico'nun (1688-1744) yazılarında Sosyal İnşacılığın bulgularına rastlamak mümkündür. Vico'ya göre; doğal dünya Tanrı tarafından, fakat tarihsel dünya insanoğlu tarafından inşa edilmiştir.¹² Toplum dünyası insanoğlunca yapıldığından, kuralları da yine insanoğlunun aklındaki değişikliklerde bulunmaktadır.¹³ İnsanların kendi tarihlerini kendilerinin yaptıklarını belirten Vico, tarihsel yapılar olan devletleri de insanların tesis ettiğini vurgulamaktadır. Vico'nun, Sosyal İnşacılıkta önemli olan tarih kavramı ile onun özne tarafından yazılmasından dolayı özne kimliğinin oluşturulmasına yönelik atfı dikkat çekmektedir.

Diğer taraftan, Sosyal İnşacılık ele alınırken, teori mensuplarının çalışmalarında felsefi temellendirme açısından Immanuel Kant'a özel önem verilmektedir. Zira Kant (1724-1804) ile XX. yüzyılın başlarında ortaya çıkan neo-Kantçılar, Sosyal İnşacılığın kurucuları olarak kabul edilmektedir. Kant'a göre, bilgi dünyaya ve objektif gerçekliğe ilişkin bize bir şeyler söyleyebilir ancak insan bilinciyle süzgeçten geçirildiği anlamda her zaman subjektif bir görünüme sahiptir.¹⁴ Neo-Kantçılar ise Kant'ın bu görüşlerine sadık kalarak doğa yapıları üzerinde aklın neden-sonuç ilişkileri tesis eden (*a priori*) araçlarını tanımlar ve bunları doğadan kültüre taşımışlardır.¹⁵ XVIII. ve XX. yüzyıldaki Wilhelm Dilthey (1889) ve Edmund Husserl (1962) gibi yazarlar ise sosyal bilimlerin doğa bilimlerinin dışında ele alınması gerektiğini öne sürmüşlerdir.¹⁶ Ayrıca Max Weber (1864-1920) insanların etkileşim halinde bulunduğu sosyal dünya ile fiziksel olayların doğal dünyasının tamamen farklı olduğunu dile getirerek, sosyal dünyanın insanoğlunun birbirilerinin davranışlarını anlamaya (*understanding*) ve bu davranışlara anlam yüklemeye (*meaning*) dayandığını dile getirmiştir. Bu bağlamda, Weber'in ifadesiyle "öznel algılayış sosyolojik bilginin temel özelliğidir."¹⁷ Anlam ve anlamlandırmanın fikirleri oluşturma sürecinde önemli olduğunu belirten Weber, Sosyal İnşacıların ana

¹² Leon Pompa, *Vico Selected Writings*, Cambridge University Press, 1982, s. 25.

¹³ Leon Pompa, *a.g.e.*, s. 26.

¹⁴ Robert Jackson, *a.g.m.*, s. 164.

¹⁵ Emanuel Adler, "Constructivism and International Relations", *Handbook of International Relations*, ed. Walter Carlsnaes, Thomas Risse, and Beth A. Simmons London, Sage, 2002, s. 96-97.

¹⁶ Gös. Yer.

¹⁷ Max Weber, *Economy and Society*, ed. G. Roth – C. Wittich, Berkeley, University of California Press, 1978, s. 15.

kavramlarından biri olan düşünceye kendi sosyal bilim algılamasında merkezî bir rol atfeder.¹⁸

Özetle Sosyal İnşacılığın felsefî altyapısında tarih, anlama-anlamlandırma, sosyal yapılar, öznel bilgiler, karşılıklı etkileşim gibi kavramların ön plana çıktığı dikkat çekerken yaklaşımın daha sonraları anahtar kelimeleri haline gelecek olan kavramlarının da temelleri böylelikle atılmıştır. Sosyal İnşacılığın anahtar kavramlarına değinmeden önce, Uluslararası İlişkilerdeki ‘Büyük Tartışmaları’ (*Great Debates*) anlamak ve disiplinin iklimine entegre olmadan önce sosyal bir kuram olarak ifade ettiği önemi tespit etmek gerekmektedir.

1.1.2. Uluslararası İlişkiler’de Yaşanan ‘Büyük Tartışmalar’

1980’li yıllarda uluslararası ölçekte meydana gelen yumuşama süreciyle beraber, 1989’da Berlin duvarının yıkılması ve 1991 yılında Sovyetler Birliği’nin dağılması Uluslararası İlişkiler’de yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Barışçıl bir şekilde son bulan Soğuk Savaş dönemi sadece dünyayı değil, aynı zamanda Uluslararası İlişkiler teorileri ölçeğinde de değişimleri beraberinde getirmiştir. Zira bu durum, Uluslararası İlişkilerin ana akım (*mainstream*) teorileri tarafından öngörülen bir durum olmamıştır.¹⁹

Uluslararası İlişkiler disiplininde kuramsal açıdan çeşitli sorunlar bulunmaktadır. Öyle ki disiplinin teorileri sosyal bilimlerin diğer alanlarında da gözlemlendiği üzere, sayısal olarak hayli fazladır. Bu durum, büyük ölçüde disiplinin kendi doğasından kaynaklanmaktadır. Zira küresel politik gelişmelerin çizmiş olduğu karmaşık görüntü göz önünde bulundurulduğunda, konuyla ilgili yaşanan her olayı açıklayan veya yaşanabilecek her olguyu öngörebilen bir teorinin mevcut olması mümkün değildir.²⁰ Sosyal bilimlerin diğer alanlarındaki emsallerine paralel nitelikte, Uluslararası İlişkiler disiplinindeki teoriler de orta-boy ölçekte olup başlangıçta yüksek olan açıklama kabiliyetleri zaman içerisinde azalmaktadır.

¹⁸ John Gerard Ruggie, “What Makes The World Hang Together? Neo-Utilitarianism and The Social Constructivist Challenge”, *International Organization*, Vol.52, No.4, s. 859.

¹⁹ Ganjar Nugroho, “Constructivism and International Relations”, *Global & Strategis*, Vol. II, No.1, January-June 2008, s. 85.

²⁰ Sezgin Kaya, “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 63, Sayı:3, 2008, s. 84.

Örneğin, Güç Dengesi teorisi XX. yüzyıl uluslararası sistemin yapısına daha iyi bir açıklama getirirken Marksist teori, sadece Sanayi Devrimi döneminin açıklanmasına ilişkin yüksek bir performans çizmiştir.²¹

Diğer taraftan, hiçbir teorinin kendi başına çağdaş uluslararası politikanın karmaşık görüntüsünü tamamen açıklama gücüne sahip olmaması hususuna²² teorik anlamda yaşanan söz konusu zenginlik de ilave edildiğinde çok daha sofistike bir tablo ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, söz konusu teorik zenginlik doğal bir olgu olarak karşılansa da böylesi bir görüntünün oluşmasında ana etkenlerden biri kuşkusuz disiplinin kendine özgü teorik bir yaklaşım geliştirememiş olmasıdır.²³ Bununla birlikte, sosyal bilimlerin kendi aralarındaki etkileşim sonucu, ortaya atılan bir yaklaşımın diğer disiplinlerde de uygulanmaya çalışılması Uluslararası İlişkiler’de de kendisini göstermiş; tarihsel açıdan yeni olan ve yavaş gelişen bir disiplin olarak yeterince gelişme imkânı bulamaması da böylesi bir sonucun oluşmasında etkili olmuştur. Zira Uluslararası İlişkiler disiplini II. Dünya Savaşı sonrasında disiplinler bir ivme kazanırken²⁴ güncel anlamda popüler bir uğraş haline gelmesi 1990 yılı sonrası döneme tekabül etmiştir.

XX. yüzyıl Uluslararası İlişkiler tarihi belli ölçüde Büyük Tartışmalar’ın tarihi olarak algılanmaktadır. Söz konusu teorik tartışmaların tasnifinde sayısal çoğunluk ve yaklaşım konuları nedeniyle zorluklar yaşanmaktadır. 1980’li yılların ikinci yarısında Uluslararası İlişkiler disiplinine kimilerine göre “üçüncü” kimilerine göre ise “dördüncü” olarak tanımlanan tartışma damgasını vurmuştur. Tartışmaların sıralamasıyla ilgili üzerinde uzlaşıya varılmış bir durum olmamakla birlikte, hâlihazırda süregelen pek çok uluslararası politika konusu tarafından şekillenmesine karşın, ilk iki tartışma konusunda görüş ayrılığı bulunmamaktadır.²⁵

Birinci Tartışma, realizm ve idealizm ekseninde yaşanırken söz konusu tartışma sadece disiplinin terminolojik kapsamını yerleştirmemiş, bunun yanında

²¹ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, 3. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004, s. 28.

²² Stephen Walt, *a.g.m.*, s. 30.

²³ Sezgin Kaya, *a.g.m.*, s. 85.

²⁴ Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf, Paul Kowert, “Constructing Constructivism”, *International Relations in a Constructed World*, ed. Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf, Paul Kowert, M.E: Sharpe, New York, 1998, s. 9.

²⁵ Jill Steans, Lloyd Pettiford, Thomaz Diaz and Imad El-Anis, *An Introduction to International Relations Theory – Perspectives and Themes*, 3. Baskı, Pearson Education Limited, 2010, s. 184.

disiplinin sınırlarını çizen bir mahiyet taşımıştır. Bu bağlamda, kuramsal tartışmalar açısından Uluslararası İlişkiler disiplinin kimliği de ortaya çıkmıştır.²⁶ 1930’lu ve 1940’lı yıllarda kendisini gösteren realist-idealist tartışma aslında içinde bulunulan uluslararası konjonktürün çizgilerini de büyük ölçüde yansıtmıştır. İki savaş arası dönemi kapsayan ve barış odaklı iyimser çalışmalar idealizmin gelişmesini hızlandırmıştır. Buna koşturarak, 1930’lu yılların ikinci yarısından itibaren I. Dünya Savaşı’nın sonuçlarından ve oluşturduğu dengelerden rahatsız olan revizyonist kanadın yükselişi realizmin²⁷ yeniden ön plana çıkmasına neden olmuştur.²⁸ Realizm-idealizm tartışmasında barışın nasıl tesis edileceğiyle uluslararası politikanın genel doğası, insanoğlunun doğasının kötü olduğundan hareketle barışı tesis etmenin zor olduğu gibi konular üzerine odaklanılmıştır. Farklı bir ifadeyle Birinci Tartışma’da daha ziyade ontolojik nitelikli konu başlıkları gündeme gelmiştir.²⁹

İkinci Tartışma ise 1950’li ve 1960’lı yıllarda Gelenekselciler ve Davranışsalcılar arasında meydana gelmiştir. Büyük ölçüde metodolojik temaların gündeme alındığı bu Tartışma’da Davranışsalcılar, Uluslararası İlişkiler disiplinini kendine özgü bir bilim haline getirme uğraşında olmuşlar ve gözlemlenebilir davranışlar arasında nedensellik bağıntısı tesis ederek dış politika çıktılarını genel olarak formüle etmeye çalışmışlardır. Öte yandan, Gelenekselci yaklaşımı benimseyenler, Uluslararası İlişkiler disiplininde doğa bilimlerinde kullanılan metotlarla çalışılmayacağını savunmuşlar ve Davranışsalcıları eleştirmişlerdir.³⁰ Söz konusu tartışmanın etkileri Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nde güncel anlamda varlığını korurken disiplinin özerkliğini kazanmasında ve metodolojik olguların tartışılması hususundaki getirileri göz ardı edilemez boyuttadır.³¹ Bu Tartışma’nın ardından doğa bilimlerindeki metotların beşeri bilimlerde uygulanabileceğini

²⁶ Şaban Çalış – Erdem Özlük, “Uluslararası İlişkiler Tarihinin Yapısökümü: İdealizm-Realizm Tartışması”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:18, s. 226.

²⁷ Klasik Realizme ve gelişim evrelerine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Tayyar Arı, *a.g.e.*, s. 163-213.

²⁸ Şaban Çalış – Erdem Özlük, *a.g.m.*, s. 226-227.

²⁹ Jill Steans, vd, *a.g.e.*, s. 184.

³⁰ Gös. Yer.

³¹ Erdem Özlük, “Gelenekselcilik-Davranışsalcılık Tartışması Bağlamında Anlamak”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 64, Sayı: 3, s. 199.

öngören pozitivist bakış, Uluslararası İlişkiler disiplini içinde merkezi bir konum elde etmiş ve Üçüncü Tartışma'nın da tarafı haline gelmiştir.

1980'li yıllarla birlikte Uluslararası İlişkiler'de ortaya çıkan pozitivism ile post-pozitivism arasındaki çekişme halen daha güncelliğini koruyan makro ölçekli Üçüncü Tartışma'dır. Üçüncü Tartışma, post-pozitivizmin, pozitivistlere kısmî bir meydan okuması bağlamında ortaya çıkarken post-pozitivistler, disiplin literatüründe yer alan konulara ilişkin klasik yaklaşımları reddetmektedirler. Bu bağlamda, pozitivism söz konusu gruplar tarafından yoğun bir eleştiriye tabi tutulmuştur.

Disiplin içerisinde realizm ve liberalizm arasında süregiden rekabetin her iki akım mensuplarınca yenilenecek "neo-neo" şeklindeki yeni versiyonları, başlangıç itibarıyla söz konusu Üçüncü Tartışma'nın çok daha dar kapsamda tekrar gerçekleşeceğinin işaretini vermiştir. Zira her iki akım tarafından sürdürülen temel tartışma konuları, çıkar boyutunda kâr-zarar dengesi ile uluslararası politikada ekonomik gücün mü yoksa askeri gücün mü daha hâkim parametre olduğu gibi hususlar üzerine yoğunlaşmıştır. Aslında gelinen noktada, her iki teori de farklı aktörleri dışlamamakla birlikte, halen devletlerin uluslararası politikanın merkez aktörleri oldukları konusunda hemfikirdirler. Buna koşut nitelikte, her iki akım da devletlerin rasyonel varlıklar olarak politikalarını şekillendirdikleri ve uluslararası sistemin yapısının anarşik olduğu konusu gibi makro ölçekli temalarda klasik duruşlarını devam ettirmektedirler.

Öte yandan, disiplin içinde yaşanan bu Tartışma, özellikle Steve Smith gibi disiplin yazarlarınca oldukça sığ bulunurken³² Yosef Ladip, 1989 yılında kaleme aldığı ve alan içinde oldukça ses getiren makalesinde, "neo-neo" tartışmasını disiplinin artık yeni bir tartışması olarak görmediğini belirtmiştir. Ladip bunun yerine, evrim sürecinde rasyonalizmi eleştirmeye başlayan ve uluslararası politika hakkında alternatif yollar arayan yaklaşımlar üzerine odaklanılması istemiş ve söz konusu yeni yaklaşımların Uluslararası İlişkiler'in geleceğiyle ilgili iyimser bir tablo ortaya çıkardığını belirtmiştir.³³ Bu yeni tartışmada, post-pozitivistler devletin

³² Steve Smith, "Positivism and Beyond", *International Theory: Positivism and Beyond*, ed. Steve Smith – Ken Booth – Marysia Zalewski, Cambridge University Press, 1996, s. 11.

³³ Yosef Lapid, "The Third Debate on the Prospect of International Theory in a Post-Positivist Era", *International Studies Quarterly*, Vol. 33, No.3, s. 249.

uluslararası siyasette sorgulanamaz nitelikteki öncelikli yerini ve rasyonalizmin mevcut diğer varsayımlarını tartışma konusu haline getirirken metodolojik olarak Gelenekselciler'in ve İngiliz Okulu'nun³⁴ yanında yer alarak realizmin ve liberalizmin bilime ilişkin yaklaşımlarını da reddetmişlerdir.³⁵

Keohane tarafından “refleksif”, Smith tarafından ise “eleştiriler yaklaşımları”³⁶ olarak tanımlanan post-pozitivizm, doğa bilimlerinin ısrarla Uluslararası İlişkiler'e uygulanabileceğini öngören pozitivistleri eleştirse de disiplini temelden sarsan boyutta bir yenilik getirmemektedirler. Sosyolojik bir bakış açısı ağır basmakla birlikte, post-pozitivistlerin esas amaçlarının disiplinindeki pozitivist hegemonyayı kırma istenci olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda disiplin içinde klasikleşen ontolojik ve epistemolojik varsayımlara yenilikler getirilmiştir.³⁷

1.1.3. Sosyal Bir Kuram Olarak İnşacılık

1980'li yıllarla beraber sadece Uluslararası İlişkiler disiplininde değil, sosyal bilimlerin pek çok alanında teorik anlamda yaşanan problemler genel bir tatminsizlik ortaya çıkarırken değişimin süreklilik kazandığı bu dönemde kuramsal anlamda da yeni girişimlerin varlığına tanıklık edilmiştir. Sosyoloji alanında özellikle Anthony Giddens'in girişimleriyle başlayan ve güncel anlamda en çok

³⁴ İngiliz Okulu, isminden de anlaşılacağı üzere İngiltere merkezli olup, “liberal realistler” olarak da ifade edilen Uluslararası İlişkiler yaklaşımıdır. Metodolojik anlamda çoğulculuk, kültürel ve toplumsal olgulara yönelik tarihsel yaklaşımı ile ‘uluslararası sistem’, ‘uluslararası toplum’ ve ‘dünya toplumu’ gibi Sosyal İnşacı yaklaşımı çağrıştıran kavramları kullanarak, teorik anlamda Uluslararası İlişkiler disiplinine katkıda bulunmuşlardır. Bkz. Barry Buzan, “The English School: An Underexploited Resource in IR”, *Review of International Studies*, Vol. 27. No.3, s. 471. Okul, 1960'lı ve 1970'li yıllardaki gelişim sürecine istinaden daha ziyade İkinci Büyük Tartışma sonrasında ön plana çıkma imkânı bulmuştur. Martin Wight ve Hedley Bull'un çalışmalarında özellikle dünya toplumu, uluslararası düzen, toplum ve sosyalleşme gibi konular Sosyal İnşacılardan çok daha önce ele alınmış olsa da yaklaşımları Amerikalı Uluslararası İlişkilerciler tarafından göz ardı edilmektedir. Richard Jordan, “A Brief Case for the English School”, *The Monitor*, 2011, Special Edition, s. 21, <http://web.wm.edu/so/monitor/issues/16-SE/3-jordan.pdf>, (18.11.2013). Buna doğrultuda, konuyla ilgili olarak Amerikalı akademisyen ve entelektüeller tarafından yapılan çalışmalarda İngiliz Okulu söz konusu olduğunda “sözde” anlamına gelen “so-called” ifadesinin kullanıldığı dikkat çekmektedir. Örneğin, bkz. Ole Waver, “The Rise and Fall of the Inter-Paradigm Debate”, *International Theory: Positivism and Beyond*, ed. Steve Smith – Ken Booth – Marysia Zalewski, Cambridge University Press, 1996, s. 169.

³⁵ Jill Steans, vd, *a.g.e.*, s. 185.

³⁶ Çalışmasında “eleştirel yaklaşımlar” kavramını pozitivistlerin genel varsayımlarını reddeden post-pozitivistlerin genel olarak tanımlanması bağlamında kullandığını ifade eden Smith, bu yaklaşımları post-modernistler, Eleştirel Teori (Frankfurt Okulu bağlamında), feminist teori ve post-yapısalcılar olarak sıralamaktadır. Bkz. Steve Smith, *a.g.m.*, s. 12.

³⁷ Sezgin Kaya, *a.g.m.*, s.91.

tartışılan kuramsal yaklaşımlardan biri olan İnşacılık, ontolojik ve epistemolojik bakış açısıyla sosyoloji, felsefe, Uluslararası İlişkiler gibi pek çok beşeri bilimin yanı sıra matematik ve biyoloji gibi alanlarda da yankı uyandırmıştır.³⁸ İnşacılık, sosyal bir kuram olarak yapı ile aktör arasındaki ilişkilere, sosyal eylemlere ve sosyal dünyaya ilişkin genel kapsamlı bir bakış açısını temsil etmektedir. İnşacılığın bu özelliği, yaklaşımın salt Uluslararası İlişkiler disiplininin bir ögesi olmadığı gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda, İnşacılık Uluslararası İlişkiler disiplinine ‘yansıma’ veya ‘uyarlama’ bir teorik yaklaşımı temsil etmektedir.

Genel bir bakış açısıyla İnşacılar, dünyanın sosyal olarak devinim halinde yapılandıklarına inanmaktadırlar. Dünyanın sosyal anlamda inşa edilmesi düşünce, söylem, kimlik, norm, sosyalleşme, tartışma ve ikna süreçleri gibi unsurların insanın çevresinde gördüğü dünyanın ve kanıksanan gerçekliğin oluşumunda etkili olmasından ileri gelmektedir.³⁹ Bu noktada, belirtilen unsurların öznel bir nitelik taşıdığı göz önünde bulundurulduğunda, algılanan dünyanın veya kanıksanan sosyal gerçekliğin de yine öznel bir karakteristiğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu durum, öznel niteliğine rağmen, yine de tek başına yeterli olmamaktadır. Bunun devamı olarak, özne ile yapı arasında bir etkileşimin olması ve bunların karşılıklı olarak birbirlerini inşa etmeleri gerekmektedir. Diğer bir deyişle yapı olmaksızın özne, özne olmadan da yapı İnşacı yaklaşımda kümülatif bir sonuç doğuramazlar. Yapı ile özne arasındaki bu doğrudan bağıntılı durum, sonu belirsiz bir süreci işaret ederken kavramların ‘etkileyen’ ve ‘etkilenen’ özelliklerini de ön plana çıkarmaktadır.

Sosyal İnşacı yaklaşımda Uluslararası İlişkiler disiplinini de kapsayan insan ilişkileri, materyal nitelikteki şartlara ve güçlere gerek duymaksızın, fikir ve düşüncelerin varlığıyla oluşmaktadır. Pozitivist yaklaşımın ana felsefesine ters düşen bu özellik, İnşacıların sosyal dünyanın ‘verili’ değil, bilakis ‘oluşturulan’ bir nitelik taşıdığı varsayımından kaynaklanmaktadır. Sosyal ve siyasi dünya, doğanın bir parçası olarak algılanmazken yine ‘verili’ olarak düşünülebilecek özellikte topluma,

³⁸ Mustafa Küçük, “Uluslararası İlişkiler Kuramında ‘Konstrüktivist Dönüşü’ Anlamak”, *Ege Akademik Bakış*, Cilt:9, Sayı:2, 2009, s. 773.

³⁹ Burcu Sunar, *Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Dış Politika Söyleminin Biçimlenmesinde Bir Etken Olarak Siyasi İlahiyat*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2013, s. 12.

ekonomiye veya siyasi dünyaya ilişkin doğal kanunların bulunmadığı öngörülmektedir.⁴⁰

Sosyal bir kuram olarak İnşacılığın, bahsedilen bu özelliklerinin ışığında, epistemolojik ve ontolojik boyutlarıyla sosyal bilimlere farklı bir bakış açısı sunduğu ileri sürülebilir. Zira Sosyal İnşacılık, gerçekliğe ve bu gerçekliğin bilgisine ilişkin metafizik bir duruşu temsil ederek bilim felsefesine ve bilgi sosyolojisine ait bir yaklaşım olarak belirlemiştir. Her ne kadar, İnşacı yaklaşım kendi içinde çeşitli görüş farklılıklarını barındırır da yine de sosyal gerçekliğin ve bilginin inşa edildiğini ileri sürerek epistemolojik anlamda katkıda bulunmuştur.⁴¹ Ontolojik boyutta ise İnşacı yaklaşım sosyal aktörlerin, sosyal gerçekliğin oluşmasında yapılarla beraber bilginin rolünü de kapsayacak şekilde, çeşitli yaklaşım ve önermeleri içermektedir. Bu anlamda, sosyal dünyanın ve bilginin öznelarası yönü, toplumsal düşüncelerin kurucu rolü ve aktör-yapı arasındaki etkileşim sürecini vurgulamaktadır.⁴² Toparlamak gerekirse Guzzini'nin de belirttiği gibi, İnşacılık epistemolojik olarak bilginin sosyal inşasına ilişkin bir durum işaret ederken ontolojik açıdan ise sosyal gerçekliğin inşa edilmesidir.⁴³

Sosyal İnşacı yaklaşımın bu genel görüntüsü, Anthony Giddens'in "yapılandırma" kuramıyla ortaya çıkmıştır. Giddens söz konusu kavrama ilk kez 1976 yılında yayınlanan "*New Rules of Sociological Method*" (Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları) isimli kitabında değinirken sosyolojinin artık yeni bir bakış açısına ihtiyacı olduğunu öne sürmüştür.⁴⁴ Yapılandırma kuramı özü itibarıyla sosyal olaylara salt yapısal veya bireysel açıdan bakmak yerine, diğer kuramlardan da yararlanarak⁴⁵ uyumlu bir sentez ortaya koymaya çalışmaktadır.⁴⁶ Giddens,

⁴⁰ Robert Jackson, *a.g.m.*, s. 164.

⁴¹ Mustafa Küçük, *a.g.m.*, s. 773.

⁴² Gös. Yer.

⁴³ Stefano Guzzini, "A Reconstruction of Constructivism in International Relations", *European Journal of International Relations*, 2000, Vol.6, No.2, s.160.

⁴⁴ Ali Esgin, *Anthony Giddens Sosyolojisi*, 2. Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara, 2008, s. 235.

⁴⁵ Giddens söz konusu teorisini oluştururken pek çok farklı teoriden yararlanmış ve bu durumun kendisine rahatlık sağladığını ifade etmiştir. Bu faydalanma süreci olmadan ve geçmişte ileri sürülmüş yaklaşımların iyi bilinmeden, ileri sürülecek bir teorinin teorisini kısırlığa sürükleyeceğini belirten Giddens, "yapılandırma kuramını" mevcut bir dizi sosyolojik teorinin eleştirel bir perspektiften değerlendirmesiyle ortaya sunmuştur. Bkz. Esgin, *a.g.e.*, s. 238.

“yapılandırma” kuramında eylemin toplumsal belirlenimi yerine toplumun üretimi ve yeniden üretimi kavramlarını harekete geçirmektedir.⁴⁷

Sosyal İnşacılığın Uluslararası İlişkiler disiplindeki önde gelen temsilcilerinden olan Emanuel Adler söz konusu kurama merkezi bir önem atfeder. Adler, sosyal davranışların açıklanmasına ilişkin özne ve yapı kavramlarının özelliklerine yer verirken ‘yapı ikililiğinin’ doğal bir sonucu olarak, sosyal kurumların ve sosyal değişimin meydana geldiğinin kuramda açıklandığını belirtmektedir.⁴⁸ Giddens’in yaklaşımında yapının, özne ve sosyal eylemler sonucu oluştuğuna değinen Adler, buradaki öznelerin yapısal bir “idiot” değil, bilinçli bir şekilde kendi yapılarını, kimliklerini ve eylemlerini inşa edenler olduğunu söylemektedir. Bununla birlikte, söz konusu öznelerin kendi çıkarlarını dikkate alarak, kurumsallaştırılmış kurallara göre hareket ettiklerine değinmektedir.⁴⁹ Söz konusu “kurumsallaşma” kavramı daha sonra net bir şekilde görüleceği üzere, Uluslararası İlişkiler disiplinde ayrı bir anlam taşımakta olup uluslararası politikadaki temel tartışma konularından birisi olan barışın nasıl inşa edileceğine ilişkin Sosyal İnşacı yaklaşımın ileri sürdüğü önemli argümanlardan olacaktır.

Diğer taraftan, İnşacılık anlamında özellikle Peter Berger ve Thomas Luckmann tarafından kaleme alınan “*The Social Construction of Reality*” isimli çalışma, gerçeğin sosyal açıdan inşa edilmesine dair alan içinde sıkça atıfta bulunulan bir eser olarak dikkat çekmektedir.⁵⁰ Berger ve Luckmann; insanî birimlerin, yani öznelerin biyolojik olarak gelişirken çevreleriyle de bir karşılıklı bir ilişki içinde olduğunu belirtmektedirler.⁵¹ Bu bağlamda, Sosyal İnşacılığın temel özelliği olan özne-yapı ve aralarındaki karşılıklı iletişimin vurgulandığı görülmektedir. Toplumun sosyal gerçeğe ait olduğunu vurgulayan Berger ve

⁴⁶ Doğan Ateş, “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivizm: Ortayol Yaklaşımının Epistemolojik Çerçevesi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 10, Sayı:1, Haziran 2008, s. 217.

⁴⁷ Anthony Giddens, *Sosyal Teorinin Temel Problemleri – Sosyal Analizde Eylem, Yapı ve Çelişki*, çev. Ümit Tatlıcan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.51.

⁴⁸ Emanuel Adler, “Seizing Middle Ground: Constructivism in World Politics”, *European Journal of International Relations*, 1997, Vol.3, No.3, s. 325.

⁴⁹ Gös. Yer.

⁵⁰ Burcu Sunar, *a.g.t.*, s. 15.

⁵¹ Peter L. Berger – Thomas Luckmann, *The Social Construction of Reality*, Middlesex, Penguin Books, 1991, s. 66.

Luckmann, yine toplumun öznel anlam ifade eden eylemler tarafından inşa edildiğini savunmaktadırlar.⁵² Görüldüğü üzere, özne, yapı ve sosyal pratikler arasında sıkı bir bağ kurulmaktadır.

Sosyal bir kuram olarak İnşacılık yaklaşımında ekolden ekole farklılık taşıyan değişik bakış açıları mevcuttur. Bu sebeple teori başlı başına yekpare bir şekilde ele alınamamaktadır. Özellikle Avrupa ve Kuzey Amerikan ekollerinde ortaya çıkan bu farklılaşma, İnşacılıkta konu ve metot anlamında belli bölünmelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kuzey Amerika ekolünde daha ziyade tümdengelimci bir metot ile sosyal normlar ve kimlik kavramları anahtar rol oynarken; İnşacılığın Avrupa ayağında ise dilin konumu, sosyal söylemler ve linguistik yapılar belirginleşmektedir. Dolayısıyla Avrupa ekolünde tüme-varımcı gelenek daha hâkim bir görüntü çizmektedir.⁵³ Uluslararası İlişkiler'deki Üçüncü Büyük Tartışma'nın tarafları konumunda bulunan pozitivistten post-pozitivizme kadar uzanan yelpazede Kuzey Amerika ekolü bilhassa pozitivist kanada yakın durmakta; buna karşılık, Avrupa ekolü ise daha ziyade post-pozitivist bir kimliği taşıma eğilimindedir. Esasen Avrupa ile Kuzey Amerika'da İnşacılığın gelişimine ilişkin yapılacak bir karşılaştırmada, Avrupa'nın Kuzey Amerika'ya göre daha tecrübeli olduğu anlaşılmaktadır. Sosyal İnşacılığın kendine özgü özelliklerine atfen, sosyal gerçekliğin inşası ile kurumsallaşmanın tesis edilmesi hususuna özne-yapı arasındaki etkileşim de ilave edilirse II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Avrupa'da başlayan entegrasyonun somut sonuçları bu anlamda önemli bir kanıt olmaktadır. Farklı bir ifadeyle Sosyal İnşacılık bir ölçüde Avrupa'daki entegrasyon süreciyle doğrudan uygulama sahası bulmuştur.

Sosyal bir teori olarak İnşacı yaklaşımda metodoloji bakımından kullanılacak araçların hayli zengin olduğu görülmektedir. Daha ziyade tarihsel bir bakış açısı ile sosyolojik bir analiz benimsenirken *söylem analizi*, karşılaştırmalı tarihsel yaklaşımlar, süreç izleme teknikleri ve öykülemeci açıklamalar, mülakat, katılımcı gözlemleri ve soyağacı gibi metotlar İnşacıların araştırmalarında başvuru

⁵² Peter L. Berger, *a.g.e.*, s. 30.

⁵³ Maysam Behraves, "Constructivism: An Introduction", *E-International Relations Web Sitesi*, <http://www.e-ir.info/2011/02/03/constructivism-an-introduction/>, (19.11.2013).

kaynakları arasındadır.⁵⁴ Hatta eleştirel çalışmalar, örnek olay incelemeleri (*case studies*), etnografik araştırmalar, niteliksel ve niceliksel içerik analizleri gibi metotlar da bu kapsamda değerlendirilebilir.⁵⁵ Görüldüğü üzere, İnşacı yaklaşımda kullanılan özel bir metot veya araştırma modeli bulunmamaktadır. Bunun yerine, araştırmacılar seçilen konularına hangi metot ve tekniğin daha iyi uygulanabileceği hususunda özgürce hareket ederler. Bazı araştırma projelerinde büyük bulmacanın değişik parçalarını ortaya çıkarmak için farklı farklı metotların aynı çalışma içinde kombinatif uygulamalarına rastlamak da mümkün olmaktadır.⁵⁶

1.1.4. Uluslararası İlişkiler Teorilerinde Sosyal İnşacılık: Teorik Konum, Varsayımlar ve Eleştiriler

Uluslararası İlişkiler disiplini içinde pek çok yenilik getiren Sosyal İnşacı yaklaşım, teorik terminolojisi, uluslararası politika konulara yaklaşım biçimi, gelişim süreci ve kuram kapsamında kullanılan farklı metodolojik araçlarıyla disiplin içindeki tartışmaların gündemine oturmuştur. Daha önce değinildiği üzere Anthony Giddens'in "yapılandırma kuramıyla" bağlantılı olarak, ilk bakışta Uluslararası İlişkilere 'uyarlama' bir yaklaşım görüntüsündeyken zaman zarfında özellikle ana akım teorilerden neo-realistlerin eleştirileriyle teorinin disiplin içindeki gelişimi hızlanmıştır. Giddens'in ilgili kuramının Uluslararası İlişkiler disiplinine girmesiyle başlayan kuramsal tartışma sonrası Sosyal İnşacılık, 'ithal' bir teoriden çok, disiplin içinden ortaya çıkan yeni bir yaklaşım gibi algılanmıştır. Ruggie'nin de ifade ettiği gibi, Sosyal İnşacılık nispeten disiplinin kendi bahçesinden yetişen bir meyve olmak zorunda olmuştur.⁵⁷ Bu kısımda, Sosyal İnşacılık kuramının disiplin içindeki teorik konumu, varsayımları ve eleştirisi ele alınacaktır.

1.1.4.1. Teorik Konumlandırma

Uluslararası İlişkiler kuramları içerisinde Sosyal İnşacı yaklaşımın daha çok Üçüncü Tartışma içinde ele alındığı görülmektedir. Zira teorinin Uluslararası

⁵⁴ Mustafa Küçük, *a.g.m.*, s. 781; Ganjar Nugroho, *a.g.m.*, s. 91.

⁵⁵ Burcu Sunar, *a.g.t.*, s. 17-18.

⁵⁶ Martha Finnemore – Kathryn Sikkink, "Taking Stock: The Constructivist Research Program in International Relations and Comparative Politics", *Annual Review of Political Science*, Vol.4, 2001, s. 396.

⁵⁷ John Gerard Ruggie, "What Makes the World Hang Together? Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge", *International Organization*, Vol.52, No.4, Autumn 1998, s. 862.

İlişkiler disiplinine yansıma dönemiyle 1980’li yıllarda Soğuk Savaş’ın sona ermekte olduğuna ilişkin ortaya çıkan genel kanı arasında paralellik bulunmaktadır. Bu durum, Sosyal İnşacılığın gelişim sürecini de doğrudan etkilemiştir. Aslında teorinin ortaya çıkması ve hızlı bir şekilde gelişimi, uluslararası politikayı açıklama konusunda var olan ihtiyacın da karşılanmaya çalışılmasıyla doğrudan ilintilidir. Bu açıdan Sosyal İnşacı yaklaşımın Uluslararası İlişkiler’de kendisini gösteren teorik boşluğun/ihtiyacın mevcudiyetiyle birebir bağlantılı olduğu ileri sürülebilir.

Uluslararası İlişkiler çalışmalarında kuramsal yaklaşımlar, genel olarak uluslararası sistemin yapısının anarşik olarak tanımlanmasından ve devletlerin rasyonel varlıklar olarak hareket ettikleri varsayımından yola çıkarak bir takım pratik sonuçlar üzerinde yoğunlaşma eğiliminde olmuşlardır. Ne var ki bu yaklaşımlar, Soğuk Savaş döneminin sona ermesini öngörmek bir tarafa dursun bunu açıklama noktasında da yetersiz kalmışlardır.⁵⁸ Bununla birlikte, yaşanan tartışmaların hâkim ekseninin de etkisiyle daha ziyade savaş-barış kavramları ve metodolojik bir takım konular üzerinde yoğunlaşmış; uluslararası sistemin sosyo-kültürel ve tarihsel gelişim çizgisi, istisnalar saklı kalmak kaydıyla pek fazla önemsenmemiştir.⁵⁹

Bu çerçevede, uluslararası sistemdeki yapısal nitelikli bir takım değişimlerin yaşanacağı sinyali, önemi bilinmekle birlikte iki kutuplu dünya düzeninde pek fazla ele alınmamış olan kavramların yeniden tartışılmasına zemin hazırlamıştır. Kimlik, kültür, söylem, etnik çatışmalar, müdahale, normlar ve kurumlar vb. kavramlar gittikçe daha yaygın bir şekilde disiplin içindeki çalışmaların gündemine oturmuştur. Sonuçta, özellikle ‘değişim’ ve ‘değişimin kaynağı’ gibi hususlara önem veren Sosyal İnşacı yaklaşım dikkat çekmeye başlamıştır. Disiplin içindeki kuramsal tartışmalarda İnşacılık ele alınırken Uluslararası İlişkiler meselelerine yapısal anlamda getirdiği yeni vizyon nedeniyle literatürde ‘Konstrüktivist Dönüş’ kavramı yaygın bir kullanım alanına sahip olmuştur.

Pozitivizm ile post-pozitivizm arasında gerçekleşen Üçüncü Tartışma’daki konumlandırma işleminde Sosyal İnşacılık, her iki gruptan herhangi birinin fiilen içinde yer almak şeklinde değil, daha ziyade bu iki grup arasında bir köprü işlevi

⁵⁸ Russell Bova, *How The World Works*, Pearson Education Limited, New York, 2010, s. 24-25.

⁵⁹ Mustafa Küçük, *a.g.m.*, s. 776.

görme amacı taşımaktadır. Diğer bir deyişle karşıt grupların görüşlerinin yakınlaştırılarak, ortada bulunan boşluğun doldurulmasına yönelik bir iddiaya sahip olduğu görülmektedir. Adler'in Sosyal İnşacı yaklaşımın disiplin içindeki yerini tespit ettiği çalışmasında, rasyonalistler realist, neorealist ve neoliberalistler olarak ayrı bir kategoride tutulurken yorumsalcı epistemologlar olarak tanımlanan diğer sınıfta ise post-modernistler, post-yapısalcılar, Frankfurt Okulu bağlamında Eleştirel kuramcılar ve feministler yer almaktadır. Bu noktada Adler'e göre, rasyonalistler ve relativist yorumcu yaklaşımların orta yolu (*middle ground*) ne Keohane'nin iddia ettiği gibi reflektivistlerin farklı versiyonları ne de Mearsheimer'ın belirttiği eleştirel teorilerinin diğer türleridir. Söz konusu iki kanadın 'orta yolu' Sosyal İnşacılık'tır.⁶⁰

Maja Zehfuss ise Uluslararası İlişkiler'de İnşacı yaklaşımın önemini belirtirken rasyonalistlerle İnşacılar arasındaki tartışmanın en önemli tartışma olmak üzere olduğunu vurgulamaktadır. Buna koşut olarak, Zehfuss Sosyal İnşacılığın genellikle refleksivist veya relativist olarak ifade edilen radikal akımlarla rasyonalizm arasında orta yolu temsil ettiğinin varsayıldığını aktarmaktadır.⁶¹ Orta yol iddiası, pek çok Sosyal İnşacının kuramsal terminolojisine yerleşmiştir. Teorik konumlandırma açısından Steve Smith'in "açıklayıcı-oluşturucu kuramlar" (explanatory-constitutive) şeklindeki sınıflandırması⁶², Sosyal İnşacılığın farklı bir yönünü daha ortaya çıkarmaktadır. Açıklayıcı teorilerde daha ziyade neden-sonuç ilişkisine istinaden "niçin oldu" sorusu üzerine yoğunlaşırken oluşturucu kuramlarda ise "nasıl oldu" sorusuyla süreç ve rol odaklı bir yaklaşım benimsenmektedir. Smith'in ifadesiyle "açıklayıcı teoriler, dünyaya ilişkin teorilerimizi dışlayan bir şekilde dünyayı görürler. Buna karşın, oluşturucu teoriler, teorilerimizin dünyayı gerçekten inşa etmeye yardım edeceğini düşünen teorilerdir."⁶³ Bu çerçevede, Sosyal İnşacı yaklaşım daha ziyade "oluşturucu teoriler" kısmında yer almaktadır.⁶⁴

⁶⁰ Emanuel Adler, "Seizing Middle Ground...", s. 321-322.

⁶¹ Maya Zehfuss, *Constructivism in International Relations: The Politics of Reality*, 2. Baskı, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, s. 2.

⁶² Steve Smith, "New Approaches to International Theory", *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, Oxford, Oxford University Press, 1999, s. 167.

⁶³ Gös. Yer.

⁶⁴ Sezgin Kaya, *a.g.m.*, s.94; Mustafa Küçük, *a.g.m.*, s. 780.

Öte yandan, Sosyal İnşacılık kuramsal anlamda bütüncül bir yapı oluşturmamaktadır. Teorinin Uluslararası İlişkiler disiplinindeki yükseliş grafiğine paralel olarak belli noktalarda görüş farklılarının meydana geldiği görülmektedir. Ruggie, bu grupları neo-klasik, post-modernist ve doğal (bağdaştırıcı) İnşacılık olarak üç gruba ayırmaktadır. Neo-klasik grubu İnşacılığın geleneksel köklerine bağlı kalarak geliştiğini ifade ederken öznelarası anlamların açıklanmaya çalışıldığı ve iletişim faaliyetleriyle ilgili olduğu için “konuşma eylemi teorisi” olarak da tanımlamaktadır. Ruggie, kendisini de dâhil ettiği bu sınıf içinde Wendt, Onuf, Kratochwil gibi isimlere yer vermektedir.⁶⁵ İkinci grup olan post-modernistlerin felsefi kökenleri Freidrich Nietzsche, Foucault ve Derida’ya dayanmakla birlikte, güncel anlamda başlıca temsilcileri Campbell, Derian, R.B.J. Walker’dır. Bu grup, temelde dilsel hususlara yoğunlaşmakta olup söylemsel pratiklerin ontolojik ilkleri veya gerçekliğin temel birimlerini oluşturduklarından hareketle konuların dilsel oluşumuna önem verirler. Üçüncü grupta ise ilk iki grubu uyumlaştırma amacı taşıyan bağdaştırıcı İnşacılık yer alırken ‘bilimsel realizm’ kavramına özel önem atfedilir. Bu grubun felsefi altyapısını Roy Bhaskar’a dayandıran Ruggie, Alexander Wendt’i de örnek olarak göstermektedir.⁶⁶

Sosyal İnşacılığın sınıflandırması anlamında Jeffrey Checkel de üçlü bir modülü tercih etmiştir: Geleneksel, yorumsamacı ve eleştirel grup. Geleneksel grubun ABD ağırlıklı bir okul olduğunu belirten Checkel, bu grupta uluslararası politikanın çıktılarının şekillenmesinde kimliğin ve normların ön plana çıktığını belirtmektedir.⁶⁷ Checkel, yorumsamacı ve eleştirel grubun Avrupalı olan kimliğine vurgu yapmakla birlikte, yorumsamacıların değişik söylem-kuramsal teknikleri kullanarak devlet/özne kimliğinin yeniden yapılanmasını hedefleyen derin bir tümevarım araştırma stratejisi izlediklerini söylemektedir. Checkel’e göre, son grup olan eleştirel İnşacılar ise yorumsamacılara benzer şekilde dilsel olgular ön planda yer almakta olup dil içindeki güç ve egemenlik gibi kavramlara vurgu yapmaktadırlar.

⁶⁵ Ruggie, *a.g.m.*, s. 881.

⁶⁶ Gös. Yer.

⁶⁷ Jeffrey T. Checkel, “Social Constructivisms in Global and European Politics: A Review of Essay “, *Review of International Studies*, Vol.30, Issue 2, April 2004, s. 230.

Kıta Avrupa'sında yaygın olan bu son iki grubun Wittgenstein, Habermas, Derrida gibi mensuplarına söylem yaklaşımlarında da sıkça rastlanmaktadır.⁶⁸

Toparlamak gerekirse Sosyal İnşacılığın kendi içindeki farklı yaklaşımlarına rağmen, söz konusu fikir ayrılıkları teoriye temelden bir karşıtlık anlamı taşımamaktadır. Klasik Sosyal İnşacılar kimlik, normlar gibi kavramları ön plana çıkarmakla birlikte, klasik/geleneksel İnşacılarla ortak paydada buluşmayan diğer görüşlerin ise daha ziyade dilsel ve söylemsel hususlara ağırlık verdikleri anlaşılmaktadır. Farklı yaklaşımları bünyesinde barındırması saklı kalmak kaydıyla, Sosyal İnşacıların disiplin içindeki teorilerin savlarına ve eleştirilerine cevaben kümülatif bir tutum sergileyebildikleri görülmektedir.

1.1.4.2. Kuramsal Argümanlar/Varsayımlar

Sosyal İnşacılığın disiplin içindeki diğer teorilerden farklı olarak kültür, kimlik, söylem, tarihsellik, çıkar, anarşi gibi kavramlara farklı bir anlam yüklemesi, yaklaşıma sıra dışı bir özellik kazandırmıştır. Bu kısımda, söz konusu kavramların ve ön plana çıkan diğer konu başlıklarının yaklaşım içindeki yeri ele alınacaktır.

1.1.4.2.1. Normlar ve Düşünceler

Sosyal İnşacılar göre, yapılar tek başına karar verici değildir. Dolayısıyla yapı, bireyin davranışlarını şekillendiren ve adeta onun kaderi haline gelmiş kurulu bir düzeni ifade etmemektedir. Davranışın düşünce ve normlarının da insan eylemlerini şekillendirmede önemli bir faktör olduğundan hareketle yapıların oluşumunda düşünce ve normlara ayrı bir önem verilmektedir. Diğer bir deyişle öznel algılamaların yapıların oluşumunda etkili olduğu belirtilmektedir. Sosyal İnşacılar dünyaya ilişkin düşünce ve algılama boyutunda meydana gelen değişimin, Soğuk Savaş döneminin sona ermesini anlamada anahtar bir rol üstlendiklerini öngörmektedirler. Örneğin, uluslararası sistemin yapısında meydana gelen değişimler, Sovyet lider Mihail Gorbaçov'un dünyanın işleyişine ilişkin mevcut olan varsayım ve düşüncelerini sorgulamasıyla başlamıştır.⁶⁹ Öte yandan, fikirlere ve normlara verilen öncelikli durum, maddi yapıların önemsiz oldukları anlamı

⁶⁸ Jeffrey T. Checkel, *a.g.m.*, s. 231.

⁶⁹ Russell Bova, *a.g.e.*, s. 26.

taşınamaktadır. Maddi yapıların aktörlerin davranışları üzerinde etkili olduğunu öngören Sosyal İnşacılar, yine de düşünce ve kültürel unsurlarla örülü olarak sosyal yapıların etkisini ön plana çıkarmaktadırlar.

1.1.4.2.2. Yapı-Özne İlişkisi ve Anarşi Durumu

Sosyal İnşacılar salt yapı veya özne merkezli teoriler arasında bir köprü görevi görme amacındadır. Yapı ve özne arasında karşılıklı bir etkileşim (*mutual interaction*) olduğunu öngören İnşacılar, bu ilişkinin durağanlığı dışladığını, onun yerine sürekli bir devinim yaşandığını belirtmektedirler. Uluslararası İlişkiler boyutunda, aktörlerin davranışlarını belirleyen uluslararası sistemin yapısı olmadığı gibi, yapıyı belirleyen de başlı başına aktörler değildir. Bu anlamda karşılıklı etkileşim halinde değişimler gerçekleşebilmektedir.

Sosyal İnşacıların disiplin içindeki ana akım teorilerden (realizm ve liberalizm) ayrıldıkları noktalardan birisi de özne-yapı ilişkisine bağlı olarak ortaya çıkan ‘anarşi’ durumudur. Uluslararası sistemin yapısını anarşik olarak tanımlayan her iki görüşten realistler, söz konusu durumun çatışmaya yol açacağını belirtirlerken liberaller ise bu durumun işbirliğini artırıcı bir görev üstlendiğini öngörmektedirler.⁷⁰ Anarşi durumuna farklı yaklaşan Sosyal İnşacılar, anarşiyi meydana getirenin devletlerin kendisi olduğunu belirtmektedir.⁷¹ Bu noktada, devletlerin dış politik tercihlerine bağlı olarak, uluslararası sistemde anarşik bir durum hâkim olacağı gibi uluslararası sistemin yapısındaki anarşik durum da tarafsız olan veya barışçıl bir dış siyaset izleyen devletlerin politikalarında şiddet yanlısı bir tutum izlemelerini beraberinde getirebilir. Diğer bir deyişle anarşi konusunda da karşılıklı bir etkileşim söz konusudur.

1.1.4.2.3. Kimlik ve Çıkar

Diğer toplum bilimlerinde olduğu gibi Uluslararası İlişkiler disiplini içinde de kimlik kavramı, gün geçtikçe artan bir kullanım alanına ve öneme sahip olmuştur. Keyman’ın ifadesiyle kimlik, “Uluslararası İlişkiler kuramının dünyayı anlamaya

⁷⁰ Bkz. Tayyar Arı, *a.g.e.*, s. 197-198 ve s. 371.

⁷¹ Alexander Wendt’in konuyla ilgili olarak yaptığı çalışma için bkz. Alexander Wendt, “Anarchy is What States Make of it: The Social Construction of Power Politics”, *International Organization*, Vol. 46, No. 2, Spring 1992, s. 391-425.

yönelik kullandığı yöntemin ve açıklama tarzının kültürel temelini oluşturan merkezi bir olgusu”⁷² haline gelmiştir. Sosyal İnşacı yaklaşıma göre, kimlik dış politikanın oluşumu sürecinde ana etkenlerden birisidir. Kimlik aktörün küresel, bölgesel ve ikili ilişkiler düzeyinde politikalarının belirlenmesinde ve aynı zamanda dost-düşman tanımının yapılmasında etkilidir. Bu bağlamda kimlik, mikro ölçekte en azından aktörlerin politik eğilimlerinin hangi yönde olacağına ilişkin öngörülebilir bir durum yaratır. Zira Hopf’un da vurguladığı gibi “kimliksiz bir dünya, anarşiden çok daha tehlikeli, gittikçe yayılan belirsizliğin olduğu ve kaosun hüküm sürdüğü bir dünya olur.”⁷³ Hopf’a göre kimlikler üç gerekli fonksiyonu meydana getirmektedir. Birincisi, kimlikler özneye ve diğerlerine söz konusu öznenin kim olduğunu söylemektedir. İkincisi, özneye diğerlerinin kim olduğunu açıklamaktadır. Üçüncüsü, öznenin kimlik tanımla(n)ması bağlamında, kimlikler belli aktörler ve belli alanlardaki eylem seçenekleri hakkında belirgin bir tercihe veya çıkara yönelebileceklerini ima ederler.⁷⁴ Bu çerçevede, bir Türk devleti olarak Türkiye’nin aynı ulus bağı içinde bulunduğu Balkan Türklerinin durumuna ilgisiz kalmayacağı örnek olarak verilebilir. Diğer taraftan, Arnavutluk’un kimliği göz önünde bulundurulduğunda akrabalık bağı olduğu Kosova’ya ilişkin tutumunun hangi yönde olacağı rahatlıkla öngörülebilir bir durumu ifade etmektedir.

Kimlik, bir taraftan sabit bir olgu olmayıp, kendi içinde bir devinim veya kendini yeniden üretme eylemi içindeyken diğer taraftan, diğerlerini tanımlamada ve özellikle dost-düşman tanımının yapılmasında ana hususlardan biri olmuştur. Zira kimlik tanımlaması bağlamında, aktör için farklı bir devletin nükleer silahlara sahip olması tehdit unsuru taşımamasına rağmen, başka bir devletin nükleer silah varlığı başlı başına bir tehdit olabilmektedir. Örneğin güncel konjonktürde, İran’ın nükleer enerji çalışmaları İsrail için birebir tehdit unsuru olsa da Suriye için aynı tehdidi taşımamaktadır.

Sosyal İnşacı yaklaşımda kimlik; tarihsel, sosyal, kültürel ve politik bağlamda kendisini bulmaktadır. Bir aktör, tek başına bir kimliğe sahip olacağı gibi

⁷² Fuat Keyman, “Kimlik ve Demokrasi”, *Devlet ve Ötesi*, der. Atila Eralp, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 219.

⁷³ Ted Hopf, “The Promise of Constructivism in International Relations Theory”, *International Security*, Vol. 23, No. 1, 1998, s. 180.

⁷⁴ Göş. Yer.

birden fazla kimliği de bünyesinde barındırabilir. Kimliklere yapılan bu vurgu, realistlerin savunduğu kimlikleri ve çıkarları dayatan etkenin uluslararası sistemin yapısı olduğu varsayımıyla tezat bir görüntü oluşturmaktadır. Zira Sosyal İnşacılar kimlik belirlenmesinin diğerleri ile olan karşılıklı etkileşim sürecinde oluştuğunu öngörmektedirler. Devletlerin çıkarını belirleyen ana unsurun kimlik olduğunu belirten İnşacılar, bu kimliğin yapı tarafından dayatılmadığını, bilakis etkileşim sonucu süreç içinde ortaya çıktığını belirtmektedirler.⁷⁵

1.1.4.2.4. Uluslararası Politikada ‘Değişim’

Sosyal İnşacı yaklaşım uluslararası politikadaki değişimi ‘kesin’ bir şekilde öngörmemektedir. Diğer bir deyişle uluslararası politikadaki değişime ilişkin ‘agnostik’ bir durumdadır.⁷⁶ Bunun yerine anlaşmazlıkları ve çeşitlilikleri ön plana çıkararak öznelerarası düzen tarafından sürdürülen eylemleri göstermekte ve neo-realizmdeki gibi uluslararası sistemin yapısındaki değişikliklere ilişkin çok fazla bir beklenti yaratmamaktadır. Bu sebeple değişimin nerede ve nasıl olabileceğini hesaplamaya çalışmaktadır.⁷⁷ Sosyal İnşacılar değişimi, maddi olguların durumlarındaki değişimden ziyade yeni inşacı kuralların oluşması, yeni sosyal yapıların dönüşümü ve sosyal süreçlerin özneye ilgili bağlarıyla ele almaktadır.⁷⁸ Bazı Sosyal İnşacılar göre, değişimin mekanizmaları kolektif öğrenme, bilişsel evrim, bilgisel değişim ve bunların hepsinin bilgi, eylem ve söylemle çevrili olurken eleştirel İnşacılar ise değişimin sadece gözlemlenen ve açıklanan bir şey olmadığını, bunun yerine refleksif analizlerin sonucu olarak meydana gelebilecek bir şey olduğunu belirtmektedirler.⁷⁹

1.1.4.2.5. Kurumlar ve Kurumsallaşma

Sosyal İnşacılar kurumları (*institutions*) öznelerarası oluşturucu ve düzenleyici kuralların somutlaştırılmış hali olarak algılamaktadır. Bunun yanında davranışı şekillendiren, işbirliğini sağlamaya yardım eden ve yeni kolektif kimliklerin, ortak çıkarların ve eylemlerin tesis etmeyi kolaylaştıran bir varlık

⁷⁵ Yücel Bozdağlıoğlu, *a.g.m.*, s. 151-152.

⁷⁶ Ted Hopf, *a.g.m.*, s. 180.

⁷⁷ Gös. Yer.

⁷⁸ Emanuel Adler, “Constructivism and International Relations”, s. 102.

⁷⁹ Gös. Yer.

olduğunu belirtmektedirler.⁸⁰ Sosyal İnşacı yaklaşımda kurumlar resmi ve resmi olmayan nitelik taşımaktadırlar. Resmi kurumlarda teamüller, normlar, kurallar ön plana çıkarken; aile gibi sosyal nitelikli kurumlarda bu hususa rastlanmamaktadır. Buna koşut olarak, kurumsallaşma (*institutionalization*) süreci de ayrı bir önem taşır. Yapı-özne arasındaki karşılıklı etkileşim ve çıkar ilişkisine dair aktörlerin eylem biçimleri geliştirmesi, normların ve davranış kalıplarının benimsenmesi ve toplumsallaşma gibi çeşitli kurumsallaşma süreçleri üzerine odaklanılmaktadır. Hatta Avrupa Birliği (AB) sisteminden hareket edilerek entegrasyonun nasıl daha da derinleştirilebileceği noktasına ilgi duyulmaktadır.⁸¹ Bu anlamda, kurumları tesis eden aktörler kadar sistemin nasıl kalıcı bir şekilde işlediğine, yeni üyelerin söz konusu örgütün davranış kalıplarını, norm ve kurallarını nasıl içselleştirdiklerine ve özellikle örgütsel karar-alma süreçlerine⁸² önem verilmektedir.

1.1.4.3. Teoriye Yönelik Eleştiriler

Sosyal İnşacılık Uluslararası İlişkiler disiplinine ayrı bir bakış açısı getirmesine paralel olarak çok sayıda eleştiri almıştır. Özellikle neo-realistler tarafından yönetilen bu eleştiriler, daha ziyade Sosyal İnşacıların ana varsayımlarına yönelik olmuştur. Örneğin, neo-realistler İnşacıların normlara ve özellikle uluslararası normlara verdikleri önem konusunda kuşkuludurlar. Neo-realistlere göre, böylesi kurallar mevcut olsa da söz konusu olan büyük devletlerin çıkarları ise bu normlar göz ardı edilmektedir.⁸³ Ayrıca neo-realistler devletlerin sosyal etkileşim yoluyla nasıl kolayca dost olabildikleri hususunu sorgulamaktadırlar.⁸⁴ Neo-realistlere göre, devletler kendi çıkarları peşinde koşan egoist varlıklardır. Dolayısıyla, Sosyal İnşacılar tarafından açıklanan böylesi bir durumun gerçekleşmesi mümkün değildir.

Öte yandan, Sosyal İnşacılığın Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle uluslararası sistemin normlarla çevrili olduğu ve realizmin artık egemen söylem olmadığı görüşü, yine neo-realistler tarafından eleştiri konusudur. Neorealistler,

⁸⁰ Emanuel Adler, "Constructivism and International Relations", s. 104.

⁸¹ Jill Steans, vd., *a.g.e.*, s. 187-188.

⁸² Friedrich Kratochwil –John Gerard Ruggie, "International Organization: A State of the Art on an Art of the State", *International Organization*, Vol. 40, No. 4, 1986, s. 755.

⁸³ Robert Jackson, *a.g.m.*, s. 172-173.

⁸⁴ Robert Jackson, *a.g.m.*, s. 173.

realizmin 1300'den en azından 1989 yılına kadar egemen söylem olduğunu ve bu süre zarfında birçok imparatorluğun çökmesine karşın uluslararası sistemin doğasının değişmediğini belirtmektedirler. Dolayısıyla Sovyetler Birliği'ni çöküşüne özel bir anlam yüklemesi yapılması onlar tarafından anlaşılamamaktadır.⁸⁵ Bununla birlikte, Soğuk Savaş döneminin sona ermesini Gorbaçov'un tercihine bağlı bir durum olarak yansıtılması eleştirilmekte, çöküşün ekonomik ve politik kaynaklı yönlerinin göz ardı edildiği belirtilmektedir.⁸⁶

Neo-marksist yaklaşımın da Sosyal İnşacılara yönelik eleştirileri bulunmaktadır. Wallerstein'ın uluslararası sistem teorisinin XVI. yüzyıldan itibaren küresel kapitalizmin maddi yapısı ve gelişmelerini incelediğini ileri süren neo-marksistler, söz konusu analizin Sosyal İnşacılar tarafından analiz edilen sosyal etkileşim için çok az bir yer bıraktığını söylemektedirler.⁸⁷ Öte yandan, Robert Cox'un 'tarihsel yapıları' neo-marksist bakış açısıyla ele alan çalışmasında Sosyal İnşacıların fikirleri önemseyen varsayımına daha fazla yer bulunabileceği belirtilmektedir.⁸⁸

Post-modernistler de özellikle Sosyal İnşacılar tarafından uluslararası ilişkilerdeki güç kavramının merkezi rolünü göz ardı eden tutumunu eleştirmektedirler. Bu durumun liberal idealistlere yönelik klasik realistlerin eleştirilerini çağrıştırdığını vurgulayan post-modernistler, güç olmadan dünyayı değiştirmeye çalışan ideallere İnşacılık içinde çok fazla yer verildiğini belirtmektedirler.⁸⁹

1.1.5. Alexander Wendt'in İnşacılık Yaklaşımı

Sosyal İnşacı yaklaşımın Uluslararası İlişkiler disiplini içindeki en önemli temsilcisi olan Alexander Wendt'in özellikle 1990'lı yıllarda konuyla ilgili ileri sürdüğü görüşler, sonraki çalışmalara için temel oluşturmuştur. Ana akım Uluslararası İlişkiler kuramcılarının devletler sistemi hakkında bireyselci ve

⁸⁵ John J. Mearsheimer, "The False Promise of International Relations", *International Security*, Vol. 19, No. 3, Winter 1994/95, s. 44-46.

⁸⁶ John J. Mearsheimer, *a.g.m.*, s. 46.

⁸⁷ Robert Jackson, "*Social Constructivism*", s. 175.

⁸⁸ Gös. Yer.

⁸⁹ J. Samuel Barkin, "Realist Constructivism", *International Studies Review*, Vol. 5, No. 3, 2003, s. 335.

materyalist sonuçları kabul ettiklerini belirten Wendt, realistler ve liberaller arasında yaşanan tartışmanın kuramsal açıdan kendilerini geliştirmelerine yaradığını, ancak yine de tartışmanın zamanla sığ bir görüntüye sahip olduğunu söylemektedir. Bununla birlikte, bu bireyselci ve maddi kaynaklı bakış açısının egemenliğine rağmen, her ne kadar Uluslararası İlişkiler teorisi olmasa da⁹⁰ uzun ve farklı bir gelenek olarak Sosyal İnşacılığın da var olduğunu vurgulamaktadır.⁹¹

Wendt'in İnşacı yaklaşımında, rasyonalizmin ana akımları tarafından yapılan 'anarşi' tanımlamasına karşı çıkmaktadır. Wendt realizm ve liberalizmin öngördüğü şekilde uluslararası sistemin yapısının tümden gelimci bir yaklaşımla anarşik olmasını ve güvenlik bunalımına yol açan bu durumun devletleri "kendine yardımı" (*self-help*) esas alan politikalara yönlendirmesini eleştirmektedir. Wendt, günümüz dünyasında devletlerin böylesi politikalara yönelmesini, yapının değil; sürecin bir ürünü olarak görmektedir.⁹² Analiz birimi olarak devleti esas alırken, yine de devlet dışı aktörleri ve onların uluslararası politikadaki yerini göz ardı etmemektedir. Wendt devlet dışı aktörlerin uluslararası politikada gün geçtikçe daha etkin bir rol oynadığını kabul etmekle birlikte, uluslararası ölçekteki değişimlerin gerçekleştiren aktörün devlet olduğunu belirtmektedir.⁹³

Sosyal İnşacılığın temel özelliklerinden biri olarak, kimlikler ve çıkarlar öznelarası eylemler tarafından oluşturulduğundan, uluslararası politikanın doğası 'verili' değil; 'yapılıdır.' Ne var ki bu yaklaşım, çıkarlara nazaran çok daha temel nitelikli oluşturulan kimlikler etrafında dönmektedir. Özne ve yapı kavramları etkileşimi şekillendirirken aynı zamanda söz konusu etkileşimden etkilenme durumları da ortaya çıkar. Böylece sosyal gerçeklik yaratılmış olur.⁹⁴

Yapının ne anlama geldiği konusu neo-realistlerin devletlerin maddi yeterliliklerinin dağılımı şeklindeki yaklaşımı Wendt'in İnşacılığında sosyal ilişkilere dayanmaktadır. Buna göre sosyal yapılarda üç öge bulunmaktadır: paylaşılan bilgi

⁹⁰ Alexander Wendt, *Social Theory of International Relations*, Cambridge, Cambridge University Press, 1999, s. 7.

⁹¹ Alexander Wendt, *a.g.e.*, s. 2-3.

⁹² Alexander Wendt, "Anarchy is What States...", s. 394.

⁹³ Alexander Wendt, *a.g.e.*, s. 9.

⁹⁴ Maya Zehfuss, *a.g.m.*, s. 12. Ayrıca Wendt'in ileri sürdüğü özne-yapı ilişkisi için bkz. Alexander Wendt, "The Agent-Structure Problem in International Relations Theory", *International Organization*, Vol. 41, No. 3, Summer 1987, s. 337-340.

(*shared knowledge*), maddi kaynaklar (*material resources*) ve eylemler-uygulamalar (*practices*).⁹⁵ Birincisi, sosyal yapıların ortak anlayış, beklenti ve bilgilerden oluşmaktadır. Bu hususlar, aktörleri belli bir düzen içinde sabitlerken aralarındaki ilişkinin işbirlikçi mi, yoksa çatışmacı mı olacağını belirler. İkinci olarak, sosyal yapılar maddi kaynaklardan oluşmaktadır. Wendt'e göre, insanların farklı nesne ve aktörlere karşı tutumları, ilgili nesne veya aktörün söz konusu özne için ifade ettiği anlama göre şekillenmektedir.⁹⁶ Üçüncüsü ise sosyal yapılar aktörlerin zihninde veya maddi yeterlilikler bağlamında değil, süreç içerisinde uygulamalarla oluşur. Yaklaşık kırk yıl süren Soğuk Savaş'ın bitmesi bu kapsamda örnek olarak gösterilebilir.⁹⁷ Öte yandan Wendt, bu üç hususa söylem kavramının da ilave edilebileceğini belirtmektedir.⁹⁸ Zira söylem, söz konusu uygulamaların oluşumunu tetikleme, bilgi paylaşımı ve maddi kaynakların ifadesi noktasında önemli bir rol üstlenmektedir.

Çıkarların kimliğe bağımlı olduğunu belirten Wendt, sosyal kimliklerin ve çıkarların her zaman etkileşim esnasındaki ortaya çıkan süreçte olduğunu belirtmektedir.⁹⁹ Diğer taraftan, kolektif kimliklerin oluşabilmesi için bireylerin kimlik tanımlamasının önemli olduğunu vurgulamaktadır. Diğer bir deyişle, kimliklerin kolektif hale gelmesi, aktörün çıkarını nasıl tanımladığına bağlı olmaktadır.¹⁰⁰ Bu anlamda 'müttefiklik' ile 'kolektif güvenlik' kavramı arasında farklar olduğunu belirten Wendt, müttefikliğin kısa sürdüğüne ve tehdidin ortadan kalmasıyla geçerliliğini yitirebileceğini söylerken; kolektif güvenliğin ise daha uzun süreli ve soyut tehditlere yönelik işbirliği yaptıklarını belirtmektedir.¹⁰¹

1.1.6. Söylem ve Nicholas Onuf'un İnşacılığı

Söylem, Sosyal İnşacı yaklaşımda merkezî bir rol oynamaktadır. Uluslararası İlişkiler disiplinde Sosyal İnşacılığın önde gelen isimlerinden

⁹⁵ Alexander Wendt, "Constructing International Politics", *International Security*, Vol. 20, No. 1, Summer 1995, s. 73.

⁹⁶ Gös. Yer.

⁹⁷ Alexander Wendt, "Constructing International...", s. 74.

⁹⁸ Bkz. Alexander Wendt, "Constructing International...", s. 73, dipnot 7.

⁹⁹ Alexander Wendt, "Collective Identity Formation and the International State", *The American Science Review*, Vol. 88, No. 2, June 1994, s. 386.

¹⁰⁰ Maja Zehfuss, *a.g.m.*, s. 14-15.

¹⁰¹ Alexander Wendt, "Collective Identity...", s. 386.

tanımlanan Nicholas Onuf'un ifadesiyle "Söylemek yapmaktır. Konuşmak hiç şüphesiz dünyanın ne olduğunun düzenlenmesi hakkında gidebileceğimiz en önemli yoldur."¹⁰² Diğer bir deyişle söylem dünyayı anlamak için anahtardır. Sosyal İnşacıların kendi içerisindeki belli noktalarda ortaya çıkan görüş farklılıklarına karşın, söylemin siyasi aktörlerin kendilerini ve çıkarlarını nasıl tanımladıklarını, buna bağlı olarak dış politik eylemlerini nasıl şekillendirdikleri gösteren önemli bir argüman olduğu noktasında hemfikir oldukları görülmektedir.¹⁰³

Sosyal İnşacılıkta söylem, öznelerarası anlaşmayı gerçekleştiren, iletişimi tesis eden bir unsurdur, yani iletişimin kendisidir. Sosyal gerçekliğin anlamlandırılması yaygın olarak kabul edilen gelenekler üzerine inşa edilir. Bu bağlamda nesnel olmaktan ziyade öznel bir nitelik taşımaktadır. Ne var ki, salt bir öznenin anlamlandırma çabası değil; öznelerarası ilişki nedeniyle söylem, aktörel anlamda daha geniş bir yelpaze kendisini bulmaktadır.¹⁰⁴ Farklı bir ifadeyle söylem, öznelerarası yönüyle sosyal gerçekliğin tesisinde ve anlamlandırılmasında önemli bir mekanizmadır. Söylem ve söylemin ana unsurlarından biri olarak dil, siyasi aktörlerin sosyal yapılardan ödünç aldığı görev, zorunluluklar ve haklar bağlamında toplumun kolektif amaçlara doğru yönlendirilmesinin aracıdır.¹⁰⁵ Zira siyasi aktörler "bir şeyler söyleyerek, bir şeyler yapma"¹⁰⁶ işlevini konuşma eylemiyle gerçekleştirir.

Sosyal İnşacı yaklaşımda "söylem" kavramının yerleşmesinde Nicholas Onuf'un önemli katkıları olmuştur. Zira Onuf, konuşmayla yapmayı aynı eylem olarak görmektedir. Bu durum, Onuf'a Sosyal İnşacı yaklaşım içinde daha merkezi ve özgün bir konum kazandırmaktadır. Konuşma faaliyetlerini (*speech acts*); iddialı (*assertive*), emir kipli (*directive*) ve üstlenici-vaat edici (*commissive*) olmak üzere üç gruba ayıran Onuf'a göre, konuşma faaliyetleri birilerini harekete geçirmek için yapılıdır.¹⁰⁷ Bu çerçevede, dil, bir şeyleri tanımlayan bir aygıt olmaktan çok,

¹⁰² Nicholas Onuf, *a.g.m.*, s. 59.

¹⁰³ Walt, *a.g.m.*, s. 41.

¹⁰⁴ Jill Steans, vd., *a.g.e.*, s. 188.

¹⁰⁵ Emanuel Adler, "Constructivism and International Relations", s. 103.

¹⁰⁶ Gös. Yer.

¹⁰⁷ Nicholas Onuf, *a.g.m.*, s. 66.

başarmaya çalışan işlevsel bir mekanizma haline gelir.¹⁰⁸ Onuf, konuşma faaliyetlerinin bir şeyleri değiştirme konusunda amacına ulaşip ulaşmadığı ise dinleyenlerin duyduklarına yanıt vermesi hususuna bağlamaktadır. Konuşma eyleminin sürekli olarak aynı temada ve aynı şekilde tekrar edilmesi muhataplarda konuya dair algıyı oluşturmaktadır. Böylece konuşma bir geleneğe dönüşmekte; gelenekler de zamanla kurallaşmaya başlamaktadır. Bu kurallar da zamanla öznelere ne yapmaları gerektiğini dayatır. Gelenekler özneye şimdiye kadar ne yapmış olduğunu hatırlattığından bu bağlamda önem kazanmaktadır.¹⁰⁹ Dolayısıyla konuşma eylemi yoluyla söylem, belli aşamalardan geçerek öznenin niyetini ve/veya eylemini yansıtan argümanlar haline gelmektedir. Bunun muhataptaki yansıması ise söylemin başarı durumunu gösterir.

Onuf'un İnşacılığında dile ayrı bir önem verilirken söz konusu önem bir diğer İnşacı olan Kratochwil'de yerini 'dilsel dönüş' (linguistic turn) bırakmaktadır. Söylem konusuna yüzeysel vurgular yapan Wendt ile bu konuda ayrılan Onuf, post-modernistlerin dilin kurduğu sosyal gerçeklik dışında başka bir gerçekliği tanımama eğilimleriyle uyuşmamaktadır.¹¹⁰

1.1.7. Sosyal İnşacılık ve Dış Politika

Sosyal İnşacı yaklaşımın kendi içindeki farklılıklar dikkate alındığında, yekpare bir yapıda olmadığı görülmektedir. Kuramsal açıdan Sosyal İnşacılar belli noktalarda görüş birliği içinde bulunurlarken bazı konu başlıklarında önem sıralamasını değiştirebilmektedirler. Dolayısıyla bu durum, Sosyal İnşacı yaklaşıma ilişkin kalıplaşmış şekilde net bir tanımın yapılmasını güçleştirmektedir.

Dış politika kavramı, aktörün eylemleri yürütmek üzere izlediği stratejilerin genel adı olarak öngörülse de kavrama ilişkin üzerinde uzlaşıya varılmış net bir tanımı mevcut değildir.. Genel olarak dış politika bir devletin veya uluslararası ilişkilerde bağımsız bir aktörün diğer bir devlete veya devlet gruplarına veya bir bölgeye veya uluslararası sisteme yönelik yetkili organ ve temsilcileri aracılığıyla aldığı kararlar, yaptığı eylemler, oluşturduğu değerler ve beklenen amaçlarından

¹⁰⁸ Maya Zehfuss, *a.g.m.*, s. 20.

¹⁰⁹ Gös. Yer.

¹¹⁰ Burcu Sunar, *a.g.t.*, s. 29.

oluşan dış ilişkilerin tümü olarak ifade edilebilir.¹¹¹ Dış politika kavramı ile uluslararası politika ve uluslararası ilişkiler gibi kavramların disipline ait pek çok çalışma konusunda eş anlamlı olarak kullanıldığı görülmektedir. Ancak dış politika kavramı, diğer iki kavrama nazaran daha dar bir çalışma konusunu ifade ederken; uluslararası siyasal sorunlara bir devletin veya genel olarak devletlerin amaçları, hedefleri ve davranışları açısından yaklaşmakta ve onların uluslararası sisteme veya diğer devletlere karşı tutumlarını incelemektedir.¹¹²

Dış politika analizlerinin¹¹³ daha ziyade karar verme süreçlerine odaklanan, karar alma mekanizmaları ile bu mekanizmalarda yer alan kişilerin psikolojik ve sosyal çevresini ele alan, karşılaştırmalı olarak dış politika analizlerine yoğunlaşan bir inceleme sistemi olması nedeniyle¹¹⁴ bu çalışma kapsamında doğrudan ele alınacak bir metot değildir. Sosyal İnşacı perspektiften söylemenin, yapmak fiiliyle eş anlamlı kullanıldığı esas alınırsa bir devletin dış politika analizinde ilgili aktörlerin neyi söylediklerini tespit ederek bir takım çıkarımların (neyin söylenmediği, hangi hususun vurgulandığı gibi) üzerinde yoğunlaşmak gerekmektedir. Sosyal İnşacı yaklaşımda dış politikayı anlamlandırmak aktörün kimlik tanımlaması ve bu tanımlama sonucu oluşan çıkar kapsamında gerçekleşmektedir. Diğer bir deyişle kimlik, dış politikayı etkileyen, hatta temelden belirleyen ana husustur. Dolayısıyla kimlik tanımlaması, sosyal uygulamalar olarak dış politikada kullanılacak olan söylemlerin hangi noktalar üzerinde yoğunlaşacağını da göstermektedir.

Kowert'e göre, Sosyal İnşacılık sosyal yapıların başlı başına kimliğin tesisi için yeterli değildir. Bu anlamda, özne ve öznenin davranışları da dikkate alınmak durumundadır. "Söylemek yapmaktır" anlayışını benimseyen Kowert, Sosyal İnşacılar için sosyal anlamlandırmanın, kurumların ve yapıların eylemsel dil kuralları

¹¹¹ Nilüfer Karacasulu, "Dış Politika Nedir?", *Türk Dış Politikası 1919-2008*, ed. Haydar Çakmak, Barış Platin Yay. Ankara, 2008, s. 14.

¹¹² Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkileri ve Dış Politika*, 5. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004, s. 48.

¹¹³ Dış politika analizi çalışmalarına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Göksel İşyar, *Karşılaştırmalı Dış Politikalar, Yöntemler, Modeller, Örnekler ve Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası*, Dora Yayınları, Bursa, 2009, s. 8-120.

¹¹⁴ Burcu Sunar, *a.g.t.*, s. 37.

tarafından oluşturulduğu söylemektedir.¹¹⁵ Kowert'in görüşleri esas alınarak dış politikada kullanılan kavramlarla bütünleştirildiğinde, devletin dış politik eksenini tahmin edebilmek için birim olarak kabul edilen kimlikleri tanımlamada sosyal yapılar, özne ve öznenin davranışları kümülatif bir şekilde ele alınması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Böylece dış politikada devlet davranışlarının analiz edilebilmesini sağlayan unsur ise söylem vasıtasıyla gerçekleşmiş olur. Söz konusu söylemler, sadece eylem değil, aynı zamanda davranış kalıbidirler. Söylem-kimlik ilişkisinde Kowert'in de vurguladığı gibi dil, kimliği düzenlemek için yapılandırılmıştır.¹¹⁶ Görüldüğü üzere, kimlik ve kimlik tanımlaması Sosyal İnşacılığın dış politika vizyonunda merkezî bir önem taşımaktadır.

Özetle özne olarak devletlerin dış politikalarını değerlendirmek, söylem pratiklerinin analiz edilmesiyle mümkün olabilmektedir. Sosyal yapının (uluslararası arena) en temel özneleri (aktör) olan devletler, kimlik tanımlamaları doğrultusunda oluşturulan çıkarlarını gerçekleştirmek üzere düşünce ve niyetlerini söylemlerle açıklamaktadır. Bu anlamda dil uygulamaları olarak söylemlerin devletlerin politik amaçlarının tipik yansımaları olduğu söylenebilir. Sosyal İnşacı yaklaşımın temel metodolojik araçlarından olan söylem analizi ve onu meydana getiren diğer unsurların incelenmesi gerekmektedir.

1.2. Metodolojik Çerçeve: Söylem Analizi

Araştırmacılar üzerinde çalışmaya karar verdikleri çalışma teorik açıdan bir çerçeveye oturduktan sonra, metodolojik açıdan da bir yol haritasına sahip olmak durumundadır. Bu anlamda, nelerin önem arzettiği, nelere bakılması gerektiği gibi hususlar ön plana çıkmaktadır. Aksi halde araştırma içinden çıkılmaz bir hal alacağı gibi, pek çok önemli mesele de gözden kaçabilir.¹¹⁷ Dolayısıyla, hangi hususlara bakılması gerektiğini söyleyen teori olmakla birlikte, çalışmanın odak noktasının ne olacağı ve nerede olacağı bağlamında önem kazanmaktadır.¹¹⁸ Metodoloji ise bir

¹¹⁵ Paul Kowert, "Agent Versus Structure in the Construction of National Identity", *International Relations in a Constructed World*, ed. Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf, Paul Kowert, M.E: Sharpe, New York, 1998, s. 103-104.

¹¹⁶ Paul Kowert, *a.g.m.*, s. 104.

¹¹⁷ Mustafa Aydın, "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 50, No: 3-4, 1996, s. 74.

¹¹⁸ Gös. Yer.

yerden çıkılarak son tahlilde varılmak istenen yoldaki aracın kendisidir. Çalışmamız kapsamında söylem analizi metodu esas alınmıştır.

1.2.1. Söylem Nedir?

XX. yüzyılda popüler bir kavram haline gelmeye başlayan “söylem”, başlangıçta sadece akademik ve entelektüel kesimlerin sıkça atıf yaptığı bir husus olurken zamanla günlük hayatın ayrılmaz bir parçasını oluşturmuştur. Kavram, zaman içerisinde anlam boyutunda dönüşüm geçirse de belli noktalarda çok belirgin bir anlama bürünmekte, bazı durumlarda da belirsiz bir kavram haline gelerek anlam yitimine uğramaktadır. Dolayısıyla söylemi tanımlarken soyut özelliklerinin ön plana çıktığı görülmektedir.

Söylem, ansiklopedik, etimolojik ve mecazen değişik anlamlar taşımaktadır. Ansiklopedik anlamıyla bir düşünce biçiminin yazılı ya da sözlü anlatımı; bir kuramla, bir öğretiyile vb. ilgili olan bilimsel yazıların, konuşmaların tümü olarak tanımlanan söylem, bir nesneyi tanımlamayı veya yorumlamayı amaçlayan bilimsel yazıların, konuşmaların tümü olarak nitelenmektedir.¹¹⁹ Etimolojik açıdan söylem terimine bakıldığında, Latince’deki *discurere* kelimesinden türediği görülmektedir. “Oraya buraya koşuşturma, gidiş-geliş” anlamlarına gelen kelimeye karşılık, *discursus* sözcüğü “uzaklaşma, eritme, yayılma gibi” anlamlar taşımaktadır.¹²⁰ Mecazi olarak söylem, “özne hakkında uzun uzadıya konuşma” ve “bir şey hakkında iletişim” anlamlarına gelirken, Ortaçağ Latincesinde *discursus* kelimesi, “hararetli tartışma, bir yörünge etrafında dönen, karşılıklı iletişim ve görüşme” anlamlarına sahip olmuştur.¹²¹

Türk Dil Kurumu’nun internet sitesinde¹²² ise kavrama ilişkin şu bilgiler bulunmaktadır:

¹¹⁹ Söylem maddesi için bkz. *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, 21. Cilt, Milliyet, 1986, s. 10738.

¹²⁰ Edibe Sözen, *Söylem*, Paradigma Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 19.

¹²¹ Gös. Yer.

¹²² Türk Dil Kurumu Resmi İnternet Sitesi, Büyük Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.528340a95b08a9.11625208, (13.10.2013).

- Güncel Türkçe Sözlük: 1. Söyleyiş, söyleniş, sesletim, telaffuz. 2. Kalıplaşmış, klişeleşmiş söz, ifade. 3. Bir veya birçok cümleden oluşan, başı ve sonu olan bildiri, tez.
- Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü: Şive.
- BSTS/Bilgisayar Terimleri Karşılıklar Kılavuzu: İng. Statement.
- BSTS/Dilbilim Terimleri Sözlüğü 1949; Osm. ifade. Bir şey bildirirken konuşanın ağzından çıkan sözlerin bütünü.
- BSTS/Medeni Hukuk Terimleri Sözlüğü 1966: Lafız.

Buna koşut olarak, Türkçe gündelik dilde ve yazılı metinlerde söylem kelimesinin kazandığı anlam zenginliği kavramın çok boyutluluğunu göstermesi açısından önemlidir. Kocaman'a göre kavram, bilhassa kitle iletişim araçlarında, politikacıların dilinde ve sosyal bilimlerin değişik alanlarında Batı'daki örneklerine yakın şekilde geniş bir çeşitlilik ve zenginlikte kullanılmaktadır. Bu bağlamda kavramın, 'sözbilim', 'sav', 'anlatım biçimi', 'ideoloji', 'sözlü yazılı anlatım türü', 'biçem', 'bakış açısı' gibi pek çok anlamda kullanıldığı görülmektedir.¹²³

Söylemin tanımlanması üzerinde nihai bir uzlaşma olmamakla birlikte, farklı alanlardaki araştırmacılar ile değişik akademik kültürlerde kavram tanımının değiştiği görülmektedir. Örneğin, Almanya ve Orta Avrupa kapsamında kavrama ilişkin retoriğin yanı sıra metin dilbilimindeki geleneğe ilişkin "metin" ve "söylem" paralelinde tanımlama yapılırken, bu bağlamda ön plana çıkan husus "metin" olmaktadır. Öte yandan, İngilizce konuşulan coğrafyalarda "söylem" kavramı daha ziyade yazılı ve sözlü metinlerin ikisi için de sıkça kullanıldığı görülmektedir.¹²⁴ Söylem kavramının soyut özellikler taşıyan bu durumu diğer araştırmacıların tanımlama çabalarında da dikkat çekmektedir. Sözbiliminin etkisiyle başlangıçta sadece sözlü dil çalışmaları kapsamında ele alınırken daha sonraları yazılı ve sözlü

¹²³ Ahmet Kocaman, "Dilbilim Söylemi", *Söylem Üzerine*, der. Ahmet Kocaman, 2. Baskı, Metu Press, Ankara, 2003, s. 5-6.

¹²⁴ Ruth Wodak, "Aspect of Critical Discourse Analysis", *Zeitschrift für Angewandte Linguistik*, Vol.36, 2002, s. 8.

çalışmaların bütünü için kullanılmıştır.¹²⁵ Bunun yanında zaman zaman sadece yazılı çalışmaları ifade eden bir anlam kazandığı da görülmektedir.

Söylemin tanım ve kapsamıyla ilgili tanımlamayla ilgili ortaya çıkan karmaşık tabloya karşın, dil, bağlam ve anlamla olan ilişkisi yorumlamayı kolaylaştıran unsurlarıdır. söylemin dayanak noktalarını ve ilkelerini göz önünde bulundurmak gerekir. Bu noktada, özellikle bağlam ve anlam ilişkisi ön plana çıkmaktadır. Neyin, ne zaman, nerede, kim tarafından nasıl ve niçin kullanıldığı gibi soruların cevapları söylemin anlaşılabilir olabilmesi için anahtar haline gelmektedir.

1.2.2. Söylem ve Dil-Bağlam-Anlam İlişkisi

Söylemin anlaşılması için temel olarak yapı, işlev, bağlam, bağıntı, iletişim yetisi ve dil kullanımı gibi parametreler dikkat çekmektedir.¹²⁶ Esasen söylemin doğrudan doğruya dil ile bağlantılı olduğu görülmektedir. Zira söylemde bulunulması gereken veya söylenecek olanın iletilmesi için ana unsur dildir. Dil olmaksızın söylem düşünülemez. Bununla birlikte, insan olmadan da söylemin gerçekleşmesinin mümkün olmayacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla, bir belirsizlik alanı olan söylem için, kendileri de belirsiz olan “dil” ve “insan” iki vazgeçilmez unsurdur.¹²⁷ Söylemin gerçekleşmesi için dil ana unsur olsa da dilin eylemsel olmadığı durumlarda da söylem ortadan kalkmamakta, bir süre daha varlığını sürdürmektedir. Örneğin, bir futbol karşılaşmasında takımı mağlup duruma düşen taraftar kitlesinin bir süre boyunca sessiz kalması, takımlarını bilinçli olarak desteklemeyerek suskunluk eyleminin içinde bulunması da bir söylemi barındırmaktadır. Farklı bir ifadeyle belli şartların oluşması dolayısıyla suskunluk da söylemi barındırabilme potansiyelindedir.¹²⁸ Ayrıca mesaj taşınması nedeniyle sembolik unsurlar da dil kapsamına ilave edilebilir. Konumuz açısından en somut örnek, dönemin Türk Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun 14 Şubat 2014'te 3 bin

¹²⁵ Ahmet Kocaman, “Söylem Çalışmaları ve Türkçe Öğretimi”, *Doğan Aksan Armağanı*, Yay. Haz. Kamile İmer-Leyla Subaşı Uzun, DTCF Yayınları: 366, Ankara, 1998, s. 102.

¹²⁶ Ahmet Kocaman, “Dilbilim Söylemi”, s. 11.

¹²⁷ Edibe Sözen, a.g.e., s. 21.

¹²⁸ Edibe Sözen, a.g.e., s. 13.

kişinin taşlı ve molotoflu saldırısına uğrayan Filibe'deki Cuma Camii'ni (Muradiye) 28 Şubat'ta ziyaret etmesi ve Cuma namazını orada kılmasıdır.¹²⁹

Bir dil pratiği olan söylem, başlı başına var olamaz. Dil eylem çeşitliliğini gösteren bir şey olduğuna göre, eylem olmadan söylemin gerçekleşmesi, buna bağlı olarak da sosyal pratiklerin ortaya çıkması mümkün değildir. Bu sosyal pratiklerin meydana geldiği ve söylem kapsamında ortaya çıkan durumun kendi özgü nitelikleri de bağlamı oluşturmaktadır. Bağlam, söylemin olmazsa olmazları arasında yer almaktadır. Söylem süreklilik arz eden bir devinim içinde¹³⁰ olsa da belli bir durum içindeki şartlara bağlı olarak tezahür etmektedir. Diğer bir deyişle, her söylem, belli bir bağlama bağlı olarak kendisini gösterir. Sözen'in de vurguladığı gibi, "bağlam olmadan söylem bir hiçtir ya da bağlamsız bir söylem henüz söylenmemiş olandır."¹³¹

Söylemin süreklilik arz eden görüntüsü, nihai aşamada belli bir durum içinde konumlandırılmaktadır. Ancak söylemi ortaya çıkaran bağlam, birbiri ardında gelen metinler ve/veya konuşmalar arasındaki etkileşimle oluşur. Burada bir ardışık bağlamsallık olsa da sıkı sıkıya bağlı bir mekanik zincirden bahsedilemez.¹³² Örneğin bir konuşmanın otomobil fuar alanında gerçekleşmesi, illa ki onun otomobile ilişkin olacağı anlamını taşımamaktadır. Bu noktada, aslolan konuşmanın konusudur, yani bağlamıdır. Diğer taraftan, dilsel açıdan bağlam içerisinde kullanılan sözcükler de yine bağlamın kendine özgü çerçevesi kapsamında ele alınmak durumundadır. Zira kelimeler ait oldukları bağlamdan soyutlanarak başlı başına analiz birimleri olarak ele alınamazlar.

Bağlamda önemli olan hususlardan biri de üsluptur. Söylem üslubu bulunulan ortama (resmi, yarı resmi, gayri resmi gibi), zaman, mekân, amaç, muhatap olunan kişi(ler) gibi parametrelerine bağlı olarak değişebilir. Söylemin hangi toplumsal şartlar altında gerçekleştiğini ortaya çıkaran bu hususlardır. 'Sen' ve 'Siz' kavramlarının yanı sıra, sınıfta veya mahkemede kullanılan teknik sözcükler

¹²⁹ "Davutoğlu'nun Filibe Ziyareti", *Kırcaali Haber*, 5 Mart 2014, Sayı: 221.

¹³⁰ Doğan Günay, *Söylem Çözümlemesi*, Papatya Yayınları, İstanbul, 2013, s.38.

¹³¹ Edibe Sözen, *a.g.e.*, s. 162.

¹³² Tayfun Sezer, *Söylem Analizi: PKK Örneği*, (Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Suç Araştırmaları Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2011, s. 12.

veya medyanın ve politikacıların kullandığı politik sözcükler¹³³ durumdan duruma farklılık taşıyabilir. Örneğin çalışmamız kapsamındaki söylem öznelinin Balkan Türkleriyle ilgili açıklamalarında konunun doğrudan dış politikayı ilgilendirmesi nedeniyle oldukça resmi ve diplomatik bir üslubun benimsedikleri görülecektir. Dolayısıyla söylem üslubu şeklen nezaket ve resmiyet ile içerik olarak teknik, diplomatik, siyasi vb... gibi hususlarla şekillenir.

Söylem analistleri söylemin anlamı nasıl belirlediği sorusuyla ilgilenirken hem belirlenme hem değişme tarafıyla ilgilenmişlerdir. Anlamın belirginleşmesi sorusunu inceleyenler genellikle söylemin gerçekleştiği toplumsal şartları göz önüne almışlardır.¹³⁴ Söylem-anlam arasındaki ilişkide söylemin anlama yüklediği taşıma, kurma, değiştirme gibi görevlerin yanında anlamı “sabitlediği” görüşü de ileri sürülmüştür.¹³⁵ Söylemin gelişim evresinde, özellikle 1990 sonrası dönemde, kavramın içerik tanımlamasının değişmiştir. Söylem, etkileşimde bulunulan ve eyleme dönüşen insani anlam ve açıklamalar da dâhil edilerek, kurumsal yapılara, dil pratiklerine ve sosyo-kültürel değişmelere doğru genişletilmiştir.¹³⁶ Buna paralel olarak söylem, neden-sonuç ilişkisi içinde doğru olana yönelik bir kanal olmaktan öte, insanların dünyayı nasıl algıladıklarına göre değişime uğramıştır. Denilebilir ki, söylem, mutlak doğrudan ziyade, sübjektif bir alana kayarak birey merkezli bir bakış açısı temelinde söz konusu bireyin tecrübe ve birikimlerinin de yardımıyla anlamlandırma, algılama ve tasvir edişlerine yönelik bir gelişim izlemiştir. Anlamlandırma çabası bireyin, bağlam içinde söylemi keşfedebilme veya kendi zihninde bir noktaya oturtmasıdır. Anlam, ancak bağlamda kendisini gösterebilir. Bir kavramla kullanıldığı zaman diliminde neyin kastedilmek istendiği, diğer bir deyişle bu kavramın anlamı, bağlamda anlaşılabilir. Dolayısıyla söylem ile dil, bağlam ve anlam arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır.

¹³³ Teun Van Dijk, “Söylem ve İdeoloji: Çok Alanlı Bir Yaklaşım”, *Söylem ve İdeoloji*, ed. Barış Çoban, Su Yayınları, İstanbul, 2003, s.40.

¹³⁴ Serpil Sancar, *İdeolojinin Serüveni – Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme*, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2008, s.111.

¹³⁵ Gös. Yer.

¹³⁶ Edibe Sözen, *a.g.e.*, s. 37.

1.2.3. Metodolojik Açıdan Söylem Analizi ve Uygulanması

Söylemin kavramsal tanımlaması açısından yaşanan farklılıklar, söylem analizi konusunda da kendisini göstermektedir. Sosyal bilimlerde kullanılan nitel bir veri çözümlemesi olan söylem analizi, dilin sosyal yaşamın önemli bir bileşeni olduğu ve sosyal yaşama ilişkin unsurlarla diyalektik bir ilişki içinde bulunduğu varsayımına dayanmaktadır. Söylem analizinde yazılı metinler dilbilimsel analize tabi tutulmakla birlikte, sosyal yaşama ait her şeyin mekanik bir bakış açısıyla söyleme indirgenebileceği anlamı da taşımamaktadır.¹³⁷ Buna koşut olarak, söylem analizinin sadece yazılı metinler yoluyla gerçekleştirilmediği, konuşulan dilin de söylem kapsamında analiz birimi olarak kullanılabilmesi belirtilmelidir. Söylem analizi Fasold'un ifadesiyle, "dil kullanımının herhangi bir yüzünün çalışmasıdır" veya Candlin'in deyişiyle "sosyal açıdan konumlandırılmış bir süreç olarak kullanımdaki dili işaret eder".¹³⁸

Söylem ve söylem analizi çalışmaları, belirsizliklerle dolu karmaşık bir dünyayı işaret eder. Söylem analizi, disiplinler arası kullanılan bir metot olması nedeniyle alandan alana değişiklikler içeren bir kullanım biçimine sahip olmasının yanı sıra nihai aşamada yazılı metinlerin kendi aralarında ilişki kurulmasını gerektirmektedir.¹³⁹ Dolayısıyla söylem analizi, dilin incelenmesi, metnin çözümlenmesi, aktörel ilişkiler ve iletişimin kurulması gibi süreçleri barındırmak durumundadır. Sosyal bilimlerde yapılan çalışmalara ilişkin farklı bir bakış açısı getiren söylem analizi, söylem üzerine düşünmeyi içermekle birlikte aynı zamanda söylemi veri kalıbına dönüştürerek karakterize etmektedir. Bu açıdan metodolojik anlamda geleneksel yaklaşımlara da alternatif oluşturmaktadır.¹⁴⁰ Sosyal bilimlerde söylem analizi Foucault'un girişimleriyle yaygınlık kazanmaya başlarken özellikle son yıllarda gittikçe tercih edilen bir metodoloji haline gelmiştir.

¹³⁷ Murat Özdemir, "Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntem Bilim Sorunsalı", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 1, s. 337.

¹³⁸ Laura Alba-Juez, *Perspectives on Discourse Analysis: Theory and Practice*, Cambridge Scholars Publishing, 2009, s. 9.

¹³⁹ Cynthia Hardy, "Discourse as a Strategic Resource", <http://www.mngt.waikato.ac.nz/ejrot/cmsconference/1999/documents/strategy/CMS%20paper%20for%20mated.pdf>, s. 3-4. (22.11.2013).

¹⁴⁰ Hilal Çelik - Halil Ekşi, "Söylem Analizi", *Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Sayı: 27, s. 104.

Söylem çözümlemesinin gelişim sürecine bakıldığında, dil felsefecileri, dilbilimciler ve dil antropologlarının dille ilgili yaklaşımları dikkat çekmektedir. Bu yaklaşımların daha genel bir iletişim kavramsallaştırmasına yönelik çabaları söylem analizini ortaya çıkarmıştır.¹⁴¹ Disiplinler arası yönüyle söylem analizi, günümüzde köken olarak mensup olduğu dilbilim ve sosyal psikoloji alanlarının yanı sıra sosyoloji, medya ve iletişim, kültürel çalışmalar, eğitim, yönetim çalışmaları, tarih, siyaset bilimi, Uluslararası İlişkiler ve sosyal politika gibi alanlarda tercih edilen bir metot haline gelmiştir.¹⁴² Görüldüğü üzere, söylem çözümlemesi sistematik olarak belli bir disipline tatbik edilebilecek bir metot olmaktan ziyade heterojen özelliklere sahip bir analiz türüdür.¹⁴³

Söylem analizi tarihsel açıdan hem çok eski ve hem de oldukça yeni bir disiplindir. Bu disiplinin tarihsel temeli 2000 yıldan daha eski olan dil çalışmaları, toplumsal konuşma ve edebiyata kadar dayandırılabilir. Hiç şüphesiz bu konuda makro ölçekli en önemli kaynak ‘güzel konuşma sanatıdır.’¹⁴⁴ Buna koşut olarak, söylem çözümlemesi aynı zamanda yeni bir disiplindir. Özellikle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)’nin dağılması ve yeni bir dünya düzeninin belirmesine istinaden ideolojilerin körelme sürecine paralel bir gelişme göstermiştir. Zira bu dönemle birlikte salt sosyal sınıf analizleri eskisi kadar yaygın olmamış, dilbilim alanındaki gelişmelerin ve konjonktürün de etkisiyle söylem analizi sıkça kullanılan bir yöntem haline gelmiştir.¹⁴⁵ Elbette bu durum, söylem analizinin Soğuk Savaş döneminde hiç kullanılmadığı ve yeni dünya düzeniyle birlikte sosyal bilimlerin literatürüne girdiği anlamını taşımamaktadır. Bilakis, 1970’li ve 80’li yıllarda söylem çalışmaları zirve noktasına erişmiştir.¹⁴⁶ Bu noktada, geleneksel metotlara göre nispeten daha yeni bir yöntem olduğu söylenebilir. Amerikan ve Avrupa geleneği taşıyan söylem analizi, Avrupa’da daha çok yazılı metinler ve linguistik hususlar

¹⁴¹ Tayfun Sezer, *a.g.t.*, s. 70.

¹⁴² Fran Tonkiss, “Analysing Text and Speech: Content and Discourse Analysis”, *Researching Society and Culture*, ed. C. Seale, SAGE, London, 2006, s. 373.

¹⁴³ Hilal Çelik – Halil Ekşi, *a.g.m.*, s. 105.

¹⁴⁴ Teun Van Dijk, “Introduction: Discourse Analysis as a New Cross-Discipline”, <http://www.discourses.org/OldArticles/Discourse%20Analysis%20as%20a%20new%20Cross-Discipline.pdf>, s. 1. (22.11.2013).

¹⁴⁵ Edibe Sözen, *a.g.e.*, s. 83.

¹⁴⁶ Gös. Yer.

etrafında yoğunlaşırken Amerikan ekolünde ise sosyal boyutu ve inşacı yönüyle kendisini göstermiştir.

Söylem analizinde söylemi oluşturan dil, analiz birimi olarak merkezî bir önem taşımaktadır. Epistemolojik açıdan pozitivistleri eleştiren yapısalcı ve post-yapısalcı yaklaşımların girişimleriyle literatüre dâhil olan söylem analizi, bireye ait olan öznelliğin dilin çözümlenerek belirlenebileceğini öngörmektedir.¹⁴⁷ Söz konusu çözümleme işleminde özne, dil ve yazılı metin arasında sosyal ilişkiyi ortaya çıkarmayı ve açıklamayı da öngörmektedir. Diğer bir deyişle, söylem analizi özne, dil, yazılı metin gibi birden fazla unsurun bileşimiyle mevcut bir yapıyı yorumlamayı esas almaktadır. Dilin yanı sıra çözümleme işleminde ‘bağlam’ ve ‘anlam’ kavramları ayrı bir önem kazanmaktadır.

Söylem çözümlemesi diğer her araştırma türleri gibi verilere, analize ve analiz sonuçlarına dayanmaktadır. Bu anlamda araştırma konusu, örnekleme süreci, veri toplama, veri analizi ve analiz raporu gibi unsurlar söylem analizi yapılacak olan araştırma sürecinin adımlarını oluşturmaktadır.¹⁴⁸ Dolayısıyla metodolojideki süreç ve teknik araçlar belli ilkelerle konunun bütünlük içinde kurgulanması açısından önem taşımaktadır.

Söylem boyutunda linguistik öğelerin göze çarpan varlığının yanı sıra kuramsal açıdan kendi teorik altyapısını oluşturmuş bir analiz yöntemi ile karşılaşılmaktadır. Bu bakımdan, söylem analizi sadece metodolojik bakış açısı oluşturan bir araştırma türü değil, aynı zamanda kendine özgü literatürü olan kuramsal bir yaklaşımdır. Söylemin kuramsal boyutunda sayısal olarak hayli yüklü bir külliyatının bulunduğu dikkat çekmektedir. Bu yaklaşımlardan özellikle *Yapısalcılık*, *Lacancı özne söylemi*, *Deridacı dil söylemi*, *Foucault’un bilgi-güç yaklaşımı* ve *Yorumsamacılık (Hermeneutik)* ön plana çıkmaktadır. Yapısalcı yaklaşımda dilin bağımsız ve kapalı bir sistem olarak ele alınması esas olurken¹⁴⁹

¹⁴⁷ Kevin G. Davison, “Dialectical Imagery and Postmodern Research”, *International Journal of Qualitative Studies in Education*, Vol.19, No.2, 2006, s.138; Murat Özdemir, *a.g.m.*, s. 337.

¹⁴⁸ Bkz. Hilal Çelik – Halil Ekşi, *a.g.m.*, s. 109-113.

¹⁴⁹ Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 186-187. Ayrıca bkz. Ferdinand de Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri 1*, çev. Berke Vardar, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1976.

Lacan'ın yaklaşımında öznenin konumlandırılması merkezî önemdedir.¹⁵⁰ Buna karşın, Derida'nın yaklaşımında metnin daha derinlikli bir şekilde özne tarafından ele alındığı yapısökümcülük hâkimdir.¹⁵¹ Foucault'un 'bilgi-güç' söyleminde ise söylemin kurumlarla ve davranış kalıplarıyla olan bir yapı olduğu dikkat çekerken; özne konumlandırması da ayrı bir önem taşımaktadır. Foucault, inan bilincini dil aracılığıyla nesnelere iletişime geçirmektedir.¹⁵² Yorumlamacılıkta¹⁵³ ise metnin detaylı bir şekilde açıklanması, irdelenmesi esas olmaktadır.¹⁵⁴

Söylemin kuramsal boyutu son derece zengin olsa da sosyal bilimlerde kullanımı açısından metodolojik yönü itibariyle söylem, aslında bir 'paket program' olarak ele alınmalıdır. Söz konusu paket program *felsefi altyapı* (dünyanın sosyal inşasında dilin rolüne ilişkin ontolojik ve epistemolojik hususlar), *teorik modeller*, *metodolojik ilkeler* ve *özel analiz metotları* gibi unsurları içermektedir.¹⁵⁵ Görüldüğü üzere, bir analiz yöntemi olarak söylem, farklı ara yüzlere sahip çok boyutlu bir yaklaşımdır. Bu durum önemli bir gerçeği ortaya çıkarmaktadır. Böylece bahsedilen paket program kapsamında söylem analizi çalışan bir araştırmacı, çalışması için istediği ara yüz ya da yüzlere sahip olarak kendi teknik alet çantasını oluşturabilmektedir.¹⁵⁶

Görüldüğü üzere, söylem çözümlemesi yapılması planlanan çalışmaların hepsine uygulanabilecek nesnel bir söylem analizi formülasyonu bulunmamaktadır. Uluslararası İlişkiler çalışmalarında bu durum kendisini daha net bir şekilde göstermektedir. Disiplin içinde söylem analizi yapmak için en iyi yolun hangisi olduğuna ilişkin ortak bir paydada buluşulmuş değildir.¹⁵⁷ Bu sebeple araştırmacı konusuna uygun olacak modülü yine kendisi seçmektedir. Aslında söylem

¹⁵⁰ Jacques Lacan, *Psikanalizin Dört Temel Kavramı*, çev. Nilüfer Erdem, Metis Yayınları, İstanbul, 2013, s. 215-228; Sean Homer, *Jacques Lacan*, çev. Abdurrahman Aydın, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2013, s. 93.

¹⁵¹ Erol Göka, Abdullah Topçuoğlu, Yasin Aktay, *Önce Söz Vardı: Yorumlamacılık Üzerine Bir Deneme*, 2. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara, 1999, s.196-212.

¹⁵² Cevdet Özdemir, "Kimlik ve Söylem", *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 2001, Sayı: 2, s. 111.

¹⁵³ Bkz. Erol Göka vd., *a.g.e.*, s. 23-37.

¹⁵⁴ Söz konusu yaklaşımlara ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Edibe Sözen, *a.g.e.*, s. 44-80.

¹⁵⁵ Marianne Jørgensen – Louise Phillips, *Discourse Analysis as Theory and Method*, SAGE Publications, London, 2002, s. 4.

¹⁵⁶ Gös. Yer.

¹⁵⁷ Jennifer Milliken, "The Study of Discourse in International Relations: A Critique of Research and Methods", *European Journal of International Relations*, Vol. 5, No. 2, 1999, s. 225.

çalışmalarında sınırlamaların veya her aşamada mutlak suretle gözetilmesi gereken kriterlerin bulunmaması bir anlamda araştırmacının hareket sahasını genişletmektedir. Söylem analizi, mevcut verilerin analizinden sonuca giden yolda göze çarpmayan hususları, okunulmayan satır aralarını ve bilinmeyen yönleri ortaya çıkarma konusunda nitel bir analiz yöntemi olmaktadır.

Bu çerçevede, söylem çözümlemesi yapılan çalışmalarda bazen doğrudan doğruya verilerin toplanması, tasniflenmesi ve analizi sonucu oluşturulan tümevarım metoduyla kurgulanırken bazen doğrudan bir gerekçe ve onun yansıması olarak tümünden gelimci bir mantaliteyle çözümleme yapılır. Milleken söylem analizine ilişkin herkesin üzerinde anlaştığı ortak bir yol haritası olmamasına karşın, genel anlamda üç nokta üzerinde buluşulduğunu ifade etmektedir: anlamlandırma sistemleri olarak söylemler, söylemlerin üretkenliği ve eylemdeki rolleri. Söylemlerin sosyal gerçekliğin inşasının ilk aşama olarak anlamlandırma süzgecinden geçtiğini vurgulayan Milleken, anlamın Sosyal İnşacı bir anlayış olduğunu vurgulamaktadır. Söylem üretkenliğinde dikkat çeken unsur, dil sadece konuşmaya yarayan bir aygıt olmanın ötesinde dil pratiği olan söylemin eylemsel bir boyut kazanması öngörülmektedir. Bu bağlamda söylemler tekrar edilerek kanıksanır hale gelmekte ve böylece daha güçlenmektedir. Söylemlerin eylem anlamında rolüne bakıldığında, söylemin eylemselliğinin işlerlik kazanma durumuyla ve egemen söylem haline gelip gelmediğiyle ilgilenilmektedir.¹⁵⁸

Söylem analizi çalışmaları Sosyal İnşacı yaklaşımın şemsiyesi altında kendisine yer bulmakla birlikte, post-yapısalcılar, post-modernistler ve feministler tarafından da sıklıkla başvurulan metodolojik bir araçtır. Zira söylem analizinin konu bakımından kapsamı güç ilişkilerinin çözümlenmesinden üslup tespitine, ikna edici söylemlerin özelliklerinden ırkçı söylemlerin kullanımına ve hatta telefon konuşmalarının analizine kadar geniş bir yelpazede içinde yer almaktadır.¹⁵⁹

1.3. Çalışmanın Teorik ve Metodolojik Uygunluğu

Sosyal bilimlerin çıkış noktası olan sosyal olgular beşeri unsurların etkisiyle oluşturulmuşlardır. Bu bakış açısına göre, sosyal olgular nesnel olmaktan çok,

¹⁵⁸ Bkz. Jennifer Milliken, *a.g.m.*, s. 229-230.

¹⁵⁹ Laura Alba-Juez, *a.g.e.*, s. 16.

subjektif bir kimlik taşımaktadır. Zira nesnel olduğuna inanılan sosyal olgular da tekrarlanarak gelen kanıksamaların ürünüdürler. Bu boyutuyla sosyal gerçekliğin ve bilginin inşasını ele alan Sosyal İnşacılık çalışmada teorik açıdan altyapıyı tesis etmiştir. Çalışmada kuramsal açıdan Sosyal İnşacı yaklaşımın benimsenmesindeki en önemli etkenlerden biri söz konusu yaklaşımda ‘söylemek yapmaktır’ prensibinin benimsenmesi suretiyle *söyleme* ve *söylem analizinin* uygulanacağı çalışmalara merkezi bir önem atfedilmesidir. Bu anlamda, şekil açısından kuramsal ve metodolojik bir bütünlüğün oluşmasına dikkat edilmiştir.

Söylem yaklaşımında “kim konuşuyor”, “neyi konuşuyor” ve “niçin konuşuyor” veya “kim neyi yapıyor”¹⁶⁰ soruları temel teşkil etmektedir. Zira bu sorular, anlamlandırma/anlam yükleme sürecinin bir ürünü olarak etki kapasitesine sahiptir. Bu anlamda çalışmada yer alan söylem özneleri merkezli bakış açısıyla Türkiye’nin 1982 Anayasa’sına göre, dış politikanın oluşturulmasında ve yürütülmesinde birincil derecede etkili olan Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Dışişleri Bakanı’nın Balkan Türklerine yönelik söylemleri analize tabi tutulacaktır.

Sosyal İnşacı yaklaşımda var olan *özne* ve *yapının* etkileşim halinde birbirlerini karşılıklı olarak inşa etmeleri hususu, öznelerin söylemleri ve yapının mevcut yönlendirmesi doğrultusunda aktif hale gelmekte; bu bağlamda, süreklilik halinde bir etkileşim ortaya çıkmaktadır. Ne var ki çalışmada temel oluşturacak olan materyal, gazetelerdeki haber taramalarından elde edilen ve söylem öznelerinin doğrudan aktardığı genellikle tırnak içindeki ifadelerdir. Dolayısıyla, çalışma için daha ziyade yazılı metinler esas alınacaktır. Ancak başlı başına bir metin bir şey ifade etmemektedir. Metinler diğer metinlerle ilişkiye girdikçe ve sosyal ve tarihi bir bağlamda yer verildikçe bir anlam ifade eder.¹⁶¹ Bu bağlamda, Sosyal İnşacı yaklaşımın bahsedilen özelliğinden faydalanılacak olup öznenin söylemler yoluyla yapı oluşturma durumları ile Türk azınlıklara ilişkin bölgesel konjonktürün söyleme yansımalarına ve bunun eyleme dönüşmesine bakılacaktır.

¹⁶⁰ James Paul Gee, *a.g.e.*, s. 23.

¹⁶¹ Liu Yongtao, “Discourse, Meanings and IR Studies: Taking the Rhetoric of ‘Axis of Evil’ as a Case”, *Confines*, 6/11, Enero-Mayo 2010, s. 94.

Ayrıca, söylemde, kimliğin dinamikleri olan ‘onlar kimler’ ve ‘ne yapıyorlar’ soruları merkezî önemdedir. Zira devletler, tıpkı bireyler gibi, belli söylemleri benimseyerek diğer devletlere karşı kendilerini konumlandırırlar.¹⁶² Belirtildiği üzere, özellikle kimlik, kimliğin konumlandırılması ve buna bağlı olarak çıkarın belirlenmesi hususları Sosyal İnşacı yaklaşımın belkemiğini oluşturmaktadır. Buna paralel olarak, *söylem* ve *kimlik* aynı gerçekliğin farklı yönlerini oluşturmakta ve birbirinden ayrılamaz niteliktedir. Biri diğerinden doğar, onu besler ve sürekli olarak dönüşüme tabi tutar.¹⁶³ Söylem nesnesi olarak seçilen Balkan Türkleri ile bir Türk devleti olan Türkiye arasında aynı ulus bağı bulunmaktadır. Dolayısıyla Türkiye’nin kimlik tanımlaması doğrultusunda Balkanlar’daki Türklere ‘oluşturduğu’ yönelik söylemleri ele alınacaktır.

Sosyal İnşacı yaklaşımda öznenin *kimlik* ve *çıkar* oluşumunun tarihsel birikimle ilişkili olduğu dile getirilirken yine *tarihsel* bir bakış açısıyla konu başlıklarına eğilim yaklaşımda kendine yer bulmaktadır. Zira ‘veriler olmaksızın analizi yapılamayacak olan söylem henüz söylenmemiş olandır’ önermesinden hareketle söylem analizi söylenmiş olana, yani geçmişe yönelik uygulanabilen bir metot olduğu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla çalışma konusunun söylem analizi metodunun belli bir tarih dönemine uygulanarak ele alındığı ve konu bütünlüğünün kronolojik bir çerçevede verildiği göz önünde bulundurulduğunda, çalışmanın aslında büyük ölçüde Siyasi Tarih kapsamına girdiği sonucuna ulaşılabilir.

Söylem analizindeki linguistik unsurlara özellikle post-yapısalcı, post-modernist yaklaşımlarda veya dilbilim çalışmalarında genişçe yer verilse de bu unsurlar çalışmamızda merkezi bir konumda bulunmamaktadır. Ancak belli noktalarda hangi kavramların ağırlıklı olarak yer aldığı ve bunların hangi şartlar altında kullanıldığı hususuna azami ölçüde yer verilecektir. Çalışmada aslolan yorumsamacı bir yaklaşımla metnin ve/veya konuşmanın yapısal özelliğinin ötesinde ifade ettiği anlamın keşfedilmesi, ortaya çıkarılmasıdır.

¹⁶² Charlotte Epstein, “Who Speaks? Discourse, the Subject and the Study of Identity in International Politics”, *European Journal of International Studies*, Vol. 17, No. 2, 2011, s. 341.

¹⁶³ Cevdet Özdemir, *a.g.m.*, s. 107.

Özetlemek gerekirse bu çalışmada kuramsal temel olarak *Sosyal İnşacı* yaklaşım benimsenmiş olup, Türkiye'nin Balkan Türklerine yönelik 1991-2014 yılları arasındaki politikası *söylem analizi* yöntemiyle ele alınmıştır. Konuya yaklaşım biçimi olarak söylemleri açıklamaya, yorumlamaya, bir özün anlam varlığı olarak kavranmasını sağlayan,¹⁶⁴ metnin/konuşmanın ötesindeki anlamı okumaya çalışarak yorumcuya hareket sahası tanıyan temel haliyle *yorumsamacılık* (hermeneutik) benimsenmiştir. Bununla birlikte, belli araştırma sorularının yanıtlarını bulmak üzere, araştırma sürecinde verilerin toplandığı, tasnif edildiği, analize tabi tutulduğu ve bir sonuca ulaşıldığı *tümevarım* metodu esas alınmıştır.

¹⁶⁴ Doğan Günay, *a.g.e.*, s.158.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN BALKAN TÜRKLERİ POLİTİKASININ PROFİLİ: TARİHSEL ARKA PLAN VE AKTÖREL DURUM TESPİTİ

Sosyal İnşacı yaklaşımın kimliğin özel tarihsel süreçlerde biçimlediğine ilişkin varsayımı temelinde çalışmanın ana konusunun somutlaşması için tarihsel alt yapının incelenmesi kaçınılmaz hale gelmektedir. 1923-1991 yılları arasını kapsayan söz konusu dönemin oldukça geniş bir zaman dilimini içermesi nedeniyle konuya ilişkin “tek parti dönemi” ve “çok partili dönem” şeklinde bir ayrıma gidilmiştir. Bu bölümde, ilkin kuramsal ve metodolojik çerçeveye bağlı kalınarak 1923-1991 yılları arası dönemde Türkiye’nin Balkan Türklerine yönelik politikası ele alınmıştır. Ayrıca Soğuk Savaş sonrası dönemde Ankara’nın Balkan Türkleri politikasının daha sağlam bir zeminde değerlendirilmesi için belirtilen periyotta Türkiye’nin Balkanlar politikası ile söylem özne ve nesnelere ilişkin tespiti yoluna gidilmiştir.

2.1. Tek Parti Dönemi Türkiye’nin Balkan Türkleri Politikası (1923-1950)

Tek Parti dönemi Türk dış politikasının şekillenmesinde Cumhurbaşkanlığı makamı ön planda olurken, Ankara’nın Balkanlar’a ve bölgedeki Türklere yönelik politikasının belirlenmesinde de bu durum geçerliliğini korumuştur. Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü görev sürelerini kapsayan bu dönem iki alt başlık altında incelenmiştir.

2.1.1. Atatürk Döneminde Türkiye’nin Balkan Türkleri Politikası (1923-1938)

Atatürk dönemi Türk dış politikasında gerek uluslararası konjonktür gerek Türkiye’nin bölgesel bir aktör olması nedenleriyle Balkanlar teması sıkça gündeme gelmiştir. Cumhuriyet’in ilanı sonrası Atatürk’ün ülkenin dış politikada etki gücünü artırmak için nitel ve nicel değerler bazında ulusal kapasiteyi geliştirmek istediği görülmektedir. Bu kapsamda, pek çok devletle dostane ilişkiler kurulmaya çalışılmıştır. 1920’li ve 1930’lu yıllarda sırasıyla Bulgaristan, Yunanistan, Romanya

ve Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı¹⁶⁵ ile Dostluk Antlaşmaları imzalayan Türkiye, sadece devletler arasındaki ilişkileri barışçıl bir çizgiye oturmakla yetinmemiş; aynı zamanda söz konusu ülkelerde yer alan Türk azınlıkları da güvence altına almaya gayret etmiştir. Çalışmanın bu kısmında Atatürk döneminde Türkiye'nin Balkan Türkleri politikası ele alınmıştır. Konu, Atatürk dönemi başlığı altında değerlendirilmekle birlikte, bu dönemin neredeyse tamamında İsmet İnönü Başbakan, Tevfik Rüştü Aras Dışişleri Bakanı olarak görev yapmıştır. Söylem analizi çalışmalarının ayrılmaz bir parçası olan yazılı metinler, bu kısımda sıklıkla ön plana çıkarken, konu genel olarak Türk azınlıklarla ilgili olarak yapılan uluslararası antlaşmalar üzerinden incelenmiştir.

Bulgaristan ile Milli Mücadele döneminde olan iyi ilişkilere karşın¹⁶⁶ 1923 yılında Stamboliyski'nin Çiftçi Partisi darbeyle iktidardan uzaklaştırılmış, yerine aşırı milliyetçi kanatta yer alan Tsankov geçmiştir. “Bulgaristan Bulgarlarıdır” söylemiyle hareket eden yeni yönetim, azınlıklara baskı politikası izlemeye başlamıştır.¹⁶⁷ Bu durum, Türkiye'nin Bulgaristan'la yapmayı düşündüğü dostluk antlaşmasının imzalanmasını iki yıl geciktirmiştir. Bu dönemde taraflar arasında bir antlaşmanın tesis edilmesi için çaba harcanmış olsa da azınlık meseleleri, göçmenler, Türkiye'deki Bulgar okulları ve Ekzarhlık ile Bulgaristan'daki Türk okullarının durumu gibi hususlar temel görüş ayrılıklarını oluşturmuştur.¹⁶⁸ Özellikle Bulgar tarafı, 1913 yılında Trakya'dan göç etmek durumunda kalan Bulgarların doğum yerlerine göre yerleştirmelerini isterken, Türkiye buna karşı çıkmıştır. Görüşmelerde uzlaşmazlık iyice belirgin hale geldiğinde Atatürk'ün “*Türk-Bulgar görüşmelerinin verimsiz uzatılması, geciktirilmesi iki ülke kamuoyunu artık tedirgin etmektedir. Görüşmelerin sona ermesi ya da tamamen kesilmesi zamanı gelmiştir*”¹⁶⁹ açıklaması Türk tarafının memnuniyetsizliğini dışa vururken, Bulgar tarafını ise uzlaşma arayışına itmiştir.

¹⁶⁵ Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın adı 1929 yılında Yugoslavya olarak değiştirilmiştir.

¹⁶⁶ Bkz. Nergis İmamoğlu, “Mustafa Kemal Atatürk ve Aleksandır Stamboliyski: Kader Birliğinden Siyasi İşbirliğine”, *Balkanlar'da Türk Kültürü*, Sayı: 77, Eylül-Ekim 2009, s. 6.

¹⁶⁷ Yüksel Kaştan, “Atatürk Dönemi Türkiye-Bulgaristan İlişkileri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı: 72, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-72/ataturk-donemi-turkiye-bulgaristan-iliskileri>, (26.12.2014).

¹⁶⁸ Esra Sarıkoyuncu Değerli, *Mustafa Kemal Atatürk'ün Sofya Askeri Ataşeliğinin Türk-Bulgar İlişkilerine Yansımaları*, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, s. 67.

¹⁶⁹ Esra Sarıkoyuncu Değerli, *a.g.e.*, s. 67-68.

Bunun üzerine taraflar arasında azınlıklar konusunu da içerecek şekilde, 18 Ekim 1925 tarihinde iki ülke arasında *Dostluk Antlaşması ile Ek Protokol ve İkamet Sözleşmesi* imzalanmıştır. Söz konusu antlaşmanın yürürlük kazanması tarafların ortak iradesiyle gerçekleştiği için antlaşmanın hükümleri de devletin söylemi olarak kabul edilmektedir. Zira Cumhurbaşkanı Atatürk tarafından Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Tevfik Kamil Bey görevlendirilmiştir.¹⁷⁰

Ekli Protokol'ün Bulgaristan Türkleriyle ilgili düzenlemelerine bakıldığında şu ibarelerin yer aldığı görülür:

“İki Hükümet, azınlıkların korunmasına ilişkin olarak, Neuilly Andlaşmasında yazılı hükümlerin tümünden Bulgaristan’da oturan Müslüman azınlıklarını ve Lozan Andlaşmasında yazılı hükümlerin tümünden Türkiye’de oturan Bulgar azınlıklarını yararlandırmağı, karşılıklı olarak, yükümlenirler. (A/1)

Neuilly ve Lozan Andlaşmalarından herhangi birini imzalayan Devletlerin azınlıklar konusunda sahip oldukları tüm hakları Bulgaristan Türkiye’ye, Türkiye de Bulgaristan’a karşılıklı olarak tanır. (A/2)

Not: Anadili Bulgarca olan Hıristiyan dininden Türk uyrukları Bulgar azınlığından sayılacaktır.”¹⁷¹ (A/3)

Söz konusu düzenlemeler kapsamında, Türkiye doğrudan doğruya Bulgaristan’daki Müslümanların durumunu güvence altına almıştır. Bu noktada, “Müslüman azınlık” kavramının kullanıldığı görülmektedir. Dönemin şartları içinde Balkanlar’da Türklükle İslamiyet’in eşdeğerde algılanmasının yanı sıra Lausanne Barış Antlaşması ile Neuilly Barış Antlaşması arasında yapılan ilişkilendirme nedenleriyle “Müslüman azınlık” ifadesinin kullanıldığı da öngörülebilir. Zira Lausanne Barış Antlaşması’ndaki azınlık tanımı Müslüman olmayan grupları kapsamaktadır. Ayrıca din itibarıyla Müslüman olan ancak Bulgarların ısrarla “Bulgar” olarak tanımladığı Pomak Türklerine¹⁷² yönelik Türkiye’nin sahiplenme

¹⁷⁰ İsmail Soysal, *Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları*, I. Cilt (1920-1945), 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000, s. 263.

¹⁷¹ İsmail Soysal, *a.g.e.*, s. 264.

¹⁷² Osmanlı Devleti’nden önce Karadeniz’in kuzeyinden Balkanlar’a gelerek yerleşen ve Kuman-Kıpçak menşeli olan Pomak Türkleri, Bulgaristan ve Yunanistan’da Pomak, Makedonya’da Torbeş, Kosova’da Gorali ismiyle anılmaktadır. Bkz. İlker Alp, *Pomak Türkleri (Kumanlar-Kıpçaklar)*,

çabasında olduğu belirtilebilir. “Not” kısmında (A/3. madde) Bulgar azınlığı tanımlamaya yönelik bir çaba görülürken, Bulgaristan’daki Müslümanları tanımlamada dil veya boy (Oğuz, Kuman-Kıpçak, Tatar gibi) açısından bir sınıflandırmaya gidilmediği dikkat çekmektedir. Böylelikler bütün Müslüman grupların Neuilly Barış Antlaşması’nın azınlık hükümlerinden yararlandırılmak istenmiştir. Antlaşma kapsamında dikkat çekici bir diğer özellik ise A/2. maddede yer alan “*Neuilly ya da Lozan Andlaşmalarından herhangi birini imzalayan...*” ifadesinin karşılıklı olarak iki devlet tarafından üstlenilmesidir. Bunun A/1. maddeyi tanımlayıcı nitelikte olduğu anlaşılırken, söz konusu maddenin Türkiye’nin Sevr’i işlevsiz kılmasına istinaden Bulgaristan’ın da bir gün Neuilly’den kurtulacağı hesap edilerek bizzat Türk tarafının girişimleriyle ilave edildiği ileri sürülebilir. Böylece, Neuilly Barış Antlaşması ortadan kalksa da Bulgaristan’ın azınlıklar konusunda yükümlülüklerinin devam edeceği anlaşılmaktadır.

Dostluk Antlaşması ve Ekli Protokol ile aynı gün imzalanan İkamet Sözleşmesi’nin 2/1. maddesinde yer alan “*Bağıtlı Taraflar, Bulgaristan Türklerinin ve Türkiye Bulgarlarının isteğe bağılı göçlerine hiçbir engel çıkarılmamasını kabul ederler*”¹⁷³ şeklinde ifade dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, Oturma Sözleşmesi’nde doğrudan doğruya “*Türk*” kelimesinin yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye göçmen olarak gelecek olan kişilerin Türk olmasını istemektedir. Bu ifade, Türkiye’nin ulus devlet merkezli hareket ettiğini ve buna yönelik bir nüfus politikası izleme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Bu Sözleşme’ye bağılı olarak Bulgaristan’dan Türkiye’ye kitlesel göçler gerçekleşmiştir. 1923-1939 yılları arasında Bulgaristan’dan gerçekleşen toplam göçlerle birlikte gelenlerin sayısı 198.688 olurken, yıl başına yaklaşık 17.000 kişinin Türkiye’ye göçmen olarak

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, Edirne, 2008, s. 2-7. Söz konusu grubun çok büyük bir çoğunluğu Müslümandır. “Pomak” kelimesinin anlam ve kökenine yönelik çalışmalar yapılsa da kavram, ancak XIX. yüzyıl sonlarına doğru kullanılmaya başlanmıştır. F. Kanitz “Pomak” kelimesinin Slavca’nın yardım etmek anlamına gelen (Pomoç) mastarından türeyerek (Pomagaç) yani “yardımcı” anlamına geldiğini ve Pomakların Türk ordularında yardımcı vazifesi gördüğünü söylemiştir. Bu görüş, P. R. Slaveykov ve daha birçok Bulgar yazarları tarafından paylaşılmaktadır. Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 3. Baskı, İstanbul, 2005, s. 27-28.

¹⁷³ İsmail Soysal, *a.g.e.*, s. 268.

geldiği görülmektedir.¹⁷⁴ Anlaşılacağı üzere Atatürk döneminde İkamet Sözleşme'nin hükümleri düzenli bir şekilde uygulanmıştır.¹⁷⁵

Eylem boyutunda bakıldığında, 1920'li yıllarda iki ülke arasındaki ilişkilerin iyi durumda olması azınlığın durumunu olumlu etkilemiştir. Bulgaristan Türkleri Türkiye'de yeni kurulan cumhuriyeti ve inkılapları benimserken, Türk azınlık okullarında yeni Türk harfleriyle eğitime geçilmiştir. Böylece Bulgaristan Türkleri, Türkiye sınırları dışında yeni Türk harflerini kullanan ilk Türk topluluğu olmuş ve ardından diğer Balkan Türkleri de kullanmaya başlamıştır.¹⁷⁶ Hüsrev Gerede'nin Sofya Büyükelçisi olarak tayin edilmesinin ardından Atatürkçü düşünceye sahip gençler ile Bulgaristan Türk Öğretmenler Birliği desteklenmiştir.¹⁷⁷ 1934 yılına kadar Bulgaristan'a Türkiye'den öğretmenler gönderilirken, aynı zamanda Türk öğrenciler de Türkiye'ye getirilmiştir. Ayrıca Bulgaristan Türkleri için Türkiye'den kitaplar da gönderilmiştir.¹⁷⁸

1934 yılına gelindiğinde Bulgaristan'da askeri bir darbe gerçekleşmiş ve iktidara gelen Kral Boris, Bulgaristan'daki Türklere yönelik olumsuz bir bakış açısına sahip olmuştur. Bazı kaynaklarda bu dönemde Sofya yönetimince Bulgaristan'daki Türklere yönelik kapsamlı bir etnik temizlik hazırlıklarına girişildiğine ve Atatürk'ün bizzat girişimiyle bunun engellendiğine yer verilmektedir. Örneğin, Ahmet Şerif Şerefli'nin Bulgaristan'daki Türkler (1879-1989) isimli kitabının sunuş bölümünü kaleme alan Ahmet Cebeci tarafından aktarılan bilgiler, Bulgaristan'da askeri darbenin gerçekleşmesinin ardından ülkenin faşist bir çizgiye kaymasıyla Bulgaristan Türklerine yönelik baskıların arttığını ve Sofya yönetiminin sorun olarak görmeye başladığı Türklere yönelik etnik bir temizlik harekâtına

¹⁷⁴ Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihi Göç*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001, s. 310.

¹⁷⁵ İbrahim Kamil, *İkili ve Çok Taraflı Siyasi Antlaşmalar, İnsan Haklarına İlişkin Belgeler ve Bulgar Anayasasına Göre Bulgaristan'daki Türklerin Hakları*, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara, 1989, s. 28.

¹⁷⁶ Bilal Şimşir, *a.g.e.*, s.142. Bulgaristan'daki Türk azınlık okullarında yeni Türk harfleriyle eğitim yapılmasını sağlayacak olan öğretmenlere Edirne'de kurslar düzenlenmiştir. Bkz. Cem Özer, *Atatürk'ün Türk Dünyası ile İlişkileri*, (Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007, s. 80.

¹⁷⁷ Hüseyin Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. 171.

¹⁷⁸ Bkz. Hikmet Öksüz, *Batı Trakya Türkleri (Makaleler)*, KARAM Yayınları, Çorum, 2006, s. 159.

girişme niyeti taşıdığını ifade etmektedir. Söz konusu olay, bir hatırate dayansa da Atatürk dönemi Türkiye'nin Bulgaristan Türklerine yönelik politikasının sürekliliğini ve değişim noktalarını ortaya çıkarması nedeniyle önemlidir. Ahmet Cebeci söz konusu olayı şöyle aktarmaktadır: “19 Mayıs 1934 yılında bir darbe yapan Bulgar Ordusu, kurdurduğu geçici hükümet sayesinde Hitler Almanya'sının safında yerini almış, Bulgaristan Türkleri arasında yaygınlaşan ‘Turan Gençlik ve Spor Cemiyetleri Birliği’ne karşı polis takibatına geçip işkence ile öldürmeler çoğalmıştı. Ayrıca Bulgar köylerinden teşkil ettikleri çetelerle toplu katliama başlamak üzereyken, Türk istihbaratı bu haberi Atatürk'e iletir. Atatürk de, o sıralarda Trakya'da askerî tatbikat yapmakta olan 3. Ordu Komutanı Salih Omurtak Paşa'ya, biraz Bulgar sınırını ihlâl ederek Bulgarlara gözdağı vermesi konusunda talimat verir. Yağmurlu bir gecede akşamdan Bulgar sınırını sapa bir yerden geçen askerimizin öncü birlikleri, sabah ortalık aydınlandığında Filibe yakınındaki Hacıilyas (Pırvomay) kasabasına varmışlardır. Önce kendi askerleri sanan Bulgarlar, hava iyice aydınlanınca, Filibe'ye doğru ilerleyen birliklerin Türk askeri olduğunu fark etmişler ve olay Bulgar kralına iletilmiş. Telefona sarılan Kral III. Boris, Atatürk'le yaptığı görüşmede, “Ekselansları acaba Bulgaristan' a harp mi ilân ettiniz?” diye sorar telâşla. Atatürk, “Neden böyle bir şey yapalım ki!” deyince, Kral Boris: “Askerleriniz Filibe önlerinde ve Sofya yönünde ilerliyorlar!” diye cevap vermiş. Atatürk “Yolu şaşırılmışlardır, Kral Hazretleri, şimdi olayı tetkik eder, Haşmetmeapları'na malûmat arz ederim” diyerek teselli etmiş ve Salih Omurtak Paşa'ya: “Maksat hâsıl olmuştur, geri dönün” talimatı gönderilmiştir. Bu gözdağı üzerine, Kral hemen duruma el koymuş ve kitle halinde yapılması planlanan Türk katliamı da durdurulmuştur. O zamanki Turancı liderlerden, cemiyetin Genel Başkanı Varnalı Ömer Kâşif Bey'den, Bulgaristan'da bu olay için Bulgar köylerinden ırkçı “Rodna Zaştita” (Vatan Savunması) çetelerinin hazırlandığını ve her Türk köyünün katliamı için büyük hendekler kazıldığını dinlemiştim. Salih Omurtak Paşa olayını da bizzat bu orduda albay olarak görev yapan ve öncü birliklerde yer alan, yazar Emine Işınso'nun babası merhum Tümgeneral Aziz Zorlutuna (eşi merhume şaire Halide Nusret Zorlutuna idi) Paşa'dan dinlemiştim.”¹⁷⁹ Özetlemek gerekirse Atatürk döneminde Türkiye'nin

¹⁷⁹ Bkz. Ahmet Şerif Şerefli, *Bulgaristan'daki Türkler (1879-1989)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. XXVI-XXVII.

Bulgaristan Türklerine aktif bir şekilde yöneldiği görülmektedir. Bu bağlamda, Sosyal İnşacı yaklaşıma uygun bir politika izlenmiştir.

Atatürk dönemi Türkiye'nin Batı Trakya Türkleri¹⁸⁰ politikasını şekillendiren ana etkenin 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lausanne Barış Antlaşması'nın azınlıklarla ilgili olan bölümleri olduğu görülmektedir. Antlaşma'nın 37-44. maddeleri Türkiye'deki "*Müslüman olmayan azınlıklara*" çeşitli haklar sağlarken, 45. maddesi ise şu şekildedir: "*İşbu Kesim hükümleri ile Türkiye'nin Müslüman olmayan azınlıkları için tanınan haklar, Yunanistan tarafında da kendi topraklarında bulunan Müslüman azınlığa tanınmıştır.*"¹⁸¹

45. madde kapsamında Lausanne Barış Antlaşması'nın 37-44. maddeler arasındaki düzenlemelerin Yunanistan'daki Müslümanlara uygulanması öngörülmüş ve bu madde mütekabiliyet (karşılıklılık) ilkesini ortaya çıkarmıştır.¹⁸² Lausanne Barış Antlaşması kapsamında Türkiye'deki azınlıkların gayrimüslim unsurlar olarak nitelenmesine karşılık, Yunanistan'daki Müslümanların işaret edilmesi, Bulgaristan Türkleri örneğinde olduğu gibi din eksenli bir tanımlamaya gidildiğini göstermektedir. Din eksenli tanımlama, Ankara'nın dil veya soy/boy ayrımı gözetmeksizin Müslüman olan herkesi¹⁸³ sahiplendiği şeklinde anlaşılmaktadır. Lausanne Barış Antlaşması'nın azınlıklarla ilgili düzenlemelerine bakıldığında, temel hak ve hürriyetlerden çoğunluk grupla aynı düzeyde yararlanılmasının yanı sıra dini özgürlüklerin güvence altına alınması, yayın konusunda istenilen dilin

¹⁸⁰ Çalışmada "Yunanistan Türkleri" kavramı yerine, hem coğrafi olarak Balkan Yarımadası'nda bulunması hem özel bir bölgeyi ifade etmesi nedenleriyle "Batı Trakya" kavramı kullanılmıştır. Bu bağlamda, 12 Ada'da yaşayan Türkler çalışma kapsamına dâhil edilmemiştir.

¹⁸¹ Lausanne Barış Antlaşması'nın 45. maddesi için bkz. İsmail Soysal, *a.g.e.*, s.106.

¹⁸² Şule Chousein, "Unwelcomed Citizens: Muslim Turks of Greece and Orthodox Greeks of Turkey", *Süleyman Demirel University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences, Special Issue on Balkans*, December 2012, s. 74.

¹⁸³ Batı Trakya Müslümanları arasında Müslüman olarak etnik bakımdan sadece Türkler değil, aynı zamanda Pomaklar ve Romanlar da bulunmaktadır. Ne var ki Yunanistan'ın nüfus verileri sadece Müslümanlarla sınırlı olduğundan Pomak ve Çingenelerin nüfusunu tahmin etmek zordur. Ayrıca Batı Trakya'daki Pomakların Türk nüfusla bütünleşmiş bir durumda bulunması da sayısal bir tespiti güçleştirmektedir. Bkz. Ayşe Özkan, "Yunanistan Türkleri: Batı Trakya'da Uygulanan Azınlık Hukuku", *Balkan Türkleri: Balkanlar'da Türk Varlığı*, der. Erhan Türbedar, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2003, s. 170.

serbestçe kullanılabilmesi, azınlığın kendine ait okulların kurulabilmesi gibi bir dizi madde dikkat çekmektedir.¹⁸⁴

Lausanne Barış Konferansı görüşmelerinde Türkiye ile Yunanistan arasında 30 Ocak 1923'te imzalanan *Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol*¹⁸⁵ uyarınca kapsamlı bir nüfus değişiminin yapılması belirtilirken, Batı Trakya'daki Müslümanların ve İstanbul'daki Rumların nüfus mübadelesinin dışında tutulması öngörülmüş, Batı Trakya'daki Müslümanlar ile İstanbul'daki Rumlar yerleşik (*établis*) olarak tanımlanmıştır.¹⁸⁶ Bu bağlamda, Sözleşme'nin uygulamaya geçirilmesi için milletlerarası karma bir komisyonun kurulması öngörülmüştür. Ekim 1923'te çalışmalara başlanmakla birlikte, taraflar arasında “yerleşik” (établi) kavramının yorumlanmasına ilişkin Türk ve Yunan temsilcileri arasında görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır.¹⁸⁷ Yunanistan İstanbul'da olabildiğince fazla sayıda Rum bırakmak isterken, “yerleşik” kavramını kendi lehinde yorumlamıştır. Konu Milletler Cemiyeti (MC)'ne havale edilse de oradan da sorunu çözümleyici nitelikte bir karar çıkmamış ve anlaşmazlık sürmüştür. Buna istinaden, Yunanistan Batı Trakya'daki Türklerin mallarına el koyarak Türkiye'den gelen Rumları buraya yerleştirirken, Türkiye de İstanbul'daki Rumların mallarına aynı işlemi uygulamıştır.¹⁸⁸ Krizin gittikçe büyümesi tarafları masaya oturmaya zorlamış ve 1 Aralık 1926'da yapılan anlaşmayla nüfus mübadelesi konusu çözüme kavuşturulmuştur. Ne var ki söz konusu anlaşmanın uygulanması kolay olmamış, ancak 10 Haziran 1930 yapılan yeni bir Sözleşmeyle taraflar arasında nihai uzlaşmaya varılmıştır. Sözleşmede yerleşik (*établis*) konusuna çözüm bulunurken, 14. maddede “*Yunanistan, Batı Trakya'ya geldikleri tarih ve doğdukları yer ne olursa olsun değişimden ayrık tutulmuş olan*

¹⁸⁴ Bkz. İsmail Soysal, *a.g.e.*, s.103-105; Baskın Oran, “Lozan'ın ‘Azınlıkların Korunması’ Bölümünü Yeniden Okumak”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:49, Sayı:3, 1994, s. 288-289.

¹⁸⁵ Söz konusu Protokol'ün tam metni için bkz. İsmail Soysal, *a.g.e.*, s. 185-191.

¹⁸⁶ Gös. Yer.

¹⁸⁷ Bkz. Kemal Arı, *Büyük Mübadele - Türkiye'de Zorunlu Göç*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı İstanbul, 2000, s. 18-19.

¹⁸⁸ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, Cilt 1-2: 1914-1995, Genişletilmiş 14. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul, s. 325-236.

Batı Trakya bölgesinde bugün hazır bulunan Yunan uyruğundaki tüm Müslümanlara...” yerleşik sıfatı tanınmıştır.¹⁸⁹

Yaklaşık 7 yıl süren mübadele konusu karara bağlanmakla birlikte, iki ülkedeki nüfus dengeleri de önemli ölçüde değişmiştir. Atatürk döneminde Türkiye, kendi ulus devlet olma stratejisi çerçevesinde Bulgaristan Türkleri örneğinde olduğu gibi Yunanistan’dan Türk göçlerini desteklemiştir. Mübadeleyle ve mübadeleyi beklemeden Türkiye’ye gelenlerin sayısı toplam da yarım milyonu bulurken¹⁹⁰, Anadolu’dan giden Rumların sayısı ise yaklaşık 1.200.000 seviyesinde olmuştur.¹⁹¹

1930 yılında mübadele meselesinin çözümüne bağlı olarak, iki ülke arası ilişkilerde de bir dostluk havası belirmiştir. Yunanistan Başbakanı Venizelos’un 30 Ekim 1930’un sonlarındaki Ankara ziyaretine karşılık, Türk Başbakan İsmet İnönü yaklaşık bir yıl sonra Atina’yı ziyaret etmiştir. İlişkilerin düzelmesinde Balkanlar’da yeni beliren bölgesel tehditlerin (Bulgaristan’ın revizyonist politikaları gibi) etkisi olurken, Yunanistan Bulgaristan’a karşı Türkiye’nin desteğine ihtiyaç duymuştur.¹⁹² Ankara ve Atina arasındaki ilişkilerde yeni bir sayfa açılmasından en fazla Batı Trakya Türkleri yararlanmışlardır. Öte yandan, ikili ilişkilerdeki olumlu gelişmeler Balkan Antantı’nın tesis edilmesinin önünü açmıştır.¹⁹³

Atatürk döneminde Yunanistan’daki Türklere yönelik aynı ulus bağı dolayısıyla kayıtsız kalınmadığı gözlenmiş, bu bağlamda Sosyal İnşacı yaklaşıma paralel bir tutum benimsenmiştir. Yunanistan’daki Türkler antlaşmalar nedeniyle “Müslüman” olarak tanımlanırken, soy/boy farkı gözetilmeksizin Pomaklara da sahip çıkılmak istendiği görülmektedir. Bu dönemde söylem-eylem farkına rastlanmamıştır.

¹⁸⁹ Melek Fırat, “Yunanistan’la İlişkiler”, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, der. Baskın Oran, Cilt I: 1919-1980, 10. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 346.

¹⁹⁰ Devlet İstatistik Enstitüsü verilerine göre, 1923-1927 yılları arasında Türkiye’ye gelen mübadil sayısı 456.720 kişi olarak belirtilmiştir. Bkz. Gökçe Bayındır Goularas, “1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Günümüzde Mübadil Kimlik ve Kültürlerinin Yaşatılması”, *Alternatif Politika*, Cilt: 4, Sayı: 2, Temmuz 2012, s. 131. Ayrıca bkz. Kemal Arı, *a.g.e.*, s. 2.

¹⁹¹ Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e...*, s.297; Fatih Akın, *Türkiye’de Azınlık Politikaları ve 6-7 Eylül Olayları*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2006, s. 75.

¹⁹² Şükrü S. Gürel, “Türk Dış Politikası (1919-1945)”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 523.

¹⁹³ Yusuf Hikmet Bayur, *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995, s. 176.

Türkiye ile Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı (Yugoslavya) arasındaki ilişkiler, 1920’li yılların sonlarına kadar genel olarak durağan ivmede olmuştur. Bulgaristan ve Batı Trakya Türklerinin aksine, Türkiye ile Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı arasında Türk nüfusun göç etmesine ilişkin 1920’li yıllarda herhangi bir antlaşma imzalanmamıştır. Buna rağmen, Milli Mücadele’nin kazanılması ve Ankara merkezli bağımsız bir devletin kurulmasıyla Yunanistan ve Bulgaristan’dan yapılan göçlerin bu ülkedeki Türk halkı tarafından duyulması göçü tetikleyici hususlar olmuştur. Ayrıca, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı yetkililerinin Türklere yönelik olumsuz bakış açısı ve bunun sonucunda uygulanan baskı politikaları bu ülkeden Türk göçlerinin en önemli gerekçesini oluşturmuştur. Ayrıca yapılan tarım (agrar) reformu da Türklerin aleyhine olabilecek durumları beraberinde getirmiş ve tek kurtuluşun göç etmek olduğu kanaatinin yerleşmesine yol açmıştır.¹⁹⁴ Böylelikle Sırbistan’ın önemli bir ağırlığının olduğu Krallık idaresi, Osmanlı’dan kalma izleri silmek için Türk-Müslüman toprak sahiplerinin sayısının azaltılması yönünde bir politika izlemiştir.¹⁹⁵ Esasen, Balkanlar’da bu dönemde yaşanan göç sorunu ortaya çıkaran bir diğer husus genel olarak azınlık meseleleriyle de ilintilidir. Bilindiği üzere, Osmanlı, Rus ve Avusturya-Macaristan İmparatorluklarının yıkılmasıyla bölgede küçük ulus devletler kurulmuştur. Ancak I. Dünya Savaşı sonrasında imzalanan barış antlaşmaları ile ortaya çıkan sınırlar, “kendi kaderini tayin hakkı” gözetilmeksizin çizilmiştir. Buna bağlı olarak da toprak anlaşmazlıkları ve azınlık sorunları ortaya çıkmıştır.¹⁹⁶

Türk azınlık ölçeğinde ise sorunların çözümü genellikle azınlığa uygulanan baskı politikaları sonucunda Türkiye’ye göçlerin teşvik edilmesi şeklinde olmuştur. Türkiye’ye göç konusu Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı’nda yaşayan Türkler arasında yaygın hale gelince, 1925 yılında Türkiye’nin Üsküp Konsolosluğu göç edecek olanlardan “*etnisite beyan belgesi*” aramaya başlamış, böylece Türk olmayan unsurların göçü engellenmeye çalışılmıştır.¹⁹⁷ Zira bu dönemde Türkiye’nin nüfus politikası ulus devlet olma amacıyla şekillendirilmiştir. Osmanlı Devleti’nden

¹⁹⁴ Abdülmecit Nuredin, *Balkanlar’dan Türkiye’ye Göç ve Etkileri*, Çağla Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 248.

¹⁹⁵ Georges Castellan, *Balkanların Tarihi 14.-20. Yüzyıl*, çev. Ayşegül Yaraman-Başbuğu, 2. Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1995, s. 431.

¹⁹⁶ Barış Özdal, *Avrupa Birliği Siyasi Bir Cüce, Askeri Bir Solucan mı?*, Dora Yayıncılık, Bursa, 2013, s. 203.

¹⁹⁷ Abdülmecit Nuredin, *a.g.e.*, s. 247.

oldukça farklı bir göç ve nüfus politikası izleyen Türkiye için göçmen alma siyaseti¹⁹⁸ yeni devletin kimliğini oluşturmak amacıyla yapılmıştır. Halim Çavuşoğlu'na göre bu, “*dinin/mezhebin ortaklığına dayanan ümmet yapısından kurtulma, dinin/mezhebin sadece bir unsurunu oluşturduğu kültürün ortaklığına dayanan millet yapısına kavuşma politikasıdır.*”¹⁹⁹ Bu dönemde Yugoslavya’dan gerçekleşen göçlerde, herhangi bir göç anlaşması olmaksızın 1923-1933 yılları arasında Yugoslavya topraklarından yaklaşık 100 bin kişinin serbest göçmen olarak Türkiye’ye gelmiştir.²⁰⁰

Etnisite beyan belgesi, Cumhuriyet yönetiminin tamamen etnik kökene göre göç aldığı anlamına gelmemektedir. Burada önemli olan etnik kimlik hususunda etnik kökene göre değil; etnik bilince göre hareket edildiğidir.²⁰¹ Yugoslavya’dan bu dönemde gerçekleşen göç hareketi, Türk olanların yanı sıra kendini Türk olarak beyan ettirenlerin de Türkiye’ye gelme girişimi olarak değerlendirilebilir. Aranılan özellik ise Türkçe bilmek ve Müslüman olmaktır. Yugoslavya’daki akraba toplulukların Osmanlı dönemi bakiyesi olarak Türkçeyi iyi derecede konuşmaları²⁰² ve dinen Müslüman olmaları Türkiye’ye göçlerini kolaylaştırmıştır.

Öte yandan, 1930’lu yılların ikinci yarısında Yugoslavya ile Türkiye arasında kapsamlı bir göç anlaşmasının imzalanması gündeme gelmiştir. Uzun müzakereler sonucu Yugoslavya’dan Yaklaşık 200 bin Müslüman-Türk’ün (akraba toplulukları da içerecek şekilde) göç etmesine ilişkin²⁰³ 11 Temmuz 1938 tarihinde Türk ve Yugoslav yetkililer arasında anlaşma imzalanmıştır. Ne var ki bu anlaşma

¹⁹⁸ TBMM’de Balkanlar’dan gelen muhacirlere yönelik çıkarılan ve Cumhurbaşkanı tarafından onaylanarak 21 Haziran 1934 tarihinde yürürlüğe giren 2510 sayılı İskân Kanunu, Türkiye’nin göçmen politikasının ana hatlarını çizmiştir. Söz konusu Kanunda, muhacirlerin tanımı yapılırken, muhacir ve mültecilerin kabulüne ilkeler tespit edilmiştir. Bu Kanun kapsamında “*Türkiye’de yerleşmek maksadı ile dışarıdan, münferiden veya müçtemian gelmek isteyen Türk soyundan meskûn veya göçebe fertler ve aşiretler ve Türk kültürüne bağlı meskûn kimseler, işbu kanunun hükümlerine göre Dâhiliye Vekilliğinin emrile kabul olunurlar. Bunlara muhacir denir*” ifadesi kullanılmıştır. Bu kimselerin aynı kanun kapsamında doğrudan vatandaşlığa alınmaları gerektiği hususu belirtilmektedir. 2510 sayılı İskân Kanunu için bkz. *Resmî Gazete*, 21 Haziran 1934.

¹⁹⁹ Halim Çavuşoğlu, “Yugoslavya-Makedonya Topraklarından Türkiye’ye Göçler ve Nedenleri”, *Bilgi*, Bahar 2007, Sayı: 41, s. 132.

²⁰⁰ Cevat Geray, “Türkiye’de Göçmen Hareketleri ve Göçmenlerin Yerleştirilmesi”, *Amme İdaresi Dergisi*, C. III/4, Aralık 1970, s. 13.

²⁰¹ Halim Çavuşoğlu, *a.g.m.*, s. 132.

²⁰² Bernard Lory, “XIX. Yüzyılda Balkanlar’da Türkçe Konuşmak”, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Yaşamak*, der. François Georjeon – Paul Dumont, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 297-299.

²⁰³ Abdülmecid Nuredin, *a.g.e.*, s. 249.

yaklaşan II. Dünya Savaşı ve göç edecek kişilerin arasına Türk olmayan unsurların da karışma ihtimali nedenleriyle Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından onaylanmadığı için yürürlüğe girmemiştir.²⁰⁴

Türkiye ile Romanya arasındaki ilişkiler, Milli Mücadele sonrası olumlu bir grafik çizmiştir. Türkiye'nin gerek revizyonist bir politika izlememesi gerek iki ülke arasında ortak bir sınırın olmaması gibi nedenlerle ikili ilişkilerde doğrudan bir kırılma noktası yaşanmamıştır.²⁰⁵ Diğer bir deyişle Cumhuriyet'in ilk yıllarında siyasi ilişkileri bozan bir sorun ortaya çıkmamıştır. Atatürk döneminde Romanya Türkleri 1935 yılına kadar sessiz bir göç hareketinin içinde bulunmuştur. 1920'li yıllarda iki ülke arasında bir göç anlaşması imzalanmamasına karşın, 1923-1933 yılları arasında serbest ve iskânlı statüde yaklaşık 35 bin Türkiye'ye göç etmiştir.²⁰⁶ İkili siyasi ilişkiler olumlu bir çizgide seyretse de Türklerin Romanya'dan göç etmesinde ekonomik ve demografik unsurlar etkili olmuştur. Bükreş yönetimi tarafından yapılan tarım reformuna istinaden Dobruca bölgesinde verimli arazilere sahip olan Türklerin elindeki topraklar alınmış, buna karşılık ziraata elverişli olmayan araziler Türklere verilmiştir. Bu durum geçim kaynağı tarım olan Türkleri olumsuz etkilemiştir. Bir diğer husus ise Bükreş yönetimi Makedonya'dan ve Banat'tan²⁰⁷ etnik bağları olduğu Ulahları Dobruca bölgesinde yerleştirmesidir. Bu grup Türklere baskı yaparak can ve mal güvenliğinin ortadan kalkmasına neden olmuştur.²⁰⁸

Atatürk döneminde iki devlet arasında Türk azınlıkla ilgili en somut girişim, 4 Eylül 1936'da imzalanan *Dobruca'daki Türk Ahalinin Muhaceretini Düzenleyen Mukavelename*²⁰⁹ olmuştur. Diğer bir deyişle Romanya Türkleriyle ilgili yapılan Göç Sözleşmesi'dir. Söz konusu Sözleşme'yle birlikte Balkanlar'daki Türklerin

²⁰⁴ Ahmet Özgiray, "Türkiye-Yugoslavya İlişkileri (1920-1938)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı: XIV, 1999, s. 22.

²⁰⁵ Türk-Rumen ilişkilerinin olumlu bir ivmede başladığı cumhuriyetin ilanından üç gün önce 26 Ekim 1923 tarihinde taraflar arasında yapılan futbol karşılaşmasında görülmektedir. Bu maç, aynı zamanda Türkiye'nin ilk resmi milli maçı olarak tarihe geçmiştir. Bkz. "A Milli Takım Tarihçesi", *Türkiye Futbol Federasyonu Resmi İnternet Sitesi*, <http://www.tff.org/default.aspx?pageID=310>, (05.01.2014).

²⁰⁶ Abdülmecid Nuredin, *a.g.e.*, s. 274.

²⁰⁷ Osmanlı Devleti dönemindeki adı Temeşvar Eyaleti olmakla birlikte, günümüzde Romanya, Sırbistan ve Macaristan'ın sınırları içinde bulunan tarihsel bölgenin adıdır.

²⁰⁸ Önder Duman, "Atatürk Döneminde Romanya'dan Türk Göçleri (1923-1938)", *Bilig*, Bahar 2008, Sayı: 45, s. 30.

²⁰⁹ Söz konusu Mukavelename'nin tam metni için bkz. *Resmi Gazete*, 2 Şubat 1937.

(Yugoslavya dışında) vatandaşı buldukları devletlerin hemen hemen tamamıyla göç anlaşmaları imzalanmıştır. Sözleşme kapsamında Dobruca bölgesinde yaşayan ve Türkiye'ye göç etmek isteyen “*Müslüman Türklerin*” beş yıllık bir süre zarfında planlı bir şekilde göç ettirilmesi (1. ve 2. madde) öngörülmüştür. Sözleşme’de muhacirlerin mağdur olmaması için Romanya’daki taşınmazlarına yönelik Romen hükümet tarafından tazminat ödeneceği (4., 5. ve 6. maddeler) belirtilirken, Sözleşme’nin imzalanmasından evvel Türkiye’ye göç etmiş ve Romanya’da malları kalmış olanların da bu sözleşmeden yararlanabileceklerine (19. madde) yer verilmiştir. Ankara yönetimi, gelen muhacirlerin mağdur olmaması için her türlü önlemi alma yoluna gitmiş ve 2510 sayılı İskân Kanunu da gelen muhacirlere uygulamıştır.

Belirtildiği üzere, bu durum Türkiye’nin Balkanlar’dan Türk göçlerini kendi nüfus politikası çerçevesinde desteklemesiyle doğrudan bağlantılı olsa da özellikle Sözleşme’nin giriş kısmında “*Dobruca Müslüman Türk halkının bazı anasırı tarafından yarım asırdan fazladır muhacerete gösterilen temayülü müşahede ederek ve Romanya’da mazhar olageldiği hürriyetperver ve müşfik rejimi esasen takdir etmekten hali kalmamış olan mezkûr halkın Krallık topraklarını münhasıran tabii etnik kökenine yeniden bağlanmak gibi meşru olan bir arzu ile terke karar verdiğini görerek cereyan etmekte olan muhaceretin tarzını en dostane bir fikirle tanzim üzere bir mukavele akdine karar vermişler...*” şeklinde yer alan ifade göçün tarzını göstermesi açısından önemlidir. Bu ifadenin açılımına bakıldığında, ilk olarak “*Müslüman Türk halkının*” ibaresi dikkat çekmektedir. Daha önce Yunanistan ve Bulgaristan’la yapılan göçlere ilişkin sözleşmelerdeki ifadelerde “*Müslüman*” ifadesi kullanılıp Türk vurgusu belli noktalarda yapılırken, burada doğrudan “*Müslüman Türk azınlık (ekalliyet)*” denmiştir. İkinci olarak, Sözleşme kapsamında yer alan tanımlama itibarıyla Tatar Türklerinin de hedeflendiği, buna karşın Hıristiyan olan Gagavuz Türklerinin göçüne izin verilmediği görülmektedir.²¹⁰ Üçüncüsü, yarım asırdır Türk halkının göç etme eğiliminin tespiti ve bunun devam etmekte olan durumunun dostane bir şekilde düzenlemeye tabi tutulmak istenmesidir. Bu anlamda, 1920’li yıllarda yaşanan Türk göçlerine de atıf vardır. Dördüncü olarak, Romanya

²¹⁰ Önder Duman, *a.g.m.*, s. 40.

Türklerinin etnik köküne tekrar bağlanmak gibi bir meşru bir arzuyla göç etmeye karar verdiği belirtilmektedir. Diğer bir deyişle Türklerin göç etmek gibi meşru bir hakka sahip oldukları ifade edilmektedir. Bu çerçevede Ağanoğlu'na göre 1935-1940 yılları arasında Dobruca'nın dört sancağından Türkiye'ye 64.570 kişi göç etmiştir.²¹¹ Özetle Göç Sözleşmesi öngörüldüğü şekliyle eylemsellik kazanmış ve Atatürk döneminde Türkiye'nin Romanya Türkleri politikasının ana eksenini çizmiştir. Diğer taraftan, Romanya Türkleri Türk devrimlerini tereddütsüz benimsemiştir.²¹² Bu bağlamda 1931-1944 yılları arasında Türkiye'nin Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver'in önemli katkıları olmuştur. Tanrıöver Türk öğretmen ve öğrencileri ikna ederek yeni Türk harfleriyle Mecidiye Semineri'nde eğitim verilmesini sağlamıştır. Ayrıca Tanrıöver'in girişimleriyle Türkiye Gagavuz Türklerinin öğrenim görmeleri için okullar açtırmış ve ders kitapları göndermiştir.²¹³

17 Mart 1937 tarihinde Romanya Dışişleri Bakanı Antonescu Ankara ziyareti kapsamında Atatürk ile görüşmüştür. Bu görüşmede Cumhurbaşkanı Atatürk iki ülke arasındaki dostluğu vurgularken, Romanya Türkleriyle ilgili bir ifade kullanmamıştır.²¹⁴ Zira bu dönemde, diğer Balkan Türkleri örneklerinde de görüldüğü gibi, Atatürk doğrudan doğruya Türk azınlıklarla ilgili demeç vermekten kaçınmıştır. Söz konusu azınlıkları buldukları ülkenin bir unsuru olarak görme eğilimi hâkim olsa da göç anlaşmalarının imzalanması ve geride kalan Türklerin durumunu güvence altına almak amacıyla pek çok ikili antlaşmanın imzalanması yoluna gitmiştir.

2.1.2. İsmet İnönü Döneminde Türkiye'nin Balkan Türkleri Politikası (1939-1950)

1923-1937 yılları arasında²¹⁵ Başbakan olarak görev yapmış olan İsmet İnönü, 10 Kasım 1938 tarihinde Atatürk'ün ölümünden bir gün sonra cumhurbaşkanı olmuştur. İnönü'nün Türkiye'deki iktidar periyotlarını genel anlamda üç grupta

²¹¹ Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e...*, s. 332-333.

²¹² Hikmet Öksüz, *a.g.e.*, s. 173.

²¹³ Hikmet Öksüz, *a.g.e.*, s. 174.

²¹⁴ Bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s. 324-327.

²¹⁵ 21 Kasım 1924 - 6 Mart 1925 tarihleri arasında Fethi Okyar'ın geçici Başbakanlık dönemi hariç olmak üzere İsmet İnönü yaklaşık 14 yıl Başbakanlık görevinde bulunmuştur.

toplamak mümkündür: 1923-1937 arası Başbakanlık dönemi, 1939-1950 arası Cumhurbaşkanlığı dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile Adalet Partisi (AP) arasında yapılan koalisyon hükümetinde Başbakanlık dönemi (1961-1965).²¹⁶ Anlaşılacağı üzere İnönü, tek parti iktidarı dönemiyle çok partili siyasi hayata geçiş aşamalarında Türk dış politikasının ana yönlendirici aktörlerinden biri olmuştur. Zira Lausanne Barış Konferansı'na Dışişleri Bakanı sıfatıyla başmüzakereci olarak katılarak Antlaşma'nın nihai halinin oluşmasında doğrudan pay sahibi olurken, Başbakanlık döneminde de dış politik gelişmeleri doğrudan etkilemiştir. Denilebilir ki 1939 yılı itibarıyla İnönü'nün askeri geçmişi kadar diplomatik ve idari yönleri de ön plana çıkmıştır.

İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde Türk dış politikasının gündem maddeleri uluslararası konjonktürden dolayı fiili savaş durumu riskiyle belirlenmiştir. Bu anlamda doğrudan devletin kendi güvenliğini içeren askeri hususların ön plana çıktığı ileri sürülebilir. Öyle ki 1939'da başlayan II. Dünya Savaşı, Balkanlar'ı da doğrudan etkilemiştir. İtalya, Arnavutluk'u işgal etmesini müteakip 28 Ekim 1940'ta Yunanistan'a da saldırmış, ancak Yunanlılar karşısında başarı elde edememiştir. İtalya'nın Balkan harekâtının başarısızlığa uğraması üzerine Hitler bölgeyi devre dışı bırakmak niyetinde olmuş ve Sovyet Rusya'ya saldırmadan önce sağ kanadı garanti altına almak istemiştir. Kasım 1940'ta Romanya ve Macaristan, Mart 1941 ise Bulgaristan, Almanya-İtalya-Japonya arasında oluşturulan Üçlü Pakt'a dâhil olmuştur. Yugoslavya'da kısmen yönetim bunalımı yaşanırken, Yugoslav hava generali Simoviç ülkede bir darbe yaparak Sovyet Rusya'ya yaklaşmıştır. Bunun üzerine Hitler, Nisan ayında hem Yugoslavya'yı hem de Yunanistan'ı işgal etmiştir.²¹⁷ Böylece Balkanlar'da işgale uğramayan tek ülke Türkiye kalmıştır. Savaş esnasında İtalya, Almanya ve Sovyetler Birliği'nin dönemsel tehditleriyle karşı karşıya kalan Türkiye, "aktif tarafsızlık"²¹⁸ politikası izleyerek bu tehditleri bertaraf etmiş ve fiilen savaşın dışında kalmayı başarmıştır.

²¹⁶ Emin Gündüz – Nüzhet Kandemir – Haydar Çakmak, "İsmet İnönü'nün Dış Politika Felsefesi ve Uygulamaları", *Liderlerin Dış Politika Felsefesi ve Uygulamaları*, ed. Haydar Çakmak, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2013, s. 27.

²¹⁷ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 376-377.

²¹⁸ Edward Weisband, *İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası I*, çev. M. Ali Kayabal, Cumhuriyet Kitapları, 2000, s. 38.

Alman ordularının Bulgaristan’da varlık göstermesiyle birlikte, Türkiye’nin durumu ayrı bir önem kazanmıştır. Bu dönemde Almanlar Türkleri kendi taraflarında savaşa dâhil etmek için yoğun çaba harcasa da Almanya, Sovyet Rusya’ya saldırısını uzatmamak için Türkiye ile 18 Haziran 1941 tarihinde Saldırmazlık Paktı imzalamıştır.²¹⁹ Esasen bu dönemde Almanya, Irak’a asker ve malzeme geçirmek için Türkiye’ye baskı yapmış ve hatta Batı Trakya ile Ege Adaları’ndan toprak teklif etmişse de Ankara yönetimi buna yanaşmamıştır.²²⁰ Görüldüğü üzere Türkiye bu dönemde politikasını tamamen kendi ulusal sınırlarına indirgemiş, Balkan Türkleri vizyonuna sahip olmamıştır. Bununla birlikte 1940’lı yılların ikinci yarısında İsmet İnönü’nün bölge halklarıyla ilgili doğrudan öne çıkan bir ifadesi bulunmamaktadır.²²¹ İsmet İnönü’nün günlükleri/cep defterlerinde cumhurbaşkanlığı döneminde almış olduğu notlarda da bir bulgu yoktur.²²² Balkan Türkleri ise II. Dünya Savaşı’nın yaşandığı bir coğrafyada bulduklarından savaştan doğrudan etkilenmişlerdir. Bu anlamda özellikle Yunanistan’daki Türklerin fiilen silah altına alındıkları görülmüş ve çok sayıda Türk, Yunan askeri olarak savaşta hayatını kaybetmiştir.²²³ Bulgaristan ise bu savaşta Türklere duyduğu güvensizlik nedeniyle ordusunda yer vermemiştir. Bu arada Bulgaristan, Alman ordusunun Yunanistan işgaline paralel olarak 1941-1943 yılları arasında Batı Trakya’ya²²⁴ sahip olmuştur.

²¹⁹ Pakt’ın metni için bkz. *Resmi Gazete*, 2 Temmuz 1941.

²²⁰ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 410.

²²¹ Bkz. *İsmet İnönü, Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri, (1944-1950)*, Haz. İlhan Turan, <http://www.ismetinonu.org.tr/ismet-inonu-1944-1950.htm>, (09.01.2014).

²²² Örneğin İsmet İnönü, Batı Trakya Rodop Milletvekili Osman Üstüner’in 31 Aralık 1947’de kendisini ziyaret ettiğini belirtse de bu görüşmede nelerin konuşulduğuna değinmemektedir. Bunun dışında söz konusu defterlerde bölgeden başkan bir vekilin ziyaretine rastlanılmamıştır. Bu cep defterlerinde dikkat çekici olan hususlara bakıldığında, Romanya’nın Türkiye aracılığıyla mütarekenin yapılmasını istemesi (23 Ağustos 1944) ve Bulgaristan’ın Türkiye’nin yardımını istediğine (26 Ağustos 1944) yönelik notların düşülmesidir. Bkz. İsmet İnönü, *Defterler (1919-1973), I. Cilt*, Haz. Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 412 ve s. 485.

²²³ Savaşta hayatını kaybeden Türklerin listesi için bkz. Kevin Featherstone - Dimitris Papadimitriou - Argyris Mamarelis - Georgios Niarchos, *The Last Ottomans The Muslim Minority of Greece, 1940-1949*, Pallgrave Macmillan, 2011, s. 72-77.

²²⁴ Güncel anlamda Batı Trakya denildiğinde, Yunanistan sınırları içerisinde kalan Gümülcine, İskeçe ve Dedeoğaç illerini kapsayan bir bölge anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle doğuda Meriç, batıda Karasu (Mesta) nehirleri ile kuzeyde Rodop Dağları ve güneyde Ege Denizi’yle sınırlı olan coğrafyadır. Hâlbuki tarihsel anlamda Batı Trakya bölgesi sınırları daha geniş bir coğrafyayı teşkil etmektedir. Batı Trakya’nın tarihsel sınırları 18 Aralık 1918 tarihinde Batı Trakya Türk mebuslarının Sofya’daki büyük devletlerin temsilcilerine verdikleri muhtıradan anlaşılacağı üzere, kuzeyde Filibe’ye kadar olan Kırcaalı ve çevresindeki yerleşim yerlerini de içine almakla birlikte, Batı’da ise, Serez ve Nevrekop’u da kapsayan bir bölgeyi ifade etmektedir. Bkz. İlker Alp, “Batı Trakya Türkleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı: 33, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-33/bati->

İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde Balkanlar'daki Türklerle ilgili doğrudan Türkiye'nin girişimiyle gerçekleşen fiili bir gelişme yaşanmamıştır. Ancak dolaylı bir şekilde Lausanne Barış Antlaşması'nın 45. maddesini ilgilendiren bir durum ortaya çıkmıştır. İtalya ile Müttefikler arasında savaş sonrası imza edilen 10 Şubat 1947 tarihli Paris Barış Antlaşması'nın V. kısım/14. maddesinde İtalya'nın egemenlik alanında olan Ege Denizi'ndeki On İki Ada'nın Yunanistan'a bırakılması ve silahsızlandırılması gerektiği belirtilmektedir.²²⁵ İtalya'nın egemenliğinde bulunduğu dönemde Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan nüfus mübadelesinde bulunmayan bu adalarda yaşayan Müslümanlar, Lausanne Barış Antlaşması'nın 45. maddesi kapsamına dâhil olmuştur. Zira söz konusu madde, "... *Türkiye'nin Müslüman olmayan azınlıklarına tanınmış olan haklar, Yunanistan'ca da kendi ülkesinde bulunan Müslüman azınlığa tanınmıştır*" şeklindedir. Konuyla ilgili olarak, Türkiye ile Yunanistan arasında Paris Barış Antlaşması sonrası On İki Ada'da yaşayan Müslümanların durumuna ilişkin özel bir antlaşmanın tesis edilmediğini belirtmek gerekir. Öte yandan, BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nde 7 Nisan 1950 tarihinde alınan ve azınlıkların yasal durumlarını içeren kararın Yunanistan kısmında Lausanne Barış Antlaşması'nın azınlık hükümlerinin aynen imzalandıkları gibi yürürlükte kalacakları belirtilmiştir.²²⁶

Öte yandan, II. Dünya Savaşı'nda Yugoslavya'nın içinde bulunduğu karışık durum, bu ülkedeki Türklerin örgütlenmesini kaçınılmaz hale getirirken, 1941 yılında Üsküp merkezli olarak Türklerin milli varlıklarını, manevi değerlerini, örf, adet ve geleneklerini korumak ve yaşatmak üzere *Yücelciler* adında bir teşkilat kurulmuştur.²²⁷ Zamanla güçlenen söz konusu Teşkilat, resmi temsilcilik vasıtasıyla Türkiye'yi varlığından haberdar etmiştir. Ne var ki Yücelciler'in deşifre olmalarının ardından savaş sonrası dönemde 25 Ocak 1948'de önde gelen 4 kişi idam cezasına

trakya-turkleri, (11.01.2014); Ayrıca bkz. Sabri İbrahim Alagöz, "Bulgar Basını'nda Batı Trakya Türk Cumhuriyeti", *II. Uluslararası Batı Trakya Türkleri Araştırmaları Kongresi, 27-29 Ocak 2007 Münih*, ed. Özkan Hüseyin-Feyyaz Sağlam, BATTAM Yayınları, Münih, 2008, s. 409.

²²⁵ "Treaty Series – Treaties and International Agreements Registered or Filed and Recorded with The Secretariat of The United Nations", *United Nations*, Vol. 49, No. 747, 1950, s. 134-135.

²²⁶ "Study of The Legal Validity of The Undertakings Concerning Minorities", *United Nations Economic and Social Council*, E/CN.4/367, 7 April 1950, s. 66.

²²⁷ Yıldırım Ağanoglu, *II. Dünya Savaşı'nda Yugoslavya'da Bir Direniş Mücadelesi Yücel Teşkilatı*, 2. Baskı, Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları, İstanbul, 2006, s. 30.

çarpıtılmış, pek çok kişi de uzun yıllar hapse mahkûm edilmişlerdir.²²⁸ Türkiye idamlardan haberdar olmasına rağmen hiçbir girişimde bulunmamıştır. Özetlemek gerekirse İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı dönemini kapsayan 1939-1950 yılları arasında dönemin konjonktürü nedeniyle Türkiye'nin Balkan Türklerine yönelik politikasından bahsetmek pek olası gözükmemektedir.

2.2. Çok Partili Dönemde Türkiye'nin Balkan Türkleri Politikası (1950-1991)

II. Dünya Savaşı'nın ardından 1946'da Türkiye'de yapılan seçimlerle çok partili siyasi hayata geçiş yaşanırken, ülkede yeni bir siyasi ortam hâkim olmuştur. Söz konusu seçimlerde Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) 1950 yılına kadar iktidarını sürdürse de 1950'de yaşanan iktidar değişikliğiyle Türkiye'de çok partili siyasi yaşam işlevsel olmuştur. Çok partili dönemde Türkiye'nin Balkan Türkleri politikasının yer aldığı bu kısımda konu, Demokrat Parti (DP) iktidarı dönemi, 1960'lı ve 1970'li yıllar dönemi ile 1980'li yıllar dönemi başlıkları altında incelenmiştir.

2.2.1. Demokrat Parti Döneminde Türkiye'nin Balkan Türkleri Politikası (1950-1960)

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimde CHP dönemi sona ermiş ve DP 487 parlamento sandalyesinden 408'ini kazanarak iktidara gelmiştir. TBMM'deki hâkim çoğunluk DP'nin eline geçerken, Celal Bayar Cumhurbaşkanı, Adnan Menderes ise Başbakan olmuştur. İktidar değişimine rağmen, DP döneminde dış politikadaki ana çizgi korunmuş ve CHP dönemine benzer politikalar takip edilmiştir. Zira DP liderleri "*CHP'lilerle aynı kumaştan*" gelmiş ve benzer siyasi görüşlere sahip olmuştur.²²⁹ DP dönemindeki dış politika çizgisi CHP tarafından da desteklenirken, NATO'ya üye olmak, Batı'yla yakınlaşmak ve Sovyet tehdidine karşı tedbir almak konularında her iki parti de hemfikir olmuştur.²³⁰

²²⁸ Yıldırım Ağanoğlu, *II. Dünya Savaşı'nda...*, s. 39-44.

²²⁹ Timuçin Kodaman, "Menderes'in Dış Politika Felsefesi ve Uygulamaları", *Liderlerin Dış Politika Felsefesi ve Uygulamaları*, ed. Haydar Çakmak, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2013, s. 37.

²³⁰ Gös. Yer.

Türkiye'nin Batı yanlısı politikası, Doğu Bloğu'nun başat aktörü olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin tepkisini çekmiştir. Türkiye'yi cezalandırmak için Moskova yönetimi, kendi yörüngesinde bulunan Bulgaristan'ı kullanmıştır. Bu bağlamda, 10 Ağustos 1950'de Bulgaristan hükümeti, Türkiye'ye nota vererek üç ay içerisinde 250.000 Türk'ü göçmen olarak kabul etmesini istemiş²³¹ ve bu dönemde Ankara-Sofya hattında büyük bir kriz yaşanmasına yol açmıştır. Türkiye, Bulgaristan'ın bu notasına 30 Ağustos 1950 tarihinde sert bir yanıt vermiştir.²³²

Söz konusu cevapta Bulgaristan'ın azınlıklar hukukuna ve insan haklarına aykırı hareket ettiği ile bundan vazgeçmesi gerektiği belirtilmiştir. Bulgarların savlarını 1925 yılında yapılan Oturma Sözleşmesi'ne dayandırmasına karşın, Sözleşme'yi art niyetli olarak yorumladığına ve Sözleşme'de süre sınırlaması olmadığına yer verilmiştir. Türkiye'nin Bulgaristan'dan göç edecek olan muhacirleri doğal seyri her zaman kabul edeceği, ancak 250.000 kişinin çok kısa bir süre içerisinde alınmasının mümkün olmadığı dile getirilmiştir. Öte yandan, söz konusu cevapta doğrudan “Bulgaristan Türkleri” ve “Türk azınlık” gibi ifadelerle bulunmakla birlikte, göç edecek olan kişilerin Bulgaristan'daki hayat şartlarına artık tahammül edemediği de vurgulanmıştır.²³³

Türkiye, göçün gerçekleşmesine izin verse de ikinci ayın sonundan itibaren sınırı tek taraflı olarak kapatmıştır. Aradan iki ay geçtikten sonra vizesi olanlar için sınırı yeniden açma yoluna gitmiştir.²³⁴ Sınırı tek taraflı olarak kapatma konusunu Celal Bayar 1 Kasım 1950 tarihli Meclis Açılış Konuşması'nda şu şekilde ifade etmektedir: “...Bulgaristan'la dürüst komşuluk münasebetleri idamesi hususunda sarf ettiğimiz devamlı gayretlerin, karşılık görmediğini müşahede etmekle elem duymaktayız. Bu memleket, mevcut anlaşma hükmünü hiçe sayarak kısa bir zamanda, 250 bin soydaşımızı tehciye teşebbüs ederken milletlerarası hukuk kaidelerine ve insanlık prensiplerine aykırı harekette bulunmaktadır. Göçmeğe mecbur tutulan soydaşlarımız, gayrimenkullerini tasfiye etmek imkânından mahrum bırakıldıktan

²³¹ Sibel Turan, *A Historical Perspective for Turkey-Bulgarian Relations in Terms of Balkan Dimension*, Paradigma, Sofia, 2005, s. 77.

²³² Söz konusu notanın tam hali için bkz. *Ayın Tarihi*, 30 Ağustos 1950.

²³³ Gös. Yer.

²³⁴ Birgül Demirtaş Coşkun, *Bulgaristan'la Yeni Dönem*, ASAM Yayınları, Ankara, 2001, s. 16.

başka hudutlarımıza da perişan bir halde gelmektedirler. Mesul Bulgar makamları, sayısı binleri aşan ve aralarında yabancı unsurlar da bulunan göçmenleri vizesiz olarak memleketimize sokmaya zorlamaktadırlar. Nihayet, teessür uyandıran bu hal karşısında Hükümet, Bulgar hududunu muvakkaten kapamaya mecbur olmuştur. Bütün bu hareketlerden doğan mesuliyet, tabiatıyla Bulgaristan'a râci olacaktır... Şurasını da, dâhilî bir meselemiz olarak ehemmiyetle kayıt etmek isterim ki, Bulgaristan'la münasebetlerimiz normal bir devreye girdiği zaman, usulünde verilmiş vizelerimizle memleketimize gelecek göçmenlere karşı kardeşlik ve insanlık vazifemizi, Hükümet olarak, Türk Milleti olarak bütün kudretimizle yerine getireceğimiz tabiidir... ”²³⁵

Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın dile getirdiği “aralarında yabancı unsurlar da bulunan göçmenleri vizesiz olarak” şeklinde belirttiği yabancı unsurlar Romanlardır. Öyle ki bu durum, 2510 sayılı İskân Kanunu'na aykırı bir durum teşkil etmiştir.²³⁶ Bu bağlamda, 12 Eylül 1950 tarihinde 150 Roman Türkiye'ye giriş yapmaya çalışırken engellenmiş ve geri gönderilmiştir. Türk soyluların arasına Romanların da karıştırılmak istenmesine karşı Türkiye tek taraflı olarak sınırı kapatma yoluna gitmiştir.²³⁷ Bulgaristan'dan Romanların göçmen olarak gelmemesi için iki ülke arasında Eylül 1950'de bir protokol imzalanırken, buna yönelik Türk tarafında alınan önlemler artırılmıştır. Celal Bayar'ın TBMM'deki Yasama Yılı Açılış Konuşması'ndaki sert üslup ve meselenin BM'ye taşınacağına yönelik söylemleri Bulgaristan tarafını kısmen de olsa geri adım atmaya zorlamıştır. 2 Aralık 1950'de Türkiye ile Bulgaristan arasındaki mutabakatta, Roman problemine kesin çözüm bulunmuş ve önceki kabilelerle gelen Romanlar geri gönderilmiştir. Bu bağlamda Türkiye kendi sınırını yeniden açmıştır.²³⁸ Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, 11 Aralık 1950'de TBMM kürsüsünde Bulgaristan'dan Türkiye'ye yaşanan göç konusunda “*Meselenin ne şekilde muvaffakiyetle halledildiği hepinizin*

²³⁵ *Türkiye Büyük Millet Meclisi, Tarihe Düşen Notlar – 1, Yasama Yılı Açılışlarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları -1 (1 Mart 1924 - 14 Aralık 1987)*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara, 2011, s.163.

²³⁶ Zira göçebe Romanlar Müslüman olsalar dahi Türk soylu olmadıklarından İskân Kanunu kapsamında değerlendirilmemişlerdir. Bkz. 2510 Sayılı Kanunu'nun 4. Maddesi.

²³⁷ Mithat Atabay, “Çingene Sorunu ve 1950-1951 Yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, Yıl:10, Güz 2012, Sayı:13, s. 64.

²³⁸ Mithat Atabay, *a.g.m.*, s. 65-66.

*malûmudur*²³⁹ açıklamasında bulunarak krizin iyi idare edildiğini ve başarılı olduğunu dile getirmiştir.

Bulgaristan'dan 1950-1951 yılları toplamında 154.393 Bulgaristan Türkü Türkiye'ye göç etmiştir.²⁴⁰ Ancak Fuat Köprülü'nün ifadesinde yer alan "muvaaffakiyet" kavramının doğru olup olmadığını anlamak için konunun diğer aktörler tarafından da ele alınması gerekmektedir. Bulgaristan Türkleri açısından 1950-51 göçü farklı bir şekilde değerlendirilebilir. II. Dünya Savaşı sonrasında komünist idareciler Türkler arasında yeni yönetimin tutulması için azınlığa yönelik ayrımcı politikalar izlemekten kaçınmıştır. Ne var ki çok geçmeden Türk azınlık okullarının devletleştirilmesi, komünizm gerekçesiyle İslam dinine ilişkin vecibelerin yerine getirilmesine yönelik kısıtlamalar, Türklerin gayrimenkullerinin ellerinden alınması ve geleceğe yönelik azınlık mensupları arasındaki kaygı gibi hususlar Bulgaristan Türklerini göçe teşvik etmiştir.²⁴¹ Bulgaristan'dan yaşanan her göç dalgasında olduğu gibi bu göçte de Türk azınlığın aydın kesimi Türkiye'ye göçe zorlanmıştır. Bu yıllardan sonra Bulgaristan Türkleri adeta başsız bir gövde gibi hareket etmek durumunda kalmıştır.

Dolayısıyla Bulgar devletinin demografik gerekçelerle bu durumdan oldukça kârlı çıktığı ileri sürülebilir. Sofya yönetimi Moskova ile uyumlu bir siyaset izlerken, aynı zamanda ülkesindeki Türk azınlığın önemli bir bölümünü ülkesinden göndermiştir. Bununla birlikte söz konusu göç dalgasının bir bölümünün Bulgaristan'ın en verimli tarım arazilerinin bulunduğu Güney Dobruca bölgesinden gerçekleşmesi, Bulgaristan'ın buradaki toprakları hızla kamulaştırmasının da önünü açmıştır.²⁴² Diğer taraftan, Ankara söz konusu 1950-51 göçünün doğrudan Moskova'nın talimatıyla gerçekleştirildiği yönünde algılamıştır.²⁴³ Zira Batı yanlısı bir politika izleyen Türkiye, NATO üyelik hedefi için Kore'ye asker gönderince bu durum Moskova'nın tepkisine neden olmuştur. Bu bağlamda, Stalin Bulgaristan aracılığıyla Türk azınlığı göçe zorlayarak Türkiye'yi güç durumda bırakmak istediği

²³⁹ *Ayın Tarihi*, 12 Aralık 1950.

²⁴⁰ Bilal Şimşir, *a.g.e.*, s. 246.

²⁴¹ Hayriye Süleymanoğlu Yenisoğlu, *Bulgaristan Türklerinin Türkçe Eğitim Davası (1877-2007)*, BGF Yayınları, Bursa, 2007, s. 30.

²⁴² R. J. Crampton, *Bulgaristan Tarihi*, çev. Nuray Ekici, Jeopolitika Yayınları, Bursa, 2007, s. 175.

²⁴³ Birgül Demirtaş Coşkun, *a.g.e.*, s. 17.

anlaşılmaktadır.²⁴⁴ Ayrıca bu göçün 28 Temmuz 1949'da Çervenkov'un Sovyetler Birliği sırasında planlandığı ve doğrudan Stalin tarafından teklif edildiği ileri sürülmüştür.²⁴⁵ Hatta Stalin, bu görüşmede Pomakların Ortodokslaşdırılma ihtimali üzerinde durmuştur.²⁴⁶ 1951 yılının başlarından itibaren Stalin göç konusunda fikrini değiştirerek Bulgaristan'ın tutumunu yumuşatmasını istemiştir. Zira Stalin'e göre, Bulgaristan artık Türkiye'de yapılacak sosyalist bir devrim için elemanlar yetiştirmelidir.²⁴⁷ Bulgaristan'ın bu aylarda politikasını yumuşattığı gözlenirken, bunu Türkiye'nin uluslararası mekanizmaları devreye koyma söylemlerinin etkisinden ziyade, Moskova'nın isteği doğrultusunda yaptığı anlaşılmaktadır.

Göçmenleri kabul etmekle birlikte, Türk ekonomisi oldukça güç durumda kalmıştır. Bulgaristan'daki malları konusunda sorun yaşayan göçmenler mağdur duruma düşerlerken²⁴⁸, ilk elden yapılan yardım doğrudan Türk hükümeti tarafından gerçekleştirilmiştir. Türkiye Kore Savaşı'na katılımı sonucunda böylesi bir maliyetle karşılaştığı gibi, Batı dünyasından konuya ilişkin umduğu yardımı görmemiştir.²⁴⁹ Bu dönemde dış yardım olarak ABD tarafından Marshall Planı fonundan göçmenlere 30 milyon Türk lirası ayrılırken, diğer ülkelerden toplam 250.000 Türk lirası yardım gelmiştir.²⁵⁰

DP iktidarı döneminde Batı Trakya Türkleri Türk-Yunan ilişkilerinde önemli bir konu başlığı olmuştur. 27 Kasım - 2 Aralık 1952 tarihlerinde Cumhurbaşkanı Bayar'ın Yunanistan ziyareti Türkiye'nin Yunanistan'la olan siyasi ilişkilerini ve Batı Trakya Türk azınlığının durumunu göstermesi açısından önemli olmuştur. Celal Bayar'ın Atina'yla başlayıp Selanik, Kavala ve Batı Trakya temaslarını içeren bu ziyaretinde Gümülcine'de kendisi adına Celal Bayar Lisesi açılmıştır. Azınlığın eğitim kurumu olarak faaliyet göstermeye başlayan bu okula dair Cumhurbaşkanı Bayar, Yunan mevkidaşına duyduğu memnuniyeti dile

²⁴⁴ Bkz. Kemal H Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, çev. Recep Boztemur, İmge Kitabevi, Ankara, 2004, s.321; Birgül Demirtaş Coşkun, *a.g.e.*, s. 16.

²⁴⁵ Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy, *a.g.e.*, s. 31.

²⁴⁶ Bkz. İbrahim Yalimov, *İstoriya na Turskata Obşnost v Bılgaria*, Sofiya, 2002, s. 307.

²⁴⁷ Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy, *a.g.e.*, s. 31-32.

²⁴⁸ Bkz. Elif Çolak, "Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye Göç Hareketi (1950-1951)", *Tarih Okulu*, İkbahar-Yaz 2013, Sayı: XIV, s. 121-122.

²⁴⁹ Ali Tanoğlu, "Bulgaristan Türklerinin Son Göç Hareketi (1950-1951)", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt:14, İstanbul, Ekim 1952-Temmuz 1953, s. 141.

²⁵⁰ Gös. Yer.

getirmiştir: “*Celal Bayar Lisesinin kuruluşu, Majestelerinin en büyük eserlerinden biridir. Celal Bayar Lisesinin kuruluşu, Ekselansınıza ve dost Türk milletine karşı yapılan bir nezaket jesti olmayıp en samimî ve içten gelen dostluk bağlarından ilham alan iki milletin arasmda mevcut olan derin anlayış ve birliğin verdiği meyvedir.*”²⁵¹ Bu ziyaret ve okulun açılışı Batı Trakya Türkleri için manevi destek niteliği taşımıştır.

Ankara-Atina arası ilişkiler 1954’te Balkan İttifakı’nın imzalanmasıyla yeniden bölgesel işbirliğine bürünse de Kıbrıs konusunda ortaya çıkan gelişmeler ikili ilişkileri uzun yıllar aşlamayan sorunlu bir yapıya büründürmüştür. Özellikle Yunanistan’da Başbakan Papagos’un Kıbrıs’ı milli bir mesele olarak ifade etmeye başlaması Türkiye nezdinde şüphe uyandırmıştır.²⁵² Ankara, Kıbrıs meselesinin Türk kamuoyunda hararetle tartışılmaya başlanması, Kıbrıs Adası’nın Rumlarca Yunanistan’a bağlanmaya çalışılması (*Enosis*) ve bu politikanın Yunanistan tarafından geleneksel yayılmacı bir anlayışla (*Megali İdea*)²⁵³ ele alınması sonucu konuya olan ilgisini artırmıştır. Bununla birlikte, 29 Ağustos 1955’te İngiltere’nin daveti üzerine Londra Konferansı’na Türkiye de davet edilmiş, böylece Ankara meseleye doğrudan taraf olmuştur.

Kıbrıs meselesi her iki ülkede milliyetçi duyguları ön plana çıkarırken, bu dönemde ikili ilişkiler de bozulmaya başlamıştır. Hatta zaman zaman bazı provokatif eylemler de görülmüştür. Örneğin, 5 Eylül 1955’te Selanik’te Atatürk’ün doğduğu eve bomba atıldığına ilişkin Türk medyasında yapılan haberler²⁵⁴, Türk siyasi hayatına 6-7 Eylül Olayları olarak geçen sürecin başlangıcı olmuştur. Özellikle İstanbul, İzmir ve Ankara’da başlangıçta Rumlara gözdağı verme girişimi olarak görünen olaylar, daha sonra genel bir tahrip ve yağmalama eylemine dönüşmüştür.

²⁵¹ *Aydın Tarihi*, 3 Aralık 1952.

²⁵² Melek Fırat, *a.g.m.*, s. 588.

²⁵³ Yunan ulusal kimliğinin oluşumunda başlangıçtan beri etkisi olan Megali İdea, daha sonraki dönemlerde de Yunanistan’ı ayakta tutan milli bir ruh haline gelmiştir. Bkz. Ferhat Pirinççi, “Yunan Ulusal Kimliğinin Oluşum Sürecinde İçsel ve Dışsal Parametrelerin Analizi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 46, Sayı: 1, 2006, s. 68-73. Kıbrıs konusu da bu bağlamda Yunanistan’a geleneksel politikalarına geri dönüş imkânı sağlamıştır.

²⁵⁴ Bkz. Fatih Akın, *a.g.e.*, s. 117.

Ayrıca bu olaylar, DP'nin hızla kan kaybetmesine ve Başbakan Menderes'in popülaritesinin azalmasına yol açmıştır.²⁵⁵

6-7 Eylül Olayları Türkiye'deki Rumlara yönelik olsa da bunun Batı Trakya Türkleri ölçeğinde de yansımaları olmuştur. Başlangıçta Yunan hükümeti benzeri olayların Yunanistan'daki Türklere yönelik yaşanmaması için önlemlerini almış, Batı Trakya, Rodos ve Atina'daki güvenlik güçlerini harekete geçirmiştir.²⁵⁶ Bu hamleyle Yunanistan 6-7 Eylül Olayları'na benzer bir şekilde uluslararası kamuoyuna gelmek istememiş, bunu Kıbrıs konusunda elini kuvvetlendirecek bir delil olarak görmüştür. Ancak Atina yönetimi, yaşanan olayların henüz etkileri kalkmamışken 3370 sayılı Vatandaşlık Kanunu'nun 19. maddesinde bir düzenlemeye giderek Yunan asıllı olmayanların yurt dışına seyahat etmeleri durumunda vatandaşlıklarını kaybedeceklerine yönelik hüküm ilave etmiştir.²⁵⁷ "Haymatlos-Vatansız" statüsünü yaratan söz konusu uygulamaya Yunanistan AB üyesi olduktan sonra da bir süre devam etmiş ve bu şekilde yüzlerce Batı Trakya Türkünü vatandaşlıktan çıkarmıştır.²⁵⁸ Diğer taraftan, Yunanistan'da "yasak bölge" uygulaması da bu yıllarda hayata geçirilmiştir. Esasen 1936'da çıkarılan yasa, 1953'ten sonra uygulanmaya başlamış, Soğuk Savaş döneminde komünist sızmayı engellemek için Bulgaristan sınırı boyunca gerçekleştirildiği belirtilmiştir. Ancak, bu uygulama daha çok Gümülcine, İskeçe ve Meriç illerindeki Türkleri birbirinden ayırmak için kullanılan bir araç olmuştur.²⁵⁹ Bu örneklerden hareketle Yunanistan azınlığa yönelik fiili şiddet unsurların oluşmasını önlese de daha yumuşak uygulamalarla ülkedeki Türkler üzerinde baskıyı artırmıştır. Denilebilir ki Yunanistan bu dönemle birlikte, Türk azınlığa yönelik baskı politikalarına yönelmiştir. Ankara, Yunanistan'ın bu

²⁵⁵ Ulvi Keser, "Kıbrıs Sorunu Bağlamında Türkiye'de 6-7 Eylül 1955 Olaylarına Kesitsel Bir Bakış", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XII, Sayı:25, Güz 2012, s. 208.

²⁵⁶ Fatih Akın, *a.g.e.*, s. 166.

²⁵⁷ Mithat Atabay, *20. Yüzyılda Türkiye ve Balkanlar – Savaş, Barış, Göç ve Dramın Tarihi*, Kriter Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 227. Ayrıca söz konusu Kanun'un yorumlanması için bkz. Halim Çavuşoğlu, *Avrupa Birliği'nden Etnik Tabakalaşmaya Kasıt-Kanıt - Yunan Vatandaş(sız)lık Kanunları*, Naturel Yayınları, Ankara, 2007, s. 49-63.

²⁵⁸ Bkz. Veysi Akın, "Yunanistan'ın Türk Azınlığı Vatansızlaştırma Politikası", *I. Uluslararası Batı Trakya Türkleri Araştırmaları Kongresi, 28-30 Ocak 2005, Münih-Almanya*, der. Özkan Hüseyin – Feyyaz Sağlam, Batı Trakya Türkleri Araştırma Merkezi Yayınları No:10, s. 226-228; "Yunan Makamları B. Trakyalı Türklere Baskıyı Artırdılar", *Milliyet*, 21 Ocak 1958.

²⁵⁹ Bora Ünay, *Türk-Yunan İlişkilerinde Temel Sorunlar ve 1999 Sonrası Yumuşama Dönemi*, (Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007, s. 220-221.

uygulamalarını yakından takip etse de Kıbrıs meselesinden dolayı nedeniyle ikili ilişkilerin gerginleşmesi, 6-7 Eylül Olayları ve Ada'daki tedhiş faaliyetleri gibi nedenlerle doğrudan Batı Trakya Türkleri konusuna yoğunlaşmamıştır.

19 Şubat 1959 tarihinde Londra'da Türkiye, İngiltere, Yunanistan ile adadaki Türk ve Rum toplumlarının temsilcileri arasında yapılan antlaşmayla Kıbrıs Adası'nda durum geçici süreliğine kontrol altına alınırken, Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerde diyalog süreci başlamıştır. Bu bağlamda, taraflar arasında komisyonlar kurulmuş ve Batı Trakya Türklerinin durumu da ele alınmıştır.²⁶⁰ Aslında bu diyalog sürecinin başlangıcı, Kıbrıs'ın durumuna ilişkin tesis edilen Londra ve Zürih antlaşmalarının ardından, 7-10 Mayıs 1959 tarihlerinde Yunanistan Başbakanı Karamanlis'in Ankara ziyareti olmuştur. Ne var ki söz konusu ziyarette Batı Trakya konusundan çok, Kıbrıs, Balkan İttifakı, Ortadoğu meseleleri, iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi gibi hususlar ön plana çıkmıştır. Ziyaretin ardından taraflarca yayınlanan ortak tebliğin 7. maddesinde azınlıklarla ilgili şu ifadeye yer verilmiştir: *“Türk ve Yunan asıllı vatandaşları ilgilendiren mer'i muahedelerin (yürürlükteki andlaşmalar) mümkün olan en iyi şekilde tatbikini temin maksadiyle her iki hükümetin onların refahını artırmak için bütün tedbirleri almaları lazım geldiği hususunda mutabık kalınmıştır.”*²⁶¹ Diğer bir deyişle Türkiye ve Yunanistan'da bulunan azınlıkların taraflar arasındaki mevcut antlaşmalardan doğan haklarından azami ölçüde yararlandırılması hususu belirtilmiştir.

Bu dönemde TBMM'de DP'nin Batı Trakya Türkleri politikasına ilişkin ipuçları veren bir gelişme olmuştur. Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu tarafından yanıtlanmak üzere CHP Ankara Milletvekili Recep Dingin'in verdiği yazılı soru önergesinde, Batı Trakya'daki Türklerin Yunan tedhişçiler tarafından öldürüldüğüne yönelik haberlere dair bilgi istenmiştir. Buna yanıt ancak 2 yıl 11 gün sonra verilmiş ve Bakan tarafından haberin doğru olmadığı belirtilmiştir. Milletvekili, Bakanın ilgisizliğini dile getirerek hükümetin Batı Trakya Türkleri politikasını tenkit etmiştir. Bunun üzerine Bakan Zorlu ise şu açıklamaya yapmıştır: *“Hükümet nerede olursa*

²⁶⁰ “Türk-Yunan Siyasi Görüşmeleri Başladı”, *Milliyet*, 28 Temmuz 1959.

²⁶¹ “Türk-Yunan Müşterek Tebliği”, *Milliyet*, 10 Mayıs 1959.

olsun ırkdaşlarımızı daima himaye kanatları altında bulundurmaktadır."²⁶² Söylem analizi bağlamında, Zorlu'nun açıklaması hükümetin bir Batı Trakya Türkleri politikası olduğunu göstermektedir. Ancak bunun niteliği soru işaretleri yaratmaktadır. Zira önergeye ilişkin yanıtın 2 yılı aşkın bir süre sonra verilmesi bir duyarsızlık örneği olarak algılanabilir. Ocak 1957'de verilen söz konusu önerge, Kıbrıs meselesine ilişkin yoğun görüşme trafiğinin olmadığı bir zaman dilimine rast gelmektedir. Ayrıca söz konusu önerge iki ülke arası ilişkilerde makro bir sonuç doğurma potansiyeli taşımamaktadır. Özetle konu ötelenmiş, ancak milletvekili sorusunda ısrar edince açıklama gereği duyulmuştur. Zorlu tarafından verilen yanıt hükümete yönelik eleştirileri göğüsleme amacı taşıdığı anlaşılmaktadır.

Özetlemek gerekirse, DP döneminde Batı Trakya Türkleri meselesi Kıbrıs konusundan doğrudan etkilenmiştir. 1955 yılına kadar iki ülke arasındaki dostane ilişkiler nedeniyle Batı Trakya Türkleri açısından olumlu gelişmeler olurken, Gümülcine'de Celal Bayar Lisesi'nin açılması gibi faaliyetlere Cumhurbaşkanı Bayar tarafından doğrudan katılım gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde aktif bir politika izlendiği ve Batı Trakya Türkleriyle ilgili somut girişimlerde bulunulduğu gözlemlenmiştir. Kıbrıs meselesi, 6-7 Eylül Olayları nedeniyle Batı Trakya Türklerine yönelik 1950'li yılların ikinci yarısında baskılar artmış²⁶³ ve DP iktidarının Batı Trakya Türklerine yönelik politikasında düşüşler yaşandığı görülmüştür.

DP iktidarı döneminde Yugoslavya Türkleri konusu göç olgusuyla birlikte kendini göstermiştir. Yücel Teşkilatı konusunda Türklerin yaşadığı hayal kırıklığı Yugoslavya yönetimine olan bağlılıklarını sorgulamasına neden olurken, Türkiye'ye göç meselesi azınlığın yeniden gündemine gelmiştir. 1950'li yılların başından itibaren Yugoslavya'dan serbest göçler başlamış ve 1950-1958 yılları arasında 104.372 kişi Türkiye'ye göç etmiştir. 1952-1967 yılları arasında ise göçmen sayısı yaklaşık 175.000'e ulaşmıştır.²⁶⁴ Ayrıca, söz konusu göç hareketi kamuoyunda

²⁶² "Mecliste Elektrik İşleri Görüşülürken Elektrikler Kesildi", *Milliyet*, 23 Ocak 1960.

²⁶³ Ali Eminov, "Turks and Tatars in Bulgaria and The Balkans", *Nationalities Paper*, Vol. 28, No. 1, 2000, s. 150.

²⁶⁴ Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e...*, s.325-326; Yusuf Sarıay, "Cumhuriyet Döneminde Balkan Ülkelerinden Ankara'ya Yapılan Göçler (1923-1990)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XXVII, Sayı: 80, s. 360.

yeterince yer bulmamış ve mali yardımlar asgari düzeyde tutulmuştur. Bu durum, söz konusu göç hareketinin genel niteliğinden de kaynaklanmaktadır. Zira Yugoslavya'dan bu dönemde yapılan göçler Bulgaristan'dan gerçekleşenin aksine tehir mahiyetinde değil, serbest niteliklidir.²⁶⁵

1950'li yıllarda Yugoslavya'dan gerçekleşen göç hareketinin yasal dayanağına ilişkin muğlak bir durum ortaya çıkmaktadır. Yugoslavya'dan göçlerle ilgili olarak yapılan çalışmalara bakıldığında, literatürde sürekli olarak 1953 yılında imza edildiği belirtilegelen Serbest Göç Anlaşması'na atıf bulunmaktadır. Ne var ki konuya dair Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı arşivlerinde, T.C. Resmi Gazete'de herhangi bir belgeye rastlanmamıştır.²⁶⁶ Yugoslavya Dışişleri Bakanlığı arşivlerine dayanan Arnavut kaynakları ise söz konusu göçü 16 Mart 1953 tarihli Split Centilmenlik Anlaşması'na dayandırmaktadır. Arnavut kaynaklar böylesi bir anlaşmanın var olduğu ileri sürseler de içeriğine dair bilgi verilmemekte ve bu durum anlaşmanın gizli tutulduğunu işaret etmektedir.²⁶⁷ Nurcan Özgür Baklacioğlu'na göre, göçlere ilişkin olasılıklardan biri ise Menderes ve Tito yönetimleri arasında “*zımnî, sözlü bir göç kararına varılmış olması ve Türkiye'nin tek taraflı olarak göç vizesi vermeye başlamasıdır.*”²⁶⁸ Göçün devam ettiği dönemde Yugoslavya'daki Türklerin azınlık haklarına dair iyileşmeler olmaya başlamıştır. 1954 yılında Türk öğretmen okulu açılırken, 1958 yılına kadar 18 adet Türkçe ders kitabı yayınlanmıştır.²⁶⁹ Bunda şüphesiz ikili ilişkilerdeki olumlu ivmenin etkisi bulunmaktadır.

Öte yandan, DP iktidarı döneminde Romanya Türkleri konusu sembolik göçlerle kendisini göstermiştir. 1944 yılında Romanya'ya komünizmin gelmesiyle birlikte ülkedeki diğer azınlıklar gibi Türkler de kısmen sorunlu bir dönem geçirse de

²⁶⁵ Bkz. Yusuf Sarımay, *a.g.m.*, s. 359.

²⁶⁶ Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası antlaşmaların tümünün yer aldığı T.C. Dışişleri Bakanlığı'nın resmi internet sitesindeki Yugoslavya bölümü için bkz. <http://ua.mfa.gov.tr>, (13.01.2014). Ayrıca bkz. İsmail Soysal, *Türkiye'nin Uluslararası Siyasi Bağlıları, Cilt II (1945-1990)*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

²⁶⁷ Nurcan Özgür Baklacioğlu, *Dış Politika ve Göç: Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçlerde Arnavutlar (1920-1990)*, Derin Yayınları, İstanbul, 2010, s. 491.

²⁶⁸ Nurcan Özgür Baklacioğlu, *a.g.e.*, s. 492.

²⁶⁹ Ali Biçer, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye'nin Balkan Türkleri Politikası*, (Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Strateji Bilimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gebze, 2007, s. 126.

Romanya'daki Türklerin varlığı anayasal düzlemde kabul edilmiştir.²⁷⁰ Azınlığa ait müftülükler, camiler, vakıflar, okullar, gazete ve dergiler resmi anlamda tanınmasına bağlı olarak Türk azınlığın varlığı tescillenmiştir.²⁷¹ Ne var ki söz konusu haklar sembolik düzeyde kalmış, geniş bir uygulama sahası bulamamıştır.

Bu dönemde Türkiye'ye göç olgusu azınlık gündemine gelse de sayısal anlamda Atatürk döneminde yapılan göç anlaşmasına istinaden Türkiye'ye gelenlerden oldukça az olmuştur. Yusuf Sarıncay'a göre, 1939-1960 yılları arasında 3.576'sı iskânlı, 4.055'i serbest olmak üzere toplam 7.631 kişi Türkiye'ye göç etmiştir.²⁷² Altay Kerim tarafından verilen bilgilere göre ise 1956 yılında Romanya'daki Türk azınlığın nüfusu, 19.926 Osmanlı Türkleri ile 9.909 Tatar Türklerinden oluşmaktadır.²⁷³ Sayısal verilerden hareketle Türkiye'ye göç olgusunun Romanya'daki Türklerin nüfusunu oldukça azalttığı söylenebilir. DP iktidarı döneminde liderler düzeyinde Romanya'daki Türklere yönelik ön plana çıkan bir söylem olmazken, karşılıklı ziyaretlerin de gerçekleşmediği ve ortak bir antlaşmanın tesis edilmediği görülmektedir. Bu durumun oluşmasında iki devletin farklı bloklar içerisinde yer almasının etkili olduğu belirtilebilir.

2.2.2. 1960'lı ve 1970'li Yıllarda Türkiye'nin Balkan Türkleri Politikası

27 Mayıs 1960'da Türkiye'de gerçekleştirilen askeri darbe ülkedeki siyasi hayatı ve kısmen de olsa aktörleri değiştirmiştir. 27 Mayıs 1960'daki askeri darbeden 12 Eylül 1980'de gerçekleşen diğer askeri darbeye kadar geçen 20 yıllık sürede ülke yönetiminde koalisyon hükümetlerinin ağırlıkta olduğu söylenebilir. Bu durum Türkiye'nin Balkanlar'daki Türklere yönelik salt lider ölçekli izlenen politikaların söylem temelinde tespitini güçleştirmektedir. Bu kısımda, 1960-1980 arası dönemde Türkiye'nin Balkan Türkleriyle ilgili olarak ön plana çıkan makro ölçekli konularda politikaları analiz edilmiştir.

²⁷⁰ Romanya'nın 1948, 1952, 1965 yıllarındaki anayasaları için bkz. <http://www.rogoveanu.ro/constitutia.html>, (15.01.2014).

²⁷¹ Ali Biçer, *a.g.t.*, s. 107-108.

²⁷² Yusuf Sarıncay, *a.g.m.*, s. 361.

²⁷³ Altay Kerim, "Romanya Türklerinin Oluşumu", *Balkanlar'da Türk Kültürü'nün Dünü-Bugünü-Yarını, Uluslararası Sempozyum (26-28 Ekim 2001)*, Bursa, 2002, s. 169.

1960'lı ve 1970'li yıllarda Türkiye'nin dış politikasındaki ana gündem konuları Kıbrıs meselesi, buna bağlı olarak Yunanistan'la sorunlu ilişkiler, Batı Bloğu ve özellikle ABD'yle olan ilişkilerin sorgulanması olmuştur. Bu dönemde Türkiye'nin dış politikada oldukça kararlı adımlar attığı görülmüştür.²⁷⁴ 1960'lı ve 70'li yıllarda Balkanlar'la ilgili hususlarda Yunanistan ön plana çıkarken, bölgesel anlamda yeni bir ittifak girişimine rastlanmamıştır. Bununla birlikte, Türkiye'nin Balkanlar politikasında önemli bir faktör olan Türk azınlıklara ilişkin hususlar Soğuk Savaş döneminin genelinde olduğu gibi bu dönemde de gündeme gelmiştir.²⁷⁵

Bulgaristan Türkleri ölçeğinde göç konusu bu dönemde de değişmeyen ana unsurlardan olmuştur. Sofya yönetiminin şiddet kullanarak engellemelerine karşın, 1963-1964 yıllarında Bulgaristan'daki Türk temsilciliklerine toplam 383.358 kişi dilekçe vererek göç başvurusunda bulunmuştur.²⁷⁶ Özellikle 1959-1960 yıllarında Türk azınlık okullarının Bulgar okullarıyla birleştirilmesi ve anadilde eğitim alma hakkının kısıtlanmaya başlaması bu durumun ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Göç konusuna müdahale eden ve bu dönemde "Bulgaristan Türkleri" kavramını doğrudan kullanan Todor Jivkov, ülkedeki Türklerin herhangi bir problemi olmadığını ve tıpkı Bulgar vatandaşlar gibi eşit haklara sahip olduklarını ileri sürmüştür.²⁷⁷

Esasen 1960'lı yılların başında Bulgaristan ile Türkiye arasındaki ilişkilerde hem farklı bloklarda bulunulması hem halen 1950-51 Göçü'nün etkilerine bağlı olarak yaşanan güvensizlik durumu hâkim olmuştur. Buna karşın, 1963 yılında Bulgar hükümeti tarafından ikili ilişkilerin iyi komşuluk seviyesine getirilmesine ilişkin çeşitli ifadelere rastlanmıştır. 30 Aralık 1963 tarihinde TBMM'de İsmet İnönü Başbakanlığı'ndaki Koalisyon Hükümeti'nin programında bunun gerçekleşmesi için iki ülke arasındaki pürüzlü meselelerin çözümlenmesi ve Bulgaristan'ın üzerine

²⁷⁴ Bkz. Baskın Oran, "Dönemin Bilançosu", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, der. Baskın Oran, Cilt I: 1919-1980, 10. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 672-679.

²⁷⁵ Hikmet Öksüz, "Turkey's Balkan Policy 1923-2007", *Turkish Review of Balkan Studies*, Annual 2007, Vol. 12, s. 144.

²⁷⁶ Bilal Şimşir, *a.g.e.*, s. 289.

²⁷⁷ Bilal Şimşir, *a.g.e.*, s. 291.

düşeni yapması gerektiği vurgulanmıştır.²⁷⁸ Şüphesiz “pürüzlü meseleler” olarak bahsedilen husus Bulgaristan Türkleridir. Bu dönemde Türkiye’ye göç etmek için dilekçe veren soydaşlara yönelik Bulgar güvenlik güçlerince şiddet uygulanması Türkiye’nin tepkisine yol açmıştır.

1968 yılına gelindiğinde, iki taraf arasında bir göç anlaşmasının yapılması gündeme gelmiştir. Göç anlaşmasının imzası için Dışişleri Bakanları ayrıntılı bir çalışma yaparken, 20-23 Mart 1968 tarihlerinde Bulgaristan Devlet Başkanı Todor Jivkov Ankara’yı ziyaret etmiştir. Bu kapsamda hem anlaşmanın imzalanması hem ikili ilişkilerde yeni bir sayfa açma niyeti ön plana çıkmıştır. Misafirin onuruna verilen yemekte Jivkov barış ve dostluk mesajları verirken, dönemin Başbakanı Süleyman Demirel şunları söylemiştir: “*Türkiye özellikle komşularıyla toprak bütünlüğü, içişlerine karışmama, anlaşmalara riayet, hak eşitliği ve barışçıl yollarla ihtilafların halli prensipleri dâhilinde ilişkiler kurmayı amaç edinmektedir.*”²⁷⁹ Demirel’in bu cümlesi, Türkiye’nin genelde Bulgaristan, özelde Bulgaristan Türkleri politikasını özetlemektedir. Söz konusu cümle, devletler arasındaki barışçıl ilişkilerin sürdürülmesi konusunda genel geçer bir ifadeyi açıklasa da Türkiye’nin komşusu Bulgaristan’ın toprak bütünlüğüne saygı duyduğunu, Türk azınlığı bahane ederek içişlerine karışmadığını, ancak imza edilen anlaşmalara ahde vefa ilkesi çerçevesinde bağlı kalınması gerektiğini ve olası uyuşmazlıkların ise barışçıl bir şekilde halledilmesi hususunu imzalanacak olan Göç Anlaşması’na atıf yaparak vurgulamaktadır.

22 Mart 1968 tarihinde taraflar arasında Göç Anlaşması imzalanırken ise Demirel Jivkov’a şunu söylemiştir: “*...memleketlerimiz arasında bağlayıcı, birleştirici, bir unsur olduğuna inandığımız Bulgaristan’daki soydaşlarımızın bir kısmının parçalanmış aileleri birleştirmek gibi insani bir gaye ile Türkiye’ye göçüne imkân verecek olan bir anlaşma da bu ziyaretiniz sırasında Dışişleri Bakanlarımız tarafından imzalanacaktır.*”²⁸⁰ Demirel bu ifadeyle Türk azınlığın iki ülke arasındaki ilişkilerdeki konumunu saptamış ve azınlığın bağlayıcı, birleştirici yönünü

²⁷⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi, Hükümetler Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt: 3, (20 Kasım 1961 – 27 Ekim 1965), Haz. İrfan Neziroğlu – Tuncer Yılmaz, TBMM Basımevi, Ankara, 2013, s. 1748; Bilal Şimşir, *a.g.e.*, s. 340.

²⁷⁹ “Türk Bulgar Görüşmesi Başladı”, *Milliyet*, 21 Mart 1968.

²⁸⁰ Bilal Şimşir, *a.g.e.*, s. 499.

açıklamıştır. Diğer bir deyişle iki ülke arasındaki ilişkilerin hangi istikamette gideceğini belirleyici unsur olarak Türk azınlığı göstermektedir. Yapılan anlaşmanın kapsamını ise daha önce akrabaları Türkiye'ye göç edenler olarak belirtmektedir.

Esasen 1968 yılında imzalanan göç anlaşması *1968 Akraba Göçü* olarak bilinse de resmi olarak adı "*Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Arasında Yakın Akrabaları 1952 Yılına Kadar Türkiye'ye Göç Etmiş olan Türk Asıllı Bulgar Vatandaşlarının Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Göç Etmeleri Hakkında Anlaşma*" şeklindedir.²⁸¹ Anlaşmanın başlığından da anlaşılacağı üzere, bu bağit 1952 yılına kadar yakın akrabaları (kapsamı için bkz. 1. madde) Türkiye'ye göç etmiş olan Türk asıllı Bulgar vatandaşlarını kapsamaktadır. Söz konusu anlaşma kapsamında 1979 yılına kadar Türkiye'ye 130.000 kişi göç etmiştir.²⁸²

5-9 Ekim 1970 tarihlerinde Başbakan Demirel Bulgaristan'ı ziyaret ederken, ziyarette Türk azınlık konusundan ziyade ticari hususlar ön plana çıkmıştır. Hatta Bulgaristan'ın Türkiye'ye kredi vermesi gibi söylentiler de medyaya yansımıştır.²⁸³ Demirel Sofya'daki temaslarının ardından Filibe'ye geçip Türklerle buluşmuş ve sembolik olarak yanlarında olduğu mesajı vermiştir. Bu ziyarete Bulgaristan Türklerinin yoğun bir katılımı ve ilgisi olmuştur.²⁸⁴ Ne var ki Türk basınında Bulgarlar tarafından kredi verilmesi teması daha fazla işlenmiş, Demirel'in Türk azınlık mensuplarıyla olan diyalogları ve demeçleri atlanmıştır. Ayrıca, Demirel'in ziyaretinden birkaç ay önce Bulgaristan'daki Pomaklara yönelik asimilasyon hareketine girişmesine karşın, ziyarette bu konu da ele alınmamıştır. Türkiye'nin sessiz tavrını sürdürmesi ise Sofya yönetiminin politikalarını sürdürmesine yol açmıştır.²⁸⁵

²⁸¹ Anlaşmanın tam metni için bkz. *Resmi Gazete*, 31 Temmuz 1969.

²⁸² Bilal Şimşir, *a.g.e.*, s. 455.

²⁸³ Bkz. Sibel Turan, *a.g.e.*, s. 81.

²⁸⁴ "Demirel Filibe'de Temaslar Yaptı", *Cumhuriyet*, 9 Ekim 1970; "Jivkov", *Milliyet*, 9 Ekim 1970.

²⁸⁵ Aralık 1984'te Bulgaristan Türklerine uygulanan olan asimilasyon projesinin ön adımı 1970'li yılların başında Pomaklar üzerinde atılmış ve bunun doğal sonucu olarak Türkler üzerinde ağır bir baskı oluşmuştur. Bu dönemde Pomakların Müslüman olan isimleri zorla Bulgarcalarıyla değiştirilirken; buna karşı direnenlere fiili şiddet uygulanmış ve çok sayıda insan yaşamını yitirmiştir. Bkz. Hüseyin Memişoğlu, *Pages of The History of The Pomac Turks*, Şafak Matbaası, Ankara, 1991, s. 38-39. Hayatını kaybedenler için bkz. Salih Bozov, *V İmeto Na İmeto*, Tom II, Fondatsiya Liberalna İntegratsiya, 2011. Ayrıca bkz. Sibel Turan, *a.g.e.*, s. 83.

Öte yandan, 1977 yılının başında muhalefette olan Bülent Ecevit, Vatan Cephesi'nin davetlisi olarak Bulgaristan'a gitmiştir. Temasları kapsamında Rusçuk'taki Türkleri de ziyaret eden Ecevit, Bulgaristan Türkleri tarafından sevinç gösterileriyle karşılanmıştır. Burada Türklere hitaben bir konuşma yapan Ecevit, “*CHP olarak Türk asıllı Bulgaristan yurttaşlarının kültürel gereksinimlerine büyük önem veriyoruz... Bulgaristan Türklerine sağlanacak olanakların, iki ülke arasındaki yakınlaşmaya büyük katkısı olacağına inanıyorum*”²⁸⁶ ifadelerini kullanmıştır. Ecevit bu ziyaretinde muhalefet lideri olarak bulunsa da Türk azınlık konusunun iki ülke arasındaki ilişkilerde merkezi konumda olduğunu belirtmiş ve Türkiye'nin resmi dış politikasını dile getirmiştir. Kanaatimizce muhalefette olmasına rağmen Ecevit'e Bulgaristan Türkleri tarafından gösterilen ilgi, ziyaretten 3 yıl önce, 1974'te Kıbrıs'a müdahaleyi yapan hükümetin Başbakanı olmasıyla doğrudan bağlantılıdır.

1960'lı ve 1970'li yıllarda Türk-Yunan ilişkileri Kıbrıs ölçeğinde şekillense de bunun Batı Trakya Türkleri üzerinde doğrudan etkisi olmuştur. Esasen Atina yönetimi 1955 sonrası dönemde Yunanistan'daki Türklere yönelik baskı politikalarını başlatmakla birlikte, 1960'lı yıllarda bu politikaların dozajını artırmıştır. Özellikle 1967'de Yunanistan'da ülke yönetimine el koyan askeri cunta, Türk azınlığa karşı daha şahin bir politika izlemiştir.²⁸⁷ Yunanistan'daki Türklere yönelik politikaların sertleşmesinde Türkiye'nin de etkisi bulunmaktadır. Kıbrıs konusunda Atina'nın taviz vermesini sağlamak için ülke içinde bir takım politikalar izleme yoluna giden Ankara, bu bağlamda öncelikle Fener Rum Patrikhanesi'nin ülke dışına çıkarılmasını düşünmüştü de olası uluslararası tepkiler nedeniyle bundan vazgeçmiştir. Bir diğer seçenek olarak Türkiye'deki Rumlar ön plana çıkmış ve buna yönelik bir dizi eylemde bulunulmuştur. Öncelikle, iki ülke arasındaki 30 Ekim 1930 tarihli “İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması” tek taraflı olarak feshedilmiştir. Antlaşma kapsamında Türkiye'deki 8.600 Yunan uyruklu kişi ülkeyi terk etmek zorunda kalırken, ülkedeki genel atmosfer nedeniyle Türk uyruklu Rumlar ve

²⁸⁶ “Rusçuk'ta Türkler Bülent Ecevit'i Gösterilerle Karşıladi”, *Milliyet*, 07 Ocak 1977.

²⁸⁷ Cihat Özönder, “Batı Trakya'daki Yunan Politikası”, *Balkanlar'da Türk Kültürü'nün Dünü-Bugünü-Yarını, Uluslararası Sempozyum (26-28 Ekim 2001)*, Bursa, 2002, s. 233; Hikmet Öksüz, “Batı Trakya Türkleri”, *Balkanlar El Kitabı, Cilt: 2, Çağdaş Balkanlar*, der. Osman Karatay – Bilgehan A. Gökdağ, KARAM & Vadi Yayınları, Ankara, 2007, s. 427.

mübadele kapsamı dışında tutulmuş olan Gökçeada ve Bozcaada'daki Rum sakinler kamulaştırma işlemi nedeniyle Türkiye'yi terk etmişlerdir.²⁸⁸

Türkiye'nin 1964 yılındaki bu uygulamalarına Yunanistan Türklerin mallarını kamulaştırarak yanıt verirken²⁸⁹, Yunan kolluk kuvvetleri de Türk köylerini abluka altına almaya başlamış ve denetimleri üst seviyeye çıkarmıştır. Bu durumdan Batı Trakya Türklerinin dini ve kültürel hayatı da etkilenmiştir. Yunanistan Türk okullarının eğitim-öğretim faaliyetlerini engelleme yoluna gitmiş, ayrıca Batı Trakya'da bir cami yakılmıştır.²⁹⁰ Özetle Kıbrıs bunalımından dolayı iki ülke arasındaki ilişkilerde yaşanan gerginliğin faturası azınlıklara kesilmiştir.

Türkiye'nin Rumlara yönelik ülke içinde izlediği politika Yunanistan'daki Türklerin durumunu daha da kötü hale iterken, Ankara Yunanistan'daki insan hakları ihlallerine yönelik etkili bir söylem geliştirememiştir. Haziran 1967'de NATO Bakanlar Konseyi Toplantısı'nda Yunan mevkidaşı ile görüşen Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, Batı Trakya'daki Türklere yapılan baskının durdurulması ihtiarında bulunmuştur.²⁹¹ Öte yandan, 28 Haziran 1967 tarihinde Türk Dışişleri Bakanlığı sözcüsü tarafından “*Yunanlılar Batı Trakya'daki soydaşlarımıza baskıyı çok artırmışlardır... Lozan'da Türklere verilen haklar adeta tanınmıyor*” açıklaması yapılmıştır.²⁹² Batı Trakya'daki Türklere yapılan baskılar kurumsal anlamda bir kez daha dile getirilirken, Yunanistan'ın uluslararası antlaşmalara riayet etmediği belirtilmektedir.

Öte yandan, 18 Temmuz 1967 tarihinde Türk medyasına yansıyan haberlerde Türk Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil TBMM'deki konuşmasında Batı Trakya'da bulunan Türklere yapılan baskıları doğrularken, Yunan hükümetiyle yapılan temaslardan sonra Atina'nın bazı hatalar yapıldığını kabul ettiğini söylemiştir.²⁹³ Aslında, Dışişleri Bakanı bu açıklamasında hükümetin diplomatik yollarla bu konuda başarı elde ettiğini vurgulasa da bu durum uzun süreli

²⁸⁸ Melek Fırat, *a.g.m.*, s. 732-733.

²⁸⁹ “Batı Trakya'da Türk Emlakı Kamulaştırılıyor”, *Milliyet*, 11 Kasım 1965.

²⁹⁰ “Batı Trakya'da 1 Cami Yakıldı”, *Milliyet*, 7 Ekim 1965.

²⁹¹ “Batı Trakya'daki Türklere Baskı Yapılmamasını Atina'dan İstedik”, *Milliyet*, 16 Haziran 1967.

²⁹² Umut Arık, “Enosis Planları ve Kıbrıs Krizi”, *Türk Dış Politikasında 41 Kriz*, ed. Haydar Çakmak, Kripto yayınları, Ankara, 2012, s.109, dipnot 222.

²⁹³ “Kıbrıs İçin Yalnız Atina ile Görüşmez”, *Milliyet*, 18 Temmuz 1967.

olmamıştır. Yunanlılar prensipte konuya “evet” demişlerse de azınlık karşıtı politikalarını sürdürmüşlerdir.

Bu dönemde Batı Trakya Türkleriyle ilgili en somut gelişme Türkiye ile Yunanistan arasında 1952’de imzalanan Kültür Anlaşması’nda öngörülen Karma Komisyon’un 1968’de işlevsel hale getirilmesi olmuştur. Komisyon’da 20 Aralık 1968’de Kültür Protokolü²⁹⁴ kabul edilirken, azınlığın eğitimi gündeme gelmiştir. 1970’li yıllarda da Batı Trakya’daki Türklere yönelik baskı politikaları sürmüştür. Ancak, Türkiye konuya değişen hükümetlerin de etkisiyle tam anlamıyla adapte olamazken, basında Batı Trakya Türkleriyle ilgili yer alan haberler ise abartılı bulunmuştur. Örneğin, Nisan 1973’te TBMM’de Dışişleri Bakanı Haluk Bayülken’in yanıtlaması istemiyle verilen bir soru önergesinde Bakan şunları söylemiştir: “*Batı Trakya Türklerine baskı yapıldığı yolundaki haberler mübalağalıdır. Batı Trakya’daki Türklerin Türkçe plak çalmalarının yasaklandığı, Türk radyolarını dinleyemedikleri yolundaki haberlerin, Yunan jandarmasının bazı köylerde münferit uygulamalarından ortaya çıkmıştır...*”²⁹⁵ Bakanın açıklaması bununla sınırlı olmasa da ana fikir bu eksen üzerinde şekillenmiştir. Hâlbuki bu dönemde Batı Trakya’da uygulanan baskı nedeniyle Türkiye’ye sığınan ve göç eden Türklerin sayısı hayli artmıştır. 1960-1980 arası dönemde, iltica eden veya 1955 yılındaki Vatandaşlık Kanunu’nun 19. maddesine istinaden vatandaşlıktan çıkarılarak Türkiye’ye 20.000 civarında Batı Trakya Türkünün geldiği tahmin edilmektedir.²⁹⁶

26 Haziran 1977’de Ecevit’in başbakanlığında kurulan azınlık hükümetinin Dışişleri Bakanı Gündüz Ökçün, “*Ecevit hükümetinin Batı Trakya Türklerine ilgisizliği söz konusu değildir*” şeklinde bir açıklama yaparken²⁹⁷, 1 Ekim 1977’de dönemin Başbakanı Süleyman Demirel, Cumhurbaşkanı ile görüşmesinin ardından basın mensuplarının Batı Trakya’da yaşanan şiddet olaylarına ilişkin sorulan bir soru üzerine şu cevabı vermiştir: “*Hükümetimiz Batı Trakya konusunda fevkalade hassastır. Batı Trakya’daki soydaşlarımızın hukukunu korumakta fevkalade*

²⁹⁴ Söz konusu Protokol metni için bkz. “Türk-Yunan Kültür Komisyonu Ankara ve Atina Toplantıları Protokolü (1968),” http://www.pekem.org/userfiles/1968_Kultur_Protokolu.pdf, (18.01.2014).

²⁹⁵ “Bayülken: Batı Trakya’da Baskı haberleri Mübalağalı”, *Milliyet*, 20 Nisan 1973.

²⁹⁶ Hikmet Öksüz, “Batı Trakya...”, s. 427.

²⁹⁷ “Ökçün: Ecevit Hükümetinin Batı Trakya Türklerine İlgisizliği Söz Konusu Değildir”, *Milliyet*, 26 Haziran 1977.

hassastır. Şu anda bunun ötesinde bir şey söyleyemeyeceğim."²⁹⁸ Demirel bu açıklamasıyla hükümetin duyarlılığını dile getirirse de detaylı bir yanıt vermekten kaçınmıştır. Genel geçer bir cevap olmakla birlikte Türkiye'nin geleneksel Batı Trakya Türkleri politikasını yinelemektedir. Bu ifadede eylem anlamında herhangi bir girişimde bulunulduğuna yönelik bilgi aktarımı yer almamıştır. Söz konusu durum Ecevit hükümeti için de geçerli olmuştur. İki ülke arasında Türkiye'nin Kıbrıs müdahalesi nedeniyle yaşanan krizin etkileri sürerken, Yunanistan Batı Trakya'daki Türklere baskıyı artırmıştır. Özetle Türkiye ile Yunanistan arasında sorunlarla yüklü olan ikili ilişkilerde Batı Trakya Türkleri konusu 1960'lı ve 70'li yıllarda Kıbrıs sorununun gerisinde kalmıştır.

Öte yandan, 1960'lı ve 1970'li yıllarda Yugoslavya'da yaşayan Türkler (Makedonya ve Kosova) için olumlu sayılabilecek gelişmeler yaşanmıştır. Tito Yugoslavyası'nın yönetim felsefesi ülke topraklarında daha yerleşmiş bir görüntü çizerken, federal cumhuriyette yaşayan etnik gruplar için 1974 Anayasası çeşitli haklar getirmiştir. Yugoslavya Türkleri için 1960'lı yıllar, 1953 sonrasında Türkiye'ye göçlerin devam ettiği bir dönem olmuştur. Aslında özellikle 1950'li yılların ikinci yarısında azınlık durumunda olan Türklerin lehine kültürel anlamda bazı gelişmeler yaşansa da göçlerin durma noktasına geldiği 1967 yılında Sırp, Arnavut ve Makedonların Türklere yönelik asimilasyon politikaları yeniden kendisini göstermeye başlamıştır.²⁹⁹ Ancak Yugoslavya'da yaşayan Türklerin bu dönemde Bulgaristan veya Yunanistan'da yaşayan soydaşlardan çok daha iyi bir durumda bulunduğunu belirtmek gerekir. Zira bu ülkelerde Türklere uygulanan baskı, asimilasyon, göç ettirme politikaları ve Türkiye ile bu devletler arasında yaşanan gerginlikler Yugoslavya'ya göre daha yoğun olmuştur. Bu sebeple, Türkiye'nin Balkan Türkleri politikasındaki enerjisi daha ziyade azınlık sorunlarının yaşandığı bu ülkelere yönelmiştir.

1960-1980 arası dönemde Yugoslavya Türkleri ölçeğinde yaşanan gelişmelere bakıldığında, özellikle azınlığın kültürel hayatında değişimler görülür. Örneğin daha önce sadece Makedonya'daki Türklerin yayınladığı Birlik gazetesi tek

²⁹⁸ "Demirel: Sözüme Sadığım, Elektrik Kısıntısıyla Bir Kış Geçirilemez", *Milliyet*, 1 Ekim 1977.

²⁹⁹ Ali Biçer, *a.g.t.*, s. 126.

yayın organı iken, 1969 yılında Kosova’da Tan gazetesi de yayınlanmaya başlanmıştır. Her ne kadar radyodan Türkçe yayın 1951’de başlamış olsa da 1974 yılında televizyonda da Türkçe programlar yer almıştır.³⁰⁰ Türklere ait mevcut azınlık okullarının yanı sıra orta öğrenim düzeyinde 1970’li yılların başında Ohri’de sınıf açılmıştır.³⁰¹ Öte yandan, 1974 yılındaki Kosova Sosyalist Özerk Bölge Anayasası’nda buradaki Türk azınlığın diğer etnik gruplarla hak eşitliği sağlanmıştır. Bu anlamda Türk dilinin statüsü sağlamlaştırılmış ve Türkçe, Kosova ölçeğindeki diğer resmi dillerle eşit duruma getirilmiştir.³⁰² Ne var ki söz konusu anayasa yerel özerklik sürecini güçlendirirken, Arnavutları Kosova’ya egemen hale getirmiş³⁰³ ve bu durum daha sonra Türklere yönelik Arnavut baskılarının artmasına neden olmuştur.

Bu dönemde Ankara-Belgrad arası ilişkilerde Türk azınlık nedeniyle bir problem yaşanmadığından Türkiye’nin Kıbrıs konusunda Yugoslavya’dan destek bulma çabalarıyla³⁰⁴ ikili ticari ve kültürel ilişkiler ön plana çıkmıştır. 18 Ağustos 1968’de Yugoslavya Dışişleri Bakan Yardımcısı Türklerin dil ve okul sorunlarının çözülmeye çalışıldığından bahsederek, Türkiye ile Yugoslavya arasında çözümlenmemiş hiçbir sorunun olmadığını dile getirmiştir. Yugoslavya’da Türk varlığını kabul eden Bakan Yardımcısı göç eden Türkleri de iki ülke arasında “köprü” olarak tanımlamıştır.³⁰⁵

³⁰⁰ Bilgehan A. Gökdağ, “Kosova Türkleri”, *Balkanlar El Kitabı, Cilt:2, Çağdaş Balkanlar*, der. Osman Karatay – Bilgehan A. Gökdağ, KARAM & Vadi yayınları, Ankara, 2007, s. 128.

³⁰¹ Ali Biçer, *a.g.t.*, s. 126.

³⁰² 1974 Yugoslavya Anayasası’nın Kosova’daki Türkler açısından getirileri için bkz. İskender Muzbeg, “Hukuki Belgeler Çerçevesinde Kosova Türkleri”, *Balkan Türkleri: Balkanlar’da Türk Varlığı*, der. Erhan Türbedar, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2003, s. 113-117.

³⁰³ Baskın Oran, “Balkan Müslümanlarında Dinsel ve Ulusal Kimlik (Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya ve Kosova Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme)”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:48, Sayı:1, s. 119.

³⁰⁴ Yugoslavya’nın Bağlantısızlar Hareketi içindeki merkezi konumu nedeniyle Türkiye, Yugoslavya’nın bu konudaki desteğine önem verse de BM’de yapılan oylamalarda Yugoslavya konuyu kendi ulusal sorunu bağlamında ele almış ve Rum tarafının lehinde oy kullanmıştır. Bkz. Nurcan Özgür Baklacioğlu, *a.g.e.*, 512. Bununla birlikte, Kıbrıs konusunda bozulan Türk-Yunan ilişkilerinden rahatsız olan Tito, Balkanlar’da statükonun değişmemesi için tarafları uzlaştırmaya çalışmıştır. Bkz. “Tito Türk ve Yunan Görüşlerini Uzlaştırmak İstiyor”, *Milliyet*, 9 Haziran 1976.

³⁰⁵ “Türkiye ile Yugoslavya Arasında Çözümlenmemiş Mesele Yoktur”, *Cumhuriyet*, 18 Ağustos 1968.

Eylül 1970’de dönemin Başbakanı Süleyman Demirel Yugoslavya’ya resmi bir ziyaret düzenlerken, bu kapsamda Tito’yla basına kapalı olarak görüşmüş ve Belgrad’taki temaslarının ardından Türklerle bir araya gelmek üzere Üsküp’e hareket etmiştir. Demirel’in Türklerle buluşmasındaki demeçlerine ilişkin Türk basınına haber yansımazken, Üsküp’teki Türklerin Demirel’in ziyaretine ilgisi yoğun olmuştur. Demirel buradaki temaslarında Şehit Hasan Paşa’nın türbesini ve Manastır’da Atatürk’ün okuduğu askeri liseyi de ziyaret etmiştir.³⁰⁶ Üsküp ve Manastır ziyareti, Yugoslavya’daki Türkler için manevi açıdan destek olmuş ve bu ziyaretlerle Türk devletinin yanlarında olduğu mesajı iletilmiştir.

Bununla birlikte, Mayıs 1976’da Bülent Ecevit, muhalefetteki CHP lideri olarak Yugoslavya’yı ziyaret etmiş, resmi görüşmelerin ardından Priştine ve Üsküp’teki Türklerle bir araya gelmiştir. Ziyaret tarihi itibarıyla “Kıbrıs fatihi” unvanını taşıyan Ecevit, Yugoslavya’da sıradan bir parti lideri gibi değil, adeta devlet başkanı gibi karşılanmıştır. Yugoslavya Türkleri Ecevit’in ziyaretine büyük bir ilgi gösterirken, aslında bu ilgi Türkiye’den üst düzey bir yetkilinin gelmesinin yanı sıra Ecevit’in Kıbrıs müdahalesini yapan hükümetin Başbakanı olmasından kaynaklanmaktadır. Bu ziyarette soydaşlar, anavatan Türkiye’nin kendileriyle daha sıkı kültürel bağlar kurulamamasından duydukları üzüntüyü iletmışler, Ecevit ise buna yönelik CHP iktidarında Türkiye’nin bekledikleri yakın ilgi ve desteği sağlayacaklarını söylemiştir.³⁰⁷ Bu ziyaretinde Ecevit, genel olarak Yugoslavya’daki Türklerin azınlık hakları konusundan memnun kalmıştır. Ecevit’in bu ziyaretinin ardından CHP, toplamda iki yıla yakın bir süre iktidarda bulunmasına rağmen, verilen bu sözün somut eylem boyutunda somut bir yansıması olmamıştır.

1960’lı ve 1970’li yıllarda Türkiye ile Romanya arasındaki ilişkilerde Türk azınlıkla ilgili olarak makro ölçekte bir kriz yaşanmasa da Romanya Türklerinin durumu parlak olmamıştır. Bu dönemde, genel olarak komünist rejimin katı politikaları nedeniyle azınlıklar üzerinde Rumenleştirme politikası izlenmiştir. 1950’li yılların sonlarına doğru Türk azınlık okullarının pek çoğu kapatılırken, geride

³⁰⁶ “Başbakan Bugün Dönüyor”, *Cumhuriyet*, 6 Eylül 1970.

³⁰⁷ “Makedonya Türkleri Ecevit’e CHP’liler Kadar İlgi Gösterdi”, *Milliyet*, 23 Mayıs 1976.

sadece sembolik sayıda azınlık okulu bırakılmıştır.³⁰⁸ 1967 yılında ise Mecidiye Eğitim Semineri gibi azınlık hayatında önemli olan bir kültür kurumu daha öğrencisizlik nedeniyle kapatılmıştır.³⁰⁹ Bunlara karşın, Bükreş yönetimi için azınlık konusunda Romanya Türkleri önemli bir konu başlığı olmamıştır. Zira azınlıklar bağlamında Bükreş yönetimini Macaristan sınırında yaşayan Macar azınlık ilgilendirmiştir. Macarlara yönelik izlenen bu politikalardan ülkedeki diğer azınlıklar gibi Türkler de etkilenmiştir. Bunlara rağmen, Ankara-Bükreş arasındaki ilişkilerde Romanya Türkleri önemli bir gündem başlığı oluşturmamıştır. Bunda Romanya Türklerinin Bulgaristan ve Yunanistan'daki soydaşlara göre göreceli olarak daha iyi durumda bulunmalarının etkisi de bulunmaktadır.

Başbakan Demirel'in Eylül 1967'deki Bükreş ziyaretiyle ilk defa bir Türk Başbakan Romanya'yı ziyaret etmiştir. Görüşmelerde iki ülke arasındaki ilişkilerin siyasi ve ticari çehresi ile Balkanlar'daki bölgesel durumun alınmasının yanı sıra Romanya'daki kültürel mirasa ve Romanya Türklerine yönelik sembolik adımlar da atılmıştır. Bükreş'teki Türk şehitliğine bir anıtın dikilmesi konusunda beraberindeki yetkililere talimat veren Demirel, köyleri baraj suları altında kalan Adakale'deki 500 kadar Türk'ün Türkiye'ye gelmeleri konusunda iki yıldır çözüm bekleyen bir konuyu da karar bağlamıştır.³¹⁰ Demirel bu ziyaretinde Türklerin yoğun olarak yaşadığı Köstence bölgesine giderek Osmanlı mirası kültür eserlerini ziyaret etmiş ve soydaşlarla da bir araya gelmiştir. Ziyaretin ardından taraflarca ortak bir bildiri yayınlanmasına rağmen, Türk azınlık konusu bildiriye yer almamıştır.³¹¹ Ancak Balkanlar'da soydaşların yaşadığı ülkelerdeki resmi temaslar tamamlandıktan sonra, Türk azınlıkların ziyaret edilmesi ve Türkiye'nin yanlarında olduğu mesajının verilmesi geleneği sürdürülmüştür.

Romanya'nın bu dönemde Ankara'yla ilişkileri geliştirmeye yönelik gayretleri o kadar yoğunlaşmıştır ki Mart 1965'te Rumen lider Çavuşesku,

³⁰⁸ Ali Eminov, *a.g.m.*, s. 135.

³⁰⁹ Hüseyin Aguiçenoğlu, "Romanya'da Türk Azınlık", *Balkanlar El Kitabı, Cilt:2, Çağdaş Balkanlar*, der. Osman Karatay – Bilgehan A. Gökdağ, KARAM & Vadi yayınları, Ankara, 2007, s. 603.

³¹⁰ "Demirel Dün Bükreş'e Gitti", *Milliyet*, 14 Eylül 1967; "Türk-Romen Görüşmeleri Dün Sona Erdi", *Milliyet*, 15 Eylül 1967.

³¹¹ "Romanya Türkleri Demirel'e Tezahürat Yaptılar", *Cumhuriyet*, 17 Eylül 1967; "Demirel Romen Kalkınmasını Beğendi", *Cumhuriyet*, 19 Eylül 1967.

Ankara'ya bir ziyaret düzenlemiştir. Taraflar ortak bir bildiriye imza atarlarken, Türk azınlık konusu yine gündemde yer almamıştır.³¹² Temmuz 1975'te muhalefetteki Bülent Ecevit özel bir davetle Romanya'ya giderken, adeta devlet başkanı gibi ağırlandı. Bülent Ecevit'in bu dönemde Kıbrıs'a müdahaleyi gerçekleştirmiş bir devlet adamı ve 1970'li yıllarda sıkça değişen hükümetlerde zaman zaman başbakanlık yapmış olduğunu belirtmek gerekir. Ecevit'in ziyareti sonunda ortak bir bildiri yayınlanmış, ancak Türk azınlık konusu bildiride yine yer almamıştır. Bununla birlikte, Ecevit gezisi kapsamında Köstence'yi de ziyaret etmiştir.³¹³ Bu ziyaretten bir ay sonra Başbakan Demirel Romanya'ya bir gezi düzenlemiş, buna karşılık Haziran 1976'da ise Çavuşesku Türkiye'ye gelmiştir. Bu ziyaretlerde Türk-Rumen ilişkileri ele alınmış olmakla birlikte, Romanya Türkleri öncelikli bir konu başlığı olmamıştır.

2.2.3. 1980'li Yıllarda Türkiye'nin Balkan Türkleri Politikası

12 Eylül 1980'de gerçekleşen askeri darbeyle Türkiye'deki siyasi dengeler radikal bir biçimde değişirken, siyasi partiler kapatılarak 1960'lı ve 1970'li yıllarda Başbakanlık ve Başbakan yardımcılığı yapan pek çok parti lideri cezaevine gönderilmiştir. 18 Ekim 1982 tarihinde kabul edilen Anayasa ile sivilleşme süreci başlasa da darbeyi yapan Kenan Evren 1982-1989 yılları arasında Cumhurbaşkanı olarak görev yapmış, darbe yönetiminin göreve getirdiği Bülend Ulusu ise 1980-1983 yıllarında Başbakanlık görevinde bulunmuştur. Öte yandan, 1980'li yıllara demokratik yollarla seçilerek hükümeti kuran Anavatan Partisi (ANAP) Turgut Özal damgasını vurmuştur. Aralık 1983 - Ekim 1989 arası dönemde kesintisiz Başbakanlık yapan Özal, 1989 sonrasında da Çankaya'ya çıkarak Cumhurbaşkanı olmuştur. Dış politikada ideolojik ve fevri bir tavır takınmayan Özal, başlangıçta dış politikayı kendi uzmanları ve danışmanları vasıtasıyla yönetme eğiliminde olsa da zamanla Dışişleri Bakanlığı'nın bilgi ve tecrübesine de başvurmuştur.³¹⁴ 1980'li yıllarda Türkiye'nin dış politika gündemi ABD ve Ortadoğu meseleleri üzerine şekillenmiş, ancak Bulgaristan ve Batı Trakya'daki soydaşlara yönelik söz konusu

³¹² "Romen Devlet Başkanı", *Milliyet*, 30 Mart 1969.

³¹³ "Ecevit ve Çavuşesku Dün Başbaşa Yaptıkları Görüşmede Dünya Sorunlarını Görüştüler", *Cumhuriyet*, 25 Temmuz 1975.

³¹⁴ Haydar Çakmak, "Turgut Özal'ın Dış Politika Felsefesi ve Uygulamaları", *Liderlerin Dış Politika Felsefesi ve Uygulamaları*, ed. Haydar Çakmak, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2013, s. 118.

devletlerce izlenen asimilasyon politikaları da dış politikadaki ana gündem maddelerinden olmuştur.

1980’li yılların başlangıcında Bulgaristan Türkleriyle ilgili ikili ilişkilerde herhangi bir sorun gözlenmemiştir. Zira 1968 yılında imzalanan Göç Anlaşması 1978 yılına kadar uygulanmıştır. Şubat 1982’in sonlarında Devlet Başkanı Kenan Evren³¹⁵ Sofya’yı ziyaret ederken, son derece olumlu izlenimlerle geri dönmüş ve bu görüşmede ikili ilişkilerin geliştirilmesi kararı alınmıştır.³¹⁶ Öyle ki Jivkov bu ziyarette Evren’e “*komşularıyla iyi geçinemeyen hiçbir zaman mutlu olamaz*”³¹⁷ ifadesinde bulunmuştur. Jivkov’un söz konusu ifadeleri, ziyaretin gerçekleştiği tarihte samimi dostluk ve iyi ilişkiler kurma arzusunun bir yansıması olarak doğal karşılansa da birkaç yıl sonra Sofya’nın Türk azınlığa yönelik kapsamlı bir asimilasyon politikası uygulamaya başlaması göz önüne alındığında, bu ifadelerin açıklama lüzumu ortadan kalkmaktadır.

Bu dönemde Bulgaristan’ın Türk azınlığa karşı izlediği asimilasyon politikasına kısaca değinmek gerekmektedir. 1970’li yılların başında Pomaklara yönelik başlatılan Bulgarlaştırma çalışmalarının başarıyla sonuçlanmasının ardından ülkenin demografik açıdan en büyük etnik grubu olarak Türkler hedef alınmıştır. Aralık 1984’ten itibaren Bulgaristan’daki komünist yönetim Türklerin isimlerini zorla Slav isimleriyle değiştirmeye başlamıştır. Bu kapsamda isim değiştirme faaliyetleri ilk olarak Güney Bulgaristan’da gerçekleştirilmiş, söz konusu kampanya Kuzeydoğu Bulgaristan’daki (Deliorman) Türklere de uygulanmak istenmiştir. Bu durum, Türkler arasında tepkileri artırırken, örgütlenme sürecinin de önünü açmıştır. Zorla isim değiştirme kampanyasını protesto etmek amacıyla geniş katılımlı yürüyüşler düzenlenmiştir.³¹⁸ Bununla birlikte, yapılan gösterilerde sivil halka Bulgar güvenlik güçlerince ateşle karşılık verilmesi sonucu çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir.³¹⁹ Ne var ki asimilasyon süreci sadece bununla sınırlı kalmamıştır.

³¹⁵ Kenan Evren bu ziyareti gerçekleştirdiği esnada henüz 1982 Anayasası kabul edilmemiş ve kendisi Cumhurbaşkanı olmamıştır.

³¹⁶ *Ayin Tarihi*, 26 Şubat 1982.

³¹⁷ “Evren: Birçok Konuda İşbirliği Yapabiliriz”, *Milliyet*, 27 Şubat 1982.

³¹⁸ İsim değiştirme kampanyasına gösterilen direniş için bkz. Hugh Poulton, *Balkanlar - Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler*, çev. Yavuz Alagon, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 169.

³¹⁹ Bilal Şimşir, Mart 1985’e kadar hayatını kaybedenlerin sayısını 800-2500 arasında olduğunu ifade etmektedir. Bilal Şimşir, *a.g.e.*, s. 363.

İslam dininin vecibelerinin yasaklanması, komünizm bahanesiyle camilerin kapılarının kilit vurulması ve amaç dışı kullanımı, Türk bölgelerine yatırımların yapılmaması, Türkçe konuşanlara para cezası kesilmesi gibi bir dizi uygulamaya başvurulmuştur.³²⁰ Diğer bir deyişle Türk azınlık çok daha geniş kapsamlı bir Bulgarlaştırma sürecine maruz kalmıştır.³²¹ Sonuç olarak Bulgar yönetimi, Bulgaristan'da Türk olmadığını iddia etmiş ve bu zorla isim değiştirme sürecini “*Vizroditalen Protses*”³²² yani “Soya Dönüş Süreci” olarak tanımlamıştır. Türkçe isimlerin değiştirilmesi sürecini Bulgar ordusu koordine ederken, bu süreçte gerçekleştirilen askeri harekât, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ülkede gerçekleştirilen en büyük operasyon olmuştur.³²³

Bu süreçte Türk kamuoyuna bakıldığında, olayın tam anlamıyla bir infial etkisi yarattığı görülmektedir. Üniversitelerden Baro ve Meslek Odalarına, sivil toplum örgütlerinden çeşitli kurum ve kuruluşlara kadar geniş yelpazede Bulgarlaştırma süreci kınanmıştır. Bu kapsamda Edirne, Bursa, İstanbul başta olmak üzere yurtiçinde ve yurtdışındaki bazı yerlerde geniş katılımlı mitingler düzenlenmiş³²⁴, Türk medyası ise neredeyse her gün Bulgaristan'da olanlara dair toplumu bilgilendirmişlerdir.

Bulgaristan Türklerine yönelik asimilasyon devam ederken, Ocak ayının sonlarına kadar Ankara yönetimi durumdan emin olamamıştır. Özal konunun araştırıldığını, dikkatli olunması gerektiğini ve Sofya'daki Türk Büyükelçiliğinden bilgi istendiğini dile getirmiştir. Konu netleşmeye başladıktan sonra, Ankara'dan ilk

³²⁰ Kader Özlem, “Bulgaristan Türklerinin Tarihsel Süreç İçerisinde Dönüşümü, AB Üyelik Süreci ve Türk Azınlığa Etkileri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, Kış 2008, s.351-352.

³²¹ Hugh Poulton, *a.g.e.*, s. 157-168; Refik Korkud, *Komünist Bulgaristan'ın Dosyası*, Ankara, 1986, s. 32-35. Bu dönemde Türk azınlık mensuplarının cenazelerinin Hıristiyan usullere göre defni yapılmış, mezar taşlarındaki Türk isimlere bile hoşgörü gösterilmemiştir. Türkiye'ye göçün artık hiçbir şekilde olmayacağı azınlık mensuplara dikte edilirken, Bulgar medyasında Türkiye aleyhinde kara propaganda yapılmıştır. Öyle ki Bulgarlar bu dönemde Türklerin Bulgar soyundan geldiğini, Osmanlılar döneminde Bulgaristan Türklerinin zorla Türkleştirildiklerini bile iddia etmişlerdir. Bkz. Rossen Vassilev, “Bulgaria's Ethnic Problems”, *East European Quarterly*, Vol. XXXVI, No. 1, March 2002, s. 105.

³²² İbrahim Yalımov, *a.g.e.*, s. 360-365.

³²³ R. J. Crampton, *a.g.e.*, s. 190.

³²⁴ Bu dönemdeki mitingler için bkz. Ayşegül İnginar Kemalöglü, Bulgaristan'dan Türk Göçü, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınevi, Ankara, 2012, s.79-86; *Belgelerle BAL-GÖÇ ve B.G.F. Çalışmaları*, der. Zülkef Yeşilbahçe, Balkan Rumeli Göçmenleri Konfederasyonu Yayınları, 2. Baskı, Bursa, 2011, s. 38-39.

tepki 22 Şubat 1985 tarihinde Bulgaristan'ın Ankara Büyükelçisi'ne nota vermek olmuştur. Konuyla ilgili açıklama yapan Devlet Bakanı ve Dışişleri Bakan Vekili Mesut Yılmaz, “iki ülke arasında mevcut sorunların geniş kapsamlı bir göç anlaşması konusu da dâhil olmak üzere Dışişleri Bakanları düzeyinde ele alınıp görüşülmesi teklif edildiğini”³²⁵ söylemiştir. Bulgar tarafının buna yanıtı ise, “göç anlaşması için henüz masaya oturma eğiliminde değiliz” şeklinde olmuştur.³²⁶ Öte yandan, Türkiye konunun Dışişleri Bakanları düzeyinde ele alınmasını isteyerek görüşme çağrısı yapan ve olaylarla ilgili bilgi verilmesini isteyen ikinci bir nota daha göndermiştir. Bulgar tarafından verilen yanıtta Ankara'nın her iki talebi de reddedilerek Türkiye'nin bu konuya ilgisinin içişlerine müdahale olduğu belirtilmiştir.³²⁷ Turgut Özal “rakam 1 milyon da olsa hepsini kabule hazırız”³²⁸ şeklinde açıklamasıyla Türk tarafının göç anlaşması konusunda ısrarcı olduğunu belirtmiştir. Ankara yönetimi 10 Nisan 1985 tarihinde görüşlerini yineleyerek üçüncü bir nota verirken, Sofya buna 22 Mayıs 1985'te Bulgaristan'da Türk olmadığını belirterek yanıt vermiştir. Türkiye ise geçmişte yapılan göç anlaşmalarını göstererek “aradan geçen süre içinde Türklerin buharlaşmış olması düşünülemez”³²⁹ görüşünü belirtmiştir. Ağustos 1985'te Türkiye görüşlerini tekrar eden dördüncü notayı da karşı tarafa iletmiş, ancak bundan da sonuç alamamıştır.

Ankara kapsamlı bir göç anlaşması konusundaki önerisi Sofya yönetimi yanaşmamıştır. Söylem anlamında Türkiye'nin Bulgaristan Türkleri konusunu meselenin başından itibaren canlı tuttuğu görülmüştür. Ne var ki Sofya nezdinde sonuç alınamadıktan sonra hem söylem hem eylem boyutunda meseleyi uluslararası platforma taşıma yoluna gitmiştir. İlk olarak KKTC, Türkiye'yi desteklerken ABD, Avrupa Konseyi (AK) ve Avrupa Topluluğu (AT) da Türkiye'nin tezlerine yakın durmuş ve Sofya'yı kınamışlardır.³³⁰ İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) de bu süreçte Türkiye'nin yanında olmuştur. Ayrıca Turgut Özal BM'nin kuruluşunun 40. yıldönümünde Genel Kurul'da yaptığı konuşmada, “... ne yazık ki, azınlıklara baskı

³²⁵ *Ayin Tarihi*, 22 Şubat 1985.

³²⁶ “Sofya'dan Soğuk Yanıt”, *Cumhuriyet*, 2 Mart 1985.

³²⁷ *Ayin Tarihi*, 26 Mart 1985.

³²⁸ “Sofya Katı”, *Cumhuriyet*, 14 Mart 1985.

³²⁹ “Sofya: Türk Azınlık Yok”, *Cumhuriyet*, 29 Mayıs 1985.

³³⁰ Birgül Demirtaş Coşkun, *a.g.e.*, s. 34.

yapan ve uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmeyen bazı ülkeler vardır ve Türkiye, bunları şiddetle kınamaktadır. Bulgaristan’da yaşayan Türk azınlık, bu durumun somut bir örneğidir. Türk azınlığın din ve inanç özgürlüğü de dâhil olmak üzere tüm hakları ayaklar altındadır. Üstelik Türk azınlığın kültürel benliğini sürdürmesi de engellenmektedir”³³¹ cümleleriyle konuyu bütün devletlere duyurmuştur. Özal’ın bu ifadelerinden Bulgaristan Türklerini Türkiye’nin sahiplendiği, Bulgaristan’ın azınlık hakları ihlali yaptığı, Sofya’nın uluslararası antlaşmaları hiçe saydığı gibi Türkiye’nin konuya ilişkin resmi tezini en üst perdeden dile getirdiği ortaya çıkmaktadır. Konunun uluslararası platforma taşınması Sofya’yı zor durumda bırakırken, uluslararası arenada iyice yalnızlaştırmıştır. Öyle ki Moskova yönetimi bile Sofya’yı açıkça desteklemekten kaçınmıştır.³³²

Bu dönemde, Bulgaristan Türkleri gizli olarak örgütlenme sürecine girmiştir. Mayıs 1989’da şiddete başvurmadan on binlerce kişinin katıldığı demokratik mitinglere başlarken, ilk olarak 19 Mayıs 1989 tarihinde Kırcaali’ye bağlı Cebel ilçesinde başlayan kalkışmayı müteakip Bulgaristan’ın pek çok ilinde devam etmiştir. Özellikle Şumnu’da 50.000 kişinin katıldığı miting oldukça ses getirmiştir. Ne var ki bu mitinglerde aşırılık yanlısı eylemler olmamış ve Türkler, Bulgar çoğunluğu tahrik etmekten kaçınmıştır. Sadece Rodoplar’daki bazı Türk köylerinde Bulgar askerlerinin yaptığı tutuklamalara karşı, silahsız Türklerin Bulgar askerlerinin silahlarına el koyduğu bazı durumlar olmuştur.³³³

Ülkede yaşanan bu mitinglerle beraber Mayıs 1989’da Bulgaristan’dan yabancı ülkelere seyahat etmek yasal hale getirilmiştir. 29 Mayıs 1989’da Jivkov, medya aracılığıyla ülkedeki “*Bulgar Müslümanlarının*” istedikleri takdirde Türkiye’ye gidebileceklerini bildirmiş ve Türkiye’nin de bu doğrultuda sınırlarını açması talebinde bulunmuştur.³³⁴ Görünüşe göre, Jivkov’un bu çağrısı yapmasındaki esas amacı, Ankara’nın blöfünü ortaya çıkarmaktır.³³⁵ Türkiye göç konusunda ısrarlı

³³¹ “Başbakan Korumacılara Çattı”, *Milliyet*, 23 Ekim 1985.

³³² Birgül Demirtaş Coşkun, *a.g.e.*, s. 35.

³³³ Kemal H. Karpat, *a.g.e.*, s. 352.

³³⁴ Ayşe Kayapınar, “Türkiye-Bulgaristan İlişkilerinin Bulgaristan’daki Türkler Açısından Değerlendirilmesi”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Yıl:1 Sayı:2, Eylül 2003, s. 208.

³³⁵ R.J. Crampton, *a.g.e.*, s. 194.

olduğunu göstermiş ve bu dönemde Başbakan Turgut Özal, “*Jivkov da gelsin*”³³⁶ ifadesini kullanmıştır. Türkiye sınır kapısını sonuna kadar açarken, Ağustos ayının sonunda ise tek taraflı kapatmak zorunda kalmış ve vize uygulaması yoluna gitmiştir. Bu durum, Türkiye’nin göç konusunda kapsamlı bir hazırlığının olmadığını da göstermiştir. Mayıs 1990’a kadar toplam 345.960 Bulgaristan Türkü sınırdan Türkiye’ye giriş yapmıştır.³³⁷ Türkiye’ye gelen göçmenlerden 120.000 kadarı ise daha sonra Bulgaristan’a geri dönmüştür. Gelen göçmenlere yardım konusu da göç sonrası Ankara’nın gündemini epey meşgul etmiştir. Göçmenlere bu dönemde erzak ve kira yardımında bulunulurken, uzun vadede ise çeşitli illerde göçmen konutlarının yapımına başlanmıştır.³³⁸

Buna paralel olarak Batı Trakya Türkleri konusu da 1980’li yıllarda sıklıkla gündeme gelmiştir. İki ülke arası ilişkilerde Türk azınlığın sorunları ele alınsa da Yunanistan’ın azınlık ihlalleri bu dönemde de devam etmiştir. Örneğin Ekim 1981’de Atina’da Türk-Yunan Dışişleri Bakanlıkları Genel Sekreterleri toplantısında Türk tarafı, Batı Trakya Türklerinin sorunlarını diğer konulara nazaran daha çok ön plana çıkarmış, yaşanan sorunları örneklerle anlatmıştır.³³⁹ Aynı toplantıda Yunan tarafı ise Türkiye’deki Rumların göçe zorlandığını ileri sürerek 80 bin Rum’un 8 bine düştüğünü belirtmiş ve Ankara’nın konuyla ilgili önlem almasını istemiştir.³⁴⁰ Toplantının üzerinden çok geçmeden Atina yönetimi, Batı Trakya Türklerine ait vakıf malları dökümlerinin azınlık mensuplarınca yetkililere bildirilmesini istemesine ilişkin sürenin dolmasıyla harekete geçmiş ve Yunanistan Cumhurbaşkanı konuyla ilgili üç kişilik heyet görevlendirerek bölgeye göndermiştir. Bu durum Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından notayla protesto edilerek bunun Lausanne Barış Antlaşması’nın azınlık hükümleriyle bağdaşmadığı dile getirilmiştir.³⁴¹

Yunanistan’ın azınlık vakıf mallarına ilişkin girişimde bulunması Batı Trakya Türklerinin üzerindeki baskıyı artırmıştır. Türk-Yunan ilişkilerindeki 1955

³³⁶

Bkz.

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c032/b010/tbmm180320100070.pdf>, s.70, (09.02.2014); “Büyük Söze Ağır Fatura”, *Cumhuriyet*, 22 Ağustos 1989.

³³⁷ Bilal Şimşir, *a.g.e.*, s. 457.

³³⁸ Bu dönemde yapılan yardımlara ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Bilal Şimşir, *a.g.e.*, s. 448-453.

³³⁹ “Türk-Yunan Görüşmelerinde Batı Trakya Sorunu Ele Alındı”, *Milliyet*, 8 Eylül 1981.

³⁴⁰ Gös. Yer.

³⁴¹ “Batı Trakya’daki Türk Malları İçin Yunanistan’a Nota Verdik”, *Milliyet*, 2 Şubat 1982.

sonrası dönemde yaşanan gerilimli atmosferden olumsuz bir şekilde etkilenen Batı Trakya Türk azınlığı, Lausanne Barış Antlaşması'ndan doğan azınlık haklarından mahrum edilmişlerdir. Farklı bir ifadeyle “Batı Trakya’daki Müslüman-Türk azınlığın şartları çoğunlukla Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilere bağlı olmuştur.”³⁴² “Yasak Bölge” uygulaması, Yunan Vatandaşlık Kanunu’nun 19. maddesi, dernekler “Türk” adıyla Türkçe yer isimlerinin telaffuzunun yasaklanması (Gümölcine gibi), Türkçe eğitim üzerindeki hak kısıtlamaları, haksız kamulaştırma işlemleri ve Türklerin traktör ehliyeti alabilmelerine dahi izin verilmemesi gibi bir dizi hak ihlali bu kapsamda örnek olarak verilebilir.³⁴³ Öte yandan, kronik hale gelmeye başlayan bu sorunlara 1980’li yıllarda siyasal haklardan yararlanma ve müftülükler konusu gibi sorunlar da eklenmiştir.

Yunanistan’ın Türklere ait toprakları ellerinden alıp Yunan köylülere tahsis etme girişimine ilişkin Türk Dışişleri Bakanlığı’ndan kurumsal bir açıklama yapılırken, açıklamada “*Durum çok ciddidir. Batı Trakya’daki soydaşlarımızla beraber, biz de aynı ciddiyetle üzerinde duruyor, gerekli bilgileri topluyoruz*”³⁴⁴ ifadesi kullanılmıştır. Bu açıklamadan anlaşıldığı üzere, Türkiye Batı Trakya Türklerine ilişkin gelişmeleri takip etmekle birlikte, soydaş meselelerini sahiplenmektedir. Bunların çözümü konusunda Yunanistan nezdinde girişimlerde bulunsa da Atina yönetimi uzlaşmadan uzak bir görüntü çizmiş, azınlık üzerindeki baskıları artırmıştır. Yaşanan hak ihlallerine bağlı olarak 1982 yılından itibaren Batı Trakya Türklerinin örgütlenme süreçlerine ağır vermeye başladığı ve Yunanistan’ın 1981’deki AT’ye üyeliğinin ardından sorunlarının çözümünde Batı Avrupalı kurumlara güçlü bir yöneliminin olduğu görülmektedir. Eylül 1984’te Batı Trakya Türklerinin Azınlık Yüksek Kurulu (AYK) Yunanistan’ın azınlık üzerindeki ekonomi ve eğitim alanında uyguladığı baskı politikasını anlatmak üzere Avrupa Parlamentosu (AP)’na ve Türk Hükümeti’ne iki ayrı heyet gönderme kararı almıştır.³⁴⁵

³⁴² İlhan Uzgel, “The Role of Muslim Minorities in Interstate Relations in The Balkans”, *The Turkish Yearbook*, Vol. XXI, 1982, s. 107.

³⁴³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ayşe Özkan, *a.g.m.*, s. 179-188.

³⁴⁴ “Batı Trakya’da Durum Ciddi”, *Milliyet*, 19 Mayıs 1983.

³⁴⁵ “Batı Trakya Türkleri Dışa Açılıyor”, *Milliyet*, 21 Eylül 1984.

1980’li yıllarda Batı Trakya Türkleri konusu Türk dış politikasında Bulgaristan’ın Türk azınlığa yönelik izlediği asimilasyon politikası nedeniyle arka plana düşmüştür. Yunanistan’ın yıllara yayarak izlediği baskı politikasına karşılık, Bulgaristan 1980’li yılların ikinci yarısından itibaren sert bir şekilde uygularken, bu durum Türkiye’nin Balkanlar’daki Türklere yönelik dikkatinin Bulgaristan Türklerine yönelmesine neden olmuştur. Bu bağlamda Atina’nın ve Sofya’nın ülkelerindeki Türk azınlık meselelerine ilişkin konularda paralel politikalar izledikleri dikkat çekmektedir. Zira Atina yönetimi Bulgaristan’ın azınlık politikalarını desteklerken, Bulgaristan ile uluslararası arenada azınlıklar konusunda işbirliği içinde olabileceği sinyali de vermiştir. Yunanistan’ın o dönemki lideri Papandreu, Bulgar mevkidaşı Jivkov ile yaptığı bir görüşmede söz konusu işbirliğini gündeme getirmiştir.³⁴⁶

1980’li yılların sonlarına doğru Batı Trakya Türklerine ilişkin Türkiye’nin gündemi de yoğunlaşmıştır. 1986 yılında Yunanistan Parlamentosu ve uluslararası kuruluşlara iletilmek üzere azınlığın şikâyet ve taleplerine ilişkin imza kampanyası başlamasıyla ilgili olarak Dr. Sadık Ahmet yargılanmış ve Ağustos 1987’de iki buçuk yıl hapse mahkûm edilmiştir.³⁴⁷ Yunanistan bu dönemde azınlık üzerindeki baskılarını artırırken, bunun doğal yansıması olarak 1987’nin ilk 8 ayında 246 soydaş Türkiye’ye sığınmıştır.³⁴⁸ Hatta Türk Dışişleri Bakanlığı sözcüsü tarafından yapılan açıklamada “*Türkiye’nin Batı Trakya Türklerine baskı yapan Yunanistan’dan alınacak demokrasi dersi yoktur*” ifadelerine karşılık Yunanistan tarafından verilen cevapta ülkede “*Türk değil, Müslüman azınlık olduğu*” iddia edilmiştir.³⁴⁹ Ocak 1988’de Batı Trakya Türkleri konusu TBMM gündemine gelmiş ve Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz Batı Trakya’da uygulanan baskı politikalarına yönelik yapılan eleştirilere katılarak, “*Türkiye’nin Batı Trakya ile On İki Ada’daki Türklerin hakkını korumaya kararlı olduğunu*” belirtmiştir.³⁵⁰ Buna paralel olarak aynı ay içerisinde Gümülcine’deki Türk derneklerinin ülkede Türk azınlık bulunmadığı gerekçesiyle kapatılması Yunanistan Yüksek Mahkemesi tarafından onaylanırken, bu durum Batı

³⁴⁶ Birgül Demirtaş Coşkun, *a.g.e.*, s. 33.

³⁴⁷ Ayşe Özkan, *a.g.m.*, s. 179.

³⁴⁸ “Batı Trakya Boşalıyor”, *Milliyet*, 4 Eylül 1987.

³⁴⁹ *Ayın Tarihi*, 19 Kasım 1987.

³⁵⁰ “Batı Trakya Zulmü Meclis’te”, *Milliyet*, 13 Ocak 1988.

Trakya Türklerince protesto edilmiştir.³⁵¹ Gümölcine’de daha sonra “29 Ocak Direnişi” (1988) olarak kayıtlara geçen binlerce kişi tarafından gösteriler yapılmıştır. Türk Dışişleri Bakanlığı’ndan gösterilerle ilgili Türklerin etnik kimliğinin inkârına “*haklı tepki*” yorumunda bulunulmuştur.³⁵²

Öte yandan, 31 Ocak 1988’de 10 yıllık bir aranın ardından Türk ve Yunan Başbakanları Davos’ta bir araya gelmişlerdir. İki tarafın da problem yüklü ikili ilişkiler gündeminin yoğunluğuna bir de eş zamanlı Gümölcine’deki olaylar da ilave edilmiştir. Söz konusu direnişin tarihinin Batı Trakya Türklerinin Davos’taki Zirve’de seslerini daha net duyurabilmek için özellikle seçildiği anlaşılmaktadır. Taraflar ilişkileri düzeltme konusunda Davos’ta kararlı olurken Papandreu, olayları “*provokasyon*” olarak nitelendirmiş, Özal ise “*haberler abartmalı*” demiştir.³⁵³ Özal’ın bu açıklaması olayların zirvede ele alınacak diğer konu başlıklarını gölgelemesi endişesinden kaynaklanmış olabilir. Böylece Yunan tarafından belli konularda taviz elde edilebileceği düşünülmesi de ihtimal dâhilindedir. Zira Özal’ın açıklamasıyla Dışişleri Bakanlığı sözcüsünün açıklamaları arasında söylem farkı bulunmaktadır. Mart 1988’de İskeçe Müftüsü’nün çektiği telgrafa yanıt veren Özal, “*iki ülke arasındaki yakınlaşmanın Batı Trakya’daki Türk azınlığı için de olumlu sonuçlar vereceğine inandığını*”³⁵⁴ belirtmiştir. Ne var ki Haziran 1988’de Atina’yı ziyaret eden Özal, Davos’un devamı olarak Yunan mevkidaşıyla bazı sorunları ele almışsa da başta Kıbrıs olmak üzere, diğer meselelerde herhangi bir sonuç elde edememiştir.³⁵⁵ Bu tarihten sonra Batı Trakya konusu Türkiye’nin gündeminde tekrar düşüşe geçmeye başlamıştır.

Yunanistan, 1989’dan itibaren Türk azınlığının seçilme hakkını elinden almak için harekete geçerken, çeşitli yollara başvurmuştur. Bu kapsamda seçim için Türkiye’den gelecek Batı Trakya Türklerinin ülkeye girişi engellenmiştir.³⁵⁶ 29 Ocak 1990’da Batı Trakya’daki direnişin yıl dönümünde eski milletvekili Dr. Sadık Ahmet

³⁵¹ *Ayın Tarihi*, 17 Ocak 1988.

³⁵² Gös. Yer.

³⁵³ “Özal: Haberler Abartmalı”, *Milliyet*, 1 Şubat 1988.

³⁵⁴ *Ayın Tarihi*, 9 Mart 1988.

³⁵⁵ “Zirvede Sonuç Yok”, *Milliyet*, 15 Haziran 1988; Mehmet Koca, *Dr. Sadık Ahmet Fırtınası*, Hakses Yayıncılık, Bursa, 2012, s. 118-119.

³⁵⁶ Mehmet Koca, *a.g.e.*, s. 176.

ve İbrahim Şerif'in tutuklanmasını protesto etmek üzere yürüyen Türklere Yunan fanatiklerin saldırısı sonucu olaylar çıkmıştır. Bu bağlamda, Batı Trakya meselesi o tarihlerde Türkiye'nin Milli Güvenlik Kurulu (MGK) gündemine de gelmiştir. MGK sonrası yapılan açıklamada, “*Batı Trakya'daki soydaşlarımızın can ve mal güvenliğinin uluslararası anlaşmalar çerçevesinde sağlanmasının gereği ve bunun bir an evvel gerçekleşmesinin beklendiği*”³⁵⁷ belirtilmiştir. Yunanistan'da yaşanan bu olaylarla birlikte konu, uluslararası bir hüviyet kazanmaya başlamıştır. Olayların hemen ardından Helsinki İnsan Hakları İzleme Komitesi tarafından ülkeye bir heyet gönderilirken, heyetin verdiği rapor Yunanistan'ın aleyhine olmuştur.³⁵⁸

1980'li yıllarda Türkiye'nin Yugoslavya Türkleri politikası Bulgaristan ve Yunanistan'daki örneklerine tezat bir görüntüde olmuştur. Zira Yugoslavya'da yaşayan Türklerin bu dönemde 1970'li yıllarda sağlanan haklardan yararlanmaya devam ettikleri görülürken, Türk azınlık iki ülke arasındaki ilişkilerde sorun konusu olmamıştır. Bilakis Türk azınlığın durumundan duyulan memnuniyet Türk devlet adamlarınca Yugoslavya'ya iletilmiştir. Diğer bir deyişle Yugoslavya Türkleri ve Türkiye'deki Yugoslavya göçmenleri iki ülke arasındaki ilişkilerde “*köprü*” olma vazifesini sürdürmüştür. 1980'li yıllarda Türk azınlıkla ilgili makro ölçekli bir problem yaşanmasa da 1980'de hayatını kaybeden kurucu devlet başkanı Tito'nun ardından ülke yönetiminde boşluklar ortaya çıkmış ve ara formüller bulunmaya çalışılmıştır. İlerleyen yıllarda Sırp'ların başını çektiği milliyetçilik akımı Yugoslavya'nın yönetim sistemini sarsmaya başlamış ve bu durum, 1990'lı yıllarda görüleceği üzere ülke kanlı bir iç savaşın yaşanmasına yol açmıştır.

1980'li yıllarda Yugoslavya'ya ilk resmi ziyaret, 22 Eylül 1982 tarihinde Devlet Başkanı Kenan Evren tarafından yapılırken, Yugoslavya Devlet Başkanı Peter Stamboliç ile görüşülmüş ve genel olarak iki ülke arasındaki işbirliği alanlarının genişletilmesi konusu ele alınmıştır. Ziyaretin ardından ortak bir bildiri hazırlansa da basına yandığı kadarıyla bu bildiride Türk azınlığa yer verilmemiştir.³⁵⁹ Öte yandan,

³⁵⁷ “Dış Türkler Brifingi”, *Cumhuriyet*, 31 Ocak 1990.

³⁵⁸ Söz konusu Rapor'un tam metni için bkz. “Destroying Ethnic Identity: The Turks of Greece”, *A Helsinki Watch Report*, <http://www.hrw.org/legacy/reports/pdfs/g/greece/greece908.pdf>, (10.02.2014).

³⁵⁹ *Aydın Tarihi*, 21 Eylül 1982; “Türk-Yugoslav Ortak Bildirisinde İsrail'in Lübnan'dan Çekilmesi İstendi”, *Milliyet*, 24 Eylül 1982.

Evren Yugoslavya temaslarında Üsküp'e ve Manastır'a da gitmiş, ancak burada Türk azınlık mensuplarıyla görüşüp görüşmediği konusunda medyaya bir bilgi yansımamıştır.³⁶⁰ Daha önce programında olmasına rağmen, Evren Üsküp ziyaretinde dedesinin köyüne uğramamıştır.³⁶¹ Evren, yurda döndükten sonra yaptığı açıklamada Yugoslavya'daki Türklere anayasal haklar tanındığını dile getirerek “*Türklerin yaşadığı diğer ülkelerde de böyle uygulamalar olmasını temenni ederim*” demiştir.³⁶² Diğer bir deyişle Evren, Yugoslavya Türklerini yurtdışında yaşayan diğer Türk azınlık gruplarına emsal olarak gösterirken, Yugoslavya'yı ayrıcalıklı bir konuma taşımaktadır. Ayrıca ortak bildiride yer almamasına karşın Evren'in yurda dönüşünde Türk azınlığın durumuna ilişkin açıklama yapmış olması görüşmelerde bu konunun ele alındığını göstermektedir.

1980'li yıllarda iki ülke arasındaki ikinci ziyaret Ekim 1984'te Yugoslavya Devlet Başkanı tarafından yapılırken, bu görüşmede ikili ilişkiler ve bölgesel konular ele alınmış, ancak Türk azınlıkla ilgili olarak herhangi bir açıklamada bulunulmamıştır.³⁶³ 1984'te Yugoslavya Devlet Başkanı Türkiye'ye gelirken Ekim 1986'da Kenan Evren Yugoslavya'ya ziyarette bulunmuştur. Bu dönemde Türkiye, Balkanlar'da gelişen Bulgar-Yunan yakınlaşmasına karşılık, Yugoslavya'yla işbirliği yapmaya çalışmıştır. Türk tarafı bu ziyarette Bulgaristan'daki Türklere yönelik asimilasyon faaliyetlerine ilişkin yetkililere bilgi aktarmıştır. Temaslarda Yugoslavya Türkleri konusu medyaya yansımış olmasa da bu konu Türk azınlık sahibi başka bir bölge ülkesinde dile getirildiği için diplomatik açıdan Türkiye'nin Balkanlar'daki Türk azınlıkların durumlarını takip ettikleri ve yanlarında oldukları mesajı verilmiştir. Evren bu ziyaretinde daha önce yapılanların dışına çıkarak Bosna Hersek'i ziyaret etmiş ve buradaki Müslümanlarla bir araya gelmiştir.³⁶⁴ Evren'in Saraybosna ziyareti sembolik açıdan önem taşımaktadır. Zira daha önceki ziyaretlerde temaslara genellikle son günü Türklerin yaşadığı yerler ziyaret edilirken, bu kez Türk olmayan Müslüman bir grup ziyaret edilmiştir.

³⁶⁰ “Evren Atatürk'ün Okuduğu Askeri Lise'yi Ziyaret Etti”, *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1982.

³⁶¹ “Evren Yugoslavya Gezisinde Dedesinin Köyüne Uğramıyor”, *Milliyet*, 11 Eylül 1982.

³⁶² “Türk-Yugoslav Ortak Bildirisinde İsrail'in Lübnan'dan Çekilmesi İstendi”, *Milliyet*, 24 Eylül 1982.

³⁶³ *Ayın Tarihi*, 18 Ekim 1984.

³⁶⁴ “Türk-Yugoslav Yakınlaşması” *Milliyet*, 22 Ekim 1986.

1980’li yıllarda Türkiye’nin Romanya ile olan ikili ilişkileri karşılıklı ziyaretlerle artarak devam etmiştir. Romanya Türklerinin azınlık konumunda radikal bir değişiklik gözlenmezken, Türkiye de bu konuyu gündeme pek getirmemiştir. Diğer bir deyişle Romanya Türkleri ikili ilişkilerin gündeminden düşmüştür. Nisan 1982’de Romanya giden Devlet Başkanı Kenan Evren, Çavuşesku’yla ikili ve bölgesel konuları ele alırken, Bükreş yönetimi bu ziyarette Balkan zirvesi fikrini önermiştir. Kenan Evren temasları kapsamında Bükreş’teki Türk şehitliğini ziyaret etmiştir. Buna karşın basına yansıdığı kadarıyla Romanya Türklerine özel bir ziyaret düzenlenmemiş, taraflar arasında yayınlanan ortak bildiride de bu konu ele alınmamıştır.³⁶⁵

Mayıs 1983’te Çavuşesku Türkiye’ye gelmiş olmakla birlikte, bu ziyarette de Türk azınlıkla ilgili konular gündeme gelmemiş, Romanya’yla ticari ilişkiler ve özellikle Balkanlar’da bölgesel bir zirvenin yapılması konusu ön plana çıkmıştır.³⁶⁶ Karşılıklı ziyaretler Cumhurbaşkanı Evren’in Haziran 1985’te Bükreş temaslarıyla sürmüştür. Bu ziyaretinde Kenan Evren’in Köstence’ye gittiği yönünde medyada bilgiler yer almıştır.³⁶⁷ Bu durum Evren’in soydaşlarla bir araya geldiğini göstermektedir. Öte yandan, 12 Ocak 1986 tarihinde Bulgaristan’ın Türk azınlığa uyguladığı asimilasyon politikaları nedeniyle Çavuşesku taraflar arasında krizin aşılması için Jivkov’la Evren’i bir araya getirmek üzere arabuluculuk rolü üstlenmek istemiştir.³⁶⁸ Bu bağlamda iki ülke arası ilişkilerde Türk azınlık konusunda Romanya’daki Türklerinden çok, Bulgaristan Türklerinin gündeme geldiği anlaşılmaktadır. 1980’li yıllarda Romanya Türklerini söylem anlamında doğrudan vurgulayan Başbakan Özal olmuştur. Haziran 1986’ın sonunda Romanya’ya giden Özal, bu ziyaretinde Romanya’yla azınlıklar konusunu da konuşacağını söylemekle birlikte, dönüşte “*Romanya’da yaşayan Türk azınlıklar konusunda bir sorun bulunmadığı*”³⁶⁹ ifade etmiştir.

Özetlemek gerekirse, 1923-1991 yılları arasında Türkiye’nin Balkan Türkleri politikası tek parti ve çok partili dönemde farklılıklar taşımıştır. Tek parti

³⁶⁵ *Ayın Tarihi*, 6-9 Nisan 1982; “Romenler’le 4 Alanda Anlaşma Oldu”, *Milliyet*, 9 Nisan 1982.

³⁶⁶ “Balkan Zirvesi İçin Teknik Düzeyde Bir Çalışma Yapılacak”, *Cumhuriyet*, 23 Mayıs 1983.

³⁶⁷ *Ayın Tarihi*, 12 Haziran 1985.

³⁶⁸ “Bulgaristan’dan Geri Adım”, *Milliyet*, 12 Ocak 1986.

³⁶⁹ “Bulgarlara Mesaj Yok”, *Milliyet*, 30 Haziran 1986.

döneminde Türkiye'nin sorunlar endeksli olmayan bir Balkan Türkleri politikası dikkat çekerken, bu durum özellikle Atatürk döneminde kendisini göstermiştir. Bu dönemde Türkiye'nin kendi nüfus politikası kapsamında ve belli bir düzen içerisinde Balkan Türklerinin göçüne sıcak bakılmasının yanı sıra Türklerin hukuki statülerinin güvence altına alınarak güçlü bir yapıya sahip olmaları istenmiştir. Diğer bir deyişle Atatürk döneminde Balkan Türklerinin durumunu netleştiren ana çerçeve oluşturulmuş ve Balkanlar'daki soydaşlar ile Türkiye'ye gelecek olan göçmenin durumu netleştirilmiştir. İsmet İnönü döneminde II. Dünya Savaşı koşulları nedeniyle Balkan Türkleri konusu arka planda kalmıştır.

Çok partili dönemde Balkanlar'dan Türkiye'ye kriz temelli göçler daha baskın bir şekilde gündeme gelmiştir. DP iktidarı döneminde Bulgaristan'dan yaşanan 1950-1951 Göçü ile Yugoslavya'dan 1953 yılında başlayan göç hareketi dikkat çekmiştir. 1960'lı ve 1970'li yıllarda ise Yunanistan'dan Batı Trakya Türklerinin sessiz göçü ile Bulgaristan ile yapılan 1968 Göç Anlaşması'na bağlı olarak yaşanan göç ön planda olmuştur. Bu dönemde Yugoslavya'dan yaşanan göç hareketi de devam etmiştir. 1980'li yıllarda Bulgaristan Türklerinin asimilasyon ve Batı Trakya Türklerinin ise azınlık hak ihlallerine maruz kalması Balkan Türkleriyle ilgili Ankara'nın gündemini belirlerken, 1989'da Bulgaristan'dan yaşanan zorunlu göç bu döneme damgasını vurmuştur. Diğer taraftan, Yugoslavya ve Romanya Türkleriyle ilgili gelişmeler çok partili dönemde Türkiye'nin Balkan Türkleri politikasında fazla öne çıkmamıştır. Zira söz konusu Türk azınlıklar Bulgaristan ve Batı Trakya Türklerinin yaşadığı azınlık hak ihlallerinin aksine görece bir rahat dönem geçirmişlerdir.

Türkiye, 1923-1991 yılları arası dönemde Balkan Türkleriyle ilgili gelişmeleri yakından takip etmiştir. Bu durum Sosyal İnşacı yaklaşımda yer alan kimlik tanımıyla doğrudan bağlantılıdır. Zira kimliğin özel tarihsel süreçlerde oluşması ve kimlik tanımının çıkar tanımını netleştirmesi gibi hususlar Türkiye'nin Balkan Türkleri politikası örneğinde somut olarak görülmektedir. Türkiye aynı ulus bağı içinde bulunduğu Balkan Türkleriyle ilgili gelişmelere kayıtsız kalmamıştır. Kriz ve barış dönemlerinde farklılıklar taşısa da Ankara'nın Balkan Türklerine yönelik politikasında net söylemler kullandığı görülmüştür. Bununla birlikte söz

konusu söylemler eylemsel bir zemin bulmuştur. Dolayısıyla bu dönemde Türkiye'nin söylem-eylem uyumluluğu içinde hareket ettiği anlaşılmaktadır.

2.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye'nin Balkanlar Politikası

Soğuk Savaş döneminin bitimiyle birlikte uluslararası sistemde meydana yapısal değişim Türkiye'nin komşu olduğu coğrafyaları hareketlendirmiştir. 1990'lı yıllarda Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu'da yaşanan krizler Türkiye'nin bu bölgelere yönelik aktif politikalar izlenmesini kaçınılmaz kılmıştır. Soğuk Savaş döneminde Batı'nın 'ileri karakolu' olan Türkiye'nin yeni dönemde öneminin azaldığına yönelik oluşan algı, söz konusu bölgelerde yaşanan krizlerde coğrafya faktörünün etkin bir şekilde kullanımıyla ortadan kalkmıştır.

İki kutuplu uluslararası yapının sona ermesiyle birlikte Türk dış politikasında yeni ufuklar belirirken bu dönemin somut çıktısı, Türkiye'nin jeopolitik ve jeostratejik öneminin artması olmuştur. Böylelikle Balkanlar Türkiye için farklı bir anlam kazanmış ve bölgesel ölçekte manevra alanına sahip olmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarının şekillenmesinde tarihsel, coğrafi, demografik, kültürel, ekonomi-politik ve stratejik hususlar etkili olmuştur. Birincisi, Türkiye coğrafya açısından bir Balkan ülkesidir. Türkiye'nin Trakya bölgesi Balkan yarımadasının sınırları içerisinde bulunmaktadır. İkincisi, Osmanlı Devleti'nin halefi olarak Türkiye'nin yüzyıllarca bölgede fiilen yönetimi elinde bulundurmasıyla ortaya çıkan tarihsel miras, Ankara'yı Balkanlar'a yönlendiren bir diğer husustur. Üçüncüsü, bölgede bulunan Türk ve akraba topluluklar ile özellikle XX. yüzyılda bu grupların Türkiye'ye yönelik göçleri demografik düzlemde Ankara'yı bölgeyle alakadar kılmaktadır.³⁷⁰ Dördüncüsü, farklı dinleri ve etnik grupları bünyesinde barındırması³⁷¹ nedeniyle kültürel açıdan bölge bir rekabet alanıdır. Beşincisi, Türkiye Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgesel politik ve ekonomik nüfuz alanını genişletmeye çalışmıştır. Bu bağlamda, 1990'lı

³⁷⁰ Luciano Bozzo – Rodolfo Ragionieri, "Regional Security in the Balkans and the Role of Turkey: an Italian Perspective", *Balkans: A Mirror of the New International Order*, ed. Günay Göksu Özdoğan ve Kemali Saybaşılı, Eren Yayınları, İstanbul, 1995, s. 267.

³⁷¹ Balkanlar'da üç büyük semavi din ve 19 değişik ırkın mevcut olmasının yanında 16 farklı dil konuşulmaktadır. Bkz. Halil Akman, *Paylaşılmayan Balkanlar*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 33.

yıllarda Yunanistan'la bölgesel boyutta siyasi ve ekonomik bir rekabet yaşamıştır.³⁷² Altıncısı, Balkanlar Türkiye'nin Batı dünyasına açılan stratejik bir geçiş koridorunu oluşturmaktadır. Ayrıca Balkanlar'ın uluslararası sistemde ifade ettiği önem ile bölgede etkili olan güç eksenleri noktasında ortaya çıkan stratejik denklemler Türkiye'nin Balkanlar politikasını etkilemektedir. Bahsedilen hususların ışığı altında Balkanlar'ın Türkiye için yaşamsal öneme sahip stratejik bir çıkar alanı olduğu söylenebilir. Bu kısımda, Balkan Türkleri konusunun Türkiye'nin Balkanlar politikasının unsuru olması nedeniyle Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgede yaşanan makro ölçekli gelişmeler bağlamında Türkiye'nin genel hatlarıyla Balkanlar politikası ele alınmıştır.

1990'lı yıllarda Türkiye'nin Balkanlar politikasının şekillenmesinde bölgesel istikrarı tehdit etmesi nedeniyle Yugoslavya krizi merkezi bir yere sahiptir. Bununla birlikte, Yugoslavya'daki kriz sahası dışında kalan diğer devletlerle Soğuk Savaş sonrası dönemde ilişkileri yeniden tanımlama hususu ayrı bir konu olarak belirmiştir. Diğer bir deyişle Türkiye 1990'lı yıllarda kriz durumu nedeniyle Yugoslavya'nın parçalanması ve bölge devletleriyle olan ilişkiler çerçevesinde Balkanlar'ı kapsayan politikalar üretme uğraşında olmuştur. Soğuk Savaş döneminde SSCB'nin bölgedeki etkili nüfuz alanına rağmen, Balkanlar'la siyasi ve ekonomik bağlarını devam ettiren Türkiye, yeni dönemle birlikte daha geniş bir etki ve hareket sahasına kavuşmuştur.

Yugoslavya'nın 1992'de kanlı bir şekilde dağılma sürecine girmesi, bölgesel tansiyonu artırmış ve küresel çapta bir hareketlilik yaratmıştır. Soğuk Savaş dönemi Balkanlar'da görece bir istikrar sağlamışsa da bu noktada 1990'lı yıllar bölge için yeniden eskiye dönüşün yaşanması şeklinde olmuştur. Uluslararası İlişkiler literatüründe yer alan "balkanlaşma"³⁷³ kavramı bu dönemde de parçalanma, bölünme ve ayrışmayı simgeleyen anlamlarıyla yeniden popüler hale gelmiştir. Bu bağlamda, Yugoslavya krizine bağlı olarak ortaya çıkan parçalanma süreci ve bölgesel istikrarsızlık Türkiye'nin aktif bir diplomasi yürütmesini gerektirmiştir.

³⁷² Sabri Sayarı, "Turkish Foreign Policy in the Post-Cold War Era: The Challenges of Multi-Regionalism", *Journal of International Affairs*, Fall 2000, Vol.54, No.1, s. 177.

³⁷³ Maria Todorova, *Balkanlar'ı Tahayyül Etmek*, (çev.) Dilek Şendil, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 17.

Esasen Soğuk Savaş sonrası dönemin hemen başında Balkan gelişmeleri Türkiye'nin öncelikli politik gündemi arasında yer almamıştır. Bu dönemde Ankara yönetimi daha çok Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki savaş ile kendi topraklarındaki ayrılıkçı terör faaliyetleriyle meşgul olmuştur.³⁷⁴ Dolayısıyla, Yugoslavya krizi başlamadan önce Ankara Balkan gelişmelerinden kısmen uzak kalmış ve Yugoslavya'nın problemlerini kendi içinde şiddete başvurmadan çözmesi gerektiğini savunmuştur.³⁷⁵ Farklı bir ifadeyle Türkiye kriz öncesinde Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünden yana bir tavır sergilemiş ve 1991'de Yugoslavya'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan eden devletlere karşı mesafeli durmuştur. Ankara Batı dünyasıyla paralel bir tutum izlese de Ocak 1992'yle beraber Avrupa Topluluğu (AT)'nun bağımsızlığını ilan eden Hırvatistan ve Slovenya'yı Almanya'nın baskısıyla tanıması³⁷⁶ ve Bulgaristan'ın Yugoslavya'dan ayrılan dört cumhuriyeti de (Slovenya, Hırvatistan, Makedonya ve Bosna Hersek) tanıyacağını açıklaması Türkiye'yi kısmen rahatlatmıştır.³⁷⁷ Zira bu gelişmelerin üzerine Ankara yönetimi 6 Şubat 1992 tarihinde söz konusu dört ülkeyi de tanıma kararı almıştır.³⁷⁸

Öte yandan, Türkiye'nin Yugoslavya politikasına ilişkin esaslı değişim Bosna'da Müslümanlara yönelik etnik temizlik ve kıyım faaliyetlerine girişilmesiyle başlamıştır. Özellikle Bosna'daki şiddet görüntülerinin medyaya yansması ve uluslararası kamuoyunun buna duyarsız kalması Türk kamuoyunda tepkiye neden olurken³⁷⁹, Ankara daha aktif bir politika takip etme gereksinimi içinde olmuştur.³⁸⁰

³⁷⁴ James F. Brown, "Türkiye: Yeniden Balkanlar'a mı?", *Balkanlar'dan Batı Çin'e Türkiye'nin Jeopolitik Konumu*, (ed.) Ian O. Lesser – Graham E. Fuller, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s. 195.

³⁷⁵ Şule Kut, "Turkish Diplomatic Initiatives for Bosnia-Herzegovina", *Balkans: A Mirror of the New International Order*, ed. Günay Göksu Özdoğan ve Kemali Saybaşı, Eren Yayınları, İstanbul, 1995, s. 297.

³⁷⁶ Bu dönemde Almanya, Hırvatistan'ın ve Slovenya'nın tanınmasına yönelik AT içinde etkin bir lobi çalışması yürütmüştür. Öyle ki Almanya 25 Haziran 1991'de bağımsızlığını ilan eden bu iki devleti tanıyan ilk Avrupalı devlet olmuştur. Bkz. Mustafa Selver, *Balkanlar'a Stratejik Yaklaşım ve Bosna*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 96.

³⁷⁷ Şule Kut, *Balkanlar'da Kimlik ve Egemenlik*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 54.

³⁷⁸ *Ayın Tarihi*, 6 Şubat 1992.

³⁷⁹ Bosna kriziyle ilgili Türk kamuoyunda hassasiyet yükselirken siyasi partiler arasında Refah Partisi ve MÇP/MHP'nin konuyla yakından ilgilenmişlerdir. Milliyetçi-muhafazakâr kanaat önderlerinin bu dönemde açıkça dile getirdiği ve Refah Partisi ile MÇP/MHP'nin ise yarı-resmi olarak ileri sürdükleri görüş, Bosna'ya gönüllü mücahitler göndermek olmuştur. Koalisyon hükümetinin parçası olan DYP ve SHP ise parti söylemlerinde Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nı (AGİT) yeni dönemin meşruiyet kaynağı olarak gördüklerini öne çıkararak AGİT ilkelerini kullanmışlardır. Bkz. Tanıl Bora, *Yeni Dünya Düzeni'nin Av Sahası*, 2. Baskı, Birikim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 302-303). CHP ise

Bu bağlamda, Türkiye konuyu ideolojik olmaktan uzak, pragmatik bir bakış açısıyla ele alma yoluna gitmiştir. Uluslararası kamuoyunun dikkatini Bosna’da yaşanan trajediye çekmek isteyen Türkiye, kriz başladığında dönem başkanı olduğu İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) ve Avrupa Konseyi (AK) gibi örgütlerin forumlarında konunun gündeme getirilmesini sağlamış, AGİK zirvesi ile BM bünyesinde de acil çözüm çağrılarında bulunmuştur.³⁸¹ Türkiye tarafından konuya ilişkin ileri sürülen çözüm girişimi, çok uluslu bir askeri gücün sınırlı hava harekâtıyla müdahalede bulunması olurken³⁸², tek taraflı herhangi bir tutum izlemeyeceğini ve BM kararları doğrultusunda hareket edeceğini açıklamıştır.³⁸³ Ne var ki Bosna’ya askeri müdahale konusu BM Güvenlik Konseyi’nde Rusya’nın ve Çin’in vetosu nedeniyle çıkmaza girmiştir. Ankara’nın başından itibaren ileri sürdüğü çok uluslu askeri müdahale görüşü Batılı müttefiklerce ancak iki yıl sonra yaklaşık 200.000 insan hayatını kaybetmesinin ardından kabul görmüştür. Türkiye 1994’te ABD öncülüğünde gerçekleşen Bosna’ya yönelik NATO müdahalesine askeri açıdan katılırken müdahale sonrası oluşturulan barış gücünde ise yıllarca fiilen görev almıştır.

Yugoslavya’nın dağılması sürecinin bir diğer aşamasını oluşturan Kosova meselesi de Bosna’daki krize benzer nitelikte NATO müdahalesiyle sonuçlanmıştır. 1998 yılında Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK) ile Miloseviç’in Sırp kuvvetleri arasında çatışmaların artarak sürmesi Kosova’ya yönelik acil bir müdahaleyi gerektirmiştir. Krizin en başından itibaren NATO müdahalesini savunan Türkiye, Kosova krizinde de Batı’yla uyumlu bir politika izlemiştir. Ancak, Ankara’nın

Bosna Hersek konusunda politik-ideolojik anlamda hükümetten farklı bir tez savunmamış, ancak SHP’ye muhalefet etme kaygısıyla hareket ederek resmi dış politikayı karşısında olmuştur. Tanıl Bora, *a.g.e.*, s. 318. Özetle Bosna meselesi Türk kamuoyunda ağırlıklı olarak milli ve dini hassasiyetleri ön plana çıkan kesimler tarafından sahiplenme eğiliminde olmuştur.

³⁸⁰ Şaban Çalış, “Turkey’s Balkan Policy in the Early 1990s”, *Turkish Studies*, Vol.2, No.1, Spring 2001, s. 138. Bu dönemde Cumhurbaşkanı Turgut Özal hükümetin daha aktif bir politika takip etmesini istemiştir. Bosna’daki Sırp saldırılarının ardından basın mensuplarıyla yapmış olduğu bir görüşmede hükümeti kastederek “*ben olsam Balkanları karıştırırım. Balkan Savaşı çıkarırım*” ifadesini kullanmış ve Türkiye’nin olaylara kayıtsız kalamayacağını belirtmiştir. Şaban Çalış, *Hayaletbilimi ve Hayali Kimlikler – Neo-Osmanlılık, Özal ve Balkanlar*, Çizgi Kitabevi, 3. Baskı, Konya, 2006, s. 122-123.

³⁸¹ Şule Kut, *a.g.e.*, s. 57.

³⁸² Onur Öymen, *Silahsız Savaş Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002, s. 162.

³⁸³ Şaban Çalış, *a.g.m.*, s. 139.

Bosna'ya nazaran Kosova konusunda daha aktif bir tutum izlediği görülmektedir.³⁸⁴ Zira Kosova'nın Bosna'dan farklı olarak bünyesinde Türk nüfusun bulunması³⁸⁵ Ankara açısından ayrı bir hassasiyet konusu olmuştur. Özetle 1999'da Kosova'daki çatışmaları bitirmeye yönelik yapılan NATO müdahalesinde yer alan Türkiye, müdahale sonrası oluşturulan barış gücü KFOR'da etkin bir görev üstlenmiştir.³⁸⁶

Yugoslavya'daki potansiyel kriz alanlarından biri olan Makedonya konusu da bölgesel gündemi meşgul etmiştir. Yugoslavya'dan ayrılan diğer cumhuriyetlerden farklı olarak savaş yaşamadan bağımsızlığını ilan eden Makedonya için istikrarsızlık kaynağı içsel dinamikler açısından etno-demografik dengeler olmuştur. Öte yandan, yeni devlet dış politikada Yunanistan'la isim krizi nedeniyle ve Bulgaristan'la Makedon dili ve kültürüne dair yaşadığı anlaşmazlıklarla uğraşmak zorunda kalmıştır.³⁸⁷ Ayrıca Kosova'daki gelişmelere bağlı olarak Makedonya'daki Arnavutlar arasında kıpırdanmaların başlaması ülkeyi potansiyel kriz alanı haline getirmiştir. Makedonya'da oluşan hassas duruma istinaden ülke topraklarında konuşlanmak üzere Aralık 1992'de BM Barış Gücü (UNPROFOR) görevlendirilirken, birliğin görevi Sırbistan-Karadağ ve Arnavutluk sınırlarına konuşlanarak ülkenin güvenlik ve istikrarına zarar verebilecek gelişmeleri rapor etmek olarak öngörülmüştür.³⁸⁸ 1995 yılından sonra BM Önleyici Barış Gücü (UNPREDEP) Makedonya'da işlevsel olmuş ve 1999'da görev süresi bitene kadar ülke istikrarında anahtar görevler üstlenmiştir. Türkiye Makedonya'yı bağımsızlığını ilan etmesinin ardından diğer devletlerle birlikte tanırken, Makedonya'da yaşanan gelişmeler konusunda Üsküp yönetiminin yanında taraf olmuş ve bölgesel güvenliği tehdit edecek yeni bir sorun olmasını istememiştir. Bu dönemde Yunanistan'ın ekonomik ve diplomatik, Arnavutluk'un demografik, Bulgaristan'ın kültürel kısılacı ile Sırbistan'ın askeri tehdidi arasında sıkışan Makedonya için Türkiye çıkış kapısı olarak ön plana çıkmıştır. Ankara'nın Üsküp'e desteği sadece siyasi ve diplomatik

³⁸⁴ Aslı Aydıntaşbaş, "UÇK, Türkiye'ye Minnettar", *Radikal*, 24 Mart 1999.

³⁸⁵ Birgül Demirtaş Coşkun, "Kosova'nın Bağımsızlığı ve Türk Dış Politikası (1990-2008)", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:7, Sayı:27, Güz 2010, s. 60.

³⁸⁶ Güner Özbek, "Situation in the Balkans and Turkey's Balkan Policy", *Turkish Review of Balkan Studies*, OBIV, 2003, s. 12.

³⁸⁷ Tayyar Arı – Ferhat Pirinççi, "Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Balkan Politikası", *Alternatif Politika*, Cilt:3, Sayı:1, Mayıs 2011, s. 16-17.

³⁸⁸ Bkz. "United Nations Protection Force", *Former Yugoslavia – UNPROFOR*, http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unprof_p.htm, (24.06.2014).

alandaki olmamış, aynı zamanda ekonomik hususları da içermiştir. 1991 ve 1992 yıllarında Makedonya'ya kredi açan Ankara, Üsküp yönetimine petrol ve insani yardım göndermiştir.³⁸⁹ Özetle Türkiye, 1990'lı yıllarda Makedonya'da istikrarın korunması için Üsküp'ün yanında yer almış ve Yunanistan'ın politikalarına karşı uluslararası alanda Makedonya'ya destekte bulunmuştur.

1990'lı yıllarda bölgesel boyutta Yunanistan ve Sırbistan'la rekabet eden Türkiye, buna karşın Yugoslavya'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan eden devletleri tanıyıp işbirliği yolları aramasının yanında Arnavutluk, Romanya ve Bulgaristan gibi diğer bölge ülkeleriyle de ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir. Türkiye'nin 1990'lı yıllarda Balkanlar'da artan etkisi bölgesel rekabette Yunanistan'a karşı üstünlük kurmasını sağlarken, Yunanistan'ın komşuları olan Bulgaristan, Arnavutluk ve Makedonya'yla iyi ilişkiler kurması Atina'yı İslam kuşağı ile çevrelendiği hissine sevk etmiştir.³⁹⁰ Bu bağlamda Atina, Türkiye'ye karşı bölgede Ortodoks-Slav eksen (Yunanistan, Sırbistan ve Rusya)³⁹¹ oluşturmaya çalışmışsa da Yugoslavya'nın dağılma süreci esnasında uluslararası arenada prestij kaybına uğrayan Sırbistan'ın yanında yer alması nedeniyle bunda başarılı olamamıştır. Sonuç olarak, üyesi olduğu Avro-Atlantik kurumlarla tezat politikalar takip etmiştir. Bu durum, Türkiye'nin Balkanlar'daki nüfuz alanını genişletmesini kolaylaştırmıştır. Makedonya meselesine Yunanistan'ın gösterdiği aşırı hassasiyet Avrupa Birliği (AB) içerisinde yalnızlaşmasına neden olurken, bölge ülkelerine yönelik izlediği çatışmacı tutumun Türkiye'yi güçlendirdiğinin farkına varmasıyla 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren Balkanlar'a yönelik yaklaşımını değiştirmek zorunda kalmıştır.³⁹²

³⁸⁹ Şule Kut, *a.g.e.*, s. 69.

³⁹⁰ Şaban Çalış – Birol Akgün, “Çatışmadan Uzlaşmaya: 21. Yüzyıla Girerken Balkanlar'da Türk-Yunan Rekabeti”, *21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası*, (der. İdris Bal), Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s. 235.

³⁹¹ Osman Metin Öztürk, “Türk Dış Politikasında Balkanlar”, *Balkan Diplomasisi*, der. Ömer E. Lütem – Birgül Demirtaş Coşkun, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2001, s. 26; Nikos Chrysoloras, “Why Orthodoxy? Religion and Nationalism in Greek Political Culture”, s. 13, http://www.lse.ac.uk/europeanInstitute/research/hellenicObservatory/pdf/1st_Symposium/NicosChrysoloras1stLSESymposiumPaper.pdf, (27.06.2014); Ian O. Lesser, *NATO Looks South – New Challenges and New Strategies in the Mediterranean*, RAND Corporation, 2000, s. 33, http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monograph_reports/MR1126/MR1126.chap4.pdf, (27.06.2014).

³⁹² Şaban Çalış – Birol Akgün, *a.g.m.*, s.235. 1990'lı yıllarda Yunanistan'ın Balkan politikası için bkz. F. Stephen Larrabee, “Greece's Balkan Policy in a New Strategic Era”, *Southeast European and Black Sea Studies*, vol.5, No.3, September 2005, s.405-425; George Voskopoulou, “The Geographical and

Soğuk Savaş dönemi sonrasında bölgedeki eski Doğu Bloğu ülkelerinin demokratikleşmesini ve serbest piyasa ekonomisi modelini benimsemelerini destekleyen Ankara, Bulgaristan, Romanya ve Arnavutluk'la da ikili ilişkilerini geliştirmiştir. Söz konusu ülkelerle ekonomik ilişkilerini artırmasının yanı sıra Balkanlar'da pek çok ülkede Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı'nın (TİKA) ofislerini de açmıştır.³⁹³ Türk azınlık sorunu nedeniyle Türk-Bulgar ilişkileri 1980'li yılların ikinci yarısında derin bir kriz dönemine girmiş olsa da 1990'lı yıllarda Ankara-Sofya hattında ilişkiler hızlı bir şekilde gelişmiştir. Romanya ile Soğuk Savaş döneminden gelen iyi ilişkilerin yansıması 1990'lı yıllarda da sürerken, ikili ticari ilişkilerde yükselen bir ivme yakalanmıştır.³⁹⁴ Öte yandan, Türkiye ile Arnavutluk arasındaki tarihsel ve dini bağlar ikili ilişkilere temel oluştursa da Türkiye'nin 1990'lı yıllarda bölgesel meselelere yaklaşımı ve Arnavutluk'a siyasi, ekonomik, askeri nitelikteki yardımları Tiran yönetimince takdirle karşılanmıştır.³⁹⁵ Bu çerçevede Türkiye, eski Doğu Bloğu üyesi olan Balkan devletleriyle 1990'lı yıllarda iyi ilişkiler kurma yoluna gitmiştir. Bulgaristan da dâhil olmak üzere Arnavutluk, Romanya ve Makedonya ile dostluk ve işbirliği antlaşmaları imzalanması bunun göstergesi olmaktadır.

1990'lı yıllarda Balkanlar'daki bölgesel gelişmeler büyük ölçüde Yugoslavya ölçeğinde şekillenmekle birlikte, bölge parçalanma ve savaş kavramlarıyla uluslararası gündeme gelmiştir. Bu dönemde bölgesel denkleme kırılmalıklar hâkim olsa da 2000'li yıllarda gelişmeler daha farklı bir biçimde yaşanmıştır. Bu bağlamda bölgesel barış ve güvenlik teması, Balkan ülkelerinin ana gündem maddeleri haline getirilmiş, NATO ve AB üyelik perspektifleri bu dönemde birlikte bölge devletlerinin ana dış politik hedefleri olmuştur. Buna bağlı olarak Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgesel ölçekte Balkanlar'da dengelerin belirlenmesinde ABD ve AB etkili olmuştur. NATO'nun Yugoslavya'nın dağılması

Systemic Influences on Greek Foreign Policy in the Balkans in the 1990s", *Perspectives*, 26, Summer 2006, s. 69-90.

³⁹³ İrfan Kaya Ülger, "Balkan Gelişmeleri ve Türkiye: 1990'lı Yıllar", *21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası*, (der. İdris Bal), Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s. 197.

³⁹⁴ Bkz. Kader Özlem, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Romanya'nın Dış Politikasında Batı Dünyası ve Türkiye'yle İlişkiler", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı:12, Kış 2007, s.44-45.

³⁹⁵ Birgül Demirtaş Coşkun, "Arnavutluk'un Dış Politikası ve Balkanlar'da Arnavut Sorunu", *Balkan Diplomasisi*, der. Ömer E. Lütem – Birgül Demirtaş Coşkun, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2001, s.87-89.

sürecinde ‘sert güç’ (hard power) olarak ön plana çıkması, ABD’ye askeri açıdan bölgede prestij kazandırırken, barış, istikrar ve güvenliğin kalıcılaştırılması, ekonomik açıdan kalkınmanın sağlanması bağlamında ise AB’nin ‘yumuşak güç’ (soft power) olarak³⁹⁶ uzun soluklu bir uğraşın içine girdiği görülmektedir. Farklı bir ifadeyle 1990’lı yıllarda bölgesel denklemde ABD, ‘sert bir müdahaleyle ameliyatı; AB ise ‘hastayı tedavi eden’ aktör olarak ön plana çıkmışlardır. Ayrıca söz konusu ülkelere NATO’ya ve AB’ye üyelik hedeflerinin verilmesi de ABD’nin ve AB’nin bölgeyi içselleştirme istençlerinin farklı bir yansıması olmuştur. Özetle Soğuk Savaş sonrası dönemde Balkanlar’da Avro-Atlantik eksen güçlenmiştir.

NATO içerisinde önemli bir aktör olan Türkiye, Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO üyeliği konusunu temel dış politika gündemi haline getiren Balkan devletleri tarafından köprü olarak görülmüştür. Bununla birlikte AB adaylık statüsünde bulunan Türkiye, Balkan ülkelerinin Avro-Atlantik kurumlara entegrasyonunu desteklerken, bu ülkelerde demokratikleşme, serbest piyasa ekonomisinin işlevsel hale gelmesi, bölgesel güvenlik ve istikrarın kalıcılaştırılması gibi temel politikalarını 1990’lı yılların devamı olarak sürdürmüştür. Ayrıca, Ankara yönetimi Güneydoğu Avrupa İstikrar Paketi (GAİP) ve Güneydoğu Avrupa Ülkeleri İşbirliği Süreci (GDAÜ) gibi bölgesel barış, güvenlik ve işbirliğine katkıda bulunması amacıyla oluşturulan platformlara da aktif katkıda bulunmuştur.³⁹⁷ Dolayısıyla Türkiye’nin bölgesel çıkarlarını Batı dünyasıyla uyumlaştırdığı görülmektedir. Her ne kadar, Ankara’nın Balkanlar’da Batı’yla uyum içinde hareket ettiği gözlemlense de Batı’nın ve özellikle kalıcı anlamda AB’nin bölgeye yerleşmesi, Türkiye’yi arka plana itmiştir. Buna rağmen Türkiye yine de Balkanlar’ın geleceğini Avro-Atlantik kurumlar içinde görmüştür.³⁹⁸ 2000’li yıllarda

³⁹⁶ Bkz. Ana E. Junkos, “The EU’s post-Conflict Intervention in Bosnia and Herzegovina: (re)Integrating the Balkans and/or (re)Inventing the EU?” *Southeast European Politics*, november 2005, Vol. VI, No.2, s. 88-108; Bernhard Stahl, “The EU’s Power Play in the Balkans – How Soft, How Civilian, How Effective?”, 18 December 2010, http://www.phil.uni-passau.de/fileadmin/group_upload/61/Stahl_EU_as_softpower.pdf, (27.06.2014); Harun Arıkan, “The European Union Policy towards the Balkan States in the Post-Cold War Era”, *Süleyman Demirel University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences, Special Issue on Balkans*, December 2012, s. 15-22.

³⁹⁷ “Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci (GDAÜ)”, *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi*, <http://www.mfa.gov.tr/guneydogu-avrupa-isbirligi-sureci.tr.mfa>, (28.06.2014).

³⁹⁸ İrfan Kaya Ülger, *a.g.m.*, s.198; Bülent Aras, “Turkey and the Balkans: New Policy in a Changing Regional Environment”, 31 October 2012, s. 2,

Slovenya, Bulgaristan, Romanya ve Hırvatistan'ın AB üyelikleri Batı Balkanlar konusunu gündeme taşıırken, Türkiye Batı Balkanlar konusunda da AB ile rekabete girme uğraşında olmamıştır.³⁹⁹

Balkanlar'daki anlaşmazlıkların çözülmesi hususunda Türkiye 2000'li yıllarda aktif bir diplomasi izlemiştir. Özellikle 2009 yılıyla birlikte Bosna Hersek ile Sırbistan arası diyaloglarda arabuluculuk rolünü üstlenmesi bu kapsamda önemli olmuştur.⁴⁰⁰ Bosna meselesindeki Ankara'nın aktif tutumu değişik aktörlerce farklı algılansa da Türkiye bölgesel barışın tam anlamıyla tesisi ve bütünleşmiş bir Balkanlar konusundaki proaktif politikasını sürdürmüştür. Türkiye'nin 'aktif bölgeselleşme' esasına dayanan Balkanlar politikasının temelinde bölgesel güvenliğin tesisi, ekonomik refahın sağlanması ve toplumsal entegrasyonun tamamlanması gibi üç temel ilke üzerinde yükseldiği söylenebilir.⁴⁰¹ Ancak bu yaklaşım yine de Türkiye'nin Balkanlar'a yönelik 2000'li yıllardaki politikasını açıklamaya yeterli olmayacaktır. 2009-2014 yılları arasında Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten Ahmet Davutoğlu, Türkiye'nin Balkan politikasının ana unsurlarını şu şekilde özetlemektedir: Tarihi miras, bölgelerarası bağımlılık, bölge içi dengeler, bölgeyi kuşatıcı politikalar ve Balkan politikasında kullanılabilecek küresel stratejik araçlar.⁴⁰² 2000'li yıllarda Türk dış politikasının şekillenmesinde doğrudan etkili olan Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'na göre, Türkiye'nin Balkanlar ile olan tarihsel bağları nedeniyle bölgedeki gelişmelere kayıtsız kalması mümkün değildir. Bakan Davutoğlu, *Stratejik Derinlik* isimli kitabında Türkiye'nin Balkan politikasında kendine özgü durumundan faydalanması gerektiğini ve bu kapsamda

http://www.gmfus.org/wp-content/blogs.dir/1/files_mf/1351696866Aras_Balkans_Oct12.pdf, (28.06.2014).

³⁹⁹ Erhan Türbedar, "Turkey's New Activism in the Western Balkans: Ambitious and Obstacles", *Insight Turkey*, Vol. 13, No.3, 2011, s.154.

⁴⁰⁰ Türk Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Trakya Üniversitesi'nde IV. Büyükelçiler Konferansı vesilesiyle yapmış olduğu konuşma kapsamında Türk-Sırp ilişkilerine değinmiş ve söz konusu süreci özetlemiştir. Bkz. "Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun IV. Büyükelçiler Konferansı Vesilesiyle Trakya Üniversitesi Balkan Kongre Merkezi'nde Yaptığı Konuşma 29 Aralık 2011, Edirne", *T.C. Dışişleri Bakanlığı İnternet Sitesi*, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoглу_nun-iv_-buyukelciler-konferansi-vesilesiyle-trakya-universitesi-balkan-kongre-merkezi_nde.tr.mfa, 28.06.2014. Ayrıca bkz. Ahmet Davutoğlu, "Turkish Mediation: Critical Reflections From the Field", <http://www.mfa.gov.tr/turkey-s-mediation-critical-reflections-from-the-field.en.mfa>, (28.06.2014).

⁴⁰¹ Muzaffer Kutlay, "İki Dünya Arasında Türkiye Balkanlar Politikası", *Analist*, Haziran 2013, s.27.

⁴⁰² Ahmet Davutoğlu, *a.g.e.*, s. 316-322.

yeni dönemde ortaya çıkan bölgelerarası bağımlılık kozunu iyi kullanmasının ve bölge içi gelişmeleri de yakından izleyerek etkin ve aktif bir politika takip edilmesinin zorunlu olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte, bölgeyi tümüyle kuşatan politikalar izleyerek, bu noktada NATO ve İKÖ gibi uluslararası örgütlerden etkin bir biçimde yararlanarak Türkiye'nin bölge politikalarına küresel stratejik araçları da dâhil etmesi gerektiğini belirtmektedir.⁴⁰³

2000'li yıllarda Türkiye'nin bölge ülkeleriyle ilişkilerinde ticaret konusu da ayrı bir başlık ortaya çıkmış ve bu dönemde Türkiye Balkan ülkeleriyle ticari ilişkileri hızlı bir şekilde geliştirme yoluna gitmiştir. 2000 yılında Türkiye'nin Balkan ülkeleriyle ticaret hacmi 2,85 milyar dolar düzeyindeyken, 2004 yılında 6 milyar doların üzerine⁴⁰⁴ çıkmıştır. 2012 yılına gelindiğinde ise bu sayı 17,5 milyar dolar seviyesine yükselmiştir.⁴⁰⁵ Bunda Balkan ülkelerinin AB üyelik süreçlerinin önemli bir payı bulunmaktadır. Zira AB üyelikleri nedeniyle gümrük vergilerinin sıfırlanmasıyla bölge ülkelerinin önemli bir bölümüne yönelik serbest ticaretin önü açılmıştır. Öte yandan, Türkiye bölgedeki büyük altyapı projelerinin de önemli aktörlerinden biri haline gelmiştir. Bu kapsamda Bulgaristan'ın başkenti Sofya'daki metro inşaatı ile Kosova'daki elektrik dağıtımının Türk firmalarınca yapılması örnek olarak gösterilebilir.⁴⁰⁶ Ne var ki Türkiye'nin Balkanlar'daki ticari potansiyeli göz önüne alındığında, mevcut durumda bile ticari ilişkilerin olması gerekenin epey gerisinde olduğu görülmektedir.

Kasım 2002'de Türkiye'de yapılan genel seçimlerle birlikte Ak Parti iktidara gelerek 2003 ve sonrası dönemde Türk dış politikasının ana belirleyici unsuru olmuştur. Hükümet partisinin muhafazakâr siyasi görüşünün yanı sıra TİKA, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), Diyanet İşleri Başkanlığı, yerel yönetimler ve işadamları gibi araçlar vasıtasıyla bölgede özellikle Osmanlı'dan kalma kültür mirasının restore edilmesi çalışmalarına hız vermesi bölge ülkelerindeki

⁴⁰³ Gös. Yer.

⁴⁰⁴ Söz konusu veri için bkz. "2006 yılına Girenken Dış Politikamız", *Dışişleri Bakanlığı 2006 Mali Yılı Bütçe Tasarısının TBMM Genel Kurulu'na Sunulması Vesilesiyle Hazırlanan Kitapçık*, 21 Aralık 2005, s. 16.

⁴⁰⁵ Muzaffer Kutlay, *a.g.m.*, s. 27.

⁴⁰⁶ Bkz. "Sofya Metrosunun 2. Hattı Doğu ile Devrede", 6 Eylül 2012, *NTVMSNBC*, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25379749/>, (09.06.2014); "Kosova'nın Elektriği Çalık ve Limak'tan", *Sabah*, 14.05.2013.

kamuoylarını Türkiye'nin farklı amaçlar taşıdığına yönelik şüphelendirmiştir.⁴⁰⁷ Türkiye'nin Balkanlar'a yönelik aktif bir politika izlemesi "Neo-Osmanlılık" ile bağlantılı olarak görülmüş ve bu bağlamda Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun Ekim 2009'da Bosna Hersek'in başkenti Saraybosna'da düzenlenen "Osmanlı Mirası ve Günümüz Balkan Müslüman Toplulukları" isimli konferanstaki konuşmasına sıklıkla atıfta bulunulmuştur.⁴⁰⁸ Hâlbuki Davutoğlu söz konusu konuşmasında Balkanlar'ın Afrika-Avrupa-Asya kıtaları bağlamında stratejik merkezlerden biri olduğunu belirterek, bölgenin sadece 16. yüzyılda Osmanlı Devleti döneminde dünya politikasının merkezi olduğu söylemiş ve bunun yeniden gerçekleştirilebileceği vurgusunda bulunmuştur. Ayrıca Türkiye'nin politik diyalog, ekonomik karşılıklı bağımlılık ve işbirliği, entegrasyon ile kültürel uyum ve hoşgörü temelinde yeni bir Balkanlar istediğini açıklamıştır.⁴⁰⁹ Bu konuşma her ne kadar Türkiye'nin Balkanlar'da neo-Osmanlı emellere sahip olduğu şeklinde değerlendirilse de Davutoğlu, Aralık 2009'da "Neo-Osmanlılık" kavramını reddettiğini açıklamıştır.⁴¹⁰ Özetlemek gerekirse Türkiye, 2000'li yıllarda Balkanlar'da bölgesel ölçekte çok araçlı⁴¹¹ proaktif bir dış politika izlemiştir.

Balkanlar'daki devletlerle ikili ilişkilere de ayrı önem veren Ankara, 2000'li yıllarda bu hassasiyetini sürdürmüştür. Bulgaristan ile ilişkiler bu dönemde de

⁴⁰⁷ Bu konuda Yunanistan'da yapılan bir değerlendirme için bkz.

Liountri Christianna, "Turkey's Balkan Policy under the AKP", 26 March 2013, <http://www.defencegreece.com/index.php/2013/03/turkeys-balkan-policy-under-the-akp/>, (30.06.2014). Ayrıca bkz. Zarko Petrovic – Dusan Reljiv, "Turkish Interests and Involvement in the Western Balkans: A Score-Card", *Insight Turkey*, Vol.13, No.3, 2011, s. 166.

⁴⁰⁸ Hajrudin Somun, "Turkish Foreign Policy in The Balkans and Neo-Ottomanism: A Personal Account", *Insight Turkey*, Vol.13, No.3, 2011, s. 35-39.

⁴⁰⁹ Dusan Reljic, "Turkey in the Western Balkans: Delight and Distress", *International Conference: Turkey as a New Regional Power? Perspectives of Turkey's Foreign and Security Policy, Südosteuropa-Gesellschaft*, Berlin 29-30 June 2010, http://www.suedosteuropagesellschaft.com/framescontent/projekte/2010/conference_berlin_turkey/reljic_beitrag.pdf, s.3, (30.06.2014).

⁴¹⁰ "Principles on Turkish Foreign Policy, an adress by H. E Foreign Minister of Turkey Ahmet Davutoğlu", *SETA Foundations's Washington DC Branch*, 8 December 2009, s.4, <http://arsiv.setav.org/ups/dosya/14808.pdf>, (30.06.2014).

⁴¹¹ Söz konusu araçlara kültürel unsurlar bağlamında Türk dizileri de ilave edilebilir. Örneğin Avrupa Birliği Bakanı ve Başmüzakereci Egemen Bağış, dizilerin Türk dış politikasında bir güç haline geldiğini söylemiştir. Söz konusu haber için bkz. "Bağış: Dizileri Dış Politikamızda Bir Güç Haline Geldi", *Anadolu Ajansı*, 18 Ocak 2013. Resmî olarak dış politikada araç olarak kullanılıp kullanılmadıkları tartışma götürse de 2008 sonrası dönemde Türk dizileri Balkanlar'da oldukça popüler hale gelmiş ve Türkiye'nin tanıtımında kültürel bir araç olmuşlardır. Bkz. "Türk Dizileri Balkanlar'ı Fethetti", *Yeniçağ*, 22 Haziran 2014.

1990'lı yıllara paralel olarak gelişen bir grafik çizmiştir. Öyle ki Davutoğlu ikili ilişkilerin ve işbirliğinin bölgede model olacak kadar iyi olduğunu ve iki ülkenin çıkarına seyrettiğini belirtmiştir.⁴¹² İkili ticari ilişkiler 2000 sonrasında ivme kazanmış, ülkedeki Türk azınlığın durumunun iyileştirilmesine paralel olarak siyasi, diplomatik ve askeri ilişkilerde de pozitif anlamda somut gelişmeler yaşanmıştır.⁴¹³ Bu dönemde Ankara, Sofya'nın NATO üyelik hedefine ulaşması konusunda köprü işlevi de üstlenmiştir.

Öte yandan, Romanya'yla ilişkiler de bu dönemde gelişme kaydetmiştir. Bölgesel meselelerde (1990'larda Bosna krizi ve 2000'li yıllarda Kosova'nın bağımsızlığı gibi) iki ülke farklı görüşlere sahip olsalar da bu durum ikili ilişkilere yansımamıştır. Türkiye, Bulgaristan örneğinde olduğu gibi, Romanya'nın da NATO üyeliğini desteklemiş ve bu ülkenin komünizm sonrası dönemde demokratikleşmesi ve serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde teşvik edici olmuştur. 2000'li yıllarda iki ülke arasındaki ticari ilişkiler yeni dönemde ivme kazanırken Romanya'daki Türk müteahhitlerinin yatırımları artarak devam etmiş ve Romanya Türkiye'nin Balkanlar'daki en büyük ticaret ortağı haline gelmiştir.⁴¹⁴

2000'li yıllarda Arnavutluk'la iyi ilişkilerini sürdüren Türkiye, 2008'de Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesinin hemen ardından yeni devleti tanıyan ilk devletlerden biri olmuştur. Bu bağlamda nüfusunun hâkim çoğunluğu Müslüman olan her iki Arnavut devletiyle de ilişkilerine özen göstermiştir. 1990'lı yıllarda Makedonya'ya çok yönlü yardımda bulunan Türkiye, 2001 yılında ülkede başlayan Makedon-Arnavut çatışmasında Makedonya'nın toprak bütünlüğünü savunmuş ve Üsküp yönetiminin yanında yer almıştır. Ankara, ülkede yeni bir statü tesis eden 13 Ağustos 2001 tarihli Ohri Çerçeve Anlaşması'nın taraflarca imzalanması süreci sağlıklı bir politika takip ederken, Türkiye'nin yapıcı tutumundan duyulan memnuniyet Makedonya Cumhurbaşkanı Boris Trajkovski tarafından dönemin

⁴¹² “Dışişleri Bakanı Davutoğlu Bulgaristan'ı Uyardı”, *Milliyet*, 5 Ocak 2010, <http://www.milliyet.com.tr/disisleri-bakani-davutoglu-bulgaristan-i-uyardi/siyaset/siyasetdetay/05.01.2010/1182087/default.htm>, (30.06.2014).

⁴¹³ Bkz. Sibel Turan, *a.g.e.*, s. 85-100.

⁴¹⁴ “Türkiye'nin Balkanlar'daki En Büyük Ticaret Ortağı Romanya”, *Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB)*, <http://haber.tobb.org.tr/ekonomikforum/2011/12/030-033.pdf>, (30.06.2014).

Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'e iletilmiştir.⁴¹⁵ Türk-Yunan ilişkilerine bakıldığında, 1990'lı yıllarda savaşın eşiğinden dönülmüş ve Balkanlar'da ikili rekabet ön plana çıkmış olsa da 2000'li yıllarda bu görüntü değişmiştir. 1999 yılında iki ülkede yaşanan depremlerin ardından Ankara ve Atina arasında diyalog ve yakınlaşma süreci başlamıştır. İki ülke pek çok konuda anlaşmazlıklarını sürdürmekle birlikte, 1990'lı yıllarda Kardak Krizi nedeniyle gündeme gelen savaş senaryoları 2000'li yıllarda diplomasi gündeminden düşmüştür.

2.4. Söylem Özneleri Bağlamında 1991-2014 Yılları Arası Dönemde Türkiye'deki Siyasi Yapı

Söylemi inşa eden ana aktör olması nedeniyle 'özne', söylem analizi çalışmalarının çıkış noktasını oluşturmaktadır. Söyleyeni saptanmayan bir söylem analizi çalışmasının sağlıklı bulgulara ulaşamayacağından hareketle öznesiz bir söylemi kurgulamak mümkün değildir. Bu bağlamda, çalışmanın temel çerçevesine bağlı olarak 1991-2014 arası dönemde Türk siyasi yaşamında görev yapmış olan Cumhurbaşkanları ile bu süre zarfında kurulan hükümetlerdeki Başbakan ve Dışişleri Bakanlarının tespiti gerekmektedir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türk siyasal yaşamında keskin çizgilerle birbirinden ayrılan iki döneme tanıklık edilir. 1991-2002 arası dönemde Türk siyasetinde koalisyon hükümetleri dönemi kendisini gösterirken, 2002 sonrasında ise Ak Parti'nin tek başına iktidar olmasıyla kurulan Erdoğan hükümetleri dönemi yaşanmıştır. Dolayısıyla bu dönemde kurulan hükümetler bağlamında Türk siyaseti aktörel açıdan 1990'lı yıllarda çoklu, 2000'li yıllarda ise tekil bir görüntü oluşturmuştur.

Aşağıdaki Tablo I ve II.'de, Türkiye'de 1991-2014 yılları arasında görev yapan Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Dışişleri Bakanlarının isimlerine yer verilmiştir. Tablolara göre, 1990'lı yıllarda hızlı değişen Başbakan ve Dışişleri Bakanlarına karşın 2000'li yıllarda daha sabit bir durum mevcuttur. Söz konusu dönemde görevde bulunan Cumhurbaşkanları bağlamında ise 1982 Anayasası'nın 104. maddesinde belirtilen görev ve yetkiler gereği, periyodik değişen isimlere rağmen sistematik

⁴¹⁵ "Sezer Makedonya Cumhurbaşkanı ile Görüştü", *Hürriyet*, 21 Mart 2001.

işleyen bir yapı göze çarpmaktadır. Bu sebeple söylem özneleri saptanırken bahsedilen yıllar arasında görev sürelerindeki farklılıklar esas alınarak görev yapan Cumhurbaşkanları ve kurulan hükümetlerin Başbakan ve Dışişleri Bakanları şeklinde olmak üzere iki ayrı tablo oluşturulmuştur.

Tablo I. 1991-2014 Yılları Arasında Görev Yapan Cumhurbaşkanları⁴¹⁶

CUMHURBAŞKANLARI	SIRALAMASI	GÖREV SÜRELERİ
Turgut Özal	8. Cumhurbaşkanı	9 Kasım 1989 - 17 Nisan 1993
Süleyman Demirel	9. Cumhurbaşkanı	16 Mayıs 1993 - 16 Mayıs 2000
Ahmet Necdet Sezer	10. Cumhurbaşkanı	16 Mayıs 2000 - 28 Ağustos 2007
Abdullah Gül	11. Cumhurbaşkanı	28 Ağustos 2007 – 28 Ağustos 2014

Tablo I.'de isimleri yer alan Cumhurbaşkanlarının ortak özelliği ilgili mevzuat gereğince tarafından yedi yıllık bir dönem için TBMM tarafından seçilmiş olmalarıdır. 21 Ekim 2007 tarihinde Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesini öngören anayasa değişiklik paketiyle ilgili yapılan referandum sonucunda yüzde 69'luk bir oy oranıyla "evet" kararı çıkmış ve böylece Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından beş yıllık bir süre için seçilmesi uygulamasına geçilmiştir.⁴¹⁷ Ancak söz konusu beş yıllık süre şartı Anayasa Mahkemesi kararıyla referandum sırasında Cumhurbaşkanı olan Abdullah Gül'ü kapsamamıştır.⁴¹⁸ Dolayısıyla 1991-2014 arası dönemde Turgut Özal'ın 17 Nisan 1993 tarihinde vefat etmesi nedeniyle görev süresini tam anlamıyla dolduramaması haricinde Süleyman Demirel, Ahmet Necdet Sezer ve Abdullah Gül 7 yıl fiilen görevde bulunmuşlardır.

Tablo II.'de de görüldüğü üzere, Türk siyaseti 1990'lı yılları büyük oranda koalisyon hükümetlerinin yönetiminde geçirmiştir. Turgut Özal'ın 1989 yılında Başbakanlık'tan ve Anavatan Partisi'nin (ANAP) Genel Başkanlığı'ndan ayrılarak Çankaya'ya çıkmasının ardından hükümeti kurma görevini Genel Başkan seçilen Yıldırım Akbulut'a verse de Haziran 1991'de yapılan ANAP Kongresi'ndeki Genel Başkan değişikliğiyle beraber Mesut Yılmaz Başbakanlık görevine gelmiştir.

⁴¹⁶ Bkz. "Cumhurbaşkanlarımız", *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi*, <http://www.tccb.gov.tr/sayfa/cumhurbaskanlarimiz/>, (01.07.2014).

⁴¹⁷ Cumhurbaşkanı Artık Halk Seçecek", *BBC Turkish*, 22 Ekim 2007, http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2007/10/printable/071021_turkey_vote.shtml, (01.07.2014).

⁴¹⁸ "Gül'ün Görev Süresi Belli Oldu", *Sabah*, 15 Haziran 2012.

Tablo II. 1991-2014 Arası Dönemde Görev Yapan Başbakan ve Dışişleri Bakanları⁴¹⁹

HÜKÜMET ADI	BAŞBAKAN	DIŞİŞLERİ BAKANI	GÖREV SÜRESİ
47. Akbulut Hükümeti	Yıldırım Akbulut (ANAP)	Mesut Yılmaz (ANAP) Ali Bozer (ANAP) Ahmet Alptemocin (ANAP)	09.11.1989-23.06.1991
48. I. Yılmaz Hükümeti	Mesut Yılmaz (ANAP)	İsmail Sefa Giray (ANAP)	23.06.1991-20.11.1991
49. II. Demirel Hükümeti	Süleyman Demirel (DYP)	Hikmet Çetin (SHP)	20.11.1991-25.06.1993
50. I. Çiller Hükümeti	Tansu Çiller (DYP)	Hikmet Çetin (SHP) Mümtaz Soysal (SHP) Murat Karayalçın (SHP) Erdal İnönü (SHP)	25.06.1993-05.10.1995
51. II. Çiller Hükümeti	Tansu Çiller (DYP)	Coşkun Kırca (Dışarıdan)	05.10.1995-30.10.1995
52. III. Çiller Hükümeti	Tansu Çiller (DYP)	Deniz Baykal (CHP)	30.10.1995-06.03.1996
53. II. Yılmaz Hükümeti	Mesut Yılmaz (ANAP)	Emre Gönensay (DYP)	06.03.1996-28.06.1996
54. Erbakan Hükümeti	Necmettin Erbakan (RP)	Tansu Çiller (DYP)	28.06.1996-30.06.1997
55. III. Yılmaz Hükümeti	Mesut Yılmaz (ANAP)	İsmail Cem (DSP)	30.06.1997-11.01.1999
56. IV. Ecevit Hükümeti	Bülent Ecevit (DSP)	İsmail Cem (DSP)	11.01.1999-28.05.1999
57. V. Ecevit Hükümeti	Bülent Ecevit (DSP)	İsmail Cem (DSP)	28.05.1999-18.11.2002
58. Gül Hükümeti	Abdullah Gül (Ak Parti)	Yaşar Yakış (Ak Parti)	18.11.2002-14.03.2003
59. Erdoğan Hükümeti	Recep Tayyip Erdoğan (Ak Parti)	Abdullah Gül (Ak Parti)	14.03.2003-29.08.2007
60. II. Erdoğan Hükümeti	Recep Tayyip Erdoğan (Ak Parti)	Ali Babacan (Ak Parti) Ahmet Davutoğlu (Ak Parti)	29.08.2007-06.07.2011
61. III. Erdoğan Hükümeti	Recep Tayyip Erdoğan (Ak Parti)	Ahmet Davutoğlu (Ak Parti)	06.07.2011-29.08.2014

Ekim 1991’de yapılan genel seçimlerin galibi Doğru Yol Partisi (DYP) ile Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) arasında koalisyon hükümeti kurulmuştur. DYP-SHP koalisyon hükümeti döneminde Başbakan Demirel’in Özal’ın vefatı sonrasında Cumhurbaşkanlığına seçilmesi üzerine Başbakanlığa Tansu Çiller getirilmiştir. DYP ve SHP’nin anlaşması sonucu Aralık 1995’te erken seçime giden Türkiye’de sandıktan yine koalisyon hükümeti sonucu çıkmıştır. Bu seçimde Refah Partisi (RP) yüzde 21 ile birinci parti olmuş, peşi sıra ANAP ve DYP yüzde 19’ar oy almıştır. Ayrıca, Demokratik Sol Parti (DSP) ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) de TBMM’ye girmeyi başarmışlardır. RP’nin hükümet kuramamasının ardından kısa süreliğine ‘Anayol’ olarak da ifade edilen ANAP-DYP hükümeti kurulsa da ortaya çıkan anlaşmazlık sonucu koalisyon çökmüş ve Haziran 1996’da ‘Refahyol’ hükümeti (RP—DYP) oluşturulmuştur. ‘Refahyol’ hükümeti 1 yıl fiilen görevde kalırken, Haziran 1997’de hükümet istifa etmiş ve yerine bu kez de Anasol-D

⁴¹⁹ Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri için bkz. *Türkiye Büyük Millet Meclisi İnternet Sitesi*, http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukümetler.html, (01.07.2014).

(ANAP-DSP ve DTP⁴²⁰) koalisyon hükümeti kurulmuştur. 1,5 yıl boyunca devam eden Anadol-D hükümetinin erken seçim kararını almasının ardından Cumhurbaşkanı Demirel, erken seçime götürmek için 56. Hükümeti kurma görevini DSP'ye verirken, 18 Nisan 1999'da yapılan seçimlerinden sonra 57. Hükümet Bülent Ecevit'in Başbakanlığında DSP-MHP-ANAP koalisyonunda oluşturulmuştur.⁴²¹ Ne var ki bu hükümet de görev süresini dolduramadan sona ermiş ve 3 Kasım 2002 tarihinde erken genel seçime gitmiştir.

2000'li yıllarda ise Türk iç siyaseti 1990'ların etkisinden uzak bir şekilde biçimlenmiştir. Özellikle 3 Kasım 2002'de tek başına iktidara gelen Ak Parti, 2002'den sonra iktidarını aralıksız sürdürmüştür. Diğer bir deyişle Ak Parti 2002, 2007 ve 2011 yıllarında yapılan milletvekilliği seçimlerinden tek başına iktidar olarak sandıktan çıkmıştır. Erdoğan'ın siyasi yasağı nedeniyle 58. Hükümet Abdullah Gül tarafından oluşturulmuş, ancak Ocak 2003'te yasağı kalkan⁴²² Erdoğan, 59., 60. ve 61. dönem hükümetlerini kurmuştur. I. Erdoğan hükümeti döneminde Ağustos 2007'de Cumhurbaşkanı seçilinceye kadar Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten Gül'ün ardından, bu göreve Ali Babacan getirilmiştir. Mayıs 2009-Ağustos 2014 arası dönemde ise Dışişleri Bakanlığını Ahmet Davutoğlu sürdürmüştür.⁴²³

2.5. 1991-2014 Yılları Arası Dönemde Söylem Nesnelere Olarak Balkan Türklerinin Demografik, Hukuki ve Örgütsel Durumları

Söylem analizi çalışmalarında merkezi bir yere sahip olan 'nesne' analiz birimi olarak söylemin yönelim noktasını saptamaktadır. Diğer bir deyişle söylemde özne çıkış noktasıyken, nesnelere uygulama alanını yani hedefi ifade etmektedir. Böylece analizin 'neye' veya 'kime' yöneldiği saptanarak olası bir muğlaklık engellenmektedir. Bu kısımda, çalışmanın söylem nesnelere olarak belirlenen Balkan Türklerinin (Bulgaristan, Yunanistan, Makedonya, Kosova ve Romanya) 1991-2014

⁴²⁰ Demokratik Türkiye Partisi (DTP), Refahyol Hükümeti'ne tepki olarak istifa eden Hüsamettin Cindoruk liderliğindeki DYP'li bir grup milletvekili tarafından kurulmuş ve Parlamento'da yer almışlardır.

⁴²¹ 1990'lı yıllarda yapılan genel seçimlere ilişkin bkz. Mehmet Ö. Alkan, "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Seçimlerin Kısa Tarihi", *Görüş Dergisi*, No:39, Tüsiad Yayınları, İstanbul, 1999, s. 61.

⁴²² "Siirt Olmazsa Rize", *Sabah*, 2 Ocak 2003.

⁴²³ "Dışişleri Bakanları Listesi", *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı İnternet Sitesi*, http://www.mfa.gov.tr/_disisleri-bakanlari-listesi.tr.mfa, (01.07.2014).

yılları arası dönemdeki demografik, hukuksal ve kurumsal düzlemde durumları incelenmiştir.

Çalışmanın genelinde de görüleceği üzere Balkan Türklerini ülke bazında tanımlamak ve sıkça yapılan terminolojik yanlışlıklardan kaçınmak için özen gösterilmiştir. Tanımlamanın statüyü ve kimliği saptamak noktasında ifade ettiği önem nedeniyle konuyla ilgili kavramların özenle seçilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Çalışma kapsamında yapılan akademik literatür ve basın taramalarında gerek Türkiye’de gerek uluslararası ölçekteki bazı kullanımlarda “Bulgar Türkleri”, “Yunan Türkleri”, “Yugoslav Türkleri”, “Makedon Türkleri” vb. kavramlara rastlanmıştır. Söz konusu durum, İngilizce kaynaklara “Bulgarian Turks”, “Macedonian Turks”, “Romanian Turks” vb. ifadeler şeklinde yansırken, Bulgarca ve Makedonca kaynaklarda da “Bulgarskite Turtsi”, “Makedonskite Turtsi” gibi Türkçe ve İngilizce tanımların zaman zaman doğrudan çevirisi şeklinde yer aldıkları gözlenmiştir. Söz konusu tanımlar, Türk azınlıkların asimile oldukları veya çoğunluk grubun kimliğini taşımakta oldukları şeklinde bir sonuç ortaya çıkaracağından tarafımızca hatalı bulunmaktadır. Bu nedenle “Bulgar Türkleri”, “Rumen Türkleri” vb. nitelikteki iki etnik kimliğin bileşimini yansıtan tanımlar yerine, önce ülke/coğrafya adını, ardından etnik kimliği ifade eden “Bulgaristan Türkleri”, “Batı Trakya Türkleri”, “Makedonya Türkleri”, “Kosova Türkleri”, “Romanya Türkleri” gibi kavramlar kullanılmıştır. Bu bağlamda, “Türk azınlık”, “Türk kökenli Bulgaristan vatandaşları”, “Romanya’daki soydaşlar”, “Batı Trakya Müslüman-Türk azınlığı”, “Makedonya Türk toplumu”, “Kosova’da yaşayan Türkler” gibi anlamca birbirlerini karşılayan terimlere de Balkanlar’daki Türk grupları ifade etmek için çalışmada yer verilmiştir.

2.5.1. Bulgaristan Türkleri

Bulgaristan Türkleri demografik açıdan tarihsel süreç içerisinde azalan bir görüntü çizmiştir. Türkiye’ye yönelik göç olgusu XX. yüzyılın genelinde geçerliliğini korumuş ve Sofya yönetimince Bulgaristan’daki Türklerin nüfusu belli bir seviyesinin üzerine çıkması engellenmek istenmiştir. Bu bağlamda, 24 Ekim 1985 tarihinde SSCB lideri Gorbaçov ile Todor Jivkov arasında Sofya’da yapılan görüşmede Jivkov’un Gorbaçov’a Türklerin hâlihazırda 800 bin olduğunu ancak bu

sayının 2000 yılına kadar 1 milyonu bulacağını söyleyerek buna müsaade edemeyeceklerini belirtmesi⁴²⁴ Sofya'nın Türk azınlığın nüfusuna yönelik psikolojik sınırlarını göstermektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde de Bulgaristan'ın Türklerle ilgili demografik kaygıları devam etmiştir. 1989 yılında Türkiye'ye 300 binin üzerinde Türk'ün göç etmesi kısmen bu kaygıları hafifletse de demokratik dönemde periyodik olarak yapılan nüfus sayımlarına göre, resmi rakamlar Türklerin nüfusunu olandan daha az gösterme eğiliminde olmuştur. Örneğin, 1992'de yapılan demokratik dönemin ilk nüfus sayımlarında ülkenin toplam nüfusu 8.472.724 kişi iken Türklerin nüfusu 822.253 kişi olarak saptanmıştır.⁴²⁵ 2001 nüfus sayımında 746.664 kişi Türk olarak kaydedilmesine karşın, 2011'deki sayımlarda Türklerin nüfusu 588.318 olarak belirtilmiştir.⁴²⁶ 2001 ve 2011 nüfus sayımlarında Müslüman olan Pomaklara nüfus skalasında yer verilmemiş, buna koşut olarak Türkçe konuşan ve kendilerini Türk olarak tanımlayan Romanlar için ayrı bir sekme açılmıştır. Öte yandan, nüfus sayımları esnasında yurtdışında bulunan Bulgaristan vatandaşları da bu sayımlarda kendisine yer bulamamıştır.

Ülkenin etno-demografik dengeleri konusunda hassas olan Sofya'nın Türklerin sayısı konusunda stratejik bir politika izlediği görülmektedir. Türklerin yoğun olarak yaşadığı Doğu Rodoplar ile Kuzeydoğu Bulgaristan (Deliorman) bölgelerine ekonomik yatırımlar yapılmazken, Türklerin bu bölgelerden sessiz göçleri sürmektedir. Bu bağlamda, Soğuk Savaş sonrası dönemde 1990'lı yıllarda yaşanan makro ekonomik krizler ile 2000'li yıllarda Bulgaristan'a AB içerisinde serbest dolaşım hakkı gibi pek çok imkânın sağlanmasının ardından işsizlik nedeniyle çok sayıda Türk azınlık mensubu belirsiz periyotlarla Batı Avrupa ülkelerine göç etmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla, 2000'li yıllarla birlikte Türklerin sayısında bir düşüş söz konusu olsa da resmi verilerin bu düşüşü makro göstermeye çalıştığı görülmektedir. Bulgaristan'daki Türklerin nüfusu resmi

⁴²⁴ "Tato se Oplakva na Gorbi ot Prirast na Myusyulmani", 24 Chasa, 9 Mart 2010.

⁴²⁵ Ali Eminov, "The Turks in Bulgaria: Post 1989 Developments", *Nationalities Papers*, Vol.27, No.1, 1998, s. 33.

⁴²⁶ Bulgaristan Ulusal İstatistik Enstitüsü verilerinden aktarılmıştır. Bkz. *Statistical Reference Book Population Census 2011*, Sofia 2002, s. 41, http://statlib.nsi.bg:8181/isisbgstat/ssp/fulltext.asp?content=/FullT/FulltOpen/P_22_2011_SRB.pdf, (02.07.2014). Ayrıca 2001 nüfus sayımları için bkz. http://www.nsi.bg/Census_e/Census_e.htm, (02.07.2014).

olmayan verilere göre, 1 milyon civarında iken Bulgaristan Müslümanları Başmüftüsü Mustafa Hacı Aliş'e göre, bu sayı 1 milyonun üzerindedir.⁴²⁷ Türkler yoğun olarak Kırcaali, Razgrad, Şumnu, Silistre, Eski Cuma (Tırgovişte), Rusçuk (Ruse), Hacıoğlu Pazarcık (Dobriç) ve Burgaz şehirlerinde yaşamaktadır.

Bulgaristan Türklerinin hukuki durumuna bakıldığında, hayli zengin bir mevzuatın olduğu görülmektedir. İkili antlaşmalar bağlamında Türkiye'yi Bulgaristan Türklerinin hakları konusunda yükümlü kılan 1925 Türkiye-Bulgaristan Dostluk Antlaşması eskimiş olmakla beraber hâlihazırda geçerliliğini korumaktadır. Buna koşut olarak, 1968 yılında ikili devlet arasında imzalanan Serbest Göç Anlaşması gibi tarihsel süreç içerisinde Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye göçleri Ankara'nın Bulgaristan Türkleri konusunda söz sahibi devletlerden biri olması noktasında teamül hukuku oluşturmuştur. Öte yandan, uluslararası hukuk açısından doğrudan Bulgaristan Türklerini ilgilendirmemekle beraber BM mevzuatının insan haklarıyla ilgili metinleri önemlidir. Ayrıca, Bulgaristan 1992'de Avrupa Konseyi üyesi olduktan sonra Ekim 1997'de "Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi'ni"⁴²⁸ imzalamıştır. Söz konusu Sözleşme 1 Eylül 1999 tarihinde yürürlüğe girmiş ve ülkede Türk azınlığın hakları da güvence altına alınmıştır. Bulgaristan Türklerinin güncel anlamda hukuki durumunu saptayan bir diğer belge ise Bulgaristan Anayasası'dır. Yürürlükteki Anayasa'da Türk veya azınlık kelimelerine rastlanmazken, sadece Türklerle ilgili olabilecek 36/2. maddedeki "anadili Bulgarca olmayan vatandaşlar"⁴²⁹ ibaresi dikkat çekmektedir. Aşağıda inceleneceği üzere Balkanlar'daki diğer Türk azınlıkların hukuki durumlarıyla karşılaştırıldığında Bulgaristan Türklerinin anayasal tanımlama açısından oldukça geri kaldığı görülmektedir.

Kurumsal düzlemde Bulgaristan Türklerini siyasi, dini ve sivil toplum örgütleri bağlamında değerlendirmek mümkündür. Demokratik dönemde siyasi açıdan Türkler Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH) çatısı altında temsil edilirken, bu

⁴²⁷ "Glavniyat Müftia: İ Borbata s Koruptsiyata e Cihad", *Trud*, 1 Oktomvri 2009, <http://www.trud.bg/Article.asp?ArticleId=241538>, (02.07.20104).

⁴²⁸ Sözleşmenin tam metni için bkz. "Framework Convention for The Protection of National Minorities", <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/157.htm>, (02.07.2014).

⁴²⁹ "Konstitutsiya na Republika Bılgariya", *Narodna Sıbranie na Republika Bılgariya*, <http://www.parliament.bg/bg/const/>, (02.07.2014).

dönemde Türkler tarafından farklı partiler⁴³⁰ de kurulmuştur. 1990 yılının hemen başında Bulgaristan'daki Türkler de demokratik haklarını elde etmek için siyasallaşarak partileşme yoluna gitmişler ve 26-27 Mart 1990 tarihlerinde yapılan Kuruluş Konferansı'yla Ahmed Doğan'ın liderliğinde Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH) kurmuşlardır. Doğan, Konferans sonunda partiyi istediği vizyona uygun örgütlenme imkânına kavuşurken, HÖH liberal kodlarla süslenmiş ve etnik motiflerden olabildiğince arındırılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda HÖH'ün uzun vadeli bir denklem üzerine kurulduğu söylenebilir.⁴³¹ HÖH, Türkçe isimlerin iade edilmesi, "Doğan Yasası" olarak bilinen düzenlemeyle devlet tarafından el konulmuş gayrimenkullerin geri alınması ve Türkçe'nin seçmeli ders olarak müfredata konulması gibi azınlık haklarına ilişkin bir gelişmede önemli rol oynamıştır.⁴³²

Tablo III. HÖH'ün Bulgaristan Meclisindeki Milletvekili Sayısı

SEÇİM YILI	MİLLETVEKİLİ SAYISI
1990	23
1991	24
1994	15
2001	21
2005	34
2009	38
2013	36

⁴³⁰ Demokratik dönemde Türkler tarafından Türk Demokratik Partisi (TDP), Ulusal Hak ve Özgürlükler Hareketi, Kalkınma ve Eşitlik Partisi, Adalet Partisi, Demokratik Kanat Hareketi gibi siyasi partiler de kurulmuştur. Abdullah Uluyurt, "Balkanlar'daki Türk Toplulukları Siyasi Teşekkülleri", *Balkan Mektubu*, Sayı:15, Mart 2005, s. 30. HÖH'e alternatif olarak değerlendirilen bu partiler, hiçbir zaman HÖH için ciddi bir risk olmamış ve yeni dönemdeki bu siyasî hareketler, HÖH'ün genel kabul görmüş olan meşruiyetini zedeleyebilecek nitelik taşımamışlardır. Nuray Ekici, "Bulgaristan'da 'Hak ve Özgürlükler Hareketi' ve 25 Haziran 2005 Seçimlerinin Derinlemesine Analizi", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı:7, Güz 2005, s. 132. Son olarak HÖH'ten ayrılan Kasım Dal ve Korman İsmailov tarafından Aralık 2012'de Hürriyet Şeref ve Halk Partisi kurulmuştur. Bkz. *Narodna Partiq Svoboda i Dostoinstvo*, <http://www.npsd.bg/index.php/bg/>, (02.07.2014).

⁴³¹ Bkz. Nurcan Özgür Baklacioğlu, "Bulgaristan Göçmenlerinin Gündeminde Mülkiyet, Vatandaşlık, Sosyal Güvenlik Sorunları ve Siyasal Temsilin Önemi", Geçmişten Günümüze Asimilasyon ve Zorunlu Göçü Anma Etkinlikleri, İzmir BAL-GÖÇ ve Gaziemir Belediyesi Yayınları, İzmir, 26-27 Aralık 2009, s. 102-103. Ayrıca, HÖH'e yönelik 1990'lı yılların ilk yarısında açılan kapatma davaları partiyi Bulgaristan geneline hitap etme yoluna itmiştir. Söz konusu kapatma davalarının parti kimliğinde derin izlere sahip olduğu HÖH'ün sonraki politikalarında somut bir şekilde görülmektedir. Bulgaristan Anayasa Mahkemesi tarafından HÖH'ün kapatma davası hakkında tesis edilen karar için bkz. "Reşenie No:4 ot April 1992 g. po K.D. No:1/91 po iskane za...", *Sidırjanie, Konstitutsionen Sid na Republika Bulgariya*, <http://constcourt.bg/contentframe/contentid/1736>, (02.07.2014).

⁴³² Baskın Oran, "Balkan Türkleri Üzerine İncelemeler (Bulgaristan, Makedonya, Kosova)", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 48, Sayı:1, 1993, s. 127-128.

Tablo III.'de partinin seçim dönemleri sonrasında 240 sandalyeli Bulgaristan Parlamentosu'ndaki elde ettikleri milletvekili sayıları gösterilmiştir. Yıllara göre değişen sayılarda olmakla birlikte, tablodan Bulgaristan Türklerinin siyasi tercihlerini HÖH'ten yana yaptıkları anlaşılmaktadır.

Sofya'daki Başmüftülük kurumu Bulgaristan Türklerinin dini örgütlenmesini oluşturmaktadır. Kuruluşunun temeli 1878'deki Berlin Antlaşması'na uzanırken, Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında imza edilen İstanbul Protokolü ve Sözleşmesi (1909) ile 1913 Antlaşması ve Müftülüklerle ilgili Sözleşme gibi siyasi metinlerde statüsü ayrıntılı olarak saptanmıştır.⁴³³ Kurum, XX. yüzyılda varlığını devam ettirse de özellikle 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren yeniden yapılanma dönemine girmiştir. Dini bir örgütlenme olarak Başmüftülük, sadece Türklere değil, aynı zamanda ülkedeki diğer Müslüman gruplar olan Pomaklara ve Romanlara yönelik de hizmet vermektedir. Bulgaristan'da 18 ilde bölge müftülüğü bulunan Başmüftülük, 3 imam hatip lisesi ile Sofya'da Yüksek İslam Enstitüsü'ne sahip olmakla beraber Türkiye'ye yüksek öğrenim görmeleri için çok sayıda öğrenci de göndermektedir.⁴³⁴ Dolayısıyla Bulgaristan Müslümanları Başmüftülüğü Ankara'daki Diyanet İşleri Başkanlığı'yla yakın ilişkiler içindedir. Öyle ki Başmüftülük personeli ile müftülerin maaşları Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesinden karşılanmaktadır.⁴³⁵

Demokratik dönemde sivil toplum örgütü faaliyetleri açısından Bulgaristan'daki Türkler 1990'lı oldukça cılız bir görüntü çizmişlerdir. Bu dönemde komünist dönemden kalma yerleşik örgütlenme kalıpları nedeniyle sivil inisiyatifle kurulan derneklere pek rastlanmazken, Türkler daha çok HÖH merkezli hareket etmişlerdir. Aslında Bulgaristan'daki Türklerin sivil toplum örgütleri bağlamında en aktif oldukları yer olarak Türkiye ön plana çıkmaktadır. Türkiye'de faaliyet gösteren Bulgaristan Türklerinin sivil toplum örgütlerinin sayısını güncel olarak tam anlamıyla tespit etmek mümkün olmasa da 2006 yılı verileri itibariyle Balkanlar'a

⁴³³ Bkz. Bilal Şimşir, *a.g.e.*, s. 480-487.

⁴³⁴ Bulgaristan Müslümanları Başmüftüsü Mustafa Hacı Aliş ile tarafımızca yapılan söyleşi için bkz. "Balkanlar'da Türk Kimliği ve İzi Kaybolmayacak", *Balkanlar'da Türk Kültürü*, Ocak-Şubat 2010, Sayı:79, s. 18-25.

⁴³⁵ Kemal Hakkı Kılıç, "Diyanet İşleri Başkanlığı'nca Bulgaristan'a Yapılan Yardımlar", *Diyanet*, Ağustos 2009, Sayı:124, s. 16.

yönelik faaliyet gösteren 212 dernekten, 124'ünün Bulgaristan Türklerine yönelik olduğu anlaşılmaktadır.⁴³⁶ 2000'li yıllarla birlikte Bulgaristan'daki sivil toplum örgütlerinin sayısında kısmen artış olmuştur. Hâlihazırda faaliyet gösteren Bulgaristan'daki Türklerin sivil toplum örgütleri şu şekilde sıralanabilir: Kırcaali Ömer Lütfi Kültür Derneği, Şumnu Nazım Hikmet Türk Kültür Evi, Burgas Recep Küpçü Türk Kültür Merkezi, Rusçuk Türkiye ile İlişkiler Derneği – Güneş, Şumnu Biz Derneği, Güney Bulgaristan Türkçe Öğretmenleri Derneği, Kuzey ve Doğu Bulgaristan Türkçe Öğretmenleri Derneği, Kültürel Etkileşim Derneği.

2.5.2. Batı Trakya Türkleri

Batı Trakya Türklerinin tarihsel süreç içerisinde demografik açıdan durağan bir görüntü çizdiği görülmektedir. Öyle ki Yunanistan'da 1951 yılı sonrasında yapılan nüfus sayımlarında ülkedeki etnik ve dini azınlık gruplarına yer verilmemektedir. Bu durum Batı Trakya'daki Müslüman Türk azınlığın nüfusunu tespit etme noktasında güç bir durum ortaya çıkarırken, Batı Trakya Türklerinin nüfusunun 150.000 civarında olduğu belirtilebilir. Buna paralel doğrultudaki bir diğer bulgu ise Yunanistan İçişleri Bakanlığı'na bağlı Bölge Genel Sekreterliği tarafından 2012 yılında yapılan açıklamada, Sekreterliğin görev sahası içerisindeki bölgede⁴³⁷ Müslüman nüfusun 140.000-150.000 civarında olduğunun ifade edilmesidir.⁴³⁸ 2011 yılında Yunanistan'da yapılan son nüfus sayımlarında ülkenin toplam nüfusu 10 milyon 815 bin 197⁴³⁹ olarak tespit edilmekle birlikte, ülkedeki Türklerin genel nüfusa oranı yaklaşık yüzde 1.4 seviyesindedir.

Öte yandan, Soğuk Savaş döneminde Batı Trakya Türkleri Avrupa'ya ve Türkiye'ye göç etseler de her iki yönde de göç eden kişilerin net sayılarına ulaşmak

⁴³⁶ Sait Yusuf, "Türkiye'ye Yönelik Soydaş Göçü ve Sonuçları", *Balkan Mektubu*, Sayı:18, Yıl:2006, s. 6.

⁴³⁷ Söz konusu Bölge Genel Sekreterliği'nin faaliyet alanı Doğu Makedonya olarak ifade edilen Kavala, Drama, Taşöz illeri ile Batı Trakya'yı da içeren Rodop, İskeçe ve Meriç illerini kapsamaktadır.

⁴³⁸ Pervin Hayrullah-Ali Hüseyinoğlu-Cemil Kabza, "A Report on Western Thrace Turkish Minority", *PEKEM Research Center*, Komotini, 2014, s. 6.

⁴³⁹ 2011 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımlarının sonucuna ilişkin yapılan basın açıklaması için bkz. "Press Release - Announcement of the demographic and social characteristics of the Resident Population of Greece according to the 2011 Population – Housing Census", *Hellenic Statistical Authority*, Piraeus, 23 August 2013, http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/General/nws_SAM01_EN.PDF, (2.1.2015).

mümkün değildir. Avrupa'ya göç eden (özellikle Almanya'ya yönelik) Batı Trakya Türkleriyle ilgili yapılan tahminlerde 1970-73 yılları ile 1988-1991 yılları olmak üzere iki ana göç dalgasından bahsedilmesinin yanı sıra bu göçlerde toplamda 30.000 civarında Türk'ün göç ettiği belirtilmektedir.⁴⁴⁰ 1970-73 yıllarında yaşanan göçte Yunanistan'daki askeri cunta yönetiminin Kıbrıs ölçeğinde yaşanan gelişmeler nedeniyle Türk azınlık üzerinde baskısını artırması etkili olurken, 1988 yılında başlayan göçlerde ise doğrudan Yunanistan'ın azınlığın etnik kimliğini göz ardı eden baskı politikaları ana vektör olmuştur. Batı Trakya'dan Türkiye'ye yönelik bu dönemde yaşanan göçlere bakıldığında, kitlesel ölçekli olmasa da bireysel ve küçük gruplar halinde göç eyleminin gerçekleştiği görülmektedir. Bu bağlamda, söz konusu göç eyleminin 1970'li ve 1980'li yıllarda yoğunlaştığı ve bu sayının on binlerle ifade edildiği belirtilebilir. Bu göçlerin dışında Yunanistan İçişleri Bakanlığı tarafından 2005 yılında yapılan açıklamada Vatandaşlık Kanunu'nun 19. maddesi⁴⁴¹ kapsamında 1998 yılına kadar 46.638 Türk'ün vatandaşlıktan çıkarılarak haymatlos (vatansız) durumuna düşürüldüğü ifade edilse de Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI) raporlarına göre bu sayı 60.000 olarak ifade edilmektedir.⁴⁴² Batı Trakya'da hâlihazırda yaşayan Türklerin dışında Türkiye'de ve Avrupa'da azımsanmayacak sayıda Batı Trakyalı soydaşlar bulunmaktadır.

Batı Trakya Türklerinin hukuki durumlarına bakıldığında, Lausanne Barış Antlaşması'nın azınlığın statüsünü doğrudan saptadığı görülmektedir. Antlaşma'nın 45. maddesinde Türkiye'deki gayrimüslim azınlıklara tanınan hakların "mütekabiliyet" çerçevesinde Yunanistan'daki Müslümanlara tanınması öngörülse de

⁴⁴⁰ Cem Şentürk, "Batı Trakya Türklerinin Avrupa'ya Göçleri, Buldukları Ülkelerdeki Yaşam Koşulları ve Kimlik Algılamaları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, Kış 2008, s. 430. Söz konusu göç verilerine Almanya'da dünyaya gelen Batı Trakya Türkü soydaşlar dâhil değildir.

⁴⁴¹ 1955 tarihli ve 3370 sayılı Yunan Vatandaşlık Kanunu'nun 19. maddesi şu şekildedir: "*Yunan olmayan (Non-Greek) etnik kökenden bir kişi, geri dönme niyeti olmaksızın Yunanistan'dan ayrılırsa, bu kişinin Grek yurttaşlığını yitirdiğine hükmedilebilir. Bu hüküm, yurtdışında doğmuş ve oturmakta olan Yunan-olmayan etnik kökenli kişilere de uygulanır. Ana babasının ikisi birden veya hayatta olanı yurttaşlığını yitirmiş olan reşit olmayan çocuklardan yurt dışında yaşayanlar da yurttaşlığını yitirmiş olarak ilan edilebilir. Yurttaşlık Konseyi'nin aynı yönde alacağı karara dayanarak bu konularda İçişleri Bakanı hüküm verir.*" Baskın Oran, *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları 2, Ankara, 1986, s.111.*

⁴⁴² "Yunanistan'daki Türk Varlığı", *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi*, <http://www.mfa.gov.tr/bati-trakya-turk-azinligi.tr.mfa>, (2.1.2015), "ABTTF'dan 19.Madde Atağı", *Gündem*, 26 Ağustos 2005, Sayı:441; Ayrıca bkz. "Greece: The Turks of Western Thrace", *Human Rights Watch*, Vol.11, No.1, January 1999, s.2.

bunun azınlığa pratikte yansımaları gerçekleşmemiş, bilakis söz konusu Antlaşma hükümlerinin ihlal edilmesinden kaynaklanan azınlık sorunları meydana gelmiştir. Diğer taraftan, Yunanistan 1997 yılında Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi'ni imzalamış olsa da⁴⁴³ söz konusu Sözleşme, Parlamento tarafından onaylanmadığı için yürürlük kazanmamıştır. İç hukuk bağlamında Yunanistan Anayasası'nda "azınlık" kavramına rastlanmamaktadır.⁴⁴⁴ Bu bağlamda, Lausanne Barış Antlaşması Batı Trakya Türkleri için hukuki açıdan ana dayanak noktası olmaktadır.

Siyasi açıdan Batı Trakya Türkleri dönemden döneme farklılık taşıyan bir görünüme sahiptir. 1989 yılında bağımsız milletvekili olarak Dr. Sadık Ahmet (Rodop ili) ve İsmail Rodoplu (İskeçe ili) Yunanistan Parlamentosu'na girerken, 1990 yılındaki genel seçimlerde ise Dr. Sadık Ahmet (Rodop ili) ve Ahmet Faikoğlu (İskeçe İli) bağımsız milletvekili olmuşlardır.⁴⁴⁵ 1991 yılında Dr. Sadık Ahmet'in liderliğinde Dostluk, Eşitlik ve Barış Partisi (DEB) kurulmuş ve günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.⁴⁴⁶ Ne var ki 1993 yılında yapılan genel seçimler öncesinde gerek siyasi partiler gerekse bağımsız adaylar için yüzde 3'lük seçim barajı şartının getirilmesi azınlık aleyhine sonuç doğurmuştur. 1993-1996 yılları arasında Parlamento'da ilk kez hiç Türk vekil bulunmazken, 1996 sonrasında ise Türk azınlık temsilcilerini Yunan partileri bünyesinden aday göstermek suretiyle Atina'ya göndermektedir.⁴⁴⁷ Tabloda da görüldüğü üzere, Batı Trakya Türkleri 300 sandalyeli

⁴⁴³ "Geographical Reach of the FCNM", *Council of Europe*, http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/1_AtGlance/PDF_MapMinorities_bil.pdf, (2.1.2015).

⁴⁴⁴ Yürürlükteki Yunanistan Anayasası için bkz. "The Constitution of Greece", <http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/001-156%20aggliko.pdf>, (2.1.2015).

⁴⁴⁵ Ali Hüseyinoğlu, "Balkanlar'daki Azınlıklar ve Siyasi Katılım: Batı Trakya Türkleri (Yunanistan) Örneği", *Türk Dünyası Kültürel Değerleri Uluslararası Sempozyumu, 4-8 Kasım 2013, ed. Burhan Sayılır*, Eskişehir, 2014, s. 136.

⁴⁴⁶ Dostluk, Eşitlik ve Barış (DEB) Partisi için bkz. www.debpartisi.org.

⁴⁴⁷ Sadık Ahmet'in 1995'te esrarengiz bir şekilde ölümünden 1 yıl sonra azınlık mensupları yüzde 3'lük barajı sorgulamak veya azınlık politik çıkarılarının hangi noktada olduğunu tartışmak yerine ana akım Yunan siyasi partilerine yönelmiştir. Sebahattin Abdurrahman, "The Struggle for Effective Representation in the Greek Parliament: Friendship-Equality-Peace Party and the Western Thrace Turks", *History Studies*, Vol.6, No.2, February 2014, s. 10. Sadık Ahmet'in DEB Partisi Genel Başkanı olduğu dönemde Genel Sekreterlik görevinde bulunan ve daha sonra milletvekili olarak görev yapan Ahmet Hacıosman bu durumu liderin vefatı sonrası ortaya çıkan boşluğa bağlamaktadır. *Azınlık Eski Milletvekili Ahmet Hacıosman ile Tarafımızca Yapılan Röportaj*, Gümölcine, 24.04.2015.

Yunanistan Parlamentosu'nda hiçbir dönem 3'ün üzerinde milletvekiline sahip olamamıştır.

Tablo IV. Batı Trakya Türk Milletvekilleri (1989-2014)⁴⁴⁸

GENEL SEÇİMLER	MİLLETVEKİLİ VE PARTİSİ
1989	Dr. Sadık Ahmet (Bağımsız Liste) İsmail Rodoplu (Bağımsız Liste)
1990	Dr. Sadık Ahmet (Bağımsız Liste) Ahmet Faikoğlu (Bağımsız Liste)
1993	---
1996	Galip Galip (PASOK) Mustafa Mustafa (Sol Koalisyon) Birol Akifoğlu (Yeni Demokrasi)
2000	Galip Galip (PASOK)
2004	İlhan Ahmet (Yeni Demokrasi Partisi)
2007	Ahmet Hacıosman (PASOK) Çetin Mandacı (PASOK)
2009	Ahmet Hacıosman (PASOK) Çetin Mandacı (PASOK)
2012	Ahmet Hacıosman (PASOK) Ayhan Karayusuf (SYRIZA) Hüseyin Zeybek (SYRIZA)

Dini örgütlenme açısından Batı Trakya Türkleri ikili bir yapıya sahiptir. 1984 yılında Gümülcine Müftüsü Hüseyin Mustafa'nın vefat etmesinin ardından ortaya çıkan müftülük krizi günümüze kadar çözümsüz kalmıştır. Bu tarihten sonra Yunan makamları İl Müftülerini (İskeçe, Rodop ve Meriç İlleri) kendisi atama yoluna giderken, Batı Trakya Türkleri ise Lausanne Barış Antlaşması düzenlemeleri kapsamında kendi müftülerini seçme hakkına sahip olduklarını savunmaktadır. Bu bağlamda birbirinden farklı iki örgütlenme ortaya çıkmıştır. Bulgaristan örneğinin aksine Yunanistan'da Başmüftülük kurumu bulunmamaktadır.⁴⁴⁹ Müftülükler azınlığa din hizmetleri sunmasının yanı sıra Batı Trakya Türklerinin sosyal ve kültürel hayatlarında önemli roller üstlenmektedir.⁴⁵⁰ Hâlihazırda Batı Trakya'da 320

⁴⁴⁸ Bkz. Özer Hatip, *Yunan Parlamentosu'nda Görev Yapmış Batı Trakya Türk Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri (Lozan'dan Günümüze)*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, İzmir, 2014, s. 126-179.

⁴⁴⁹ 1913 Atina Antlaşması'nın 11. maddesi kapsamında Yunanistan'da Başmüftülük kurumu tesis edilmesi öngörülmüşse de Yunanistan bu kurumun açılmasına izin vermemiştir. Bkz. Turgay Cin, *Yunanistan'daki Türk Azınlığın Hukuki Özerkliği*, Orion Kitabevi, Ankara, 2009, s. 31-33 ve s. 67-72; Turgay Cin, "Batı Trakya Türklerinin Hukuki Statüsü Sorunları ve Avrupa Birliği", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:11, Sayı:1, 2009, s. 156-158.

⁴⁵⁰ Gümülcine Seçilmiş Müftüsü İbrahim Şerif kendisiyle gerçekleştirdiğimiz söyleşide, Lausanne Barış Antlaşması kapsamında Batı Trakya Türklerinin İstanbul'daki Rumların karşılığı olarak bırakıldıklarını ve antlaşma hükümleri kapsamında Osmanlı devrinde kadıların yaptığı bütün işlemlerin müftülere devredildiğini belirtmiştir. Bu bağlamda, Şerif Batı Trakya azınlık hayatında dini

civarında cami bulunurken⁴⁵¹, azınlığın seçilmiş müftüleri olarak Gümülcine’de (Rodop ili) İbrahim Şerif, İskeçe’de Ahmet Mete görev yapmaktadır.

Batı Trakya’daki sivil toplum örgütlenmelerine bakıldığında, sayısal açıdan zengin bir tabloyla karşılaşılmaktadır. Gümülcine ve İskeçe illerinde yoğunlaşan derneklere Meriç ilinde de rastlanmaktadır. Gümülcine Türk Gençler Birliği (1928) ve İskeçe Türk Birliği (1927) gibi oldukça köklü bir geçmişe sahip olan derneklerin yanı sıra Batı Trakya Azınlığı Yüksek Tahsilliler Derneği, Batı Trakya Türk Öğretmenler Birliği gibi azınlık kültür hayatında etkili sivil toplum örgütlerinden de bahsedilebilir. Bununla birlikte azınlığın siyaset ve din adamları ile kanaat önderlerinin bir araya gelerek azınlığa ilişkin önemli gelişmelerde etkin bir görev üstlenen Batı Trakya Türk Azınlığı Yüksek Danışma Kurulu, azınlığın çatı örgütlenmesi görünümündedir.⁴⁵² Öte yandan, Yunanistan dışında da Batı Trakya Türklerinin sivil toplum örgütlerine mevcuttur. Türkiye’de Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği (BTTTD) adı altında 18 şubesi bulunurken Avrupa’da da ana ağırlık noktası Almanya olmak üzere Avrupa Batı Trakya Türk Federasyonu (ABTTF) faaliyet göstermektedir.⁴⁵³ Dolayısıyla Batı Trakya Türklerinin Yunanistan’da ve Yunanistan dışında güçlü sivil toplum örgütü yapılanmasının bulunduğu görülmektedir.

2.5.3. Makedonya Türkleri

Makedonya Türkleri XX. yüzyılda demografik açıdan azalan bir görüntü çizmiştir. Türkiye’ye yönelik göçler bu azalmanın ana dinamiğini oluştururken, bu göçlerin alt yapısında tarihsel etkenlerin yanı sıra Yugoslavya yetkilileri tarafından Türkiye’nin Batı Bloğunda yer alması nedeniyle ülkedeki Türklerin tehdit olarak

hizmetler dışında evlenme, boşanma, nafaka, miras, vasi tayini gibi çeşitli görevleri de yerine getirdiklerini açıklamıştır. Bkz. *Gümülcine Seçilmiş Müftüsü İbrahim Şerif ile Tarafımızca Yapılan Röportaj*, Gümülcine, 24.04.2015.

⁴⁵¹ *Gümülcine Seçilmiş Müftüsü İbrahim Şerif ile Tarafımızca Yapılan Röportaj*, Gümülcine, 24.04.2015.

⁴⁵² Bkz. Fehim Kelahmet, *Batı Trakya Türk Azınlığı Yüksek Kurulu Yürütme Komitesi Danışma Kurulu Belgeleri (1984-2005)*, BTTADK Yayınları, Gümülcine, 2006, s. 17-22.

⁴⁵³ Türkiye’de ve Avrupa’daki Batı Trakya Türklerinin dernekleri için bkz. www.bttd.org.tr ve www.abtff.org. Yunanistan dışındaki Batı Trakya Türkleri örgütlenmesi için Bkz. Cafer Alioğlu, *Dünden Bugüne Batı Trakya*, Bursa, 2005, s. 187-460.

görülmesi yatmaktadır.⁴⁵⁴ Zira Soğuk Savaş döneminin başlamasının hemen ardından Türklerin Türkiye göçleri Yugoslavya yönetimi tarafından teşvik edilmiştir.

Tablo V. Etnik Gruplar İtibarıyla Makedonya Nüfusu ve Türkler⁴⁵⁵

YILLAR	MAKEDONLAR	ARNAVUTLAR	TÜRKLER	SIRPLAR	TOPLAM
1953	860.699	162.524	203.938	35.112	1.294.371
1961	1.000.854	183.108	131.481	42.728	1.392.491
1971	1.142.375	279.879	108.552	46.465	1.617.121
1981	1.279.328	377.208	88.591	44.468	1.828.884
1991	1.328.178	441.987	78.880	42.775	1.964.285
1994	1.295.694	444.104	78.019	40.228	2.063.964
2002	1.297.981	509.083	77.959	35.939	2.022.547

Tablo V.'te Makedonya'daki etnik gruplar itibarıyla Türklerin yıllar içerisinde nüfus değişimleri gösterilmiştir. Bu bağlamda, Makedonya'daki Türklerin sayısının sistematik olarak azaldığı görülmektedir. Ne var ki söz konusu nüfus verileri net sayısal veriler olarak aktarılmışsa da yine de yaklaşık değerleri içermektedir. Zira XX. yüzyılın ikinci yarısında Yugoslavya yetkilileri tarafından Arnavutlara yapılan baskılar nedeniyle bu nüfus kitlesinin bir bölümünün belli nüfus sayımlarında kendilerini Türk olarak kaydettirme eğiliminde olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁵⁶ Görüldüğü üzere, Makedonya Türkleri 1953 yılında yapılan nüfus sayımındaki 203.938 sayısından yaklaşık 40 yıl sonra yapılan 1994 nüfus sayımlarında⁴⁵⁷ 78 bin seviyesine gerilemiştir. Diğer bir deyişle 40 yıl içerisinde Makedonya'daki Türklerin nüfusu yüzde 50'den fazla bir oranda azalma göstermiştir. Ülkede nüfus verileri 2002 yılında yapılan sayımdan beri güncellenmezken, 2011'de yapılmakta olan nüfus sayımları Arnavutların protestosu

⁴⁵⁴ Emel Osman Çavuşoğlu, Çözülmeyen Düğüm Makedonya Sorunu ve Makedonya Türkleri, *Balkan Türkleri: Balkanlar'da Türk Varlığı*, der. Erhan Türbedar, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2003, s. 141.

⁴⁵⁵ Ömer Turan, "Makedonya'da Türkler", *Dünden Bugüne Makedonya Sorunu*, der. Murat Hatipoğlu, Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2002, s. 170. Ayrıca, Makedonya Devlet İstatistik Ofisi verileri için bkz. "Census of Population, House and Dwellings in the Republic of Macedonia, 2002", *Republic of Macedonia State Statistical Office*, <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/knigaXIII.pdf>, s. 34, (18.07.2014).

⁴⁵⁶ Hugh Poulton, *Who Are The Macedonians?*, Bloomington: Indiana University Press, Second Edition, 2000, s. 138-139.

⁴⁵⁷ 1991 ve 1994 yılları arasındaki 3 yıl gibi kısa bir süre bulunmasına karşın kendini Türk olarak kaydettirenlerin sayısındaki farklılık Torbeş grubunun seçiminden kaynaklandığı düşünülmektedir. Zira sayımlarda Müslüman olan ancak Makedonca konuşan Torbeşler üzerinde çeşitli propagandalar yapıp tedbirler alınmasına karşın bu grup kendisini Türk olarak kaydettirme eğiliminde olmuştur. Özetle Torbeşler etnik aidiyet anlamında kendilerini Türklere daha yakın hissetmektedir. Bkz. İlker Alp, "Makedonya üzerindeki Mücadeleler ve Makedonya Cumhuriyeti", *Dünden Bugüne Makedonya Sorunu*, der. Murat Hatipoğlu, Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2002, s.80; Hugh Poulton, *Who Are The Macedonians?*, s. 208.

nedeniyle iptal edilmiştir.⁴⁵⁸ Günümüzde Makedonya Türkleri ülkenin genelinde dağınık bir şekilde yaşamaktadırlar. Ülkenin batısında Üsküp, Gostivar, Ohri, Kalkandelen (Tetova), Kırçova, Struga, Debre şehirlerinde yaşayan Türkler, doğuda ise Köprülü, Ustrumca, Radoviş ve İştip'te bulunmaktadır. Bahsedilen çeşitli parametrelerin etkisiyle Makedonya'daki Türklerin sayısı azalma eğiliminde olsa da hâlihazırda ülkenin değişik yerlerinde yaklaşık 100 bin Türk yaşamaktadır.

Makedonya'daki Türklerin hukuki durumuna bakıldığında, Yugoslavya döneminde Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti'nde azınlık statüsüne sahip etnik bir grup olduğu görülmektedir. Zira Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nde Makedonlar, Sırp, Hırvatlar, Slovenler, Karadağlılar ve Müslümanlar “kurucu halklar” olarak tanımlanırken, Türkler ise Makedonya ölçeğinde etnik gruplardan biri olarak çeşitli azınlık haklarından yararlanmışlardır.⁴⁵⁹ Makedonya'nın bağımsızlık ilanından sonra kabul edilen 1991 Anayasası'nın önsözünde Türklerin ülkenin bir parçası olduğu belirtilmekle birlikte, Makedonya'nın Makedonların ulus devleti olarak kurulduğu ifade edilmiştir.⁴⁶⁰ Söz konusu durum 1990'lı yıllarda Arnavutların tepkisine neden olurken, Ohri Çerçeve Antlaşması'nın imzalanmasına giden sürecin başlangıcı olmuştur. Güncel anlamda Makedonya Türklerinin haklarının hukuki çerçevesi 13 Ağustos 2001 tarihinde imzalanan Ohri Çerçeve Anlaşması ile çizilmiştir.⁴⁶¹ Bu antlaşma ülkedeki etnik grupların ana dillerinde eğitim alma ve yerel yönetimlerde resmi işlemlerde kendi dillerini kullanma konusunda çeşitli özgürlükleri içermektedir. Bu bağlamda, Makedonya'daki Türkler ilk ve ortaokul seviyesinde bütün müfredatı kendi anadillerinde görme imkânına sahip olurken, yerel yönetimlerde dilin kullanımı açısından nüfusun yüzde 20'sini oluşturma şartı⁴⁶² bunun kullanımını kısıtlamıştır. Ohri Çerçeve Anlaşması'nın daha çok Arnavutların

⁴⁵⁸ Risto Karajkov, “Census Failed in Macedonia”, 20 October 2011, <http://www.balkanicaucaso.org/eng/Regions-and-countries/Macedonia/Census-fails-in-Macedonia-105372>, (18.07.2014).

⁴⁵⁹ Bkz. Hugh Poulton, *Balkanlar-Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler*, s. 15.

⁴⁶⁰ 1991 Makedonya Anayasası için bkz. “Ustav na Republika Makedonija”, *Sobranie na Republika Makedonija*, <http://www.sobranie.mk/ustav-na-rm.nsp>, (18.07.2014).

⁴⁶¹ 2001 yılı başında Makedonya'daki Arnavut militanlar ile Makedon güvenlik güçleri arasında başlayan çatışmalar sonucunda ABD ve AB özel temsilcileri taraflara baskıda bulunarak ülkede etnik barışı yeniden kurmaya çalışmışlardır. Bu kapsamda Ohri Çerçeve Anlaşması imzalanırken antlaşmayla tesis edilen genel durum halen geçerliliğini korumaktadır. Ohri Çerçeve Anlaşması için bkz. <http://www.ucd.ie/ibis/filestore/Ohrid%20Framework%20Agreement.pdf>, (18.07.2014).

⁴⁶² Bkz. Ohri Çerçeve Anlaşması'nın 6. ve 7. maddeleri.

durumunda çeşitli iyileştirmelerin yapılması için devreye konduğu sonucuna ulaşılabilir. Ayrıca Türkiye ile Makedonya arasında imzalanan 1995 yılındaki Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nın 7. Maddesi Makedonya Türklerinin özgürlükleri konusunda Makedonya iç hukuku ve uluslararası anlaşmalardan temin ettiği hak ve özgürlüklerini sürdürmesi taraflarca güvence altına alınırken, diğer taraftan Avrupa Konseyi üyesi olarak Makedonya, Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi'ni de imzalamıştır. Özetle Makedonya'daki Türklerin hukuki altyapısı güçlü bir görüntü çizmektedir.

Kurumsal düzlemde Makedonya Türklerini siyasi partiler⁴⁶³ ve sivil toplum örgütleri bağlamında değerlendirmek mümkündür. Nüfus verileri itibarıyla yaklaşık 100 bin Türk olmasına karşın, Makedonya Türkleri 2014 yılı itibarıyla 3 siyasi parti çatısı altında temsil edilmektedir. Temmuz 1990'da Türk Demokratik Birliği adı altında kurulan Türklere ait ilk siyasi hareket Haziran 1992'de Türk Demokratik Partisi'ne (TDP) dönüştürülerek Makedonya siyasetinde varlık göstermiştir.⁴⁶⁴ TDP'nin yanı sıra 1992 yılında Güven Türk Partisi kurulmuşsa da bu parti kısa bir süre için faaliyet gösterebilmiştir. Öte yandan, 1999 yılında Türk Hareket Partisi (THP) ile 2006'da Türk Milli Birlik Hareketi (TMBH) isimlerinde iki Türk siyasi partisi daha kurulmuştur.⁴⁶⁵ 1994 yılında yapılan parlamento seçimlerinde TDP adayı Kenan Hasip milletvekili seçilirken, 1998 yılındaki genel seçimlerde ise hiçbir Türk Meclise girememiştir.⁴⁶⁶ Ancak THP Genel Başkanı Adnan Kahil seçim sonrası oluşturulan kabinede Devlet Bakanı olarak görev yapmıştır.⁴⁶⁷

⁴⁶³ 13 Ağustos 2001'de imzalanan Ohri Çerçeve Anlaşması'nın 7/1. maddesi temelinde ve Makedonya Resmi Gazetesi'nde 19 Temmuz 2005'te yayınlanan Kanun uyarınca, Makedonya'da etnik gruplar milli simgelerini kurumsal amblemlerinde kullanabilme hakkına sahip olmuşlardır. Örneğin her üç Türk siyasi partisinin ambleminde de Türk bayrağı üzerinde kendi partilerinin isimleri veya simgeleri kullanılmıştır. Makedonya Resmi Gazetesi'nde yayınlanan Toplulukların Bayraklarının Kullanımına İlişkin Kanun için bkz. *Slujben Vesnik*, Broy 58, 19 Yuli 2005, <http://www.slvesnik.com.mk/Issues/8EDCC32A9E7D654C949C24BD18E63775.pdf>, s. 2, (19.07.2014).

⁴⁶⁴ "Makedonya Türk Demokratik Partisi Tarihçesi", *Makedonya Türk Demokratik Partisi Resmi internet Sitesi*, <http://www.tdp.org.mk/index.php/parti/tarihce.html>, (19.07.2014).

⁴⁶⁵ Necati Çayırılı, "Makedonya Türkleri", *Balkanlar El Kitabı, Cilt II: Çağdaş Balkanlar, der. Osman Karatay – Bilgehan A. Gökdağ*, KARAM & Vadi Yayınları, Ankara, 2007, s. 275.

⁴⁶⁶ Emel Osmancaçoğlu Oktay, *a.g.m.*, s. 142.

⁴⁶⁷ 1992-1994 yılları arasında SDSM'nin inisiyatifıyla Güner İsmail kabineye dışarıdan Kültür Bakanı olarak atanarak bağımsızlık döneminde Makedonya'daki Türklerin ilk bakanı olmuştur. *THP*

Tablo VI. 2000’li Yıllarda Makedonya’daki Türk Milletvekili Sayıları⁴⁶⁸

YILLAR	MİLLETVEKİLİ SAYISI
2002	TDP - 2; THP - 1
2006	TDP – 2, (Ayrıca THP’den hükümette 1 Devlet Bakanı)
2008	TDP – 1 (Ayrıca TDP’den hükümette 1 Devlet Bakanı)
2011	TMBH – 1; TDP - 1 (Ayrıca TDP’den hükümette 1 Devlet Bakanı)
2014	THP – 1; TDP - 1 (Ayrıca TDP’den hükümette 1 Devlet Bakanı)

1990’lı yıllarda Makedonya Türkleri siyasi alanda başarılı bir görüntü oluşturamasa da 2000’li yıllarda sembolik sayılarda milletvekili çıkarmışlardır. Tablo VI.’da 2000’li yıllarda Makedonya’da yapılan parlamento seçimlerinde Türk azınlığın sahip olduğu milletvekili sayısı gösterilmiştir. Görüldüğü üzere, Makedonya Türkleri 120 sandalyeli Makedonya Parlamentosu’nda nüfuslarıyla orantılı bir temsil hakkına sahip olamamışlardır. Bu durum, Makedonya Türklerinin dağınık bir şekilde yaşamaları ve adaletsiz seçim sistemiyle doğrudan bağlantılıdır.⁴⁶⁹ Diğer bir deyişle mevcut seçim sistemi dağınık halde yaşayan Türk azınlığın aleyhinde sonuçlar doğurmaktadır. Konuyla ilgili olarak Ağustos 2007’de küçük azınlık gruplarının parlamentoda temsil edilebilmeleri için kontenjan sisteminin getirilmesi gündeme gelmişse de ileri sürülen öneri işlevsellik kazanmamıştır.⁴⁷⁰ Öte yandan, Türk siyasi partileri Makedonya’da seçim döneminde oluşturulan koalisyonlarla seçimlere katılmaktadır. Özellikle TDP’nin seçimin galibi olan koalisyon bünyesinde Meclis’e girmesi Türk azınlığın milletvekilleri dışında 1 Devlet Bakanı’yla (Hadi Nezir) hükümette bulunmasını sağlamıştır. Türklerin yerel seçimlerdeki durumu Parlamento seçimlerindeki durumla paralel olmakla birlikte nüfusun dağınık yaşaması seçimlerde blok olarak hareket etmelerini engellemektedir. Ağustos 2004’te değiştirilen “Yerel Yönetim” yasası kapsamında yapılan düzenlemelerle belediyeler sınırları içerisindeki Türklerin yoğunlukları genel nüfusa

Milletvekili Enes İbrahim ile Tarafımızca Yapılan Röportaj, Üsküp, 16 Kasım 2014; “Hükümette Türk Bakanların Öyküsü”, *Birlik*, 29 Temmuz 2000.

⁴⁶⁸ Makedonya Parlamentosu verilerinden derlenmiştir. Bağımsızlık döneminde Makedonya’da yapılan genel seçimler sonrası Meclise giren siyasi partiler ve milletvekilleri için bkz. “Members of Parliament”, *Assembly of the Republic of Macedonia*, <http://www.sobranie.mk/members-of-parliament.nsp>, (19.07.2014).

⁴⁶⁹ Emel Osmancaçoğlu Oktay, *a.g.m.*, s. 142.

⁴⁷⁰ Dane Taleski, “Minorities and Political Parties in Macedonia”, *Political Parties and Minority Participation*, Friedrich Ebert Stiftung, Skopje, 2008, s. 135.

oranla azalmıştır.⁴⁷¹ TDP bünyesinden Kocacık köyünün de bağlı olduğu Merkez Jupa belediyesi başta olmak üzere 1 ya da 2 belediye başkanlığı ancak kazanılabilirken, Türklerin yerel düzeydeki temsili daha ziyade belediye meclis üyelikleriyle gerçekleşebilmektedir.

Dini açıdan Makedonya’da Müslümanları temsil eden Makedonya İslam Birliği bulursa da Müslüman Arnavutların Türklerden nüfus bakımından oldukça fazla olmaları nedeniyle kurum daha ziyade Arnavutların kontrolünde kalmıştır. Dolayısıyla Makedonya İslam Birliği’nin dini açıdan Türklerin bağlı olduğu ancak kurumsal açıdan Türkler üzerinde makro ölçekli etkiye sahip değildir.⁴⁷² Bunda Makedonya’daki grupların kimlik tanımlamalarında etnik aidiyetin daha ön planda olmasının etkisi büyüktür. Makedonya’daki siyasi partiler bağlamında Türklerin çok sesli yapısı sivil toplum örgütleri düzeyinde de kendisini göstermektedir. 2003 yılında Türkiye’nin Üsküp Büyükelçisi Mehmet Taşer’in inisiyatifi doğrultusunda faaliyet gösteren 33 dernek bir araya getirilerek Makedonya Türk Sivil Toplum Teşkilatları Birliği (MATÜSİTEB) çatısı altında birleştirilmiştir.⁴⁷³ Hâlihazırda MATÜSİTEB’e 60’a yakın dernek üye bulunmaktadır.⁴⁷⁴

2.5.4. Kosova Türkleri

Kosova Türkleri Makedonya Türkleriyle birlikte Yugoslavya’nın bir parçası olarak varlık göstermişlerdir. Ancak Makedonya Yugoslavya’daki altı cumhuriyetten biri olmasına karşın Kosova ise Yugoslavya’ya bağlı iki özerk bölgeden biri olmuştur. Tito Yugoslavya’sının kurulmasının ardından 25 Mart 1951 tarihinde Kosova-Metohiya Özerk Bölge Meclisi tarafından alınan kararla Kosovalı Türklerin varlığı resmen tanınmıştır.⁴⁷⁵ Bu bağlamda, Kosova’da Türkçe eğitime başlanırken devlet televizyonu ve radyosunda Türkçe yayınlar faaliyete geçmiş ve çeşitli kültür

⁴⁷¹ Necati Çayırılı, *a.g.m.*, s. 276.

⁴⁷² THP Milletvekili Enes İbrahim ile Tarafımızca Yapılan Röportaj, Üsküp, 16 Kasım 2014.

⁴⁷³ Necati Çayırılı, “Makedonya’da Türk Kimliğinin/Kültürünün Korunmasında Etkin Sivil Toplum Kuruluşları”, *Kocaeli BAL-TÜRK Resmi İnternet Sitesi*, <http://www.balturk.org.tr/makedonyadaki-turk-kimligininkulturunun-korunmasinda-etkin-sivil-toplum-kuruluslari/>, (19.07.2014).

⁴⁷⁴ “MATÜSİTEB Üye Dernekleri 2014”, *MATÜSİTEB Resmi İnternet Sitesi*, http://matusiteb.org.mk/?page_id=668, (19.07.2014).

⁴⁷⁵ Sibel Akgün, “Kosova Türklerinin Tarihten Bugüne Kimlik Mücadelesi”, *Karadeniz Araştırmaları*, Yaz 2012, Sayı:34, s. 19.

dernekleri kurulmuştur.⁴⁷⁶ 1974 yılında kabul edilen Yugoslavya Anayasası'yla Kosova Türkleri söz konusu haklarını korumuşlardır.Tablo VI.'da resmi veriler itibarıyla yıllar içerisinde Kosova'daki etnik grupların nüfus dağılımı gösterilmiştir. Görüldüğü üzere, Kosova Türkleri 1953-2006 arası dönemde genel olarak azalan bir görüntü çizmiştir. 1948 yılında yapılan nüfus sayımında Türklerin nüfusunun 1.300 civarında olması dönemin konjonktürü nedeniyle kendilerini daha ziyade Arnavut olarak kaydettirmelerinden kaynaklanmaktadır.⁴⁷⁷ Ancak 1951 yılında milli azınlık olarak tanınmalarının hemen ardından 1953'te yapılan nüfus sayımında Türk azınlığın sayısında artış dikkat çekmektedir. Ne var ki 1971 yılında Türklerin sayısı yaklaşık yüzde 60 oranında azalmıştır. Bunda Türkiye'ye yapılan göçler etkili olmuştur. Kosova'nın 2008'deki bağımsızlığı sonrası 2011'de yapılan son nüfus sayımına göre ise ülkedeki Türklerin sayısı 18.738'dir.

Öte yandan, Kosova'daki nüfus sayımlarının tümüne yönetimin siyasi amaçlı hilesi gözüyle bakıldığından kümülatif anlamda bir güvenilirlik taşımadığını belirtmek gerekir.⁴⁷⁸ Bu durum özellikle Türk azınlığın nüfus verilerinde daha somut bir şekilde kendisini göstermektedir. Türkiye'ye yönelik göçler, Arnavutların Türklere yönelik demografik baskıları ve Türk-Arnavut evlilikleri nedenleriyle yaşanan sayısal erime Kosova Türklerinin nüfusunu azaltan unsurlar olmuştur. Türklerin sayısının resmi verilerin oldukça üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. Kosova Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Danışmanı ve Kosova Türk Yazarlar Derneği Genel Sekreteri Dr. Taner Güçlütürk'e göre bu sayı 40-50 bin civarında olmakla birlikte, Kosova'da halen bir şehir ve kültür dili olarak Türkçe'yi 250.000 kişi konuşmaktadır.⁴⁷⁹ Kosova Türkleri Prizren, Mamuşa⁴⁸⁰, Priştine, Gilan, Mitroviça gibi şehirlerde yoğun olarak yaşamaktadır.

⁴⁷⁶ Ayrıca 1969 yılından itibaren ilk Türkçe gazete olarak 30 yıl aralıksız yayınlanan "Tan" çıkarılmaya başlanmıştır. Erhan Türbedar, "Tarihte Değişen Siyasi ve Sosyal Dengeler İçinde Kosova Türkleri", *Balkan Türkleri: Balkanlar'da Türk Varlığı*, der. Erhan Türbedar, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2003, s. 74-75.

⁴⁷⁷ Sibel Akgün, *a.g.m.*, s.19.

⁴⁷⁸ Erhan Türbedar, *a.g.m.*, s. 77.

⁴⁷⁹ Dr. Taner Güçlütürk ile *Tarafımızca Yapılan Röportaj*, 12 Kasım 2014, Prizren-Kosova.

⁴⁸⁰ Mamuşa, Prizren'e bağlı bir ilçedir. Sadece Mamuşa'da 5 binin üzerinde Türk yaşamaktadır.

Tablo VII. Etnik Gruplar İtibarıyla Kosova Nüfusu ve Türk Azınlık⁴⁸¹

YILLAR	ARNAVUTLAR	SIRPLAR	TÜRKLER	ROMANLAR	DİĞERLERİ	TOPLAM
1948	498.244	176.718	1.320	11.230	45.522	733.034
1953	524.562	189.869	34.590	11.904	54.983	815.908
1961	646.605	227.016	25.764	3.202	61.401	963.988
1971	916.168	228.264	12.244	14.593	72.424	1.243.693
1981	1.226.736	209.798	12.513	34.126	101.267	1.584.440
1991	1.596.072	194.190	10.445	45.745	109.744	1.956.196
2006	1.932.000	111.300	8.400	23.512	24.788	2.100.000
2011	1.616.869	25.532	18.738	8.824	Boşnak:27.533 Aşkali:15.436 Mısırlı:11.524 Goralı:10.265	1.739.825

Hukuki açıdan Kosova Türklerine bakıldığında azınlığın her dönemin kendine özgü hak kazanımlarıyla yetinmek zorunda kaldığı görülmektedir. Bu bağlamda özellikle Türkçe'nin kullanımı önemli olmaktadır. Bahsedildiği üzere, 1951 yılında Kosova Türklerinin varlığının tanınması ve çeşitli haklara sahip olmasının yanı sıra 1974 Yugoslavya Anayasası'nda Türklerin Kosova'yı oluşturan unsurlardan biri olarak Türkçe Kosova düzeyinde Arnavutça ve Sırpça'yla birlikte resmi dil olmuştur.⁴⁸² 1989 yılında Kosova'nın özerklik statüsünün geri alınıp Sırbistan'a bağlanmasıyla birlikte, Kosova'da tek geçerli dil olarak Sırpça belirlenmiştir.⁴⁸³ NATO'nun 1999'daki müdahalesinin ardından Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Yönetim Misyonu (UNMIK) idareyi ele alırken resmi işlerde kullanılacak diller arasında Türkçe'ye yer verilmemiştir.⁴⁸⁴ 1974 Anayasası'nın kazanımları düşünüldüğünde Türk azınlık UNMIK'in bu uygulaması nedeniyle kendilerini yabancılaşmış ve dışlanmış hissetmiştir.⁴⁸⁵

⁴⁸¹ 1948-2006 yılları arasındaki nüfus değerleri ile 2011 yılında yapılan son nüfus sayımı sonuçları Kosova İstatistik Ajansı'nın verilerinden alınmıştır. 1948-2006 yılları arasındaki Kosova nüfusu için bkz. "Demographic Changes of the Kosovo Population 1948-2006", *Statistical Office of Kosovo*, https://ask.rks-gov.net/ENG/pop/publications/doc_download/521-demographic-changes-of-the-kosovo-population-1948-2006, s.7, (25.09.2014). 2011 yılı nüfus sayımı sonuçları için bkz. "Kosovo Population and Housing Census 2011", *Kosovo Agency of Statistics*, https://ask.rks-gov.net/rekos2011/repository/docs/Final%20Results_ENG.pdf, s.60, (25.09.2014).

⁴⁸² Dr. Taner Güçlütürk ile *Tarafımızca Yapılan Röportaj*, 12 Kasım 2014, Prizren-Kosova.

⁴⁸³ İskender Muzbeg, "Hukuki Belgeler Çerçevesinde Kosova Türkleri", *Balkan Türkleri: Balkanlar'da Türk Varlığı*, der. Erhan Türbedar, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2003, s. 116.

⁴⁸⁴ UNMIK yönetimi İngilizce, Arnavutça ve Sırpça'yı Kosova genelinde kullanılacak diller olarak belirlemiştir. Bu bağlamda, UNMIK düzenlemeleri, sivil toplum örgütleri kayıt dilekçeleri pek çok bürokratik işlemin bu dillerde yapılması esas alınmış ve Türkçe arka plana itilmiştir. Bkz. İskender Muzbeg, a.g.m., s.116-119.

⁴⁸⁵ Nazif Mandacı, "Turks of Kosovo and the Protection of Minority Culture at the Local Level", *Perceptions*, Summer 2004, s. 65.

Kosova'nın bağımsızlık ilanının ardından kabul edilen 15 Haziran 2008 tarihli Kosova Anayasası'na bakıldığında, Türkçe'nin kullanımı ve azınlık hakları anlamında somut gerilemelerin yaşandığı ve 1974 Anayasası'nda verilen hakların uzağında olduğu görülmektedir. Hâlihazırda yürürlükte olan Kosova Anayasası'nın 5/2. maddesinde Türkçe'nin Boşnakça ve Romanca ile yerel yönetimler düzeyinde resmi dil olduğu belirtilirken⁴⁸⁶, ulusal düzeydeki resmi diller Arnavutça ve Sırpça olarak belirlenmiştir.⁴⁸⁷ Özetle tarihsel süreç içerisinde Kosova Türklerinin azınlık hakları bağlamında gerilemeler söz konusu olsa da güncel anlamda iç hukuk itibarıyla Türklerin haklarının anayasal teminat altında olduğu söylenebilir. Diğer yandan, Kosova'nın bağımsızlığının yarattığı tartışmaların sonucu olarak Priştine'nin uluslararası örgütlere üyelik sorunu yaşaması⁴⁸⁸ azınlık haklarına ilişkin genel kabul gören uluslararası metinlerin Kosova ölçeğinde geçerliliği meselesini gündeme taşımaktadır. Bu bağlamda 2004 yılında UNMIK ile Avrupa Konseyi arasında imzalanan insan haklarına ilişkin sözleşmeye göre Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi'nin Kosova'da uygulanmasının takip edilmesi Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'ne bırakılmış ve UNMIK'in gerekli bilgileri sağlaması öngörülmüştür.⁴⁸⁹ Diğer bir deyişle Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi Kosova'da uygulama alanı bulmuştur. Türkiye boyutunda ise Kosova'nın

⁴⁸⁶ Kosova'da 27 Temmuz 2006 tarihinde kabul edilen Dillerin Kullanımına İlişkin Kanun'un 2/3. maddesine göre, ana dilleri resmi diller dışında olan etnik grupların (Türkler, Boşnaklar ve Romanlar) herhangi bir belediyede en az yüzde 5 oranında nüfusa sahip olmaları durumunda söz konusu topluluk dilinin belediye düzeyinde Arnavutça'nın ve Sırpça'nın yanında diğer bir resmi dil olarak kullanılması öngörülmüştür. Bununla birlikte, bir etnik grubun nüfusu söz konusu belediye sınırları kapsamında yüzde 3'ten fazla ancak yüzde 5'ten az ise ilgili etnik grubun üyeleri kendi anadillerinde resmi evrak talep edebilmektedir. Bunlar resmi kullanımda dil olarak literatüre geçmiştir. Dillerin Kullanımı Kanunu'nun 2. maddesi için bkz. "On the Use Languages – Law No.02/L-37", *Assembly of Kosovo*, http://www.assembly-kosovo.org/common/docs/ligjet/2006_02-L37_en.pdf, (25.09.2014).

⁴⁸⁷ 2008 Kosova Anayasası için bkz. "Constitution of the Republic of Kosovo", <http://kryeministri-ks.net/zck/repository/docs/Constitution.of.the.Republic.of.Kosovo.pdf>, (25.09.2014).

⁴⁸⁸ Kosova BM, AB, AK ve NATO gibi uluslararası örgütlerin Kurucu Antlaşmalarında üyeliğe kabulü düzenleyen maddeler itibarıyla bu örgütlere üye olamamaktadır. Bu konuda yapılmış bir çalışma için bkz. Kader Özlem, "Kosova'nın Uluslararası Örgütlere Üyelik Durumu", *Eko Avrasya*, Yıl:6, Sayı:22, 2013/2, s. 14-15.

⁴⁸⁹ "Kosovo: UN and Council of Europe Sign Important Human Rights Accords", *UN News Center*, 23 August 2004, <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=11706&Cr=kosovo&Cr1=#.VEy3aiKsWz4>, (26.09.2014). AK'nın Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi'ne ilişkin internet sitesinde 2004 yılında UNMIK ile AK arasında imzalanan söz konusu Sözleşme uyarınca Kosova'nın Çerçeve Sözleşmesi'ne tabi olduğu belirtilmiştir. Bkz. "Geographical Reach of the FCNM", *Council of Europe*, http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/1_AtGlance/PDF_MapMinorities_bil.pdf, (26.09.2014).

bağımsızlığı sonrası iki devlet arasında Türk azınlığın haklarını garanti altına alan bir anlaşmanın imzalanmadığını belirtmek gerekir.

Siyasi düzlemde Türk azınlık Kosova Türk Demokratik Partisi (KTDP)⁴⁹⁰ bünyesinde temsil edilmektedir. 1990 yılıyla birlikte Yugoslavya genelinde çok partili siyasi yaşama geçilmesinin ardından Kosova’da da Türk partileri kurulmuştur. Bu bağlamda, 1990 yılında Türk kimliğinin savunulması ekseninde siyaset yapan Türk Demokratik Birliği (TDB) partisi adı altında kurulan oluşumla birlikte 1992 yılında Arnavutlarla beraber hareket edilmesini savunan Türk Halk Partisi (THP) partisi de Kosova’da faaliyet göstermiştir.⁴⁹¹ TDB’nin Türklerin Arnavutlaştırılması girişimlerine karşı duruşları, 1989 yılında Kosova’nın özerkliğini kaldırarak Belgrad’a bağlayan Sırpaların Türk azınlığı 1990’lı yıllar boyunca rahat bırakmalarını sağlamıştır.⁴⁹² Ancak 1990’lı yıllar zarfında Kosova genelinde Arnavut merkezli yaşanan gelişmeler ülkede kendine özgü bir konjonktür yaratmıştır. Bu açıdan Eylül 1991’de referanduma giden Arnavutlar Kosova’da ayrı bir cumhuriyetin kurulması yönünde yüzde 99.87’si evet oyu verirken, adeta devlet içinde devlet kurmuşlardır.⁴⁹³

1999’da gerçekleşen NATO müdahalesiyle Kosova’da ve Kosova Türklerinin siyasi yapılanması bağlamında yeni bir dönem başlamıştır. 1990’lı yıllar boyunca siyasi açıdan parçalı bir görüntüde olan Türk azınlık, 17 Kasım 2001’de yapılacak genel seçimler öncesinde TDB’nin yeni adı olan “Kosova Demokratik Türk Partisi” (KDTP) ile seçime gitmiştir.⁴⁹⁴ Kosova Türklerine 2000’li yıllardaki genel seçimlerinde 120 sandalyeli parlamentoda 2 milletvekili kontenjanı verilirken,

⁴⁹⁰ Kosova Anayasası’nın 59. ve 81. maddeleri kapsamında ülkedeki toplulukların kendi sembollerini kullanabilmeleri anayasal güvence altına alınmıştır. Bu bağlamda, Kosova Türkleri de kendi siyasi yapılanmalarında ve sivil toplum örgütlerinin amblemlerinde milli simgelerini kullanmaktadır. “Constitution of the Republic of Kosovo”, <http://kryeministri-ks.net/zck/repository/docs/Constitution.of.the.Republic.of.Kosovo.pdf>, (25.09.2014).

⁴⁹¹ Şule Kut, *a.g.e.*, s. 232.

⁴⁹² Şule Kut, *a.g.e.*, s. 233.

⁴⁹³ Emir Türkoğlu, “Kosova Arnavutlarının Milliyetçiliği”, *Balkan Diplomasisi*, der. Ömer E. Lütem – Birgül Demirtaş Coşkun, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2001, s. 116.

⁴⁹⁴ Bilgin Çelik KDTP’nin oluşumunu TDB ve THP’nin birleşmesine dayandırmaktadır. Bkz. Bilgin Çelik, *Dağılan Yugoslavya Sonrası Kosova ve Makedonya Türkleri*, Güner Yayınları, İstanbul, 2013, s. 110. Ancak KDTP daha ziyade TDB’nin uzantısı niteliğinde olup Partinin resmi internet sayfasında yer alan Tarihçe kısmında kuruluş olarak 1990 yılı belirtilmektedir. Bkz. <http://www.kdtp.org/kdtp/> (26.09.2014).

bu durum 2008 Anayasası'nda da güvence altına alınmıştır.⁴⁹⁵ Öte yandan, Kosova'da 2010'da Kosova Türk Birliği Partisi (KTBP) ve 2013'da Kosova Türk Adalet Partisi (KTAP) kurulsada KDTP'ye karşı varlık gösterememişlerdir.⁴⁹⁶

Tablo VIII. 2000'li Yıllarda Kosova'daki Türk Milletvekili Sayıları⁴⁹⁷

YILLAR	MİLLETVEKİLİ SAYISI
2001	KDTP - 3 milletvekili (2'si kontenjandan)
2004	KDTP - 3 milletvekili (2'si kontenjandan)
2007	KDTP - 3 milletvekili (2'si kontenjandan) Yeni Kosova İttifakı (AAK) - 1 Türk Milletvekili KDTP Lideri Mahir Yağcılar Devlet Bakanı oldu
2010	KDTP - 3 milletvekili (2'si kontenjandan) KDTP Lideri Mahir Yağcılar Devlet Bakanı oldu
2014	KDTP - 2 milletvekili (2'si de kontenjandan)

Dini açıdan Müslümanların ezici çoğunluğa sahip olduğu Kosova'da Türklerin doğrudan söz sahibi olduğu dini bir yapılanma bulunmamaktadır. Ülkede dini boyutta Kosova İslam Birliği resmi kurum olmakla birlikte, Birliği yönetimi tamamen Arnavutlara aittir. Dolayısıyla Kosova Türklerinin Balkanlar'daki diğer Türk topluluklardan farklı olarak çoğunluğu Müslüman bir ülkede azınlık konumunda bulunmaları nedeniyle⁴⁹⁸ dini makam Kosova'daki Türk azınlık üzerinde Yunanistan'da olduğu gibi sosyal açıdan büyük bir sahibi değildir.⁴⁹⁹ Sivil toplum örgütleri bağlamında ise Kosova'da Türklerin hayli zengin bir kaynağa sahip oldukları görülmektedir. 'Gerçek' ve 'Doğru Yol' gibi derin bir tecrübeye sahip olan derneklerin yanı sıra çeşitli sosyal ve kültürel faaliyetlerde bulunan 50'nin üzerinde Türk derneği bulunmaktadır.⁵⁰⁰ Kosova Türklerinin sayısal anlamda diğer Balkan Türklerinden az olması ile dernek sayısı anlamında çok seslilik göz önünde

⁴⁹⁵ Bkz. "Constitution of the Republic of Kosovo", 64/2. Madde. Ayrıca 120 sandalyeli Kosova Meclisi'nde Arnavutlar dışındaki azınlıklara toplam 20 sandalye kontenjan ayrılmıştır.

⁴⁹⁶ *KDTP Milletvekili Fikrim Damka ile Yapılan Röportaj*, Edirne, 7 Kasım 2014.

⁴⁹⁷ 2001 sonuçları AGİT verilerinden alınmıştır. Bkz. <http://www.osce.org/kosovo/20466?download=true>, (26.09.2014); 2004 verileri için bkz. <http://www.osce.org/kosovo/25332?download=true>, (26.09.2014). Diğer yıllardaki sonuçlar ise Kosova Merkez Seçim Komisyonu verilerinden aktarılmıştır. Bkz. "Parliamentary", *Republic of Kosovo Central Election Commission*, <http://www.kqz-ks.org/en/parliamentary>, (26.09.2014).

⁴⁹⁸ Hasan Ünal, "Türk-Arnavut Kardeşliği (1)", *Zaman*, 12 Temmuz 1999.

⁴⁹⁹ Baskın Oran, *a.g.m.*, s.144.

⁵⁰⁰ *Dr. Taner Güçlütürk ile Tarafımızca Yapılan Röportaj*, 12 Kasım 2014, Prizren-Kosova.

bulundurulduğunda, Balkanlar'daki Türk azınlıklar içerisinde kişi başına en fazla derneğin düştüğü topluluk olduğu sonucuna ulaşılabılır. Sivil toplum hayatındaki canlılık Türk azınlığa dinamik ve hareketli bir toplumsal yaşam alanı sağlamaktadır.

2.5.5. Romanya Türkleri

Romanya Türkleri, XX. yüzyılın ilk yarısında Türkiye'ye gerçekleşen göçler nedeniyle demografik açıdan azalma eğiliminde olmuştur. Cumhuriyet'in ilanının ardından Romanya Türklerinin Türkiye'ye yönelik serbest göçleri ve 1936'da iki devlet arasında imzalanan Göç Anlaşması Romanya'da Türk nüfus azalmasının temel nedenlerini oluşturmaktadır. XX. yüzyılın ikinci yarısında ise Romanya Türklerinin kitlesel göçlerine rastlanmamıştır. Bu durumun oluşmasında Türkiye ve Romanya'nın farklı bloklarda yer almalarına karşın Soğuk Savaş döneminde siyasi açıdan iyi ilişkilere sahip olmaları etkili olmuştur. Her ne kadar komünizm döneminde Romanya'daki ulusal azınlıklar sıkıntılı bir dönem geçirmiş olsalar da Jivkov yönetiminde Bulgaristan Türklerinin maruz kaldığı şekilde katı asimilasyon politikası ve ardından gerçekleşen göç süreçleri Çavușesku idaresinde Romanya Türkleri ölçeğinde yaşanmamıştır.

Tablo IX. Etnik Gruplar İtibarıyla Romanya Nüfusu ve Türk Azınlık⁵⁰¹

ETNİK GRUPLAR	1992	2002	2011
Rumenler	20.683.406	19.399.597	16.792.868
Macarlar	1.639.135	1.431.807	1.227.623
Romanlar (Çingenerler)	166.635	535.140	621.573
Ukraynalılar	63.585	61.098	50.920
Almanlar	98.530	59.764	36.042
Türkler	27.578	32.098	27.698
Tatarlar	22.754	23.935	20.282
Ruslar	31.447	35.791	23.487
Sırpalar	33.664*	22.561	18.076
TOPLAM	22.810.035	21.680.974	20.121.641

Tablo VIII.'de Romanya'da 1992 sonrasında yapılan nüfus sayımlarında ülkedeki diğer etnik gruplar ile Türk ve Tatar grupların nüfusları gösterilmiştir. Her

⁵⁰¹ 1922 yılına ait veriler için bkz. Arpad Varga, "Hungarians in Transylvania Between 1870 and 1995", <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/supplem.htm>, (01.12.2014). 2002 ve 2011 nüfus sayımları sonuçları Romanya Ulusal İstatistik Enstitüsü verilerinden aktarılmıştır. Bkz. <http://www.insse.ro/cms/files/RPL2002INS/vol5/tables/t18.pdf>, (01.12.2014); http://www.recensamantromania.ro/wp-content/uploads/2013/07/sR_Tab_8.xls, (01.12.2014).

* Romanya'daki 1992 yılı nüfus sayımlarında Yugoslavya dağılmadan öne Sırpalar ve Hırvatlar birlikte sayılırken, 2002 yılındaki nüfus sayımlarında Hırvatlar ayrı bir grup olarak değerlendirilmiştir. Romanya'da yaklaşık 6000 civarında Hırvat yaşamaktadır.

ne kadar nüfus sayımlarında Türk ve Tatar başlığında iki ayrı etnik kimlik bulunsa da çalışmamız kapsamında Romanya'daki Türklerin Osmanlı (Oğuz)-Tatar ayırımına gidilmeksizin her iki grup da bütüncül olarak Romanya Türkleri adı altında ele alınacak olup farklı dönemlerde bu iki Müslüman Türk grup arasındaki farklılaşmaya değinilecektir. Bu bağlamda, yukarıdaki tabloda verili olan resmi nüfus sayımı sonuçlarına göre Romanya'daki Türk sayısı 48.000 dolayındadır. Ancak güncel anlamda Romanya Türklerinin sayısının 70 bin dolayında olduğu tahmin edilmektedir.⁵⁰²

Resmi veriler itibarıyla Türklerin nüfus değerlerinde son üç sayımda radikal bir değişiklik yaşanmamıştır. Buna göre Romanya Türklerinin toplam nüfusları ülkenin bir diğer ulusal azınlık grubu olan Ukraynalıların sayısına yakındır. Bu açıdan Türklerin ülkenin en büyük beşinci etnik grubu oldukları görülmektedir. Diğer bir deyişle Romanya'nın yaklaşık 20 milyon civarındaki genel nüfus verilerinde Türk azınlık Bükreş yönetimi için risk taşıyan bir özelliğe sahip değildir. Söz konusu durum, Romanya'nın etnik yapısına ilişkin yapılan çalışmalara da yansırken, bu çalışmalarda Türk azınlıktan ziyade Macar azınlık ön plana çıkmıştır.⁵⁰³ Romanya Türkleri ülkenin Dobruca bölgesindeki Köstence, Mecidiye, Tulça (Tulcea), Mankalya (Mangalia), Boğazköy (Cernavoda), gibi yerleşim yerlerinde yoğun olarak yaşasa da Bükreş, Kılıraş (Calaraşi), Kalas (Galati) şehirlerinde de Türkler bulunmaktadır.⁵⁰⁴ Soydaş nüfus dışında Bükreş ve Dobruca bölgesinde 1990'lı yılların başından itibaren Romanya'da ticari faaliyet gösteren yaklaşık 17.000 civarında Türkiye vatandaşı (işadamları ve aileleri) bulunmaktadır.

⁵⁰² *Romanya Müslümanları Müftüsü Murat Yusuf ile Tarafımızca Yapılan Röportaj*, Edirne, 13 Ocak 2015.

⁵⁰³ Romanya Macar azınlığa ilişkin yapılan çalışmaların bazıları için bkz. Monica Andriescu, "The Discursive Configuration of Romanian Political Identity: Elite Reaction to Hungarian Demands for Minority Rights (1996-2009)", *Europolis*, Vol.4, No:2, 2010, s. 155-175; Bülent Sarper Ağır, "Romanya'nın Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecinde Romen Milliyetçiliği ve Etnik Macar Azınlığın Konumu", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt:8, Sayı: 30, 2012, ss. 125-148; Laszlo Dioszegi, "A Story of Survival: the Hungarians of Romania, 1919-1989", *Hungarian Studies Review*, Vol. XXXVI, No.1-2, 2009, s. 65-84.

⁵⁰⁴ Osman Horata, "Kuzey ve Batı Türklüğünün Kesişme Noktasında Küçük Bir Türk Topluluğu: Romanya Türkleri", *Balkan Türkleri: Balkanlar'da Türk Varlığı*, der. Erhan Türbedar, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2003, s. 153.

Türk azınlığın hukuki durumuna bakıldığında, yürürlükte olan Romanya Anayasası'nın⁵⁰⁵ ülkedeki ulusal azınlıkların haklarını güvence altına alan düzenlemeler dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, Romanya'daki ulusal azınlıklardan biri olan Türkler de söz konusu düzenlemelerden yararlanmaktadır. Örneğin Anayasa'nın 32. maddesine göre ülkedeki ulusal azınlıkların anadilde eğitim haklarının olduğu belirtilirken, 62/2. maddede ise Parlamento'da bulunmayı sağlayacak kadar oy alamayan ulusal azınlıkların Parlamento'da temsil edilmeleri için 1 milletvekili kontenjanı verilmesinin yanı sıra söz konusu azınlık grubunun bir Birlik (siyasi temsil gücü olan Dernek) tarafından temsil edilmesi gerektiği yer almaktadır. Ayrıca ulusal azınlıklar kendi dillerini yargı önünde kullanabilmelerinin yanı sıra yerel yönetimlerde sınırlı düzeyde de olsa yazılı ve sözlü kullanım imkânına sahip olmaktadır.⁵⁰⁶ Diğer taraftan, Avrupa Konseyi üyesi olan Romanya 1995 yılında Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi'ni de imzalamıştır. Özetle Türklerin azınlık haklarının Romanya'nın iç hukuku ve taraf olduğu uluslararası sözleşmeler bağlamında güvence altında olduğu görülmektedir.

Siyasi düzlemde Romanya Türklerinin örgütlenmelerinde Osmanlı Türkleri ile Tatar Türklerinin iki ayrı "birlik" yapılanması dikkat çekmektedir. Aralık 1989'da Çavuşesku'nun devrilmesinin ardından ülkede demokratikleşme süreci yaşanırken, Romanya'daki ulusal azınlıklara yönelik 1991 yılında yürürlüğe giren Romanya Anayasası'nda çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Bu noktada, 29 Aralık 1989'da Romanya Türkleri, "Romanya Müslüman Türk Demokrat Birliği" çatısı altında örgütlenmeler de söz konusu Birlik, Osmanlı ve Tatar Türkleri arasındaki anlaşmazlıklarından dolayı 1 Şubat 1990'da dağılmıştır.⁵⁰⁷ 1993 yılında Osmanlı Türkleri, "Romanya Demokratik Türk Birliği" (RDTB) adı altında kendi birliklerini kurarken, Tatarlar ise "Romanya Müslüman Tatar Türkleri Demokratik Birliği" (RMTTDB) adını almışlardır. Temmuz 1994'te her iki Türk oluşumu Türk-Tatar Birlikleri Federasyonu altında birleştirilmişlerse de bu birliktelik işlevsel olamamış ve iki Türk topluluğu da faaliyetlerini kendi Birlik çatısı altında sürdürmeye devam

⁵⁰⁵ Yürürlükteki Romanya Anayasası'nın tam metni için bkz. "Constitution of Romania", *Parliament of Romania*, <http://www.cdep.ro/legislatie/eng/vol65eng.pdf>, (02.12.2014).

⁵⁰⁶ Romanya Anayasası'nın 120/2. ve 128. maddeleri için bkz. "Constitution of Romania".

⁵⁰⁷ Bkz. "Romanya Demokratik Türk Birliği Tarihçesi", *Romanya Demokratik Türk Birliği Resmi İnternet Sitesi*, <http://rdtb.ro/index.php?l=tr&m=2>, (02.12.2014).

etmiştir.⁵⁰⁸ Hâlihazırda her iki Türk Birliği de ülkedeki diğer azınlıklarda olduğu gibi devlet bütçesinden finanse edilip faal durumda bulunurken, demokratik dönemde Romanya Anayasası'nın ulusal azınlıkların Parlamento'da temsil edilmeleri için yapılan söz konusu düzenleme kapsamında her iki Birlik de 1990'lı yılların başından itibaren kesintisiz olarak Parlamento'ya milletvekili göndermişlerdir. Siyasi açıdan bir bölünmüşlük dikkat çekse de bunun daha ziyade azınlığın bir taktiği olduğu düşünülmektedir. Zira her iki Türk grubu arasında anlaşmazlıklar bulunmakla birlikte, ayrı Birlik çatısı altında faaliyet gösterilerek daha sonraki yıllarda işbirliği içinde hareket etmişlerdir.⁵⁰⁹

Dini açıdan ülkedeki Müslümanlar Köstence'de bulunan Romanya Müslümanları Müftülüğüne sahiptir. Müftülüğün dini hizmetlerinin dışında siyasi kurumlar açısından bölünmüş bir görüntü çizen Romanya Türklerinin dini boyutta birlik ve beraberliğini sembolize etmektedir. Soydaş din adamlarının yanı sıra Türkiye'deki Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından gönderilen din adamları da Romanya Müslümanlarına hizmet vermektedir. Müftü, 23 üyeden oluşan Şûra tarafından seçilirken, din adamlarının maaşları Romanya devleti tarafından karşılanmaktadır.⁵¹⁰ Ayrıca Türkiye Diyanet Vakfı tarafından din görevlilerine aylık 100'er dolar nakdi yardım yapılmaktadır.⁵¹¹ Romanya'da Osmanlı dönemi mirası yüzlerce camiden bugün ibadete açık olan 78 cami bulunmaktadır.⁵¹² Sivil toplum örgütleri bakımından Romanya Türklerinin söz konusu Birlikler dışında cılız bir görüntü çizdikleri görülmektedir.

⁵⁰⁸ *Romanya Demokratik Türk Birliği Başkanı Osman Fedbi ile Tarafımızca Yapılan Röportaj*, Köstence, 20.03.2015; Osman Horata, "Kuzey ve Batı Türklüğünün Kesişme Noktasında Küçük Bir Türk Topluluğu: Romanya Türkleri", *Balkan Türkleri: Balkanlar'da Türk Varlığı*, der. Erhan Türbedar, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2003, s. 157.

⁵⁰⁹ *Romanya Demokratik Türk Birliği Başkanı Osman Fedbi ile Tarafımızca Yapılan Röportaj*, Köstence, 20.03.2015.

⁵¹⁰ Kemal Hakkı Kılıç, "Diyanet İşleri Başkanlığınca Romanya'ya Sunulan Hizmetler", *Diyanet*, Ekim 2009, Sayı:126, s.14.

⁵¹¹ Gös. Yer.

⁵¹² *Romanya Müslümanları Müftüsü Murat Yusuf ile Tarafımızca Yapılan Röportaj*, Edirne, 13 Ocak 2015.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1991-2014 YILLARI ARASI DÖNEMDE TÜRKİYE’NİN BALKAN TÜRKLERİ POLİTİKASININ ANALİZİ

Çalışmanın ana konusu teşkil eden bu bölümde, 1991-2014 yılları arası dönemde Türkiye’nin Balkan Türklerine yönelik politikası söylem analizi metoduyla ele alınmıştır. Bu bağlamda, önceki bölümlerde oluşturulan ana çerçevenin ardından, Balkanlar’daki 5 ülke ölçeğinde Türkiye’nin Türk azınlıklara yönelik politikasındaki söylemler analiz edilmiş ve söylem-eylem uyuşmasının durumu değerlendirilmiştir. Her ne kadar eğitim, din, basın-yayın gibi konu başlıkları üzerinden gitmek mümkün olsa da her ülkenin kendine özgü şartları olduğu varsayımından hareketle ülke bazlı bir değerlendirme esas alınmıştır.

3.1. Türkiye’nin Bulgaristan Türkleri Politikası (1991-2014)

Bulgaristan Türkleri konusu Jivkov sonrası dönemde Türk-Bulgar ilişkilerinin ana gündem maddelerinden biri olmaya devam etmiştir. 1990’lı yıllarda Bulgaristan’da meydana gelen yapısal değişimler Türk azınlıkla ilgili gelişmeler noktasında Ankara’yı yakından ilgilendirmiştir. Bu kısımda, 1991-2014 yılları arası dönemde Türkiye’nin Bulgaristan Türklerine yönelik yaklaşımı söylem analizi metoduyla ele alınmıştır.

3.1.1. Koalisyon Hükümetleri Döneminde Türkiye’nin Bulgaristan Türkleri Politikası (1991-2002)

Jivkov rejiminin yıkılmasının ardından Bulgaristan’ın ülkedeki Türk azınlığa yönelik asimilasyon politikasından vazgeçmesinden oldukça memnun olan Ankara, Sofya’yla ilişkilerin geliştirilmesi konusunda ihtiyatlı bir politika izlemiştir. Zira bu dönemde Sofya yönetimi ülkedeki azınlığı “Türk” kimliğiyle tanımazken, daha ziyade “Müslüman azınlık” ifadesini tercih etme eğiliminde olmuştur.⁵¹³ Ayrıca, 1990 yılının ilk çeyreğinde Bulgar milliyetçilerinin Türk azınlığın haklarının verilmesine ilişkin protesto gösterileri de⁵¹⁴ Ankara’yı Bulgaristan’ın gerçek niyetlerini anlama konusunda beklemeye itmiştir. Bu bağlamda, Bulgaristan’daki

⁵¹³ Birgül Demirtaş Coşkun, *a.g.e.*, s. 50.

⁵¹⁴ “Kırcaali’de Baskı Büyüyor”, *Milliyet*, 3 Ocak 1990.

Türk azınlığın durumunun Ankara'nın Sofya'yla ilişkileri geliştirme konusunda ön şartı olduğu anlaşılmaktadır.

Jivkov'un devrilmesinin ardından Türk-Bulgar ilişkilerinin ana rotasını belirleyen görüşmelerde önemli bir yer tutan ve Kuveyt'in arabuluculuğunda gerçekleşen Türk ve Bulgar Dışişleri Bakanları toplantısı 9 Ocak 1990 tarihinde Kuveyt'te yapılmıştır. İkinci kez bir araya gelen taraflar, bu kez Jivkov rejiminin baskısından kurtulmuş bir ortamda görüşmüşler ve Bulgaristan Türklerinin durumunu ele almışlardır. 3 saat kadar süre görüşmenin ardından Mesut Yılmaz, toplantıyı olumlu ve dostane olarak nitelendirirken, Bulgar Bakan Dimitrov "Müslüman-Türk azınlığı" sorununun tam anlamıyla her iki tarafı da tatmin edecek duruma gelmesi için zamana ihtiyaç olduğunu vurgulamış ve Türkiye'den mühlet istemiştir.⁵¹⁵ Bu toplantıda Dışişleri Bakanı Yılmaz, "*Ankara'nın, uluslararası ve ikili anlaşmalar ile Bulgaristan'daki Müslüman Türklere karşı yasal ve moral yükümlülüklerinin de bulunduğu düşünüldüğünde, eğer Sofya'nın kararları Türklerin yüzlerinde tebessüm yarattırsa, biz bundan sadece memnuniyet duyarız*"⁵¹⁶ sözleriyle görüşlerini dile getirmiştir. Diğer bir deyişle Bakan Yılmaz Türk-Bulgar ilişkilerinin merkezinde Türk azınlığın bulunduğunu vurgulamış, hukuken ve etik açıdan Türkiye'nin Bulgaristan Türklerine ilişkin yükümlülükleri olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla Ankara yönetimi Sofya'ya yönelik politikasını Türk azınlığın durumundaki iyileşmelere endekslemiştir. Türkiye Sofya'ya Türk azınlığın haklarıyla ilgili istediği süreyi tanımış, azınlık haklarında yapılan iyileştirmeleri ve ülke içi gelişmeleri yakından takip etmiştir. Örneğin, Bulgaristan Türklerinin teşkilatlanarak Haziran 1990'da yapılan seçimlere 'Hak ve Özgürlükler Hareketi' (HÖH) adı altında girmesi ve parlamentoda yer alması, Türkçe'nin seçmeli ders olarak okutulmaya başlanması⁵¹⁷ ve isimlerdeki soneklerin (-ev, -eva, -ov, -ova) atılması gibi gelişmeler Türkiye tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.

1984-1989 yıllarındaki Bulgaristan'daki Türklere yönelik izlenen asimilasyon politikalarının ardından yüzbinlerce Türk'ün Türkiye'ye göç etmesi, Ankara'nın Bulgaristan Türkleriyle ilgili yaşanan gelişmelere kayıtsız kalmayacağını

⁵¹⁵ "Bulgaristan'dan 2. Yeşil Işık", *Milliyet*, 10 Ocak 1990.

⁵¹⁶ Gös. Yer.

⁵¹⁷ Hüseyin Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da...*, 2002, s.264.

göstermiştir. Söz konusu politika Türkiye'nin iç siyasetinde de söylem bağlamında karşılık bulmuştur. Bu dönemde yoğun olarak Kürt meselesiyle uğraşan Türkiye buna yönelik çözümler ararken, Cumhurbaşkanı Özal 30 Mart 1991 tarihinde Türkiye gazetesine verdiği demeçte, “*Bulgaristan’daki Türklere sahip çıkıldığı gibi yurtdışındaki Kürtlere de sahip çıkılması gerektiğini*” söylemiştir.⁵¹⁸ Özal’ın bu ifadesinin çalışmamız çerçevesindeki vurgusu Türkiye’nin Bulgaristan’daki Türklere sahip çıktığı ve bunun bir devlet politikası olduğudur. Öyle ki Türkiye, Bulgaristan’dan gelen soydaşların kalıcı olarak barınabilmeleri sağlamak için toplu konut projelerine başlanmış ve göçmenlere geçici olarak kira yardımıyla bulunulmuştur.⁵¹⁹ Nisan 1991’de konuyla ilgili açıklama yapan Devlet Bakanı Ercüment Konukman, soydaşlara yönelik konut projelerinin tamamlanmak üzere olduğunu belirtmiştir. Kendisine Irak sığınmacılarla ilgili bir soru sorulmasına ilişkin Türkiye’nin böylesi bir büyük ölçekli bir göçü kaldıramayacağını ve Güneydoğu’da uluslararası bir organizasyona ihtiyaç olduğu cevabını veren Konukman aslında Türkiye’nin cumhuriyet dönemindeki göç politikasının ana hatlarını özetlemiştir. Ayrıca Konukman’ın ‘soydaş’ ifadesiyle bu dönemde Bulgaristan’dan gelen Türklerin henüz daha Türk vatandaşlığına alınmadıkları anlaşılmaktadır. 1989 zorunlu göçüyle gelen Bulgaristan Türkleri 1991 yılının ikinci yarısından itibaren vatandaşlığa alınmaya başlamıştır.⁵²⁰

Bulgaristan 1991 yılıyla birlikte Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek için aktif bir politika izlemiştir. 28 Mayıs 1991’de Ankara’yı ziyaret eden Bulgar Dışişleri Bakanı Victor Valkov, Türkiye ile her alanda işbirliği yapmak istediklerini söylemiştir.⁵²¹ Bu ifade aslında Bulgaristan’ın Türkiye’ye ilişkin algı değişikliğinin somut yansıması olmuştur. Ancak söz konusu ziyarette Bulgaristan Türkleriyle ilgili herhangi bir demeç Türk basınına yansımamıştır. Buna karşın Ağustos 1991’de Bulgaristan Türkleriyle ilgili gerek Bulgaristan’ın Ankara Büyükelçisi Petır Vodenski gerek dönemin Türk Başbakanı Mesut Yılmaz tarafından yapılan açıklamalar Türk azınlık konusunu yeniden gündeme getirmiştir. Cumhuriyet

⁵¹⁸ *Ayın Tarihi*, 30 Mart 1991.

⁵¹⁹ Bilal Şimşir, *a.g.e.*, s. 448-454.

⁵²⁰ Bkz. 11.09.1991 tarihli ve 91/2224 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı.

⁵²¹ “Bulgar Bakan Ankara’da Günah Çıkardı”, *Hürriyet*, 28 Mayıs 1991.

Gazetesi'ne 6 Ağustos 1991'de demeç veren Vodenski, son 1,5 yıl içerisinde ülkesinin azınlıklar sorunu konusunda aşamalar gerçekleştirdiğini belirterek yeni Bulgar anayasasında din, dil ve kültür ile ilgili insan haklarının garanti altına alındığını söylemiştir.⁵²² Vodenski'nin bu ifadeleri, Türk kamuoyundaki Bulgaristan'a ilişkin olumsuz algıyı değiştirme amacı taşımakta ve artık Bulgaristan'ın tehdit unsuru olmadığını izah etmektedir. Vodenski bir açıdan da dönem itibariyle Bulgar basınında sıkça tartışılan Türkiye'nin Trakya sınırındaki askeri yoğunluğuna gerek olmadığına da gönderme yapmaktadır.

Vodenski'nin açıklamalarında her ne kadar azınlıklar konusunda ilerlemeler kaydedildiği belirtilse de bu dönemde HÖH'ün Bulgaristan'da siyaset yapmasına izin verilip verilmeyeceği tartışmaları Bulgar kamuoyunu meşgul etmiştir. Bu tartışmalara istinaden dönemin Başbakanı Ağustos ayı içerisinde Mesut Yılmaz Bulgar mevkidaşı Dimitar Popov'a Hak ve Özgürlükler Hareketi'nin parti kurmasına izin verilmesine ilişkin bir mektup göndermiştir. Yılmaz mektubunda “*HÖH'ün siyasi bir parti haline gelmesine izin verilmesi gerektiğini*” vurgularken, söz konusu mektup Türk Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Murat Sungur tarafından da doğrulanmıştır.⁵²³ 1991 yılı itibarıyla Bulgaristan'ın en büyük üçüncü siyasi gücü olan HÖH'ün Bulgar siyasetinde aktif bir parti olarak faaliyet göstermesi Türkiye'yi yakından ilgilendirmiştir. Yılmaz tarafından Popov'a gönderdiği mektupta HÖH'ün kapatılmasının iki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz etkileyeceği, Türk azınlığın dışlanmasının Bulgar devletine olan inancı sarsabileceği ve bunun asayiş sorunu oluşturabileceği uyarısında bulunulmuştur.⁵²⁴ Ayrıca mektuptan Türkiye'nin Bulgaristan'daki Türklerin ülkenin iç siyasetinde örgütlü bir biçimde hareket etmesini istediği anlaşılmaktadır. Aslında HÖH, 1990'da yapılan seçimlere katılmış ve Bulgaristan Parlamentosu'nda 23 sandalye etmiştir. Ne var ki HÖH'ün faaliyet gösterip gösteremeyeceğine yönelik tartışmalar 1991'de kabul edilen yeni anayasada etnik ve dini kökenli partilerin siyaset yapmasının yasaklanması⁵²⁵ noktasında yoğunlaşmıştır. Yılmaz'ın mektubu bu bağlamda Bulgar kamuoyunu

⁵²² “Azınlıklar Sorununda Büyük Gelişme Sağladık”, *Cumhuriyet*, 7 Ağustos 1991.

⁵²³ “Hak ve Özgürlükler'e Parti Kurma İzni Verin”, *Milliyet*, 22 Ağustos 1991.

⁵²⁴ Yılmaz tarafından Popov'a gönderilen mektubun tam metni için bkz. “Başbakan Mesut Yılmaz'ın Mektubu Tartışma Konusu Oldu”, *Hak ve Özgürlük*, Sayı:24, 30 Ağustos 1991.

⁵²⁵ “Konstitutsiya na Republika Bılgariya”, bkz. 11/4. ve 44/2. maddeler.

alevlendirirken⁵²⁶, iktidardaki Sosyalist Parti HÖH'e izin verilmesine karşı çıktığını açıklamıştır. Buna paralel olarak, 22 Ağustos 1991 tarihinde Türk basınında Bulgaristan Parlamentosu'nda kabul edilen bir yasa ile HÖH'ün seçimlere katılabileceğine olanak tanındığı yer almıştır.⁵²⁷ Ne var ki söz konusu yasaya rağmen, HÖH'ün siyasi bir parti olarak kurulmasına ilişkin yaptığı başvuru Sofya Mahkemesi tarafından reddedilmiştir. Bu durum Türk Dışişleri Bakanlığı'na eleştirilirken “*söz konusu kararın temyiz edilmesi umudunun taşındığı*” belirtilmiştir. Görüldüğü üzere Türkiye, Bulgaristan'daki Türklerin siyasi bir parti olarak faaliyet göstermesi hususunda oldukça ısrarcı bir politika izlemiştir.

HÖH'ün meşruiyet tartışmalarına karşın, partinin siyasi bir hareket olarak 13 Ekim 1991'deki seçimlere girmesine izin verilmiştir.⁵²⁸ HÖH bu seçimlerde yüzde 7 oy oranıyla 24 milletvekiline sahip olurken, Türklerin Bulgar Meclisi'nde yer alması Ankara nezdinde memnuniyetle karşılanmıştır. Ekim 1991 seçimleri öncesinde özellikle BSP ülkenin Pantürkizm ve Panislamizm tehdidi altında olduğu propagandası üzerinden siyaset yapmasına karşın⁵²⁹, Ankara'dan konuyla ilgili basına yansıyan bir açıklama yapılmamıştır. Diğer bir deyişle Türkiye HÖH'ün siyasi bir parti olarak ülkede kabul görmemesi eğilimi ortaya çıkınca müdahalede bulunmaktan kaçınmamış, ancak bunu sağladıktan sonra Bulgaristan'ın iç işlerine müdahale olarak algılanabilecek girişimlerde bulunmamıştır.

1991 seçiminde ortaya çıkan ilginç bir nokta ise üyelerinin çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu HÖH'ün Ekim ayı başında Meclis gündemine getirdiği okullarda Türkçe'nin seçmeli ders olarak okutulmasına ilişkin önerinin Parlamento tarafından reddedilmesi olmuştur. Buna karşın seçimlerin ardından kurulan DGB hükümeti, Kasım 1991'de Türkçe'nin okullarda okutulmasına karar verirken yeni

⁵²⁶ Bulgar basını meseleyi ülkenin içişlerine müdahale olarak değerlendirmiş ve Türkiye'yi HÖH'ün avukatı olarak hareket etmekle itham etmiştir. Ayrıca, BSP'nin yayın organı olan Duma gazetesinde HÖH'ün etnik çizgide faaliyet gösteren bir parti olarak lanse edilerek bu durumun Bulgaristan anayasasına uygun olmadığı savı işlenmiştir. Bkz. “Turskoto Pravitelstvo Stava Politiceski Advokat na DPS”, *Duma*, 21 Ağust 1991.

⁵²⁷ *Ayin Tarihi*, 22 Ağustos 1991.

⁵²⁸ Seçim sürecinde HÖH'ün seçimlere girmesinin ABD tarafından desteklendiği iddiası ortaya atılmıştır. Bkz. “Bulgarlarda Pantürkizm Korkusu”, *Milliyet*, 10 Ekim 1991; “Turskoto Pravitelstvo Stava Politiceski Advokat na DPS”, *Duma*, 21 Ağust 1991; “Dali sa se Sreštali Ludjev, Dogan i Turskiyat Poslanik, Pitat Šestima Deputati”, *Duma*, 23 Ağust 1991.

⁵²⁹ Gös. Yer.

dönemde ilk kez bir Türk, Bulgaristan Parlamentosu'nun Başkan yardımcılığı görevine getirilmiştir.⁵³⁰ Bu durum Ankara nezdinde oldukça olumlu bir adım olarak karşılanmıştır. Öyle ki dönemin Dışişleri Bakanı Sefa Giray 14 Kasım'da Brüksel'deki NATO Zirvesi'nde yapmış olduğu konuşmada “*Türkiye'nin Bulgaristan'daki demokrasi ve serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecini desteklediğini belirterek, Türk azınlığın iki ülke arasında köprü rolü oynayacağını*” söylemiştir.⁵³¹ Bakan Giray'ın bu açıklaması Bulgaristan'la 1980'li yıllarda yaşanan kriz döneminin ardından ilişkilerde başlatılmak istenen yeni dönemde Türk azınlığın ikili ilişkilerde yerini saptaması açısından önem taşımaktadır. Diğer bir deyişle Ankara, iki ülke arasındaki ilişkilerde köprü olma görevini Türk azınlığa vermektedir. Bu durum, azınlığın ilişkilerde merkezi bir öneme sahip olduğu anlamına gelmektedir.

4 Aralık 1991'de Türkiye ziyaret eden Bulgaristan Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Stoyan Ganev, Ankara'da Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Başbakan Süleyman Demirel ve Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin ile görüşmek üzere çalışma ziyaretinde bulunmuştur. Ganev Esenboğa Havalimanı'nda yaptığı açıklamada yeni Bulgar yönetiminin ülkede toplumsal bütünleşmeyi sağlayarak, “*Bulgarlar ile etnik azınlıklar, Hristiyanlar ile Müslümanlar arasında uzlaşma yaratmak*” amacıyla olduğunu söylemiştir.⁵³² Her ne kadar bu ziyarete ilişkin Türk basınında Bulgaristan Türklerine dair söylem öznelerinin ifadeleri yer almasa da Ganev'in Türkiye'ye gelişinde yapmış olduğu açıklamadan Türk azınlığın ve Bulgaristan'daki Müslümanların görüşmelerde gündem maddesi teşkil ettiği ve bu konuyla Ankara'nın yakından ilgilendiği anlaşılmaktadır.

Sofya'nın yeni dönemde iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirme çabaları 1992 yılında da sürmüştür. Mart ayında Bulgaristan Savunma Bakanı Dimitir Ludjev Türkiye'ye gelirken, aynı ay içerisinde Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin de Bulgaristan'a ziyarette bulunmuştur.⁵³³ Başbakan Demirel'in Ludjev ile görüşmesinde “*Bulgaristan'la yakın geçmişteki yanlışları düzeltme imkânı olduğunu*

⁵³⁰ *Aydın Tarihi*, 5 Kasım 1991.

⁵³¹ *Aydın Tarihi*, 14 Kasım 1991.

⁵³² *Aydın Tarihi*, 4 Aralık 1991.

⁵³³ Sibel Turan, *a.g.e.*, s. 87.

ve Bulgar hükümetinin bu doğrultuda gösterdiği anlayışı takdirle karşıladıklarını” söylemesi Türk azınlık konusunun gündeme geldiğini göstermektedir. Bu bağlamda Demirel, Jivkov sonrası dönemde Bulgaristan Türklerinin durumunda meydana gelen gelişmelerden Ankara’nın memnun olduğunu ve Sofya’nın Türk azınlık nedeniyle bozulan ilişkileri düzeltmek için gösterdiği anlayışı takdir ettiklerini belirtmiştir. Dolayısıyla azınlığın durumunda meydana gelen iyileşmeler Ankara-Sofya diyalogunu da geliştirmiştir. Buna paralel nitelikteki ifadeler Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin’in Sofya ziyaretinde de dile getirilmiştir. Bakan Çetin Sofya’da “Bulgaristan’la aramızda hiçbir sorun yoktur. Komşu olmanın zorunlu kıldığı bazı teknik sorunlar vardır. Bunların da en kısa sürede çözümünde kararlıyız” ifadelerini kullanmıştır. Çetin’in ilgili açıklaması Bulgaristan Türklerinin ikili ilişkilerin gündeminde artık bir sorun alanı olarak yer almadığını göstermektedir. Zira Türk azınlık meselesi ikili ilişkilerin seyri açısından teknik değil, temel bir sorun alanıdır. Dolayısıyla Çetin’in “teknik sorun” kavramı askeri meselelerle ilgili olup Türk heyetine Genelkurmay Başkanlığı’ndan üst düzey bir yetkili de katılmıştır.⁵³⁴

Türkiye ile Bulgaristan arasında 1992’de diplomasi trafiğini hızlandıran ana husus, taraflar arasında imzalanan “Dostluk, İyi Komşuluk, İşbirliği ve Güvenlik Antlaşması”⁵³⁵ olmuştur. Bulgaristan Başbakanı Filip Dimitrov’un 6 Mayıs 1992 tarihinde Ankara’ya yaptığı ziyarette imzalanan antlaşma kapsamında daha ziyade güvenlikle ilgili hususlar ön plana çıkarken Türk azınlığa ilişkin bir ifadeye rastlanmamaktadır. Bu antlaşmanın yeni dönemde Türk-Bulgar ilişkilerinin ana çerçevesini oluşturduğu söylenebilir.⁵³⁶ Antlaşmanın kazanımları açısından bakıldığında Sofya’nın Jivkov sonrası dönemde Bulgar kamuoyunda Türkiye’nin askeri gücünden algıladığı tehdidi asgari düzeye çektiği anlaşılmaktadır. 1992 yılının ikinci yarısında doğrudan olmasa da dolaylı olarak Bulgaristan’daki Türklere yönelik yapılan atıflar bulunmaktadır. Örneğin Irak’ta yaşanan kriz ve Musul’dan gerçekleşen göçle ilgili Başbakan Demirel, “Eğer Lozan, Musul’u Misak-ı Milli sınırları içinde olduğu için Türkiye sınırlarına dâhil etseydi, Musul Türkiye’nindi.

⁵³⁴ “Çetin: Türk ve Bulgar İyi Komşu”, *Milliyet*, 31 Mart 1992.

⁵³⁵ Antlaşma’nın tam metni için bkz. *Resmî Gazete*, 8 Nisan 1995.

⁵³⁶ Yordanka Bibina, “Son Dönem Bulgar-Türk İlişkileri”, *Türk-Bulgar İlişkileri Üzerine Makaleler*, ed. Yeliz Okay, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2013, s.148.

*Biz o insanlara da kapımızı açtık. Onların Bulgaristan'dan, Bosna-Hersek'ten ya da başka bir yerden göçen insanlardan farkı yoktur*⁵³⁷ şeklinde bir açıklama yaparak Misâk-ı Milli sınırları dışında kalan Türk ve akraba topluluklar için Türkiye'nin anavatan olduğu temasına vurgu yapmıştır.

1993 yılı Yugoslavya'da yaşanan gelişmeler nedeniyle Türk dış politikasında Balkanlar'ı öncelikli hale getiren bir dönem olmuştur. Şubat 1993'te bölge turuna çıkan Cumhurbaşkanı Özal, bu kapsamda ilk olarak 16 Şubat'ta Bulgaristan'ı ziyaret etmiştir. Bulgaristan'da öne çıkan konu başlıkları ikili ilişkiler ve Bosna Hersek meselesi olurken, Özal Bulgar mevkidaşı Jelyu Jeleu ile temaslarının ardından soydaş temsilcileriyle de görüşmeler yapmıştır. Bu bağlamda, ilk olarak kendisinin ikametine ayrılan Boyana Sarayı'nda Bulgaristan Müslümanları Başmüftüsü Fikri Salih Hasan, Kırcaali Milletvekili Hasan Ali ile Kırcaali ve Burgaz illeri belediye başkanlarından oluşan 15 kişilik karma bir heyeti kabul ederek yaklaşık 1,5 saat görüşmede bulunmuştur. Daha sonra Bulgaristan Parlamentosu'nu ziyaret ederek farklı partilerden milletvekilleriyle görüşen Özal, üyelerinin çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu HÖH partisinin vekilleriyle de bir araya gelmiştir.⁵³⁸ Bu bağlamda, Cumhurbaşkanı Özal'ın kurumsal anlamda Bulgaristan Müslümanları Başmüftülüğü ile çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu HÖH ile diyalog kurarak soydaşlara hitap ettiği görülmektedir. Özal'ın Bulgaristan Türklerinin doğrudan kendileriyle ilgili basına yansıyan net bir demeç olmasa da azınlık temsilcileriyle görüşmesi bile başlı başına bir söylem olarak kabul edilebilir. Bu anlamda Ankara'nın yeni dönemde Bulgaristan'da Türk ve Müslümanların temsilcileri olarak muhatap alacağı kurumlar ortaya çıkmıştır. Öte yandan, Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin gerçekleştirdiği Balkan turu kapsamında 7 Aralık 1993'te Bulgaristan'ı da ziyaret etmiştir. Bulgaristan Cumhurbaşkanı Jeleu ve mevkidaşı Daskalov ile görüşen Çetin'in bu ziyaretinde bölgesel meselelerin yanı sıra PKK'ın terörist faaliyetleri ele alınmış ve Bulgaristan'la terörle mücadele konusunda işbirliği

⁵³⁷ *Ayın Tarihi*, 19 Ağustos 1992.

⁵³⁸ "Türkiye Müdahale Edemez", *Milliyet*, 18.02.1993; "Dostluk Yolunda Yeşil Işık", Sayı:8, *Hak ve Özgürlük*, 19 Şubat 1993.

içinde olduğu vurgulanmıştır.⁵³⁹ Ancak söz konusu ziyarette Türk azınlık konusunun gündeme gelmediği anlaşılmaktadır.⁵⁴⁰

Temmuz 1994'te ise Bulgaristan Cumhurbaşkanı Jelyu Jelev'in Türkiye'yi ziyaret etmesi ikili ilişkilere ivme kazandırmıştır. Jelev Ankara'da Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve Başbakan Tansu Çiller'le görüşürken, liderlerden Bulgaristan'daki Türklerin durumlarına ilişkin basına yansıyan herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Ziyarette daha çok PKK terörüne ilişkin Bulgaristan'la işbirliği yapılması ile ikili ilişkilerin daha da geliştirilmesi ve bölgesel meseleler hususu ön plana çıkmıştır.⁵⁴¹ Jelev Ankara temaslarının ardından İstanbul'daki Bulgar Ekzarklığı'nı ziyaret etmiş ve İstanbul'daki Bulgar cemaatiyle bir araya gelmiştir. Jelev'in ziyaretinin ardından Bulgaristan'da üyelerinin çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu HÖH partisinin lideri Ahmet Doğan'a Bulgaristan Cumhuriyet Başsavcılığınca bölücülük yaptığı ve anayasal düzeni tehlikeye soktuğu gerekçesiyle ön soruşturma açılırken⁵⁴², konuyla ilgili Türkiye'den herhangi bir açıklama yapılmamıştır.

1995 yılının yaz ayları Türk-Bulgar ilişkileri açısından oldukça hareketli geçmiştir. Haziran ayında dönemin Dışişleri Bakanı Erdal İnönü Sofya'ya çalışma ziyaretinde bulunurken, Temmuz ayında ise Cumhurbaşkanı Demirel Jelev'in davetlisi olarak Bulgaristan'a gitmiştir. İnönü'nün ziyaretinde ikili ilişkiler ve bölgesel konular alınmakla birlikte, bu dönemde Atina-Sofya arasındaki yakınlaşmadan Türkiye'nin duyduğu rahatsızlık dile getirilmiştir. Ayrıca, İnönü'nün gündeminde Bulgaristan Türklerine iyi davranılması konusunun anımsatılması da yer almıştır.⁵⁴³ Diğer bir deyişle Türkiye kriz dönemleri dışında da Bulgaristan Türkleri konusunu ikili ilişkilerin bir parçası olarak görmüştür. Bunun yansıması Süleyman Demirel'in 4-7 Temmuz 1995 tarihlerindeki Bulgaristan ziyaretinde somut bir şekilde görülmüştür. Mevkidaşı Jelev tarafından onuruna verilen yemekte konuşma yapan Cumhurbaşkanı Demirel, Bulgaristan'ın demokrasi ve serbest piyasa

⁵³⁹ "İşbirliği Yolunda Yeni Adımlar", *Hak ve Özgürlük*, Yıl: III, Sayı:50, 10 Aralık 1993; "Bulgaristan'la İşbirliği", *Milliyet*, 9 Aralık 1993.

⁵⁴⁰ Gös. Yer.

⁵⁴¹ *Ayın Tarihi*, 6 Temmuz 1994.

⁵⁴² *Ayın Tarihi*, 21 Temmuz 1994.

⁵⁴³ "Sofya'ya Türk Çıkarması", *Cumhuriyet*, 28 Haziran 1995.

ekonomisine geçiş sürecindeki karalılığına övgüde bulunurken “*Bulgaristan’da yaşayan soydaşların da ilişkilerin zenginleştirilmesinde köprü vazifesi gördüğünü*”⁵⁴⁴ dile getirmiştir. Dolayısıyla söylem bağlamında Bulgaristan Türkleri ilişkilerde “*köprü*” olma görevi üstlendiği Demirel tarafından açık bir şekilde ifade edilmiştir. Diğer bir deyişle Türk azınlığın ilişkilerdeki merkezi rolü, Demirel tarafından Bulgar mevkidaşına iletilmiştir. Ziyareti kapsamında 5 Temmuz’da Türk azınlık temsilcileriyle bir araya gelen Demirel, soydaşların iki ülke arasında vizelerin kaldırılması, bölünmüş ailelerin birleştirilmesi ve Türk iş adamlarının kendi bölgelerine yatırım yapması yönündeki isteklerini dinlemiştir.⁵⁴⁵ Söz konusu istekler Demirel üzerinde etkili olmuştur. Öyle ki Bulgaristan Parlamentosu’nda yaptığı konuşmada bu istekleri dile getiren önerilerde bulunmuştur. Örneğin, Bulgaristan Meclisi’nde “*Sınırları kaldıralım. Şimdiden sizinle serbest ticaret anlaşması yapalım, serbest dolaşıma gidelim*”⁵⁴⁶ ifadelerini kullanan Demirel, soydaşların kendisine ilettikleri vizelerin kaldırılması ve ekonomik yatırım yapılması hususundaki görüşlerini öneri olarak gündeme taşımıştır. Bu durum, Türk azınlığın isteklerinin Türkiye nezdinde doğrudan sonuç yaratabildiğini göstermiştir. Cumhurbaşkanı Demirel Parlamento’da yaptığı konuşmasının devamında doğrudan Bulgaristan Türkleri konusuna atfen “*Bulgaristan’da yaşayan Türklerin herhangi bir Bulgar yurttaşı gibi her türlü haktan yararlanması*” dileğinde bulunarak “*demokrasi ve insan haklarına uymazsanız, Avrupa Birliği’ne nasıl gireceksiniz? Bunlar sizin vatandaşlarınızdır. Dün sizin şablonunuz farklı olabilir, bugün uluslararası yükümlülükleriniz var*”⁵⁴⁷ ifadelerini kullanmıştır.

Demirel’in sözlerinin açılımına bakıldığında, Bulgaristan’a doğrudan Türk azınlıkla ilgili uluslararası yükümlülüklerini hatırlatan ifadeler dikkat çekmektedir. Demirel geçmişle bugün arasındaki konjonktürel farkı gündeme taşımakla beraber, Bulgaristan’ın AB üyelik sürecinde Türk azınlığın etkisine gönderme yapmaktadır. Ayrıca, Bulgaristan’daki Türk azınlığın ‘eşit yurttaşlık haklarına’ Türkiye’nin verdiği önemi gösteren Demirel, bu kitlenin Bulgaristan vatandaşı olduğunu hatırlatarak

⁵⁴⁴ “Cumhurbaşkanı, Jelev’le Görüştü”, *Cumhuriyet*, 5 Temmuz 1995.

⁵⁴⁵ “Demirel: Sınırları Kaldıralım”, *Milliyet*, 6 Temmuz 1995.

⁵⁴⁶ “Cumhurbaşkanı: Sınırları Kaldıralım”, *Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1995.

⁵⁴⁷ Gös. Yer.

uyarıda bulunmuştur. Bu uyarı Türk azınlığın Bulgaristan'ın içişleri kapsamında ele alındığı gösterdiği gibi aynı zamanda Türkiye'nin de azınlıkla ilgili yaşanabilecek bir sorun halinde söz söyleyebilecek bir aktör olduğunu ortaya koymaktadır. Demirel'in Bulgaristan temaslarında soydaş konusuna söylem olarak sıkça atıfta bulunması, eylem anlamında da kendisini göstermiştir. Temaslarının son gününde Türklerin yoğun olarak yaşadığı Şumnu ilinin Köklüce (Venets) ilçesine giden Demirel, burada da Bulgaristan Türkleriyle ilgili mesajlar vermiştir. Soydaşlara “*beraberliğinizi koruyun, yurttaş olarak haklarınıza sahip çıkın*” mesajını ileten Demirel, “*soydaşların müsterih olmalarını ve içlerindeki kaygı ve korkuları atmalarını*” istemiştir.⁵⁴⁸ Demirel ziyaretinde Şumnu'daki Osmanlı döneminden kalma tarihi Tombul Cami'ni de ziyaret ederek caminin durumu hakkında bilgi almıştır. Özetle Demirel'in Bulgaristan'da yapmış olduğu temaslarda Türkiye'nin Bulgaristan Türklerine ilişkin kriz dönemi dışında kullandığı söylemlerin anahtar kelimeleri ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, “*dostluk köprüsü*”, “*eşit yurttaşlık*”, “*birlik ve beraberlik duygusu*”, “*Bulgaristan'ın bir parçası olmak – ayrılıkçı olmamak*”, “*haklarına sahip çıkmak*” gibi kavramların ön plana çıktığı görülmektedir.

Bulgaristan'daki Türklerin sorunlarına ve ihtiyaçlarına duyarlı olan Türkiye, bunu eylem anlamında da yansıtmıştır. Türkiye 1990'lı yıllarda Bulgaristan'daki Türk azınlığın anadili eğitimi alması için gerekli girişimlerde bulunmuştur. Bu bağlamda, ders kitaplarının hazırlanması, azınlık mensubu öğrencilere ve öğretmenlere Türkiye'de eğitim imkânlarının sağlanması gibi bir faaliyetler bu kapsamda örnek olarak gösterilebilir. 1992 yılında Türkiye ve Bulgaristan Milli Eğitim Bakanlıkları arasında gerekli yazışmaların yapılmasının ardından 270.000 Türkçe dilbilgisi ve ders kitabı Türkiye tarafından karşılanırken⁵⁴⁹, 1990'lı yıllarda yüzbinlerce kitap bağışında bulunmuştur. Ankara'nın bu politikası sadece Bulgaristan Milli Eğitim Bakanlığı'na okullarda okutulacak Türkçe dersler için

⁵⁴⁸ *Ayın Tarihi*, 7 Temmuz 1995; “Cumhurbaşkanı Demirel'den Soydaşlara: İçinizdeki Korkuları Atın”, *Cumhuriyet*, 7 Temmuz 1995.

⁵⁴⁹ Nurcan Özgür, *a.g.e.*, s. 190. İki ülkenin Bakanlıkları arasında Türkçe ders kitaplarına ilişkin gerekli yazışmalar yapılmış olsa da son tahlilde Bulgaristan Milli Eğitim Bakanlığı'nın onayından geçmiştir. Ali Eminov, *Turkish and Other Muslim Minorities of Bulgaria*, Routledge, New York, 1997, s. 141.

olmamış, aynı zamanda Başmüftülük kurumuna ve Bulgaristan'ın çeşitli üniversitelerine de çok sayıda Türkçe kaynak gönderilmiştir.

Tablo X. T.C. Eğitim Bakanlığı'nın Bulgaristan'a Gönderdiği Kitaplar⁵⁵⁰

Gönderilen Yer	Tarih	Kitap Türü	Adedi
Sofya İslam Enstitüsü ve Şumnu İmam Hatip Lisesi	25.12.1991	Kültür ve Ders Kitabı	3419
Bulgaristan İmam Hatip Liseleri	11.12.1992	Ders Kitabı	1924
Şumnu, Rusçuk ve Mestanlı İmam Hatip Liseleri	13.01.1993	Ders Kitabı	1446
Burgaz Özgür Üniversitesi	10.01.1994	Kültür Kitabı	65
Varna Türk Kültür Derneği	25.12.1995	Kültür Kitabı	28
Sofya Üniversitesi	30.01.1995	Kültür Kitabı	22
Sofya Üniversitesi	11.09.1995	Kültür Kitabı	700
Sofya Üniversitesi	02.10.1995	Kültür Kitabı	25
Bulgaristan Bilim ve Eğitim Bakanlığı	1995	Türk Dili 2	55 000
Bulgaristan Bilim ve Eğitim Bakanlığı	1995	Türk Dili 3	50 000
Bulgaristan Bilim ve Eğitim Bakanlığı	1996	Türk Dili 4	20 000
Bulgaristan Bilim ve Eğitim Bakanlığı	1996	Okuma	1 300
Bulgaristan Bilim ve Eğitim Bakanlığı	1997	Okuma	10 000

Ders kitaplarının Türkiye'den gönderilmesine paralel olarak dersleri verecek olan öğretmenlerin yetiştirilmesi konusunda da Ankara'nın etkili olduğu görülmüştür. Bulgaristan'da Şumnu ve Kırcaali'deki üniversitelerde Türk Dili programlarının açılmasıyla birlikte, burada eğitim alan öğretmenlere yaz dönemlerinde Türkiye'de çeşitli kurs ve seminer olanakları sağlanmıştır. Bu uygulama 2000'li yıllarda da devam etmiştir. Ayrıca, Türkiye Sofya'daki Başmüftülüğe ait Yüksek İslam Enstitüsü'ndeki görev alan öğretim elemanları ile din adamlarının yetiştirilmesinde önemli katkılarda bulunmuştur. Bu durum, Kırcaali (Mestanlı), Şumnu ve Rusçuk'taki imam hatip liseleri için de geçerliliğini korumaktadır.⁵⁵¹ Özetle Türkiye 1990'lı yıllarda Bulgaristan'daki Türklerinin eğitim faaliyetleriyle oldukça aktif bir tutum izlemiştir.

1995 yılındaki Demirel'in Bulgaristan ziyaretinde yapmış olduğu açıklamalar Bulgaristan Türklerinin Türk dış politikasında ve iki ülke arasındaki ilişkilerde ifade ettiği anlama ilişkin bir çerçeve oluşturmuştur. 1996 yılında ise söylem olarak bu konunun gündeme gelmediği görülmektedir. Bu bağlamda, iki ülke

⁵⁵⁰ Hayriye Süleymanoğlu Yenisoğlu, *a.g.e.*, s. 58.

⁵⁵¹ Bkz. Hüseyin Memişoğlu, *a.g.e.*, s. 266-267.

arasında karşılıklı üst düzey ziyaretlerin olmadığı söylenebilir. Zira Bulgaristan'daki Türk azınlık konusu genellikle azınlıkla ilgili olan sorun durumlarında veya ikili üst düzey temaslarda söyle olarak dile getirilmektedir. Nisan 1996'da Jelyu Jelev'in Hürriyet gazetesine yapmış olduğu açıklamada BSP hükümetinin Türkiye'yle ilişkileri ihmal ederek Yunanistan'la bir Ortodoks eksen oluşturma amacını eleştirmiştir. Bu açıklama aslında Türk-Bulgar ilişkilerindeki gündemi göstermektedir.⁵⁵² BSP dış politikada Türkiye'yle ilişkilere sıcak bakmayan bir tutum içinde olmakla birlikte, ülkesindeki Türk azınlığa yönelik oldukça katı bir politika izlemiştir. Aralık 1996'da bir grup BSP milletvekili HÖH'ün yasaklanması için Anayasa Mahkemesi'ne başvuruda bulunurken⁵⁵³, Bulgaristan Türklerinin ülke içerisindeki siyasi gücü de yok edilmek istenmiştir. Ancak BSP bunda başarılı olamamıştır.

Bulgaristan'da 1996 yılı sonunda yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerini DGB'nin adayı Petır Stoyanov kazanırken, Nisan 1997'de erken genel seçimlerinde de DGB birinci parti olmuştur. Böylece yasama ve yürütme organları arasında eşgüdüm sağlanmış ve Türkiye ile ilişkilere ayrı bir önem verilmiştir. Bu kapsamda, 29 Temmuz 1997'de Türkiye'ye Cumhurbaşkanı Demirel'in davetlisi olarak üç günlük çalışma ziyaretinde bulunan Bulgaristan Cumhurbaşkanı Stoyanov, ilk olarak Demirel'in misafiri olmuştur. İkili ilişkiler, terör ve uyuşturucu konusunda işbirliği hususları görüşmede gündeme gelmiş ve Demirel soydaşların durumuyla ilgili olarak İslam Kalkınma Örgütü'nün Bulgaristan'a heyet göndereceğini mevkidaşına iletmiştir.⁵⁵⁴ Örgütün neden heyet göndereceği basına yansımamakla birlikte, 1994 ve 1996 yılında Bulgaristan'da yaşanan ekonomik krizlere bağlı olarak Türkiye'ye kaçak olarak gelen çok sayıda göçmenin durumuyla ilgili olduğu tahmin edilmektedir. Zira bu dönemde parçalanmış ailelerin birleştirilmesi konusu sıkça gündeme gelirken, Stoyanov bu konuda gösterdiği anlayış nedeniyle Demirel'e teşekkür etmiştir.⁵⁵⁵ Çankaya'daki iki cumhurbaşkanının görüşmesinde en önemli husus ise konuk Cumhurbaşkanı Stoyanov'un 1980'li yılların ikinci yarısında Türk

⁵⁵² "Türkiye'yi İhmal Ettik", *Hürriyet*, 21 Nisan 1996.

⁵⁵³ *Ayın Tarihi*, 12 Aralık 1996.

⁵⁵⁴ "Stoyanov Soydaşlardan Özür Diledi", *Hürriyet*, 29 Temmuz 1997.

⁵⁵⁵ Gös. Yer.

azınlığa uygulanan asimilasyon politikalarından duyduğu utancı dile getirerek özür dilemesi olmuştur.⁵⁵⁶ Stoyanov ertesi gün TBMM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada aynı özrü milletvekilleri nezdinde de dile getirmiştir.

Bulgaristan'ın Cumhurbaşkanı düzeyinde Türk azınlığa uygulanan asimilasyon politikaları nedeniyle dilediği özür, Sofya'nın Ankara'yla ilişkilerini geliştirmek, NATO'ya giriş sürecini kolaylaştırmak gibi bazı dış politika amaçlarıyla yakından ilgili olmakla birlikte, aynı zamanda Türkiye'nin izlediği Bulgaristan Türkleri politikasının da sonucudur. Zira Ankara Türk-Bulgar ilişkilerinin merkezine Türk azınlığı yerleştirmiştir. Bu dönemde parçalanmış aileler meselesinin Bulgaristan Türkleri konusunu yeniden gündeme getirmesi, Türkiye'ye ve Türk azınlığa oldukça sıcak bakan DGB'nin iktidara gelmesi, Bulgaristan'ın dış politik hedefleri ve Türkiye'nin Türk azınlığa yönelik politikası Stoyanov tarafından dilenen özrünün gerekçelerini oluşturmaktadır.⁵⁵⁷

4 Aralık 1997'de Sofya'yı ziyaret eden Mesut Yılmaz, mevkidaşı İvan Kostov ile görüşmüş ve iki ülke arası ilişkilerde gündeme gelen çeşitli konu başlıklarında ziyarette karara varılmıştır. Bu kapsamda iki ülke sınırında bulunan ve anlaşmazlık konusu olan Rezve Deresi meselesi çözüme bağlanırken, Ziraat Bankası'nın Bulgaristan'da şube açması ve Türk iş adamlarının bu ülkeye yatırım yapmaları konusunda mutabakat sağlanmıştır. 19 yıl aradan sonra ilk defa bir Türk Başbakan tarafından ziyaret edilen Bulgaristan'ın bu görüşmelerden kazanımı ise NATO üyelik sürecinde Ankara'dan destek açıklamasının gelmesi ve asimilasyon politikaları nedeniyle İKÖ'nün kara listesinde bulunan Bulgaristan'ın bu listeden çıkarılması konusunda Türkiye'nin şikâyetini geri çekeceği taahhüdünde bulunması olmuştur.⁵⁵⁸ Ziyareti kapsamında Bulgaristan Türklerine ilişkin açıklamalarda da bulunan Başbakan Yılmaz, Bulgaristan'da Türk ve Müslüman azınlığın kimliklerinin

⁵⁵⁶ *Aynı Tarihi*, 29 Temmuz 1997; "Stoyanov se İzvini na Turtsite Ni", *Trud*, 29 Yuli 1997.

⁵⁵⁷ Bulgaristan Cumhurbaşkanı Stoyanov'un Ankara ziyareti sırasında dilediği özrünün medyada yer almasından sadece 1 gün sonra Bulgar basınında Stoyanov'un 1997 yılındaki cumhurbaşkanlığı seçim kampanyası için Mesut Yılmaz'dan 1 milyon dolar aldığı, bunun için HÖH lideri Ahmet Doğan'ın aracı olduğu ve kendisine 300 bin Türk'ün oyunun vaat edildiği iddia edilmiştir. İddiaya göre, karşılığında ülkedeki etnik hareketi (HÖH'ü) desteklemesi istenmiştir. İddia sahibi, Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi'nin 1997 yılında imzalanmasını bu kapsamda açıklamaktadır. Stoyanov ise iddiayı yalanlamıştır. Bkz. "R. Vodenıçarov: Prezidentut e Poluçil 1 Mln \$ Ot Mesut İlmaz za İzborite", *Trud*, 30 Yuli 1997.

⁵⁵⁸ Ferai Tınç, "Türkiye, Sofya'yı İslam Dünyası ile Barıştıracak", *Hürriyet*, 6 Aralık 1997.

reddedildiği dönemlerde çok büyük sıkıntıların yaşandığını dile getirerek ancak bunun iyi niyet ve yapıcı işbirliği ile değiştiğini söylemiştir.⁵⁵⁹ Türk-Müslüman azınlığı sorunu konusunun İran’da yapılacak olan 8. İslam Konferansı’nın gündeminde yer almayacağı açıklamasında bulunan Yılmaz, “*Bulgaristan’daki Müslüman Türk azınlığının iyi ve sadık bir Bulgaristan vatandaşı olduklarına eminiz ve Türk azınlığı Türk-Bulgar ilişkilerinin gelişmesinde önemli bir rol oynamayı sürdürecektir*”⁵⁶⁰ ifadesini kullanmıştır. Söylem analizi bağlamında konuya yaklaşıldığında, Türkiye’nin Bulgaristan’la ikili ilişkilerinde bir Türk azınlık sorunu bulunmadığı görülmekle birlikte, Yılmaz’ın 1990’lı yıllarda Türkiye’nin izlediği Bulgaristan Türkleri politikasının ana hatlarını gösteren kavramlar kullandığı ortaya çıkmaktadır. Bu noktada, Bulgaristan’daki Müslüman Türk azınlığın “*iyi ve sadık Bulgaristan vatandaşları*” olarak nitelenmesi, bu grubun eşit yurttaşlık haklarına işaret etmekte ve ayrılıkçı olmadıklarını göstermektedir. Ayrıca Yılmaz, Türk azınlığı iki ülke arasındaki ilişkilerin merkezine oturtmuş ve azınlığın önemli bir rol oynadığını belirtmiştir. Diğer bir deyişle Bulgaristan’daki Türk azınlık, Türk-Bulgar ilişkilerinin köprüsüdür. Zira söz konusu söylem, Cumhurbaşkanı Demirel tarafından Türkiye ile Bulgaristan parlamentoları arasında oluşturulan heyeti Çankaya’daki kabulünde yeniden dile getirilmiştir. Demirel yaptığı konuşmada, iki ülke arasındaki işbirliğini hususuna değinirken “*Bulgaristan’daki Türklerin köprü görevi gördüğünü ve bunların Bulgaristan’daki diğer yurttaşların haklarından yararlandıkları sürece sorun çıkmayacağını*”⁵⁶¹ açıkça ifade etmiştir.

1998 yılının yaz aylarında Başbakan Mesut Yılmaz ile Dışişleri Bakanı İsmail Cem’in Bulgaristan ziyaretleri olmuşsa da bu görüşmelerde Kosova’daki çatışmalar ön plana çıkmıştır. 5-6 Kasım 1998 tarihlerinde Türkiye’ye gelen Bulgaristan Başbakanı Kostov, mevkidaşı Mesut Yılmaz ile önce İstanbul’da görüşmüş ve ardından iki lider Bursa’da Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği’nin (BAL-GÖÇ) organize ettiği etkinliğe katılmışlardır.⁵⁶² 1989 yılındaki zorunlu göçle birlikte Türkiye genelinde en fazla göç almış şehirlerden biri olan

⁵⁵⁹ “Bulgaristan’la Balayı”, *Milliyet*, 6 Aralık 1997.

⁵⁶⁰ Gös. Yer.

⁵⁶¹ *Ayın Tarihi*, 11 Mart 1998.

⁵⁶² “Bursa Plaka za Bılgariya”, *Trud*, 8 Novemvri 1998.

Bursa'da Bulgaristan Başbakanı'nın göçmenlere hitap etmesi sembolik açıdan ayrı bir önem taşımaktadır. Zira Kostov Bursa'daki konuşmasında asimilasyon politikaları nedeniyle göç etmek zorunda kalan 4 bin kişiye hitap ederek özür dilemiştir.⁵⁶³ Mesut Yılmaz ise Bulgaristan'daki Türklerin ikili ilişkilerde artık sorun konusu olmayacağını belirterek şunları söylemiştir: “*Aramızda dostluk, kardeşlik köprüsü olacak. Bundan sonra artık anası burda, çocuğu Bulgaristan'da olmayacak. Soydaşlar ister burda, isterse orada oturacaklar. Parçalanmış aile kalmayacak. Bütün bu sorunları çözmek, size geçmiş ızdırapları unutturmak, iyi bir gelecek hazırlamak, hem benim, hem Kostov'un ortak görevimiz olacak. Kostov buraya, benim gibi yanınızda, arkanızda olduğunu söylemeye geldi. Bundan sonra bize, Türkiye Cumhuriyeti'ne, Türk Hükümeti'ne, Bulgaristan Türklerine düşen bir görev var. Jivkov yönetimine ne kadar kötü bir düşman olduğumuzu gösterdiysek, dostluk eli uzatan Kostov Hükümeti'ne de ne kadar iyi bir dost olduğumuzu göstermek zorundayız.*”⁵⁶⁴ Yılmaz söylem konusu ifadeleriyle iki ülke arasındaki ilişkilerde Türk azınlığın “*dostluk ve kardeşlik köprüsü*” olduğunu vurgularken, hem göçmenler hem soydaşlar için parçalanmış aile meselesinin çözümünün sağlanacağını açıklamıştır. Başbakan Yılmaz konuşmasında sorunların çözülmesi, geçmişteki acı günlerin unutturulması, Bulgaristan Türklerine iyi bir gelecek hazırlanması konusunda iki ülkenin işbirliği içinde hareket edeceğini işaret etmektedir.

26 Ekim 1999'da dönemin Başbakanı Bülent Ecevit Kırcaali'de Bulgaristan Başbakanı İvan Kostov ile bir araya gelmiş ve iki lider Arda Nehri üzerinde Türk-Bulgar ortaklığıyla inşa edilecek olan üç baraj ve hidroelektrik santralinin temel atma törenini gerçekleştirmişlerdir.⁵⁶⁵ Söz konusu proje Türkiye'nin Bulgaristan'da enerji projelerinde yer aldığını gösterirken aynı zamanda Bulgaristan'daki Türklerin en yoğun olarak yaşadığı il olan Kırcaali'de yatırım yapılması Ankara'nın Bulgaristan Türkleri politikasında farklı bir yönü ortaya çıkarmıştır. Türklerin yoğun olarak yaşadığı yerlerde ortak projelerle yatırımlar yapılması ve istihdam yaratılması

⁵⁶³ “Alkışlanacak Özür”, *Hürriyet*, 7 Kasım 1998; Bulgar basını söz konusu özürü ön plana taşımamakla beraber Kostov'un göçmenlere hitaben söylediği “sizleri seviyorum” ifadesine vurgu yapmıştır. Bkz. “Premierit Kostov Kaza na İzselnitsite ‘Obiçam Vi’”, *Trud*, 7 Novemvri 1998.

⁵⁶⁴ Gös. Yer.

⁵⁶⁵ “Ecevit: Savaş İyi Korunacak”, *Milliyet*, 27 Ekim 1999; “Zapoçva Stroejit na Kaskada ‘Gorna Arda’”, *Duma*, 26 Oktomvri 1999.

seçeneği belirlemiştir. Söylem olarak Türkiye bunu 1990'lı yıllarda sıklıkla dile getirse de eylem anlamında uygulamak kolay olmamıştır. Zira Türkiye'den iş adamlarının Bulgaristan'daki Türk bölgelerine yatırımlar yapabilmesi Bulgar devletinin izin verdiği ölçüde gerçekleştirilebilmiştir.

2000'li yıllara girilirken Türkiye'nin Bulgaristan'daki Türklere yönelik ilgisi 1990'lı yıllarla paralel doğrultuda devam etmiştir. Ocak 2000'de HÖH'ün Olağan Kongresi'nde oybirliğiyle yeniden genel başkan seçilen Ahmet Doğan'a bir kutlama mesajı gönderen Başbakan Bülent Ecevit, "*Bulgaristan'daki soydaşlarımızın refahı için gösterdiğiniz çabalardan dolayı, tüm HÖH mensuplarını tebrik ederim*"⁵⁶⁶ ifadelerini kullanmıştır. Ecevit'in ifadelerinden Türkiye'nin siyasi düzlemde HÖH'ü Bulgaristan Türklerinin temsilcisi olarak görme politikasını devam ettirdiği ve HÖH'ün Türklerin refahı için gösterdiği çabalardan memnun olduğu anlaşılmaktadır. Ne var ki 2000'li yılların başında Bulgaristan Türkleri konusunun Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkilerin ve bölgesel konuların gerisinde kaldığı görülmektedir. Örneğin, Ağustos 2000'de Bulgaristan Cumhurbaşkanı Stoyanov Türkiye'ye ailesiyle birlikte tatile geldiğinde Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile görüşmüş, ancak Türk basınına Türk azınlıkla ilgili herhangi bir demeç yansımamıştır.⁵⁶⁷ Bu durum, Bulgaristan Türklerinin ikili ilişkilerde sorun teşkil eden bir konu olmaktan çıktığını göstermektedir. Zira bu dönemde Türk azınlığın haklarında sembolik iyileştirmeler yapılmış ve bu kapsamda Ekim 2000'de Bulgaristan Devlet Televizyonu'nda Türkçe yayına izin verilmiştir.⁵⁶⁸

15 Şubat 2001 tarihinde Bulgaristan, Türkiye ve Romanya arasında Filibe'de düzenlenen Cumhurbaşkanları zirvesine katılan Ahmet Necdet Sezer, çeşitli konu başlıklarında mevkidaşlarıyla görüş alışverişinde bulunurken Filibe temasları kapsamında HÖH lideri Ahmet Doğan ve Bulgaristan Müslümanları Başmüftüsü Selim Mehmed'i de kabul etmiştir. Cumhurbaşkanı Sezer tarafından

⁵⁶⁶ "Ahmet Doğan Tekrar HÖH Genel Başkanı", *Türkiye*, 30 Ocak 2000, <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/Genel/a41365.aspx>, (01.07.2014); "Dogan Dade Zayavka za Vlastta", *Trud*, 30 Yauari 2000. "Dogan Bil Neosporim Lider na Bilgarskite Turtsi", *Trud*, 31 Yauari 2000.

⁵⁶⁷ Bkz. "Denizden Önce Biraz İş", *Milliyet*, 04.08.2000; *Ayin Tarihi*, 3 Ağustos 2000.

⁵⁶⁸ "Bilgarskata Natsionalna Televizia BNT", *Kapital*, 13 Mart 2009, http://www.capital.bg/link_dosie/medii/2009/03/13/872918_bulgarska_nacionalna_televizii_bnt/, (01.07.2014).

görüşmelerin ardından herhangi bir açıklama yapılmasa da Ahmet Doğan ve Selim Mehmed görüşmelerin içeriğini basınla paylaşmıştır. Doğan Sezer ile görüşmesinde ekonomik konuları ön plana çıkararak Türkiye'nin Bulgaristan'a yatırım konusunda geciktiğini, Bulgaristanlı Türk iş adamlarının Türkiye'deki bankalardan kredi almalarının önünün açılması beklentisini ve Bulgaristan'daki Ziraat Bankası'nın Türk çiftçilere kredi vermeye başlaması gerektiğini aktarmıştır.⁵⁶⁹ Selim Mehmed ise basına Bulgaristan'daki Yüksek İslam Enstitüsü'nü bitirenlere YÖK tarafından denklik verilmesini isteğinde bulunduğunu söylemiş ve Sezer'in bu konuda yardım sözü verdiğini belirtmiştir.⁵⁷⁰ Görüldüğü üzere, Cumhurbaşkanı Sezer Bulgaristan'daki temasları sırasında Türk devlet adamlarının Bulgaristan'daki Türk azınlık temsilcileriyle yapılan görüşme teamülünü sürdürmüş ve bu kapsamda azınlığın sorunlarını dinlemiştir. Bu ziyarette Ahmet Doğan'ın Bulgaristan Türklerinin yapısal sorunları anlamında ekonomik hususları ön plana çıkararak azınlığın sorunlarına farklı ve kalıcı bir çözüm bulma amacıyla olduğu söylenebilir. Öte yandan, 17 Haziran 2001'de Bulgaristan'da yapılan genel seçimler sonrası HÖH, koalisyon ortağı haline gelmiş⁵⁷¹ ve Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazandığı 1908 yılından sonra Türkler ilk defa Bulgaristan yönetiminde yer almıştır.

Ocak 2002'de yeni Bulgaristan Başbakanı II. Simeon'un daveti üzerine Bulgaristan'a ziyarette bulunan Başbakan Bülent Ecevit, temasları kapsamında soydaş temsilcileriyle de bir araya gelmiştir. Ecevit'in Ahmet Doğan'la görüşmesinde Doğan tarafından ekonomik yatırımlar konusunun önemi aktarılırken, Başbakan Ecevit Bulgaristan'daki Türk işadamları dernekleriyle yaptığı görüşmede bu konuyu ve genel olarak karşılaşılan diğer sorunları ele almıştır. Ayrıca Bulgaristan Müslümanları Başmüftüsü Selim Mehmed'i kabul eden Ecevit'e Başmüftü tarafından Bulgaristan'daki din eğitiminin Türkiye'dekini örnek alması yönünde görüşünü bildirilmiş ve Yüksek İslam Enstitüsü diplomalarına YÖK

⁵⁶⁹ "Üçlü Balkan Zirvesi", *NTVMSNBC*, 15 Şubat 2001, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/64387.asp>, (01.07.2014).

⁵⁷⁰ Gös. Yer.

⁵⁷¹ Ivan Palchev, *Ahmed Dogan and the Bulgarian Ethnic Model*, *Bulgarian Diplomatic Review - National Museum of Bulgarian Books*, Sofya, 2002, s.115.

tarafından denklik verilmesi isteği yinelenmiştir.⁵⁷² Bu bağlamda, Türkiye'nin Bulgaristan Türklerinin durumlarına ve talepleriyle yakından ilgilendiği söylenebilir. Başbakan Ecevit Bulgaristan temasları esnasında Sofya'daki Atlantik Kulübü'nde bir konferans vererek şu ifadeleri kullanmıştır: “*Balkanlar, Türkiye'nin Batı Avrupa'ya geçiş yoludur. Bulgaristan da dâhil olmak üzere birçok Balkan ülkesinde Türk asıllı insanlar yaşıyor. Diğer yandan, Türkiye'de de zamanında büyükbabaları, aileleri Balkanlar'dan göçmüş insanlarımız var. Bölgedeki çatışmalar, insanlık trajedilerine ve önemli oranda insanların Türkiye'ye göç etmesine neden olacak ciddi sorunlara yol açıyor. Bu nedenlerden ötürü bölgeye ilgimiz çok güçlüdür.*”⁵⁷³ Ecevit'in ifadelerinden Türkiye'nin Balkanlar'a yoğun ilgi duymasının altyapısında Balkanlar'daki Türk asıllı insanların etkili olduğu ve Ankara'nın Balkanlar politikasının şekillenmesinde demografik unsurlar farklı bir öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır. Zira söz konusu demografik güç Bulgaristan ölçeğinde ayrı bir anlam ifade etmektedir. Örneğin, 27 Nisan 2002 tarihinde Türk İçişleri Bakanlığı'na 1989-1994 yılları arasında Türkiye'ye göç eden Türk asıllı Bulgaristan vatandaşlarından 2510 sayılı İskân Kanunu'na istinaden 1989-2001 yılları arasındaki dönemde 258.118 kişinin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına alındıklarına yönelik yapılan açıklama⁵⁷⁴ bu kapsamda daha anlamlı hale gelmektedir. Diğer bir deyişle 1989 zorunlu göçüyle Türkiye'ye gelen bu nüfus kitlesi aynı zamanda Bulgaristan vatandaşlığını korumakta ve pek çoğu çifte vatandaşlık statüsünde bulunmaktadır. Dolayısıyla çifte vatandaşlık statüsüne sahip olan ve büyük çoğunluğu Türkiye'de yaşayan Bulgaristan göçmenleri Bulgaristan'daki seçimlerde oy kullanabilmektedir. Bu durum, Türkiye'ye Bulgaristan seçimlerinde doğrudan kendi ülke sahası kapsamında kısmi bir etkiye sahip olmasını sağlamaktadır.

Ekim 2002'de Bulgaristan Başbakanı II. Simeon'un Türkiye ziyareti kapsamında mevkidaşı Ecevit ile görüşmüş ve ardından düzenlenen basın toplantısında iki lider de Türk-Bulgar ilişkilerinin ivme kazandığını belirtmişlerdir. Ayrıca Ecevit, görüşmede “*Bulgaristan'da Türk azınlığın siyasal etkinliklere aktif*

⁵⁷² “Ecevit: Global Terör Yeni Tehdit”, *Hürriyet*, 31 Ocak 2002, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/01/31/82683.asp>, (01.07.2014).

⁵⁷³ Gös. Yer.

⁵⁷⁴ *Aynı Tarihi*, 27 Nisan 2002.

olarak katıldığını”⁵⁷⁵ dile getirmiştir. Bu bağlamda Bulgaristan Türkleri konusunun görüşmelerde gündeme geldiği ve Ankara’nın Türk azınlığın Bulgaristan’da koalisyon ortağı olmasından memnuniyet duyduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye’nin iki ülke arası ilişkilerde Bulgaristan Türklerini “köprü” olarak görme politikasının devam ettiği sonucuna ulaşılabilir.

3.1.2. Ak Parti İktidarı Döneminde Türkiye’nin Bulgaristan Türkleri Politikası (2003-2014)

3 Kasım 2002 seçimlerinin ardından Türkiye’de hükümet değişikliği yaşanırken, tek başına iktidara gelen Ak Parti de geleneksel olarak yürütülen Bulgaristan Türkleri politikasını devam ettirmiştir. Mayıs 2003’te Sofya’yı ziyaret eden dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, temasları kapsamında HÖH ve Başmüftülük yetkilileriyle de bir araya gelmiştir. HÖH lideri Ahmet Doğan ve Başmüftü Selim Mehmet’i Sofya’daki Türk Büyükelçiliği’nde ayrı ayrı kabul eden Gül, soydaşların sorunlarını ve taleplerini dinlemiştir.⁵⁷⁶ Dışişleri Bakanı Gül, “*Türk azınlık*” konusunu mevkidaşı Solomon Pasi ile yaptığı görüşmede dile getirirken, Bulgar Bakan araya girerek “*Ne azınlığı? Artık Bulgaristan’ı Türkler yönetiyor, biz azınlık olduk*” şeklinde esprili bir ifade kullanmıştır.⁵⁷⁷ Öte yandan, Dışişleri Bakanı Gül Bulgaristan’ın Burgaz Hür Üniversitesi’nde yaptığı konuşmada Türk asıllı Bulgaristan vatandaşlarının ikili ilişkilerin gelişmesinde kayda değer bir rol oynadığını belirtmiştir.⁵⁷⁸ Özetle Ankara, ikili ilişkilerde Türk azınlık konusuna vurgu yapmaya devam etmiş ve konuyu ikili ziyaretlerde gündeme getirmiştir. Zira bu dönemde Türk azınlık gerek koalisyon ortağı olması gerek asimilasyon tehdidi gibi makro ölçekli bir problemle karşılaşmaması nedenleriyle Türk devlet adamlarının söylemlerinde genellikle ikili zirvelerde kendisine yer bulabilmiştir.

Bu çerçevede, Ekim 2003’de Bulgaristan Cumhurbaşkanı Pırvanov’un ziyareti üzerine Çankaya’da kendisinin onuruna verilen yemekte Cumhurbaşkanı

⁵⁷⁵ *Ayın Tarihi*, 3 Ekim 2002.

⁵⁷⁶ “Gül Sofya’dan Memnun Döndü”, *Türkiye*, 14.05.2003, <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/Genel/a170910.aspx>, (07.10.2014).

⁵⁷⁷ “Dışişleri Bakanı Gül Sofya’dan Memnun Döndü”, *Zaman*, 14 Mayıs 2003, <http://arsiv.zaman.com.tr/2003/05/14/dis/h10.htm>, (09.07.2014).

⁵⁷⁸ Abdullah Gül, *Yeni Yüzyılda Türk Dış Politikasının Ufukları*, T.C. Dışişleri Bakanlığı Yayını, Ankara, 2007, s. 594.

Ahmet Necdet Sezer'in konuşması Türkiye'nin Bulgaristan Türklerine yönelik yaklaşımını özetler niteliktedir: *“Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkilerin gelişmesinde ve çeşitlenmesinde, Türk asıllı Bulgaristan vatandaşlarının oynadığı önemli rolü, bu noktada özellikle vurgulamak istiyorum. Soydaşlarımızın mutluluk ve esenlik içinde yaşamaları, ülkelerinin daha fazla gelişmesine demokratik katılımı katkıda bulunmaları ve Türkiye ile Bulgaristan arasında dostluk köprüsü olmayı sürdürmeleri, en içten dileğimizdir.”*⁵⁷⁹ Cumhurbaşkanı Sezer, Bulgaristan Türklerini ikili ilişkilerde *“dostluk köprüsü”* olarak gördüklerini ifade etmiş, aynı zamanda ilişkilerin gelişmesinde önemli bir rol oynadığını vurgulamıştır. Ayrıca Sezer'in ifadelerinde Türk azınlıktan eşit yurttaşlar olarak yaşadıkları ülkenin toplumsal yaşamına asimile olmadan entegre olmaları mesajı bulunmaktadır. Bu noktadan hareketle Türkiye'nin Türk azınlığın ülkedeki etnik tansiyonu yükselten ayrılıkçı bir grup olmasını istemediği sonucuna ulaşılabilir. Ankara'nın Bulgaristan'daki Türklerle ilgili bu tutumu Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Temmuz 2004'teki Bulgaristan ziyaretinde HÖH lideri Ahmet Doğan'la yapılan görüşmeye de yansımıştır. Erdoğan Sofya'daki Türk Büyükelçiliği'nde HÖH lideri Ahmet Doğan ile yaptığı görüşmede Bulgaristan'daki Türklerin durumu ve HÖH'ün parti çalışmaları hakkında bilgi aldıktan sonra şu tavsiyede bulunmuştur: *“Türklerle sınırlı bir parti olmama çabalarınız çok doğru. Aksi takdirde marjinalleşirsiniz. Bulgar vatandaşlara da açılmalısınız. Koalisyonda yer almanız son derece olumlu, belediyeler de çok önemli. Bunları iyi değerlendirin.”*⁵⁸⁰ Erdoğan'ın HÖH'ün etnik çizgiden çok Bulgaristan geneline hitap eden bir parti olma politikasından memnun olduğu görünürken, *“bunları iyi değerlendirin”* ifadesiyle üyelerinin çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu HÖH'ün siyasi avantajlarını makro kılması yönünde öneride bulunmuştur. Erdoğan'ın ülkenin geneline hitap edilmesi konusundaki söylemi, Türk azınlığın Bulgaristan'ın siyasi hayatına tam entegrasyonunu öngörmektedir. Bu, aynı zamanda ayrılıkçı olunmaması, entegre olunup asimile olunmaması anlamları da taşımaktadır. Erdoğan Bulgaristan temasları esnasında Eski Cuma'da (Tırговиşte)

⁵⁷⁹ “Cumhurbaşkanı Georgi Parvanov Onuruna Verdiği Akşam Yemeğinde Yaptıkları Konuşma”, *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi*, 07.10.2003, <http://www.tccb.gov.tr/ahmet-necdet-sezer-konusmalari/495/56693/bulgaristan-cumhurbaskani-georgi-parvanov-onuruna-verdigi-aksam-yemeginde-yaptiklari-konusma.html>, (10.07.2014).

⁵⁸⁰ “Türk Partisi Olursanız Marjinalleşirsiniz”, *Hürriyet*, 8 Temmuz 2004.

Şişe Cam fabrikasının temel atma törenine de katılmıştır.⁵⁸¹ Söz konusu fabrikanın temel atma töreni sembolik bir anlam taşımakla birlikte, 2000’li yılların başından itibaren Türk azınlığın ekonomik yatırım konusundaki isteklerinin somut bir karşılığı olmuştur. Zira Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ticari ilişkiler 1990’lı yıllarla birlikte hızlı bir artış kaydetmişse de asıl gelişim süreci 2000’li yıllarda yaşanmıştır. 2003 yılı itibarıyla ikili ticaret hacmi 1,3 milyar dolara ulaşırken⁵⁸², Bulgaristan’da çok sayıda Türk yatırımı da gerçekleştirilmiştir. Sofya’nın Türk bölgelerinde ekonomik yatırımlar yapılmasına bürokratik engeller çıkarması nedeniyle bu konuda kısmi bir yol kat edilmişse de Türkiye Bulgaristan’da yatırım yapan yabancı firma sayısı bağlamında ilk sırada yer almıştır.⁵⁸³ Bu bağlamda, Türkiye’nin söylemleriyle eylemlerinin paralellik arz ettiği, Türk azınlığın istek ve ihtiyaçlarına kayıtsız kalmadığı söylenebilir.

2005 yılında Türk-Bulgar ilişkileri genel olarak ticari hususlar ve bölgesel konu başlıkları ekseninde yoğunlaşsa da 25 Haziran 2005’te Bulgaristan’da yapılan genel seçimler ülkede iktidar değişikliğini beraberinde getirmiştir. Ne var ki seçim sonuçları itibarıyla sandıktan belirsizlik çıkmıştır. Koalisyon hükümetinin kurulması noktasında Sergey Stanişev (BSP lideri) ve II. Simeon (eski Başbakan) arasında uzlaşmaya varılamamış ve hükümetin kurulması görevi HÖH’e verilmiştir. Bu noktada, Ahmet Doğan kısa sürede hükümeti kurarak pek çok kesimin takdirini kazanmıştır. HÖH 34 milletvekili ve ülkenin en büyük üçüncü siyasi gücü olarak hükümette yer alırken, Haziran 2005 seçimlerinde oylarını önemli oranda artırmıştır. HÖH’ün oylarının artmasındaki bir diğer etken ise Türkiye’deki çifte vatandaşların seçime yoğun ilgi göstermesi olmuştur. 2001 seçimlerinde Türkiye’de toplam 39 bin oy kullanılırken, 2005 seçimlerinde ise bu sayı 44 bin olmuş, sadece Bursa’dan 10 bin kişi de otobüslerle Bulgaristan’a gönderilmiştir.⁵⁸⁴ Bununla birlikte, Türkiye’deki çifte vatandaşlığa sahip kişilerin yoğun olarak yaşadıkları İstanbul, İzmir ve Trakya

⁵⁸¹ *Ayin Tarihi*, 7 Temmuz 2004.

⁵⁸² “Bulgaria Extends Support to Turkey’s EU Process”, *Novinite Sofia News Agency*, 26 May 2004, <http://www.novinite.com/articles/35077/Bulgaria+Extends+Support+to+Turkey%27s+EU+Process>, (11.07.2014).

⁵⁸³ *Ayin Tarihi*, 3 Mayıs 2005.

⁵⁸⁴ 25 Haziran 2005 Bulgaristan seçimlerine ilişkin BAL-GÖÇ tarafından yapılan açıklama için bkz. “Basın Açıklaması”, 07.07.2005, <http://www.balgoc.org.tr/2005/genel/secimaciklama.html>, (12.07.2014).

bölgesindeki sayıları net olarak saptanamayan binlerce kişi de Bulgaristan'a gönderilmiştir. Bu noktada, 'gönderilme' işlemini kimin tarafından gerçekleştirildiği sorusuyla karşılaşılmaktadır. Binlerce soydaşın organize bir şekilde Bulgaristan'a gönderilmesi ve oy kullanmalarının temin edilmesi profesyonelce yapılmış olması nedeniyle gönüllülük esasına dayalı çalışan Balkan kökenli sivil toplum örgütlerinin eylem kabiliyetlerinin oldukça üzerinde bir uğraş olduğu anlaşılmaktadır. Aynı şekilde seçmenin yoğun olarak HÖH'e oy vermelerinin sağlanması emir-komuta zincirinden ziyade, sistematik bir politikayı işaret etmektedir. 5 Temmuz 2009'da Bulgaristan'da yapılan genel seçimlerde Türkiye'de 93.487 kişinin oy kullanması, bu oyların yüzde 94'ünün HÖH'e verilmesi⁵⁸⁵ ve binlerce göçmenin Bulgaristan'a otobüslerle gönderilmesi bu politikanın varlığını kanıtlar niteliktedir. Dolayısıyla Türkiye Bulgaristan'daki Türklerin sadece yapısal sorunlarına duyarlılık göstermemiş, aynı zamanda seçim dönemlerinde üyelerinin çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu HÖH'ün parlamentoda daha güçlü bir şekilde temsil edilmesi için demografik gücünü kullanmıştır. Türkiye'nin Bulgaristan'daki seçimlerde oy kullanımında hangi partinin destekleneceğine dair net bir resmi söylemi olmazken, komşu ülkenin içişlerine karışma izlenimi vermekten kaçındığı sonucuna ulaşılabilir. Özetle Türkiye'nin 2000'li yıllarda Türkiye'nin Bulgaristan'daki seçimlere ilişkin net bir politikası mevcuttur.

Ocak 2006'da Bulgaristan Başbakanı Sergey Stanişev 100'e yakın işadamlıyla Türkiye'yi ziyaret etmiş⁵⁸⁶ ve yeni Bulgaristan hükümetinin Türkiye ile ekonomik ilişkilere önem verdiğini göstermek istemiştir. Başbakan Erdoğan ile Stanişev'in düzenlediği basın toplantısında da ekonomik hususlar ön plana çıkarken Erdoğan iki ülke arasında siyasi sorun bulunmadığını, son beş yıl içerisinde ticaret hacminin 3 kat artış gösterdiğini dile getirmiştir.⁵⁸⁷ Bulgaristan Türklerine ilişkin net bir söyleme rastlanmasa da Erdoğan'ın ikili ilişkilerde "*siyasi sorun bulunmadığı*" ifadesinden Bulgaristan Türkleriyle ilgili herhangi bir problemin olmadığı, Türkiye'nin Bulgaristan'la ticari ilişkilerini geliştirerek ekonomik yatırımlarını

⁵⁸⁵ "5 Temmuz 2009 Seçimlerinde Türkiye'de Kullanılan Oylar", <http://www.balgoc.org.tr/2009/secim/sonuc.html>, (12.07.2014).

⁵⁸⁶ "Stanişev se Srešta s 20 Turski Kompanii", *Duma*, 17 Yauuari 2006.

⁵⁸⁷ *Ayn Tarihi*, 17 Ocak 2006.

artırmak istediği anlaşılmaktadır. Diğer bir deyişle Türkiye 2000’li yıllarla birlikte Bulgaristan ve Türk azınlık politikasında ekonomik unsurları devreye koymuştur.

Stanişev’in Ankara ziyaretinden 1 ay sonra Bulgaristan’a misafir olan Cumhurbaşkanı Sezer, Pırvanov ile görüşmesinde ikili ilişkileri değerlendirirken “*tarihin en iyi dönemi*” ifadelerini kullanmış ve ticari ilişkilerde kaydedilen artışın önemini vurgulamıştır.⁵⁸⁸ Ayrıca Sezer, Türkiye’nin Türk azınlığın ilişkilerde sorun olmadığı dönemlerdeki politikasını yinelemiş ve “*ilişkilerimizi güçlendiren bir dostluk köprüsü olarak değerlendirdiğimiz Türk asıllı Bulgar vatandaşlarının Bulgaristan’ın kalkınmasına katkıda bulunmaları bizleri sevindirmektedir*”⁵⁸⁹ ifadelerini kullanmıştır. 2007 yılında iki ülke arasında liderler düzeyinde karşılıklı ziyaretlerin olmaması ve Türkiye’deki siyasi seçimler nedeniyle Bulgaristan Türkleri konusu pek fazla gündeme gelmemiştir.

2007 yılında ikili ilişkilere hâkim olan sakin atmosfere karşın Erdoğan’ın Mart 2008’deki Bulgaristan ziyaretinde Türk azınlık konusu çok güçlü bir biçimde gündeme gelmiştir. Erdoğan Sofya’daki görüşmelerin ardından Eski Cuma’daki (Tırgovişte) Şişe Cam fabrikasının açılışını gerçekleştirmiş ve temasları kapsamında Bulgaristan’daki Türklerin en yoğun olarak yaşadığı şehir olan Kırcaali’ye geçmiştir.⁵⁹⁰ Kırcaali’de soydaşlara hitap eden Erdoğan, sadece soydaşlara değil Bulgaristan’a ve Balkanlar’a da önemli mesajlar vermiştir. “*Kırcaali tüm dünyaya eşsiz bir örnek özelliği taşıyor. Farklı dinden farklı kültürden insanlar bir arada ortak bir hedef için huzur içinde yaşıyorlar*” ifadelerini kullanan Erdoğan, Medeniyetler İttifakı girişiminin eş başkanı olduğunu belirterek farklılıkları ayıran değil birleştiren bir özellik olarak görmek gerektiğini söylemiştir.⁵⁹¹ Konuşmasında “*Balkanlar’ın Kırcaali’den alacağı çok dersler var*” cümlesiyle farklı etnik ve dini gruplara mensup olan insanların Kırcaali’de hoşgörü, barış ve kardeşlik içinde bir arada yaşamalarının bütün bölgeye model oluşturabilecek kapasitede olduğunu

⁵⁸⁸ “Komşuyla Aramız Çok İyi”, *Sabah*, 22 Şubat 2006, <http://arsiv.sabah.com.tr/2006/02/22/siy97.html>, (12.07.2014).

⁵⁸⁹ Gös. Yer.

⁵⁹⁰ Başbakan Erdoğan Kırcaali temasları kapsamında caminin yanı sıra şehirdeki kiliseyi de ziyaret etmiş ve burada dostluk mesajları vermiştir. Bkz. “Erdogan Propovyadva v Tsrkva”, *Trud*, 29 Mart 2008.

⁵⁹¹ “Erdoğan Kırcaali’de Türklere Seslendi: Dilinize, Dininize ve Geleneklerinize Sahip Çıkın”, *Kırcaali Haber*, Yıl:2, Sayı:4-5, Nisan 2008.

vurgulamıştır. Erdoğan'ın Kırcaali'deki bu atmosferden hoşnut olduğu anlaşılacakla birlikte, sözlerinin devamında Bulgaristan Türklerinin özelliklerini ve iki ülke arasındaki ilişkilerdeki durumunu şu şekilde saptamıştır:

“...Son 18 yılda ikili ilişkiler büyük gelişme kaydetti. Şüphesiz ki bu ilişkilerin olumlu yönde gelişmesinde iki ülkenin yöneticilerinin karşılıklı iradesi kadar Bulgaristan Türklerinin sağduyulu davranışları da önemlidir. Biz sizleri soydaşlarımızı iki ülke arasında bir dostluk köprüsü olarak görüyoruz. Şunu çok iyi biliyoruz. Bulgaristan Türkleri Bulgaristan'ın sadık vatandaşlarıdır. Bu tarihte de hep böyle olmuş. Bulgaristan'ın kalkınmasına gelişmesine önemli katkılar yapmıştır. Bu ülkede yaşayan Türklerin vatandaşlıkla bağlı oldukları ülkeye sadakatlerini sürdürürken kendi etnik, kültürel ve dini değerlerine sahip çıkmaları ve bu değerleri korumaları demokrasinin değerleriyle de örtüşen bir gerekliliktir zorunluluktur.”⁵⁹²

Söylem analizi bağlamında Erdoğan'ın cümlelerine bakıldığında, Bulgaristan Türkleri için “iki ülke arasında bir dostluk köprüsü”, “sadık vatandaşlar”, “kendi etnik, kültürel ve dini değerlerinize sahip çıkmak” ifadeleri ön plana çıkmaktadır. Erdoğan, Türk-Bulgar ilişkilerinde soydaşları “köprü” olarak tanımlayarak soydaşları merkezi bir önem atfetmiştir. “Sadık vatandaşlar” kavramı, Bulgaristan Türklerinin ayrılıkçı olmadıklarını, buldukları ülkeye hizmet ettiklerini vurgularken, soydaşların kendi değerlerine sahip çıkmasının, asimile olmadan varlıklarını sürdürmelerinin demokratik değerlerle örtüştüğü belirtilmektedir.

Başbakan Erdoğan Kırcaali'deki konuşmasında anadil konusuna da vurgu yapmıştır. Soydaşın anadiline sahip çıkmasını isteyen Erdoğan şu ifadeleri kullanmıştır: *“...Elbette doğduğunuz büyüdüğünüz ülkenin dilini öğreneceksiniz, elbette vatandaşı olduğunuz ülkenin geleceği için çalışacaksınız; ancak buna paralel olarak dilinize, dininize, kültürünüze geleneklerinize sahip çıkacak bunu yeni nesillere de aktaracaksınız. Modern dünyanın gereği de budur. Demokrasinin çağdaş değerlerinin gereği de budur. Soydaşlarımızın anadilleri olan Türkçe'yi eski dönemlere kıyasla önemli mesafe kaydedildiğini görmekten de mutluluk duyuyorum.*

⁵⁹² Gös. Yer.; Ayrıca bkz. “Dilimize, Dinimize Geleneğe Sahip Çıkın”, *Haber 7*, 28.03.2007, <http://www.haber7.com/siyaset/haber/309405-dilimize-dininize-gelenege-sahip-cikin>, (12.07.2014).

*Bu konudaki bazı güçlüklerini giderileceğine de inanıyorum.*⁵⁹³ Erdoğan'ın cümlelerinden soydaşların içindeki buldukları topluma entegre olmaları ama asimile olmamalarını istediği anlaşılmakta ve soydaşların sadece Bulgaristan vatandaşı değil, bunun yanı sıra Türk kültürünün bir parçası oldukları hatırlatılmaktadır. Bu noktada anadil vurgusu daha merkezi hale gelmektedir. Türkçe konusunda eski dönemlere oranla olumlu gelişmelerin olduğunu hatırlatan Başbakan, yaşanan sorunların çözümlenmesi için de Bulgaristan devletine mesaj göndermiştir. Erdoğan'ın anadil vurgusunun kaynağı, 2000'li yıllarda Bulgaristan'da Türkçe eğitimle ilgili öğrencilerin gösterdiği isteksizlik ve bunun sayısal ifadelerde belirgin hale gelmesidir. Örneğin, 1992-93 eğitim öğretim yılında 114 bin Türk öğrenci anadili dersi olarak Türkçe eğitim alırken, bu sayı 2010-11 itibarıyla 7 bine kadar düşmüştür.⁵⁹⁴ Bu durum Türk yetkililerce 2000'li yıllar zarfında tespit edilmiş ve Erdoğan'ın söylemlerine kısmen yansımıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin Bulgaristan'daki soydaşlar için Türkçe konusunda hassasiyet gösterdiği söylenebilir.

Aralık 2008'de Bulgaristan Cumhurbaşkanı Georgi Pırvanov Abdullah Gül'ün davetlisi olarak Türkiye gelirken, görüşmenin ardından düzenlenen basın toplantısında çeşitli konu başlıkları ele alınmıştır. Basın toplantısında ticari hususlardan sıklıkla bahsedilmekle birlikte, ikili ticaret hacminin 5 milyar dolara yaklaştığı ve enerji projeleri konusunda işbirliği vurgulanmıştır. Öte yandan Abdullah Gül iki ülke arasındaki ilişkileri değerlendirirken *“Türk asıllı Bulgaristan vatandaşlarının Türkiye ile Bulgaristan arasındaki dostluğun gelişmesi ve pekişmesine katkıları olduğu”*⁵⁹⁵ açıklamasında bulunmuştur. Gül'ün açıklaması, Ankara tarafından Bulgaristan'daki Türklerin ikili ilişkilerin *“dostluk köprüsü”* olarak görüldüğü algısının yinelenmesi olurken, Türk liderlerin Bulgar devlet adamlarıyla ikili görüşmelerinin değişmeyen konu ve söylem nesnesi haline geldiğinin göstergesidir.

⁵⁹³ Gös. Yer.

⁵⁹⁴ Antonina Zhelyazkova - Orlin Avramov - Maya Kosseva - Lubomir Petkashev, *Obrazovatelni Problemi na Turските Detsa v Bilgarskoto Uçilište*, İMİR, Sofiya, 2012, s.41, http://imir-bg.org/wp-content/uploads/2014/01/Obrazovanie-na-malcinstvata_2.pdf, (12.07.2014).

⁵⁹⁵ “Bulgaristan Cumhurbaşkanı Parvanov Çankaya Köşkü'nde”, *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi*, 16.12.2008, <http://www.tcgb.gov.tr/haberler/170/47677/bulgaristan-cumhurbaskani-parvanov-cankaya-koskude.html>, (13.07.2014).

Temmuz 2009'da Bulgaristan'da yapılan genel seçimler sonucu ülkede iktidar değişikliği yaşanmış ve seçimlerden birinci olarak çıkan GERB partisi 116 milletvekiliyle azınlık hükümetini kurmuştur. 2001-2009 yılları arasında koalisyon ortağı olan HÖH muhalefete düşerken, GERB tarafından ciddi bir rakip olarak görülmeye başlanmıştır.⁵⁹⁶ Yeni Başbakan Borisov henüz Türkiye'ye ziyaret gerçekleştirmeden önce 4 Ocak 2010 tarihinde Dış Bulgarlardan Sorumlu Bakanı Bojidar Dimitrov'un 1913'ten sonra Türkiye'den göç eden Bulgarların bıraktıkları mal ve mülkleri için 20 milyar dolar tazminat ödenmesini ve bunun Türkiye'nin AB üyeliğinin ön şartı olacağına yönelik açıklaması⁵⁹⁷ ilişkilerde gerginlik oluşturmuştur. Dimitrov'un bu açıklamalarına yanıt Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu tarafından verilmiş ve iki ülke arasındaki bölgede model olacak kadar iyi olduğunu belirterek Bulgaristan'ı "*...tarihte yaşananlar tek taraflı bir şekilde cereyan etmemiştir. Bulgaristan'dan o dönemden Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan 2 milyona yakın Türk olmuştur...*"⁵⁹⁸ sözleriyle uyarılmış ve bu işten Bulgaristan'ın zararlı çıkacağı mesajını vermiştir. Davutoğlu'nun bu ifadeleri Ankara'nın ikili ilişkilerde tarihi konuları bir sorun olarak görmek istemediğini ancak sorun konusu getirilmesi halinde Türkiye'nin çok daha fazla argümanı olduğunu açıklamaktadır.

29 Ocak 2010'daki Başbakan Borisov'un Türkiye ziyareti bu konunun gölgesinde kalırken, Başbakanlık'ta düzenlenen basın toplantısında Borisov'un "*Herhangi bir parti veya partilerin Bulgaristan ile Türkiye arasında aracı olmasına gerek yok. Bulgaristan'da iktidarı kazanan parti, ülkeyi temsil eden parti bu görüşmeleri yapar*"⁵⁹⁹ ifadesini kullanması, Bulgaristan Türkleri ve özellikle HÖH'le ilgili Sofya'nın yeni bir politika izlemek istediğinin ipuçlarını vermiştir. Borisov'un iki ülke arasındaki ilişkilerde köprü vazifesini kendisinin üstlenmek istemesine karşın, gerek Başbakan Erdoğan gerek Cumhurbaşkanı Gül Borisov'la

⁵⁹⁶ "Borisov: Dogan e Edinstveniyat Mi Konkurent", *Sega*, 19 Oktomvri 2009, <http://www.segabg.com/article.php?issueid=4326§ionid=2&id=0000202>, (13.07.2014).

⁵⁹⁷ "Turtsiya Vidya Opasnost v İskaneto Ni Za \$20 Mlrd." *24Chasa*, 5 Yanuari 2010.

⁵⁹⁸ "Dışişleri Bakanı Davutoğlu Bulgaristan'ı Uyardı", *Milliyet*, 5 Ocak 2010, <http://www.milliyet.com.tr/disisleri-bakani-davutoglu-bulgaristan-i-uyardi/siyaset/siyasetdetay/05.01.2010/1182087/default.htm>, (13.07.2014).

⁵⁹⁹ "Boyko Borisov Türkiye'yi Ziyaret Etti", *Kırcaali Haber*, Yıl: IV, Sayı:28, 16 Şubat 2010.

görüşmelerinde iki ülke arasındaki ilişkilerde Bulgaristan'daki soydaşların “köprü” olduğu mesajını iletmişlerdir.⁶⁰⁰

19-20 Mart 2010 tarihlerinde Bulgaristan'ı ziyaret Davutoğlu mevkidaşı Mladenov ile görüşmüştür. Görüşmenin ardından Bulgaristan Müslümanları Başmüftülüğü'nü ziyaret eden Davutoğlu'nun temasları kapsamında HÖH yetkilileriyle bir araya geldiğine dair Türk basınında ve azınlık medyasında herhangi bir habere rastlanmamıştır.⁶⁰¹ Başmüftülükte Bulgaristan Müslümanlarının sorunları hakkında bilgi alan Bakan Davutoğlu, İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından restorasyonu tamamlanan Filibe'deki Cuma Cami'ni de ziyaret etmiştir.⁶⁰² Bu bağlamda, Türkiye'nin Bulgaristan'daki Osmanlı'dan kalma tarihi eserleri restore etme çalışmalarına ayrı bir önem verdiği hususu ön plana çıkmaktadır. Ayrıca, Ankara yönetimi Bulgaristan'da Türklerin yoğun olarak yaşadığı yerlerdeki yerel yönetimlerle Türkiye'deki belediyelerin kardeş belediye olmalarına, bu vesileyle soydaşlarla sıkça bir araya gelmesine ve çeşitli projelerde işbirliği içinde olunmasını desteklemiştir.

2010 yılı içerisinde Türkiye ile Bulgaristan arasındaki diplomasi trafiği Erdoğan'ın Ekim ayındaki Bulgaristan ziyaretiyle devam etmiştir. Borisov'la görüşen Başbakan Erdoğan düzenlenen basın toplantısında Bulgaristan Türk ve Müslümanlarıyla ilgili mesajlar vermiştir: “*Bulgaristan'daki Türk azınlık mensuplarının eşit haklara sahip vatandaşlar olarak, ülkenin istikrarına, refahına ve gelişimine, huzur içinde katkısı olan ve ikili ilişkilere ilave bir boyut katmak suretiyle Bulgaristan'ın güçlenmesine vesile olmaları da tabii ki temennimizdir.*”⁶⁰³ Erdoğan konuşmasında Bulgaristan'daki “Türk azınlığın” ikili ilişkilerdeki “köprü” görevine atıfta bulunmuş, “eşit haklara sahip vatandaşlar” olarak bağlı buldukları ülkenin “güçlenmesine” katkıda bulunmaları isteğini ifade etmiştir. Öte yandan, Bulgaristan Müslümanlarının seçimle işbaşına gelmiş Başmüftüsü'nün yargı organı tarafından

⁶⁰⁰ “Cumhurbaşkanı Gül Bulgaristan Başbakanını Kabul Etti”, *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi*, 29.01.2010, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/48664/cumhurbaskani-gul-bulgaristan-basbakanini-kabul-etti.html>, (13.07.2014).

⁶⁰¹ “Ahmet Davutoğlu'nun Bulgaristan Ziyareti”, *Kırcaali Haber*, Yıl: IV, Sayı:32, 24-31 Mart 2010.

⁶⁰² “Priklyuçi Poseštenieto na Davutoglu v Bılgariya”, *Skat TV*, 20.03.2010, <http://www.skat.bg/news.php?action=0&newsID=8032>, (14.07.2014).

⁶⁰³ “Erdoğan Başmüftülük Sorununa El Attı”, *Kırcaali Haber*, Yıl: IV, Sayı: 58, 13 Ekim 2010.

tescil edilmemesi üzerine yaşanan Başmüftülük krizi 2010 yılının yaz aylarında Bulgaristan Türk ve Müslümanlarının kitlesel gösteriler yapmasına neden olmuştur.⁶⁰⁴ Borisov ile görüşmesinde Başmüftülük konusunu da gündeme getiren Erdoğan, bu konuyu Bulgaristan'ın iç işi olarak gördüğünü belirtmekle birlikte krizin çözümü için de “*çok kısa sürede ve demokratik ölçüler içerisinde müftülerin katılımıyla yapılacak bir seçimi*”⁶⁰⁵ işaret etmiştir. Bulgaristan Başbakanı Borisov da bu konuda Erdoğan'la mutabık kalmış ve çözüm konusunda iki lider de aynı noktayı göstermiştir. Başmüftülük meselesi Türkiye'nin Bulgaristan'daki Türk ve Müslümanların yaşadığı sorunlar gündeme geldiğinde her ne kadar Bulgaristan'ın “içişleri” kapsamında değerlendirilse de üstü kapalı bir şekilde müdahalede bulunabileceğinin göstergesi olmuştur. Sofya temasları kapsamında Başmüftü Mustafa Hacı Aliş ile basına kapalı bir toplantı gerçekleştiren Erdoğan, HÖH Genel Başkanı Ahmet Doğan'la yapılması planlanan görüşmeyi ise iptal etmiştir. Buna gerekçe olarak Borisov'la yapılan görüşmenin uzaması gösterilmekle birlikte, diğer yandan Erdoğan'ın HÖH'ten farklı bir heyetle görüştüğü ileri sürülmüştür.⁶⁰⁶

Başmüftülük meselesi, 2011 yılı başında çözülmüş olsa da ülkedeki Türk ve Müslümanlara yönelik aşırı Bulgar milliyetçilerinin saldırıları bu yıllarda artış kaydetmiştir. Özellikle 20 Mayıs 2011'de Sofya'daki Banyabaşı Camisi'ne yapılan saldırıda Cuma namazını kılan kişilere şiddet uygulanması ve seccadelerin yakılması ülkedeki tansiyonu bir anda yükseltmiştir. Bulgaristan makamları konuya doğrudan müdahil olurken, konu Türkiye tarafından da kınanmıştır. 22 Mayıs 2011 Pazar günü Bursa'daki seçim çalışmalarında konuşan Erdoğan, “... *Bursa'dan özellikle Bulgaristan'daki kardeşlerimize selamlarımı iletiyorum. Sofya'da Cuma namazı kılanlara yönelik saldırıyı, orada seccade yakılmasını, ibadet edenlere şiddet uygulanmasını kınadık, kınıyorum. Bulgaristan makamlarının açıklamaları elbette kaygılarımızı azaltmıştır. Kendilerine bu vesileyle teşekkür ediyorum*”⁶⁰⁷ ifadelerini

⁶⁰⁴ “Müslümanlar Gencev'e Hayır Dediler”, *Kırcaali Haber*, Yıl: IV, Sayı:44, 23 Haziran 2010.

⁶⁰⁵ “Erdoğan Başmüftülük Sorununa El Attı”, *Kırcaali Haber*, Yıl: IV, Sayı: 58, 13 Ekim 2010.

⁶⁰⁶ Gös. Yer.

⁶⁰⁷ “Erdoğan'dan Bulgaristan'a Selam, *Balkan Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği İnternet Sitesi*, <http://www.balturk.org.tr/erdogandan-bulgaristana-selam/>, (15.07.2014).

kullanmıştır. Erdoğan'ın bu açıklamasından sonra Bulgaristan makamları camiler önünde güvenlik tedbirlerini üst düzeye çıkarmıştır.⁶⁰⁸

Temmuz 2011'de Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, kalabalık bir heyetle Bulgaristan'a ziyarette bulunmuş ve Bulgaristan Türkleri konusunu çok güçlü bir şekilde gündeme getirmiştir. Pırvanov'un konuk Cumhurbaşkanı onuruna verdiği yemekte konuşan Gül, ikili ilişkilerde kaydedilen gelişmelere yaptığı vurgunun dışında Bulgaristan Türklerinin iki ülke arasındaki ilişkilerde sahip olduğu öneme atıfta bulunmuştur: "*Bulgaristan Türklerini ülkelerimiz arasında müstesna bir köprü olarak görmekteyiz. Türk asıllı Bulgar vatandaşlarının Bulgaristan'da eşit ve müreffeh fertler olarak huzur içinde yaşamaları, Türkiye'nin en halisane arzusudur.*"⁶⁰⁹ Abdullah Gül, Sofya'da Bulgaristan Müslümanları Başmüftüsü Mustafa Hacı Aliş ve HÖH milletvekili Ramadan Atalay ile görüşmüş ancak HÖH lideri Ahmet Doğan ile bir araya gelmemiştir. Bu bağlamda, HÖH'e yönelik Türkiye'nin bir politika değişikliğine gitmeye başladığına dair ipuçları daha belirgin hale gelmiştir. Zira Aralık 2011'de Cumhurbaşkanı Gül, Balkan ülkelerindeki soydaş temsilcileriyle Çankaya'da yaptığı görüşmeye Bulgaristan heyeti adına HÖH'ten 2011 yılı başında ayrılan Kasım Dal ve Korman İsmailov katılmıştır.⁶¹⁰ Ayrıca, Mayıs 2012'de Varna'da Erdoğan, Borisov ve Katar Emiri arasında yapılan üçlü zirvede Kasım Dal Erdoğan'ın yanında hazır bulunmuştur.⁶¹¹ Borisov kendisine sorulan bir soru üzerine Erdoğan'ın Ahmet Doğan'a "*iyi günler*" bile demek istemediğini belirtmiştir.⁶¹²

Sofya'nın ardından Şumnu'ya geçen Abdullah Gül, Bulgaristan'daki en büyük Türk yatırımlarından biri olan Alcomet Alüminyum fabrikasını ziyaret etmiştir. Cumhurbaşkanı Gül'ün Bulgaristan temaslarındaki en görkemli buluşma

⁶⁰⁸ "Erdoğan Uyardı Bulgar Kendine Geldi", *Türkiye*, 1 Haziran 2011, <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/genel/a492539.aspx>, (15.07.2014).

⁶⁰⁹ "Cumhurbaşkanı Gül Onuruna Akşam Yemeği", *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi*, 11.07.2011, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/80285/cumhurbaskani-gul-onuruna-aksam-yemegi.html>, (15.07.2014).

⁶¹⁰ "Balkan Ülkeleri Bakan ve Milletvekilleri Çankaya Köşkü'nde", *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi*, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/81514/balkan-ulkeleri-bakan-ve-milletvekilleri-heyeti-cankaya-koskünde.html>, (15.07.2014).

⁶¹¹ "Premierite na Katar i Turtsiya na Srešta s Boiko Borisov", *Trud*, 18 Mai 2012.

⁶¹² "Borisov: Dogan e v Panika", *Bilgarska Natsionalna Televiziya*, 28.05.2012, http://archive.bnt.bg/bg/news/view/76933/borisov_dogan_e_v_panika, (15.07.2012); "Borisov: Dogan e v Panika", *Trud*, 29 Mai 2012.

Şumnu'daki Türklerle bir araya gelmesi olmuştur. Binlerce soydaş tarafından coşkulu bir şekilde karşılanan Gül, tarihi Şerif Halil Paşa (Tombul) Camii'ni, bugün imam hatip lisesi olarak kullanılan Nüvvap Mektebi'ni ve Nazım Hikmet Türk Kültür Derneği'ni ziyaret etmiştir. Gül'ün Bulgaristan Müslüman Türk azınlığına ait olan bu yerleri ziyaret etmesi sembolik anlama sahip olmakla beraber, Türkiye'nin Bulgaristan Türklerine söylemi olması açısından önem taşımaktadır. Zira Tombul Camii'ni ziyaret ederek uzun yıllardır bitirilemeyen restorasyonun tamamlanması için TİKA'ya görev yükleyen Gül, tarihi Nüvvap Mektebi'ni ziyaret ederek okulun eski hocalarından Osman Kılıç'a⁶¹³ burada bir plaket vermiştir. Nazım Hikmet Türk Kültür Derneği'nde ise Türkçe türküler dinleyen Cumhurbaşkanı Gül'ün buradan ayrıldığı sırada Türk çocuklar “cumhurbaşkanı abi, cumhurbaşkanı abi” tezahüratlarıyla etrafını sarmıştır. Burada çocuklarla çekildiği fotoğrafı daha sonra twitter hesabına yükleyen Gül, çocukların yaptığı tezahüratın çok hoşuna gittiğini açıklamıştır.⁶¹⁴

Koca Yusuf heykelinin açılışını da yapan Abdullah Gül, burada binlerce soydaşa hitaben Bulgarca tercümeyle izin vermeden Türkçe bir konuşma⁶¹⁵ yapmıştır: *“Türkiye ile Bulgaristan ilişkilerini komşuluğa yakışır şekilde güçlendirmek için irademizi ortaya koyduk. Dostluğumuzu pekiştirmek için ne gerekiyorsa yapmayı kararlaştırdık. Bugün de Bulgaristan'daki Müslüman Türk azınlıkla bağlarımızı güçlendirmek için buradayız. Ziyaretim sizin için ne kadar değerliyse, benim için de o kadar değerli. Buralardan çok yiğit, âlim ve fazıl insanlar yetişti, ama bugünkü dünya düzeni içinde ayrı ülkelerdeyiz. Burada mutlu olmanız, Bulgaristan'ın refahı için çaba göstermeniz, bizi de mutlu edecektir. Sizi iki ülke arasında köprü olarak*

⁶¹³ 1920 yılında Razgrad'da dünyaya gelen Osman Kılıç, Nüvvap mektebinde eğitim görmüş ve daha sonra aynı mektepte hoca olarak hizmet etmiştir. Türk azınlığın kültürel hayatında aktif görevler üstlenen Kılıç, haksız yere hapse atılarak idama mahkûm edilmiştir. Nisan 1948'den Temmuz 1962'ye kadar yaklaşık 15 yıl Bulgaristan zindanlarında bekletilmiş ve kendisinin ifadesiyle “15 yıl boyunca her sabah idamını beklemek üzere uyanmıştır.” Türkiye'nin girişimleriyle cezası müebbet hapse çevrilirken, daha sonra takas yoluyla Türkiye'ye getirilmiştir. Osman Kılıç Türkiye'nin Dışişleri Bakanlığı'nda görev yapmıştır. Bkz. “Gül'ün Bulgaristan Heyetindeki Casus”, *Milliyet*, 13.07.2011, <http://www.milliyet.com.tr/gul-un-bulgaristan-heyetindeki-casus-siyaset/siyasetdetay/13.07.2011/1413673/default.htm>, (15.07.2014). Ayrıca kendi hayat hikâyesini kaleme aldığı eser için bkz. Osman Kılıç, *Kader Kurbanı*, BİSAV Yayınları, Ankara, 2002.

⁶¹⁴ “Cumhurbaşkanı Abi”, *Haber Türk*, 14 Temmuz 2011, <http://www.haberturk.com/gundem/haber/648248-cumhurbaskani-abi->, (15.07.2014).

⁶¹⁵ “Gül'ün Türkçe Israrı Bulgarları Kızdırdı”, *Milliyet*, 13 Temmuz 2011.

görüyoruz. Sizler, Türk-Bulgar dostluğunun anahtarıdır.”⁶¹⁶ Abdullah Gül’ün ifadeleri Türkiye’nin Bulgaristan’daki Türklere yönelik politikasının özetler niteliktedir. Gül, Müslüman Türk azınlığın Türk-Bulgar ilişkilerinde “köprü” ve “anahtar” olduğu vurgusunda bulunurken azınlığı son tahlilde önemli konu başlığı haline getirmektedir. Bulgaristan Türklerinin ilişkilerde “köprü” olduğu hususu 2012’de gerek Mart ayında Borisov-Erdoğan görüşmesinde⁶¹⁷ gerek Aralık ayında Bulgaristan Cumhurbaşkanı Plevneliev-Abdullah Gül görüşmesinde Türk liderlerce bir kez daha ifade edilmiştir.⁶¹⁸

Bu çerçevede, Türk azınlığın köprü olduğu vurgusu önemlidir. Diğer bir deyişle kurumsal değil, demografik bir atıf vardır. Zira bu dönemde Türk hükümeti ile HÖH arasındaki ilişkilerde olumsuzluklar kendisini göstermeye başlamıştır. Mayıs 2012’de Bulgaristan’a çalışma ziyaretinde bulunan Erdoğan’ın temaslarının ardından Borisov’un “Erdoğan’ın Ahmet Doğan’a iyi günler bile demek istemediğini” söylemesi⁶¹⁹ ilişkilerdeki soğuk havayı işaret etmektedir. Borisov’un bu açıklamasına Türkiye’den herhangi bir yanıt verilmediğini belirtmek gerekir. Öte yandan, Türk hükümet ile HÖH arasındaki ilişkilerin bozulma eğiliminde olduğunu gösteren diğer delil ise Ahmet Doğan’ın 19 Ocak 2013 tarihinde suikast girişimine maruz kaldığı HÖH Genel Kurulu’nda söylediği sözlerdir. “*Borisov’un HÖH’ü ortadan kaldırmak için Erdoğan’dan yardım istediğini*” söyleyen Doğan, Erdoğan’ın da buna olumlu yanıt verdiğini dile getirmiştir.⁶²⁰ Doğan’ın aynı konuşmasında Erdoğan’ı “yabancı Başbakan” olarak nitelemesi de dikkat çekicidir. Doğan’ın HÖH Kongresi’ndeki ifadeleri HÖH ile Türk hükümeti arasındaki ilişkileri büyük ölçüde

⁶¹⁶ “Bulgaristan’daki Müslüman Türk Azınlıkla Gönül Bağlarımızı Güçlendirmek İçin Buradayız”, *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi*, 12.07.2011, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/80295/bulgaristandaki-musluman-turk-azinlikla-gonul-baglarimizi-guclendirmek-icin-buradayiz.html>, (15.07.2014).

⁶¹⁷ “Bilgariya i Turtsiya Zasedavat Sıvmestno v Ankara”, *Agentsiya Fokus*, 20 Mart 2012.

⁶¹⁸ “Aramızdaki Kadim Kültürel Bağlar ve Dostane Duygular İşbirliğimizin Zeminini Oluşturmaktadır”, *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi*, 28.11.2012, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/84538/aramizdaki-kadim-kulturel-baglar-ve-dostane-duygular-is-birligimizin-zeminini-olusturmaktadır.html>, (15.07.2014).

⁶¹⁹ “Borisov: Dogan e v Panika”, *Bilgarska Natsionalna Televiziya*, 28.05.2012, http://archive.bnt.bg/bg/news/view/76933/borisov_dogan_e_v_panika, (26.03.2014).

⁶²⁰ HÖH 8. Olağan Genel Kongresi, Hak ve Özgürlükler Hareketi Genel Başkanı Dr. Ahmed Doğan'ın Konuşma Metni, Sofya, 19 Ocak 2013, s.18. Ayrıca tam metin için bkz. “Dr. Ahmed Doğan’ın Okuyamadığı Raporu”, *Kircaali Haber*, 20.01.2013, http://www.kircaalihaber.com/?pid=3&id_news=10014, (26.03.2014).

tahrip etmesinin ardından aynı Kongre’de Genel Başkanlığı Lütü Mestan’a devretmiştir. Türkiye o zamana kadar doğrudan HÖH’ü dışlayan bir söylem ve tutum içinde olmasa da artık HÖH alternatifi olabilecek aktörlere yönelmeye sıcak bakmaya başladığı söylenebilir. Bu bağlamda, HÖH’ten ihraç edilen Kasım Dal’ın kurduğu Hürriyet ve Şeref Halk Partisi (HŞHP) ön plana çıkmıştır. Ancak HŞHP’nin seçimlerde düşük performansı partinin HÖH’e alternatif olamadığını ortaya koymuştur.

12 Mayıs 2013 tarihindeki Bulgaristan erken genel seçimlerinin ardından HÖH, BSP ile yeniden koalisyon ortağı olarak hükümette yer alsa da seçim sonrasında Türkiye’yle kurumsal ilişkiler bağlamında daha çok muhalefet partilerine yakın durmuştur. Örneğin 19 Mayıs 2013 tarihinde Cebel’de yapılan 1989 yılındaki direnişi anma etkinliğinde Türkiye’den sadece muhalefet partileri törene katılırken, hükümet kanadından kardeş belediyelerin başkanları da dâhil olmak üzere hiç kimse etkinlikte bulunmamıştır. Türkiye’deki iktidar partisiyle ters düşmesine rağmen HÖH’ün Bulgaristan’daki genel seçimler öncesinde Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’le görüştüğüne dair basında haberler yer almıştır.⁶²¹ Öte yandan, Lütü Mestan’ın 5 Ekim 2014 seçimleri öncesinde Cumhurbaşkanı Erdoğan’ı Çankaya’da ziyaret etmesi⁶²² yeni bir süreç başlangıcı olarak algılanmış ve Ankara ile HÖH arasındaki soğuk havanın dağılmasını sağlamıştır.

3.2. Türkiye’nin Batı Trakya Türkleri Politikası (1991-2014)

Batı Trakya Türkleri konusu Türk-Yunan ilişkilerinin genel görüntüsünde 1991 sonrası dönemde de önemini korurken, azınlığın maruz kaldığı insan hakları ihlalleri Ankara’nın ilgisini gerektirmiştir. Bu kısımda, 1991-2014 yılları arası dönemde Türkiye’nin Batı Trakya Türklerine yönelik yaklaşımı söylem analizi metoduyla ele alınmıştır.

⁶²¹ “HÖH Heyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’le Görüştü”, *Kırcaali Haber*, 24.04.2013, http://www.kircaalihaber.com/?pid=3&id_news=10535, (30.03.2014).

⁶²² “Bulgaristan Hak ve Özgürlükler Hareketi Lideri Lütü Mestan Çankaya’da”, *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi*, 12.09.2014, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/90992/bulgaristan-hak-ve-ozgurlukler-hareketi-lideri-mestan-cankaya-koskunda.html>, (06.11.2014).

3.2.1. Koalisyon Hükümetleri Döneminde Türkiye'nin Batı Trakya Türkleri Politikası (1991-2002)

1980'li yılların başlarında Atina'nın "ülkede Türk bulunmadığı" gerekçesiyle Gümülcine'deki Türk derneklerini kapatma yoluna gitmesinin ardından Türk azınlık "29 Ocak Direnişi" olarak da ifade edilen 29 Ocak 1988'de kitlesel gösterilerle bu durumu protesto etmiştir. Yunanistan'ın azınlığın etnik kimliğini yok sayan tutumuna paralel olarak azınlığı "Türk" olarak tanımlamaları gerekçesiyle Dr. Sadık Ahmet ve İbrahim Şerif'in tutuklanması yeni protesto gösterilerine yol açmıştır. Bu durum, 1990'lı yıllara girildiğinde Batı Trakya Türkleri konusunun fiili kriz oluşturması nedeniyle Türkiye'nin politikalar üretmesini beraberinde getirmiştir. Zira Batı Trakya Türklerinin bu dönemde etnik kimliğin inkârı, müftülerin seçimi, eğitim, vatandaşlıktan çıkarılma, yasak bölge uygulaması gibi bir dizi sorunu mevcuttur. Dolayısıyla 1990'lı yıllarda Türkiye'nin Batı Trakya Türkleri politikasının azınlığın sorunları üzerinde yoğunlaştığı belirtilebilir.

3.2.1.1. Azınlık Sorunları Yoğunluklu Dönem (1991-1995)

1955 yılı sonrasında Kıbrıs meselesi nedeniyle Ankara-Atina arasındaki ilişkilerin bozulmaya başlamasının ardından Yunanistan Batı Trakya Türklerine yönelik sistematik olarak baskı politikası izlemiştir. Söz konusu politika 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren azınlığın kitlesel gösterileriyle uluslararası kamuoyunun dikkatine sunulurken, bu dönemde azınlığın yaşadığı siyasi, dini, sosyo-kültürel ve eğitim alanlarındaki sorunlar 1990'lı yıllara da somut olarak yansımıştır. 1990'da vefat eden İskeçe Müftüsü'nün yerine 17 Ağustos 1990 tarihinde İskeçe ilindeki camilerde el kaldırma usulüyle yapılan oylamada Mehmet Emin Aga yeni müftü olarak seçilmiş ve böylece yeni Batı Trakya Müslüman Türk azınlığının Seçilmiş Müftüler Kurumu oluşmuştur.⁶²³ Ancak 4 Şubat 1991 tarihinde Batı Trakya Türk azınlığının dini liderlerinin Yunanistan Eğitim ve Din İşleri Bakanlığı tarafından atanacağını öngören yasanın resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmesiyle seçilmiş müftüler "makam gaspı" suçlamasıyla yargı önüne

⁶²³ Fehim Kelahmet, "Yunanistan'da Müftülük Kurumu", *II. Uluslararası Batı Trakya Türkleri Araştırmaları Kongresi*, ed. Özkan Hüseyin-Feyyaz Sağlam, 27-29 Ocak 2007, Münih/Almanya, Batı Trakya Türkleri Araştırma Merkezi Yayınları:14, Nisan 2008, s.74; *Aydın Tarihi*, 23 Ocak 1991.

çıkarılmıştır.⁶²⁴ Batı Trakya Türkleri iç hukuk yollarının tüketilmesinin ardından konuyu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)'ne taşımışlardır.

Türkiye soydaşlarının sorunlarına yönelik duyarlı bir yaklaşım sergilemiştir. Ankara yönetimi, Mart 1991'de Ramazan münasebetiyle Yunanistan'ın Türk din adamları ülkeye sokmamasına tepki gösterirken, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Murat Sungar, “Yunanistan’ın tutumunun demokratik değerler ve dini hoşgörü ile bağdaşmadığını”⁶²⁵ söylemiştir. Bu dönemde Türkiye'nin sıkça “Batı Trakya Türklerinin haklarının çiğnendiği” ve “azınlığın etnik kimliğinin inkâr edildiği” vurgusunda bulunması Yunanistan'ın tepkisine neden olsa da⁶²⁶ Ankara bu politikasını devam ettirmiştir. Örneğin, Ağustos 1991'de İskeçe Seçilmiş Müftüsü'nün Yunan makamlarınca görevden alınarak Mehmet Emin Sinikoğlu'nun atanması Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamayla kınanmış ve “Türkiye'nin Türk Müslüman azınlığın haklarının takipçisi olmaya devam edeceği” belirtilmiştir.⁶²⁷ Öyle ki Ankara, Batı Trakya Türkleri yapılan baskıları BM'ye taşırken, konu BM Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıklar Alt Komisyonu'nun gündeminde yer almıştır.⁶²⁸ Ayrıca dönemin Dışişleri Bakanı Sefa Giray AT Dönem Başkanı'na bir mektup göndererek Batı Trakya'da yaşanan olaylara Topluluğun tepki göstermesini istemiştir.⁶²⁹ Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Murat Sungar ise “İskeçe Müftülüğüne son yapılan atama üzerine azınlığın gösterdiği tepkinin altında yatan esas sebep, müftülerin hiçbir şekilde azınlığın görüşü alınmadan Yunan makamları tarafından atanmasından kaynaklanmaktadır”⁶³⁰ ifadesini kullanmıştır.

Ağustos 1991'in sonlarında Batı Trakya Türk Azınlığı Yüksek Kurulu'nun camileri kapalı tutma kararını alması, Türkiye'deki vatandaşların Patrikhane önünde oturma eylemi yapması ile İskeçe'de Türklere yönelik yapılan saldırılar iki devlet arasındaki gerilimi tırmandırmıştır.⁶³¹ Patrikhane önündeki oturma eyleminin

⁶²⁴ Fehim Kelahmet, a.g.m., s. 75-78.

⁶²⁵ *Aydın Tarihi*, 20 Mart 1991.

⁶²⁶ “Özal: 12 Adayı Alırdım”, *Milliyet*, 08.05.1991; *Aydın Tarihi*, 4 Mayıs 1991.

⁶²⁷ *Aydın Tarihi*, 26 Ağustos 1991.

⁶²⁸ “Batı Trakya Sorunu BM’de”, *Cumhuriyet*, 22 Ağustos 1991.

⁶²⁹ “Kararlı ve Tedbirli Bir Tutum İzleniyor”, *Cumhuriyet*, 28 Ağustos 1991.

⁶³⁰ Gös. Yer.

⁶³¹ “Cami Eylemi Şimdi Gümülcine’de”, *Milliyet*, 05.09.1991; “Patrikhane Önünde Gösteri”, *Milliyet*, 26.08.1991.

büyümesi Yunanistan'da teyakkuz yaşanmasına yol açarken, azınlığın müftülük konusunu AİHM'ye taşıma hazırlıkları Atina'yı rahatsız etmiştir.⁶³² Bu bağlamda, daha çok Kıbrıs merkezli olsa da Eylül 1991'de her iki ülkenin Başbakanı Paris'teki görüşmesinde Batı Trakya Türkleri konusu da gündeme gelmiştir. Yılmaz, görüşmenin ardından düzenlediği basın toplantısında Yunan Başbakanı Miçotakis'e Batı Trakya Türkleriyle ilgili olarak Türkiye'nin rahatsızlığını ifade ettiğini söyleyerek Türkiye'nin önemli beklentileri olduğunu belirtmiştir. Yılmaz basın toplantısında Yunan Vatandaşlık Kanunu'nu "ırkçı" olarak nitelemiş ve Yunan mevkidaşının en kısa sürede söz konusu kanunu çok kısa sürede değiştirme vaadinde bulunduğunu açıklamıştır.⁶³³ Görüldüğü üzere Türkiye soydaş meselelerine yakın ilgi göstererek Vatandaşlık Kanunu özelinde Yunanlıların azınlığı maruz bıraktığı hak ihlallerine son vermesi için gerekli adımları atmıştır. Özetle Ankara, 1991 yılı itibarıyla Yunanistan'ın Lausanne Barış Antlaşması hükümlerinin Batı Trakya Türklerine uygulamasını, müftülerin azınlığın görüşü kapsamında atanmasını, Türkleri vatandaşlıktan çıkararak kanunun değişmesini ve uluslararası hukuka aykırı olarak azınlığın etnik kimliğini yok sayan politikalarından⁶³⁴ vazgeçmesini savunmaktadır. Söz konusu sorunlara ilişkin Türkiye'nin çözüm önerisi taraflar arasında "içerikli görüşmeler"⁶³⁵ yapılmasıdır. Kasım 1991'de Meclis Hükümet Programı'nı takdim eden Demirel'in konuşmasında "Batı Trakya Türklerinin azınlık ve insan hakları ihlallerinden kaynaklanan sorunları" vurgusunda da bulunmuştur.⁶³⁶

Türkiye'nin çözüm önerisine karşın, Yunan hükümetinin eylem noktasında somut adımlar atmaması Batı Trakya Türklerinin sorunlarının devam etmesine yol açmıştır. Örneğin Aralık 1991'de Batı Trakya Türk azınlığının hizmet veren Vaaz ve İrşat Heyeti'nin çalıştıkları binadan çıkarılması Türkiye'nin tepkisine neden olmuş

⁶³² "Yunan Hükümeti Rahatsız", *Milliyet*, 31.08.1991.

⁶³³ "İrkçılıktan Vazgeçecekler", *Milliyet*, 13.09.1991.

⁶³⁴ Michael Stephen, "The Human Rights of the Turkish Minority in Western Thrace", *Perceptions*, Vol.3, No.4, December 1998-February 1999.

⁶³⁵ Söz konusu ifade, VII. Demirel Hükümeti'nin Programında kullanılmıştır. Bkz. "25 Kasım 1991 Pazartesi, 49. Cumhuriyet Hükümetinin (VII. Demirel Hükümeti) Programını Sunuş Konuşması", *Türkiye Büyük Millet Meclisi, Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları, Cilt:6, Haz. İrfan Neziroğlu - Tuncer Yılmaz, TBMM Basımevi, Ankara, 2014*, http://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/basbakanlarimiz_genelkurul_konusmalari/basbakanlarimiz_cilt6.pdf, (4.1.2015).

⁶³⁶ Gös. Yer.

ve Türk Dışişleri Bakanlığı bu durumu kınamıştır.⁶³⁷ Esasen 1991 yılında Yunanistan'da yapılan genel seçimlerin ardından iktidara gelen Yeni Demokrasi Partisi lideri Miçotakis Mayıs 1991'de Batı Trakya'yı ziyaret ederek "azınlık sorunlarını ilk elden dinlemek" istemiştir.⁶³⁸ Batı Trakya ziyareti esnasında yeni Yunan hükümetinin azınlığa yönelik bir açılım içinde olduğunu ilan eden Miçotakis, bu açılımı "isonomia" (yasalar önünde eşitlik) ve "isopolitia" (eşit vatandaşlık) kavramlarıyla açıklamıştır.⁶³⁹ Miçotakis'in açılım politikasının amacı, azınlığın haklarını korumak ve siyasal, ekonomik ve sosyal açıdan yaşam standartlarını yükseltmek⁶⁴⁰ olarak belirtilse de söz konusu açılımın Türk azınlığa pratikte yansımaları pek fazla görülmemiştir. Öyle ki Türkiye'nin yanı sıra Batı Trakya'da yaşanan insan hakları ihlalleri nedeniyle Helsinki Watch 1992 yılı raporunda Atina yönetimini uyarmıştır.⁶⁴¹ Söz konusu raporda azınlığın sorunlarının devam ettiği vurgulanırken, azınlığın eğitimi, müftülerin seçimi, etnik kimliğin inkârı, toprakların kamulaştırılması, ifade özgürlüğü, vakıf mallarının yönetimi, istihdamda ayrımcılık, vatandaşlıktan çıkarılma gibi bir dizi başlığa yer verilmiştir.⁶⁴²

Türkiye, Demirel hükümetiyle birlikte Türk azınlığın sorunlarının devam etmesine rağmen, Yunanistan ile Ege, Kıbrıs ve Batı Trakya Türkleri başlıklı sorunların görüşülerek çözülmesi noktasında çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Şubat 1992'de iki ülkenin Başbakanı'nın Davos'ta bir araya gelmesinin ardından kısmen bir diyalog ortamı canlanmış ve meselelerin tümünün görüşülmesi konusunda taraflar mutabık kalmıştır.⁶⁴³ Bu bağlamda, AGİK zirvesi için Helsinki'ye giden Demirel

⁶³⁷ *Aydın Tarihi*, 16 Aralık 1991.

⁶³⁸ *Aydın Tarihi*, 13 Mayıs 1991.

⁶³⁹ Dia Anagnostou – Anna Triandafyllidou, *The Muslims of Western Thrace, Greece, Recommendations for Regional Developments Strategies*, Hellenic Foundation for European and Foreign Policy (ELIAMEP), http://www.eliamep.gr/old/eliamep/files/Policyreport_Thrace_English__17_October_2007.pdf, s. 5. (5.1.2015).

⁶⁴⁰ Ali Chouseinoglou, "Turkish Muslims in Greece: Identity Construction Among Muslim Turks of Western Thrace", *Turks in Europe-Culture, Identity and Integration*, ed. Talip Kucukcan and Veyis Gungor, Turkevi Research Center, Amsterdam, 2009, s. 132.

⁶⁴¹ Bkz. "Greece: Improvements for Turkish Minority; Problem Remains", *Helsinki Watch*, Vol.4, Issue 6, 20 April 1992.

⁶⁴² Gös. Yer.

⁶⁴³ "Diyalog Davos'ta Canlandı", *Milliyet*, 2 Şubat 1992. "Davos-2 de Gerçekleşti", *Trakya'nın Sesi*, 13 Şubat 1992, Sayı:410.

Yunan Başbakan Miçotakis ile görüşmüşse de zirvede Kıbrıs meselesi ele alınmış, Batı Trakya Türkleri konusu ise geri planda kalmıştır.⁶⁴⁴

1993 yılı itibarıyla Türkiye’den gönderilen ders kitaplarının azınlık okullarında okutulmaması, bunun yerine Atina’nın Yunan uzmanlarca hazırlanan kitapları Türk azınlığa dayatması Ankara’nın ve Batı Trakya Türklerinin tepkisine yol açmıştır. Batı Trakya Türk milletvekilleri Yunanistan’a bu tutumundan vazgeçmesi çağrısında bulunurken, Türk azınlık ise Şubat ayının başlangıcından itibaren boykot eylemi gerçekleştirmiştir.⁶⁴⁵ Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada ise “*bu durumun iki ülke arasındaki mevcut anlaşma ve protokoller ile günümüzde geçerli insan hakları anlayışı ile bağdaşır bir yanı bulunmamaktadır*”⁶⁴⁶ ifadesi kullanılmıştır. Buradan hareketle Batı Trakya’daki Türklerin eğitiminde kullanılan ders kitaplarının Türkiye’den gönderildiği anlaşılmalı birlikte, bu durumu düzenleyen 1968 tarihli Kültür Protokolü’nün⁶⁴⁷ Yunan hükümetince uygulanması istenmektedir.⁶⁴⁸ Ayrıca açıklamada Yunanistan’ın insan hakları ihlali yaptığına yönelik atıf vardır. Ne var ki Yunanistan söz konusu Kültür Protokolü’nü Şubat 1992’de tek taraflı olarak yürürlükten kaldırmıştır.⁶⁴⁹ Atina tarafından alınan bu karar, azınlığın eğitimiyle ilgili Yunan makamlarını asli sorumlu yapma ve Ankara’yı denklemden uzaklaştırma amacı gütmüştür. Diğer bir deyişle Yunanistan’ın uluslararası antlaşma ve protokolleri devre dışı bırakarak “*azınlık kimliğini bizzat şekillendirme konusunda ısrarlı olduğu*”⁶⁵⁰ ortaya çıkmıştır.

⁶⁴⁴ “Kıbrıs Zirveye Tırmandı”, *Cumhuriyet*, 11 Temmuz 1992.

⁶⁴⁵ “Boykot Başarılı Oldu”, *İleri*, 12 Şubat 1993; *Ayın Tarihi*, 1 Şubat 1993.

⁶⁴⁶ *Ayın Tarihi*, 1 Şubat 1993.

⁶⁴⁷ Söz konusu Protokol’ün tam metni için bkz. “Türk-Yunan Kültür Komisyonu Ankara ve Atina Toplantıları Protokolü (1968)”, http://www.pekem.org/userfiles/1968_Kultur_Protokolu.pdf, (4.1.2015).

⁶⁴⁸ DEB Genel Başkanı Dr. Sadık Ahmet de 1994 yılında katıldığı bilimsel bir toplantıda Yunanistan’ın ikili anlaşmalara aykırı bir şekilde hareket ederek Türkiye’de basılmış olan Türkçe ders kitaplarının okullarda okutulmasını engellemeye devam ettiğini belirtmiş ve “Atina’da bozuk bir Türkçe ile basılan kitapların Türk okullarında okutulmasının için öğrenci, veliler ve öğretmenlere baskı yapılmakta” olduğunu vurgulamıştır. Bkz. Sadık Ahmet, “Batı Trakya’da Yaşayan Türk Toplumunun Şikâyetleri ve İstekleri”, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, Cilt:15, Sayı:1-2, 1995, s.4.

⁶⁴⁹ Faruk Sönmezoğlu, *Türkiye-Yunanistan İlişkileri ve Büyük Güçler – Kıbrıs, Ege ve Diğer Sorunlar*, Der Yayınları, İstanbul, 2000, s.345, dipnot 115.

⁶⁵⁰ “Kitaplar Konusunda T.C. Dışişlerinin Açıklaması”, *İleri*, 12 Şubat 1993, Sayı: 704.

Eylem boyutunda Türkiye'nin ders kitaplarının yanı sıra azınlığa dini hizmetler noktasında da yardım sağlama uğraşında olmuştur. Ne var ki Yunan yetkililer bu konuda da güçlük çıkarmıştır. Örneğin Şubat 1993'te Ramazan ayı vesilesiyle Batı Trakya'daki Türk cemaatine bilgi vermek üzere Yunanistan'a gönderilen 4 din adamının sınır dışı edilmesi Ankara'nın tepkisine yol açmış ve Ankara'daki Yunanistan Maslahatgüzarı Bakanlığa çağrılarak olay kınanmıştır. Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan açıklamada ise gönderilen din adamlarının azınlığın özel daveti üzerine bu ülkeye gittikleri ifade edilerek Yunan makamlarının bu davranışının anlayışla karşılanamayacağı belirtilmiştir.⁶⁵¹ Mayıs 1993'te Gümülcine Seçilmiş Müftüsü İbrahim Şerif'in yargılanması konusunda Türk Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan açıklamada “*endişe verici*”, Yunanistan'ın “*ahdi sorumluluk ihlali*” ve “*70 yıllık teamülün hiçe sayılması*” ifadeleri kullanılmıştır.⁶⁵² Söz konusu ifadelerin yanı sıra 20 Mayıs 1993 tarihinde TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu'nun 20. toplantısında bünyesinde 21 Mayıs 1993'te Selanik'te yapılacak olan Gümülcine Müftüsü İbrahim Şerif'in yargılama sürecini yerinde incelemek üzere üç milletvekilinden oluşan bir Heyet kurulmuştur.⁶⁵³ İbrahim Şerif'in davası Hıristiyan tanıkların davaya katılmaması nedeniyle 13 ay sonraya ertelenirken Heyet, İskeçe, Gümülcine ve Dedeağaç'ta azınlık mensuplarıyla görüşmeler yaparak Müftülük davasıyla ilgili kapsamlı bir rapor hazırlamıştır. Raporunda, Atina yönetiminin uluslararası antlaşmaları ihlal ederek iç hukuk düzenlemeleriyle Müftülük sorununa yol açtığı saptanmakla birlikte, Türkiye'nin tezlerinin ana hatları ortaya konmaktadır.⁶⁵⁴ Rapor azınlık temsilcilerinin görüşlerini esas alarak hazırlandığından sorunların çözümüne yönelik anavatan-azınlık uyumundan bahsedilebilir. Diğer bir deyişle Türkiye, soydaş sorunlarını soydaşların görüş ve isteklerini dikkate alarak çözmek amacındadır.

Yunanistan'da 10 Ekim 1993'te gerçekleştirilen genel seçimlerde yüzde 3'lük ülke barajının uygulanması nedeniyle Türk azınlık Atina'ya milletvekili

⁶⁵¹ *Ayın Tarihi*, 25 Şubat 1993.

⁶⁵² *Ayın Tarihi*, 21 Mayıs 1993.

⁶⁵³ Heyet üyeleri Sabri Yavuz, Uğur Aksöz ve Eyüp Aşık olarak belirlenmiştir. Bkz. “Batı Trakya Raporları, Rapor 1 (Temmuz 1993)”, *Türkiye Büyük Millet Meclisi Resmi İnternet Sitesi*, http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/belge/kr_19BatiTrakya.pdf, (6.1.2015).

⁶⁵⁴ Gös. Yer.

gönderememiş ve temsil sorunu yaşanmıştır. Yunanistan'ın Türklerin temsilci göndermesini engellemek için partilere ve bağımsız adaylara yönelik uygulamaya koyduğu yüzde 3'lük ülke barajı, azınlığı siyasi açıdan sıkıştırma hedefi taşımıştır. Zira Türklerin nüfus oranları gerekçesiyle yüzde 3'ü aşamayacağını bilen Atina yönetimi, bu suretle bir Türk'ün milletvekili olabilmesi için Yunan partileri bünyesinden aday olmasını zorunlu hale getirmiştir.⁶⁵⁵ Böylece çoğunluk Yunan partileri vekil olacak Türk adaylarını kendisi belirlemiş ve kendi istekleri doğrultusunda hareket eden kişinin toplumu temsil etmesini istemiştir.⁶⁵⁶ Seçimlerden 1,5 ay sonra Batı Trakya Türklerinin siyasi durumu gündemiyle azınlık lideri Dr. Sadık Ahmet'i Çankaya'da kabul eden Süleyman Demirel, "*Batı Trakya Türklerinin iki ülke arasında köprü oluşturduğunu*", "*Türkiye'nin Yunanistan ile iyi ilişkiler kurmak istediğini*" ve "*Batı Trakya Türklerine tanınan hakların aynı oranda iki ülke ilişkilerine de yansıtacağını*" söylemiştir.⁶⁵⁷ Söz konusu görüşme, seçimlerden kısa bir süre sonra gerçekleştirildiğinden Türkiye'nin azınlığın yeni beliren temsil sorunlarına kayıtsız kalmadığını göstermektedir. Bu anlamda Ankara'nın azınlık sorunlarını yakından izlediği belirtilebilir. Demirel'in görüşmeye ilişkin açıklamalarından da anlaşılacağı üzere Türkiye'nin Yunanistan ile iyi ilişkiler kurabilme durumu, azınlığın tanınacak haklarla doğru orantılıdır. Zira Demirel'in ifadelerinde Türk azınlığın Türk-Yunan ilişkilerinden merkezi bir önem taşıdığı ve bu suretle azınlığın ikili ilişkilerde köprü olduğu ortaya çıkmaktadır. Farklı bir ifadeyle Demirel, Yunanistan'a "azınlığa iyi davrandığı ölçüde kendileriyle iyi ilişkiler kurabileceği" mesajını göndermektedir.

Türkiye'nin Batı Trakya Türklerinin sorunlarına yönelik izlediği politika 1994 yılında da aynı çizgide devam etmiştir. Nisan 1994'te İskeçe Müftüsü Mehmet Emin Aga'nın "Yunan adaletine hakaret ettiği" ve "sahte müftülük yaptığı" gerekçesiyle 23 ay hapis cezasına çarptırılmasının ardından⁶⁵⁸ Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel kısa bir süre sonra Çankaya'da Gümölcine ve İskeçe'nin seçilmiş müftüleriyle bir araya gelmiştir. Demirel görüşmede Türkiye'nin Lausanne Barış

⁶⁵⁵ Faruk Sönmezoğlu, a.g.e., s. 347.

⁶⁵⁶ Sadık Ahmet, a.g.m., s. 5.

⁶⁵⁷ "Demirel, Sadık Ahmet'i Kabul Etti", *Cumhuriyet*, 25 Kasım 1993.

⁶⁵⁸ "23 Ay Hapis", *İleri*, 22 Nisan 1994, Sayı:755.

Antlaşması'na dayanarak Batı Trakya Türk azınlığının haklarını koruma yönünde kararlı olduğunu bildirmiş ve bu konuda azınlık yöneticilerine güvence vermiştir.⁶⁵⁹ Ayrıca TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu tarafından oluşturulan bir Heyet 1994 yılı içerisinde Türk azınlık mensuplarının yargılandığı iki davaya katılarak konuyla ilgili TBMM'ye ayrıntılı iki rapor sunmuşlardır.⁶⁶⁰

1995 yılında İskeçe eski bağımsız Türk milletvekili Ahmet Faikoğlu'nun tutuklanma kararı ile İskeçe seçilmiş müftüsü Mehmet Emin Aga'nın Larissa İstinaf Mahkemesi'nce 10 ay hapse mahkûm edilmesi üzerine⁶⁶¹ Türk Dışişleri Bakanlığı'ndan tepkisel açıklamalar yapılırken, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ise Yunan mevkidaşına bir mektup göndermiştir. Demirel mektubunda "*Batı Trakya Türk toplumu tarafından seçilen müftülerin, dini görevlerin yerine getirmelerinin uluslararası anlaşmalara aykırı olarak engellendiğine*" dikkat çekerek "*Ramazan ayında dahi bölgeye Türk din adamlarının gitmesine izin verilmemesinin Türk kamuoyunda hayal kırıklığı yarattığını*" vurgulamıştır.⁶⁶² Demirel aynı mektupta "*İskeçe Müftüsü Mehmet Emin Aga'nın dini görevlerini yerine getirdiği için hapis cezasına çarptırılmasından dolayı hayal kırıklığına uğradığını*" da belirtmiş ve Mehmet Emin Aga'nın serbest bırakılmasını istemiştir.⁶⁶³ Görüldüğü üzere Türkiye azınlıkla ilgili meydana gelen olumsuzluklarda sürece doğrudan müdahil olmakta ve Yunan yetkililerden uluslararası antlaşmalardan doğan azınlık haklarına uygun çözümün bulunmasını istemektedir. Demirel'in açıklamalarına koşut olarak Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından da sert bir açıklama yapılarak Yunanistan'ın uluslararası hukuku çiğnediği belirtilmiş ve Mehmet Emin Aga'nın "*tutukluluk durumuna son verilmesi*" istenmiştir.⁶⁶⁴

Türkiye'nin söz konusu istekleri Atina nezdinde karşılık bulmazken Yunanistan azınlığa yönelik baskı ve sindirme politikasını sürdürmüştür. Demirel'in mektubunu yanıtlayan Yunanistan Cumhurbaşkanı Kostantin Karamanlis, Mehmet

⁶⁵⁹ *Ayın Tarihi*, 29 Nisan 1994.

⁶⁶⁰ Bkz. "Batı Trakya Raporları, Rapor 2 (Şubat 1994) ve Rapor 3 (Haziran 1994)", *Türkiye Büyük Millet Meclisi Resmi İnternet Sitesi*, http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/belge/kr_19BatiTrakya.pdf, (6.1.2015).

⁶⁶¹ "Gönlümüz Hafız İle Beraberdir", *İleri*, 3 Şubat 1995, Sayı: 786.

⁶⁶² *Ayın Tarihi*, 29 Ocak 1995.

⁶⁶³ "Hayal Kırıklığına Uğradım", *Cumhuriyet*, 29 Ocak 1995.

⁶⁶⁴ "Gönlümüz Hafız İle Beraberdir", *İleri*, 3 Şubat 1995, Sayı: 786.

Emin Aga konusunu Yunanistan Hükümeti'ne ilettiğini belirtmekle birlikte, “*kanunların tanıdığı imkanlar çerçevesinde konuyu inceleyeceğini*” bildirmiştir.⁶⁶⁵ Karamanlis'in söz konusu cevabı soruna çözüm bulmaktan uzak bir görüntü taşısa da mektubu cevaplandırmış olması ve diplomatik bir üslupla “inceleme” sözü vermesi de önemlidir. Zira söz konusu cevap, belli dönemlerde Yunan yetkililer tarafından belirtildiği gibi Batı Trakya'daki soydaş meselelerinde Türkiye'nin muhatap olarak kabul edilemeyeceği yönünde olmamıştır.

3.2.1.2. Dr. Sadık Ahmet'in Ölümü, 1996 Kardak ve Kıbrıs Olayları ile Diğer Gelişmeler (1995-1999)

Türk-Yunan ilişkilerinin azınlıklar, Kıbrıs ve Ege adaları nedeniyle yüksek olan tansiyonu Devlet Bakanı ve Hükümet Sözcüsü Yıldırım Aktuna'nın Mayıs 1995'te Batı Trakya'ya yaptığı ziyarette somut olarak görülmüştür. Batı Trakya'da soydaşlarla bir araya gelen Aktuna, Atatürk'ün evini ziyaret etmek amacıyla gittiği Selanik'te fanatik Yunanlıların saldırısına uğramıştır. Cumhurbaşkanı Demirel ve Başbakan Çiller saldırıyı sert sözlerle kınarken, Yunanistan'a protesto notası verilmiştir.⁶⁶⁶ Bununla birlikte, 1995 yılında Batı Trakya Türkleri açısından önemli bir kayıp yaşanmıştır. 24 Temmuz 1995 tarihinde ailesiyle birlikte seyahat eden Dr. Sadık Ahmet'in Gümülcine'de trafik kazası geçirerek hayatını kaybetmesi bir dizi kuşkuyu beraberinde getirmiştir. Öyle ki Sadık Ahmet'in yaşamını yitirdiği gün Lausanne Barış Antlaşması'nın imzalanmasının yıl dönümüdür. Traktörle Sadık Ahmet'in arabasına çarpan Yunanlı köylü ise daha önce de benzer bir arabaya çarptıktan sonra polise giderek “Sadık Ahmet'i ben öldürdüm” demiştir.⁶⁶⁷ Kaza anında otomobilde bulunan aile fertleri de olayın kaza değil, kasıt sonucu meydana geldiğini söylemişlerdir.⁶⁶⁸ Dönemin Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği Genel Başkanı Taner Mustafaoğlu da Aktuna'nın Batı Trakya ziyaretinde Sadık Ahmet'in Aktuna'ya Rodop İli Emniyet Müdürü'nün Türklerin haklarını savunmaktan vazgeçmemesi halinde kendisini kazaya kurban gitmekle tehdit ettiğini

⁶⁶⁵ *Aydın Tarihi*, 7 Şubat 1995.

⁶⁶⁶ “Aktuna'ya Çirkin Saldırı”, *Milliyet*, 4 Mayıs 1995; *Aydın Tarihi*, 3 Mayıs 1995.

⁶⁶⁷ “Ahmet'in Ölümünde Kuşku”, *Milliyet*, 26 Temmuz 1995.

⁶⁶⁸ Gös. Yer.

açıklamıştır.⁶⁶⁹ Aktuna, 12 Ağustos tarihinde “*kaza olmadığına inanmak istemiyorum, ama olay kaza olmayabilir*”⁶⁷⁰ sözleriyle şüpheleri artırmıştır. Öte yandan, Atina yönetimi ise kazada ısrar ederek olayı önemsizleştirmek istemiştir.

Sadık Ahmet’in ölümüne ilişkin Ankara temkinli hareket etmiş ve Dışişleri Bakanlığı’ndan yapılan açıklamada “*olayla ilgili hassasiyete esasen müdrük olan bakanlığımız konuyu yakinen izlemekte ve tahkikatın sonucuna intizar etmektedir*”⁶⁷¹ ifadeleri kullanılmıştır. Ankara’nın olayın sonuçlandırılmasını bekleyen temkinli tutumuna karşın, Türk liderler Sadık Ahmet’in ailesine sahip çıkmıştır. Başbakan Çiller olayda yaralanan Ahmet ailesi fertlerinin İstanbul’da tedavisi için ambulans uçak gönderirken⁶⁷² Cumhurbaşkanı Demirel, Başbakan Çiller ve Dışişleri Bakanı Erdal İnönü başsağlığı mesajı yayınlamıştır.⁶⁷³ Ayrıca Sadık Ahmet’in cenaze törenine katılmak için de ANAP lideri Mesut Yılmaz Gümölcine’ye gitmiştir. Bu durum, Sadık Ahmet ve ailesi özelinde Türkiye’nin Batı Trakya Türklerini sahiplendiğini göstermektedir. Öyle ki Türk Dışişleri Bakanlığı Sadık Ahmet sonrası dönemde de Batı Trakya Türklerinin maruz kaldığı insan hakları ihlallerine kayıtsız kalmamıştır. 8 Eylül 1995’te Türk Dışişleri Bakanlığı’ndan yazılı açıklamada Batı Trakya Türklerine yönelik başta Helsinki Watch olmak üzere, çeşitli uluslararası belgeye konu olan temel insan hakları ihlallerinin sürdüğü kaydedilirken, 13 Ekim’de Yunanistan’ın Ankara Büyükelçisi Dışişleri Bakanlığı’na çağrılarak Batı Trakya Türklerine yönelik baskı ve taciz eylemlerinin bir an önce durdurulması istenmiştir.⁶⁷⁴ Bunun somut yansıması olarak, Yunanistan Kasım ayı içerisinde AB’deki ortaklarının da baskısıyla 50 yıldır sürdürdüğü “yasak bölge” uygulamasını sona erdirmiştir.⁶⁷⁵

1996 yılı itibarıyla Türk-Yunan ikili ilişkileri Ege adaları ve Kıbrıs ölçeğinde oldukça gergin bir dönem geçirmiştir. Ocak ayı sonlarında Kardak

⁶⁶⁹ “Ölümler Tehdit Edilmişti”, *Milliyet*, 26 Temmuz 1995.

⁶⁷⁰ *Ayın Tarihi*, 12 Ağustos 1995.

⁶⁷¹ “Gümölcine’de Cenaze Krizi”, *Milliyet*, 27 Temmuz 1995.

⁶⁷² “Anavatan Üstlendi”, *İleri*, 4 Ağustos 1995, Sayı:808.

⁶⁷³ Bunun yanı sıra CHP, MHP, ANAP, DSP, RP de başsağlığı mesajı yayınlamışlardır. Bkz. “Başsağlığı Dileğinde Bulundular”, *İleri*, 4 Ağustos 1995, Sayı:808.

⁶⁷⁴ *Ayın Tarihi*, 8 Eylül ve 13 Ekim 1995.

⁶⁷⁵ Ata Atun, “The Planned Genocide of the Turks of Western Thrace”, *International Journal of Academic Research*, Vol.3, No:4, July 2011, s.5; Gözde Kılıç Yaşın, “Bir Milletler Hapishanesine Dönüşen Yunanistan”, 2023, Eylül 2009, s. 68-69.

kayalıkları nedeniyle iki ülkenin savaşın eşiğine gelmesi ilişkilerin gündemini doğrudan Ege Denizi'ne endekslemiştir.⁶⁷⁶ Ancak söz konusu krizin, Türk-Yunan ilişkilerinde daha önce yaşanan makro ölçekli krizlerde görüldüğü gibi Batı Trakya Türkleri üzerinde baskı oluşturmuştur. Kardak krizinden yaklaşık bir ay sonra 29 Şubat 1996'da Batı Trakya Türk Azınlığı Danışma Kurulu üyelerini Çankaya'da konuk eden Cumhurbaşkanı Demirel, görüşme sırasında yaptığı açıklamada “*Türkiye ve Yunanistan'da yaşayan azınlıkların iki ülke arasında birer dostluk köprüsü oluşturduğuna inandıklarını*” belirtmiş ve “*azınlıkların Türkiye ve Yunanistan arasında bir güven ortamı yaratılmasına önemli katkıda bulunacağını*” söylemiştir.⁶⁷⁷ Demirel'in söz konusu ifadelerinde Lausanne Barış Antlaşması'nda tesis edilen mütekabiliyet ön plana çıkarılmak istenmiştir. Zira Türk azınlıkla ilgili kriz yaşanan bir dönemde Türkiye “*dostluk köprüsü*” vurgusunda sıkça atıfta bulunmamaktadır. Buradaki vurgu yasak bölge uygulamasının kaldırılmasından duyulan memnuniyetle doğrudan ilintili olabilir. Dolayısıyla Yunanistan'daki Türklerle Türkiye'deki Rumların ikili ilişkilere katkısı söz konusudur. Türkiye'nin bu açıklamalar çerçevesinde İstanbul'daki Rumları Batı Trakya Türklerinin sorunlarının çözümünde araç olarak kullanma eğiliminde olduğu görülmektedir. Öyle ki dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz Nisan 1996'da Fener Rum Patriği Bartholomeos'u kabulünde yaptığı konuşmada Batı Trakya'daki inanç kısıtlamalarını gündeme getirerek, “*Bartholomeos'un Batı Trakya'daki Türk Azınlığının dini ihtiyaçlarının karşılanmasında yardımcı olacağı inancındayım*”⁶⁷⁸ ifadesini kullanmıştır. Mesut Yılmaz'ın ifadelerinin açılımında, Batı Trakya'daki Müslümanların Atina yönetiminin uygulamaları nedeniyle seçilmiş müftülerinin resmi olarak görev yapamamasına vurgu olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, Lausanne Barış Antlaşması'nın tesis ettiği mütekabiliyet doğrultusunda Fener Rum Patriği'nin göreve başlaması için Türkiye'nin sorun çıkarmadığı⁶⁷⁹ göz önünde

⁶⁷⁶ Kardak kayalıkları nedeniyle yaşanan kriz ile Türk ve Yunan taraflarının kriz esnasındaki yaklaşımlarına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Fuat Aksu, *Türk-Yunan İlişkileri – İlişkilerin Yönelimini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir İnceleme*, Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi (SAEMK), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2001, s.196-201. Cumhuriyet, “Kardak Krizi (1996)”, *Türk Dış Politikasında 41 Kriz*, ed. Haydar Çakmak, Ankara, 2012, s. 235-240.

⁶⁷⁷ *Aydın Tarihi*, 29 Şubat 1996. Ayrıca bkz. “Temsilcilerimiz Döndüler”, *İleri*, 8 Mart 1996, Sayı: 835.

⁶⁷⁸ *Aydın Tarihi*, 5 Nisan 1996.

⁶⁷⁹ 1991 yılında Fener Rum Patriği olarak seçilen Bartholomeos'un göreve başlamasında sorun çıkartmayan Ankara, sonraki yıllarda da bu tutumunu sürdürmüştür. Örneğin Patrikhane'nin karar

bulundurulduğunda, Yılmaz'ın Patrik üzerinden Atina'ya mesaj gönderdiği söylenebilir. Diğer bir deyişle Türkiye'nin Batı Trakya Türklerinin davasını sahiplendiğini ve zaman zaman farklı araçları kullandığı görülmektedir. Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği de bu bağlamda farklı bir araç olmuştur. Örneğin, Derneğin Temmuz 1996'da Dr. Sadık Ahmet adına düzenlediği etkinliğe katılan Cumhurbaşkanı Demirel, "*Dr. Sadık Ahmet'ten kalan dava, Batı Trakya'daki Türk toplumunun dilini, dinini koruması, kültürünü koruması, dayanışma içinde olması, haklarını meşru zeminlerde araması, savunması davasıdır*"⁶⁸⁰ şeklindeki açıklamasıyla Türk azınlığın verdiği mücadelenin tanımını, amacını ve yöntemini saptamıştır.

Öte yandan, Batı Trakya Türkleriyle ilgili 1996'da yaşanan en önemli gelişmelerden biri Ağustos ayı içerisinde Kıbrıs'ta sınırı geçerek Türk bayrağını indirmeye çalışan bir Rum'un Türk askeri tarafından vurulmasının⁶⁸¹ ardından yaşanmıştır. Kıbrıs'taki olayın yaşanmasıyla birlikte fanatik Yunanlılar bu olayı Gümülcine'de protesto etmek için gerçekleştirdiği gösterilerde Batı Trakya'daki Türklere saldırmışlardır.⁶⁸² Bunun üzerine dönemin hükümetinde Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Tansu Çiller, Yunanistan'daki Türklere ve Türk temsilciliklerine yönelik eylem ve taşkınlıkların sürdüğünü belirterek yaşanan olayları sert bir dille kınamış ve Yunanistan'ı ülkesindeki bütün Türk temsilciliklerinin güvenliğini sağlamaya davet etmiştir.⁶⁸³ Bununla birlikte Cumhurbaşkanı Demirel de Batı Trakya ve Rodos'ta yaşanan olayları "çılgınlık" olarak niteleyerek "*Yunanistan'ın Türkiye'nin temsilciliklerine ve Türk azınlığına yönelik saldırıları durdurması gerektiğini*" belirtmiştir.⁶⁸⁴ Batı Trakya özelinde yaşanan bu saldırı eylemleri

organı olan Sen Sinod Meclisi üyelerinin Türk vatandaşı olma şartı bulunmaktadır. Türk vatandaşı Ortodoks din adamı yetişmediğinden yabancı metropolitlere vatandaşlık verilmesiyle ilgili Ankara yönetimi adımlar atmış ve vatandaşlık başvurusunda bulunan 30 metropolitte 15'ini mülakata davet etmiştir. Bkz. Salih İnci, "Türk-Yunan Siyasi İlişkilerinde Azınlıkların Dini Kurumları Meselesi", *Balkan Araştırmaları Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, 2010, s. 90-95; Emrullah Yalçın, "Fener Rum Patrikhanesi'nin Ekümenikliği Tartışmaları ve Gerçekler", *Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı:50, Güz 2012, s. 500.

⁶⁸⁰ *Aydın Tarihi*, 29 Temmuz 1996.

⁶⁸¹ "Kıbrıs'ta Yine Tahrik, Yine Kan", *Milliyet*, 15 Ağustos 1996.

⁶⁸² "Kardeşlerimize Geçmiş Olsun", *İleri*, 30 Ağustos 1996, Sayı:853; "Kıbrıs Faturası Yine Bize Çıktı", *Gündem*, 20 Ağustos 1996.

⁶⁸³ "Türk Dışişleri Saldırıları Kınadı", *Gündem*, 20 Ağustos 1996, Sayı:8; "Kanaatimiz", *İleri*, 30 Ağustos 1996, Sayı:853.

⁶⁸⁴ *Aydın Tarihi*, 17 Ağustos 1996.

azınlığın Türk-Yunan ilişkilerindeki azınlık dışı gelişmelerden de doğrudan etkilendiğini ortaya koymaktadır.

1997 yılı itibarıyla Ankara-Atina ekseninde ilişkiler daha çok terör konu başlığında yoğunlaşırken Türkiye, Yunanistan'ı PKK terör örgütüne destek vermekle suçlamıştır.⁶⁸⁵ Taraflar arasında ikili ve çok taraflı platformlarda liderler zirvesi yapılmışsa da genel konu başlığı mevcut gerginliğin ortadan kaldırılmasına yönelik atılacak adımlar olmuştur. 1998 yılında ise Ege adaları, Kıbrıs ve silahlanma konuları ikili gündemi oluşturmuştur. Bununla birlikte Haziran 1998'de Atina yönetimi on binlerce Türk'ü "vatansız" durumuna düşüren Vatandaşlık Kanunu'nun 19. maddesini iptal etmiştir.⁶⁸⁶ Bu olumlu gelişmeye karşın, 5 Kasım 1998'de İskeçe Müftüsü Mehmet Emin Aga Selanik Üst Mahkemesi'nce 8 ay hapis cezasına çarptırılırken⁶⁸⁷, Mart 1999'da da 1927'de kurulan İskeçe Türk Birliği Yunan İstinaf Mahkemesi'nce kapatılmıştır.⁶⁸⁸

3.2.1.3. İkili İlişkilerde Yumuşama Dönemi ve Türkiye'nin Batı Trakya Türkleri Politikası (1999-2002)

Şubat 1999'da terörist başı Abdullah Öcalan'ın Kenya'daki Yunanistan Büyükelçiliği'nden çıkarılarak Türkiye'ye getirilmesinin ardından Ankara'dan Atina'yı suçlayan açıklamalar yapılmış ve Yunanistan uluslararası alanda teröre

⁶⁸⁵ Yunanistan'ın başta PKK olmak üzere Türkiye'ye karşı silahlı eylemlerde bulunan terör örgütlerine verdiği desteğe ilişkin yapılan bir çalışma için bkz. Cem Başar, *The Terror Dossier and Greece*, International Affairs Agency (INAF), İstanbul, 1993.

⁶⁸⁶ Dimitris Christopoulos, "EUODO Citizenship Observatory, Country Report: Greece", *European University Institute*, January 2013, s.5, <http://eudo-citizenship.eu/docs/CountryReports/Greece.pdf>, (7.1.2015).

⁶⁸⁷ Uluslararası Af Örgütü Şubat 1998'de Mehmet Emin Aga'nın yeniden mahkûm edilmesi halinde "düşünce suçlusu" olarak kabul edileceğini açıklamıştır. Bkz. "Greece: Possible Adoption of Mehmet Emin Aga as Prisoner of Conscience", *Amnesty International*, 24 February 1998. Kasım 1998'de verilen hapis cezası kararı temyize götürülürken, Aga'nın yargı sürecine ilişkin gelişmelere Uluslararası Af Örgütü'nün 2000 yılı raporunda da yer verilmiştir.

⁶⁸⁸ İskeçe Türk Birliği'nin adından "Türk" kelimesi geçtiği için kapatılmasıyla ilgili süreç İskeçe Valiliği tarafından 30 Ocak 1984 tarihinde açılan dava ile başlamıştır. Derneğin kapatılmasıyla ilgili olarak kararı temyize taşıyan Batı Trakya Türkleri, Mart 1999'da İstinaf Mahkemesi'nin de kapatma kararını onaylamasıyla davayı temyize götürerek Yargıtay'a başvurmuşlardır. Yargıtay'ın da kapatılma kararını onaylamasının ardından iç hukuk yolları tüketilerek AİHM'ye başvuruda bulunulmuştur. AİHM'nin 27 Mart 2008 tarihinde tesis ettiği kararda İskeçe Türk Birliği haklı bulunmuştur. Bkz. İbrahim Baltalı, *Çeyrek Yüzyıllık Dava*, Rodop Rüzgârı Yayınları, Gümülçine, 2006, s.21-22. Ayrıca İskeçe Türk Birliği'nin kapatılmasına ilişkin yaşanan hukuki süreç için bkz. "Hukuki Süreç", *İskeçe Türk Birliği Resmi İnternet Sitesi*, http://www.iskeceturkbirligi.org/page.php?ref=hukuki_surec, (7.1.2015).

destek veren ülke konumuna gelmiştir. Yunan hükümeti iç ve dış kamuoyunda zor durumda kalırken, Türkiye ise bundan yararlanma yoluna gitmiştir.⁶⁸⁹ Ankara yönetimi bu dönemde Yunanistan'ı teröre destek vermemek kaydıyla ikili ilişkileri geliştirme yolunda adımlar atma taraftarı olmuş ve bu durum dönemin Türk Dışişleri Bakanı İsmail Cem tarafından mevkidaşı Yorgo Papandreu'ya hitaben yazılan 24 Mayıs 1999 tarihli mektupta ifade edilmiştir.⁶⁹⁰ Papandreu'nun cevabında Türkiye ile çeşitli alanlarda işbirliğinin kabul edilmesi ön plana çıkarken, iki Dışişleri Bakanı Temmuz 1999'da New York'ta söz konusu işbirliğinin hangi alanlar üzerinde yoğunlaşacağına dair görüşmede bulunmuşlardır. Buna göre, iki ülkenin terörle mücadelenin yanı sıra turizm, çevre, kültür ve organize suçlar olmak üzere 5 ana konuda heyetler arası çalışmalara başlanması kararlaştırılmıştır.⁶⁹¹ Temmuz 1999'da taraflar arasında görüşmelere başlanırken, her iki ülkede Ağustos ve Eylül aylarında yaşanan depremlerin ardından komşu halklar arasında ortak acı ve karşılıklı yardımlaşma olgusunu ön plana çıkarmıştır.⁶⁹² Bu durum, Türk-Yunan ilişkilerinin geliştirilmesi noktasında karar vericilerin elini kuvvetlendirmiştir.

Türkiye ile Yunanistan arasında heyetler arası yapılan diyalog süreci görüşmeleri Kıbrıs ve Ege gibi "yüksek politika"yı (*high politics*) ilgilendiren konu başlıklarından çok "düşük politika" (*low politics*) konularıyla sınırlı kalmıştır.⁶⁹³ Ancak iki ülke arasındaki başlayan yumuşama sürecinin Batı Trakya Türkleri için sembolik açıdan olumlu yansımaları olmuş ve Atina yönetimi Türk azınlığa uyguladığı kısıtlamaları kaldırmaya yönelik adımlar atmaya başlamıştır. Örneğin bu dönemde Yunanistan Türkiye'nin Batı Trakya Türklerine yönelik kitap göndermesine yeniden onay vererek⁶⁹⁴ azınlığın özellikle eğitim alanında yaşadığı sorunları kısmen gidermeye çalışmıştır.⁶⁹⁵ Bununla birlikte Batı Trakya Türkleri

⁶⁸⁹ Ali Dayıoğlu, "Yunanistan'la İlişkiler", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt III (2001-2012)*, ed. Baskın Oran, 2. Baskı, İstanbul, 2013, s.562.

⁶⁹⁰ Söz konusu mektup için bkz. İsmail Cem, *Türkiye, Avrupa, Avrasya: Strateji, Yunanistan, Kıbrıs*, Birinci Cilt, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 120-121.

⁶⁹¹ "Yunanistan'la Büyük Adım", *Milliyet*, 1 Temmuz 1999. İsmail Cem, *a.g.e.*, s. 119-127.

⁶⁹² "Yardım Yağıyor", *Hürriyet*, 18 Ağustos 1999.

⁶⁹³ Ali Dayıoğlu, *a.g.m.*, s. 560.

⁶⁹⁴ Taki Berberakis, "Atina'dan Batı Trakya Jesti", *Milliyet*, 19 Ekim 1999.

⁶⁹⁵ Fuat Aksu, *a.g.e.*, s. 42. Bu dönemde Yunanistan bir taraftan Türk azınlığın durumunda kısmi iyileştirmeler yaparak Ankara'nın gönlünü almaya çalışırken, diğer taraftan Yunan çoğunluğun da tepkisini çekmemeye gayret etmiştir. Örneğin Ocak 2000'de Papandreu'nun Türkiye ziyaretinde Batı Trakya Türk azınlığıyla ilgili "Türk" ifadesini kullanırken, bu durum Türk medyasında övülmüştür.

Yunanistan’da yaşanan insan hakları ihlallerine yönelik hukuk mücadelesini sürdürmüştür. Örneğin Gümülcine Müftüsü İbrahim Şerif’in AİHM’ye açtığı davada Yunanistan tazminat ödemeye mahkûm edilirken Şerif, kazandığı dava gelirlerinin tümünü Atina’daki depremzedelere hibe etmiştir.⁶⁹⁶

Türkiye’nin Yunanistan ile başlattığı diyalog süreci nedeniyle söylem öznelerinin Batı Trakya Türkleri vurgusunda kısmen bir azalma dikkat çekmiştir. İlişkilerde “yumuşama dönemi” kavramının sıklıkla kullanılması sorun alanlarının kamuoyunda ön plana çıkmasını engellese de resmi düzeyde Batı Trakya Türkleri konusu çeşitli platformlarda gündeme gelmiştir. Dönemin Milli Savunma Bakanı Sabahattin Çakmakoglu TBMM Batı Trakya Türkleri Destek Grubu toplantısında yaptığı konuşmada “Türkiye’nin soydaşlara çifte vatandaşlık vermesi gerektiğini”⁶⁹⁷ dile getirmiştir. Ancak Türk hükümetinden ilerleyen yıllarda bu yönde bir adım atılmamıştır. TBMM İnsan Haklarını İzleme Komisyonu Dr. Sema Pişkinsüt başkanlığında bir Heyet Haziran 2000’de Batı Trakya’yı ziyaret ederek Türk azınlık temsilcileriyle görüşürken ziyaretin ardından yapılan basın açıklamasında “*Türk ve Yunan Dışişleri Bakanlıkları arasında başlatılan yakınlaşmanın henüz alt kademeye geçmemesi nedeniyle Batı Trakya’da halen bazı sorunların yaşandığı*”⁶⁹⁸ vurgulanmıştır. Diğer bir deyişle ikili ilişkilerdeki yumuşamanın Batı Trakya Türklerinin sorunlarının çözümünde arzu edilen seviyede bir etkide bulunmadığı TBMM Heyetince saptanmıştır.

Bkz. “Müslüman Yerine Türkler”, *Milliyet*, 22 Ocak 2000. Ne var ki Papandreu Yunanistan’a döndükten sonra Türk medyasında çıkan haberleri yalanlama yoluna gitmiştir. Murat Hatipoğlu, “Yunanistan’ın Dış Politikası ve Balkanlar (1990-2000)”, *Balkan Diplomasisi*, der. Ömer E. Lütem – Birgül Demirtaş Coşkun, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2001, s.54.

⁶⁹⁶ “Şerif’ten İnsanlık Örneği”, *Türkiye*, 22 Temmuz 2000. Gümülcine Müftüsü İbrahim Şerif’e kendisiyle yaptığımız röportajda söz konusu yardımın amacını ve Yunan algısında müftülük makamına yaklaşımın değişip değişmediğine ilişkin sorumuzda yardımın amacını insani bir yardım olarak dönemin milletvekili Galip Galip ile birlikte depremzedelere verilmek üzere banka hesabına yatırdıklarını açıklamış ve “biz para değil, müftülüğümüzü istiyoruz” ifadelerini kullanmıştır. Şerif bu yardımın Yunan algısında hiçbir şeyi değiştirmediyi net bir dille savunmuştur. Öte yandan, Gümülcine Seçilmiş Müftüsü İbrahim Şerif bu dönemde Batı Trakya Türklerinin Türkiye’de yaşanan 17 Ağustos’taki depremin ardından kendi aralarında 1 milyon Avro topladıklarını ve yaklaşık 8-10 tır da eşya yardımını Türkiye’ye gönderdiklerini belirtmiştir. Bkz. *Gümülcine Seçilmiş Müftüsü İbrahim Şerif ile Tarafımızca Yapılan Röportaj*, Gümülcine, 24.04.2015.

⁶⁹⁷ *Ayın Tarihi*, 16 Aralık 1999.

⁶⁹⁸ “Türk Azınlığa Meclis Desteği”, *Zaman*, 3 Haziran 2000.

Buna koşut olarak Türk-Yunan ilişkilerinde 1999 yılıyla birlikte başlayan yumuşama sũrecinin mimarı olan dũnemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem, “*Tũrkiye, Avrupa ve Avrasya*” isimli kitabında Papandreu’yla çalışmalarında eğitim, mũlk edinme, ۆzgũrlũkler gibi konularda, sınırlı bir gelişme sağlandığını, ancak arzu edilen dũzeyde başarı elde edilemediğini ifade etmektedir.⁶⁹⁹ Sۆz konusu durum, azınlık eski milletvekili Ahmet Haciosman tarafından da teyit edilirken, Türk-Yunan ilişkilerinde İsmail Cem dũneminde yakalanan ivmeye karşın bunun azınlık sorunlarına yansımadiğini belirtmiştir.⁷⁰⁰ İsmail Cem, Batı Trakya Tũrklerinin 1999-2002 yılları arasında durumunda meydana gelen belli orandaki iyileşmeyi Türk-Yunan ilişkilerinde yaşanan yumuşama sũreciyle AB’nin ileri dũzeydeki azınlık haklarından Tũrk azınlığın yararlanmayı bilmesine bağlamaktadır.⁷⁰¹ Buna karşın Tũrk azınlığın din alanındaki sorunlarına ilişkin bu dũnemde herhangi bir ilerleme yaşanmamıştır. ۆzellikle mũftũlerin seçimiyle ilgili olarak Yunan hũkũmetinin geri adım atmaması sorunu kronik hale getirmiştir.

Bu erevede, Tũrkiye Batı Trakya Tũrkleri meselesini uluslararası dũzeyde de gũndeme taşımıştır. Cumhurbaşkanı Sezer, konunun Kasım 2000’de Katar’daki İKÖ zirvesinde ele alınmasını sağlarken, Zirve’de alınan kararda, Batı Trakya’da yaşayan Mũslũman Tũrk azınlığa haklarının tam olarak verilmesi, seçilmiş mũftũnũn tanınması ve yıkık durumda bulunan bir caminin hemen onarılması hususlarında Yunanistan hũkũmeti uyarılmıştır.⁷⁰² Ankara, 1999-2002 yılları arası dũnemde de mũftũlerin azınlık tarafından seçilerek Yunan makamlarınca onaylanmasını savunmuş ve İstanbul’daki Patrikhane’yi ۆrnek olarak gۆstermiřtir.⁷⁰³ Diğer bir deyişle Ankara’ya gۆre, azınlık kendi liderini seçtikten sonra, devlet çok ۆnemli bir neden olmadıkça seçilen kişiye itiraz etmemelidir. Sۆz konusu ۆneri diyalog

⁶⁹⁹ İsmail Cem, *a.g.e.*, s. 140.

⁷⁰⁰ *Azınlık Eski Milletvekili Ahmet Haciosman ile Tarafımızca Yapılan Rۆportaj*, Gũmũlcine, 24.04.2015.

⁷⁰¹ İsmail Cem, *a.g.e.*, s. 141. Tũrk-Yunan ilişkilerinin 1999 sonrasında yeni bir dũneme girmesinin en somut yansıması kũltũr, ekonomi ve turizm alanlarında olmuştur. ۆrneęin Nisan 2000’de Tũrkiye ile Yunanistan arasında imzalanan ve Kũltũrel İşbirliği Anlaşması’nda eğitim, akademik faaliyetler ve çeşitli sanat dallarında işbirliği ۆngörũlmekle birlikte sۆz konusu Anlaşma 1951 yılında imzalanan Kũltũr Anlaşması’nın yerine geçmiştir. Ancak Anlaşma’nın 10. maddesinde 1952 yılı sonrasında tarafların azınlık hakları ile ilgili anlaşmalara hanel getirmeyeceği belirtilmektedir. 2000 yılında imzalanan sۆz konusu Kũltũrel İşbirliği Anlaşması için bkz. *Resmi Gazete*, 10 Mayıs 2000.

⁷⁰² “İKÖ Zirvesine Tũrkiye Damgası”, *Hũrriyet*, 12 Kasım 2000.

⁷⁰³ İsmail Cem, *a.g.e.*, s. 142.

sürecinde Yunan yetkililere iletilmiş olsa da bunun Batı Trakya’da uygulanmadığı görülmektedir. Özetlemek gerekirse 1999-2002 arası dönemde Türk-Yunan ilişkilerinde yaşanan gelişmeler azınlık üzerinde kısmi bir iyileşme sağlamışsa da sorunların tamamen ortadan kalkmadığı, bilakis azınlığın etnik kimliğinin tanınması, din ve eğitim gibi ana meselelerde Atina’nın geri adım atmadığı görülmektedir.

3.2.2. Ak Parti İktidarı Döneminde Türkiye’nin Batı Trakya Türkleri Politikası (2003-2014)

1999 yılında Türk-Yunan ilişkilerinde başlayan yakınlaşma süreci Ak Parti iktidarı döneminde de sürdürülmeye çalışılmıştır. Ak Parti’nin 3 Kasım 2002’de yapılan seçimleri kazanmasının hemen ardından o dönem sadece Genel Başkan sıfatını taşıyan Recep Tayyip Erdoğan, 18 Kasım’da Yunanistan’a ziyarette bulunmuştur. Erdoğan’ın seçim sonrası dönemde ikinci dış ziyaretini Yunanistan’a yapması yakınlaşma sürecinin devam edeceği yönünde algılanmıştır.⁷⁰⁴ Ak Parti iktidarının ilk yılında Türkiye’nin AB üyelik süreci ve Kıbrıs konuları çabaları ön plana çıkarken Ankara, AB üyeliğinde önemli bir kilometre taşı olan Kıbrıs konusunda Atina ile çözüm yolları üzerinde diyalog içinde bulunmuştur. Bu bağlamda, BM Genel Sekreteri Kofi Annan’ın Kıbrıs meselesine ilişkin Annan Planı’nı gündeme getirmesi tarafları denkleme daha aktif yapmıştır. Dolayısıyla iki ülke arasındaki yakınlaşma süreci “düşük politika” konularından Kıbrıs gibi “yüksek politika” konularına geçme aşamasına gelmiştir.⁷⁰⁵ Örneğin, Dışişleri Bakanı Abdullah Gül’ün Mayıs 2003’te Yunan mevkidaşıyla Girit adasında yaptıkları görüşmede üç maddelik “güven artırıcı önlemler” teklifinde uzlaşmaya varmışlardır.⁷⁰⁶

Öte yandan, Başbakan Erdoğan’ın Haziran 2003’te AB-Batı Balkanlar Zirvesi’ne katılmak için gittiği Selanik’te Atatürk’ün evini ziyaret etmesi ve Batı Trakya Türk azınlık temsilcilerini kabul etmesi⁷⁰⁷ Türkiye’nin azınlık konusunu

⁷⁰⁴ Ali Dayıoğlu, *a.g.m.*, s.564.

⁷⁰⁵ Gös. Yer.; Emre Aykoç, “2000’li Yıllarda Türkiye-Yunanistan İlişkileri”, *XXI. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi*, der. Faruk Sönmezoğlu, Nurcan Özgür Baklacioğlu, Özlem Terzi, Der Yayınları, İstanbul, 2012, s. 476.

⁷⁰⁶ “Yunanistan’la Güven Artırma Anlaşması”, *Hürriyet*, 27 Mayıs 2003.

⁷⁰⁷ “Başbakan Erdoğan Azınlık Temsilcileri ile Görüştü”, *Gündem*, 27 Haziran 2003, Sayı:328; “Erdoğan Atatürk’ün Evinde”, *Hürriyet*, 21 Haziran 2003.

denklemin dışında tutmadığını göstermektedir. Görüşmede Erdoğan, Batı Trakya Türkleri temsilcilerinden azınlığın son durumuna dair ilk elden bilgi almıştır. Söz konusu durum Cumhurbaşkanı Sezer'in Ekim 2003'te Malezya'daki İKÖ Zirvesi'nde "*Türkiye'nin Batı Trakya Müslüman Türk azınlığı hakkındaki tüm görüşlerinin desteklenmesi*"⁷⁰⁸ kararını temin etmesinde somut olarak görülmektedir. Esasen bu dönemde Batı Trakya Türkleri konusunun genel gündemin kısmen arka sıralarında kalmasında Ankara-Atina hattında yüksek politikayı ilga eden konu başlıklarının daha öncelikli olarak ele alınması etkili olmuştur. Bu dönemde Yunan yetkililer de Batı Trakya'ya yönelik geçmiş yıllarda yapılan ayrımcılıklar nedeniyle azınlığın gönlünü kazanmaya çalışmıştır. Örneğin seçim kampanyası sırasında Gümülcine'de konuşma yapan Dışişleri Bakanı Papandreu, Batı Trakya Türklerine ayrımcı muamele yapıldığını belirterek "*sizler de her Yunanlı ile aynı haklara sahipsiniz. Farklılıklarınız bizim için tehdit değildir, korku nedeni değildir*" ifadelerini kullanmıştır.⁷⁰⁹

3.2.2.1. Erdoğan'ın Gümülcine Ziyareti (2004)

Başbakan Erdoğan'ın 8 Mayıs 2004'te Gümülcine ziyaretinde soydaşlara ilettiği mesaj, Türkiye'nin Ak Parti iktidarı döneminde Batı Trakya Türkleri politikasının ana çerçevesini oluşturmuştur. Atina'daki temaslarının ardından Batı Trakya'ya geçen Erdoğan, 51 yıl sonra Gümülcine'yi ziyaret eden ilk Türk Başbakanı olmuştur.⁷¹⁰ On binlerce soydaş tarafından karşılanan Erdoğan Gümülcine Başkonsolosluğu'nda Batı Trakya Türk Azınlığı Danışma Kurulu üyeleriyle bir araya gelirken, azınlığın sorunlarını birinci elden dinlemiştir.⁷¹¹ Erdoğan azınlık temsilcilerine Atina'daki temasları hakkında bilgi vererek "*Batı Trakya Türk azınlığının sorunları olduğunun bilindiğini, ancak iki ülke arasında gelişen ilişkilerin yarattığı olumlu iklimin korunup geliştirilerek, iyi ilişkilerin yaratacağı güven ortamında zaman içinde bu sorunların da çözümleneceğine inandığını*"⁷¹² söylemiştir. Dolayısıyla Erdoğan azınlık sorunlarının çözümünün Türk-Yunan

⁷⁰⁸ *Ayın Tarihi*, 18 Ekim 2003.

⁷⁰⁹ "Papandreu: Batı Trakya Türklerine Ayrımcılık Yapıldı", *NTVMSNBC*, 18 Ocak 2004, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/253149.asp>, (10.01.2015).

⁷¹⁰ "Erdoğan, Gümülcine'de Türk Soydaşlar Tarafından Coşkuyla Karşılandı", *Milliyet*, 8 Mayıs 2004.

⁷¹¹ "Erdoğan'a Tarihi Karşılama", *Gündem*, 14 Mayıs 2004, Sayı:374.

⁷¹² Gös. Yer.

ilişkilerindeki olumlu gelişmelerle birlikte zaman içerisinde gerçekleşeceğini öngörmektedir. Farklı bir ifadeyle Türkiye, mevcut azınlık sorunları hususunda Yunanistan ile ilişkilerde yakalanan olumlu grafik nedeniyle söz konusu sorunları baskın bir şekilde gündeme getirmeme eğiliminde olmuş ve azınlık sorunlarının çözümünde İsmail Cem'in Dışişleri Bakanlığı döneminde benimsenen metodu takip etmiştir.

Öte yandan, Türkiye'nin Batı Trakya Türkleri politikasını değiştirdiğini ileri sürmek mümkün gözükmemektedir. Erdoğan'ın söylemlerindeki vurgu azınlık sorunlarının çözümünde metodolojik değişikliği ifade etmekte olup politikanın ana hatları korunmuştur. Öyle ki Batı Trakya'da soydaşlara hitap Erdoğan şunları da dile getirmiştir: “...Şüphesiz ki kimliğinizi sizden söküp almaya kimsenin gücü yetmez. Bu varlığınızı kazımak, yok etmek mümkün mü? Mümkün değil. Aslolan şudur: Asimilasyona uğramadan bu toplumun içerisinde yani Yunanistan'ın kendi yasaları, kendi kuralları içerisinde yaşamı sürdürmektir. Geleneği, göreneği, kültür değerleriyle vs... Bu neyi gerektirir, eğer burada yaşayacaksak, bunu yapmak zorundayız. (...) Sizler yeter ki burada parlamentolara birlik, beraberlik içinde aranızdan kardeşlerinizi gönderin. Yani siyasetin dışında kalmayın. Diğerleri (sorunları kastederek) zaman içinde aşılabacaktır. (...) Sizi unutmayan bir Türkiye var.”⁷¹³

Başbakan Erdoğan'ın sözlerinin açılımına bakıldığında, azınlıkla ilgili 1990'lı yılların ilk yarısında yaşanan sorunların bulunmadığı anlaşılmaktadır. Zira Erdoğan'ın ifadelerinde Türkiye'nin kriz dönemleri dışında Balkanlar'daki Türklere yönelik kullandığı yerleşik kalıplar bulunmaktadır. Erdoğan konuşmasında azınlığın Türk ve Müslüman kimliğine gönderme yapmış ve Yunanistan'ın azınlığın kimliğini değiştiremeyeceği söyleyerek geleneksel söylemi tekrar etmiştir. Bununla birlikte Erdoğan azınlığın Yunanistan'ın bir parçası olduğunu vurgulamış ve soydaşlardan “asimile olmadan toplumsal yaşama entegre olmalarını” istemiştir. Bu durum Yunanistan'da yaşamının ve tutunmanın şartı olarak değerlendirilebilir. Erdoğan Batı Trakya Türklerinin seçimlerde “birlik ve beraberlik” içinde hareket ederek

⁷¹³ Gös. Yer.; “Erdoğan, Gümölcine'de Türk Soydaşlar Tarafından Coşkuyla Karşılandı”, *Milliyet*, 8 Mayıs 2004.

parlamentoya temsilci göndermeleri çağrısında bulunurken, azınlığın siyasal davranışının olması gereken çerçevesini çizmiştir. Ankara kurumsal açıdan azınlık tarafından seçilen kişi ve kurumları muhatap alma tutumunu bu ziyarette de sürdürmüştür. Toparlamak gerekirse Erdoğan'ın söylemlerinde Türkiye'nin Sosyal İnşacı yaklaşımdaki kimlik kavramına uygun olarak hareket ettiği, söylemlerini de azınlığı 'sahiplenme' noktasında yoğunlaştırdığı, azınlık sorunlarına ilişkin ise süreç içerisinde bir çözüm önerdiği görülmektedir.

Eylem boyutunda Türkiye'nin Batı Trakya Türklerine yönelik yaklaşımına bakıldığında somut bir değişiklik dikkat çekmemektedir. 2000'li yılların ilk yarısında Türkiye Batı Trakya Türklerine ders kitabı göndermeye devam ederek azınlığa desteğini sürdürmüştür. İKÖ zirvelerinde Batı Trakya hususunda Yunanistan'ın aleyhine çıkarılan kararlar da söz konusu desteğin uluslararası boyutunu oluşturmaktadır. Ayrıca azınlığın etnik kimliği hususunda verdiği mücadelede de aynı tutumunu sürdürmüştür. Örneğin, 13 Ocak 2005 tarihinde Yunanistan'da Yüksek Mahkeme'nin milli güvenlik gerekçesiyle adında "Türk" ifadesi bulunan derneklerin faaliyet göstermeyeceğine yönelik tesis ettiği kararın⁷¹⁴ ardından İskeçe Türk Birliği'nin kapatılmasının gündeme gelmesi Türkiye'nin tepkisine yol açmıştır. 19 Ocak'ta Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Namık Tan gelişmeleri "*kaygı verici*" olarak nitelmiş ve hukuk sürecinin netleşmesini beklediklerini açıklamıştır.⁷¹⁵ Yunan Yargıtayı'nın gerekçeli kararını açıklamasının ardından ise Bakanlık Sözcüsü Namık Tan, söz konusu kararın "*BM, Avrupa Konseyi, AGİT ve AB'nin temel insan hak ve özgürlükleri alanında yerleşmiş normları ve standartlarıyla bağdaşmadığını*" belirterek "*kararda hukuki mülahazalardan çok siyasi saiklerin ön plana çıktığını*" vurgulamıştır.⁷¹⁶ Ayrıca Tan, açıklamasında söz konusu kararın Türk-Yunan ilişkilerinin içinde seyrettiği olumlu atmosferle bağdaşmadığını da sözlerine

⁷¹⁴ *Aynı Tarihi*, 13 Ocak 2005. "İTB Davası Avrupa'ya Doğru", *Gündem*, 28 Ocak 2005, Sayı:411.

⁷¹⁵ "19 Ocak 2005, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Namık Tan'ın Haftalık Olağan Basın Toplantısı", *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi*, 19 Ocak 2005, http://www.mfa.gov.tr/19-ocak-2005_-disisleri-bakanligi-sozcusu-namik-tan_in-haftalik-olagan-basin-toplantisi.tr.mfa, (20.01.2015); "Türkiye Dışişleri Bakanlığı: 'İskeçe Türk Birliği Hakkındaki Haberler Kaygı Vericidir'", *Gündem*, 28 Ocak 2005, Sayı:411.

⁷¹⁶ "24 Mart 2005, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Namık Tan'ın Haftalık Olağan Basın Toplantısı", *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi*, 24 Mart 2005, http://www.mfa.gov.tr/24-mart-2005_-disisleri-bakanligi-sozcusu-namik-tan_in-haftalik-olagan-basin-toplantisi.tr.mfa, (20.01.2015).

eklemiştir.⁷¹⁷ Diğer bir deyişle Ankara'nın Atina'yla ilişkilerde yakalanan ivmeyi olumsuz etkilememesi için azınlık konusunda gösterdiği hassasiyetin Atina tarafından anlaşılmadığına gönderme bulunmaktadır.

Tan'ın kararı hukuki olmaktan çok, siyasi olarak nitelemesinde Yunanistan'ın çifte standartlı uygulamasının olduğu tahmin edilmektedir. Zira Yunanistan'da tabela isimlerinde "Türk" ifadesinin kullanılmasına müsaade edilmezken Batı Trakya'da "Roman" ve "Pomak" kelimelerini içeren derneklerin açılmasına izin verilmiştir.⁷¹⁸ Atina, Batı Trakya Türkleriyle ilgili politikasını Türkiye'ye karşı sürdürdüğü "Türk yoktur, Müslüman azınlık vardır" vurgusunda kurgularken, söz konusu Müslüman azınlığı da Türklerin etnik kimliğini dışlayan, ancak kendilerini Türk olarak tanımlayan diğer Müslüman grupları da kendi içlerinde etnik gruplara ayırmaya çalışan bir tutum izlemiştir.⁷¹⁹ Türkiye'nin İTB'nin kapatılmasına yönelik karşı hamlesi ise Haziran 2005'te Yemen'de ve Haziran 2006'da Bakü'de düzenlenen İKÖ Dışişleri Bakanları Toplantısı'nda Yunanistan'ı Batı Trakya konusunda uyarıcı karar kabul ettirmek olmuştur.⁷²⁰

Türkiye'nin AB üyelik süreci nedeniyle Patrikhane'ye bağlı olarak Heybeliada Ruhban Okulu'nun açılması ile azınlığın 2005 ve 2006 yıllarında sıkça vakıf malları konusu gündeme gelmiştir. Bu bağlamda Atina'nın Brüksel aracılığıyla Ankara'ya Patrikhane konusunda adımlar attırmak istemiştir. Türk tarafında Ruhban Okulu'nun açılabilmesine yönelik politik cevaplar verilmişse de Batı Trakya'daki soydaşların durumundaki gelişmeler dikkat alınarak ve AB'nin çifte standartlı davrandığı ileri sürülerek hareket edildiği gözlenmiştir. 24 Ağustos 2005'te TBMM'de Balıkesir Milletvekili Turhan Çömez tarafından kendisine sunulan soru

⁷¹⁷ Gös. Yer.

⁷¹⁸ Ali Hüseyinoğlu, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Yunanistan Azınlık Politikasındaki Süreklilik ve Değişimlerin Batı Trakya Üzerindeki Yansımaları", *II. Uluslararası Batı Trakya Türkleri Araştırmaları Kongresi*, ed. Özkan Hüseyin-Feyyaz Sağlam, 27-29 Ocak 2007, Münih/Almanya, Batı Trakya Türkleri Araştırma Merkezi Yayınları:14, Nisan 2008, s. 105.

⁷¹⁹ Buna karşın, Yunanistan Lausanne Barış Antlaşması'nı gerekçe göstererek azınlığın "Türk" kimliğini reddederken, Türkiye'deki azınlığını "İstanbul Rumları" veya "Elen azınlık" olarak tanımlamıştır. Ayrıca Türkiye'deki Rum azınlığa ait olan dernek ve vakıf isimlerinde "Rum" adı geçmektedir. Büyükada Rum Yetimhanesi Vakfı, Fener Rum Erkek Lisesi Vakfı, Beyoğlu Merkez Rum Kız Lisesi Mezunları Derneği vb. Bkz. Sema Sezer, "Yunanistan'da "Türk" Yasağı: İskeçe Türk Birliği Davası", *Stratejik Analiz*, Cilt:5, Sayı:59, Mart 2005, s. 40.

⁷²⁰ *Ayın Tarihi*, 30 Haziran 2005 ve 21 Haziran 2006; "İKÖ'den Batı Trakya Türklerine Destek", *Gündem*, 30 Haziran 2006, Sayı: 485.

önergeseine yanıt veren Abdullah Gül, “*azınlık vakıf mallarına tanınmasını istediği ayrıcalıklar nedeniyle Türkiye’ye baskı yapan AB’nin aynı hassasiyeti Yunanistan için göstermediğini, Batı Trakya Türk azınlığına yönelik tutumun gerek AB normlarına, gerekse Yunanistan’ın yükümlülüklerine uymadığını*” söylemiştir.⁷²¹ Dolayısıyla Türk hükümetinin mütekabiliyet çerçevesinde hareket ettiği, Yunan tarafından da bazı adımlar atılmasının istendiği anlaşılmaktadır. “Yunanistan’ın yükümlülüklerine uymadığını” belirten Abdullah Gül’ün söz konusu ifadesi, AİHM’nin İskeçe Müftüsü Mehmet Emin Aga’nın müftülüğünü tanımayan Yunanistan’ın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin din ve vicdan özgürlüğüyle ilgili 9. maddesini ihlal ettiği hükmüne varmasıyla bir kez daha tescillenmiştir.⁷²²

Söylem olarak Türkiye’nin Batı Trakya Türklerine yönelik desteği 2006 ve 2007 yıllarında da devam etmiştir. 9 Eylül 2006’da Mehmet Emin Aga’nın vefatından 1 hafta sonra İstanbul’da yapılan 5. Batı Trakya Türkleri Kurultayı’nda konuşan Başbakan Erdoğan “*Batı Trakya Türklerinin sorunlarının çözülmesi ve azınlık haklarından tam olarak yararlanabilmesi konusunda Türkiye Cumhuriyeti’nin mücadelesini kararlılıkla sürdürdüğünü*”⁷²³ bildirmiştir. Erdoğan konuşmasında “*Batı Trakya Türklerinin Lozan ve diğer ikili ve uluslararası anlaşmalardan kaynaklanan haklarından yararlanmalarını sağlamayı amaçladıklarını*” söyleyerek “*bu konu çözülmek durumunda. Çözülmediği takdirde tabii ki Türkiye’nin de mütekabiliyet anlayışından hareketle yapacakları vardır*” ifadelerini kullanmıştır.⁷²⁴ Erdoğan’ın söz konusu ifadelerinde Türkiye’nin istikrarlı bir Batı Trakya Türkleri politikası olduğu somut bir şekilde görülürken, Yunanistan’ın Lausanne Barış Antlaşması ile diğer ikili ve çok taraflı anlaşmalardan doğan yükümlülüklerini yerine getirmesinin istendiği ve bunun da mütekabiliyet çerçevesinde olacağını belirtmektedir. Diğer bir deyişle Erdoğan Heybeliada Ruhban Okulu’nun açılmasıyla ilgili Ankara’ya baskı yapan Brüksel ve Atina’ya da yanıt vererek Batı Trakya Türklerinin sorunları çözülmesi şartını ileri sürmektedir. Erdoğan’ın konuşmasına Yunan Dışişleri Bakanlığı’ndan verilen yanıtta ise azınlık

⁷²¹ *Ayın Tarihi*, 24 Ağustos 2005.

⁷²² “AİHM İskeçe Müftüsü Mehmet Emin Aga’yı Haklı Buldu”, *Gündem*, 21 Temmuz 2006, Sayı:488.

⁷²³ “Başbakan Erdoğan: Batı Trakya Sorunu Çözülmeli”, *Cumhuriyet*, 17 Eylül 2006.

⁷²⁴ Gös. Yer.

sorunlarıyla ilgili Türkiye'nin AB'ye karşı üstlendiği sorumlulukları olduğu hatırlatması yapılmıştır.⁷²⁵ Özetle Atina, azınlıklara ilişkin hususları Lausanne Barış Antlaşması'ndan doğan mütekabiliyet çerçevesinde değil, Ankara-Brüksel hattında çözülecek bir konu olarak görme eğiliminde olmuştur.

Öte yandan, Ak Parti iktidarı döneminde Türkiye'nin Batı Trakya Türklerine yönelik politikası Dışişleri Bakanı Abdullah Gül tarafından 9 Ocak 2007'de TBMM'de yapılan Batı Trakya Türk Azınlığının Durumu Hakkında Genel Görüşme'de ayrıntılı olarak ifade edilmiştir.⁷²⁶ Türkiye ile Yunanistan arasında ilişkilerin daha da iyileştirilmesini ve bunun stratejik ortaklık seviyesine getirilmesini savunan Gül, Batı Trakya Türklerinin ikili ilişkilerin önemli bir konu başlığını oluşturduğunu ifade ederek Yunanistan'ın azınlık politikasını eleştirmiştir. Gül, Türk-Yunan diyalogunun geliştirilmesinin azınlık sorunlarının çözülmesinde bazı yardımları olduğunu kabul etmekle birlikte, azınlığa eşit eğitim imkânlarının sağlanması, seçilmiş müftülerin tanınması, vakıf mallarının azınlığa devredilmesi, azınlığın Türk kimliğinin tanınması ve 19. madde mağdurlarına haklarının iade edilmesi gibi temel sorunların halen çözüm beklediğini ayrıntılarıyla anlatmıştır.⁷²⁷ Gül'ün açıklamalarında Yunanistan'ı yükümlülüklerini yerine getirme çağrısı dikkat çekerken, Türkiye'nin azınlığın istek ve çıkarları doğrultusunda meselelerin çözülmesinde doğrudan taraf olduğu görülmektedir. Gül, Ankara'nın azınlığa yönelik fiili desteği konusunda Yunan muhataplar nezdinde gerekli uyarılarda bulunulması, bölgeye Türkiye'den üst düzey ziyaretlerin yapılması ve meselenin uluslararası kamuoyuna ve uluslararası yargı mercilerine getirilmesinde azınlığa desteğin sağlanması gibi diplomatik araçları sıralamıştır. Bunun yanı sıra Türkiye'nin çeşitli kurum ve kuruluşları tarafından “*Batı Trakya Türk azınlığından gelen talepler doğrultusunda düzenlenen kültürel faaliyetler ile eğitim amaçlı etkinliklerin nitelik ve nicelik olarak genişletildiği*” ve “*sorunların yerinde tespitine yönelik bölgeye uzman ziyaretlerinin gerçekleştirildiği*” konuşmada ifade

⁷²⁵ *Ayın Tarihi*, 17 Eylül 2006.

⁷²⁶ Dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül tarafından 9 Ocak 2007 tarihinde TBMM Genel Kurul'unda yapılan konuşmanın tam metni için bkz. “Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi”, Dönem:22, Cilt:143, 47. Birleşim, 9 Ocak 2007 Salı, *Türkiye Büyük Millet Meclisi Resmi İnternet Sitesi*, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c143/tbmm22143047.pdf>, (20.01.2015). Ayrıca konuşma bkz., Abdullah Gül, *a.g.e.*, s. 692-699.

⁷²⁷ Gös. Yer.

edilmiştir.⁷²⁸ Diğer bir deyişle azınlığın istek ve ihtiyaçlarının karşılanması hususunda Ankara daha önce yapılanları genişletmiştir. Bu sözlerin eylem olarak yansımalarına bakıldığında, Türkçe eğitim için ders kitaplarının ve azınlık okullarında görev yapan belli sayıdaki kontenjan öğretmenlerin gönderilmesi, Türkiye’den din adamlarının görevlendirilmesi ve dini neşriyatların bölgeye sevk edilmesi⁷²⁹, Türk uzmanların Batı Trakya’da soydaş meseleleriyle ilgili sahada faaliyet yürütmesi, Türkiye’de eğitim alacak azınlık mensubu öğrencilere geleneksel olarak verilen bursların⁷³⁰ Ak Parti hükümeti döneminde de devam ettirilmesi bu kapsamda verilecek örnekler olarak değerlendirilebilir.⁷³¹ Esasen Abdullah Gül konuşmasında Batı Trakya Türk azınlığını ele alırken Türkiye’deki Rum Ortodoks azınlıkla mütakabiliyet çerçevesinde ilişkilendirmekte ve her iki azınlığın da “iki ülke dostluğunun pekiştirilmesinde köprü rolü oynaması gerektiğini”⁷³² dile getirmektedir.

2007 yılı içerisinde Başbakan ve Dışişleri Bakanları düzeyinde KEİ Zirvesi, New York’ta BM Genel Kurul Toplantısı ve İpsala’da doğalgaz nakil hattı açılışı gibi çeşitli vesilelerle ikili temaslarda bulunulmuşsa da söz konusu görüşmelerde Batı Trakya Türkleri konusu öncelikli bir gündem teşkil etmemiştir. Buna karşın Aralık 2007’de dönemin Dışişleri Bakanı Ali Babacan tarafından Atina’ya düzenlenen ziyaret kapsamında Türk-Yunan ilişkilerinin genel durumu ele alınırken Babacan’ın Atina temaslari sonrasında Batı Trakya’ya giderek soydaşlarla görüşmesi ve bölgede verdiği mesajlar azınlık konusunun baskın bir şekilde kamuoyunda yer bulmasını sağlamıştır. Babacan Gümülcine’de Türk azınlık okulu olan Celal Bayar Lisesi’ni ziyaret ederken, kurumsal muhataplar olarak azınlığın siyasi, dini ve sivil

⁷²⁸ Gös. Yer.

⁷²⁹ Türkiye, Türkçe ders kitaplarının yanı sıra 1991-2005 yılları arası dönemde yıllar içerisinde değişik miktarlarda olmak üzere toplam 29.545 adet dini yayın göndermiştir. Söz konusu veriler için bkz. “Türk Cumhuriyetleri, Balkan-Kafkas Ülkeleri Türk ve Müslüman Topluluklarına Yıllara Göre Gönderilen Dini Yayınlar, TBMM, B:53, O:2, 24.1.2006”, *Türkiye Büyük Millet Meclisi Resmî İnternet Sitesi*, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c109/b053/tbmm221090530180.pdf>, (20.01.2015).

⁷³⁰ Şerafettin Hurşit, *Lozan Antlaşması’ndan Günümüze Batı Trakya Türkleri Eğitim Tarihi*, Gümülcine, 2006, s.249-250.

⁷³¹ Buna karşın TİKA, Atina’nın izin vermemesi nedeniyle Yunanistan’da Osmanlı’dan kalma kültürel eserlerin restorasyonunu yapamamaktadır. Bkz. *Gümülcine Seçilmiş Müftüsü İbrahim Şerif ile Tarafımızca Yapılan Röportaj*, Gümülcine, 24.04.2015.

⁷³² Gös. Yer.

toplum örgütü temsilcileriyle bir araya gelmiştir.⁷³³ Bununla birlikte, Gümülcine’de yaklaşık 1500 soydaşa hitap eden Babacan uzun bir konuşma yaparken Türkiye’nin geleneksel Batı Trakya Türkleri politikasında kullandığı söylemleri yinelemiştir.

Babacan Gümülcine’deki söylemlerinde azınlığı iki ülke arasındaki “dostluk köprüsü” olarak tanımlamasının yanı sıra “*soydaşların kimliğini ve kültürünü korumaları ancak iyi birer (Yunanistan) vatandaşı olmaları*”, azınlık meselelerinin çözümünde “*sabır ve itidal içerisinde*” hareket edilerek “*hak aramanın da yollarını bilme*” gerekliliğini doğrudan soydaşlara iletmiştir.⁷³⁴ Dışişleri Bakanı’nın konuşmasında Türkiye’nin soydaş meselelerini yakından bildiği ve takip ettiği belirtilirken, Atina ziyaretinde de yaşanan sıkıntıların Yunan muhataplarına aktarıldığı vurgulanmıştır. Azınlığın eğitim, din adamlarının atanması ve etnik kimliğin inkârı noktasında yaşanan sıkıntıları sıralayan Babacan Türk kimliğiyle ilgili şunları söylemiştir: “...Yine Türk kimliğiyle ilgili, Türk kelimesiyle ilgili sorunlar var. Bunun da farkındayız ve bundan artık korkmaya hiç olmadığını söylüyoruz. Türk sözcüğü açık açık olmalı, kullanılmalıdır. Korkunun hiçbir faydası yok. Türk kelimesini kullandırtmamakla, yazmamakla siz o kimliği yok edemezsiniz ki... İşte sizler yüz binin üzerindeki soydaşımız buradasınız.”⁷³⁵ Diğer bir deyişle Türkiye soydaşlarına yönelik sahiplenme duygusu içerisinde hareket ederek azınlık meselelerine ilişkin resmi tezlerini soydaşlarına aktarmıştır. Çözüm noktasında ise Babacan Türkiye’nin Yunanistan’a “*temel hak ve özgürlükler konusundaki AB ruhunun Batı Trakya dâhil tüm Yunanistan’da yaşayanlara uygulayın, bir de Lozan Antlaşmamız var. Onun da gereğini yapın*”⁷³⁶ mesajını vermiştir.

Diğer taraftan, Yunanistan basını ise Türk Dışişleri Bakanı’nın Batı Trakya’daki söylemlerinden rahatsız olmuş ve “Babacan’ın Türk azınlığı, haklarını tüm yasal olanaklar ile talep etmeye ve bunlar çiğnendiği takdirde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne başvurmaya teşvik ettiğini”, “Trakya’da Türkiye şovunun

⁷³³ “Türk Dışişleri Bakanına Coşkulu Karşılama”, *Gündem*, 7 Aralık 2007, Sayı: 560.

⁷³⁴ “Sayın Bakanımızın Batı Trakyalı Soydaşlarımıza Hitaben Yaptıkları Konuşma, Gümülcine, 5 Aralık 2007”, *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi*, 5 Aralık 2007, http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-bati-trakyalı-soydaslarimiza-hitaben-yaptıkları-konusma_-gumulcine_--5-aralik-2007.tr.mfa, (22.01.2015).

⁷³⁵ Gös. Yer.

⁷³⁶ Gös. Yer.

yapıldığını⁷³⁷ ön plana çıkaran haberler yazmıştır. Yunan kamuoyunda oluşan tepkiler nedeniyle açıklama yapan Yunanistan Dışişleri Bakanı Bakoyanni ise “Yunanistan kimseden demokrasi dersi almaz”⁷³⁸ açıklamasında bulunmuştur. Ne var ki Babacan’ın Batı Trakya ziyaretinden yaklaşık 3 ay sonra Türk azınlık derneklerinin AIHM’de daha önce açmış oldukları dava sonuçlanarak Yunanistan 8 bin Avro tazminata mahkûm etmesi⁷³⁹ Yunanistan’ın azınlık haklarını ihlal ettiğinin farklı bir tescili olmuştur. Öyle ki Yunanistan daha sonradan AIHM’ye davayla ilgili yaptığı itiraz başvurusu reddedilmiştir.⁷⁴⁰ Görüldüğü üzere Ali Babacan’ın Yunanistan ziyareti sonrasında Türk-Yunan ilişkilerinde Batı Trakya konusu ve buna bağlı olarak Patrikhane meselesi tekrardan gündeme gelmiştir. Türkiye azınlığın yaşadığı sıkıntıların çözüm adresi olarak Lausanne Barış Antlaşması’nı ve AB’nin temel hak ve özgürlükler değerlerini ileri sürerken, Yunanistan tarafı ise Patrikhane ve Heybeliada Ruhban Okulu konularını ön plana çıkarmıştır.⁷⁴¹

3.2.2.2. Ankara-Atina Ekseninde Azınlık Meselelerine Yaklaşım Farklılıkları ve Diğer Gelişmeler (2008-2014)

Ocak 2008’de Ankara’da gerçekleşen Erdoğan-Karamanlis zirvesinde AB ve Kıbrıs görüşülen konularda ağırlık noktası olsa da azınlıklar konusunda da mesajlar verilmiştir. Erdoğan azınlıkların iki ülke arasındaki ilişkilerde ifade ettiği öneme ve sorunların çözümüne baskın bir şekilde vurgu yaparak şunları söylemiştir: *“Azınlıklar, ülkelerimiz arasındaki en önemli köprüdür. Azınlıklarımızın ve azınlıkların sorunlarını çözmeye hususunda da mutabakatımız büyük ölçüde mevcuttur. Bunu Dışişleri Bakanlarımız daha yoğun bir şekilde çalışarak bu sorunları hızla çözenin adımlarını atacaklar. Gerek Türkiye’deki, gerek Batı Trakya’daki bu*

⁷³⁷ “Yunanlıların Türk Azınlık Korkusu Hortladı”, *İhlas Haber Ajansı*, 6 Aralık 2007; “Batı Trakya’da ‘Bozkurt’a Dönüştü”, *Zaman*, 7 Aralık 2007.

⁷³⁸ “Kimseden Demokrasi Dersi Almayız”, *İhlas Haber Ajansı*, 8 Aralık 2007.

⁷³⁹ “Yunanistan ‘Türk’ Kelimesini Yasakladı, Uluslararası Adalet Mahkum Etti”, *Millet*, 3 Nisan 2008, Sayı:123; “Batı Trakya Türkleri İçin Tarihi Karar”, *Gündem*, 28 Mart 2008, Sayı: 576; “Yunanistan’a Batı Trakya Mahkûmiyeti”, *Hürriyet*, 28 Mart 2008.

⁷⁴⁰ *Aydın Tarihi*, 6 Ekim 2008.

⁷⁴¹ “Bakoyanni’den Patrikhane’ye Destek”, *Sabah*, 17 Mayıs 2008.

sorunları azalttıkça inanıyorum ki aramızdaki bu köprü çok daha güçlü hale gelecektir.”⁷⁴²

Söz konusu ifadelerden de anlaşılacağı üzere azınlıklara ikili ilişkilerde merkezi bir önem atfedilirken, sorunlarının çözümünde Dışişleri Bakanlarına görev yüklenmiştir. Dolayısıyla Lausanne Barış Antlaşması’nda belirtilen mütekabiliyet ilkesine üstü kapalı bir atıfla hem Türkiye’de hem Yunanistan’da azınlık sorunlarının hızlı adımlar atılarak azaltılması öngörülmektedir. Ne var ki söz konusu ifadelerin ilerleyen dönemlerde eylem olarak somut yansımalarının olmadığı görülmüştür. Türkiye’nin her iki tarafta da çözüm odaklı yaklaşımına karşın Yunanistan’ın azınlık meselesine yaklaşımı “mütekabiliyet” ilkesinden uzaktır. Zira Yunanistan, bir taraftan Türkiye’nin AB üyeliğinin Rum azınlığa ve Patrikhane’ye karşı yükümlülüklerini yerine getirmeye bağlı olduğunu ileri sürerken, diğer taraftan Türkiye’nin atacağı bu adımların karşılığında Batı Trakya’daki Türklerin haklarının iyileştirilmesi isteğine yönelik ise insan haklarının müzakere konusu olmayacağını ve mütekabiliyetin uygulanamayacağını vurgulamaktadır.⁷⁴³

Bu çerçevede, Yunanistan azınlık konusunda AB kartını oynamış ve mütekabiliyeti reddeden geleneksel politikasını sürdürmüştür. Atina’nın Patrikhane’nin “ekümenik” olarak kabul edilmesi ve Heybeliada Ruhban Okulu’nun yeniden açılmasına yönelik söylemleri⁷⁴⁴ ile bunun Türkiye’nin AB üyelik süreciyle ilişkilendirilmesi hususu Fener Rum Patriği’nin Mayıs 2008’de Yunanistan’daki temaslarında Dışişleri Bakanı Bakoyanni tarafından net olarak ifade edilmiştir. Bakoyanni’ye göre, Yunanistan Türkiye’deki Rumların sorunlarının çözülmesinin Türkiye’nin Avrupa’ya uyumu için şart olarak konulmasını başarmıştır.⁷⁴⁵ Farklı bir ifadeyle Yunanistan azınlıklar meselesini Ankara-Atina arasında çözülebilecek bir mesele olmaktan çıkarıp, Ankara-Brüksel eksenine kaydırmıştır.

⁷⁴² “2008-01-23 Yunanistan Başbakanı Karamanlis’in Türkiye Ziyareti Derleme”, *Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi*, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=41279&l=1>, (23.01.2015); “Erdoğan’dan Karamanlis’e Zeytin Dalı”, *Yeni Şafak*, 23 Ocak 2008.

⁷⁴³ Ali Dayıoğlu, *a.g.m.*, s. 569.

⁷⁴⁴ Emre Aykoç, *a.g.m.*, s. 486.

⁷⁴⁵ “Atina’nın Patrikhane’ye Sözü”, *Hürriyet*, 17 Nisan 2015.

Türkiye ise Yunanistan'ın söz konusu yaklaşımına karşın mütekabiliyet ilkesinin esas alınmasına yönelik politikasını devam ettirmiştir. Başbakan Erdoğan Haziran 2009'da Heybeliada Ruhban Okulu'yla ilgili kendisine yönetilen bir soru üzerine “*Onlar da Batı Trakya'daki Türkler konusunda adım atmalı*”⁷⁴⁶ ifadesini kullanırken, dönemin Devlet Bakanı ve Başmüzakereci Egemen Bağış da okulun açılmasının muadili olacaksa Yunanistan'ın da Batı Trakya'daki Türklerin sorunlarının çözümü için eş zamanlı adımlar atması gerektiğini söylemiştir.⁷⁴⁷ Bu dönemde Türkiye, Heybeliada Ruhban Okulu konusunda Yunanistan, AB ve ABD'nin diplomatik baskılarına maruz kalmıştır. Örneğin ABD Başkanı Obama 6 Nisan 2009'da TBMM'de yaptığı konuşmada⁷⁴⁸ Heybeliada Ruhban Okulu'nun açılmasının güçlü bir sinyal olacağına değinmiştir. Obama'nın TBMM'deki söz konusu ifadeleri Türk kamuoyunda tartışma yaratsa da ABD Başkanı'nın Fener Rum Patriği ile görüşmesinde ise Heybeliada'nın açılması karşılığında Atina'nın da Batı Trakya'daki Müslüman Türk azınlığın hakları konusunda karşılık vermesi gereğini dile getirmiştir.⁷⁴⁹

Ekim 2009'da Yunanistan'da yaşanan iktidar değişikliği sonrasında Papandreu yönetimi azınlıklar konusunda Karamanlis dönemindeki politikayı devam ettirerek meseleyi Yunanistan'ın içişleri kapsamında görme eğilimini sürdürmüştür.⁷⁵⁰ Erdoğan'ın Papandreu'ya 30 Ekim 2009 tarihinde gönderdiği Türk-Yunan ilişkilerine dair mektubunda azınlık meselesine değinilse de Papandreu'nun

⁷⁴⁶ *Aydın Tarihi*, 12 Haziran 2009. Dönemin azınlık milletvekillerinden Ahmet Hacıosman kendisiyle yaptığımız söyleşide Erdoğan'ın kendisine ve diğer milletvekili olan Çetin Mandacı'ya “*müftülük meselesi sizin orda hallolduğu takdirde, ben ertesi gün Ruhban Okulu'nu açacağım*” dediğini aktarmıştır. *Azınlık Eski Milletvekili Ahmet Hacıosman ile Tarafımızca Yapılan Röportaj*, Gümülcine, 24.04.2015.

⁷⁴⁷ “Bağış: Ruhban Okulu İç Mesele Olarak Görülmeli”, *Cumhuriyet*, 7 Temmuz 2009.

⁷⁴⁸ ABD Başkanı Obama'nın TBMM'de yaptığı konuşmanın tam metni için bkz. “Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi”, 72. Birleşim, 6 Nisan 2009 Pazartesi, *Türkiye Büyük Millet Meclisi Resmi İnternet Sitesi*, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil3/ham/b07201h.htm>, (23.01.2015).

⁷⁴⁹ Milliyet Gazetesi'nde yayınlanan haberde Patriğin Obama'nın söz konusu sözleri karşısında zor anlar yaşadığı bilgisi yer alırken, söz konusu ifadelerin Yunan basında ise Obama'nın Heybeliada Ruhban Okulu konusunda Türkiye'nin avukatı olduğu şeklinde yorumlandığı belirtilmektedir. Bkz. “Obama'dan Patriğe Şok”, *Milliyet*, 14 Nisan 2009.

⁷⁵⁰ Ali Dayıoğlu, *a.g.m.*, s. 593.

yanıtında Batı Trakya Türkleri ile ilgili “tüm vatandaşlarının haklarına saygı gösterilmesinin Yunan devletinin sorumluluğunda olduğu”⁷⁵¹ vurgulanmıştır.

Türk ve Yunan tarafları arasındaki azınlıklar konusuna farklı bakış açıları Mayıs 2010’da Erdoğan’ın Atina ziyaretinde⁷⁵² liderlerin demeçlerinde somut olarak görülmüştür. Papandreu azınlıklar meselesinin “ülkelerin kendi iç meseleleri olduğunu”⁷⁵³ ileri sürmesine karşılık Erdoğan, ‘mütekabiliyet’ ilkesini ön plana çıkararak Lausanne Barış Antlaşması’na vurgu yapmıştır. Türkiye’nin Rum azınlığın kendi dini liderlerini seçmesinde kolaylaştırıcı bir rol üstlendiğini örnek olaylarla açıklayan Erdoğan, “...Aynı şekilde Batı Trakya’da da seçilmiş müftü yok. Atanmış müftü var. Burada seçilmiş olan müftü olması lazım. Bu konuda biz özellikle Yunanistan’ın aynı şekilde yaklaşımını bekliyoruz. Diyoruz ki seçilmiş olan müftüyü Yunanistan Hükümeti onasin”⁷⁵⁴ ifadelerini kullanmıştır. Bu açıklamalar tarafların konuya yaklaşımlarında tezat bir tablo bulunduğunu ortaya koyarken, Erdoğan’ın ifadelerinde Türkiye’nin geleneksel politikasını sürdürdüğü görülmektedir.

2010 yılında Yunanistan’da başlayan ekonomik kriz ikili ilişkiler gündeminde azınlıklar konusunu kısmen geri plana itse de Ahmet Hacıosman, Ocak 2011’de Erzurum’da gerçekleşen Kış Olimpiyatları’nda Papandreu ile Erdoğan’ın bir araya geldiklerinde azınlık konusunun da ele alındığını belirtmektedir. Papandreu’nun Erzurum dönüşünde kendisine “*Ahmet, ben artık kararımı verdim. Bu Müftülük meselesini, vakıflar meselesini, azınlık meselesini çözeceğim*” dediğini aktarmıştır.⁷⁵⁵ Hacıosman bu konuda epey mesafe alındığını, Papandreu’nun Dışişleri Bakanı ile 4-5 bakana meselenin çözümü için gerekli hazırlıkları yapmaları

⁷⁵¹ “Papandreu’ dan Mektup Var”, *Cumhuriyet*, 26 Ocak 2010.

⁷⁵² Söz konusu ziyarette taraflar arasında çok sayıda bakanın katılımıyla Yüksek Düzey Stratejik İşbirliği Toplantısı yapılırken, Ege, Kıbrıs, AB gibi konu başlıklarının görüşülmesinin yanı sıra teknik alanlarda işbirliği yapılmasını öngören 22 anlaşma da imzalanmıştır. Bkz. “Yunanistan’la Tarihi Anlaşma”, *İhlas Haber Ajansı*, 14 Mayıs 2010.

⁷⁵³ “Papandreu ve Erdoğan Batı Trakya için Ne Dediler?”, *Azınlıkça*, 14.05.2010, http://www.azinlikca.net/index.php?option=com_content&view=article&id=1245:papandreou-ve-erdogan-bati-trakya-icin-ne-dediler&catid=50:bat-trakya-haber&Itemid=29, (23.01.2015).

⁷⁵⁴ “Süreç Meyvesini Vermeye Başladı”, *Cumhuriyet*, 14 Mayıs 2010.

⁷⁵⁵ *Azınlık Eski Milletvekili Ahmet Hacıosman ile Tarafımızca Yapılan Röportaj*, Gümülcine, 24.04.2015.

için talimat verdiğini belirtmiş, ancak Papandreu hükümetinin düşmesinin sonuç alınmasını engellediğini ifade etmiştir.⁷⁵⁶

Mart 2011’de dönemin Türk Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nun Batı Trakya ziyareti gerçekleşmiş ve Türkiye’nin azınlık politikasının birinci elden soydaşlara iletilmesi şeklinde olmuştur. Davutoğlu azınlığın siyasi, dini ve sivil toplum temsilcileriyle bir araya gelirken, Gümülcine Türk Gençler Birliği’nin de temaslarda bulunarak soydaşlara hitap etmiştir.⁷⁵⁷ Batı Trakya Türklerini iki ülke arasında “dostluk köprüsü” olarak nitelendiren Bakan Davutoğlu, “azınlığın birlik ve beraberliği”, “Türk kültürünün korunması”, soydaşların “Türk azınlık kimliğine Türkiye’nin desteği” noktalarında vurgularda bulunmuştur: “*Burada Türk azınlık olarak kimliğinizi korumak en doğal hakkınızdır. Siz aynı zamanda Yunanistan, aynı zamanda da AB vatandaşıdır. Kimliğinizi koruyun, Yunanistan siyasetinde, Yunanistan ekonomisinde etkin olun, Avrupa’da da etkin olun. Tüm bunların koşulu birlik ve beraberliktir. Türkiye olarak sizin yanınızdayız.*”⁷⁵⁸

Türkiye’nin Batı Trakya Türklerini tanımlama konusunda “Türk” vurgusu, Erdoğan’ın Eylül 2012’de DEB Partisi’nin kuruluş yıl dönümünde gönderdiği tebrik mesajında da kendisini göstermiştir: “*Batı Trakyalı soydaşlarımız, aziz kardeşlerimiz her zaman gönlümüzde özel ve önemli bir yere sahiptirler. Bu nedenle soydaşlarımızın mutluluğu ve refahı, keza uluslararası anlaşmaların ve evrensel normların garantisi altına alınmış haklarından tam olarak yararlanmaları Türk ulusu için büyük önem taşımaktadır. Bu anlayışla, nasıl bugüne kadar her zaman Batı Trakya Türk Azınlığı’nın yanında olduysak, ilgimiz ve desteğimiz sürecektir.*”⁷⁵⁹ Erdoğan’ın ifadelerinden hareketle Türkiye’nin her ne kadar baraj sorunu yaşasa da soydaşların partisini muhatapları dışında tutmadığı görülmektedir. Söz konusu mesajda azınlık haklarına istinaden “uluslararası anlaşmalar” ve “evrensel normlar” vurgusunun yapılması Lausanne Barış Antlaşması ile AB’nin temel hak ve özgürlük değerlerine atıf olarak değerlendirilebilir. Erdoğan’ın Türkiye’nin Batı Trakya Türk

⁷⁵⁶ *Azınlık Eski Milletvekili Ahmet Hacıosman ile Tarafımızca Yapılan Röportaj*, Gümülcine, 24.04.2015.

⁷⁵⁷ “Batı Trakya’da Davutoğlu Coşkusu”, *Gündem*, 11 Mart 2011, Sayı:726.

⁷⁵⁸ Gös. Yer.

⁷⁵⁹ “T.C. Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’dan DEB Partisine Kutlama Mesajı”, *Gündem Gazetesi*, 6 Eylül 2012, Sayı:346.

Azınlığı'nın yanında olduğunu belirtmesi Türkiye'nin soydaş sorunlarına gösterdiği geleneksel duyarlılığı yansıtırken, Sosyal İnşacı yaklaşımdaki kimlik kavramıyla örtüşen bir durumu ihtiva etmektedir. Başbakan Erdoğan'ın "Türk azınlık" ifadesi ise Yunan Dışişleri Bakanlığı'nın tepkisine yol açmış ve Bakanlık Sözcüsü Grigoris Delavekouras anlaşmalarda "Türk azınlık" şeklinde bir ifade olmadığını ileri sürmüştür.⁷⁶⁰ Erdoğan'ın açıklamalarını tamamlayıcı nitelikte bir diğer açıklama da Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından yapılmıştır. Kasım 2012'de Türkiye'deki Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği Heyeti'ni Çankaya'da kabul eden Gül, azınlıkların "dostluk köprüsü" görevini belirtmekle birlikte, "*Batı Trakya Türk Azınlığı'nın sorunlarını yakından bildiğini*" ve "*Türk makamlarının azınlığın mevcut sorunlarının aşılması konusunda Yunan makamlarıyla istişare halinde çalışmaya devam edeceklerini*" dile getirmiştir.⁷⁶¹

Batı Trakya Türklerinin yıllar içerisinde kronikleşen Vatandaşlık Kanunu, Yasak Bölge, Kamulaştırma, Ekonomik İzolasyon, Ehliyetler gibi sorunlarına yönelik uluslararası baskı nedeniyle sembolik adımlar atan Atina yönetimi, azınlığın doğrudan kimliğini hedef alan politikalarında ise taviz vermemiştir. Batı Trakya Türklerine yönelik özellikle 1991 yılı ve sonrasında sembolik açılımlarda bulunan Yunan hükümetleri, azınlığın etnik kimliğinin inkârı, din ve eğitim alanlarında karşılaştığı sorunlar için tezlerinde ısrarcı olmuştur. Atina yönetimi bir taraftan meseleyi kendi içişleri kapsamında görerek Lausanne Barış Antlaşması'nı ve Türkiye'yi meselenin dışında tutmuş, diğer taraftan çeşitli önlemler olarak azınlığın toplumsal yaşamını şekillendirmek istemiştir. Bu çerçevede, ilk olarak 2007 yılında gündeme getirilen ancak Ocak 2013'te revize edilerek uygulamaya konulan "240 İmam Yasası", Batı Trakya Türklerinin doğrudan dini hayatını hedef almıştır.⁷⁶² Söz

⁷⁶⁰ "Trakya'da Türk Azınlık Sözü Kızdırdı", *Milliyet*, 05.09.2012.

⁷⁶¹ "Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği Heyeti Çankaya'da", *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi*, 27.11.2012, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/84509/bati-trakya-turkleri-dayanisma-dernegi-heyeti-cankaya-koskunda.html>, (25.01.2015).

⁷⁶² Gümülcine Seçilmiş Müftüsü İbrahim Şerif, 2007 yılında ilk kez gündeme getirilen 240 İmam Yasası'nı Atina yönetiminin doğrudan bir planı olarak tanımlamaktadır. 1990-2000 yılları arası dönemi sık sık yargılanarak hapis cezası alan Şerif, 2000 yılında AİHM'nin tesis ettiği kararla haklı bulunmuştur. Müftülük meselesinde AİHM gibi bir uluslararası yargı merciinin seçilmiş müftüleri haklı bulmasının ardından Atina yönetimi 2000-2007 yılları arası dönemi meseleyi tamamen halletmek için hazırlanmıştır. *Gümülcine Seçilmiş Müftüsü İbrahim Şerif ile Tarafımızca Yapılan Röportaj*, Gümülcine, 24.04.2015.

konusu yasa kapsamında atanan din adamlarının devlet okullarında İslam dinini ve Kuran'ı Kerim'i Yunan dilinde anlatması öngörülmektedir.⁷⁶³ Ancak “240 İmam Yasası” hazırlanışı ve amaçları noktasında azınlığın tepkisine neden olmuştur. Zira yasa, azınlığın görüşü alınmaksızın hazırlanmış ve içeriğine yönelik tepki gösterilmesine rağmen uygulamaya konmuştur.⁷⁶⁴ Ayrıca söz konusu yasanın hedefi, İslam'ın Yunanca anlatılarak ortaya çıkacak formasyon sorunlarının yanı sıra azınlığın doğrudan dini hayatını şekillendirmektir.⁷⁶⁵ Zira Yunanistan, din dersi öğretmenini sıfatıyla imamları atanmış müftülüklerin kadrosuna tayin etmektedir. Söz konusu din öğretmenlerinin bir kısmının da Yunan devlet okullarının yanı sıra atanmış müftülüklerin görev sahasındaki camilerde Kuran Kursu hizmeti vermeleri öngörülmektedir.

Türkiye, 240 İmam Yasası'nın Meclis'ten geçmesinin hemen ardından Dışişleri Bakanlığı'ndan bir açıklama yaparak duruma tepki göstermiştir. Söz konusu açıklamada “*sürecin yakından ve derin kaygıyla izlendiği*” belirtilirken, yasanın “*azınlığın bu konudaki görüşleri göz ardı edilerek yapılması*” eleştirilmiş ve Lausanne Barış Antlaşması ve AB normlarıyla uyuşmadığına atıfta bulunulmuştur.⁷⁶⁶ Bakanlık açıklamasından yaklaşık 10 gün sonra Başbakan Erdoğan, Yunan mevkidaşı Samaras ile Katar'daki görüşmesinde konuyu gündeme getirerek azınlığın dini hayatında karşılaşılan kısıtlayıcı tedbirler ile 240 İmam Yasası'na dair tavsiyelerde bulunmuştur.⁷⁶⁷ Öte yandan, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu da 10 Mart 2013'te Yunan Kathimerini Gazetesi'ne verdiği demeçte 240 İmam Yasası'na değinerek “*hükümetlerin dini konularda azınlıklara dayatma yapma hakkı bulunmadığını*”⁷⁶⁸ söylemiştir.

⁷⁶³ *Gümülcine Seçilmiş Müftüsü İbrahim Şerif ile Tarafımızca Yapılan Röportaj*, Gümülcine, 24.04.2015; “Yunanistan'da ‘240 İmam Yasası’”, *Sabah*, 16 Ocak 2014.

⁷⁶⁴ “Türkiye-Yunanistan Arasında İmam Krizi”, *Milliyet*, 19 Ocak 2013.

⁷⁶⁵ *Gümülcine Seçilmiş Müftüsü İbrahim Şerif ile Tarafımızca Yapılan Röportaj*, Gümülcine, 24.04.2015.

⁷⁶⁶ Söz konusu açıklama için bkz. “SC-2, 18 Ocak 2013, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsünün Kamuoyunda ‘240 İmam Yasası’ Olarak Bilinen 2007 Tarihli Yasada Değişiklik Yapılmasını Öngören Yasa Taslağının Yunanistan Parlamentosu'nda Kabul Edilmesi Hakkındaki Bir Soruya Cevabı”, *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi*, 18 Ocak 2013, http://www.mfa.gov.tr/sc-2_-18-ocak-2013_-disisleri-bakanligi-sozcusunun-kamuoyunda-_240-imam-yasasi_-olarak-bilinen-2007-tarihli-yasada-degisiklik.tr.mfa, (28.01.2015).

⁷⁶⁷ “Türk Azınlığa Dini Özgürlük İstedi”, *Milliyet*, 29 Ocak 2013.

⁷⁶⁸ “Davutoğlu, Yunan Basınına Konuştu”, *Zaman*, 10 Mart 2013.

Türkiye'nin ve azınlık temsilcilerinin 240 İmam Yasası'na yönelik eleştirilerine karşılık bu söylemle Atina yönetimi üzerinde etkili olmamış, Yunanistan söz konusu yasayı uygulamaya devam etmiştir. Yasanın yürürlüğe girmesinin ardından ilk aşamada 87 Türk azınlık mensubu kişi din öğretmeni adı altında göreve alınırken, zamanla söz konusu sayıda artış yaşanmıştır.⁷⁶⁹ Kendisiyle röportaj yaptığımız Gümülcine Seçilmiş Müftüsü İbrahim Şerif, halkın müftülük makamı olarak kendi seçtiklerini tanıdığını ifade ederek göreve başlayan bu kişilerin kendilerine ve halka yakın olmadığını, bilakis din eğitiminden uzak veya Mısır, Suudi Arabistan gibi Ortadoğu ülkelerinde eğitim almış kişilerden oluştuğunu belirtmiştir.⁷⁷⁰ Buradan hareketle söz konusu kişilerin Yunan güdümlü oldukları anlaşılmaktadır. Şerif, kendilerinin devre dışı bırakılmak istendiğinden sürece ve yasanın fiiliyatına dair bilgilerinin olmadığını açıklamıştır. Ayrıca Yunanistan'ın müftülük meselesinin çözümünde Türkiye'den kopuk bir azınlık yaratmak istediğini ve tamamen kendi işleri kapsamında ele aldığı bir konu olarak kurguladığını ifade etmiştir.⁷⁷¹ Hâlihazırda Atina yönetiminin 240 İmam Yasası'na yönelik Türkiye'nin ve azınlığın tepkilerine karşın geri adım atmamış olması müftülük meselesini kendi inisiyatifinde çözmek istediğini göstermektedir.

3.3. Türkiye'nin Makedonya Türkleri Politikası (1991-2014)

Yugoslavya'dan ayrılarak 1991'de bağımsızlığını ilan eden Makedonya, Türkiye'nin Balkanlar politikasında merkezi bir önem teşkil etmiştir. Makedonya'da bağımsızlık sonrasında yeni bir dönem başlarken ülkedeki Türk toplumunun durumu Ankara'yı yakından ilgilendirmiştir. Bu kısımda, 1991-2014 yılları arası dönemde Türkiye'nin Makedonya Türklerine yönelik yaklaşımı söylem analizi metoduyla ele alınmıştır.

⁷⁶⁹ “240 İmam Yasası'nın Yürürlüğe Girmesine Tepki”, *Anadolu Ajansı*, 4 Nisan 2014.

⁷⁷⁰ *Gümülcine Seçilmiş Müftüsü İbrahim Şerif ile Tarafımızca Yapılan Röportaj*, Gümülcine, 24.04.2015.

⁷⁷¹ *Gümülcine Seçilmiş Müftüsü İbrahim Şerif ile Tarafımızca Yapılan Röportaj*, Gümülcine, 24.04.2015.

3.3.1. Koalisyon Hükümetleri Döneminde Türkiye'nin Makedonya Türkleri Politikası (1991-2002)

Yugoslavya'dan savaşız bir şekilde ayrılarak 8 Eylül 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden⁷⁷² Makedonya, Türkiye tarafından 6 Şubat 1992'de resmi olarak tanınmıştır. 1990'lı yılların başında Yugoslavya'nın dağılma sinyalleri vermesinin ardından ülkenin toprak bütünlüğünün korunmasından yana politika izleyen Ankara, 1992 yılıyla birlikte bu tutumunu değiştirmiştir. Bu bağlamda, Makedonya'yı anayasal adıyla tanıyarak Üsküp yönetimine her alanda destek olmuştur. 1993 yılında Üsküp'teki ilk diplomatik temsilcilik Türkiye tarafından açılırken, egemen iki devlet olarak ilişkilerin çok yönlü olarak geliştirilmesi esas alınmıştır. Diğer bir deyişle Makedonya'nın bağımsızlık ilanının ardından Ankara-Üsküp arasındaki ilişkiler pozitif yönde bir gelişim göstermiştir.

3.3.1.1. 1990'lı Yıllarda Türkiye'nin Makedonya Türkleri Politikası

Makedonya Eylül 1991'deki bağımsızlık ilanı öncesinde de Türkiye'yle ilişkilere ayrı bir önem vermiştir. Yugoslavya'da bunalımın soruna dönüşme evresinde Makedon yetkililer Türkiye'yle temas halinde olmuş ve gelişmelere ilişkin Ankara'nın nabzını yoklamışlardır. Temmuz 1991'de Türkiye'ye gelerek Cumhurbaşkanı Turgut Özal'la görüşen Yugoslavya'nın Makedonya Cumhurbaşkanı Kiro Gligorov, Özal'dan Yugoslavya ve Balkanlar'daki sorunların çözümü için yardım istemiştir. Ziyaretinin ardından Milliyet gazetesine açıklamada bulunan Gligorov, Yugoslavya konusunda 3 ay içerisinde bir anlaşmaya varılamaması halinde dağılmanın kaçınılmaz olacağını belirtmiştir.⁷⁷³ Bununla birlikte söz konusu röportajda Türklerle ilgili demeçlerde de bulunan Gligorov, Makedonya'daki Türk azınlığın siyasi temsil ve eğitim konularında durumlarının iyileştirileceğini belirtmiştir.⁷⁷⁴ Dolayısıyla Gligorov daha bağımsızlık öncesinde Türkiye'nin desteğini almak için Makedonya Türkleri kartını medya vasıtasıyla gündeme getirmiştir.

⁷⁷² Makedonya'da bağımsızlık ilanı için yapılan halk oylamasında Türkler "evet" oyu kullanmışlardır.

⁷⁷³ "Bağımsızlık Hareketi Artık Durdurulamaz", *Milliyet*, 13 Temmuz 1991.

⁷⁷⁴ Gös. Yer.

Üsküp yönetimi, Türk toplumu konusundaki bu yaklaşımını özellikle Ankara'yla ilişkiler bağlamında bağımsızlık sonrası dönemde de sürdürmüştür. Kasım 1991'de Türkiye'nin Makedonya için önemli olduğunu söyleyen Gligorov, Makedonya'daki Türklerin ve Makedonya'dan Türkiye'ye göç eden Türklerin bağları kuvvetlendirdiğine vurgu yapmıştır.⁷⁷⁵ Türkiye'nin desteğini almak için yapılan bu açıklamalar Türkiye'nin Makedonya'yı tanımasından sonra da devam etmiştir. Örneğin, Şubat 1992'de Milliyet gazetesine röportaj veren Gligorov, Türkiye'nin gerçek bir dost olduğunu belirterek “*seçim yasasından kaynaklanan bir eksiklik nedeniyle şu anda parlamentoda hiç Türk temsilci bulunmuyor... İlk seçimde bu durum düzeltilecektir*”⁷⁷⁶ ifadesini kullanmıştır. Esasen Makedonya'nın bu dönemde Atina'nın diplomatik kışkırtıcı ve Yugoslavya bağlamında Belgrad'ın tehdidi altında bulunduğu göz önüne alınırsa Türkiye'nin bir çıkış kapısı olduğu daha net anlaşılmaktadır.

Türkiye açısından Makedonya'nın bağımsızlığı konusunda stratejik gerekçeler kendisini gösterse de Makedonya Türkleri konusu ilişkilerde ayrı bir boyut oluşturmuştur. Makedonya'nın bağımsızlık ilanının hemen ardından Ekim 1991'de Makedonya Türk Demokratik Birliği (TDB)'nden bir heyet Dışişleri Bakanlığı'na davet edilirken, soydaşlar hakkında kapsamlı bilgi alınmıştır. TDB heyetinin başkanı Avni Engüllü, Türklerin başta eğitim, ekonomi ve kültürel boyutta karşılaştıkları sorunları Ankara'ya birinci elden iletmiştir.⁷⁷⁷ Söz konusu ziyaret 1990'lı yıllarda Makedonya Türkleriyle ilgili konu başlıklarının çerçevesini çizerken, diğer taraftan Ankara'nın Makedonya Türkleri konusuna duyarsız olmadığını göstermektedir. 16 Ağustos 1992'de Makedonya'da Türkçe yayın yapan Üsküp Radyosu'na açıklamalarda bulunan Başbakan Süleyman Demirel Makedonya Türkleriyle ilgili olarak şunları söylemiştir: “*Makedonya'da dalgalanan bayrak*

⁷⁷⁵ “Türkiye Bizim İçin Önemli”, *Milliyet*, 2 Kasım 1991.

⁷⁷⁶ “Türkiye Gerçek Dost”, *Milliyet*, 17 Şubat 1992; “Türkiye Gerçek Dost”, *Birlik*, 18 Şubat 1992.

⁷⁷⁷ “Makedonya'daki Türk Halkının Beklentilerini Türkiye Anlayışla Karşıladi”, *Birlik*, 10 Ekim 1991. Makedonyalı Türk öğrencilerin Türkiye'de eğitim alabilmeleri, Üsküp'te bir Türk Kültür Merkezi'nin açılması, öğretmenlerin Türkiye'de eğitim seminerlerine katılmalarının sağlanması, Makedonya'da yatırımların yapılması gibi hususları dile getiren Engüllü, ziyareti kapsamında Eğitim ve Kültür Bakanlıklarına da sorunları aktarmıştır. Söz konusu ziyaret Türkiye'deki ulusal basında yer bulmazken, Makedonya Türklerinin gazetesi olan *Birlik*'te ayrıntılı bir şekilde yer almıştır. 1991 sonrası dönemde Birlik gazetesi Makedon yetkililerin Ankara'nın desteğini kazanma stratejisi bağlamında haftada üç kez yayınlanmaya başlanmıştır.

hepinizindir. Türkiye dışında yaşayan Türkler, kendilerini hiç yalnız hissetmemelidirler."⁷⁷⁸ Demirel'in bu açıklaması Türkiye'nin Makedonya'daki Türklere yönelik politikasının ana hatlarını ortaya koymaktadır. Zira bu ifade, soydaşların Makedonya'nın bir parçası olduğunu vurgulamakla birlikte, Türklerin eşit vatandaşlar olarak buldukları ülkeye sadakatle bağlı oldukları anlamını da taşımaktadır. Açıklamasının devamında Demirel, her ne kadar genel bir bağlamda "*Türkiye dışında yaşayan Türkler*" ifadesini kullansa da özelde doğrudan Makedonya Türkleriyle ilgili beyanda bulunduğu için Makedonya Türklerinin yalnız olmadığını ve Türkiye'nin yanlarında olduğunu teminatını vermektedir.

Demirel'in Makedonya Türklerine yönelik bu ifadelerine karşın, 15 Kasım 1992'de Türk Demokratik Partisi⁷⁷⁹ (TDP) Genel Başkanı Avni Engüllü Cumhuriyet Gazetesi'ne verdiği demeçte Ankara'nın soydaşlarıyla daha ilgili olması gerektiğini belirterek Türkiye'nin bu konuda özel bir politikasının olmadığını savunmuştur.⁷⁸⁰ Diğer bir deyişle Makedonya Türkleri Türkiye'nin kendilerine ilgi göstermediğinden şikâyet etmişlerdir. Esasen bu dönemde Türkiye, Makedonya konusunu Türkler merkezli olmasından ziyade ülkenin uluslararası arenada tanınma meselesi, Yunanistan'la ilişkiler izdüşümünde yaşanan siyasi-diplomatik rekabet ve Yugoslavya krizinin bölgesel ölçekte savaş yaratma ihtimali noktasında ele almıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin Makedonya konusuna yönelik bütüncül yaklaşımı nedeniyle Makedonya Türklerinde unutulmuşluk hissine neden olmuştur. "*Makedonya'daki Türkler Türkiye'nin Balkanlar'daki global politikası içinde değerlendiriliyorlar*"⁷⁸¹ ifadeleriyle açıklamıştır.

Türkiye'den TDP Başkanı Engüllü'nün açıklamalarına doğrudan karşılık verilmesi de Turgut Özal'ın üç ay sonra Şubat 1993'teki Balkan turu kapsamında Makedonya'yı ziyaret etmesi belirtilen çerçevede anlamlı hale gelmektedir. Turgut Özal Makedonya temasları kapsamında mevkidaşı Gligorov ile görüşürken, ikili ilişkiler siyasi, askeri ve ekonomik açıdan ele alınmıştır. Esasen Üsküp yönetimi bu ziyareti fazlasıyla önemsemiş ve Belgrad ile Atina'ya mesaj vermek için iyi bir araç

⁷⁷⁸ *Ayın Tarihi*, 16 Ağustos 1992.

⁷⁷⁹ Bu dönemde Makedonya'daki Türklerin siyasi oluşumu Birlik'ten Parti'ye dönüşmüştür.

⁷⁸⁰ "Türkiye Sorunlarımıza İlgi Göstersin", *Cumhuriyet*, 16 Kasım 1992.

⁷⁸¹ Gös. Yer.

olmuştur. Bununla birlikte söz konusu ziyarette gündeme gelen Türkiye-Bulgaristan-Makedonya-Arnavutluk arasında telekomünikasyon sistemi kurulması projesi ile Adriyatik’le Karadeniz’i birbirine bağlayacak olan Doğu-Batı Otoyolu Projesi Belgrad ve Atina tarafından Türkiye’nin Balkanlar’da bir İslam devleti kurmak istediği şeklinde malzeme oluşturmuştur.⁷⁸² Zira Özal’ın Üsküp’teki İshak Bey Cami’nde namaz kılması Ohri’deki Halveti tekkesini ziyaret etmesi⁷⁸³ ve İslam Birliği yetkililerinden bilgi alması Yunanlılarda böyle bir görüşün oluşmasına zemin hazırlamıştır. Öte yandan, Özal’ın temasları kapsamında TDP heyetiyle özel bir görüşme gerçekleşirken, TDP Başkanı Erdoğan Saraç Makedonya Türklerinin durumuna ilişkin bilgilendirmede bulunmuştur.⁷⁸⁴ Bu bağlamda, TDP eski başkanı Avni Engüllü’nün Kasım 1992’deki açıklamalarından Şubat 1993’e kadar olan süre zarfında TDP’de başkan değişikliği yaşandığı anlaşılmaktadır. Söz konusu değişimin doğrudan Ankara eliyle yapıldığına dair somut bir bulgu olmasa da Engüllü’nün açıklamalarının Ankara’da hoş karşılanmamış olabileceğinden hareketle değişimin Ankara tarafından istendiği düşünülebilir. Bu ziyarette Özal’ın Makedonya’daki Güven Türk Partisi’nin yetkilileriyle görüşmemesi Ankara’nın TDP’yi muhatap aldığını ortaya çıkarmıştır.⁷⁸⁵ Ziyaret kapsamında Türkiye’nin Makedonya Türklerine ilişkin yaklaşımını söylem boyutunda ortaya koyan en somut açıklama ise Özal’ın onuruna verilen akşam yemeğinde yaptığı konuşmada “*Türk asıllı Makedonyalıları da ülkelerimiz arasında sağlam bir köprü olarak görüyorum*”⁷⁸⁶ şeklindeki ifadesi olmuştur.

Özal’ın Ohri temaslarında ise şehirdeki Türkler kendisini coşkuyla karşılamışlar ve tekke ziyaretinde sıkça tezahüratta bulunmuşlardır. Özal’ın Türklere söylem bazında hangi mesajları verdiği basına yansımada da gerek tekke ziyaretinde Osmanlı sancağını öpmesi gerek Ohri’de Gligorov ile beraber Türkçe Rumeli

⁷⁸² Şule Kut, *a.g.e.*, s. 69.

⁷⁸³ “Makedonya’ya Özal Morali”, *Milliyet*, 19.02.1993.

⁷⁸⁴ “Turgut Özal’a Görkemli Karşılama”, *Birlik*, 18 Şubat 1993. Cumhurbaşkanı Özal TDP heyetinin yanı sıra Makedonya Türk basını temsilcileriyle de bir araya gelmiş ve yapılan çalışmalar hakkında bilgi almıştır. Bkz. “Özal Türkçe Basın Yayın Araçlarının Yetkililerini Kabul Etti”, *Birlik*, 20 Şubat 1993.

⁷⁸⁵ Güven Türk Partisi yetkilileri konuyla ilgili olarak Özal’a sitemlerini içeren bir mektup kaleme almıştır. Bkz. “Güven Türk Partisinin Türkiye Cumhurbaşkanı’na Mektubu”, *Birlik*, 18 Şubat 1993.

⁷⁸⁶ Özal’ın konuşmasının tam metni için bkz. “Özal: Makedonyalı Dostlarımız Türkiye’nin Dostluğuna Güvenebilir”, *Birlik*, 18 Şubat 1993.

türkülerinden oluşan konseri dinlemesi⁷⁸⁷ başlı başına bir mesaj içermektedir. Ziyaretin Türkler için somut getirisi, 1993 yılı içerisinde TRT ile Makedonya Devlet Televizyonu (MTV)'nin Türkçe yayınları arasındaki işbirliğinin daha da geliştirilmesi olmuştur.⁷⁸⁸ Hatta aynı yıl içerisinde Türkiye kanalı olan TGRT de MTV'nin Türkçe yayın bölümüyle işbirliği girişimlerinde bulunmuştur.⁷⁸⁹ Turgut Özal, Makedonya'daki temasları kapsamında salt Türklere yönelik bir söylem içerisinde olmamış; aynı zamanda Müslüman olan Arnavutları da kucaklamıştır. Bununla birlikte Türkiye, Makedonya'da etnik uyumun tesis edilmesini istemiştir. Zira Ankara açısından Makedonya'nın istikrarı ve toprak bütünlüğü Balkanlar'ın istikrarı için ayrı bir önem ifade etmiştir. Söz konusu durum Türkiye'nin Balkan politikasını doğrudan etkilerken, bu çerçevede Ankara Makedonya'daki Türklerin yanı sıra Üsküp yönetiminin de destekçisi olmuştur.⁷⁹⁰ Türkiye'nin Üsküp yanlısı bu tutumu Makedon yetkililerde Yugoslavya'dan ayrılmasının ardından karşılaşılan problemlerin çözümünde Ankara'ya yönelik güçlü bir beklentinin oluşmasına neden olmuştur. Bu dönemde Makedonya bölgesel hususlarda Ankara'yla uyumlu bir politika izlemeye gayret etmiştir. Öyle ki dönemin Makedonya Cumhurbaşkanı Gligorov zaman zaman Türkiye'nin Üsküp Büyükelçisine brifingler vermiştir.⁷⁹¹

Makedonya Türkleri konusu 1990'lı yılların ilk yarısında Türk dış politikası açısından ülkenin geneline gösterilen ilginin gerisinde kalmıştır. Üsküp'e Ankara tarafından uluslararası alanda verilen desteğin yanı sıra bu dönemde ikili ilişkiler çok boyutlu olarak geliştirilmek istenmiştir. Örneğin, Aralık 1993'te Balkan turu kapsamında Üsküp'ü de ziyaret eden dönemin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'in temaslarında Balkan gelişmeleriyle ikili ekonomik ve askeri ilişkiler ön plana

⁷⁸⁷ "Makedonya'ya Özal Morali", *Milliyet*, 19 Şubat 1993.

⁷⁸⁸ MTV ve TRT arasındaki işbirliği kapsamında MTV'nin Türkçe yayın bölümü çalışanlarının TRT'de eğitimlere katılmaları sağlanmıştır. Bkz. "Türkiye ile Bağlarımız Giderek Güçleniyor", *Birlik*, 4 Aralık 1993.

⁷⁸⁹ Gös. Yer.

⁷⁹⁰ Zehra Eroğlu, *Turkish Foreign Policy Towards The Balkans in The Post-Cold War Period*, (The Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University, Unpublished Master Thesis), Ankara, 2005, s. 45.

⁷⁹¹ Murat Hatipoğlu, "Kuruluşundan Günümüze Makedonya Cumhuriyeti'nin Dış Politikası ve Balkan Ülkeleriyle İlişkileri (1991-2000)", *Balkan Diplomasisi*, der. Ömer E. Lütem – Birgül Demirtaş Coşkun, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2001, s. 179. Ayrıca, Makedonya 1993 yılında Ankara'da açtığı Büyükelçiliğe Yugoslavya'nın resmi ve son büyükelçisi Trajan Petrovski'yi atamıştır. Sylvie Gangloff, "The Relations Between Turkey and Macedonia: The Incoherencies of a Political Partnership", *Turkish Review of Balkan Studies*, No:6, 2001, s. 37.

çıkılmıştır. Bu bağlamda, Makedonya'ya yeni bir kredi desteğinin sağlanması, Türk işadamlarının yatırımları ve askeri işbirliği konuları ana gündem maddeleri olmuştur.⁷⁹² Ayrıca, Çetin Türkiye'nin Arnavutluk ile Makedonya arasında arabulucu olması nedeniyle Makedon yetkililere ülkelerindeki Arnavutlara yönelik baskıyı kaldırmaları mesajını iletmiştir.⁷⁹³ Makedonya'nın en büyük etnik grubu olan Arnavutların ülke içi istikrarı tehdit etmesinin yanı sıra Tiran'ın bu konuya ilişkin hassasiyeti Türkiye'nin adım atmasını zorunlu kılmıştır. Öte yandan, Makedonya Türkleri konusunu da muhataplarıyla ele alan Çetin, yaptığı açıklamada “*Ülkenizde yaşayan soydaşlarımızı da Makedonya anayasasına ve yasalarına saygılı, eşit hak ve fırsatlara sahip, uyum içinde ortak bir yaşam sürdüren sadık Makedonya vatandaşları olarak ilişkilerimizde bizi daha da yakınlaştıran bir köprü olarak görmekteyiz*”⁷⁹⁴ ifadesini kullanmıştır. Çetin “soydaş” kavramıyla Makedonya Türklerini sahiplenirken, “eşit yurttaşlık”, “sadık vatandaş” ve “köprü görevi” kavramlarıyla Ankara'nın Makedonya Türkleri tanımını, beklentilerini ve ilişkilerdeki yerini saptamıştır.

1995 yılında Türkiye-Makedonya ilişkileri gerek Haziran'da Makedonya Başbakanı Branko Crvenkovski'nin Ankara'ya gelmesi gerekse Temmuz ayında Demirel'in Üsküp ziyareti örneklerinde olduğu gibi diplomatik açıdan yoğun bir dönem geçirmiştir. Temmuz ayı içerisinde Balkan turuna çıkan dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Üsküp ziyaretinde Türkiye ile Makedonya arasında Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalanmış ve böylece ikili ilişkilerin hukuki çerçevesi çizilmiştir.⁷⁹⁵ Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nın⁷⁹⁶ içeriğine bakıldığında, doğrudan Makedonya Türkleriyle ilgili ifadeler dikkat çekmektedir. Örneğin Antlaşma'nın 7. maddesinde, “*Taraflar, Makedonya'daki Türk milliyet mensupları ile Makedonya Cumhuriyetinden Türkiye'ye göç etmiş olanların iki ülke arasındaki dostluk bağlarını daha da güçlendirmekte olduğunu teyid ederler.*

⁷⁹² Ferai Tınç, “Makedonya'ya Türkiye Desteği”, *Hürriyet*, 8 Aralık 1993.

⁷⁹³ Gös. Yer.

⁷⁹⁴ “Hikmet Çetin: Ülke ve Halklarımızı Ortak Kültürel Değerler Birleştirmektedir”, *Birlik*, 9 Aralık 1993.

⁷⁹⁵ Tuncay Babalı, “Türkiye-Makedonya İlişkileri: Süreklilik ve Değişim Unsurları ve Gelecek Perspektifi”, *Türkiye-Makedonya İlişkileri*, ed. Yeliz Okay – Tuncay Babalı, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2012, s.23.

⁷⁹⁶ Antlaşmanın içeriği için bkz. *Resmi Gazete*, 14 Haziran 1997.

Taraflar, Makedonya Cumhuriyeti'ndeki Türk milliyet mensuplarının, Makedonya Cumhuriyeti iç mevzuatı ve uluslararası anlaşma ve sözleşmeler ile temin edilen temel hak ve özgürlüklerden yararlanmayı sürdürmelerinin ve ülkelerinin siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel hayatına aktif bir biçimde katılmalarının, Türkiye ile Makedonya arasındaki iyi ilişkilerin ve çok yönlü işbirliğinin en üst düzeye çıkartılması çabalarına da ayrıca olumlu katkıları olacağı hususunda görüş birliği içindedirler” ifadesi bulunmaktadır. Birinci cümlede, Makedonya'daki Türk varlığının tarihsel ve güncel olarak varlığının tespiti yapılarak Makedonya'daki soydaşların ve Türkiye'ye belli zamanlarda gelen göçmenlerin *“iki ülke arasındaki dostluk bağlarını”* güçlendiren bir görevi olduğu belirtilmektedir. Diğer bir deyişle Makedonya Türkleri dostluk köprüsü olarak görülerek ikili ilişkilerde merkezi bir önem taşıdığı anlaşılmaktadır. Takip eden ikinci cümlede ise Makedonya'daki Türk milliyetinin hukuki durumu saptanmakla birlikte, Türklerin yararlanacağı güvencenin Makedonya iç hukukunun ve uluslararası anlaşma ve sözleşmelerin olduğu vurgulanmaktadır. Dolayısıyla taraflar arasında salt Makedonya Türklerinin haklarını içeren bir azınlık⁷⁹⁷ antlaşmasının yapılması yoluna gidilmemiş, bunun yerine Türklerin mevcut ulusal mevzuat ve uluslararası belgelerden yararlanması öngörülmüştür. Ayrıca Makedonya Türklerinin Makedonya'nın siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel *“aktif”* bir şekilde katılmalarının ikili ilişkilere olumlu yansıtacağı belirtilmektedir. Farklı bir ifadeyle Ankara Makedonya Türklerinin eşit yurttaşlar olarak ülkedeki gelişmelerin her alanında yer almalarını ve bir açıdan da Türklere yönelik negatif ayrımcılık yapılmamasını istemektedir. Türklerin aktif durumunun ise ikili ilişkilerin en üst seviyeye çıkarılmasında önemli bir aşama olduğu ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, Demirel temasları kapsamında TDP heyetini kabul etmiş ve Türklerin karşılaştıkları eğitim, devlet kurumlarında yer alma ve ekonomik sorunları konusunda bilgilendirilmiştir. Demirel ise TDP'nin *“Makedonya'nın bütünlüğü doğrultusunda önemli ve faydalı olduğunu”* belirterek *“demokrasinin oturtulmaya çalışıldığı bu ortamda TDP'nin bu yolda bayrağı taşıyan*

⁷⁹⁷ Makedonya Türklerinin Makedonya Anayasası ve Ohri Çerçeve Anlaşması gibi belgelerde Makedonya'yı oluşturan unsurlardan biri olduğu belirtildiği için çalışmamız kapsamında Makedonya Türkleri için azınlık kavramının kullanılmasından özellikle kaçınılmıştır. Söylem öznelinin de *“Türk azınlık”* tanımından ziyade *“Makedonya Türkleri”*, *“Makedonya'daki Türk milliyeti”*, *“Türk asıllı Makedonya vatandaşları”* gibi kavramları kullanmayı tercih ettikleri görülmüştür.

*bir kuvvet olduğunu ve bu yolda devam etmesinin gerektiğini*⁷⁹⁸ dile getirmiştir. Söz konusu ifadeler Türkiye'nin Makedonya Türklerine bakış açısını somut bir şekilde yansıtmaktadır.

Üsküp-Ankara ilişkilerindeki olumlu seyre karşın 1995 yılı sonlarından itibaren kısa süreli bir duraklama dönemi yaşanmıştır. Dayton Anlaşması'nın Bosna Hersek Savaşı'nı sona erdirerek bölgedeki dengeleri yeniden şekillendirmesi⁷⁹⁹ ve özellikle Yunanistan'ın Makedonya politikasını değiştirmesi söz konusu duraklamada etkili olmuştur. Makedonya 1995'ten itibaren Yunanistan ile ilişkilerini geliştirirken, Atina ise ülkedeki siyasi ve ekonomik nüfuzunu artırmaya yönelik adımlar atmaya başlamıştır.⁸⁰⁰ Yunanistan'ın Makedonya hamlesi, 1990'lı yıllarda Balkanlar'daki Türk-Yunan rekabeti göz önünde bulundurulursa Üsküp yönetimi açısından Ankara'nın gücendirilmemesi durumunu ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda 28 Haziran 1996'da Türkiye'ye ziyarette bulunan Makedonya Cumhurbaşkanı Gligorov mevkidaşı Süleyman Demirel ile görüşmüştür. Ziyaretin ardından yapılan basın açıklamasında liderlerce ilişkilerin gelişmekte olduğu vurgusu yapılırken, Demirel "*Makedonya'da yaşayan Türklerin iki ülke arasındaki ilişkilerde dostluk köprüsü görevi gördüğünü*"⁸⁰¹ söylemiştir. Diğer bir deyişle ikili ilişkilerdeki olumlu gidişat Makedonya Türkleriyle ilgili krize neden olabilecek makro bir gelişmenin olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla Ankara Makedonya politikasını ülkenin geneline hitap eden bir çizgide sürdürmeye devam etmiş, Makedonya Türkleri konusunu ilişkilerin birinci gündem maddesi yapmamıştır. Ekim 1997'de Üsküp'e çalışma ziyaretinde bulunan dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in Türkiye tarafından Makedonya'nın istikrarının Balkanlar'da barışın önkoşullarından biri olarak görüldüğüne ilişkin açıklama⁸⁰² bunu özetler niteliktedir. İsmail Cem ziyareti kapsamında Makedonya Türklerinin yayın organı olan Birlik Gazetesi'ne verdiği

⁷⁹⁸ "Demirel TDP Heyetini Kabul Etti", *Birlik*, 15 Temmuz 1995.

⁷⁹⁹ Şeyma Adıyaman, "Türkiye-Makedonya İlişkileri", *BİLGESAM*, 23 Şubat 2012, http://www.bilgesam.org/incele/138/-turkiye-makedonya-iliskileri/#.VB4cgpR_v-s, (25.07.2014).

⁸⁰⁰ Gös. Yer. Ayrıca bkz. Dejan Marolov, "The Relations Between Macedonia and Greece in the Context of the Name Issue", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt:2, No:1, Temmuz 2013, s. 29-30.

⁸⁰¹ "Süleyman Demirel Türkiye ile Makedonya Ortak Bir Tarih ve Kültürün Mirasçılarıdır", *Birlik*, 29 Haziran 1996; "Macedonian President Kiro Gligorov Begins Visit to Turkey", *Hürriyet Daily News*, 29 June 1996.

⁸⁰² Şule Kut, *a.g.e.*, s. 212.

röportajda “*Makedonya’daki Türkler ile Türkiye’deki Makedonya asıllı Türklerinde de ikili ilişkilerin gelişmesinde katkısının olduğunu*”⁸⁰³ söyleyerek Türkiye’nin geleneksel politikasını yinelemiştir. Ancak Şule Kut’a göre, Türkiye’den Makedonya’ya sağlanan destek Makedonya’daki Türklerin ülke içindeki siyasi-toplumsal prestijini yükseltse de bu desteğin koşulsuz olması Makedonya Türklerinin ekonomik durumlarını iyileştirmemiş ve karşılaştıkları sorunların çözümünde de yardımcı olmamıştır.⁸⁰⁴ Örneğin, 1998 genel seçimlerinde Makedonya Meclisi’ne bir tek Türk milletvekili bile seçilemezken, Makedon yetkililer tarafından vaat edilen seçim sistemindeki adaletsizliğin giderilmediği ortaya çıkmıştır.

Makedonya’daki Türklerle ilgili fiili kriz durumu olmadığından, konu 1990’lı yıllardaki ikili ilişkilerde çok fazla gündeme gelmemiştir. Örneğin Nisan 1998’de Ankara’ya ziyarette bulunan Makedonya Dışişleri Bakanı, mevkidaşı İsmail Cem ve Cumhurbaşkanı Demirel ile görüşürken, gündem maddesi Makedonya’nın NATO üyelik konusu ve Kosova’da başlayan olaylar olmuştur.⁸⁰⁵ 1998 yılında Temmuz ve Ekim aylarında Başbakan Mesut Yılmaz ve Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Makedonya’ya ziyarette bulunmuşlardır. Başbakan Mesut Yılmaz’ın Temmuz ayındaki ziyaretinde Makedonya Türklerine basına yansıdığı kadarıyla doğrudan vurgu yapılmamıştır. Bunun yerine Manastır’daki Mustafa Kemal Atatürk’ün okuduğu lise olan askeri idadinin ziyareti gibi sembolik unsurlar kullanılmıştır. Yılmaz, Türk Hava Yolları (THY)’nin Üsküp-İstanbul seferlerinin başladığını belirtmiş, Mustafa Kemal’in mezun olduğu askeri idadinin bulunduğu şehir olan Manastır’da fahri bir konsoloslüğün açılmasında fayda bulunduğunu ve Üsküp’te Türk Kültür Merkezi’nin açılacağını ifade etmiştir.⁸⁰⁶ Diğer taraftan, Makedonya Başbakanı Crvenkovski konuşmasında, Makedonya’nın Türkiye’nin desteğini hiçbir zaman unutmayacağını dile getirerek Makedonya’da yaşayan Türk kökenli vatandaşların haklarını korumayı görev addettiğini belirterek “*temel insan hak ve özgürlükleri ile azınlık haklarına saygılı olmak hususunda kararlıyız. Bölgede*

⁸⁰³ “Türkiye Dışişleri Bakanı İsmail Cem ile Sohbet: Türkiye’nin Balkanlarda ve Kafkaslarda Yeni Açılımı”, *Birlik*, 1 Kasım 1997.

⁸⁰⁴ Şule Kut, *a.g.e.*, s. 212.

⁸⁰⁵ Bkz. *Ayın Tarihi*, 20 ve 21 Nisan 1998.

⁸⁰⁶ “Yılmaz, Makedonya’da Üç Anlaşma İmzaladı”, *Sabah*, 7 Temmuz 1998, <http://arsiv.sabah.com.tr/1998/07/07/r01.html>, (25.07.2014).

barış ve istikrara katkıda bulunmak istediğimiz etniklerarası iyi ilişkiler ülkemizin iç istikrarının temel unsurlarından biri” olduğunu söylemiştir.⁸⁰⁷ Aslında Makedonya Başbakanı'nın yaptığı bu açıklamalar Ankara'nın Makedonya Türkleriyle ilgili olmasını istediği hususları içermektedir. Diğer bir deyişle Mesut Yılmaz'ın yanında bunları söyleyerek aslında Yılmaz'ın düşüncelerini dile getirmiştir. Nitekim Mesut Yılmaz bunlara itiraz etmemiş ve açıklamadan memnun kalmıştır.

Ekim 1998'de Süleyman Demirel'in Makedonya ziyaretinde mevkidaşıyla görüşmesinin ardından Üsküp'te Türkçe eğitim veren Tefeyyüz İlköğretim Okulu'na ziyarette bulunarak öğrencilerle birlikte Gençlik Marşı'nı söylemiş ve okula 10 bin dolar bağışta bulunmuştur.⁸⁰⁸ Ayrıca Üsküp'teki temasları sırasında Makedonya Türklerinin liderini de kabul eden Demirel Türk toplumunu ihya etmiştir. Bu ziyarette Türk toplumu temsilcileri “*Elimizdekileri satıp çanak anten alıyoruz, Türk televizyonlarını seyredabilmek için*”⁸⁰⁹ diyerek, Makedonya Türklerinin yörüngesini açıkça söylemişlerdir. Demirel ayrıca Üsküp'te Mustafa Paşa Camii'ni ziyaret ederek burada cuma namazını kılmıştır. Namaz çıkışında Makedonya Türkleri “*En Büyük Baba*”⁸¹⁰ tezahüratları eşliğinde Demirel'e ve onun şahsında Türkiye'ye sevgi gösterisinde bulunmuşlardır. Görüldüğü üzere Demirel, Türkiye'nin soydaşlarının yanında olduğu mesajını vermiştir. Öte yandan, Nisan 1999'da Demirel Makedonya'ya bir çalışma ziyaretinde bulunsa da söz konusu ziyaret Makedonya Türkleriyle ilgili olmamış, daha ziyade Kosova'da başlayan çatışmalar nedeniyle ortaya çıkan mülteci sorununa ilişkin gerçekleşmiştir. Zira bu dönemde Kosova'daki savaştan kaçan binlerce Kosovalı Arnavut Makedonya'ya ve Arnavutluk'a sığınmıştır. Demirel Makedonya ve Arnavutluk ziyaretinde Arnavut mültecileri ziyaret ederek onlara moral vermiştir.⁸¹¹

17 Ağustos 1999'da yaşanan Marmara depreminin ardından Ekim ayında Makedonya Türkleri adına TDP Lideri Erdoğan Saraç Çankaya'da Cumhurbaşkanı Demirel ile görüşerek Makedonya Türklerinin depremin yaralarını sarmak için kendi

⁸⁰⁷ Fikret Bila, “Makedonya'ya Destek Ziyareti”, *Milliyet*, 8 Temmuz 1998.

⁸⁰⁸ “Demirel'den Şam'a Uyarı”, *Milliyet*, 03.10.1998; “Demirel'den Güvenli Makedonya Çıkarması”, *Sabah*, 3 Ekim 1998, <http://arsiv.sabah.com.tr/1998/10/03/r10.html>, (25.07.2014).

⁸⁰⁹ Sedat Ergin, “Rumeli'den Türkiye'ye Bakınca”, *Hürriyet*, 4 Ekim 1998.

⁸¹⁰ “Üsküp'te Baba'ya Tezahürat”, *Hürriyet*, 4 Ekim 1998.

⁸¹¹ “Mülteci Babası Demirel”, *Hürriyet*, 12 Nisan 1999.

aralarında parti şubelerinde topladıkları 33 bin 700 Mark'ı Demirel'e takdim etmiştir. Demirel yardım organizasyonunun çok manidar bir olay olduğunu ifade ederek, “*çektığınız sıkıntılara rağmen deprem yaralarının sarılması için oradaki insanların gönlünden kopardığınız yardımlar beni çok hislendirdi*”⁸¹² demiştir. Demirel Makedonya Türklerinin bu yardımından oldukça etkilenirken, “*çektığınız sıkıntılara rağmen*” ifadesinden Makedonya Türklerinin sorunlarını yakından bildiğine gönderme yaparak bu yardım organizasyonunu manidar olarak nitelendirmiştir. TDP'nin bu yardımı soydaş-ana vatan dayanışmasının somut bir göstergesi olmuştur.

Sosyal İnşacı kuramsal açısından konuya bakıldığında, Türkiye'nin tarihsel süreç içerisinde şekillenen kimlik tanımı bağlamında Makedonya'daki Türklere kayıtsız kalmadığı, 1990'lı yıllarda zaman zaman söylem öznelinin açıklamalarıyla bu konuya vurgu yaptığı görülmektedir. Bunun en somut örneği 1995 yılında imzalanan iki devlet arasında imzalanan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nın 7. maddesinde görülmektedir. Söylem analizi anlamında 1990'lı yıllarda Türkleri konusu Türkiye'den daha ziyade Üsküp yönetimi tarafından dile getirilirken bu açıklamaların ikili ziyaretlerde verilen mesajlar ile Makedon yetkililerle Türk basınının yaptığı özel röportajlarda yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Makedon yöneticilerin asıl amacı ülkedeki Türklerin durumunu iyileştirerek Türkiye'nin desteğini almak şeklinde olmuştur. Türkiye ise Makedonya Türkleri konusuna söylem olarak ikili ziyaretlerde vurgu yapmakla birlikte daha çok sembolik mesajlar vermiştir. Türkiye'nin Makedonya Türklerine yönelik ana vurgusu iki ülke arası ilişkilerde “*dostluk köprüsü*” kavramı olmuştur. Bu dönemde Türkiye genel olarak Makedon yöneticilerin Türklere yönelik politikasını takdir etme eğiliminde olduğu görülmüştür.⁸¹³ Zira Ankara sadece Makedonya Türkleri konusuna değil, Makedonya'nın geneline yönelik bir desteği söz konusu olmuş ve Makedonya'yı Balkanlar'ın istikrarı için kilit bir ülke olarak gördüğünden Makedonya bazı bölgesel gelişmelere daha fazla odaklanmıştır.

⁸¹² “Makedonya Türklerinden Depremzedelere 33 bin 700 Marklık Yardım”, 14 Ekim 1999, <http://www.porttakal.com/ahaber-makedonya-turklerinden-depremezdelere-33-bin-700-marklik-yardim-182159.html>, (27.07.2014).

⁸¹³ Sylvie Gangloff, *a.g.m.*, s. 47-49.

Ankara Makedonya Türkleri konusunu ülkenin içişlerine müdahale aracı olarak kullanmamış, ülkede Türklere ilişkin Üsküp yönetimince yapılan düzenlemeleri yakından takip etmiştir. 1990'lı yıllarda Makedonya Türklerinin eğitimi konusunda bazı sorunlar (öğretmen ve materyal eksikliği gibi)⁸¹⁴ yaşansa da anadil eğitiminin anayasal güvence altında olması ve uygulamada kendini göstermesi Ankara'nın bu konuda somut bir baskı yapmasını gerektirmemiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin Makedonya genelinde eğitimle ilgili yaşanan altyapı eksikliğini de göz önünde bulundurarak hareket ettiği anlaşılmaktadır. 1995-96 eğitim yılında 5260 Türk öğrenci Türkçe eğitim alabilirken⁸¹⁵, Türk nüfusunun ülke genelinde dağınık olması nedeniyle bölgelerinde gerekli sayıyı tutturamadıklarından anadilde eğitim hakkından yeterince istifade edememişlerdir.⁸¹⁶ Bu durum Türk öğrenciler Makedon ya da Arnavut okullarına yönelmek durumunda kalmış ve öğrencilerin farklı kültürlerin dayatmalarına maruz kalmasına yol açmıştır.⁸¹⁷ Makedonca konuşan ancak Türkçe ders almak isteyen Müslüman Torbeşlere ise 1993 yılında Üsküp yönetimi tarafından Türk olmadıklarını ileri sürerek izin verilmemiştir.⁸¹⁸ Bu bağlamda Ankara yönetimi Torbeşlerin Türkçe eğitim alma haklarını desteklemiştir.⁸¹⁹ Diğer bir deyişle Türkiye Makedonya'da kendisini Türk olarak her grubun Türkçe eğitim alma hakkı olduğu savunarak kültürel aidiyet unsurunu esas almıştır. Öte yandan Türkiye, 1992 yılından itibaren Makedonya'daki özelde Türk genel anlamda ise Müslüman öğrencilere çeşitli burslar temin ederek Türkiye'deki üniversitelerde eğitim vermiştir.⁸²⁰

Ülke genelinde dağınık halde yaşayan Türklerin Parlamento'da temsil edilmeleriyle ilgili yaşanan soruna ilişkin her ne kadar seçim sistemi nedeniyle ortaya çıkan adaletsiz durumun düzeltileceğine yönelik Makedon yetkililerce Türklere ve kamuoyuna güvence verilmiş olsa da 1990'lı yıllar zarfında bu konu

⁸¹⁴ Bu konuda yapılan bir çalışma için bkz. Şükrü Haluk Akalın, "Makedonya'da Eğitim Dili Olarak Türkçe", http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/sukru_haluk_akalin_makedonya_egitim_dili_olarak_turkce.pdf, (27.07.2014).

⁸¹⁵ Necati Çayırılı, "Makedonya Türkleri", *Yeni Türkiye, Türk Dünyası Özel Sayısı*, Eylül-Ekim 2013, Yıl:9, Sayı:54, s. 2479.

⁸¹⁶ Ömer Turan, "Makedonya'da Türkler", s.172.

⁸¹⁷ Gös. Yer.

⁸¹⁸ Necati Çayırılı, *a.g.m.*, s. 2479.

⁸¹⁹ Şule Kut, *a.g.e.*, s. 212.

⁸²⁰ Mustafa Kahramanyol, "Türkiye'den Makedonya'ya Bakış", *Dünden Bugüne Makedonya Sorunu*, der. Murat Hatipoğlu, Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2002, s. 163. Esasen Türkiye bu politikasını 2000'li yıllarda da devam ettirmiştir.

çözümüne kavuşturulamamıştır. Öyle ki ülkeyi 6 seçim bölgesine ayıran sistemde Türkler hiçbir bölgede milletvekili çıkarabilecek çoğunluğa sahip olamamıştır. Bu dönemde nüfusu Türklerin yarısı kadar bile olmayan Sırlar, Boşnaklar ve Romanlar parlamentoda temsilci göndermişler ancak Türkler milletvekili gönderememiştir.⁸²¹ Türkiye konuyla ilgili Makedon yetkililere baskıda bulunmazken, özellikle 18 Ekim 1998’de yapılan parlamento seçimlerinde hiçbir Türk temsilci Parlamento’da yer alamamıştır. Seçimler öncesinde Süleyman Demirel’in Üsküp ziyareti ve iki ülke arasındaki ilişkiler göz önünde bulundurulduğunda, ortaya çıkan genel durum nedeniyle yeni kurulan Makedonya kabinesine Adnan Kahil dışarıdan Devlet Bakanı olarak atanmıştır. Türkiye’nin bu konuda herhangi bir resmi açıklamasına rastlanmamakla birlikte, Üsküp yönetiminin böyle bir yükümlülük hissettiği anlaşılmaktadır.

Doğrudan Makedonya Türklerine yönelik olmasa da genel anlamda Ankara’nın Türk iş adamlarının Makedonya’da yatırımlar yapmasını teşvik ettiği görülmektedir. Zira Makedonya’daki Türklerin problemlerinin esasen ekonomik kaynaklı olduğunu bilen Türkiye, iş adamlarının yatırımlarından Makedonya’daki serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde yaşanan sorunlar nedeniyle makro verim elde edememiştir. Ancak Ankara yönetimi 1990’lı yıllarda iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri geliştirmek ve Makedonya’da doğrudan Türk yatırımları kolaylaştırmak için Üsküp yönetimiyle çeşitli anlaşmalar imzalamıştır. Özetlemek gerekirse 1990’lı yıllarda Makedonya Türkleriyle ilgili iki ülke arasında kriz oluşturabilecek bir sorun yaşanmaması nedeniyle soydaş konusu Türkiye’nin Makedonya’ya yönelik politikasında öncelikli gündem maddesi olmamıştır.

3.3.1.2. Ohri Çerçeve Anlaşması Sürecinde Türkiye’nin Makedonya Türkleri Politikası

1990’lı yıllarda Makedonya Türkleri konusu Ankara’nın Üsküp’le ikili ilişkiler bağlamında sıkça atıfta bulunduğu bir konu olmasa da 2000’li yıllarla birlikte söylem öznelere tarafından gündeme somut bir şekilde taşınmaya başlanmıştır. 2000 yılı içerisinde Türkiye-Makedonya ilişkilerinde karşılıklı üst düzey ziyaretler yaşanmamış, liderlerin uluslararası toplantılarda mevkidaşlarıyla bir

⁸²¹ Ömer Turan, "Makedonya’da Türkler", s. 172.

araya gelerek yaptıkları görüşmeler ön plana çıkmıştır.⁸²² 2001 yılı başlarından itibaren ülke genelinde yaşanan şiddet eylemleriyle Ohri Çerçeve Anlaşması'nın imzalanmasına giden sürecin başlaması soydaşların durumunun ne olacağı sorusunu Ankara'nın gündemine getirmiştir. Bu bağlamda, Ohri Çerçeve Anlaşması'nın gerek Makedonya'daki etnik grupların statü ve haklarını yeniden düzenlemesi gerek söz konusu Anlaşma'nın güncel anlamda halen geçerli olması nedenleriyle 2001 yılında Ankara'nın Makedonya Türkleri politikasını farklı bir başlıkta ele almak kaçınılmaz olmaktadır. Esasen Makedonya'da Mart 2001'de olaylar başlamadan 1 ay önce Dışişleri Bakanı Cem Üsküp'te çeşitli temaslarda bulunmuş ve Türklerin her iki partisiyle (TDP ve THP) görüşerek soydaş meseleleriyle ilgilenmiştir. Cem, Türklerle “*devletinize sahip çıkın*” mesajını vermekle birlikte, Türkiye'nin soydaşların yanında olduğu vurgusunu da yapmıştır.⁸²³ Ancak ziyaret kapsamında İsmail Cem basına yansıdığı kadarıyla Makedonya'daki etnik tansiyonu işaret eden bir açıklama yapmamıştır.⁸²⁴

Makedonya'nın Kosova sınırındaki bölgelerde Mart 2001'den itibaren Arnavut milisler ile Makedon güvenlik güçleri arasında başlayan çatışmalar ülkedeki etnik dengeleri bozmuş ve Makedonya'nın bütünlüğünü tehdit eden bir görünüm kazanmıştır. Çatışmaların özellikle Kalkandelen'e (Tetova) de sıçraması sadece Makedonya'yı değil, bölgesel dengeleri tehdit eder hale gelmiştir. Olaylar Arnavut milislerin kışkırtmasıyla Makedon-Arnavut çatışması şeklinde başlamış olsa da⁸²⁵ ülkenin bir diğer asli unsuru olan Türkler bundan ciddi şekilde etkilenmiş ve çok sayıda Makedonya Türkü çatışmalar nedeniyle evlerini terk etmek durumunda kalmıştır.⁸²⁶ Bunun yanı sıra yaşanan süreç Makedonya Türklerinde güvenlik

⁸²² Bkz. *Ayın Tarihi*, 7 Eylül 2000 ve 15 Eylül 2000.

⁸²³ “İsmail Cem: Makedonya Türkleri Kendi Devletlerine Sahip Çıkmalıdır”, *Birlik*, 3 Şubat 2001.

⁸²⁴ Gös. Yer.

⁸²⁵ Bu dönemde Makedon-Arnavut çatışmalarını ele alan bir çalışma için bkz. Birgül Demirtaş Coşkun, “Makedonya Bıçak Sırtında: Balkanlar'ın Eski ‘Model Ülkesi’ Yeni İstikrarsızlık Unsuru mu?”, *Dünden Bugüne Makedonya Sorunu*, der. Murat Hatipoğlu, Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2002, s. 119-152.

⁸²⁶ “Gerilimin Ortasında Kalan Topluluk Makedonya Türkleri”, *Zaman*, 28 Mart 2001. Türklerin yanı sıra özellikle çatışmaların yaşandığı bölgelerde binlerce insan evlerini terk etmek zorunda kalmıştır. Çatışmalar nedeniyle Temmuz 2001'de yerlerinden edilmiş insan sayısı 120.000'i geçmiştir. Bkz. Jonathan Paquin, “Managing Controversy: U.S. Stability Seeking and the Birth of the Macedonian State”, *Foreign Policy Analysis*, 2008 (4), s. 452.

endişesinin yanı sıra siyasi gelecek endişesi de yaratmıştır.⁸²⁷ Bu süreçte Makedonya Türkleri ve diğer Müslüman grupların Arnavutların eylemlerine sempati duyduklarını söylemek mümkün olsa da⁸²⁸ Türkler marjinalleşme yoluna gitmemiş ve Ankara'yla beraber ülkenin toprak bütünlüğünü savunmuştur. Makedonya'da yaşanan olaylarla ilgili Makedonya Cumhurbaşkanı Boris Trajkovski 6 Mart tarihinde dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'e bilgi verirken, Sezer "terör olaylarını" kınadığını belirterek Makedonya'nın güvenlik ve istikrarının korunması gerektiğini söylemiş, ancak Makedonya Türk toplumuyla ilgili bir hususu dile getirmemiştir.⁸²⁹ Bu görüşme Türkiye'nin yaşanan olaylara "terör" teşhisi koymasından önemlidir. Dolayısıyla Ankara krizin başlangıcından itibaren Üsküp yönetiminin yanında yer almıştır.

Türkiye Üsküp'e destek mesajını Makedonya Dışişleri Bakanı Sırcan Kerim'in Ankara ziyaretinde vurgulamıştır. İsmail Cem Türkiye'nin Makedonya'ya en önemli desteğinin "diplomatik rolü" olduğunu söyleyerek "tüm Balkanlar'daki dostlarımızdan birbirlerinin toprak bütünlüğüne saygı göstermesini istiyoruz. Makedonlar ve Arnavutları birlikte çalışmalarını için teşvik ediyoruz"⁸³⁰ demiştir. Cem ayrıca Türkiye'nin "bu noktada güçlü bir etken olduğunu" da sözlerine eklemiştir.⁸³¹ Cem'in ifadelerinden Türkiye'nin dönem itibarıyla Makedonya'ya yönelik en etkili aracının diplomatik gücü olduğu anlaşılabilir. Birlikte, konjonktür açısından Türkiye'nin ekonomik ve askeri açıdan tek taraflı bir girişimde bulunamayacağı gerçeği ortaya çıkmaktadır. Zira Şubat 2001'de Türkiye'de başlayan ekonomik kriz sadece iktisadi açıdan değil, siyasi hayatta da etkisini göstermiştir. Bu dönemde ekonomik kriz iç politikada hükümeti yıpratırken, iç politik gelişmeler dış politikaya nazaran gündemi daha fazla meşgul etmiştir. Dolayısıyla Türk hükümeti Makedonya'daki kriz döneminde "güçlü bir etken olduğu" alan olarak diplomasiyi

⁸²⁷ "Gerilimin Ortasında Kalan Topluluk Makedonya Türkleri", *Zaman*, 28 Mart 2001.

⁸²⁸ Nazif Mandacı, "Turks of Macedonia: The Travails of the 'Smaller' Minority", *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol:27, No:1, s.10.

⁸²⁹ "Makedonya Cumhurbaşkanı Boris Trajkovski'nin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'i Telefonla Araması", *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi*, 06.03.2001, <http://www.tccb.gov.tr/ahmet-necdet-sezer-basin-aciklamalari/494/57951/makedonya-cumhurbaskani-boris-trajkovskinin-cumhurbaskani-ahmet-necdet-sezeri-telefonla-aramasi.html>, (28.07.2014).

⁸³⁰ "Cem: Makedonya İstikrarsızlık Kaynağı Olmamalı", *Hürriyet*, 17.03.2001, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=-232450>, (28.07.2014).

⁸³¹ Gös. Yer.

kullanmak istemiştir. Her ne kadar Cem, diplomatik rolü kapsamında Makedon ve Arnavutların birlikte çalışmaları için teşvik ettiklerini belirtse de Türkiye'nin dostu olarak tanımlanan her iki taraf (Makedon ve Arnavut) üzerinde de etkili olamadığı, olayların artarak devam etmesiyle anlaşılmıştır. İsmail Cem'in Makedon mevkidaşıyla görüşmesinde Makedonya Türkleriyle ilgili Türk basınına yansıyan bir demeç görülmemektedir.

Sırcan Kerim'in ziyareti esnasında Makedonya'daki olayların Türklerin de yaşadığı Kalkandelen bölgesine sıçraması Ankara'yı endişelendirmiş ve soydaşlara ilişkin güvenlik ve gelecek kaygıları belirlemiştir. Dolayısıyla, Makedonya krizi Türkiye için artık farklı anlam ifade etmeye başlamıştır. Örneğin, 21 Mart 2001 tarihinde Cumhurbaşkanı Sezer, Makedon mevkidaşını arayarak olayların Kalkandelen'e sıçramasından duydukları kaygıyı belirtmiştir. Ayrıca Sezer Makedonya Hükümeti'nin etnik gruplar arasındaki ilişkileri geliştirmeye yönelik kabul ettiği önlemleri takdir ettiklerini belirterek, "*Makedonya'daki Türk partileri dâhil, tüm siyasal partilerin çözüm sürecine katılmalarının yararlı olacağına inandıklarını*" kaydetmiştir.⁸³² Diğer bir deyişle Sezer Makedonya'daki krizin siyasi çözüm sürecinde karar verici mekanizmada olması nedeniyle mevkidaşı Trajkovski'den bütün siyasi partilerle beraber Türk partilerini de sürece katmalarını istemiştir. Sezer'in görüşüne Trajkovski destek vermekle birlikte aynı gün içerisinde (21 Mart) Türk parti liderlerinden biriyle görüşeceğini belirtmiştir.⁸³³

Trajkovski dönemin TDP lideri Erdoğan Saraç ile görüşmüş olmalı ki 27 Mart 2001 tarihinde Saraç Çankaya'da Sezer tarafından kabul edilmiştir. Saraç'tan Makedonya'daki son gelişmeler ve Türk toplumunun durumu hakkında bilgi alan Sezer, Makedonya'nın toprak bütünlüğünü vurgulayarak, "*Makedonya ile ilişkilerimizin geliştirilmesine katkıda bulunan soydaşlarımızın haklarının korunması ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi yönünde çabaları desteklemekte olduklarını*"⁸³⁴

⁸³² "Makedonya Cumhurbaşkanı Boris Trajkovski ile Telefon Görüşmesi", *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi*, 21.03.2001, <http://www.tccb.gov.tr/ahmet-necdet-sezer-basin-aciklamalari/494/57975/makedonya-cumhurbaskani-boris-trajkovski-ile-telefon-gorusmesi.html>, (28.07.2014).

⁸³³ Gös. Yer.

⁸³⁴ "Makedonya Türk Demokrasi Partisi Genel Başkanı Erdoğan Saraç'ı Kabul", *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi*, 27.03.2001, <http://www.tccb.gov.tr/ahmet-necdet-sezer>

açıklamıştır. Makedonya’da Türk siyasi partileri dâhil olmak üzere bütün siyasi partilerin katılacağı bir siyasi diyalog süreciyle sorunların çözülmesine vurgu yapan Sezer, Türk toplumunun birlik içinde hareket etmesinin önemini belirtmiştir.⁸³⁵ Sezer tarafından Türk partilerinin siyasi diyalog sürecine katılmaları gerektiğine ve Türklerin birlik içinde hareket etmelerine yönelik mesaj verilmesine karşın, Çankaya’da sadece TDP liderini kabul etmiş, THP lideri ve dönemin Devlet Bakanı Adnan Kahil görüşmede yer almamıştır. Bu noktada tezat bir görüntü oluşmuştur. Ayrıca ifadelerden Türkiye’nin Makedonya’daki etnik kriz döneminde Türklerin haklarının korunmasını istemesinin yanı sıra şartların daha da iyileşmesi için gösterilen çabaları da desteklediğini belirtmiştir. Diğer bir deyişle Makedonya Türkleri için yeni kazanımlara açık oldukları mesajını vermiştir.

Makedonya’daki olayların tırmanmasıyla beraber Nisan ve Mayıs aylarında Üsküp’te ABD olmadan durumun düzelenmeyeceği kanaati yerleşirken, Türkiye de Washington nezdinde Makedonya’da şiddetin sona ermesi, ülkenin toprak bütünlüğünün korunması, müzakereyle uzlaşımın sağlanması görüşleri yönünde diplomatik girişimlerde bulunmuştur.⁸³⁶ Mayıs ayıyla birlikte Makedonya’da çatışmaların yeniden yoğunluk kazanması nedeniyle 11 Mayıs’ta Kosova ve Makedonya’ya gününbirlik ziyarette bulunan Dışişleri Bakanı İsmail Cem, Üsküp’te Makedonya Cumhurbaşkanı, Başbakanı ve Dışişleri Bakanıyla görüşmüştür.⁸³⁷ Cem’in ziyaretinde yapmış olduğu görüşmelere ilişkin Türk basınında detaylı bir açıklama dikkat çekmezken, Ankara’nın mevcut Makedonya politikasını devam ettirdiği ve Türk azınlığın göz ardı edilmemesini istediği anlaşılmaktadır. Zira Türkiye’deki bazı basın organları Cem’in bu ziyaretiyle Ankara’nın Makedonya’da sadece Türklerle ilgilendiği, Müslüman Arnavutları göz ardı ettiği yönünde eleştiriler olmuştur.⁸³⁸ İsmail Cem’in söz konusu Üsküp ziyaretinde Makedonya’daki krizin siyasi diyalogla çözülmesi için Türk partilerinin de sürece katılması isteğini dile

basin-aciklamalari/494/57980/makedonya-turk-demokrasi-partisi-genel-baskani-erdogan-saraci-kabul.html, (28.07.2014).

⁸³⁵ Gös. Yer.

⁸³⁶ Sami Kohen, “Moral İçin İyi”, *Milliyet*, 14 Nisan 2001.

⁸³⁷ *Ayın Tarihi*, 11 Mayıs 2001.

⁸³⁸ Ahmet Taşgetiren, “Marjinal Dış Politika”, *Yeni Şafak*, 12 Mayıs 2001. Hâlbuki Ankara Makedonya’daki etnik kriz süresince Arnavutları göz ardı etmemiş, bilakis Cem’in kriz süresince yaptığı bazı ziyaretlerde Arnavut parti liderleriyle de görüşmede bulunulmuştur. Bkz. “Cem’in Diğer Temasları”, *Birlik*, 21 Temmuz 2001.

getirdiği hususu TDP lideri Erdoğan Saraç'ın 22 Mayıs'ta yapmış olduğu basın açıklamasında somut bir şekilde görülmektedir. Saraç, “*Türkiye'nin Kosova'da yapılan hatalara ve Makedonya'da Türklerin dışlanması çabalarına seyirci kalmayacağını*” vurgularken, “*Türkiye'nin aktif bir rol almadığı takdirde asimilasyon ve göç süreçlerinin önüne geçilemeyeceğini ve yeni bir zaafı karşı karşıya kalacağını*”⁸³⁹ belirtmiştir. Türkiye'nin diplomatik girişimleri konuya seyirci kalmadığını ve aktif bir politika izleme gayretinde olduğunu gösterse de dengeleri değiştirme konusunda yetersiz kalmıştır.

Makedonya'daki kriz döneminde Türklere yönelik saldırıların da yaşanması Ankara'yı tedirgin etmiştir. Örneğin Haziran ayında Manastır'da Makedon isyancıların Türklere ve Arnavutlara saldırılarına⁸⁴⁰ karşılık Makedon polislerinin olaylara kayıtsız kalması⁸⁴¹ Türkiye'nin tepkisine yol açmıştır. Olaylar üzerine Sezer mevkidaşı Traykovski'yi arayarak “*Manastır kentinde aralarında Türklerin de bulunduğu Müslüman Makedonya vatandaşlarına yapılan saldırılardan duyduğu üzüntüyü*” dile getirerek “*Türk azınlığa yönelik saldırılara son verilmesi gerektiğini*”⁸⁴² belirtmiştir. Cumhurbaşkanı Sezer konuşmada genel olarak Müslümanlara yapılan saldırılardan duyduğu üzüntüyü açıklasa da Makedonya Türkleri konusunda daha baskın bir vurguda bulunduğu görülmüştür. Başbakan Ecevit de partisinin 14 Haziran'daki Meclis grup konuşmasında, katıldığı Brüksel'deki NATO Doruk Toplantısı'nda Makedonya konusunun ele alındığını belirterek kendisi de ülkedeki Türklerin durumunu dile getirdiğini söylemiştir: “*Eski Manastır kentinde bazı Makedonlar Türk kardeşlerimize saldırılarda bulundular. Bunu kabul etmemiz mümkün değil. Bu konuda Makedonya Hükümeti'ni uyarıyoruz ve uyarıya devam edeceğiz.*”⁸⁴³ Türk liderlerin Manastır'da yapılan saldırılarla ilgili açıklamaları bu dönemde Türkiye'nin Makedonya politikasının merkezine Türkleri yerleştirdiği ortaya çıkmıştır. Türklere yönelik fiili bir saldırının meydana gelmesi halinde her fırsatta destek açıklamasında bulunduğu Makedonya hükümetini

⁸³⁹ “Türk Demokratik Partisi'nin İsyanı”, *Cumhuriyet*, 23 Mayıs 2001.

⁸⁴⁰ “Manastır Yanıyor, Türkler Kaçıyor”, *Birlik*, 9 Haziran 2001.

⁸⁴¹ “Macedonia: Rioters Burn Albanian Homes in Bitola”, *Human Rights Watch*, 8 June 2001, <http://www.hrw.org/news/2001/06/07/macedonia-rioters-burn-albanian-homes-bitola>, (29.07.2014).

⁸⁴² *Ayın Tarihi*, 14 Haziran 2001.

⁸⁴³ “Ecevit'ten Makedonya Uyarısı”, *Hürriyet*, 14 Haziran 2001.

baskın bir şekilde uyararı Türkiye, konuyu uluslararası platformlarda dile getirmekten de çekinmemiştir. Dolayısıyla Manastır'daki olaylar bir kez daha soydaş konusunun iki ülke arasındaki ilişkilerde merkezi bir önem taşıdığını göstermiştir.⁸⁴⁴

Temmuz 2001'de Makedonya'da aylardır süregelen etnik krizin çözümü için AB'nin ve ABD'nin girişimleriyle Makedon ve Arnavutları temsil eden toplam 4 partinin katıldığı bir diyalog süreci başlatılmıştır.⁸⁴⁵ Ohri'de imzalanacak anlaşmaya giden ve ülkedeki yeni etnik dengeleri belirleyecek olan bu süreçte Türklere masada yer verilmemesi Ankara'nın tepkisine yol açmıştır. 19 Temmuz'da Üsküp'e ziyarette bulunan Dışişleri Bakanı İsmail Cem doğrudan soydaşlarla ilgili bir gündemle Makedonya Cumhurbaşkanı ve Başbakanı'yla görüşmüştür. Görüşmelerin ardından açıklamalarda bulunan Cem, "*Makedonya hükümetinin halktan gelen bazı istemleri görmezden gelmemesi gerektiğini*" belirterek "*çözüm için geliştirilen siyasi diyalog arayışlarına Türk siyasi partilerinin de katılması gerektiğini*" söylemiştir.⁸⁴⁶ Bakan Cem ayrıca "*Türk toplumunun yeni yapılanmadaki konumu geçmişe özlem yaratmayacak kadar gelişmiş olmalı*"⁸⁴⁷ ifadelerini kullanmıştır. Dışişleri Bakanı Cem'in açıklamalarından Türkiye'nin bir taraftan süreç henüz tamamlanmadan Türklerin sürece dâhil edilmesine yönelik istenci ortaya çıkarken, diğer taraftan belirlenecek yeni etnik dengelerde soydaşların haklarının geçmişten daha iyi olmasının beklendiği anlaşılmaktadır. Diğer bir deyişle Türkiye Ohri sürecinde Makedonya Türkleri konusunu Üsküp ile ilişkilerinde merkezi bir yere konumlandırmış ve bu süreçten nasıl kârlı çıkabileceğinin yollarını aramıştır. Makedon Başbakan Georgievski ise Cem ile görüşmesinde çözüm sürecini yürüten AB ve ABD'nin diğer etnik grupların diyaloga dâhil olmasını istemediklerini işaret

⁸⁴⁴ Türkiye'nin Balkanlar'daki Türkleri Balkan politikasının merkezine aldığı hususu Cumhurbaşkanı Sezer'in TBMM'de 21. Dönem 4. Yasama yılını açış konuşmasında somut bir şekilde dile getirilmiştir: "*Yüzyıllardır Balkanlar'da yaşayan soydaşlarımızın güvenlik ve gönenclerinin korunup geliştirilmesinin sağlanmasının temel önceliğimiz olduğunu her fırsatta vurgulamaktayız.*" Bkz. "*Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 21. Dönem Dördüncü Yasama Yılı'nın Açılışında Yaptıkları Konuşma*", *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi*, 01.10.2001, <http://www.tccb.gov.tr/ahmet-necdet-sezer-konusmalari/495/56851/turkiye-buyuk-millet-meclisinin-21-donem-dorduncu-yasama-yilinin-acilisinda-yaptiklari-konusma.html>, (29.07.2014).

⁸⁴⁵ Sasho Ripiloski – Stevo Pendarovski, "Macedonia and the Ohrid Framework Agreement: Framed Past, Elusive Future", *Perceptions*, Summer 2013, Vol. XVIII, No.2, s.137.

⁸⁴⁶ "Türklerin de Diyalogta Yeri Olmalı", *Birlik*, 21 Temmuz 2001; *Ayın Tarihi*, 19 Temmuz 2001.

⁸⁴⁷ "Türkiye Makedonya Türklerinin Durumuyla Yakından İlgilidir", *Birlik*, 21 Temmuz 2001; "Cem'den Üsküp'e Uyarı", *Milliyet*, 20 Temmuz 2001.

ederek “*Biz de Türklerin katılımını istiyoruz. Siz bu katılımı sağlamak için Batı nezdindeki ağırlığınızı kullanın*”⁸⁴⁸ açıklamasında bulunmuştur. Böylece Georgievski bu süreçte Ankara’nın muhatabının Batı olduğunu dile getirmiştir. Ne var ki 13 Ağustos 2001 tarihinde Ohri’de Makedon ve Arnavut partiler⁸⁴⁹ AB ve ABD’den gözlemcilerin eşliğinde anlaşmayı imzalarken bu süreçte Türk siyasi partilerine yer verilmemiş, görüşleri sorulmamış ve adeta Türkler unutulmuştur.⁸⁵⁰

Özetlemek gerekirse 2001 yılında Makedonya’da Ohri sürecinde Makedonya’nın toprak bütünlüğünü savunarak sorunun ülkedeki tüm siyasi partilerin katılımıyla gerçekleştirilecek siyasi diyalogla çözülmesini istemiştir. Bu çerçevede Ankara Makedonya Türkleri konusuna hassasiyetle eğilmiş ve soydaşların sahip olduğu haklarının korunup geliştirilmesi için sıkça söylemde bulunmuştur. Söz konusu söylemlerin eyleme dönüşmesi için diplomatik girişimlerde bulunulsa da bunda pek başarılı olunamadığı görülmektedir. Birincisi, Türkiye Makedonya’daki en büyük iki etnik grup olan Makedonlarla güçlü siyasi ilişkilere ve Arnavutlarla dinî bağlara rağmen, krizin başlangıcında kendisine biçtiği “*diplomatik role*” karşın olayların büyümesini engelleyememiştir. İkincisi, krizin çözümü esnasında Makedon ve Arnavut tarafları masaya oturtan aktör Türkiye olamamış, Washington-Brüksel merkezli bir çözüm süreci yaşanmıştır. Üçüncüsü, Türkiye Türk partilerini Ohri sürecine dâhil edememiştir. Dördüncüsü ise TDP tarafından “*Makedonya’da Türklerin dışlanmasına Türkiye’nin seyirci kalmayacağına*” ilişkin yapılan açıklama göz önünde bulundurulursa Türkiye’nin esasen bu sürece seyirci kalmadığı, ancak söz konusu dışlamayı engelleyemediği görülmüştür. Dolayısıyla Ankara’nın bu girişimlerden sonuç alamaması nedeniyle Makedonya Türklerinin beklentilerini karşılayamadığı söylenebilir.

⁸⁴⁸ “Cem’den Üsküp’e Uyarı”, *Milliyet*, 20 Temmuz 2001.

⁸⁴⁹ Makedonların ve Arnavutların en büyük iki siyasi partileri Makedonya Cumhurbaşkanı Trajkovski’nin gözetiminde Anlaşma’yı imzalamıştır. Makedonları temsilen milliyetçi eğilimli VMRO-DPMNE ile sosyal demokrat çizgideki SDSM imzacı taraf olurken Arnavut tarafında ise milliyetçi olan DPA ile daha ılımlı olan PDP yer almıştır. Bkz. Vasko Popetrevski – Veton Latifi, *The Ohrid Framework Agreement Negotiations, The 2001 Conflict in FYROM*, Reflections Conflict Studies Research Center, June 2004, s. 29.

⁸⁵⁰ *THP Milletvekili Enes İbrahim ile Yapılan Röportaj*, Üsküp, 16 Kasım 2014. Ayrıca bkz. Enes İbrahim, “Ohri Çerçeve Anlaşması’nı Türklere Getirdikleri”, *Ufuk Dergisi*, Sayı:15, s. 2-3.

Türkiye her ne kadar Ohri sürecinde söylem olarak öne çıkardığı noktalarda istediği sonucu alamasa da Ohri Çerçeve Anlaşması'nın içeriğinde Türklerin haklarında geriye dönüş süreci yaşanmadığı için memnun olmuştur. Söz konusu memnuniyet Cumhurbaşkanı Sezer tarafından Anlaşma'nın imzalanmasından 1 hafta sonra Türkiye'yi ziyaret eden Makedonya Dışişleri Bakanı İlinka Mitreva'ya birinci elden iletilmiştir.⁸⁵¹ Sezer görüşmede Mitreva'ya “*Makedonya Türk toplumunun, siyasi partileri aracılığıyla Çerçeve Anlaşması'nın uygulanmasına ve etnik gruplar arasındaki diyaloga tam, eşit ve etkin biçimde katılımının sağlanmasını ve Türk toplumunun güvenliği için tüm önlemlerin alınmasını beklediğini*”⁸⁵² de söylemiştir. Makedonya Türklerinin güvenliğine ilişkin hassasiyeti Başbakan Ecevit de vurgulayarak Mitreva'dan “*Arnavut teröründen Makedonya'da yaşayan Türklerin korunmasını*”⁸⁵³ istemiştir.

Başbakan Ecevit'in Arnavut teröründen kastı Makedonya Arnavutlarının hepsi olmayıp Makedonya'nın etnik bütünlüğüne zarar veren silahlı Arnavut milisler olarak anlaşılmalıdır. Dolayısıyla Türkiye'nin aşırılık yanlısı Arnavut grupların faaliyetlerinden duyduğu rahatsızlık bu grubun silahlı faaliyetlerini terör eylemi kapsamında değerlendirmesinden anlaşılmalıdır. Arnavutların Makedonya'daki ayrılıkçı eylemlerine mesafeli duran Türkiye, bu grubun ülkedeki Türklere yönelik baskılarından da hoşnut olmamıştır. Esasen Makedonya Arnavutları 1960'lı yılların başlarından itibaren nüfusları azalmaya eğilimde olan Türkleri asimile etme girişimlerinde bulunmuş ve Türklerin Makedonya ölçeğinde kendileri ile birlikte hareket etmelerini istemiştir.⁸⁵⁴ Ne var ki Türk nüfusunun azalmasına istinaden Arnavut baskısının artması Türklere ters yönlü bir etki yaratmış, bu durum Türk aydınları arasında ulusal kimliğe ve kültürel değerlere bağlılığı artırmıştır.⁸⁵⁵ Makedonya'daki Türkler Soğuk Savaş sonrası dönemde Balkanlar'da yükselişe

⁸⁵¹ “Makedonya Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı İlinka Mitreva ile Beraberindeki Heyet Üyelerini Kabul”, *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi*, 21.08.2001, <http://www.tccb.gov.tr/ahmet-necdet-sezer-basin-aciklamalari/494/58219/makedonya-cumhuriyeti-disisleri-bakani-ilinka-mitreva-ile-beraberindeki-heyet-uyelerini-kabul.html>, (30.07.2014).

⁸⁵² Gös. Yer.

⁸⁵³ “Makedon Bakanın Para İsteği Kriz Nedeniyle Geri Çevrildi”, *NTVMSNBC*, 21 Ağustos 2001, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/100724.asp>, (30.07.2014).

⁸⁵⁴ Bkz. Emel Osmançavuşoğlu Oktay, *a.g.m.*, s. 139.

⁸⁵⁵ Gös. Yer.

geçen milliyetçilik akımından doğrudan etkilenseler de Türklerin milliyetçiliği Arnavutlara nazaran oldukça ılımlı, uyumlu ve zararsız bir nitelikte olmuştur.⁸⁵⁶

Ohri Çerçeve Anlaşması'nın getirilerinden⁸⁵⁷ memnun olan Ankara, Anlaşma'nın hükümlerinin işlevsellik kazanmasını ve Türklerin de bundan faydalanmasını istemiştir. Mart 2002'de Makedonya Cumhurbaşkanı Trajkovski'nin Ankara ziyaretinde bu konu Sezer tarafından mevkidaşına doğrudan iletilmiştir. Anlaşma'nın en önemli ilkelerinden birinin “hakça temsil” olduğunu belirten Sezer, “*bu çerçevede, Makedonya'nın sadık vatandaşı olan Türklerin, başta yasama organı olmak üzere, tüm merkezi ve yerel yönetim birimlerinde gereğince temsil edilmelerini diliyoruz. Bu durumda ülkeniz vatandaşı olan Türklerin, Türkiye ile Makedonya arasındaki ilişkilerin gelişmesinde daha da olumlu ve yapıcı bir rol oynayabileceklerini düşünüyoruz*”⁸⁵⁸ açıklamasında bulunmuştur. Sezer'in açıklamalarından Makedonya Türklerin tanımı sadık vatandaşlar, ikili ilişkileri geliştiren dostluk köprüsü olarak yapılırken Türklerin sorunlarından olan temsil konusundaki yetersizliğinin Anlaşma ile giderilmesinin beklendiği anlaşılmaktadır. Görüşmede ayrıca Makedonya'da bir Türk Kültür Merkezi'nin kurulması ve Atatürk'ün babasının Makedonya'daki evinin aslına uygun bir şekilde restorasyonu konuları da ele alınmıştır.⁸⁵⁹

Ankara, Anlaşma'nın getirilerinden memnun olsa da Makedonya Türklerinin bu sonuçlardan tatmin olmadığı görülmektedir. Zira söz konusu süreçte Türkler Makedonya Parlamentosu'nda temsil edilmemişler ve hükümette Bakana

⁸⁵⁶ Şule Kut, *a.g.e.*, s. 37-38.

⁸⁵⁷ Ohri Çerçeve Anlaşması ülkedeki etnik grupların anadillerinde eğitim alma, nüfusun yüzde 20'sinden fazla olduğu belediyelerde yaşayan etnik grupların kendi resmi dillerini kullanma gibi çeşitli imkânlar sağlamaktadır. Ancak Türklerin ülke genelinde dağınık bir şekilde yaşadıkları göz önüne alındığında söz konusu yüzde 20 şartının tamamen Arnavutların lehine olan bir düzenleme olduğu anlaşılır. Ayrıca, Anlaşma kapsamında kamuda istihdam edilecek personeller için bütün etnik gruplara adil bir dağılımın yapılması öngörülmüştür. Ohri Çerçeve Anlaşması için bkz. <http://www.ucd.ie/ibis/filestore/Ohrid%20Framework%20Agreement.pdf>, (18.07.2014).

⁸⁵⁸ “Makedonya Cumhurbaşkanı Boris Trajkovski Onuruna Verdikleri Akşam Yemeğinde Yaptıkları Konuşma”, *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi*, 26.03.2002, <http://www.tccb.gov.tr/ahmet-necdet-sezer-konusmalari/495/56826/makedonya-cumhurbaşkanı-boris-trajkovski-onuruna-verdikleri-aksam-yemeginde-yaptiklari-konusma.html>, (01.08.2014).

⁸⁵⁹ Gös. Yer. Söz konusu iki projeden Türk Kültür Merkezi'nin kurulması Üsküp'te Yunus Emre Enstitüsü şubesinin açılmasıyla mümkün hale gelirken, Atatürk'ün babası Ali Rıza Efendi'nin Kocacık'taki evinin restorasyonu ise 19 Mayıs 2014'te açılabilmiştir. “Ali Rıza Efendi Anıevi Açıldı”, *Hürriyet*, 19 Mayıs 2014.

sahip olmamışlardır. Dolayısıyla Türkler sürece müdahil olabilecekleri siyasi bir pozisyonda yer almamıştır.⁸⁶⁰ Ülkenin kaderi belirlenirken Türkiye'nin uyarılarına rağmen soydaşlar masanın dışında bırakılarak ötekileştirilmiştir. Enes İbrahim'e göre bu sürecin sonucu olarak Makedonya Türkleri 3. sınıf vatandaş durumuna düşürülmüştür.⁸⁶¹ Bu dönemde Makedonya'daki iki Türk siyasi partisi Ankara'nın söylemlerine paralel olarak Türklerin de Ohri sürecine dâhil edilmesi gerektiği konusunda Makedon karar alıcılar nezdinde çeşitli girişimlerde bulunmuş olsa da⁸⁶² sonuç değişmemiştir. Ancak gerek Ankara'nın Anlaşma'nın sonuçlarından memnun olması gerek iki grup arasında diyalogla elde edilen uzlaşma sonucu iki Türk siyasi partisi de sonucu kabullenmiş ve Ohri Çerçeve Anlaşması'na saygı duymuştur.⁸⁶³

Temmuz 2002'de TDP lideri Kenan Hasip ve beraberindeki heyetin Çankaya'da kabul edilmesi önemli bir gelişmeyi işaret etmiştir. Görüşmenin içeriğine dair Türk basınına herhangi bir bilgi yansımamış, sadece Cumhurbaşkanı'nın günlük programı kapsamında TDP heyetiyle görüşüleceği bildirilmiştir.⁸⁶⁴ Ancak söz konusu görüşmenin Hasip'in TDP Genel Başkanı seçildikten sonraki ilk ziyareti olması nedeniyle sembolik bir anlam taşımaktadır. Eski Genel Başkan Erdoğan Saraç'ın Şubat 2002'deki istifasının ardından geçici olarak Genel Başkanlığa Kenan Hasip seçilirken, Ohri sürecinde Üsküp Büyükelçisi olan Fazlı Keşmir'in görev süresinin dolması üzerine de Kasım 2001'de Mehmet Taşer atanmıştır.⁸⁶⁵ Hâlihazırda Makedonya Parlamentosu'nda THP'den Türk milletvekili olarak görev yapan ve TDP'nin Gençlik Kolları eski Başkanı Enes İbrahim'e göre, Erdoğan Saraç'ın istifası başarısızlık üzerine Türkiye merkezli olarak görevden el çektirilmiştir.⁸⁶⁶ Dolayısıyla Ohri sürecinin ardından Türkiye,

⁸⁶⁰ "Gayur Şeh: Türkler Siyasi Gücünü Sergileyecek Pozisyonda Değil", *Birlik*, 28 Haziran 2001.

⁸⁶¹ İbrahim'e göre, bu süreçte Makedonlar 1. sınıf vatandaş, Arnavutlar ise 2. sınıf vatandaş olarak değerlendirilmişlerdir. *THP Milletvekili Enes İbrahim ile Tarafımızca Yapılan Röportaj*, Üsküp, 16 Kasım 2014.

⁸⁶² "Türkler Diyalog Süreci Dışında Kalamaz", *Birlik*, 7 Temmuz 2001.

⁸⁶³ *THP Milletvekili Enes İbrahim ile Tarafımızca Yapılan Röportaj*, Üsküp, 16 Kasım 2014.

⁸⁶⁴ Bkz. "Ahmet Necdet Sezer – Günlük Program", *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi*, 09.07.2002, http://www.tccb.gov.tr/sayfa/cumhurbaskanlarimiz/ahmet_necdet_sezer/program/20020709/, (01.08.2014).

⁸⁶⁵ Bkz. "Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz", *Türkiye Cumhuriyeti Üsküp Büyükelçiliği*, <http://skopje.emb.mfa.gov.tr/MissionChiefHistory.aspx>, (01.08.2014).

⁸⁶⁶ *THP Milletvekili Enes İbrahim ile Tarafımızca Yapılan Röportaj*, Üsküp, 16 Kasım 2014.

Makedonya ölçeğinde aktörel anlamda bir yenilenme sürecine gitmiştir. Söz konusu aktörel yenilenme Ohri sürecinin getirileriyle birlikte sonuç verirken, Makedonya Türkleri Eylül 2002'deki parlamento seçimlerinde 3 milletvekili çıkarmayı başarmıştır.

3.3.2. Ak Parti İktidarı Döneminde Türkiye'nin Makedonya Türkleri Politikası (2003-2014)

3 Kasım 2002'de Türkiye'de yapılan genel seçimler sonrası Ak Parti'nin tek başına iktidara gelmesi karar alıcıların değişmesini beraberinde getirmiştir. Dönem itibarıyla Türkiye'nin öncelikli dış politika konularının Balkanlar'dan farklı olması Ak Parti iktidarının Makedonya ve ülkedeki Türk toplumuyla ilgili gelişmelere yoğunlaşmasını engellemiştir. Bu bağlamda Ak Parti iktidarının ilk yıllarında Makedonya Türklerine ilişkin aktörel açıdan Cumhurbaşkanlığı makamı ön plana çıkmıştır.

Bu çerçevede, Ohri Çerçeve Anlaşması sonrasında Temmuz 2003'te Makedonya'ya resmi ziyarette bulunan Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Makedonya Türkleriyle ilgili önemli açıklamalarda bulunmuştur: “...*Türk kökenli Makedonya yurttaşlarının iki ülke arasındaki dostluğun en sağlam ögesini oluşturduklarını dile getirme olanağı buldum. Ziyaretim, iki ülke arasındaki en temel dostlu bağı olan Türklerin Makedonya Cumhuriyeti'nde esenlik ve gönenç içinde yaşamalarına verdiğimiz önemi yeniden vurgulamamıza olanak tanımıştır.*”⁸⁶⁷ Sezer ziyareti kapsamında Makedonya'daki Türk basın, üniversite ve sivil toplum kuruluşları temsilcileriyle de bir araya gelmiştir.⁸⁶⁸ Sezer ayrıca mevkidaşı Trajkovski'yle beraber Üsküp'teki Türk mahallesinde bulunan Osmanlı döneminden kalma Mustafapaşa Camii ve çeşitli yapıları ziyaret ederek⁸⁶⁹ Manastır'daki Atatürk'ün mezun olduğu liseye gitmek üzere Üsküp'ten ayrılmıştır. Görüldüğü üzere, Sezer'in Makedonya ziyaretinde Türklerle ilgili somut söylemler kullanılmış, Türklerin iki ülke arasındaki ilişkilerin en önemli konu başlığı olduğu net bir şekilde

⁸⁶⁷ “Makedonya Cumhurbaşkanı Boris Trajkovski'yle Görüşmelerinden Sonra Yaptıkları Açıklama”, *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi*, 01.07.2003, <http://www.tccb.gov.tr/ahmet-necdet-sezer-basin-aciklamalari/494/59245/makedonya-cumhurbaskani-boris-trajkovskiyle-gorushmelerinden-sonra-yaptiklari-aciklama.html>, (01.08.2014).

⁸⁶⁸ “Ahmet Necdet Sezer'in Makedonya Gezisi”, *TİKA Avrasya Bülteni*, Ağustos 2003, Sayı: 13, s. 2.

⁸⁶⁹ “Makedonya'da Cami Geziler”, *Hürriyet*, 2 Temmuz 2003.

dile getirilmiştir.⁸⁷⁰ Ayrıca Sezer'in temasları kapsamında gerek Türk mahallesi gerek Manastır'daki askeri lise ziyareti sembolik açıdan mesajlar içermektedir.

Makedonya Türkleri konusunu ikili ziyaretlerde sıkça vurgulayan Türkiye, 2000'li yıllarla birlikte Makedonya'yla ticari ve kültürel ilişkileri daha da geliştirmenin yollarını aramıştır. Bu bağlamda Makedonya Başbakanı Vlado Buçkovski'nin Mart 2005'teki Türkiye ziyaretinde Başbakan Erdoğan'la görüşmesinin ardından taraflar arasında TİKA'nın çalışmalarıyla ilgili İşbirliği Protokolü⁸⁷¹ imzalanırken⁸⁷², bu bağlamda kültürel ilişkilere ivme kazandırılması amaçlanmıştır. Öyle ki İşbirliği Protokolü'nün yürürlüğe girmesinden sonra Türkiye gerek Makedonya Türklerinin sorunlarının çözümünde gerek Osmanlı'dan kalma kültür mirasının restorasyonu çalışmalarında⁸⁷³ daha güçlü adımlar atmıştır. Bu görüşmede ticari ilişkilerin daha da geliştirilmesi konusunda mutabık kalan her iki lider ülkeler arasındaki vize uygulamasını da kaldırdıklarını açıklamışlardır.⁸⁷⁴

Başbakan Erdoğan'ın Haziran 2006'daki Üsküp ziyaretinde ikili ilişkilerin yanı sıra soydaş konusu da gündeme gelirken, özellikle Erdoğan'ın Türklerin yoğun olarak yaşadığı Gostivar ziyareti bu kapsamda önemli olmuştur. Erdoğan Gostivar'da yüzlerce Türk tarafından Türk bayraklarıyla yoğun bir tezahüratla karşılanmakla birlikte, burada TDP ve Türk dernekleri temsilcileriyle bir araya gelerek Türkiye'nin desteğinin devam edeceği mesajını vermiştir.⁸⁷⁵ Gostivar'da Mustafa Kemal Atatürk İlköğretim Okulu'nda Türk öğrencilerle sohbet eden Erdoğan öğrencilerin sevgi

⁸⁷⁰ Buna karşın Makedon basını Sezer'in ziyaretini ekonomi merkezli görme eğiliminde olurken, genel siyasi ilişkilerin yanı sıra Makedonya'nın Avro-Atlantik kurumlara üyelik süreçlerine atıfta bulunulmuştur. Bkz. "Ekonomskite Odnosi ne se ni Senka na Politickite", *Utrinski Vesnik*, 2 Yuli 2003.

⁸⁷¹ Söz konusu İşbirliği Protokolü için bkz. *Resmi Gazete*, 8.Nisan 2006.

⁸⁷² "Makedonya Başbakanı Vlado Buçkovski Türkiye'yi Ziyaret Etti", *Yeni Balkan*, 17 Mart 2005.

⁸⁷³ Türkiye'nin bu konudaki istenci gerek Haziran 2006'da Başbakan Erdoğan'ın Üsküp ziyaretinde gerek Cumhurbaşkanı Sezer'in Kasım 2006'da Makedon mevkidaşını Çankaya'daki kabulünde söylem olarak dile getirilmiştir. Söz konusu ziyaretler için bkz. *Ayın Tarihi*, 14 Haziran 2006; "Makedonya Cumhurbaşkanı Branko Srvenkovski ile Heyetlerarası Görüşmelerden Sonra Basına Yaptıkları Açıklama", *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi*, 14.11.2006, <http://www.tccb.gov.tr/ahmet-necdet-sezer-basin-aciklamalari/494/60535/makedonya-cumhurbaskani-branko-srvenkovski-ile-heyetlerarasi-gorusmelerden-sonra-basina-yaptiklari-a.html>, 02.08.2014.

⁸⁷⁴ *Ayın Tarihi*, 15 Mart 2005.

⁸⁷⁵ "Gostivar: Başbakan Erdoğan'ın Makedonya Ziyareti", 14 Haziran 2006, <http://www.haberler.com/gostivar-basbakan-erdogan-in-makedonya-ziyareti-2-haberi/>, 02.08.2014.

gösterilerinden etkilenerak ağlamıştır.⁸⁷⁶ Özetle Erdoğan Makedonya ziyaretinin 2. gününü tamamen Makedonya Türklerine ayırmış ve Türkiye'nin soydaşlarla birlikte olduğu mesajını vermiştir. Söz konusu mesaj Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün 21 Mart 2007'de gerçekleşen Üsküp ziyaretinde de teyit edilirken, “ülkedeki Türklerin, Türkiye ile Makedonya arasında kuvvetli bağlardan biri olduğu”⁸⁷⁷ olduğu belirtilmiştir. Bakan Gül bu ziyaretinde Türk okul temsilcileriyle bir araya gelerek Makedonya'da Türkçe eğitimle ilgili bilgi almıştır.

Türkiye'nin Makedonya Türkleri konusuna gösterdiği hassasiyet söylem özneleri bağlamında kriz dönemleri haricinde karşılıklı ikili ziyaretlerde öne çıkmakla birlikte söz konusu hassasiyet Makedon yetkililerde de görülmektedir. Aralık 2007'de Türkiye'ye ziyarette bulunan Makedonya Başbakanı Nikola Gruevski Erdoğan'la görüşmesinin ardından yapılan basın açıklamasında Makedonya Türklerine ilişkin hükümetinin yaptığı hizmetleri aktarmıştır. 2006 yılında ülkesindeki Türklere milli bayram olarak kutlamaları için bir gün tayin ettiklerini söyleyen Gruevski, Makedonya'da Türk okullarının açılmasını desteklediğini ve mensubu olduğu partinin iktidarda olduğu sürece kabinede bir Türk bakanın mutlaka bulunacağını ifade etmiştir.⁸⁷⁸ Esasen Gruevski'nin amacı Türklerle ilgili hususları ön plana çıkarıp yeni bir Başbakan olarak Ankara'nın desteğini almak ve Makedonya'ya Türk yatırımlarını çekmek olmuştur.⁸⁷⁹

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül Mayıs 2008'de 15. Orta Avrupa Ülkeleri Cumhurbaşkanları Zirvesi'ne özel konuk olarak katılmak üzere gittiği Makedonya ziyaretinde soydaş vurgusunu çok somut bir şekilde gündeme taşımıştır.

⁸⁷⁶ “Türk Çocukların İlgisi Erdoğan'ı Ağlattı”, *Milliyet*, 15 Haziran 2006, <http://www.milliyet.com.tr/turk-cocuklarin-ilgisi-erdogan-i-aglattı/siyaset/haberdetayarsiv/15.06.2006/160678/default.htm>, (02.08.2014).

⁸⁷⁷ “Bakan Gül Ankara'ya Döndü”, *Yeni Şafak*, 22 Mart 2007, <http://www.yenisafak.com.tr/politika/bakan-gul-ankaraya-dondu-36520>, (02.08.2014).

⁸⁷⁸ “Gereği Yapılıyor”, *Yeni Şafak*, 19 Aralık 2007, <http://www.yenisafak.com.tr/politika/geregi-yapiliyor-88452>, (02.08.2014). Makedonya'da Türkler 21 Aralık tarihini milli gün olarak “Türkçe Anadil Bayramı” adı altında kutlamaktadırlar. Söz konusu tarih, Makedonya Türkleri 21 Aralık 1944'te kendi anadillerinde eğitim hakkını kazandıkları için seçilmiştir. Ancak 21 Aralık 2007'deki ilk kutlama iki ayrı yerde yapılmıştır. Gruevski'nin de katıldığı etkinlikte Adnan Kahil Devlet Bakanı olarak Gruevski'ye plaket takdim ederken diğer taraftan TDP ve MATÜSİTEB ise Üsküp'teki Türk Büyükelçisi'nin de yer aldığı etkinlikle “Türkçe Anadil Bayramını” kutlamıştır. Bkz. “İlk Bayramı İki Ayrı Yerde Kutladık”, *Yeni Balkan*, 31 Aralık 2007.

⁸⁷⁹ Gruevski ziyaretinde Makedonya'ya Türk firmalarını çekmek için Türk işadamlarına da hitap etmiştir. “Erdogan: Stavot na Grtsija za İmeto e Loş i Pogrešen”, *Utrinski Vestnik*, 18.12.2007.

Cumhurbaşkanı Gül temasları kapsamında Resne’de tarihi Osmanlı konaklarını ziyaret etmiş, Türk öğrencilerden Atatürk’ün Gençliğe Hitabesi’ni dinlemiş ve soydaşlarla bir süre sohbet etmiştir. Ardından Manastır’a geçen Gül, Manastır Askeri İdadisi’ne ve 2008 yılı içinde Türkiye’de en fazla izlenen dizilerden biri olan “Elveda Rumeli” ekibinin dizi setine ziyarette bulunmuştur.⁸⁸⁰ Gül’ün Resne ve Manastır’daki söz konusu ziyaretleri sembolik anlam taşımakla birlikte, soydaşlara moral olmuştur. Abdullah Gül, Üsküp temasları sırasında mevkidaşı Crvenkovski’yle görüşmelerinde Makedonya Türkleri konusunda da açıklamalar yapmıştır. “*Makedonya kökenli Türk vatandaşları ile Türk kökenli Makedonya vatandaşlarının iki ülke arasındaki dostluk köprüsü olduğunu*” vurgulayan Gül, ülkedeki Türklerle ilgili gelişmelere ilişkin Üsküp’ün tutumunu övmüştür: “*Makedonya yönetimi, Türk kökenli Makedonya vatandaşlarının istihdam, eğitim, merkezi ve yerel yönetim birimlerinde temsil gibi önemli sorunlarının aşılmasına yönelik çözüm arayışları içindedir. Bunları takdirle karşıladığımızı da vurgulamak istiyorum*”.⁸⁸¹ Gül’ün ifadeleri çözümlendiğinde Türklerin daha önceki yıllardan gelen sorunlarının devam ettiğinin mesajı verilmekle birlikte bu konuda Makedonya hükümetinin bazı formüller üretmeye çalışmasından duyulan memnuniyet ifade edilmiştir. Esasen istihdam konusu bütün Makedonya yurttaşlarının problemi olsa da eğitim konusunda Makedonya hükümetinin yetersiz kaldığı ve Türk öğrencilerin temel araç gereçlerinin karşılanmasında yaşanan sorunlara atıfta bulunmaktadır. Siyasi temsil anlamında yapısal reformların yapılmasını bekleyen Gül, bu konuda Üsküp’te soydaşlara hitaben yaptığı konuşmada “*Hepinizin birlik ve beraberlik içinde olmanızı, yaklaşan seçimlerde sesinizi hür bir şekilde duyurmanızı arzu ediyorum*”⁸⁸² ifadelerini kullanmıştır. Zira Makedonya Türkleri 2006 yılında TMBH’nin de kurulmasıyla 3 partiye sahip olmuş ve bu durum azınlığın siyasi gücünde bölünme kat sayısını artırmıştır. Özetle Gül, Makedonya Türklerinin ikili ilişkilerde “dostluk

⁸⁸⁰ “Elveda Rumeli’nin Setine Gül Sürprizi”, *Hürriyet*, 2 Mayıs 2008, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/8838281.asp?m=1>, (02.08.2014).

⁸⁸¹ “Makedonya Cumhurbaşkanı Branko Crvenkovski Tarafından Onurlarına Verilen Öğle Yemeğinde Yaptıkları Konuşma”, *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi*, 04.05.2008, <http://www.tccb.gov.tr/abdullah-gul-konusmalar/371/56457/makedonya-cumhurbaskani-branko-crvenkovski-tarafindan-onurlarina-verilen-ogle-yemeginde-yaptiklari-k.html>, 02.08.2014.

⁸⁸² “Cumhurbaşkanı Gül Makedonya’dan Döndü”, *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi*, 05.05.2008, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/47464/cumhurbaskani-gul-makedonyadan-dondu.html>, (02.08.2014).

köprüsü” olduklarını belirtmekle birlikte, Türk toplumunun da “birlik ve beraberlik” içinde hareket etmesini istemiştir.

Abdullah Gül’ün bu ziyaretinde ayrıca restorasyonu tamamlanan Hatuncuk Camii’nin açılışı yapılmıştır. Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından finanse edilerek ibadete açılan Cami, 2005 yılıyla birlikte Türkiye’nin Balkanlar’daki Osmanlı Türk eserlerini onarma hamlesinin somut bir göstergesi olmuştur. Söz konusu restorasyon projeleri kardeş belediyecilik çalışmaları kapsamında Türkiye’deki yerel yönetimlerce desteklenirken, TİKA’nın önemli bir kaynak olduğu ortaya çıkmıştır. Örneğin yerel yönetimlerden sadece Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından Hatuncuk Camii, Arasta Camii, Kebir Mehmet Çelebi Camii, İshak Paşa Camii, İsabey Camii Haziresi, Yiğit Paşa Mezarı ve devam etmekte olan çeşitli restorasyon projeleri bulunurken⁸⁸³, bu projeler TİKA bütçesinden de desteklenmiştir. Ayrıca Makedonya’da sadece TİKA tarafından yürütülen restorasyon çalışmalarında Üsküp Murat Camii, Üsküp Alaca Camii, Saray Hüseyin Şah Camii gibi projeler sürdürülmektedir.⁸⁸⁴ Görüldüğü üzere Ankara, Makedonya ölçeğinde Osmanlı Türk mirası eserlerin ayakta tutulması için adeta seferber olmuştur. Zira bu konu doğrudan olmasa da dolaylı olarak Makedonya Türkleri politikasının uygulanmasının bir boyutunu oluşturmakta ve ülkedeki Osmanlı mirasını ile Türk varlığını mimari açıdan sembolik olarak yansıtmaktadır. Dolayısıyla eylem boyutunda Türkiye’nin Makedonya Türkleri politikasına bakıldığında, 2005 yılında imzalanan TİKA İşbirliği Protokolü’nün Ankara’ya geniş bir hareket sağladığı görülür.

Söylem özneleri bağlamında gerek Cumhurbaşkanı Gül gerek Başbakan Erdoğan Makedonya Türklerinin siyasi temsilcisi olarak TDP lideri Kenan Hasip ve Devlet Bakanı Hadi Nezir’i Türkiye’de kabul ederek görüşmelerde bulunmuşlardır.

⁸⁸³ “Üsküp Bursa İmzalı İki Esere Daha Kavuşuyor”, *Şehir Postası*, Ağustos-Eylül 2012, Sayı:17, s. 12.

⁸⁸⁴ “TİKA Makedonya’daki Kültür Mirasına Çıkmaya Devam Ediyor”, *Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi*, 13.05.2014, <http://www.tika.gov.tr/haber/tika-makedonyada-kultur-mirasina-sahip-cikmaya-devam-ediyor/1256>, (02.08.2014). Ayrıca, TİKA’nın yaptığı çalışmalarla ayağa kaldırılan Osmanlı eserleri şunlardır: Zeynel Abidin Paşa Halveti Tekkesi şadırvanı ve çevre düzenlemesi, Sinanuddin Yusuf Çelebi Türbesi, Manastır İshakiye Camii, Çullu Baba Halveti Tekkesi, Üsküp Mustafapaşa Camii. Bkz. “Makedonya’daki Osmanlı Eserleri Restore Ediliyor”, *Sabah*, 13 Mayıs 2013.

Ekim 2008’de Nezir ve Hasip ile İstanbul’da görüşen Erdoğan, Makedonya Türkleriyle ilgili son gelişmeler ve yaşanan sorunlar hakkında bilgi alarak birlik ve beraberlik konusu üzerinde durmuş ve Türklerin başarılı olabilmesi için çözümün bir olmaktan geçtiğini defalarca yinelemiştir.⁸⁸⁵ Erdoğan soydaşların birlik ve beraberlik içinde hareket etmeleri gerektiğini söylemesine karşın, Makedonya’daki Türklerin diğer iki siyasi partisi olan THP ve TMBH görüşmede bulunmamıştır. Türkiye’nin Makedonya Türkleriyle ilgili konularda siyasi olarak TDP’yi muhatap almaya devam ettiği anlaşılmaktadır.⁸⁸⁶ Ancak “bir olmak” için diğer Türk siyasi partilerinin de denkleme katılmaları gerekmektedir ki bu noktada diyalog eksikliği ortaya çıkmıştır. Ankara söylem anlamında birlik ve beraberliği savunsa da bu konu için eylem anlamında henüz bir teşebbüste bulunmamış ve söz konusu durum Makedonya Türklerinin siyaseten bölünmüşlüğüne sürdürmesine neden olmuştur. Zira siyasal partiler bakımından gerek THP gerek TMBH, TDP’den yaşanan kopmalar sonucunda ortaya çıkmıştır. Diğer bir deyişle güncel olarak her iki partinin liderleri de TDP’de en üst düzey konumlarda aktif olarak siyaset yapmıştır. İdeolojik anlamda partiler arasında radikal bir farklılık olmamasına rağmen, bütün taraflarda rekabetten de öte bir küskünlük durumu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu küskünlük ortamını ortadan kaldıracabilecek olan aktör sadece Türkiye’dir. Ancak Ankara yönetimi Cumhurbaşkanı Gül’ün Temmuz 2009’da Kenan Hasip ve Hadi Nezir’i Çankaya’da kabul etmesinde de görüleceği üzere, siyasal açıdan TDP endeksli politikasını devam ettirmiştir.⁸⁸⁷

⁸⁸⁵ “Türkiye Başbakanı Recep T. Erdoğan: Başarının Sırrı Birlik ve Beraberlikte Yatar”, *Yeni Balkan*, 20 Ekim 2008.

⁸⁸⁶ Makedonya Başbakanı Gruevski’nin Aralık 2006’daki Türkiye ziyaretinde kendisinin başbakanlığındaki kabinelerde mutlaka bir Türk bakan bulunacağı garantisini vermiş ve ilk hükümet döneminde THP Lideri Adnan Kahil seçmiştir. Ancak 2008 yılından itibaren günümüze kadar süregelen Gruevski hükümetlerinde TDP’nin adayları Bakan olarak tercih edilmiştir. Net bir bulgu olmasa da Gruevski’nin Ankara’yla ilişkilerini iyi tutma stratejisi noktasında, Ankara’nın TDP’yle yakın ilişkileri nedeniyle bu tercihe yöneldiği düşünülebilir.

⁸⁸⁷ Söz konusu görüşmeye ilişkin Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı’ndan herhangi bir açıklama yapılmamış, sadece görüşmenin gerçekleştiği bilgisi geçilmiştir. Bkz. “Makedonya Türk Demokratik Partisi Genel Başkanı Çankaya Köşkü’nde”, *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi*, 21.07.2009, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/48063/makedonya-turk-demokratik-partisi-genel-baskani-cankaya-koskünde.html>, (03.08.2014). Ancak 2004’te Birlik gazetesinin kapanmasının ardından Makedonya Türklerinin yanı sıra soydaşların durumunun ve sorunlarının görüşüldüğü bilgisi yer almıştır. “TDP heyeti Türkiye’de – Makedonya-Türkiye İş Forumu’nun İkincisi İstanbul’da”, *Yeni Balkan*, 3 Ağustos 2009.

Ekim 2009'da Makedonya Cumhurbaşkanı Gjorge İvanov Çankaya'da Abdullah Gül'ün misafiri olurken, görüşmede ikili ilişkilerde ön plana çıkan konu başlıklarının⁸⁸⁸ yanı sıra Makedonya Türkleri de ele alınmıştır. Cumhurbaşkanı Gül, Makedonya Türklerinin, Makedonya'nın siyasi yaşamına, ekonomik kalkınmasına ve sivil toplum kültürünün gelişmesine olabilecek katkılarının önemini vurgulamakla birlikte, eğitim alanındaki işbirliğinin geliştirilmesi yöntemleri üzerinde de mevkidaşıyla görüş alışverişinde bulunmuşlardır.⁸⁸⁹ Gül ayrıca "*Türk kökenli Makedonya vatandaşlarının iki ülke arasındaki dostluğun en sağlam unsurunu oluşturduğunu*"⁸⁹⁰ söylemiştir. Gül'ün Makedonya Türklerini 'eşit yurttaş', 'ikili ilişkilerde dostluk köprüsü', 'bulunulan toplumun siyasi ekonomik ve toplumsal hayatına entegre olmuş' bir çizgide tasvir etmektedir. Eğitim alanındaki işbirliğinin geliştirilmesi hususunda yapılan vurgu ise Makedonya'daki Türk öğrencilerin bu konuda yaşadığı fiziki eksiklerden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye soydaşlarının problemlerini takip etmekte olduğu anlamına gelmektedir.

Makedonya Türklerinin eğitim alanında ders materyalleri, okulların fiziki yetersizliği, mevzuattan kaynaklanan sıkıntılar ve Makedon yetkililerin çözüm konusunda yeterli imkânlarla sahip olmaması gibi hususlar 21 Aralık 2009'da Üsküp'te düzenlenen Türkçe Anadil Bayramı'nda Türk siyasiler ve sivil toplum örgütü temsilcilerince dile getirilmiştir.⁸⁹¹ Aslında 2007 yılında TİKA eğitim alanındaki sorunlara ilişkin çeşitli çalışmalar yapmış ve temin edilen 6 bin kitabın ilk bölümünü Tefeyyüz İlköğretim Okulu'na vermiştir.⁸⁹² Ne var ki konuyla ilgili ihtiyaç tam anlamıyla karşılanamamıştır. Bu bağlamda 2012 yılının başında TİKA tarafından Makedonya'da başlatılan eğitim atılımıyla öğretmenlerin hizmet içi

⁸⁸⁸ 11 Kasım 2008 tarihinde Ankara'da Dışişleri Bakanları tarafından imzalanan ve iki ülke arasındaki işbirliğinin her alanda geliştirilmesi ve derinleştirilmesi öngören "Strateji Belgesi" çerçevesine uygun olarak Gül-İvanov görüşmesinde ele alınan konular Makedonya'nın NATO üyeliğine destek, ticari ilişkilerin derinleştirilmesi, kültürel alanda işbirliği olmuştur. "Sayın Bakanımızın Makedonya Dışişleri Bakanı Antonio Miloşoski ile Ortak Basın Toplantısı, Ankara, 11 Kasım 2008", *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi*, http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-makedonya-disisleri-bakani-antonio-milososki-ile-ortak-basin-toplantisi_-ankara_-11-kasim-2008.tr.mfa, (03.08.2014).

⁸⁸⁹ "Türkiye-Makedonya: Tarihten Gelen 'Doğal Dostluk", *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi*, 16.10.2009, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/48311/turkiyemakedonya-tarihten-gelen-dogal-dostluk.html>, (03.08.2014).

⁸⁹⁰ Gös. Yer.

⁸⁹¹ "Makedonya Türklerinin Milli Bayramı Coşkuyla Kutlandı", *Cihan Haber Ajansı*, 22 Aralık 2009.

⁸⁹² "TİKA Balkanları İhya Etti", *Yeni Şafak*, 1 Nisan 2007.

eğitimi, ders kitaplarının g¼ncellenmesi, okulların fiziki altyapısının geliştirilmesi ve milliyet farkı g¼zetmeksizin 3.600 ¼đrenciye burs sağlanması gibi projeler⁸⁹³ T¼rklerin eğitim sorunlarında kısmi bir azalma yaratırken, T¼rkiye'nin Makedonya genelinde itibarını artırmıştır. G¼r¼ld¼đ¼ üzere, Ankara soydaş sorunlarını sadece s¼ylen olarak dile getirmemiş, bu sorunların ¼z¼m¼nde ¼eřitli girişimlerde bulunmuştur. Anahtar bir akt¼r olarak ¼n plana ¼ıkan T¼KA'nın Makedonya'da b¼y¼k yatırımlarda bulunduğu g¼r¼lmektedir. Zira Ajans'ın 2010 yılı Faaliyet Raporu'na g¼re Makedonya T¼KA'nın Balkanlar'da en fazla yatırım yaptığı ¼lke olurken, genel anlamda faaliyet g¼sterilen b¼t¼n ¼lkeler i¼inde ise en fazla yatırım alan ikinci ¼lke konumunda olmuştur.⁸⁹⁴

T¼rkiye'nin finansal ara¼larla Makedonya T¼rklerinin sorunlarının ¼z¼m¼nde aktif bir g¼rev ¼stlenmesinin olumsuz bir yan etkisi bulunmaktadır. Esasen T¼rkiye soydaşların ihtiya¼larının karşılması konusunda gerekli ¼zveriye g¼sterirken, din paydasında buluşulan Arnavutların ve Torbeşlerin yanı sıra Ortodoks Makedonları da kucaklayıcı hizmetler ¼retmektedir. Dolayısıyla T¼KA tarafından ciddi meblağlarda ¼denekler kullanılmaktadır. Ancak bu durumda Makedonya T¼rkleri ¼l¼eđinde her ihtiyacın T¼rkiye tarafından karşılanması gerektiği y¼n¼nde bir algı ortaya ¼ıkmakta ve soydaşlar 'hazıra alışan' bir duruma d¼řmektedir.⁸⁹⁵ Makedon yetkililer de bu konuda finans yetersizliklerini ileri s¼rerek T¼rkleri T¼rkiye'ye y¼nlendirme eğilimindedirler. Bu bağlamda Makedonya T¼rkleri Ohri ¼er¼eve Anlaşması kapsamındaki elde ettiği hakları kullanamamaktadır. Makedonya'da tarafımızca yapılan saha ¼alıřmasında soydaşlara g¼t¼r¼len hizmetlerin yanı sıra Makedon ve Arnavut gen¼ler nezdinde ¼eřitli programlar d¼zenlenerek ¼lke geleceğine yatırımlar yapılmasından b¼y¼k verim alacağı g¼zlenmiřtir.

⁸⁹³ S¼z konusu projeler i¼in bkz. "T¼KA'dan Makedonya'da Eğitim Atağı", *T¼rkiye Cumhuriyeti Başbakanlık T¼rk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı Başkanlığı Resmii İnternet Sitesi*, 30.01.2012, <http://www.tika.gov.tr/haber/tikadan-makedonyada-egitim-ataği/170>, (03.08.2014).

⁸⁹⁴ "T¼KA Faaliyet Raporu – 2010", *T¼rkiye Cumhuriyeti Başbakanlık T¼rk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı Başkanlığı Resmii İnternet Sitesi*, <http://store.tika.gov.tr/yayinlar/faaliyet-raporlari/faaliyet-raporu-2010.pdf>, s. 9 ve s. 118, (03.08.2014).

⁸⁹⁵ THP Milletvekili Enes İbrahim ile Tarafımızca Yapılan R¼portaj, ¼sk¼p, 16 Kasım 2014.

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Mart 2010'da Üsküp'e gerçekleştirdiği resmi temaslarda çeşitli boyutlarıyla ikili ilişkiler, bölgesel gelişmeler ve Makedonya'nın NATO üyelik süreci gibi konu başlıkları ele alınmıştır. Davutoğlu'nun ziyaretinde Makedonya'da Türk kültürüyle ilgili hususlar ön plana çıkarılmış ve önceki yıllarda gündeme getirilen Türk Kültür Merkezi'nin inşası Yunus Emre Enstitüsü'nün Üsküp'te bir şubesinin açılmasıyla gerçekleşmiştir.⁸⁹⁶ Dolayısıyla Makedonya'da Türk kültürünün kurumsallaştırılmış bir örneği olarak merkezin açılışı sembolik açıdan önem taşımaktadır. Bakan Davutoğlu Üsküp'teki TDP ve MATÜSİTEB yetkilileriyle bir araya gelirken, Ohri, Manastır, Kalkandelen, Gostivar şehirlerinde de temaslarda bulunmuştur.⁸⁹⁷ Öte yandan, Davutoğlu ile Makedon mevkidaşı düzenlenen basın toplantısında Miloşoski, çok kültürlü Makedonya'nın bir parçası olan Türk toplumunun ikili ilişkilere katkıda bulunduğunu belirtmiştir.⁸⁹⁸ Miloşoski'nin beyanatı Türkiye'nin Makedonya Türkleri politikasında söylem olarak kullanılan anahtar kelime olan "dostluk köprüsü" kavramının eş anlamlısıdır. Ziyarete dikkat çeken bir diğer ayrıntı ise Türk dizilerinin Makedonya'da gösterdiği etki olmuştur. Miloşoski, 'Bin Bir Gece' isimli Türk dizisini izlediklerinden toplantılara geç kaldıklarını söylerken Davutoğlu'nun ziyaretinde pek çok konu hakkında görüşmeleri nedeniyle diziyi beraber izlemek için zaman kalmadığını belirtmiştir.⁸⁹⁹

Türkiye'nin Makedonya Türklerine yönelik politikasını ortaya çıkaran söylemler Başbakan Erdoğan'ın 30 Eylül 2011 tarihinde gerçekleşen Makedonya ziyaretinde çok net bir şekilde kullanılmıştır. Üsküp'teki ziyaretlerinin ardından Türklerin yoğun olarak yaşadığı Gostivar'a bağlı Vrapçište kasabasında soydaşlarla (ve Arnavutlarla) buluşan Erdoğan bütün imkânları Türkiye tarafından sağlanan bir okulun açılışını yapmış ve Türk öğrencilerle sohbet etmiştir.⁹⁰⁰ Burada soydaşlara hitaben seslenen Erdoğan şunları söylemiştir:

⁸⁹⁶ "Üsküp Yunus Emre Türk Kültür Merkezi Açıldı", *Yunus Emre Bülteni*, Mayıs 2010, s. 5-8.

⁸⁹⁷ "Davutoğlu: Bizde Dosta İsmiyle Hitap Edilir", *Yeni Balkan*, 29 Mart 2010.

⁸⁹⁸ Gös. Yer.; "Turtsija Sekogaş na Naşa Strana", *Dnevnik*, 26.03.2010, <http://dnevnik.mk/default.asp?ItemID=D4D84ADC2FC7A443A316F2B1FC2E7D4B>, (04.08.2014).

⁸⁹⁹ Gös. Yer.; "Davutoğlu: Bizde Dosta İsmiyle Hitap Edilir", *Yeni Balkan*, 29 Mart 2010.

⁹⁰⁰ "Başbakan Erdoğan: Üsküp ve İstanbul, Tarih ve Medeniyet Kokuyor", *Yeni Balkan*, 5 Ekim 2011.

“Bizler daima sizinleyiz, sizlerle olmaya devam edeceğiz. Makedonya ile Türkiye arasında sürekli güçlenen bağlarımızın en önemli halkalarından biri sizlersiniz. Sizler Makedonya'da yaşayan, ülkelerine sadakatle bağlılığını ispatlamış Türk topluluğusunuz. Yüzyıllar önce olduğu gibi bugün de sizler bizim gözümüzde Evladı Fatihansınız. Evladı Fatihan'ın bizim ruh dünyamızdaki karşılığı eşsiz bir hazine değerindedir. Türkiye olarak, Türk milleti olarak hatıranızı daima aziz bileceğimizden emin olunuz. Zira bize göre burada yaşayan siz kardeşlerimiz, Türk milletinin Makedonya'daki devamısınız. Aranızda Arnavut kardeşlerimizin de olduğunu biliyorum. Onları da en kalbi duygularıyla selamlıyorum. Bizler Türk, Arnavut, Makedon farkı gözetmeden hepimizi sıcak duygularla kucaklıyoruz. Zira bu kardeşiniz Türk'ü Türk olduğu için değil, Arnavut'u Arnavut olduğu için değil, Arap'ı Arap olduğu için değil, Makedon'u Makedon olduğu için değil, Kürt'ü Kürt olduğu için değil, velhasıl tüm insanları, 'Yaradılanı Yaradan'dan ötürü severim' anlayışıyla seviyoruz. En büyük arzumuz ve temennimiz, Makedonya'da yaşayan tüm etnik halkların barış ve huzur içinde yaşayarak ileri bir refah seviyesine ulaşmalarınıdır. Türkiye, Balkanlardaki dostu Makedonya'da yaşayan Türklerin daima ülkelerinde çok daha refah seviyeleri yüksek olarak yaşamasının, bunun için de onlara sürekli olarak gerekli desteği vermenin gayreti içindedir. Bu yolda, başta Büyükelçiliğimiz ve TİKA aracılığıyla gerekli her türlü katkıyı sağlıyor, dost, kardeş Makedonya Cumhuriyeti ile birlikte gereken bütün adımları atıyoruz. İnaniyoruz ki Makedonya'daki Türk toplumunun mutluluğu, güvenliği ve refahı, Türkiye ile Makedonya'yı birbirlerine daha güçlü bir şekilde bağlayacaktır... Türkiye Cumhuriyeti olarak soydaşların gerek yaşadıkları Makedonya'da gerekse tahsil için geldikleri Türkiye'de, ileri eğitim almaları için azami çaba gösteriyoruz... Makedonya Türk Toplumunu aralarından yeni Yahya Kemallerin çıkacağı bir toplum olarak kalmalıdır. O Yahya Kemal ki İstanbul'un ve Üsküp'ün en güçlü, en güzel şairidir. Biz eğitim konusunda tabiatıyla Gostivar ve Vrapçište gibi Arnavut kökenli belediye yönetimlerinin olduğu mahalli idarelerden bu konuda çaba bekliyoruz. Bu vesileyle Arnavut kardeşlerimizin takdire şayan başarılı çalışmalarını izlediğimizi vurgulamak isterim. Soydaşlarımızın kardeşlik, birlik ve dayanışma içinde hareket

ederek, konumlarını güçlendirecekleri gayretler içinde olacaklarına gönülden inanıyorum...’’⁹⁰¹

Erdoğan “*Evladı Fatihan*” olarak hitap ettiği Makedonya Türklerini sürekli güçlenen Türkiye-Makedonya ilişkilerinin “*en sağlam halkalarından biri*” diğer bir deyişle ‘dostluk köprüsü’ olarak görmekle birlikte, soydaşların “*eşsiz hazine değerinde*” olduğunu ifade ederek Türkleri ilişkilerin merkezinde konumlandırmıştır. Ayrıca Erdoğan soydaşların “*sadık vatandaş*” olduklarını kanıtladığını söylemiş ve devamında bulunulan ülkenin yaşamına entegre olmuş ancak kendi kimliğiyle ayakta duran asimile olmamış bir Türk toplumu görmek istedikleri anlamına gelen cümleler sarf etmiştir. Öte yandan, Erdoğan eğitim konusunda Ankara’nın pek çok destek sağladığını da sözlerine yansıtmıştır. Her ne kadar “*soydaşların Türk milletinin Makedonya’daki devamı*” olduğu şeklinde manipüle edilebilecek ve farklı noktalarda eleştiriler yöneltilebilecek bir ifade kullanılmışsa da konuşmanın bağlamı içerisinde ve bu ifadeyi takip eden cümlelerde ülkedeki diğer grupları da kucaklayan mesajlar verilmiştir. Erdoğan’ın Makedonya Türklerine yönelik bu ifadesi Sosyal İnşacı yaklaşımda doğrudan karşılığını bulmaktadır. Türkiye’nin kimlik tanımı nedeniyle Makedonya’da yaşayan soydaşlara kayıtsız kalamayacağını somut bir şekilde gösteren bu söylem, yapılan yatırımlarla eylemsel bir boyut kazanmıştır. Bu konuşmada Erdoğan’ın soydaşlara kardeşlik, birlik ve dayanışma içinde hareket etmelerinin somut kazanımları beraberinde getireceğine yönelik vurgusu bulunmaktadır. Esasen Başbakan Erdoğan bu ifadesini söylemden eyleme de dökmüş ve Makedonya temasları kapsamında sadece TDP yetkililerinin yanı sıra Gostivar’da TMBH lideri Erdoğan Saraç’ı da kabul etmiştir. Erdoğan Saraç’la bir görüşme gerçekleştirirken TMBH’nin çalışmaları hakkında bilgi alarak Makedonya Türklerinin sorunlarını dinlemiştir.⁹⁰²

⁹⁰¹ “Erdoğan Makedonyalılarına Seslendi”, *İhlas Haber Ajansı*, 30 Eylül 2011; “Makedonya’da Erdoğan Coşkusu”, *Sabah*, 30 Eylül 2011, <http://www.sabah.com.tr/gundem/2011/09/30/erdoganin-makedonya-mitingi>, (04.08.2014).

⁹⁰² “Başbakan Erdoğan: Üsküp ve İstanbul, Tarih ve Medeniyet Kokuyor”, *Yeni Balkan*, 5 Ekim 2011. Bkz. “Makedonya’da Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Rüzgârı Esti”, 9 Ekim 2011, <http://www.makturk.com/wp/2011/10/makedonyada-basbakan-recep-tayyip-erdogan-ruzgari-esti/>, (04.08.2014).

Erdoğan'ın konuşması Makedonya Türkleri ekseninde olsa da ülkedeki diğer etnik gruplara da hitap eden söylemlerin kullanıldığı görülmektedir. Örneğin Erdoğan'ın Makedonya temaslarının ilk gününde Üsküp'teki Mustafa Paşa Camii'nde Müslümanlara seslenen Erdoğan, İslam'da ayrımcılık değil, birlik ve beraberliğin bulunduğunu belirtmiştir.⁹⁰³ Öte yandan Gostivar'daki konuşmada ise Arnavutlara yönelik “*kardeşlerimiz*” ifadesi dikkat çekerken, bu grubun da Türkiye'ye yakın tutulmak istendiği görülmektedir. Dolayısıyla 2000'li yılların başlarına göre 10 yıllık bir süre zarfında Makedonya Arnavutlarına yönelik bir söylem farklılığı oluşmuştur. Zira Türkiye sadece Türk bölgelerine değil, aynı zamanda Arnavutların da yararlanabileceği projelere imza atmıştır. Bu yakınlaşmayla beraber Üsküp yönetiminin tepkisini çekmemek için bir dengenin takip edildiği anlaşılmaktadır. Öte yandan, Mayıs 2012'de Türk Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun davetlisi olarak Türkiye'ye ziyarette bulunan Makedonya Dışişleri Bakanı Nikola Poposki, Çankaya'da Abdullah Gül tarafından da kabul edilirken “*kendisine Makedonya Türk toplumunun iki ülke arasında müstesna bir köprü gördüğü*”⁹⁰⁴ belirtilmiştir.

21 Aralık 2012 tarihinde Makedonya'da Türkçe Dil bayramına katılan Dışişleri Bakanı Davutoğlu Türkiye'nin Makedonya Türklerine yönelik politikasını söylemlerine somut olarak yansıtarken, anavatan-soydaş ilişkisini ‘sahiplenme’ paydasında tarihsel, demografik, kültürel ve coğrafi unsurları kullanarak aktarmıştır: “*Bugün için birçok kehanette bulunuldu. Denildi ki, bugün dünyanın son günü. Biz de dedik ki, kıyameti ancak Allah bilir ama eğer O'nun takdiriyle o gün dünyanın ve insanlığın son günü olacaksa onu sıla-i rahimle soydaşlarımızla Üsküp'te geçirelim dedik. Bugün bir Kıyamet Günü değil, bugün bizim bayramımız, Makedonya'daki soydaşlarımızın bayramı. Şeb-i Arus'u biliyorsunuz ki vuslat günüdür. Hazreti Mevlana'nın Rabbine vuslatının günüdür. İşte bugün de bizim, tarihimizle vuslatımızın günü, Üsküp'le vuslatımızın günü, soydaşlarımızla vuslatımızın günüdür.*”

⁹⁰³ “Başbakan Erdoğan TİKA Tarafından Restorasyonu Tamamlanan Mustafa Paşa Camii'nden Dünyaya Seslendi”, *Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi*, <http://www.tika.gov.tr/haber/basbakan-erdogan-tika-terafindan-restorasyonu-tamamlanan-mustafa-pasa-camiinden-dunyaya-seslendi/53>, (04.08.2014).

⁹⁰⁴ “Cumhurbaşkanı Gül, Makedonya Dışişleri Bakanı Poposki'yi Kabul Etti”, *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi*, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/82983/cumhurbaskani-gul-makedonya-disisleri-bakani-poposkiyi-kabul-etti.html>, (05.08.2014).

*Allah bir daha bizi ayırmasın. Şunu da söyleyeyim, kıyamet Allah'ın takdiridir. Ama bilin ki, kıyamete kadar sizinle beraberiz, Makedonya'nın yanındayız ve soydaşlarımızın kalbinin ta içindeyiz..... Bu Bayram Makedonya'nın yanı sıra, Makedonya ötesindeki Türklerin, Balkan Türklerinin ve Rumeli Türklerinin de Bayramıdır. Onlar bu bayramı hak ediyor çünkü onların bu topraklarından işgaller geçti, birçok baskılar gördüler ve birçok zulümle karşılaştılar ama ne dillerini, ne dinlerini, ne kültür ne de örflerini terk ettiler. Böyle bir millete, böyle bir topluma ancak ve ancak selam durulur. Size ve sizi yetiştiren ecdadınıza, babalarınıza, annelerinize selam olsun.*⁹⁰⁵ Söz konusu konuşmanın Türkçe Dil Bayramı etkinliğine katılan Makedonya Cumhurbaşkanı, Başbakanı ve Dışişleri Bakanı'nın karşısında yapıldığı dikkate alındığında, Türkiye'nin Makedonya Türkleri algısı ve bunun Üsküp tarafından onaylandığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Sosyal İnşacı yaklaşımın özel tarihsel süreçlerden geçerek şekillenen kimlik kavramı çerçevesinde Türkiye'nin Makedonya Türkleri politikası somutlaşmaktadır. Bu politikada kullanılan söylemler 10 Ağustos 2014 tarihine kadar Ak Parti hükümetleri tarafından sürdürülmüştür. Bu bağlamda, Ak Parti hükümetlerinin Makedonya Türkleri boyutunda kullandığı söylemlerde daha baskın ve cesur bir tablo çizdiği belirtilebilir.

3.4. Türkiye'nin Kosova Türkleri Politikası (1991-2014)

Yugoslavya'nın dağılması sürecinde Kosova'nın geleceği ile Kosova'daki Türk azınlığın durumu Türk dış politikasında 1990'lı ve 2000'li yıllarda önemli bir konu başlığı olmuştur. Kosova ölçeğinde yaşanan gelişmeler Türkiye'nin inisiyatif almasını kaçınılmaz kılarken, Kosova Türklerinin statüsü, azınlık hakları ve geleceği konusu da Ankara'nın meseleye yaklaşımının ana çerçevesini çizmiştir. Bu kısımda, 1991-2014 yılları arası dönemde Türkiye'nin Kosova Türklerine yönelik yaklaşımı söylem analizi metoduyla ele alınmıştır.

3.4.1. Koalisyon Hükümetleri Döneminde Türkiye'nin Kosova Türkleri Politikası (1991-2002)

Kosova'da güncel anlamda sonuç yaratan gelişmelerin başlangıç noktası Mart 1989'da Sırbistan Anayasası'nda yapılan düzenlemeler uyarınca Kosova'nın

⁹⁰⁵ “21 Aralık Türkçe Bayramı Coşkuyla Kutlandı”, *Zaman Makedonya*, 27 Aralık 2012.

otonom statüsünün kaldırılarak Belgrad'a entegre hale getirilmesi olmuştur.⁹⁰⁶ Sırp yönetimine rağmen 1990'da Kaçanik'te toplanıp bağımsızlık ilan eden Arnavutlar, Eylül 1991'de referandumlarını gerçekleştirerek bağımsızlıklarının tanınmasını beklemiştir. Bu dönemde Kosovalı Arnavutlar ılımlı ve barışçıl bir lider olarak İbrahim Rugova liderliğinde örgütlenirken, Belgrad'a karşı pasif bir direnişe geçmişlerdir. Söz konusu pasif direniş kapsamında Kosova devlet içinde devlet haline gelerek parlamento, finans, eğitim, sağlık vb. alanlarda kendi kurumlarını oluşturmuştur.⁹⁰⁷ 1992 yılında Yugoslavya'da başlayan dağılma süreci esnasında pasif direnişlerini sürdüren Priştine, Bosna meselesinin çözümüne kadar bu tutumunu devam ettirmiştir. Esasen bu dönemde Kosovalı Arnavutların beklentisi Bosna Hersek'teki durumunun karara bağlanacağı Dayton sürecinde Kosova meselesinin de ele alınması olmuştur. Ancak söz konusu beklenti gerçekleşmemiş ve Dayton Barış görüşmelerinde Kosova meselesi acil olarak ele alınacak bir konu başlığı olarak değerlendirilmemiştir. Arnavutların barışçıl politikasında ilerleme kaydedilemezken, Rugova bir bakıma kendi başarısının kurbanı olmuştur.⁹⁰⁸

1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren mücadelede metodolojik değişikliğe gidilmesi fikri Kosovalı Arnavutlar arasında ciddi olarak sorgulanmaya başlamıştır. Arnavut siyaseti Kosova konusunun uluslararası platformlara taşınarak kamuoyu oluşturulması yönünde yönetime baskıda bulunurlarken, Rugova bu konuda somut bir adım atmamıştır.⁹⁰⁹ Kosovalı Arnavutların milliyetçi siyasi partilerinden LPK (Kosova Halk Hareketi), yurtdışındaki Arnavut diasporasının desteğinden yararlanmak için kampanyalar düzenlemeye başlamakla birlikte, bu kampanyadan elde edilen finansal destekle Kosova Kurtuluş Ordusu'na (UÇK)⁹¹⁰

⁹⁰⁶ Bülent Sarper Ağır, "Transformation of K-Albanians' Struggle from Parallelism to Armed Conflict: Why is Violence Necessary", *The Turkish Yearbook of International Relations*, Vol.43 (2012), s. 69.

⁹⁰⁷ Enika Abazi, "The Role of International Community in Conflict Situation. Which Way Forwards? The Case of Kosovo/a Conflict", *Balkanologie*, Vol.VIII, No.1, 2004, s. 18.

⁹⁰⁸ Richard Caplan, "International Diplomacy and the Crisis in Kosovo", *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, Vol.74, No.4, October 1998, s. 751.

⁹⁰⁹ Tim Judah, "The Kosovo Liberation Army", *Perceptions*, September-November 2000, s. 67-68.

⁹¹⁰ Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK) kurucuları LPK'nin içerisinde faaliyet gösteren kişilerden oluşmaktadır. Dolayısıyla UÇK ile LPK arasında ideolojik açıdan yakın bir bağ bulunmaktadır. Bkz. Armend R. Bekaj, "The KLA and the Kosovo War: From Intra-State Conflict to Independent Country", *Berghof Transition Series*, No:8, 2010, http://www.berghof-conflictresearch.org/documents/publications/transitions8_kosovo.pdf, s. 12. (03.10.2014). Hâlihazırda Kosova Başbakanlığı görevinde bulunan Haşim Taçi, LPK'daki görevinin yanı sıra

silah temin edilmiştir.⁹¹¹ Dolayısıyla diplomatik anlamda Kosova konusunun uluslararası toplumca dikkate alınmamasına istinaden pasif direnişten silahlı mücadeleye doğru bir geçiş süreci başlamıştır.

3.4.1.1. 1990'lı Yıllarda Türkiye'nin Kosova Türkleri Politikası

1990'lı yıllarda Türkiye'nin Kosova Türkleri politikasında dönemin konjonktürünün etkili olduğu görülmüştür. 1990'lı yılların başında Yugoslavya'nın dağılmasına ilişkin ilk sinyaller alındığında, Ankara'nın tutumu Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünün korunması ve sorunların diyalog yoluyla çözülmesi şeklinde olmuştur. Bu anlamda, Ankara söz konusu tutumunu Şubat 1992'ye kadar sürdürürken, özellikle Bosna'da Müslümanlara yönelik katliamların başlamasının ardından çok uluslu bir askeri güçle müdahalede bulunulmasını önermiştir. Ankara'nın Yugoslavya'dan ayrılan cumhuriyetleri tanıma noktasında kısa süreli bir çekinceye kalmasının ardından bu devletleri tanımalarının altyapısı hazır olsa da henüz kriz alanı haline gelmemiş olan Kosova konusunda aynı hassasiyeti göstermemiştir. Bu durumun Kosova'nın statü sorunuyla yakından ilgisi bulunmaktadır. Zira Yugoslavya'dan ayrılan cumhuriyetler federal yapıyı oluştururken, Kosova ise özerk statüye sahip olmuştur. Yasal açıdan cumhuriyetlerin Yugoslavya'dan ayrılma hakları bulunmasına karşın özerk durumu nedeniyle Kosova'nın böyle bir hakkı olmamıştır.⁹¹² Dolayısıyla Ankara 1990'lı yılların hemen başında Priştine'nin uzlaşma olmaksızın tek taraflı bağımsızlık ilanına sıcak bakmamıştır. Şubat 1992'de Türkiye'ye gelen Kosova Başbakanı Buyar Bukoşi basına yaptığı açıklamada Ankara'nın Kosova'nın bağımsızlığını tanımalarını beklediklerini dile getirirse de⁹¹³ Türk Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan açıklamada Kosova'nın Sırbistan'a bağlı olduğu belirtilerek tanınmanın mümkün olamayacağı vurgulanmıştır.⁹¹⁴

Öte yandan Türkiye'nin Kosova'nın 1991 yılındaki bağımsızlık ilanına soğuk bakmasının hukuki çerçevesinin dışındaki bir diğer husus ise Türk azınlık

UÇK'nın liderliğini de yapmıştır. UÇK'nın ne zaman kurulduğuyla ilgili net bir yer almamakla birlikte daha ziyade 1993 yılı ön plana çıkmaktadır.

⁹¹¹ Tim Judah, *a.g.m.*, s. 68.

⁹¹² Birgül Demirtaş Coşkun, *a.g.m.*, s. 59.

⁹¹³ *Ayın Tarihi*, 27 Şubat 1992.

⁹¹⁴ İsmail Soysal - Şule Kut, *Dağılan Yugoslavya ve Bosna-Hersek Sorunu: Olaylar-Belgeler 1990-1996*, OBİV Yayınları, İstanbul, 1997, s. 15.

konusu olmuştur. 1989 yılında Sırbistan Anayasası'nda yapılan düzenlemelerin ardından Kosova'nın Belgrad'a bağlanması Kosovalı Arnavutların tepkisine yol açsa da Kosova Türkleri Arnavut-Sırp çekişmesinde taraf olmaktan kaçınmıştır. Diğer bir deyişle Türkler bu dönemde azınlık haklarını sürdürmekten yana bir tutum için içerisinde olmuştur. Örneğin, 1989 sonrasında ve bilhassa 1991 yılında Kosovalı Arnavutlar Sırp idareye tepki olarak işlerinden istifa ederken, Türkler ise işlerini korumuşlardır. Sırp'lar 1990 yılında Priştine Radyo Televizyonu'ndan Arnavutça yayınları kaldırmış ancak Türkçe yayının sürmesine izin vermişlerdir.⁹¹⁵ Kosova'da Arnavutlar kendi paralel yapılarını oluşturmasına karşın bu dönemde Türk azınlık Belgrad'a milletvekili göndermiştir.

Türkiye'nin Yugoslavya dağılması sürecinin başlangıcında süreci ülkenin toprak bütünlüğü kapsamında değerlendirmesi ve taraflara diyalog çağrısı yapması Belgrad yönetimi tarafından takdirle karşılanmıştır. Öyle ki Sırp lider Slobodan Miloseviç Ankara'ya Ocak 1992'de gerçekleştirdiği ziyarette Cumhurbaşkanı Turgut Özal ile görüşerek Yugoslavya'ya ilişkin Türkiye'nin izlediği politikadan duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.⁹¹⁶ Miloseviç ziyaretinde Türkiye ile Sırbistan arasındaki ilişkilerin mükemmel seviyede olduğu belirtirken, genel Yugoslavya gündemi içerisinde Kosova Türkleri konu başlıklarından biri olmamıştır.⁹¹⁷ Ankara'nın 1989-1992 yılları arası dönemde izlemiş olduğu bu politikanın somut çıktılarını eylem olarak Kosova Türkleri üzerinde kendisini göstermiştir. Örneğin, Aralık 1991'de Türkiye'den Kosova'ya azınlığın Türkçe eğitimi için sansüre uğramadan 10.000 kitap gönderilmiş⁹¹⁸ ve bu kitaplar Kosova'daki Türk partisi olan TDB eliyle dağıtılmıştır.⁹¹⁹ Türkiye ders kitabı noktasında geçmişten beri sürdürüldüğü materyal desteğinin yanı sıra 27 Kosovalı Türk öğretmen TDB'nin girişimiyle Türkiye'de kurs görmeye gönderilmiştir.⁹²⁰ Ayrıca TV yayınlarında Türkçe haberlerin süresi genişletilirken, Priştine radyosunda eskiden 30 dakika

⁹¹⁵ Şule Kut, *a.g.e.*, s. 233.

⁹¹⁶ "Ankara'nın Politikasına Övgü", *Milliyet*, 24 Ocak 1992.

⁹¹⁷ Bkz. Gös. Yer.

⁹¹⁸ Recep Çelik, *20. Yüzyılda Balkan Türklerinin Siyasal ve Toplumsal Örgütlenmeleri*, (Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), Trabzon 2006, s.140.

⁹¹⁹ "Türk Kültür Merkezi", *Milliyet*, 6 Mart.1992.

⁹²⁰ Baskın Oran, *a.g.m.*, s. 145.

yapılan Türkçe yayınlar günde 7 saate çıkarılmıştır.⁹²¹ Görüldüğü üzere, Belgrad yönetimi Kosova'daki Arnavutlara karşı Türkleri kullanmak ve genel anlamda Ankara'nın desteğini almak için Kosova Türklerinin kültürel haklarında iyileştirmelere gitmiştir.

Türkiye'nin Miloseviç'in ziyaretinin ardından bir ay sonra Yugoslavya'dan bağımsızlığını ilan ederek ayrılan dört cumhuriyeti tanınması Belgrad nezdinde şüphe uyandırmıştır. Ancak Ankara'nın bu tutumu kısa vadede Kosova Türkleri üzerinde herhangi bir sonuç doğurmamıştır. Örneğin Mayıs 1992'de Kosova'da Arnavutların bağımsızlık ilanının ardından yapılan genel seçimlerde Türk azınlık, işbaşına gelecek Arnavut tabanlı yönetimin Türklere karşı benimseyeceği politikaya güven duymadıklarını belirterek sandığa gitmemiştir.⁹²² Bu bağlamda Türk azınlığın Ankara'yla paralel bir politika güttüğü ve Kosova'nın bağımsızlık ilanını tanımadığı açıkça görülmektedir. Dolayısıyla Türklerin sandık başına gitmemesi yerel ölçekte yaşanan sorunlar kadar Ankara'nın direktifiyle olduğu sonucuna ulaşılabilir. Belirtildiği üzere, Türkiye Kosova'nın Yugoslavya'daki statüsünden kaynaklanan gerekçelerle bu dönemdeki bağımsızlık ilanını tanımama eğiliminde olmuş ve Sırbistan'ın içişleri kapsamında değerlendirmiştir.

Kosova Türklerinin sandık başına gitmemesi Sırbistan tarafından olumlu karşılanmakla birlikte, Arnavutlar cephesinde ise tepkiye yol açmıştır. Ayrıca azınlık temsilcilerinin açıklamasından Arnavutlara olan güvensizlik dikkat çekmektedir. Zira Arnavutların Türkler üzerindeki baskılarını artırması azınlık tarafından asimilasyon girişimi olarak algılanmıştır. Nüfus sayımı ve eğitim alanında Arnavutların uygulamalarından memnun olmayan Kosova Türkleri, LDK'nin Kosova bağımsızlığı için Türklerden imza toplama girişimine Ankara'nın izin vermemesini istemişler ve Rugova'nın Ankara'ya davet edilmesinden rahatsız olmuşlardır.⁹²³ Bu durum Kosova Türklerinin Sırp ve Arnavutların arasında sıkıştığını göstermektedir. Türkiye ise bu dönemde Belgrad ile Yugoslavya konusunda görüş ayrılığına düşerken, Kosova özelinde Türk azınlık konusunun sorun konusu oluşturulmasına gayret etmiştir. Bu

⁹²¹ Gös. Yer.

⁹²² "Türkler Oy Vermedi", *Milliyet*, 26 Mayıs 1992.

⁹²³ Baskın Oran, *a.g.m.*, s.144.

dönemde Ankara Kosova Türklerinin Sırp'ların sağladığı haklarını sürdürmesinden yana olmuştur.

Öte yandan, Kosova'daki Arnavutlar bağımsızlık ilanı konusunda Ankara'nın desteğini alamadıkları için hayal kırıklığı yaşamıştır. 1990'lı yıllardaki gelişmeler bağlamında en çok yardımı Türkiye'den beklediklerini açıklayan UÇK yetkilileri, Ankara'nın meseleyi Yugoslavya'nın toprak bütünlüğü içinde ele almasından dolayı bu beklentilerinin karşılanmadığını belirtmişlerdir.⁹²⁴ Türkiye'nin Kosova'nın bağımsızlığı halinde Arnavutların Türkleri ezeceği noktasında temel kaygısı olduğunu söyleyen UÇK yetkilileri, bunun yanlış olduğunu ve Arnavutlarla Türklerin her zaman barış içinde yaşadıklarını ileri sürmüşlerdir.⁹²⁵ UÇK'lılar tarafından 1999'da yapılan bu açıklama geçmişe yönelik bir değerlendirme olmakla birlikte, Ankara'nın Türk azınlık konusunda Arnavutlara güven duymadığını ortaya çıkarmaktadır.

Özetlemek gerekirse, 1990'lı yılların ilk yarısında Kosova Türkleri Türk karar alıcılar bağlamında söylem olarak çok fazla gündeme getirilmezken, daha çok eylem boyutu ön planda olmuştur. Kosova'nın kendine özgü durumuyla Ankara-Belgrad arasındaki ilişkilerin daha çok Yugoslavya'nın dağılması sürecinde Bosna'da yaşanan gelişmeler noktasında düğümlendiğinden Kosova Türkleri konusu ikili ilişkilerde ana gündem maddesi olmamıştır. Bu durumun oluşmasında Kosova'daki Türk azınlık üzerinde Bosna'daki Müslümanların maruz kaldığı fiili şiddet uygulamasının yaşanmamasının etkisi olduğu söylenebilir. Diğer taraftan, Kosova'nın Yugoslavya içerisindeki konumu nedeniyle Türkiye, 1998 yılına kadar Kosova'daki ayrılıkçı hareketlere sıcak bakmamıştır. Ankara'nın 1989-1998 yılları arasındaki bu tutumu Kosova Türklerine olumlu yansısı da 1998 yılının başlarından itibaren politika değişikliğine gitmiştir. Sırp'ların Bosna'daki saldırgan tutumunu da göz önünde bulunduran Ankara, Kosova'daki meseleyi insani açıdan ele almaya başlamıştır. Kosova'daki statükonun değişeceğine yönelik emarelerin ortaya çıkması da Türkiye'yi Arnavut tezlerine daha yakın hale getirmiştir.

⁹²⁴ "Kosova'da 'Afganlaşma' Tehlikesi", *Zaman*, 21 Mayıs 1999, <http://arsiv.zaman.com.tr//1999/05/21/dunya/all.html>, (04.10.2014).

⁹²⁵ Gös. Yer.

3.4.1.2. 1999 NATO Müdahalesi Sürecinde ve Sonrasında Türkiye'nin Kosova Türkleri Politikası (1998-2002)

Şubat 1998'den itibaren UÇK ile Yugoslavya silahlı güçleri arasında başlayan silahlı çatışmalar bölgesel gündemde Yugoslavya meselelerinin yeniden ön plana çıkmasına neden olurken uluslararası kamuoyunun dikkati de Kosova üzerine yoğunlaşmıştır. Türkiye gelişmeleri yakından takip etmekle birlikte, bölgede bulunan soydaşları nedeniyle ayrı bir hassasiyet içinde olmuştur. Çatışmalar başlamasından kısa bir süre sonra 7 Mart 1998'de Yugoslavya'ya giden Dışişleri Bakanı İsmail Cem, Miloseviç'e Kosova'da akan kanın durdurulması çağrısında bulunmasının yanı sıra Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in bu doğrultudaki mektubunu da Miloseviç'e iletmiştir.⁹²⁶ Miloseviç ise konuyu içişleri kapsamında değerlendirdiklerini belirterek katı bir duruş sergilemiştir.⁹²⁷ Dolayısıyla Ankara'nın diyalog çağrısı Belgrad tarafından benimsenmemiştir.

İsmail Cem'in Belgrad ziyaretinde Türk azınlık vurgusu basına yansımamakla birlikte, Kosova kriziyle ilgili Mart ayı içerisinde gerek Bakanlar Kurulu'nda gerek TBMM gündeminde yapılan tartışmalarda Kosova Türklerine ilişkin açıklamalar dikkat çekmektedir. 16 Mart 1998'de toplanan Bakanlar Kurulu gündeminde Kosova'yla ilgili Türkiye'nin görüşleri somutlaştırılırken krizin çözümüne ilişkin öneri paketi açıklanmıştır.⁹²⁸

1- *Yugoslavya Federal Cumhuriyeti makamları ile Kosova halkı temsilcileri arasında kapsamlı bir diyalog başlamalıdır.*

2- *Diyalogda iki tarafında anlaşacağı bir devletin veya kuruluşun çözümü kolaylaştırıcı bir işlev üstlenmesine olanak sağlanmalıdır.*

3- *Kosova'ya özerklik döneminde bütün etnik grupları kapsayan tüm haklarının geri verilmesi için diyalog hemen başlatılmalı ve bu diyalog özerklik dışında başka seçeneklerin de görüşülmesine açık olmalıdır.*

⁹²⁶ "Kosova'daki Kanı Durdurun", *Hürriyet*, 9 Mart 1998.

⁹²⁷ Gös. Yer. Ayrıca bkz. "Miloseviç Bildiğini Okuyor", *Sabah*, 9 Mart 1998, <http://arsiv.sabah.com.tr/1998/03/09/d02.html>, (04.10.2014).

⁹²⁸ "Hükümet'ten Kosova Bildirisi", *Sabah*, 17 Mart 1998, <http://arsiv.sabah.com.tr/1998/03/17/rix.html>, (04.10.2014).

4- *Kosova sorununa bulunabilecek kesin çözüm, Arnavut çoğunlukla birlikte Türkler dâhil Kosova'daki etnik azınlık gruplarının da haklarını güvence altına alınmasıdır.*

5- *Kosova'da çatışma veya yıldırma olasılıklarına karşı uluslararası toplumun da katkısıyla etkili önlemler alınmalıdır.*

6- *Uluslararası toplum, Kosova halkının ve yerinden edilmiş kişilerin ivedi ekonomik ve temel gereksinimlerini karşılamaya katkıda bulunmalıdır.*

Bildiri metninden anlaşılacağı üzere, Türkiye tarafların diyalog içinde olmalarının yanı sıra özerklik dışındaki başka alternatiflere de vurgu yapılmakta ve uluslararası topluma Kosova'da yaşanması kuvvetle muhtemel olaylara ilişkin çağrıda bulunmaktadır. Ayrıca, 4. madde doğrudan Kosova Türklerini ilga etmesi nedeniyle ayrı bir önem taşımaktadır. Ankara, sadece Arnavutların değil, Kosova Türkleriyle birlikte ülkede yaşayan diğer grupların da haklarının güvence altına alınmasını istemektedir. Diğer bir deyişle Türkiye soydaşlarının haklarının garanti altına alınmasını talep ederken buna diğer grupları da dâhil etmektedir. Söz konusu hakların kapsamı ise 2. maddede belirtildiği üzere özerklik döneminde sahip olunanlar olduğu anlaşılmaktadır.

Bakanlar Kurulu bildirisini yayınlanmadan önce 10 Mart'ta Kosova meselesi TBMM gündemine gelirken, konuyla ilgili açıklamalarda bulunan Dışişleri Bakanı İsmail Cem Türkiye'nin önceki hükümetlerinin de Kosova'yla ilgilendiğini dile getirerek sistematik bir şekilde devlet olarak meseleyi takip ettikleri mesajını vermiştir. Türkiye'nin Belgrad Büyükelçiliği yetkililerinin sık sık Kosova'ya gittiğine değinen Cem şunları söylemiştir:⁹²⁹ *“Bizim Belgrad Büyükelçiliğimiz, sadece Kosova'daki Arnavutlarla değil... Biz, ayırıcı bakmıyoruz; ama, Kosova'da yaşayan, istatistiklerde 13-14 gibi gözükse dahi sayıları 40 bini bulan, fevkalade kaliteli, eğitim düzeyi fevkalade yüksek bir Türk topluluğu var. Bizim, onlarla sürekli ilişkimiz var. Bizim büyükelçiliğimizden arkadaşlarımız sürekli Kosova'ya gidiyor, görüşüyor. Bizim büyükelçiliğimizin Sayın Rugova ile de teması var, onunla da*

⁹²⁹ Söz konusu Meclis tutanağı için bkz. “Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı 20. Dönem 3. Yasama Yılı 64. Birleşim, 10.3.1998 Salı”, *TBMM Resmi İnternet Sitesi*, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem20/yil3/bas/b064m.htm>, (05.10.2014).

görüŖülüyor. Yani, biz, orada, elbette, Kosova meselesini ayrıntılarıyla izlemekteyiz...

...Bir defa, bu tırmanıŖ, bu terör, bu baskı, mutlaka bitmelidir. Bu konuların içinde ve son meselenin de özünde bir yerde olan Ŗu eğitim olayı, eğitim konusundaki anlaşmazlık, mutlaka çözülmelidir. Daha sonra, mevcut hudutların saygınlığı içinde, bölücülüğü kabul etmeyen, ayrılıkçılığı kabul etmeyen, ama, Kosova'da yaşayan bütün insanların -Arnavut kökenlilerin, Sırp kökenlilerin, Türk kökenlilerin- hakkını gözeten, ölçülü, gerçekçi, daha özel haklar, o bölgeye, Kosova'ya verilmelidir. Yani, bizim hepimizin düşüncesi bu çerçevede gelişmiştir...

...Türkiye olarak, bu kıvılcımın parlamaması, patlamaması için elimizden geleni yapmaktayız, yapacağız. Bizim için, elbette olay, bir politika meselesidir; fakat, bu olay, bizim açımızdan, Türkiye açısından, insan meselesidir. Kosova, bizim yüreğimizin bir parçasıdır; Kosova'daki insanlar, moral olarak, ahlakî olarak, bize tarihimizin yadigârıdır..."

İsmail Cem söz konusu açıklamasında Kosova Türkleriyle yakından ilgilenildiğini belirtirken nicelik ve nitelik açısından Türk azınlığı tanımlamıştır. Dolayısıyla resmi rakamların dışında bir nüfus tespit dikkat çekmektedir. Sadece Türk azınlığa yönelik değil, Kosova geneline hitap eden bir politika izlendiğini belirtmekle birlikte, Ankara tarafından tarihsel ve demografik bağların varlığı gerekçeleriyle meseleye kayıtsız kalınamayacağı ifade edilmektedir. Ayrıca konu insani bir çerçevede ele alınarak Sırbistan'ın toprak bütünlüğüne saygı temelinde Kosova'da yaşayan Arnavutlar, Sırp ve Türkler de dâhil olmak üzere bütün gruplara haklarının verilmesi istenmektedir.

Kosova'daki çatışmalar başlamadan önce Arnavutlara karşı ılımlı bir politika izleyerek Belgrad'ın görüşlerine yakın duran Türkiye'nin 1998 yılıyla birlikte Kosova politikasında söylem değişikliğine gittiği görülmektedir. Kosova'nın bağımsızlık taleplerine destek vermekten kaçınan Ankara, Yugoslavya'nın toprak bütünlüğü içerisinde kapsamlı bir özerklik formülü üzerinde durmuştur. Ancak Sırbistan'ın sertlik yanlısı tutumunu sürdürmesi Türkiye'yi meseleye insani açıdan yaklaşmaya zorlarken Kosovalı Arnavutların yanı sıra Türklerin ve diğer azınlıkların

haklarını garanti altına alacak şekilde uluslararası bir zemin yaratma gayretinde olmuştur.⁹³⁰

Türkiye'nin söz konusu görüşleri 25 Mart 1998'de Kosova Temas Grubu'nun⁹³¹ Bonn'daki toplantısında Dışişleri Bakanı Cem tarafından açıklanmış ve Kosova'daki gelişmelerin yayılması ve bölgeselleşmesi tehlikesine karşı Balkan Barış Gücü'nün oluşturulmasını önermiştir.⁹³² Öte yandan, İsmail Cem Bonn'daki toplantıda Kosova'da Arnavutların yanı sıra Türklerin de bulunduğunu ileri sürerek “... Kosova'da bazı görüşmeler yapılacaksa, Kosova ve Yugoslavya arasında bu görüşmelerde Türk topluluğunun da temsil edilmesi” gerektiğini vurgulamıştır.⁹³³ Farklı bir ifadeyle Türkiye Kosova ölçeğinde soydaşlarını ilerideki olası müzakereler kapsamında bir aktör olarak masada görmek istemektedir.

Türkiye Kosova'nın geleceğinde Türk azınlığın söz sahibi aktörlerden biri olmasını istemekle birlikte, çatışmaların devam ettiği dönemde Türk azınlığın güncel durumunu da yakından takip etmiştir. Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in Eylül 1998'de Sabah Gazetesi'nde yayınlanan dış politikaya ilişkin yazı dizisinde Kosova Türklerine ilişkin şu ifadeler kullanılmıştır: “Kosova'daki Türk toplumunun güvenliğiyle ve konumuyla, Bakanlığımız sürekli ilgilenmekte ve temasını sürdürmektedir. Kosovalı Türkler'in çatışmalardan mümkün olduğunca az etkilenmesi ve olabilecek yeni bir siyasi şekillenmede adil bir yer alması hassasiyetimiz. İlgili taraflara duyurulmuş ve takip edilmiştir.”⁹³⁴

Kosova'daki çatışmaların derinleşmesi ve Sırp tarafının uzlaşmaz tutumuna karşın Türkiye daha somut önerilerde bulunurken, krizin bir an önce bitirilmesinden yana olmuştur. Zira bu dönemde Türk hükümeti üzerinde kamuoyu baskısı da kendini göstermiştir. Bu bağlamda sadece Kosova'daki soydaşlar nedeniyle konu gündeme gelmemiş, aynı zamanda geçmişte Türkiye'ye göç etmiş olan Arnavutlar da akrabalık bağları nedeniyle konuyla yakından ilgilenmişlerdir. Öte yandan

⁹³⁰ Fuat Aksu, “Kosova Krizinde Türkiye'nin Dış Politikası”, *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:III, Sayı:1, s. 64.

⁹³¹ ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya ve Rusya'dan oluşmaktadır.

⁹³² “Temas Grubu'na Balkan Gücü Teklifi”, *Zaman*, 27 Mart 1998, http://www.zaman.com.tr/dunya_temas-grubuna-balkan-gucu-teklifi_513736.html, (05.10.2014).

⁹³³ Bkz. Fuat Aksu, *a.g.m.*, s. 64.

⁹³⁴ İsmail Cem, “Son Bir Yıldan, Önümüzdeki Yüzyıla”, *Sabah*, 1 Eylül 1998.

Türkiye’deki muhalefet partileri hükümeti fazla temkinli davranmakla suçlamışlar, Arnavutların yeterince desteklenmemesini ve sürekli Yugoslavya’nın toprak bütünlüğünün savunulmasını eleştirmişlerdir.⁹³⁵ Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Temmuz 1998’de yaptığı açıklamada Türkiye’nin sorunun çözümü noktasında kurulması muhtemel uluslararası barış gücü de dâhil olmak üzere alınacak her türlü önleme hazır olduğunu belirtmiştir.⁹³⁶ Ankara Kosova’da diplomatik girişimlerin sonuç vermemesi halinde askeri önlemlerin de masaya getirileceğini öngörerek TBMM’den konuyla ilgili yetki almıştır. 8 Ekim 1998’de dönemin hükümeti tarafından TBMM gündemine getirilen “*Kosova Kriziyle İlgili Olarak Oluşturulabilecek Çokuluslu Müşterek Güç’e Katılmak üzere Türk Silahlı Kuvvetlerinin Yurtdışına Gönderilmesine İzin Verilmesine İlişkin Başbakanlık Tezkeresi*” oybirliğiyle kabul edilmiştir.⁹³⁷

Hükümete TBMM tarafından Kosova’ya ilişkin verilen tezkere Ankara’nın çok uluslu bir askeri müdahaleyle çatışmaları durdurma amacıyla olduğunu göstermektedir. 23 Mart 1999’da NATO Sırp hedeflere yönelik hava harekâtına başlarken⁹³⁸ Türkiye BM Güvenlik Konseyi kararı olmaksızın yapılan NATO müdahalesine katkıda bulunmuştur.⁹³⁹ Bu bağlamda Türkiye NATO müdahalesi sürecinde bir taraftan uluslararası barış gücünün parçası olarak hareket etmiş, diğer taraftan Kosova’daki Türk azınlığın geleceğiyle yakından ilgilenmiştir.⁹⁴⁰ Zira Kosova’da yeni bir döneme girilirken oluşturulacak dengelerde Türk azınlığın konumu Ankara’nın temel kaygısını oluşturmuştur. Müdahale sonrasında tesis edilen Kosova Gücü’nde (KFOR) Mehmetçik’in fiilen sahada görev alması Türk azınlığa moral ve güvence olmuştur. Öyle ki Temmuz 1999’da yaklaşık 90 yıl sonra yeniden

⁹³⁵ Birgül Demirtaş Coşkun, *a.g.m.*, s. 63-64.

⁹³⁶ *Ayin Tarihi*, 27 Temmuz 1998.

⁹³⁷ Bkz. “Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı 20. Dönem 4. Yasama Yılı 4. Birleşim 8.10.1998 Perşembe”, *TBMM Resmi İnternet Sitesi*, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem20/yil4/bas/b004m.htm>, (06.10.2014).

⁹³⁸ Söz konusu NATO müdahalesi sürecinde yaşanan gelişmeler için bkz. “NATO’s Role in Relation to the Conflict in Kosovo”, *NATO Resmi İnternet Sitesi*, <http://www.nato.int/kosovo/history.htm>, (06.10.2014).

⁹³⁹ Türkiye sadece NATO askeri harekâtına katkıda bulunmakla kalmamış, aynı zamanda savaş nedeniyle ortaya çıkan mülteci sorununa da eğilmiştir. Bu noktada, yaklaşık 18 bin mülteciye Kırklareli’ndeki kamplarda barınma imkânı sağlanmış ve güvenle yurtlarına dönmeleri temin edilmiştir. Fuat Aksu, *a.g.m.*, s.24-25. Ayrıca bkz. “Country Operation Turkey”, *UNHCR Global Report 1999*, <http://www.unhcr.org/3e2d4d681c.pdf>, (06.10.2004).

⁹⁴⁰ Birgül Demirtaş Coşkun, *a.g.m.*, s.66.

Türk ordusunun KFOR kapsamında Kosova'ya ayak basması binlerce Türk tarafından coşkuyla karşılanmıştır.⁹⁴¹ Türk askerinin NATO karargâhına haber vermeden Dragaş'tan Prizren'e inerek Türklerle bir araya gelmesi ve Sultan Murat Kışlası'na konuşlanması doğrudan mesaj niteliği taşımaktadır.⁹⁴²

Diplomatik olarak Türkiye müdahale sonrasında Kosova Türklerinin haklarının korunması meselesine önem vermiştir. 30 Haziran 1999'da BM genel Sekreteri Kofi Annan tarafından düzenlenen Kosova'nın Dostları Grubu toplantısında Türkiye'yi temsil eden Dışişleri Bakanı İsmail Cem Kosova'nın yeniden yapılanması aşamasında Türk azınlığın haklarının korunmasını istemiştir.⁹⁴³ Bununla birlikte, 17 Temmuz 1999'da İsmail Cem Kosova'ya ziyarette bulunmuş ve Priştine ile Prizren'de Türk Eşgüdüm Merkezi'ni açmıştır. Kosova'da müdahale sonrası böylesi bir merkez ilk defa Türkiye tarafından açılırken, Cem Eşgüdüm Merkezi'nde UÇK'nın siyasi lideri Haşim Taçi ile görüşerek Türklere hassas davranılması konusunda uyarıda bulunmuştur.⁹⁴⁴ Cem Kosova temasları kapsamında Türk karargâhını ve Sultan Murat'ın türbesini de ziyaret etmiştir. Ziyaretinde “*İngiliz Komutana da söylediğim gibi, Kosova herkes için önemli, ama bizler için ayrı bir önemi var. Yüzlerce yıl bu toprakların tarihini, kültürünü paylaştığımızı ifade ettim. Kosova barışının bekçisi askerlerimiz tarihi bir görev yapmaktadır*”⁹⁴⁵ ifadelerini kullanan Cem, esasen Türkiye'nin Kosova'ya yönelik algılamasını ve izleyeceği politikayı ortaya koymuştur.

İsmail Cem her ne kadar Kosova'nın Türkler ve Arnavutlarla beraber inşa edileceğini belirtse de NATO müdahalesi sonrasında Kosova Türkleri için gelişmelerin olumlu bir gidişatta olmadığı görülmüştür. 1990'lı yıllarla birlikte gittikçe güçlenen Arnavut milliyetçiliği Sırp karşıtı bir çerçevenin yanı sıra Türkleri ve Kosova'daki diğer tüm grupları ötekileştirme eğilimine girmiştir. Bu bağlamda geçmişten beri var olan Türklere yönelik Arnavut baskıları daha güçlü bir şekilde gündeme gelmiştir.⁹⁴⁶ NATO müdahalesi sonrasında Türk azınlık mensupları işlerini

⁹⁴¹ “Hasrete Son”, *Milliyet*, 5 Temmuz 1999.

⁹⁴² *KDTP Milletvekili Fikrim Damka ile Tarafımızca Yapılan Röportaj*, Edirne, 07.11.2014.

⁹⁴³ *Ayin Tarihi*, 30 Haziran 1999.

⁹⁴⁴ “Cem: Allah Bizi Ayırmasın”, *Milliyet*, 19 Temmuz 1999.

⁹⁴⁵ “Cem, Kosova'da Barışın Bekçisiyiz”, *Hürriyet*, 18 Temmuz 1999.

⁹⁴⁶ Birgül Demirtaş Coşkun, *a.g.m.*, s.67.

kaybetmeye başlarken⁹⁴⁷, somut bir şekilde hak kayıplarına uğramıştır. Arnavutların yanı sıra Türkiye'nin müdahale sürecinde Sırbistan karşıtı bir politika izlemesi ve Belgrad'ı eleştirmesi sonucu Viçitrin'da yaşayan Türklerin evlerinin pek çoğu yakılmıştır.⁹⁴⁸ Bu durum, Kosova Türklerinin Arnavutların ve Sırpların baskıları arasında sıkışması anlamına gelmektedir. Ancak Kosova'da müdahale sonrasında Türkler üzerinde daha çok Arnavut baskısı kendisini göstermiştir.

Kosova'ya KFOR'un ayak basmasının ardından BM adına UNMIK yönetimi⁹⁴⁹ eline almış ve BM Genel Sekreteri adına Özel Temsilci olarak Bernard Kouchner atanmıştır. Kouchner göreve başlamasının hemen ardından 1999/1 sayılı ve 25 Temmuz 1999 tarihli bir düzenlemeyi yürürlüğe koymuştur. "Kosova'da Geçici Yönetimin Yetkilerine Dair Yasal Düzenleme" başlıklı bu düzenlemenin 5/2. maddesinde UNMIK düzenlemelerinin Arnavutça, Sırpça ve İngilizce çıkarılacağını belirtilmektedir. Bunun anlamı ise Türkçe'nin kullanımı için 1974 Anayasası kapsamında elde edilen kazanımların kaybedilmesidir.⁹⁵⁰ KDTP Milletvekili Fikrim Damka'nın ifadesiyle UNMIK'in bu düzenlemesi kapsamında Kosova genelinde Türkçe'nin resmi dil statüsü kaybedilmiş, yerine ise İngilizce geçmiştir.⁹⁵¹ Konuyla ilgili olarak TDB'nin Prizren teşkilatından yazılan mektuba yanıt veren Kouchner ise UNMIK yasalarının Türkçe'ye çevrilmemesini kısıtlı bütçe imkânlarına dayandırmıştır.⁹⁵² Mustafa Türkeş'e göre 1999 NATO müdahalesinin ardından Türk azınlığın yaşadığı problemlerin kaynağı küresel ve bölgesel aktörlerin çıkarlarının farklılaşmasından kaynaklanmaktadır. Küresel aktörler ölçeğinde Kosova, UNMIK örneğinde olduğu gibi BM'nin, askeri açıdan Bondsteel üssü⁹⁵³ nedeniyle ABD'nin

⁹⁴⁷ "Prizren Belediyesi'nde Büyük Skandal", *Yeni Dönem*, Sayı:61, 19 Nisan 2001.

⁹⁴⁸ Fevzi Karamuço, "Viçitrin'da Türklerin İnanılmaz Kaderi (1)", *Yeni Dönem*, Sayı:25, 27 Temmuz 2000, s. 13.

⁹⁴⁹ BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı kararına göre UNMIK'in temel iki görevi Kosovalıların insan haklarını koruma mekanizmalarını geliştirmek ve Kosova'nın nihai statüye kavuşması için gerekli şartları sağlamak olarak saptanmıştır. Bkz. "Resolution 1244 (1999), S/RES/1244", *United Nations Security Council*, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement>, (06.10.2014).

⁹⁵⁰ Bkz. Taner Güçlütürk, "Kosova Türklerinin Türk Dili'nin Resmîyetine Bağlı Toplumsal Sorunları", *BAL-TAM Türklük Bilgisi* 14, s.55; İskender Muzbeg, *a.g.m.*, s. 117-118.

⁹⁵¹ *KDTP Milletvekili Fikrim Damka Yapılan Röportaj*, Edirne, 07.11.2014.

⁹⁵² "Kosovalı Türklerin Dil Sorununa Kouchner'in Yanıtı", *Yeni Dönem*, Sayı:16, 25 Mayıs 2000.

⁹⁵³ Bondsteel, 2002 yılı itibarıyla kapasite açısından ABD'nin yurtdışındaki en büyük askeri üssü durumunda olmuştur. Bkz. Paul Stuart, "Camp Bondsteel and America's Plans to Control Caspian

ve ekonomik açıdan ise AB'nin yörüngesine girmiştir. Dolayısıyla Kosova siyasi, askeri ve ekonomik açıdan küresel güçlerin etkinlik sahasında yer alırken, bölgesel gruplar ihmal edilmiş ve Kosova Türkleri örneğinde olduğu gibi hak kayıpları yaşanmıştır.⁹⁵⁴

Kosova'da yaşanan sıkıntıların baş gösterdiği bir dönemde Cumhurbaşkanı Demirel Ekim 1999'da bölgeye günübirlik ziyarette bulunmuş ve Türklerin yoğun olarak yaşadığı Mamuşa'da soydaşlara hitap etmiştir: *“Sizlere Türkiye'nin ve 65 milyon kardeşinizin hasret dolu selamlarını getirdim... Türkiye her zaman soydaşlarının yanında olmuştur ve bundan böyle de olmaya devam edecektir... Siz evlad-ı fatihanın buradaki mevcudiyeti, bizim için herşeyden önce manevi bir sorumluluk doğurmaktadır. Türk olsun, Arnavut olsun, siz Kosovalı kardeşlerimiz burada en doğal hakkınız olan yaşama hakkınızı korumaya çalışırken, Türk halkının akli, gönli ve duaları hep sizinle olmuştur... Arnavutlar, Türkler, Sırlar ve diğer etnik gruplar, yüzyıllarca Balkanlar'ın hür ikliminde barış, huzur ve uyum içinde bir arada yaşamışlardır. Bu yüzyılın son döneminde ayrımcılığı esas alan saldırgan etnik milliyetçilik, Balkanlar'ı dünyanın sıcak noktalarından biri haline getirmiştir... Arnavutlar da, Türkler de, Sırlar da hepiniz bir arada yaşamak gayreti içine yeniden dönün, birbirinizle iyi geçinin ve dünyanın askerlerine, BM'nin görevlilerine hepsine yardımcı olun... (Soydaşlara yönelik) Kosova'da 60.000 kadar soydaşımızın yaşadığını ve soydaşlarımızın Kosova'nın yönetiminde pay sahibi olmaları gerektiğini bütün dünyaya duyurduk. Sizlerin Kosova'nın yeni siyasi düzeni içinde Türk toplumu olarak eşit haklara ve eşit temsil imkânına sahip olmanız en doğal hakkınızdır. Haklarınızın savunucusu olmaya devam edeceğiz. Ancak haklarınıza sahip çıkabilmeniz aranızdaki görüş ayrılıklarınızı gidermenize, birlik, beraberlik ve dayanışma içinde hareket etmenize bağlıdır. Bunu aklınızdan çıkarmayın.”*⁹⁵⁵ Türk Cumhurbaşkanı Mamuşa temaslarının ardından Prizren'e

Oil”, 29 April 2002, *World Socialist Web Site*, <http://www.wsws.org/en/articles/2002/04/oil-a29.html>, (06.10.2014).

⁹⁵⁴ Mustafa Türkeş, “Türkiye'nin Balkan Politikasında Devamlılık ve Değişim”, *Avrasya Dosyası*, Cilt:14, No:1, 2008, s. 21-22.

⁹⁵⁵ Demirel'in Kosova ziyareti Türk toplumunun yayın organı olarak faaliyet göstermeye başlayan *Yeni Dönem* gazetesinde kapsamlı bir şekilde gündeme taşınmıştır. Süleyman Demirel'in konuşmasının tam metni için bkz. “Yüzyılın Ziyareti Gerçekleşti: Hoş Geldin Baba – Türkiye

geçerek Doğru Yol Derneği lokalinde soydaş temsilcileriyle bir araya gelmiştir. Ayrıca ziyaret Sultan Reşad'dan sonra Kosova'ya gerçekleşen en üst düzey ziyaret olması açısından sembolik bir anlam taşımaktadır.⁹⁵⁶

Demirel'in konuşması görkemli bir katılım içerisinde binlerce Kosova Türkü tarafından dinlenirken Türkiye'nin Kosova Türklerine olan ilgisini somut bir şekilde ortaya koymaktadır. Demirel sadece Türklere değil, Arnavutlara yönelik de mesajlar vermiş ve Kosova geneline hitap etme uğraşında olarak salt Türk merkezli bir politika izlendiği imajından kaçınmıştır. Ayrıca soydaşlara birlik ve beraberlik çağrısı yaparak bölünmelerden kaçınılması uyarısında bulunulmuştur. Bu çağrının anlamı Ankara'nın Türkleri dönem itibarıyla kurumsal anlamda TDB bünyesinde toplama gayretinde olduğu şeklinde anlaşılmaktadır.⁹⁵⁷ Zira Türkiye Arnavutlara yakın politika izleyen THP'yi devre dışı bırakarak Temmuz 2000'de Ankara'ya Türklerin temsilcisi olarak TDB'yi davet etmiştir. Nitekim 2001 yılında TDB merkezli olmak üzere KTDP adıyla Türk siyasi partisi kurulmuştur. Öte yandan, Demirel ziyaretinde Türk azınlığın nüfusunu 60 bin olarak tespit etmiştir. Söylem olarak Türkiye'nin soydaşlarına destek ve moral mesajı noktasında Demirel'in açıklaması yerli yerine otursa da UNMIK tarafından yapılan 1999/1 sayılı ve 25 Temmuz 1999 tarihli düzenlemenin Türkçe'yi arka plana atan mahiyetinin tam olarak kavranmadığı anlaşılmaktadır. Zira Demirel'in ziyareti ilgili UNMIK düzenlemesinden üç ay sonra gerçekleşmiş, ancak konuşmasında bu konuda herhangi bir somut şikâyete veya vurguya rastlanmamıştır.

Diğer taraftan, 2000 yılıyla birlikte Ankara'nın Kosova'da Türk toplumu merkezli yaşanan gelişmelerden hoşnut olmadığı anlaşılmaktadır. Şubat 2000'de Tiran'a giden Başbakan Bülent Ecevit mevkidaşı Meta ile yaptığı görüşmede Kosova'daki Türklerin haklarının korunması gerektiğini belirterek Başbakan Meta'nın bu yöndeki etkinliğini kullanmasını istemiştir.⁹⁵⁸ Diğer bir deyişle Türkiye

Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in Konuşması", *Yeni Dönem*, Sayı: 1, 24 Kasım 1999.

⁹⁵⁶ Gös. Yer.

⁹⁵⁷ TDB'nin Nisan 2000'deki Kongresine hem Cumhurbaşkanı Demirel hem Başbakan Ecevit tebrik mesajı göndermiştir. "Kosova Türklerine Türkiye'den Mesajlar", *Yeni Dönem*, Sayı: 10, 13 Nisan 2000.

⁹⁵⁸ *Ayın Tarihi*, 28 Şubat 2000.

Kosova Türkleriyle ilgili gelişmelerde yetersiz kalmış ve diğer Arnavut devleti olan Arnavutluk'tan bu konuda yardım talep etmiştir. Bununla birlikte, 2000 yılında Kosova'da yapılacak olan yerel seçimlerin hazırlık sürecinde Ankara'nın Türk azınlık konusunda hassasiyetleri netlik kazanmaya başlamıştır. UNMIK'in seçim kayıt formlarının Türkçe basılmasını reddetmesi sonucunda Prizren ve Priştine'deki Türkler seçimler için kayıt yaptırmama kararı almışlardır.⁹⁵⁹ Konuyla ilgili olarak Kosova'da tartışmalar sürerken Dışişleri Bakanı İsmail Cem BM Genel Sekreteri Kofi Annan'a Kosova Türkleriyle ilgili yaşanan hak kayıplarını anlatan, Kouchner'in uygulamalarından ve yaşanan gelişmelerden Türkiye'nin hoşnut olmadığını ayrıntılı olarak içeren bir mektup yazmıştır.⁹⁶⁰ Öte yandan, 27 Temmuz 2000 tarihinde TDB'den Kosovalı Türkleri temsilen bir heyet İsmail Cem tarafından kabul edilmiştir. Görüşmenin ardından Bakan Cem, Kosova'daki Türk nüfusun haklarına gerekli hassasiyetin gösterilmediğini ifade ederek, "*Kosova'da BM yönetimi kurulduktan sonraki bazı gelişmelerden memnun değiliz*"⁹⁶¹ şeklinde net bir açıklamada bulunmuştur. İsmail Cem dört gün sonra ise Ankara'da BM Kosova Özel Temsilcisi Kouchner ile görüşmüştür. Görüşmenin ana başlığı Kosova Türkleri olurken Cem Türkiye'nin gelişmelerden duyduğu memnuniyetsizliği ifade etmiştir. Kouchner ise Türk toplumuna sunmak üzere Türkçenin kullanımına ilişkin bir doküman hazırladıklarını söylemiştir.⁹⁶²

⁹⁵⁹ "Kosova Türkler Seçmen Kayıtlarını Protesto Etmeye Devam Ediyor", *Yeni Dönem*, Sayı: 21, 29 Haziran 2000. Şule Kut, "Turks of Kosovo: What to Expect?" <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/02/SuleKut.pdf>, (09.10.2014).

⁹⁶⁰ Söz konusu mektubun tam metni için bkz. "İsmail Cem'in BM Genel Sekreteri'ne Mektubu", *Yeni Dönem*, Yıl: 2, Sayı: 22, 6 Temmuz 2000. İsmail Cem mektubunda Kouchner'in uygulamalarını eleştirirken Türkçe konusundaki hak kayıplarının yanı sıra Kouchner'in TDB yerine Türk toplumu bünyesinde tabanı olmayan THP'yi muhatap kabul etmesini ve Kouchner'e gönderdiği üç mektubun da yanıtız kalmasını gündeme taşımıştır. Söz konusu mektubun sonunda Türkiye'de UNMIK'in Türk azınlığa yönelik politikalarını sorgulayan ve uzun dönemde işbirliğini etkileyebilecek bir eğilimin bulunduğu atıf bulunmaktadır. Türkiye'nin BM çalışmaları kapsamında Kosova'da aktif görevler üstlendiğini ifade eden Cem farklı bir ifadeyle bu desteğini çekebileceği mesajını muhatabına iletmektedir.

⁹⁶¹ "Türkiye Kosova'daki Türklerin Durumundan Memnun Değil", *Yeni Dönem*, Sayı:26, 3 Ağustos 2000.

⁹⁶² "Kosovalı Türkler'in Sorunları Görüşülüyor", *Yeni Dönem*, Yıl: 2, Sayı: 26, 3 Ağustos 2000; "Kosovalı Türkler Görüşüldü", *NTVMSBC*, 31 Temmuz 2000, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/20930.asp>, (09.10.2000) . Ayrıca bkz. "Cem Meets with Kouchner on Behalf of Kosovar Turks", *Hürriyet Daily News*, 1.8.2000, <http://www.hurriyetdailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=cem-meets-with-kouchner-on-behalf-of-kosovar-turks-2000-08-01>, (09.10.2014).

Kouchner Ankara'nın ve Türk azınlığın tansiyonunu düşürme girişimlerinde bulunmuş ve Kosova Türklerine hitaben 15 Eylül 2000 tarihinde bir mektup kaleme almıştır. Söz konusu metinde Türklerin yoğun olarak yaşadığı belediyelerde Türkçenin kullanımının serbest olduğu yönünde teminatlar verilirken, UNMIK düzenlemelerinin de Türk bölgelerinde Türkçe basılacağı taahhüdünde bulunulmuştur.⁹⁶³ Söz konusu mektup Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından tatmin edici bulunmuştur.⁹⁶⁴ Buna karşın Kosova Türkleri Türkçe konusunda yaşanan hak kayıplarını uluslararası gündeme getirmek için demokratik haklarını kullanarak kendilerine hitaben anadillerinde hazırlanmayan seçmen kayıt formlarını doldurmayarak seçimleri boykot etme yoluna gitmiştir.⁹⁶⁵

Bu dönemde Kouchner'in Türkçe konusundaki uzlaşmaz tutumu Kosova Türklerinin tepkisini sürdürmesine neden olmuştur. Ekim 2000'de Prizren'e gerçekleştirdiği ziyarette Kosova'da üç resmi dilin olamayacağını savunan Kouchner'e TDB tepki göstermiştir.⁹⁶⁶ 28 Ekim 2000 tarihinde Kosova'da gerçekleştirilen yerel seçimlere dair Türk Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan açıklamada, "soydaşların nüfus ve kayıt formlarının Türkçe olmaması nedeniyle gösterdiği haklı tepkiye UNMIK tarafından olumlu yanıt verilmesine rağmen, zamanında işlemlerin yapılmaması nedeniyle Türklerin katılmadığı" belirtilmektedir. Bununla birlikte, yerel seçimler sonucu temsil konusunda oluşabilecek adaletsizliği gidermek için belediye meclislerine UNMIK Kosova Özel Temsilcisi tarafından TDB'nin temsilcilerinin atanmasının umulduğu ifade edilmiştir.⁹⁶⁷ Söz konusu durum gerçekleşmediği gibi, bilakis Prizren belediyesinde çok sayıda Türk işlerinden çıkarılmıştır.⁹⁶⁸

⁹⁶³ Söz konusu metin için bkz. Erhan Türbedar, *a.g.m.*, s. 95-97.

⁹⁶⁴ "The Recognition and Implementation of Kosovar Turks' Rights (Unofficial Translation), No:165, September 19, 2000", *Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs*, http://www.mfa.gov.tr/the-recognition-and-implementation-of-kosovar-turks_-rights_br__unofficial-translation__br_no_165--_september-19_-2000.en.mfa, (06.10.2014).

⁹⁶⁵ Sylvie Gangloff, "Turkish Policy Towards the Conflict in Kosovo: The Preeminence of National Political Interest", *Balkanologie*, Vol. VIII, No.1, 2004, s. 121.

⁹⁶⁶ TDB'nin bildiri için bkz. *Yeni Dönem*, Yıl: 2, Sayı: 38, 25 Ekim 2000.

⁹⁶⁷ "Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Açıklaması: Kosova'da 28 Ekim 2000 Tarihinde Gerçekleştirilen Yerel Seçimlere İlişkin Basın Açıklaması No: 206, 4 Kasım 2000", *Yeni Dönem*, Yıl: 2, Sayı: 40, 9 Kasım 2000.

⁹⁶⁸ Türklerin yanı sıra Boşnak ve Arnavutların da işlerine son verildiğini belirtmek gerekir. "Prizren Belediyesi'nde Büyük Skandal", *Yeni Dönem*, Sayı:61, 19 Nisan 2001.

Ocak 2001’de Kouchner’in görevini devretmesinin ardından bazı sorunların çözüleceği düşünülmüşse de esasen radikal bir değişiklik olmamıştır. Türkçe sivil kayıt formları 2001’in ilk çeyreğinde de çözülememiştir. 24 Mart 2001 tarihinde İstanbul’da “Balkan Türklerinin Siyasi, Sosyal ve Ekonomik Durumları” başlığıyla gerçekleştirilen panele katılmak üzere Türkiye’ye gelen Balkan Türklerinin siyasi liderleri⁹⁶⁹ arasında bulunan TDB lideri Mahir Yağcılar, Cumhurbaşkanı Sezer ve Başbakan Ecevit ile görüşmelerde bulunmuştur. Görüşmelerde Kosova Türklerinin sorunları hakkında geniş bilgilere sahip olduklarını söyleyen Cumhurbaşkanı ve Başbakan, Kosova Türklerinin Türkiye’nin tam desteğine sahip olduğunu açıklamışlar ve seçmen kayıtları yapıldıktan sonra birlik ve beraberlik içinde hareket edilerek Kosova’nın geleceğinde en etkin şekilde söz sahibi olunması gerektiğini vurgulamışlardır. Türk liderler, Kosova Türklerinin çoğunluk grup olan Arnavutların yanı sıra Kosova’nın diğer toplumlarıyla yakın işbirliğini teşvik eden politikalar izlenmesinden memnuniyet duyduklarını belirtmişlerdir.⁹⁷⁰

Mahir Yağcılar’ın Türkiye ziyaretinin ardından Mayıs 2001’de Kosova’ya giden Bakan Cem Türk azınlığın durumları hakkında bilgi almıştır. Söz konusu ziyarette TDB lideri Mahir Yağcılar, Türkiye’den daha fazla ilgili beklemediklerini dile getirirken demokratik bir Kosova arzuladıklarını belirterek Türklerin haklarının tam olarak tanınmasını istemiştir.⁹⁷¹ Esasen, Türkiye NATO müdahalesi sonrası dönemde Kosova Türklerine söylem anlamında defalarca vurguda bulunmuş ve yaşanan hak kayıplarının çözümü için gerekli girişimleri yapmıştır. Dolayısıyla Ankara, söylem ve eylem anlamında Kosova Türklerinin yanında olmuştur. Ancak konu söylem ve eylemlerden sonuç alınabilirliği noktasında düğümlenmiştir. Kosova Türklerine verilen fiili desteğin yanı sıra Türklerin Osmanlı’dan kalma kültür eserlerine de ayrı bir ilgi gösterilmiştir. Bu bağlamda Ankara’dan çeşitli uzman heyetleri Kosova’ya gönderilerek incelemelerde bulunulmuştur.⁹⁷²

⁹⁶⁹ Bu etkinliğe Bulgaristan’dan HÖH Genel Başkan Yardımcısı Kasım Dal, Makedonya’dan TDP lideri Erdoğan Saraç, Batı Trakya’dan DEB eski Genel Başkanı Işık Sadık Ahmet, Kosova’dan TDB lideri Mahir Yağdılar ve Romanya Türk Tatar Partisi Genel Başkan Yardımcısı Servet Baubek katılmışlardır. Bkz. “Kosova’da Olumlu Gelişmeleri Destekliyoruz”, *Yeni Dönem*, Sayı: 59, 5 Nisan 2001.

⁹⁷⁰ Gös. Yer.; *Ayın Tarihi*, 27 Mart 2001.

⁹⁷¹ “İsmail Cem Kosova’ya Ayak Bastı”, *Hürriyet*, 11 Mayıs 2001.

⁹⁷² “Türkiye Osmanlı Eserlerine Sahip Çıkıyor”, *Yeni Dönem*, Sayı:78, 19 Temmuz 2001.

Haziran 2001’de Kosova Demokratik Türk Partisi (KDTP) adıyla siyasi hayatta varlık gösteren Türk azınlık 2001 sonrası dönemde ülkede yeni bir yapılanmaya doğru gidiş yaşanırken, UNMIK düzenlemeleriyle kaybettiği azınlık haklarını geri kazanmak için yoğun bir mücadele vermiştir.⁹⁷³ Kosova Türkleri 2001 seçimlerinde seçmen kayıt formlarının anadillerinde basılmasının ardından aktif bir şekilde siyasi hayatta yer almıştır. Bu bağlamda, azınlık sorunları Kosova Meclisi’nde daha güçlü bir şekilde gündeme getirilmiş ve çözüm yolları aranmıştır.

2001 yılının ortalarından itibaren Türkiye’nin Kosova’da TİKA vasıtasıyla Türk topluma yönelmesi söylemden daha çok, eylemin ön plana çıkmasını kolaylaştırmıştır. Esasen TİKA, sadece Türk azınlığa değil, aynı zamanda Kosova’nın geneline hitap eden bir vizyonla hareket etmiş ve Arnavutların da desteğini kazanmıştır. Öyle ki TİKA sağlık ve tarım alanlarında çeşitli projeleri gerçekleştirerek Kosova’nın yeni yüzünün oluşmasında etkili olmuştur.⁹⁷⁴ TİKA tarafından yapılan faaliyetlerin etnik bir boyut taşımaması Türk azınlığa doğrudan yardım yapmaktan daha fazla işe yararken, Ajans’ın toplumun geniş kesimlerince benimsenmesini sağlamıştır.⁹⁷⁵ Bu durum, 1989 yılı sonrasında ve özellikle 1999 NATO müdahalesinin ardından gittikçe daha gerilen Türk ve Arnavut toplumları arasında yumuşamayı beraberinde getirmiştir. Diğer bir deyişle, TİKA’nın Kosova’daki faaliyetleri Türk toplumuna Kosova içerisinde daha farklı bir gözle bakılmasını sağlamıştır.

3.4.2. Ak Parti İktidarı Döneminde Türkiye’nin Kosova Türkleri Politikası (2003-2014)

Ak Parti’nin 2003 ve sonrası dönemde Kosova’daki Türklere ilişkin politikasının en belirgin özelliği çoğunluğa hitap etmek yoluyla azınlığın yanında yer almak olmuştur. TİKA bu anlamda önemli bir rol üstlenmekle birlikte,⁹⁷⁶ Kosova’nın

⁹⁷³ KDTP Milletvekili Fikrim Damka ile Yapılan Röportaj, Edirne, 7 Kasım 2014.

⁹⁷⁴ Tuba Ünlü Bilgiç – Bestami S. Bilgiç, “Kosova Türkleri: ‘Sıradışı’ Bir Türk Diasporası”, *Bilig*, Sayı:62, Yaz 2012, s. 53.

⁹⁷⁵ Fred Cocozelli, “Small Minorities in a Divided Polity: Turks, Bosniaks, Muslim Slavs and Roms, Ashkalis and Egyptians in Post-Conflict Kosovo”, *Ethnopolitics*, Vol. 7, No: 2-3, 2008, s. 297.

⁹⁷⁶ Murat Yılmaz, *Kosova Bağımsızlık Yolunda*, İlke Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 103-104.

bağımsızlığa giden yeni bir döneme girmesi nedeniyle Ankara yeni dengelerde yer almak istemiştir. Zira Kosova Türkleri Müslüman çoğunluğun bulunduğu bir ülkede Müslüman bir azınlık olmuştur. Bu durum Kosova Türklerini diğer Balkan Türklerinden farklı kılarken, hassas bir politika izlenmesini gerektirmiştir. Ayrıca, NATO müdahalesi sonrası Kouchner'in Türk azınlığa yönelik olumsuz yaklaşımının neden olduğu atmosferden çıkıldığı ve geleceğe dönük projeksiyonların konuşulduğu bir dönem olmuştur. Kosova Türkleri bu dönemde azınlık haklarındaki kayıpları birer birer geri almış ve siyasi temsil yoluyla sorunlarını daha etkili bir platforma taşımıştır. Bununla birlikte, NATO müdahalesi sonrasında Kosova'da yabancı misyonerlerin faaliyetleriyle ülkedeki Müslümanların dini açıdan dönüştürülmek istenmesine yönelik çabalar Ankara'nın çoğunluğu da dikkate alan politikalar izlemesini beraberinde getirmiştir.⁹⁷⁷

3.4.2.1. Kosova'nın Bağımsızlığı Sürecinde Türkiye'nin Kosova Türkleri Politikası (2003-2008)

Türkiye'nin Ak Parti dönemindeki Kosova Türkleri politikası dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün Ekim 2005'te gerçekleşen Kosova ziyaretindeki söylemlerine yansımıştır. Gül ziyareti kapsamında ilkin UNMIK yetkilileriyle görüşmüş, ardından Kosova Meclisi'nde temaslarda bulunmuştur. Priştine temalarında Kosova Başkanı İbrahim Rugova ve KDTP milletvekilleriyle bir araya gelirken, Türkiye'nin Kosova'yla olan derin tarihi ve kültürel bağlarına dikkat çekerek Kosova'nın geleceğiyle ve Kosova'daki gelişmelerle yakından ilgilendikleri mesajını iletmiştir.⁹⁷⁸ Gül, Sultan Murat Türbesi ziyaretinin ardından KDTP Genel Başkanı Mahir Yağcılar ile birlikte, Prizren'e geçmiştir. Prizren'deki Doğru Yol Derneği'ni ziyaret eden Dışişleri Bakanı Gül, burada Kosova Türklerine hitap etmiştir: “ *Sultan Murat Türbesi'ni yeniden onarıyoruz biliyorsunuz, buradaki bütün eserleri tek tek yeniden onaracağız. Şimdi yeni bir dönem içerisine giriliyor, Kosova'nın da önünde yeni bir dönem var. Bütün bunlar şunu gösteriyor ki, önümüzdeki dönem artık baskılardan daha uzak bir dönem olacak. Ama böyle bir*

⁹⁷⁷ Kader Özlem, “Unutulan Balkan Türkleri”, *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 30 Temmuz 2011, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/balkanlar-ve-kibris-arastirmalari-merkezi/2011/07/30/6245/unutulan-balkan-turkleri>, (06.10.2014).

⁹⁷⁸ “Gül Sevgi Seliyle Karşılandı”, *Yeni Dönem*, Sayı: 294, 13 Ekim 2005.

dönemde hepimiz daha dikkatli olmalıyız, daha çok dayanışmamızı, kültürümüzü, dinimizi, inançlarımızı çok daha fazla muhafaza etmemiz gerekiyor. Onun için aramızda hiçbir engel yok, bundan sonra çok daha fazla bizler burada olacağız, sizler de Türkiye’de olacaksınız. Sizlerin Türkiye’de çok akrabamız var, dolayısıyla bizlerin de burada çok akrabalarımız var. Bu açıdan mesafeler artık fazla bir şey ifade etmiyor. İstanbul’dan Van’a gitmek neyse, İstanbul’dan Kosova’ya gelmek de aynı uzaklıkta, hatta burası daha da yakın. Bu açıdan baktığımız zaman uzakta olduğumuz yıllar geride kaldı şimdi. Tekrar beraber olma, birleşme dönemi başlamış oldu. Siz de Türkiye’yle buranın köprüsü olacaksınız, işbirliği olacak... Şu bir gerçek ki, tarihi bir gerçek; insanlar artık farklı farklı ülkelerde yaşıyor, aynı milletten olsa da. Bulgaristan Türkler var, Yunanistan’da var, burada var, Irak’ta var, ama neticede hepimiz aynı milletten gelmişiz. Dolayısıyla büyük bir dayanışma göstermemiz gerekiyor... Kosova’nın yüzde 90’ı Müslüman, dolayısıyla böyle bir rahatlığımız söz konusu. O açıdan burada eski sıkıntıları unutup şimdi artık daha mutlu olmak için inşallah siyasi istikrar gelecek buraya. Umut ediyorum ki, müzakereler başladıktan sonra sonucu bunun da iyi olacaktır. Sizin arzu ettiğiniz, gönlünüzden geçtiği gibi olacaktır, buna inanıyorum... Gördüğümüz gibi, askerimiz burada, polisimiz burada, semalarda uçaklarımızı da gördünüz. O açıdan hep beraberiz. Mesafelerin aramıza mani olmaması gerekir. Bundan sonra göreceksiniz çok daha fazla heyetler buraya gelecektir. Sizlerle çok daha fazla olacağız.”⁹⁷⁹

Dönemin Türk Dışişleri Bakanı Gül’ün söz konusu açıklamalarının Türkiye’nin Ak Parti döneminde Kosova Türklerine yönelik politikasının ana çerçevesini oluşturduğu söylenebilir. 2005 yılı itibarıyla Kosova’nın statü meselesi ülkenin genel problemi olarak değerlendirildiğinden ve Türk azınlıkla ilgili NATO müdahalesi sonrası Kouchner’in uygulamalarının sonucu ortaya çıkan sorunlar merkezli gündemden uzaklaşıldığından, Türkiye’nin Kosova ve Kosova Türkleri politikası daha da netleşmiştir. Bu bağlamda Türkiye’nin Kosova’da çok yönlü bir strateji içinde olduğu söylenebilir. Öncelikle Bakan Gül, Osmanlı’dan kalma kültür eserlerini tek tek onarılacağını belirterek restorasyon işlemlerindeki kararlılığı ve devlet politikasını ortaya koymuştur. Kosova’daki Türklerin Türkiye’deki

⁹⁷⁹ Gös. Yer.

akrabalarına atıfta bulunularak demografik bağların tarihsel boyutu ön plana çıkarılmıştır. Aynı zamanda Kosova Türklerinin Bulgaristan ve Yunanistan'daki örnekler gibi olduğu belirtilmiş ve aynı ulus bağına vurguda bulunulmuştur.

Abdullah Gül konuşmasında Kosova Türklerine bazı görevler yüklerken, Kosova'daki yeni döneme işaret ederek "... *dayanışmamızı, kültürümüzü, dinimizi, inançlarımızı daha fazla muhafaza etmemiz gerekiyor*" ifadesini kullanmıştır. Esasen Gül konuşmasında Kosova'nın yüzde 90'ının Müslüman olduğuna da değinmiştir. Dolayısıyla yüzde 90'ının Müslüman olan bir ülkede Müslüman Türk azınlığın din ve inançlarını koruması istenmiştir. Bu açıklama, kısmen hükümetin geldiği siyasi geleneğin bir uzantısı olarak değerlendirilmesine açık olsa da meselenin daha geniş bir pencereden ele alınması gerekmektedir. Gül, konuşmasında Kosova Türklerinin dayanışmasını ve kültürünü korunmasını da söylemiştir. Öyle ki Türk azınlığın milli kimliğinde aşınma istememektedir. Ancak din ve inanç konusundaki vurgusu yeni dönemde Kosova'nın üzerinde Batılı misyonerlerin faaliyetleriyle anlam bulmaktadır.⁹⁸⁰ Zira Kosova, NATO müdahalesi sonrası dönemde 1000'e yakın Batı destekli Hristiyan misyoner derneğiyle 5000 yakın Vatikan merkezli misyonerin faaliyet gösterdiği bir ülke haline dönüşmüştür.⁹⁸¹ Kosova'nın NATO müdahalesi sonrasında misyonerlerce yoğun bir dini propagandaya maruz bırakıldığı Ankara tarafından bilinmekte ve buna yönelik farkındalık oluşturulmaya çalışılmaktadır. Gül'ün Kosova'da Batılı müttefiklerle beraber çalışıldığı bir dönemde konuyla ilgili doğrudan verilerle açıklama yapmasının güç olduğu dikkate alındığında, mesajın üstü kapalı iletildiği düşünülebilir.

Öte yandan söz konusu açıklamalar kapsamında, Türkiye'nin Türk azınlığın yeni dönemdeki konumunu Priştine ile Ankara arasında "köprü" olarak tanımladığı anlaşılmaktadır. Söz konusu köprü işlevi ikili ilişkilerin ana dinamiği olarak kurgulanırken, Abdullah Gül bunu birleşme ile açıklamaktadır. Türkiye'nin Kosova'ya ve Kosova Türklerine daha yoğun ilgi göstereceğini belirtmekte ve bu anlamda çeşitli araçlara vurgu yapmaktadır. Örneğin Kosova'da Türk askeri ile polislerinin varlığı ön plana çıkarılmış, semalardaki Türk uçaklarından bahsedilmiştir.

⁹⁸⁰ Murat Yılmaz, *a.g.e.*, s. 104.

⁹⁸¹ İbrahim Selamet, "Kosova İslam Birliği", *Kosova Prizrenliler Kültür ve Dayanışma Derneği Resmi İnternet Sitesi*, <http://www.prizrenliler.org/content/view/821/1/>, (08.10.2014).

Tarihsel ve kültürel anlamda soydaşların yanı sıra Kosova'yla sahip olunan yakınlığın daha hissedilebilir olması için THY'nin Kosova'ya sefer sayısı artırılmıştır. Bu durum eylem boyutunda Türkiye'nin attığı adımı oluşturmaktadır. 2002 yılında THY'nin Priştine seferlerine başlanırken, 2005-2006 yıllarında sefer sayısı haftada 4'e, 2007'de 5'e, 2008'de ise 7'ye çıkarılmıştır. 2012'de ise bu sayı haftada 14'e ulaşmıştır.⁹⁸²

Abdullah Gül'ün açıklamalarının eylem boyutundaki bir diğer yansıması ise Türkiye'den daha yoğun heyet ziyaretlerini yapacağını iletmesi olmuştur. Söz konusu açıklamanın ardından kardeş belediyeçilik çalışmaları doğrultusunda Türkiye'nin değişik belediyelerinden heyetler Kosova'ya giderek pek çok çalışmaya imza atmıştır. Öyle ki 2004-2014 yılları arası dönemde Türkiye'den 30 belediye Kosova'daki belediyelerle kardeşlik protokolü imzalamıştır.⁹⁸³ Özetle Türkiye Kosova'ya yönelik kültürel faaliyetlerin yoğunlaşmasında yerel yönetimleri ön plana çıkarmış ve bu dönemde kardeş belediyeçilik çalışmalarına hız vermiştir.

Ziyaret kapsamında Kosova'nın statüsüne ilişkin ziyarette Abdullah Gül tarafından net bir açıklama yapılmasa da Türkiye'nin konuyla ilgili politikası netleşmeye başlamıştır. Zira Bakan Gül, soydaşlara hitaben siyasi istikrarın geleceğini söylemiş ve müzakerelerin başladıktan sonra ortaya çıkacak olan sonucun soydaşın gönlünden geçenin olacağını belirtmiştir. Esasen bu dönemde, soydaşın gönlünden geçen, Kouchner'in uygulamalarından kaynaklanan hak kayıpları nedeniyle UNMIK'in Kosova'dan gitmesi ve bağımsız bir Kosova'nın tesisi olmuştur. Abdullah Gül doğrudan olmasa da dolaylı olarak buna yönelik bir mesaj vermiş ve Kosova'nın statü müzakereleri başlamadan önce Ankara'nın yönünü işaret etmiştir. Söylem analizinin aynı zamanda söylenmeyeni de içerdiği göz önünde bulundurulursa, doğrudan statü meselesine değinmeyen Gül'ün Kosova temaslarının

⁹⁸² “Kosova’da THY’den 10. Yıl Festivali”, *İhlas Haber Ajansı*, 18 Mayıs 2013; “Türk Hava Yolları”, *Kosova Türkiye Ticaret Odası Resmi İnternet Sitesi*, <http://www.kt-to.org/uyelerimiz/kurucu-uyelik-statusu/turk-hava-yollar-thy/>, (08.10.2014).

⁹⁸³ Türkiye'nin Kosova'daki belediyelerle kardeşlik protokolü imzalayan belediye sayısı toplamda 31'dir. Söz konusu veriler T.C. İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü'nden derlenmiştir. Bkz. “Mahalli İdarelerin Kardeş Kent ve İşbirliği İstatistik Verileri”, *T.C. İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü Resmi İnternet Sitesi*, <http://www.migm.gov.tr/Istatistik/Bilgiler.aspx>, (09.10.2014).

hemen ardından Belgrad'a geçmesi, Ankara'nın statü görüşmelerine yönelik tutumunun ne olacağını göstermesi açısından sözsüz bir mesaj olmuştur.⁹⁸⁴

Gül'ün ziyaretinin hemen ardından Kosova'da statü görüşmeleri başlarken, Türkiye sürece doğrudan Kosova'nın bağımsızlığından taraf olarak desteklememiştir. Müzakerelerin başlamasının ardından Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada soruna taraf olan aktörleri tatmin edici bir çözüm bulunmasını istenerek bunun bölgesel barış ve istikrara olan katkısını vurgulanmıştır.⁹⁸⁵ Türkiye için müzakere sürecinde ana kaygılardan birisi Türk azınlık olurken, Ankara'nın *“gelecekteki statüsü ne olursa olsun, Kosova'nın çok etnili, çok kültürlü demokratik bir yapıya kavuşmasına ve Kosova'daki tüm halkların merkezi ve yerel yönetim kurumlarında hakça temsil edilmelerine büyük önem vereceği”*⁹⁸⁶ hususuna açıklamada yer verilmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin statüye ilişkin beklenmedik bir gelişme karşısında esas kaygısının genel Kosova sistemi içerisinde Türk azınlığın konumlandırılması olduğu anlaşılmaktadır. Diğer bir deyişle Türkiye'nin her ihtimalde azınlığın durumunda makro bir değişiklik istemediği anlaşılmaktadır.

Türkiye söylem anlamında destek verdiği soydaşlara eylem olarak da yanlarında olduğu mesajını iletmiştir. Örneğin Nisan 2006'da Yeni Dönem gazetesinin yanı sıra televizyon kanalı olarak da faaliyet göstermeye başlarken kanalın açılışına Devlet Bakanı Beşir Atalay ile dönemin TİKA Başkanı Hakan Fidan katılmışlardır.⁹⁸⁷ Öte yandan, Başbakan Erdoğan Haziran 2006'da yapılan KDTP Kongresi'nde yeniden genel başkanlığa seçilen Mahir Yağcılar'a tebrik mesajı göndermiş ve KDTP'nin Kosova'daki soydaşların haklarının korunması ile meşru istek ve beklentilerinin gerçekleşmesine yönelik katkıda bulunacağını dile getirmiştir.⁹⁸⁸

⁹⁸⁴ Esin Muzbeg, “Gül'ün Sözsüz Mesajı”, *Yeni Dönem*, Sayı:294, 13 Ekim 2005.

⁹⁸⁵ “No:163 – 28 Ekim 2005, BM Güvenlik Konseyi'nin Kosova'nın Nihai Statüsünün Görüşmeler Yoluyla Belirlenmesine Başlanması Yönündeki Kararı Hk.”, *Türkiye Cumhuriyet Dışişleri Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi*, http://www.mfa.gov.tr/no_163---28-ekim-2005_-bm-guvenlik-konseyi_nin-kosova_nin-nihai-statusunun-gorusmeler-yoluyla-belirlenmesine-baslanmasi-yonundeki-karari-hk_.tr.mfa, (10.10.2014).

⁹⁸⁶ Gös. Yer.

⁹⁸⁷ “Artık Yeni Dönem Televizyonu Var”, *Yeni Dönem*, Sayı: 321, 20 Nisan 2006.

⁹⁸⁸ “Erdoğan'dan Kutlama”, *Yeni Dönem*, Sayı:329, 15 Haziran 2006.

Türkiye'nin eylem anlamında bu dönemde Kosova Türklerine en somut desteği Eylül 2006'da kabul edilen Dil Yasası kapsamında olmuştur. 2006 yılının yaz aylarında Selanik'te yapılan Kosova'daki toplulukların Danışma Toplantısı'nın 3. tur görüşmeleri kapsamında azınlıklara ait çeşitli hususlar ele alınırken, Türk azınlık da haklarına ilişkin görüşlerini ileri sürmüştür. Belediyelerde ve parlamentoda Türklere ayrılan sandalyelerin garanti altına alınması, kültür ve tarihi mirasın korunması, derneklere maddi desteğin devamı, istihdam edilmede Türklere de kontenjan ayrılması, kamu yayın servislerinde Türkçe'ye ayrılan sürenin artırılması gibi konularda ortak siyasi mutabakata varılsa da Türkçenin statüsüne ilişkin görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır.⁹⁸⁹ Türk tarafının itirazlarına karşın, görüşmelerde Türkçe'nin yerel düzeyde resmi dil olması görüşü ileri sürülmüştür. Diğer bir deyişle 1974 Anayasası'nda belirtildiği şekilde Türkçe, Kosova genelinde resmi dil olmaktan çıkıp UNMIK düzenlemeleriyle asgari seviyeye indirilen bir statüye endekslenmek istenmiştir. UNMIK yönetiminin uygulamaları nedeniyle Kosova Türklerinin azınlık haklarında yaşanan kayıpların geri kazanılması noktasında KDTP'nin verdiği mücadele pek çok alanda sonuç vermiş,⁹⁹⁰ ancak makro ölçekli konu olarak görülen Türkçe'nin resmîyeti konusundaki görüşler taraflarca kabul edilmemiştir. Dolayısıyla Kouchner'in uygulamaları uzun vadeli sonuç vermiştir.

Yapılan Danışma Toplantısı'na istinaden söz konusu kararlar Kosova Meclisi gündemine geldiği esnada Diller Yasası'nda KDTP tarafından Prizren'de Türkçe'nin yasada öngörülen yüzdeler kapsamında dışında tutularak resmi dil kabul edilmesi gerektiğine yönelik önerenin reddedilmesi Ankara'nın tepkisine yol açmıştır. 14 Eylül 2006'da reddedilen önergeye ilişkin 19 Eylül'de yanıt veren Dışişleri Bakanlığı, bunu üzüntü verici bir gelişme olarak nitelerken, soydaşların beklentilerinin karşılanması vurgusu yapmıştır.⁹⁹¹ Açıklamada, "*Kosova'da geleneksel olarak konuşulan bir dil olan Türkçe'nin Prizren'de resmi dil olarak kabul edilmemesinin, kazanılmış hakların tanınması bakımından bir geriye dönüş*

⁹⁸⁹ "Yağcılar: Türkçe, Arnavutça ve Sırpça'yla Aynı Seviyede Resmi Dil Olamayacak", *Yeni Dönem*, Sayı:331, 29 Haziran 2006.

⁹⁹⁰ *KDTP Milletvekili Fikrim Damka ile Tarafımızca Yapılan Röportaj*, Edirne, 7 Kasım 2014.

⁹⁹¹ "No:144-19 Eylül 2006, Prizren'de Türkçe'nin Resmi Dil Olmasını Öngören Teklifin Kosova Meclisi Tarafından Reddi Hk.", *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi*, http://www.mfa.gov.tr/no_144---19-eylul-2006_-prizren_de-turkce_nin-resmi-dil-olmasini-ongoren-teklifin-kosova-meclisi-tarafından-reddi-hk_.tr.mfa, (10.10.2014).

olduğu kadar, bölgenin tarihi ve sosyal kimliğiyle bağlarının korunması amacına da hizmet etmeyeceği açıktır” ifadeleri kullanılmıştır.⁹⁹² Dışişleri Bakanlığı’nın konuya ilişkin söyleminde Sosyal İnşacı yaklaşımın anahtar kelimeleri olan “tarihsel ve sosyal kimliğin bağlarının korunması” vurgusu önemlidir. Burada demografiyi de göz önüne alan bir süreklilik dikkat çekmektedir. Ayrıca söz konusu açıklamada, “kazanılmış haklarda geriye dönüş” ifadesi de kullanılarak belirtilmek istenenin UNMIK dönemi öncesi olduğu anlaşılmaktadır. Zira 1974 Anayasası’ndaki düzenlemeler Kosova’da Türkçe’ye bütün ülke genelinde kullanım hakkı sağlamıştır. Ankara’nın açıklaması Kosova Meclisi’ni yeniden karar almaya zorlarken, 21 Eylül tarihinde Dışişleri Bakanlığı’ndan Prizren’de Türkçe’ye ilişkin yapılan özel düzenlemeyle yasanın geçmesinden duyulan memnuniyet ifade edilmiştir.⁹⁹³ Söz konusu açıklamada, “*Dil Yasası’nın yeni haliyle kabulü Kosova’nın tarihi dokusunun, toplumsal yapısının ve sosyal hayatının korunması ve idamesine verilen önemi göstermektedir*”⁹⁹⁴ vurgusu yapılmıştır. Esasen Prizren’de Türkçe Osmanlı sonrası dönemde dahi bir şehir dili olarak varlığını sürdürmüştür.⁹⁹⁵ Türkiye’nin Prizren konusundaki hassasiyeti tarihsel, demografik, sosyal ve kültürel gerekçelerden kaynaklanmaktadır.

Öte yandan, söz konusu yasanın kabul edilmesi konusunda Türkiye’nin politikası, 1999 sonrası dönemde Kouchner’in uygulamasını protesto eden ve Türkçe’nin ulusal düzeyde resmi dil olmasını savunan görüşün aksine bir tutum sergilendiği söylenebilir. Ankara’nın ana hassasiyeti Prizren ölçeğinde yoğunlaşırken, Türkçe’nin ulusal düzeyde resmi dil statüsünde olması konusunda ısrarcı olmamıştır. Bu anlamda Arnavutlar, Sırpalar ve UNMIK yetkilileri tarafından kabul edilmesi güç olan bu yaklaşımda ısrar edilmeyerek diğer kazanımlara

⁹⁹² Gös. Yer.

⁹⁹³ “No:145-21 Eylül 2006, Kosova Meclisi’nin Prizren’de Türkçe’yi Resmi Dil Olarak Kabul Etmesi Hk.”, *Türkiye Cumhuriyet Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi*, http://www.mfa.gov.tr/no_145---21-eylul-2006_-kosova-meclisi_nin-prizren_de-turkce_yi_-resmi-dil-olarak-kabul-etmesi-hk_.tr.mfa, (10.10.2014).

⁹⁹⁴ Gös. Yer.

⁹⁹⁵ Tarafımızca Kosova’da yapılan saha çalışması, söz konusu yargıyı doğrular niteliktedir. Ülkenin en büyük ikinci şehri olan Prizren’de yaşayan halklar arasında “Türkçe bilmek” şehirli olmanın ön şartı olarak kabul edilmektedir. Öte yandan, Kosova Anayasası ve 2006’da kabul edilen Diller Yasası düzenlemeleri kapsamında, hâlihazırda yerel yönetimler bazında Türkçe, Mamuşa ve Prizren’de doğrudan resmi dil iken, 6 Temmuz 2015’teki düzenlemeyle Türkçe ülke genelindeki belediyelerde resmi kullanımda olan dil statüsüne geçmiştir. Bkz. “Türkçe Resmi Dil Oldu”, *Milliyet*, 09.07.2015.

yoğunlaştığı ve doğrudan Türkçe vurgusuyla çoğunluğun tepkisinin çekilmemesinin hedeflendiği düşünülebilir. Ayrıca Ankara'nın konuya yönelik tutumunun oluşmasında Türkiye'deki Kürtlerin Kosova'yı kendileriyle modelleme yapma isteğinin⁹⁹⁶ ve varlığına vurgu yapılan ancak odak noktası belli olmayan Arnavut lobisinin⁹⁹⁷ de etkili olduğu ileri sürülebilir. Ancak söz konusu uygulamadan Kosova Türkleri memnun olmamıştır.⁹⁹⁸

Özetlemek gerekirse, 2002-2008 yılları arasında Türkiye'nin Kosova Türkleri politikası söylem-eylem bütünlüğü içerisinde olmuştur. Bu dönemde Ankara, Türk azınlığı dışlamadan ülkenin geneline hitap eden bir politika izlerken azınlığın hak mücadelesinde fiilen katkıda bulunmuş ve belli noktalarda söylemlerinin yaptırım gücünün olduğu görülmüştür. Ankara, Türkçe'nin ulusal ölçekte resmi dil statüsünde ısrar etmese de Türklerin yoğun olarak yaşadıkları yerel yönetimlerde Türkçe'nin kullanımı konusunda baskıda bulunmuştur. Öyle ki sayısal yeterlilik olmasına rağmen Prizren'de Türkçe resmi dil olarak kabul ettirilmiş, tarihsel ve sosyal kimlik vurgusu yapılmıştır. Söz konusu politikanın Sosyal İnşacı yaklaşımla uyum içinde olduğu da belirtilebilir.

3.4.2.2. Kosova'nın Bağımsızlık İlanı Sonrasında Türkiye'nin Kosova Türkleri Politikası (2008-2014)

1999 NATO müdahalesi sonrası müdahale sonrası dönemde Kosova'nın statüsünün ne olacağına ilişkin tartışmalar uluslararası kamuoyu gündemini meşgul ederken, BM Güvenlik Konseyi'nde konuyla ilgili olarak karar çıkarılamamıştır. Kosova'nın nihai statüsü müzakereleri Temas Grubu'na havale edilmiş olsa da

⁹⁹⁶ Kosova'da Türkçe'nin ulusal düzeyde resmi dil olarak kabul edilme ihtimali bir tarafa dursun, Prizren ölçeğinde Türkçe'nin resmi dil kabul edilmesine ilişkin Ankara'nın girişimde bulunması bile İstanbul Kürt Enstitüsü ve Kurdi-Der gibi derneklerin tepkisine yol açmıştır. Bkz. "Türkçe'yi İste, Kürtçe'yi İnkâr Et", <http://www.kusca.com/modules.php?name=News&op=NEPrint&sid=3173>, (11.10.2014).

⁹⁹⁷ 2000'li yıllarda Türk dış politikasının karar verme süreçlerinde adı geçen Arnavut lobisinin Kosova politikasında etkili olduğu görülmüştür. Birgül Demirtaş Coşkun'un "Kosova'nın Bağımsızlığı ve Türk Dış Politikası (1990-2008)" isimli makalesindeki Ocak 2004'te Dışişleri Bakanlığı'nda yaptığı görüşmelere dayandığı bulgularında söz konusu Arnavut lobisinin Kosova'nın yanı sıra Türkiye'nin Sırbistan politikasını da etkilemek istediği ve bu bağlamda Arnavut tarafına yakın, Sırlara uzak bir politikanın izlenmesi için gayret gösterdikleri belirtilmektedir. Söz konusu lobinin ana ağırlık merkezinin neresi olduğu, nasıl ve hangi mekanizmalar yoluyla etkide buldukları bilinmemekle beraber, böyle bir lobinin var olduğu ifade edilmektedir. Birgül Demirtaş Coşkun, *a.g.m.*, s. 77.

⁹⁹⁸ "Prizren'de Türkçe Resmi Dil Oldu", *Yeni Asya*, 23 Eylül 2006.

taraflar arasında burada da uzlaşa sağlanamamıştır. Bunun üzerine, 17 Şubat 2008’de Kosova tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan ederek uluslararası toplum tarafından tanınmayı beklemiştir. Türkiye bağımsızlık ilanının hemen ardından Kosova’yı tanıyan ilk devletlerden biri olmuş ve tanınma konusunda Priştine’nin yanında yer almıştır. 18 Şubat günü konuyla ilgili açıklama yapan Başbakan Erdoğan, bağımsızlık kararının hayırlı olması temennisinde bulunarak “*bölgedeki gelişmeleri yakından takip ediyoruz. Türkler ve Arnavutlar dâhil olmak üzere Kosova’yı oluşturan bütün unsurların birlik ve beraberliği, Kosova’nın geleceğini güçlendirecektir*”⁹⁹⁹ şeklinde konuşmuştur.

Söz konusu açıklama, Türkiye’nin Kosova’daki pozisyonunu göstermesi açısından önemlidir. Kosova’nın bağımsızlığının tanınması Türkiye’nin statüyle ilgili tarafını kesin olarak saptarken, ülkedeki etnik grupların birlik ve beraberlik içinde ülkenin geleceği için vurgu yapılmış ve bu bağlamda Kosova Türklerine ve Arnavutlara özellikle değinilmiştir. Diğer bir deyişle Ankara, Kosova Türklerinin yeni dönemde diğer etnik gruplarla birlikte hareket etmesini istemekte ve bunun ülkenin geleceğini güçlendireceğini öngörmektedir. Bu bağlamda, “sadık” ve “eşit yurttaş” kavramlarına üstü kapalı atıf bulunmaktadır. Ankara’nın Kosova’nın bağımsızlığını desteklemesinin yanı sıra Kosova’daki etnik gruplar arasında bağımsızlığa ilişkin en güçlü desteğin Kosovalı Türklerden geldiğini belirtmek gerekir.¹⁰⁰⁰ Dolayısıyla Kosova’nın nihai statüsüne ilişkin Ankara ile Türk azınlık arasında benzer bir bakış açısının olduğu söylenebilir. Bağımsızlığa giden süreçte Kosova Türkleri azınlık hakları anlamında pek çok kazanım elde ederken Ankara’dan Priştine’ye sağlanan diplomatik destek ile TİKA bağlamında yürütülen projeler Arnavut çoğunluk ile Türk azınlık arasındaki ilişkilerin iyileşmesini kuvvetlendirmiştir.

Ocak 2009’da dönemin Dışişleri Bakanı Ali Babacan, Priştine ve Mamuşa’yı ziyaret ederken, Türkiye’nin yeni dönemde Kosova Türkleri politikasının çerçevesini belirleyen açıklamalarda bulunmuştur. Kosova Meclisi Genel Kurul’unda milletvekillerine hitap eden Bakan Babacan, Türkiye’nin Kosova’yla olan tarihsel,

⁹⁹⁹ *Ayın Tarihi*, 18 Şubat 2008.

¹⁰⁰⁰ Fred Cocozelli, *a.g.m.*, s. 288.

kültürel ve beşeri bağlarına dikkat çekerek Kosova’da sayıları azımsanmayacak olan Türk toplumu ile Türkiye’deki Kosova kökenli vatandaşların varlığının Ankara’yı Kosova meselesine başından beri yakın ilgi göstermeye sevk eden hususların başında olduğunu dile getirmiştir.¹⁰⁰¹ Bu temelde, konuşmasının önemli bir kısmını Türkiye’nin Kosova’ya olan güçlü siyasi, diplomatik, ekonomik desteğine atıf yapmış, ikili ticari ilişkilerin daha da geliştirileceğini ve ziyareti kapsamında Vize Muafiyet Anlaşması imzalayacaklarını açıklamıştır.¹⁰⁰² Ayrıca Babacan, 100 kadar Kosovalı öğrenciye devlet bursu sağladıklarını söyleyerek Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) örneğinde Türkiye’deki üniversitelerin Kosova’da kampüs açma girişimlerinden bahsetmiştir.¹⁰⁰³

Dışişleri Bakanı Babacan’ın açıklamalarından hareketle Türkiye’nin bağımsızlık sonrası dönemde Kosova’ya ticaret ve eğitim alanlarında güçlü bir şekilde yönelmek istediği anlaşılmaktadır. Kosova’yla olan demografik bağları canlı tutmak ve Türk iş adamlarını ülkeye yönlendirmek için Vize Muafiyet Anlaşması¹⁰⁰⁴ uygulamaya konurken, Türk azınlık da dâhil olmak üzere Kosova geneline kolaylıklar sağlanması öngörülmüştür. Ticari anlamda ise 2008 yılında kurulan Kosova Türkiye Ticaret Odası’nın (KTTO) işlevsel kılınarak Kosova pazarında Türk azınlığın da faydalanacağı şekilde yatırımlar yapılması gündeme alınmış ve dönemin siyasi konjonktür uygunluğundan faydalanılmak istenmiştir.

Eğitim paydasında, Türk üniversitelerinin Kosova’da faaliyet gösterilmesi hedefi ile “Türkiye Bursları” adı altında Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) aracılığıyla Kosovalı gençler kazanılmak suretiyle uzun vadeli stratejik bir denklem kurulmuştur. Söz konusu burslarda Kosova geneline hitap ettiği kadar, bursların bir bölümünün Türk azınlık mensuplarına verildiği görülse de Kosovalı Türk siyasiler bu paydanın daha da genişletilmesinin faydası üzerinde durmaktadır. KDTP milletvekili Fikrim Damka’ya göre söz konusu burslarda genele

¹⁰⁰¹ “Dışişleri Bakanı Sayın Ali Babacan’ın Kosova Meclisi Genel Kurulu’nda Yaptığı Konuşma”, *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi*, Priştine, 13 Ocak 2009, http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-kosova-meclisi-genel-kurulu_nda-yapmis-olduklari-konusma.tr.mfa, (15.10.2014).

¹⁰⁰² Gös. Yer.

¹⁰⁰³ Gös. Yer.

¹⁰⁰⁴ Vize Muafiyet Anlaşması için bkz. *Resmi Gazete*, 18 Mart 2009.

hitap edildiğinden Türkler arka planda kalmaktadır.¹⁰⁰⁵ Esasen Türkiye 1990'lı yılların başlangıcından itibaren Kosova'dan öğrencilere burs vermektedir. Ancak Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) kanalıyla verilen burslarda kontenjan artırımına gidilerek ülkenin genelinden daha fazla öğrenci alınmak istendiği söylenebilir. Diğer taraftan, Bakan Babacan'ın dile getirdiği ODTÜ'nün kampüs açması gerçekleşmemiş olsa da 2013 yılında Anadolu Üniversitesi tarafından Kosova'da İrtibat Bürosu açılmıştır.¹⁰⁰⁶

Ali Babacan Meclis'teki konuşmasında doğrudan Türk azınlığa vurgu yaparak Türklerin ülkenin siyasi hayatına olumlu katkılarda bulunduğunu dile getirmiş ve Kosova'yı her daim desteklediklerini belirtmiştir. Kosova Türklerinin ikili ilişkilerin güçlendirilmesinde önemli bir rol oynadığını söyleyen Babacan, Türk toplumunun Kosova için olumlu bir örnek teşkil ettiğini ifade ederken, Türkçe'nin kullanımı konusunda Kosova yönetiminin attığı adımlardan memnun olduğunu söylemiştir.¹⁰⁰⁷ Bu bağlamda, Babacan'ın Kosova Türklerinin “köprü” ve “sadık vatandaş” özelliklerine atıf yaptığı anlaşılmaktadır. Priştine temaslarının ardından Mamuşa'ya geçerek soydaşlarla bir araya gelen Babacan, TİKA vasıtasıyla Bursa Osmangazi Belediyesi tarafından yaptırılan Mamuşa Belediyesi Hizmet Binası'nı açmıştır.¹⁰⁰⁸

Diğer taraftan, Kosova Cumhurbaşkanı Fatmir Sejdiu Şubat 2010'da Ankara'da mevkidaşı Abdullah Gül ile görüşmesinde “*Kosova'da yaşayan Türkler ile Türkiye'de yaşayan Kosova vatandaşlarının, iki ülke arasında işbirliği ve dostluğun altın köprüsü olduğunu*”¹⁰⁰⁹ söylemiştir. Abdullah Gül de konuşmasında “*Kosova'da iki ülke arası ilişkilerde köprü vazifesi gören güçlü bir Türk toplumu*”¹⁰¹⁰ olduğunu belirterek Sejdiu'yu onaylamıştır. Gül ayrıca konuşmasında tarihsel,

¹⁰⁰⁵ KDTP Milletvekili Fikrim Damka ile Tarafımızca Yapılan Röportaj, Edirne, 7 Kasım 2014.

¹⁰⁰⁶ “Anadolu Üniversitesi Kosova İrtibat Bürosu Açıldı”, *Anadolu Üniversitesi*, 24 Ekim 2013, <http://e-gazete.anadolu.edu.tr/ayrinti.php?no=13211>, (15.10.2014).

¹⁰⁰⁷ “Dışişleri Bakanı Sayın Ali Babacan'ın Kosova Meclisi Genel Kurulu'nda Yaptığı Konuşma”, *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi*, Priştine, 13 Ocak 2009, http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-kosova-meclisi-genel-kurulu_nda-yapmis-olduklari-konusma.tr.mfa, (15.10.2014).

¹⁰⁰⁸ “Dışişleri Bakanı Babacan Kosova'da”, *USAK Stratejik Gündem*, 14 Ocak 2009; “Mamuşa'ya Osmangazi Eli”, *Olay Gazetesi*, 15 Eylül 2009.

¹⁰⁰⁹ “Türkiye'nin Verdiği Destek, Tarihimizin Bir Parçasıdır”, *Cumhuriyet*, 2 Şubat 2010.

¹⁰¹⁰ Gös. Yer.

kültürel ve demografik bağlara vurgu yaparak Sosyal İnşacı yaklaşımın önemli kavramlarını kullanmıştır. Söz konusu ziyarette bağımsız iki devlet arasında o dönemde Kosova’da faaliyet gösteren TİKA’nın Statüsüne İlişkin Protokol imzalanmıştır.¹⁰¹¹ Diğer bir deyişle TİKA faaliyetlerine bağımsız devletler arasında yapılan Protokol’le yeni dönemde hukuki bir çerçeve çizilmiştir. Ziyarette Kosova’nın durumu ile Türkiye’nin yaklaşımını gösteren ilginç bir gelişme de yaşanmıştır. Kosova’da bir cenaze merasimine katılmak için ülkesine acilen dönmek zorunda kalan Sejdiu’nun makam uçağı olmadığı için Cumhurbaşkanı Gül, kendi makam uçağını hazırlayarak Sejdiu’nun dönüşünü sağlamıştır.¹⁰¹² Sejdiu bu jesti iki ülke arasında “dostluk, ciddiyet ve işbirliğini geliştirme kararlılığının bir belirtisi”¹⁰¹³ olduğunu söylese de dönemin şartları itibarıyla tarifeli seferle siyasi ziyaretlerde bulunan bir Cumhurbaşkanı’nın ülkesine yönelik Türkiye’nin politikasının niçin daha kümülatif olduğu sorusunun yanıtı da karşılık bulunmaktadır. Ayrıca Kosova Başbakanı Haşim Taçi’nin Erdoğan’a “Ağabey” şeklinde hitap ettiğini belirtmek gerekir.¹⁰¹⁴

Kasım 2010’da Kosova’ya giden Başbakan Erdoğan, Priştine ve Prizren’e ziyarette bulunarak Kosovalı yetkililer ve Türk azınlık temsilcileriyle bir araya gelmiştir. Erdoğan’ın ziyaretinde ekonomi ve kültürel miras vurgusu yaptığı görülürken, Prizren’de soydaşlar ve Arnavutlar tarafından görkemli bir şekilde karşılanmıştır. Türkiye’nin TİKA vasıtasıyla Kosova’da yaptığı yatırımları anlatan Erdoğan, ortak tarih ve kültürel eserler temasını ön plana çıkarmıştır. Erdoğan’ın konuşmasında Kosova geneline yönelik kucaklayıcı mesajlar verilmekle birlikte, ziyaret kapsamında soydaş temsilcilerle bir araya gelindiği görülmüştür. Erdoğan ayrıca “...Türkiye’de olsun, Kosova’da olsun Türkler bu ülkenin bağımsızlığı için uzun yıllar çaba sarf ettiler, şimdi de bağımsızlık sonrasında soydaşlarımızın, Kosova’nın kalkınması için ilerlemesi için daha fazla refaha kavuşması için yoğun şekilde çalışacaklarına tüm kalbimle inanıyorum”¹⁰¹⁵ ifadelerini kullanmıştır. Hatta

¹⁰¹¹ Söz konusu Protokol için bkz. *Resmi Gazete*, 25 Aralık 2010.

¹⁰¹² “Gül’den Seydiu’ya Uçak Jesti”, *İhlas Haber Ajansı*, 3 Şubat 2010.

¹⁰¹³ Gös. Yer.

¹⁰¹⁴ “Ağabey Erdoğan’a Teşekkür”, *Bugün*, 22 Mayıs 2010.

¹⁰¹⁵ “Erdoğan Kosovalılara Seslendi”, *Hürriyet*, 3 Kasım 2010.

Erdoğan, Haşim Taçi'nin kabinesinde Bakan olarak görev yapan KDTP lideri Mahir Yağcılar'a "...Kosova'nın güçlü yarınlarına bir taşı da sen koyacaksın"¹⁰¹⁶ demiştir.

Erdoğan'ın ifadelerinde Kosova Türklerinin sadık vatandaşlar oldukları belirtilirken, entegre olmuş eşit yurttaşlar olgusuna da atıf bulunmaktadır. Erdoğan'ın söz konusu vurgusunun çok net yapılmamasının gerekçesi olarak Kosova Türklerinin bağımsızlığını yeni kazanmış Müslüman bir ülkede azınlık statüsünde bulunmaları ileri sürülebilir. Dolayısıyla söylemlerde baskın bir Türk azınlık vurgusundan çok bütünleştirici bir Türk toplumu profili çizildiği görülmektedir. Erdoğan TİKA faaliyetlerinin Kosova'ya sağladığı katkıları ön plana çıkararak Osmanlı kültür mirasının birleştiriciliğine gönderme yapmıştır. Esasen sahada tarafımızca yapılan araştırmada TİKA'nın tarihi eserleri restorasyon çalışmalarının yanı sıra tarım, sanayi alanlarındaki projeleri ve özellikle eğitim alanında yoğun çalışmalarda bulunduğu görülmüştür. Prizren'in kırsal bölgelerinde Türklerin yaşamadığı yerlerdeki köy okullarının dahi TİKA tarafından onarıldığı müşahade edilmiştir. Eğitim alanında ders kitapları Kosova Eğitim Bakanlığı tarafından karşılanmakta olması¹⁰¹⁷ nedeniyle TİKA'nın daha çok okul binalarını fiziki olarak iyileştirme çalışmalarında bulunduğu gözlenmiştir.

Ağustos 2011'de Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Kosova'da resmi temaslarda bulunurken, ziyaretinde kültür öğesini ön plana çıkarmıştır. Priştine'deki görüşmelerinin ardından Prizren'e geçen Davutoğlu, burada soydaşlarla iftar açmıştır. TİKA tarafından restore edilen Mehmet Akif Ersoy İlköğretim Okulu'nu ziyaret eden Bakan Davutoğlu, Türk İstiklal Marşı şairi Mehmet Akif Ersoy'un akrabalarını da ziyaret etmiştir.¹⁰¹⁸ Davutoğlu ayrıca Priştine ve Prizren'de Yunus Emre Türk Kültür merkezlerinin de açılışını yapmıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin "yumuşak güç" araçlarından Yunus Emre Enstitüleri'ni de Kosova'ya dâhil ettiği görülmektedir. Türkiye'nin Öte yandan, Nisan 2012'de Türkiye'yi ziyaret eden Kosova Meclis Başkanı Yakup Krasniqi Abdullah Gül ile görüşmüştür. Gül, "*Kosova'daki soydaşlarımızın ikili ilişkilerde müstesna bir köprü vazifesi gördüklerini, Kosova'nın siyasi, ekonomik ve kültürel hayatına somut katkılar*

¹⁰¹⁶ Gös. Yer.

¹⁰¹⁷ KDTP Milletvekili Fikrim Damka ile Tarafımızca Yapılan Röportaj, Edirne, 7 Kasım 2014

¹⁰¹⁸ "Dışişleri Bakanı Davutoğlu Kosova'da", Cumhuriyet, 28 Ağustos 2011.

*sağladığını*¹⁰¹⁹ belirterek Türkiye'nin geleneksel Balkan Türkleri politikasının ana hatlarını söylem boyutunda Kosova Türkleri için de uygulamıştır. Erdoğan-Krasniqi görüşmesinde ise Başbakan Erdoğan konuk Meclis Başkanı'na "*(Kosovalı Türklerle) birlik olun, birlikte hareket edin*"¹⁰²⁰ mesajını iletmiştir.

Kosova'nın bağımsızlığı sonrası dönemde Türkiye'nin Kosova'ya ve Kosova Türklerine yönelik politikasını somutlaştıran söylemler Erdoğan'ın Ekim 2013'te gerçekleştirdiği ziyarette görülmüştür. Türk şirketi Limak Grubu tarafından inşa edilen Piriştine Havaalanı'nın açılışına katılan Erdoğan, "*Türklerin Kosova'ya bankacılık, sigorta, tekstil ve gıdada 335 milyon Euro, buna koşut olarak müteahhitlikte 800 milyon Euro yatırım yaptığını*"¹⁰²¹ belirterek toplamda 1 milyar 135 milyon Euro'luk yatırım yapıldığının altını çizmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin Kosova'ya ekonomik unsurlarla güçlü bir şekilde yöneldiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, Kosova temasları kapsamında Prizren'e giderek Kosova Başbakanı Haşim Taçi ve Arnavutluk Başbakanı Edi Rama ile birlikte halkı selamlamıştır. Erdoğan Prizren'de TİKA'nın Kosova'daki çalışmalarına övgüde bulunurken, Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından yapılan köprü inşasının da açılışını yapmıştır.¹⁰²² KDTP tarafından düzenlenen mitingde Prizrenlilere seslenen Erdoğan, "*Hepimiz ortak bir tarihin, ortak bir kültürün, ortak bir medeniyetin, birbirine dost, birbirine akraba, birbirine kardeş olduğu bir yapının inşalarıyız. Unutmayın, Türkiye Kosova'dır, Kosova Türkiye'dir*"¹⁰²³ ifadelerini kullanmıştır. Erdoğan ayrıca Kosova'nın Türkiye ile olan yakınlığını vurgulamak için Mehmet Akif'i örnek gösterirken, konuşmasında doğrudan Kosova Türkleri temasını vurgulamamış, bilakis ülkenin geneline hitap eden söylemler kullanmıştır. Ancak Türk azınlığa yönelik Türkiye'nin politikasının eylem boyutunda, gerek Prizren ölçeğinde gerek

¹⁰¹⁹ "Cumhurbaşkanı Gül, Kosova Meclis Başkanı'nı Kabul Etti", *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi*, 26.04.2012, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/82770/cumhurbaskani-gul-kosova-meclis-baskanini-kabul-etti.html>, (18.10.2014).

¹⁰²⁰ "Başbakan Erdoğan'dan Krasniqi'ye Birlik Mesajı", *Balkan Günlüğü*, 30 Nisan 2012, <http://www.balkangunlugu.com/2012/04/babakan-erdoandan-krasniciye-birlik-mesaj.html>, (18.10.2014).

¹⁰²¹ "Kosova'da Havada Karada Türk İmzası", *Milliyet*, 24 Ekim 2013.

¹⁰²² "Başbakan'dan Altepe'ye Teşekkür", *Sabah*, 27 Ekim 2013; "Başbakan Erdoğan Kosova'da", *Akşam*, 23 Ekim 2013.

¹⁰²³ "Erdoğan: Unutmayın, Türk Kosova'dır, Kosova Türkiye'dir", *Kosova Haber*, 23 Ekim 2013, <http://www.kosovahaber.net/?page=2,9,21592>, (19.10.2014).

Kosova'nın genelinde yapılan yatırım ve hizmetlerle bunun yansımaları bulunduğu görölmektedir.

Özetlemek gerekirse, bağımsızlık sürecinde Kosova'ya Ankara tarafından sağlanan destek ve sahip olunan iyi ilişkiler nedenleriyle Türk azınlık konusunun ikili ilişkilerde çok fazla gündeme gelmediği görölmektedir. Bu durumun Ankara tarafından azınlığın makro ölçekli bir sorununun olmadığına yönelik algılamaların sonucu olduğu ileri sürülebilir. Zira Ankara'da azınlığın siyasi ve kültürel haklar konularındaki meselelerinin demokratik düzenlemelerle anayasada çözüldüğu görüşünün hâkim olmuştur. Dolayısıyla Türk azınlık vurgusuyla savaş ve müzakere süreci sonrasında bağımsızlığını yeni kazanmış bir halkın milliyetçi reflekslerinden kaçınılmak istenirken, ülkenin geneline ekonomik ve kültürel argümanlarla hitap edilerek Kosova Türkiye'nin nüfuz alanına alınmak istenmiştir. Diğer bir deyişle ekonomik altyapıdan yoksun olan Kosova'nın yeniden inşası ve Türkiye'nin ülkeyi kendi nüfuz alanına alma stratejisi Türk azınlık konusunu önceliğini değiştirse de önemini kaybettirmemiştir. 2008-2014 yılları arası dönemde Türk azınlıkla ilgili söylem öznelerince kullanılan kavramlarda “dostluk köprüsü”, “eşit yurttaş”, “sadık vatandaş”, “entegre olan ancak asimile olmayan Türk toplumu” gibi kavramlara doğrudan olmasa da dolaylı göndermeler bulunmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin bu dönemde Kosova Türklerine ilişkin söylemden çok eylem odaklı çalışmaları ön plana çıkmıştır.

3.5. Türkiye'nin Romanya Türkleri Politikası (1991-2014)

Romanya Türkleri konusu Çavuşesku sonrası dönemde Türkiye-Romanya ilişkilerinin önemli konu başlıklarından biri olmuştur. Bu dönemde her ne kadar Romanya Türkleriyle ilgili ikili ilişkilerde siyasi bir kriz yaşanmasa da soydaşlarla ilgili gelişmeler Ankara'yı yakından ilgilendirmiştir. Bu kısımda, 1991-2014 yılları arası dönemde Türkiye'nin Romanya Türklerine yönelik yaklaşımı söylem analizi metoduyla ele alınmıştır.

3.5.1. Koalisyon Hükümetleri Döneminde Türkiye'nin Romanya Türkleri Politikası (1991-2002)

Aralık 1989'da Çavuşesku'nun devrilmesinin ardından Romanya'daki siyasi sistemde yapısal değişiklikler meydana gelirken, ülkede demokratikleşme sürecine girilmiştir. Bu bağlamda 1990'lı yılların ilk yarısında Romanya'nın iç politik yaşamında yeni bir düzen kurulmasına koşut olarak, özellikle 1990'lı yılların ikinci yarısında dış politikada Batı'ya doğru bir yönelim gerçekleşmiştir. Bu yönelimin doğal bir sonucu olarak Avro-Atlantik kurumlara üye olma hedefi Bükreş'in dış politikasının ana ağırlık noktası olmuştur. Dolayısıyla 1990'lı yıllarda Romanya'nın Balkan komşuları iç savaşlarla meşgul olurken, Bükreş yönetimi iktisadi dönüşüme giderek kendini reforme etmiş ve Avro-Atlantik kurumlara üyelik için hızlı adımlar atmıştır.¹⁰²⁴

Romanya Türkleri 1990'lı yıllarda ülkede yaşanan demokratikleşme sürecinden faydalanmış ve komünist döneme nazaran daha geniş hak ve özgürlüklere sahip olmuştur. Bu dönemde Romanya Anayasası'nda yapılan düzenlemelerle Türk azınlığın Parlamento'da temsil edilmesi sağlanırken, diğer taraftan azınlığın kendi kurumsal örgütlenmelerini tesis edip güçlendirmesinin önü açılmıştır. Nüfus itibarıyla Parlamento'da temsil edilmek için yeterli oy sayısına sahip olamayan Romanya Türkleri, Anayasa'nın 62. maddesi kapsamında 1990'lı yılların başlangıcından günümüze değin kesintisiz olarak Parlamento'ya temsilci gönderebilmişlerdir. Romanya Türklerinin dernek statüsündeki Birlik yapılanmaları bu açıdan önemli olmakla birlikte, Osmanlı Türkleri ve Tatar Türkleri arasındaki anlaşmazlıklar 1990'lı yılların ilk yarısında ülkedeki Türklerin birlik ve beraberlik içinde hareket etmelerini engellemiştir.¹⁰²⁵ Ne var ki Birliklerin oluşturulmasının ardından Romanya Türkleri ikiye ayrılıp bu durum bölünmüş bir görüntü oluştursa da uzun vadede Türk azınlık bu bölünmeyi avantaja çevirmiştir.¹⁰²⁶ Öyle ki

¹⁰²⁴ Erhan Türbedar, "Doğu Bloku'undan AB ile Bütünleşmeye Doğru Bulgaristan ve Romanya", *Avrasya Dosyası, Türkiye-AB İlişkileri*, Cilt: 10, Sayı:2, ASAM Yayınları, Ankara, 2004, s. 320. 1990'lı yıllarda Romanya iç politikasında yaşanan gelişmeler için bkz. R.J. Crampton, *İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Balkanlar*, Çev. Emel Kurt, Yayınodası, İstanbul, 2007, s. 318-325.

¹⁰²⁵ *Romanya Demokratik Türk Birliği Başkanı Osman Fedbi ile Tarafımızca Yapılan Röportaj*, Köstence, 20.03.2015.

¹⁰²⁶ *Romanya Demokratik Türk Birliği Başkanı Osman Fedbi ile Tarafımızca Yapılan Röportaj*, Köstence, 20.03.2015.

Romanya'nın ulusal azınlıklar listesine Türkler iki ayrı kimlik altında dâhil olurken, bu durum temsilci sayısının 2'ye çıkmasının yanı sıra Bükreş yönetimi tarafından sağlanan finans kaynaklarından da makro ölçüde yararlanmalarını sağlamıştır. Diğer bir deyişle ulusal azınlıklara Birlikler başına maddi destek sağlayan Rumen devleti, hem Osmanlı Türklerine hem Tatar Türklerine ayrı ayrı kaynak aktarımında bulunmaktadır.¹⁰²⁷ Romanya'daki Türk gruplar arasındaki bölünme, siyasi liderler düzeyinde şekil olarak kendisini gösterse de halk arasında böyle bir tabloyla karşılaşılmamaktadır. Romanya Müslümanları Müftüsü Murat Yusuf'a göre, kendilerini Osmanlı Türk'ü olarak tanımlayan Türkler ile Tatar Türkleri arasında herhangi bir ayrışma söz konusu değil, bilakis Türkler arasında kaynaşma oldukça üst düzeydedir.¹⁰²⁸ Evliliklerle kurulan akrabalık bağları boy ayrımı gözetmeksizin Türkleri birbirine bağlamaktadır. Özetle Romanya Türkleri Birlikler arasındaki bölünmeyi fırsata çevirmeyi başarmıştır.

Soğuk Savaş döneminde farklı bloklarda bulunmalarına karşın olumlu bir grafik çizen Türkiye-Romanya ilişkileri, 1990'lı yıllarda da gelişim grafiğini sürdürmüştür. Türk azınlık nedeniyle iki devlet arasında herhangi bir sorun yaşanmamış ve bu, ikili ilişkilerde güven ortamının hâkim olmasını beraberinde getirmiştir. Bu noktada, ilişkilerin çok boyutlu bir görünüm kazanmasının önü açılmıştır. Öyle ki Eylül 1991'de Bükreş'i ziyaret eden dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Romanya Devlet Başkanı İon İliescu görüşmüş ve iki ülkenin aynı coğrafyayı ve tarihi bir mirası paylaştıklarına atıfta bulunarak Romanya'nın ekonomik durumun hukuki çizgileri netleştikçe ülkenin Türk sermayesi için daha cazip hale geleceğini söylemiştir.¹⁰²⁹ "Ortak tarihi miras" vurgusu aynı geçmişin paylaşıldığını ön plana çıkarmakla birlikte, Sosyal İnşacı yaklaşımla açıklanabilecek bir söylemi işaret etmektedir. Öte yandan, Cumhurbaşkanı Özal ziyaretinin ikinci gününde Romanya Parlamentosu'nda Türk azınlık temsilcilerini kabul etmiştir. Söz konusu kabulde, RMTTDB milletvekili Dr. Tahsin Cemil'in yanı sıra Romanya

¹⁰²⁷ Rumen devleti Birlik başına yıllık yaklaşık 800.000 Avro ödenek sağlamaktadır. *Romanya Demokratik Türk Birliği Başkanı Osman Fedbi ile Tarafımızca Yapılan Röportaj*, Köstence, 20.03.2015.

¹⁰²⁸ *Romanya Müslümanları Müftüsü Murat Yusuf ile Tarafımızca Yapılan Röportaj*, Edirne, 13 Ocak 2015.

¹⁰²⁹ "Haberî Yazan Kişinin TRT Genel Müdürlüğü Hesabı", *Milliyet*, 19 Eylül 1991.

Müslümanları Müftüsü Nejat Osman, Şeref Ziyaettin ve Şükrü Doğubek gibi azınlık temsilcileri de hazır bulunmuş¹⁰³⁰ ve Türk azınlığın durumu doğrudan Cumhurbaşkanı Özal'a aktarılmıştır. Özal ziyarette “*azınlığın Türkiye'deki gelişmeleri daha yakından takip edebilmesi için TRT-INT ile TV1 ve TV2'nin Romanya'da da izlenebilmesi için çalışma yaptıklarını*”¹⁰³¹ belirtmiştir.

Özal'ın Türk temsilcileri kabulünden de anlaşılacağı gibi Ankara, Türk azınlığı Osmanlı ya da Tatar Türkleri şeklinde ayırmaksızın bir bütün olarak değerlendirmektedir. Bunun yanında Romanya Müslümanları Müftüsü de azınlık heyetine dâhil olarak Türkiye'nin kurumsal anlamda Romanya Türklerine ilişkin algısı ortaya çıkmıştır. Televizyon aracılığıyla Türk azınlığın Türkiye'yi yakından takip edilmesinin istenmesi ise anavatan ile azınlık arasındaki bağların güçlü tutulmak istenmesinin işareti olarak değerlendirilebilir. Ziyarete, Türkiye'nin Bükreş'ten Türk azınlıkla ilgili herhangi bir talepte bulunmaması demokratik dönemde Romanya'da azınlıklarla ilgili yapılan düzenlemelerden memnun olduğu şeklinde anlaşılabilir. Zira Özal, Romanya Parlamentosu'nda milletvekillerine hitap ederken “*aranızda Türk azınlığı temsil eden mebusların da bulunması, Parlamenteonuza yeni yön veriyor*”¹⁰³² cümlesini kullanarak övgüde bulunmuştur.

1992 yılında Türkiye-Romanya ilişkilerinde Karadeniz'e yönelik Ankara'nın inisiyatifıyla başlatılan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi (KEİB) projesine ilişkin kurumsal yapının oluşturulması girişimleri ön plana çıkmış ve Bükreş yönetimi KEİB'e tam destek vermiştir. Şubat 1992'de Romanya Dışişleri Bakanı Adrian Nastase Ankara'yı ziyaret ederken, Türk Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin “*Türkiye ile Romanya arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin zengin bir potansiyele sahip olduğunu*”¹⁰³³ söylemiştir. KEİB kapsamında Ankara ile Bükreş arasında tam bir işbirliği hâkim olmasına karşın, Yugoslavya krizine ilişkin örtülü bir uzlaşma hâkim olmuştur. Taraflar arasında krize dair görüş alışverişi içinde bulunulmuş¹⁰³⁴, ancak net bir uyum gözlenmemiştir. Zira Yugoslavya'nın dağılma sürecinde Romanya her ne kadar Sırbistan ile iyi ilişkilerini sürdürme eğiliminde

¹⁰³⁰ “Özal Bükreş'te Fahri Doktor”, *Milliyet*, 20 Eylül 1991.

¹⁰³¹ Göz. Yer.

¹⁰³² “Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Romanya'ya Resmi Gezisi”, *Karadeniz*, Sayı:8, 1991.

¹⁰³³ *Ayın Tarihi*, 26 Şubat 1992.

¹⁰³⁴ *Ayın Tarihi*, 13 Mayıs 1993.

olmuşsa da Batı'ya entegre olma politikası nedeniyle Avro-Atlantik kurumlarla politikasını uyumlaştırmak durumunda kalmıştır.¹⁰³⁵ Dolayısıyla Yugoslavya krizi esnasında zaman zaman ikilemler yaşamıştır. Ne var ki bu durum Ankara-Bükreş hattında sorun yaratma potansiyeli taşımamıştır.

10 Eylül 1993'te Romanya Devlet Başkanı İon İliescu Cumhurbaşkanı Demirel'in davetlisi olarak Türkiye'ye gelmiş ve iki ülke arası ilişkiler ele alınmıştır. Ziyarete Balkanlar'daki gelişmeler ön plana çıkmakla birlikte, Demirel Romanya'da demokrasi ve serbest piyasa ekonomisi konularında kat edilen mesafeyi takdir ettiğini belirtmiştir. Ziyarete Rumen liderin “*kendimi evimde hissediyorum*”¹⁰³⁶ ifadesini kullanması, ikili ilişkilerde hâkim olan güveni göstermesi açısından önemlidir. Ziyaret kapsamında Türk basınında Romanya Türklerine ilişkin söylem öznelerinin açıklamaları medyada yer bulmazken, bu durum esasen Türkiye'nin Rumen devletinin Türk azınlığa yönelik yaklaşımında memnuniyet duyduğu şeklinde anlaşılabilir.

Öte yandan, Mart 1994'te Romanya'ya giden Cumhurbaşkanı Demirel mevkidaşıyla KEİ, Balkanlar'daki gelişmeler, PKK'nın Romanya'daki faaliyetleri ve ikili ticari ilişkiler gibi konu başlıklarını görüşmüştür. Bu ziyarette özellikle Romanya'daki Türk yatırımları konusu ön plana çıkmış ve Türkiye, iki ülke arasında Serbest Ticaret Anlaşması'nın imzalanması için taslak bir metin ileri sürmüştür. Dönem itibarıyla yaklaşık 2500 Türk işadınının Romanya'da yatırımda bulunduğu ve ülkede kayıtlı yabancı firma sayısı bakımından Türkiye'nin 4. sırada olduğu¹⁰³⁷ dikkate alındığında, Romanya'nın serbest piyasa ekonomisine geçiş döneminde Türkiye'nin önemli bir aktör haline geldiği anlaşılmaktadır. Demirel, Bükreş temasları kapsamında Romanya Türk azınlık milletvekilleri Fevziye Ruşit ve Tahsin Cemil ile görüşerek azınlık temsilcilerinden bilgi almış¹⁰³⁸ ve Parlamento'daki konuşmasında ise “ortak tarih” vurgusu yapmıştır. Ayrıca Demirel, Rumen muhataplarına karşılıklı olarak Köstence ve İstanbul'da kültür merkezlerinin açılması

¹⁰³⁵ Bkz. Tzifakis Nikolaos, “The Yugoslav Wars' Implications on Romanian Security”, *South East European Politics*, Vol. 2, No. 1, May 2001, s. 51.

¹⁰³⁶ “Evimde Hissediyorum”, *Milliyet*, 10 Eylül 1993.

¹⁰³⁷ Hasan Pulur, “Romenler Türk Ekmeği Yiyor”, *Milliyet*, 27 Mart 1994.

¹⁰³⁸ “Demirel Bükreş Uçağında Ekonomiyi Tartıştı”, *Milliyet*, 24 Mart 1994.

önerisinde bulunmuştur.¹⁰³⁹ Romanya temasları kapsamında Türklerin yoğun olarak yaşadığı Mecidiye'ye de giden Demirel burada Türk bayraklarıyla karşılanmıştır. Mecidiye'de Cuma namazını kılan Demirel'e yoğun sevgi gösterisinde bulunulmuştur.¹⁰⁴⁰

Demirel'in Dobruca bölgesinde Türkleri ziyaret etmesi sembolik açıdan önem taşımaktadır. Her ne kadar Türk azınlıkla ilgili Türk-Rumen ilişkilerinde herhangi bir sorun bulunmasa da Demirel, Bükreş'te Türk azınlık temsilcileriyle özel olarak görüşerek soydaş konusuna Ankara'nın ilgisini göstermiştir. Ayrıca Mecidiye'nin Türk Cumhurbaşkanı tarafından ziyaret edilmesi de azınlık için moral kaynağı olmuştur. Zira söz konusu ziyaret ile Ankara, soydaşlarının yanında olduğu mesajını vermiştir. Karşılıklı kültür merkezlerinin açılması önerisi Türklerin yoğun olarak yaşadıkları bir bölge olan Köstence'de Türk kültürünün kurumsallaştırılmak istendiğini göstermektedir. Bu açıdan söz konusu öneri, Türkiye'nin Romanya Türklerine yönelik kültür politikasına sahip olduğu şeklinde anlaşılabilir. Örneğin 1992 yılından itibaren Romanya'da Türkçe dersleri veren öğretmenler her yaz Türkiye'de hizmet içi eğitime alınmıştır.¹⁰⁴¹ Bununla birlikte Türkiye, 1992 yılında Türk kültür mirasının ayrılmaz bir parçası olan Sarı Saltuk Gazi'nin türbesinin onarım sürecini başlatmıştır.¹⁰⁴² Dolayısıyla söz konusu kültür politikasının salt kurumsal bir yapı oluşturmaktan ziyade eğitim ve dini alanda somut yansımaları olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Romanya arasında çok boyutlu olarak sürdürülen iyi ilişkilere paralel olarak iki devletin liderlerinin 6 aylık periyotlar halinde görüş alışverişinde bulunmak için bir araya gelme kararı 1995 ve 1996 yıllarında da devam etmiştir. 1995'te ikili ilişkilerin siyasi ve ekonomik yönü ön plana çıksa da 1996 yılında Demirel'in Romanya ziyaretinde Türk azınlık konusu da diğer zirvelere nazaran daha güçlü bir şekilde gündeme gelmiştir. Romanya'nın Türk azınlığa yönelik tutumundan

¹⁰³⁹ "Demirel Karadeniz Zirvesi Peşinde", *Cumhuriyet*, 25 Mart 1994.

¹⁰⁴⁰ Hasan Pulur, "Romenler Türk Ekmeği Yiyor", *Milliyet*, 27 Mart 1994.

¹⁰⁴¹ Neriman Hasan, *Romanya Türk Toplulukları Örneğinde İki Dillilik*, Editura Universitara, Bucureşti, 2011, s. 138-139.

¹⁰⁴² "Sarı Saltuk Türbesi Restore Ediliyor", *Karadeniz*, Sayı: 19, 1992. Ayrıca bkz. "Köstence Başkonsolosluğu Görev Çevresine İlişkin Bilgi Kitapçığı", *Türkiye Cumhuriyeti Köstence Başkonsolosluğu*, Köstence.

memnun olan Türkiye, hem söylem hem eylem anlamında somut bazı girişimlerde bulunmuştur. Örneğin Nisan 1996'da Cumhurbaşkanı Demirel ile Rumen Devlet Başkanı Dobruca bölgesindeki Türkleri ziyaret ederken, Mecidiye'de bulunan ve Türkiye tarafından (Türk Diyanet Vakfı) onarılan *Mecidiye Kemal Atatürk İlahiyat ve Pedagoji Lisesi*'nin¹⁰⁴³ açılışını yapmışlardır.¹⁰⁴⁴ Esasen okulun açılmasına yönelik süreç Romanya Türklerinin talebi üzerine başlamış ve 13 Temmuz 1995'te Türk ve Rumen Milli Eğitim Bakanlıkları arasında imzalanan Protokol ile hukuki çerçeve tamamlanmıştır.¹⁰⁴⁵ Okul, müfredat itibarıyla Rumence ve Türkçe eğitim yapmasının yanı sıra imzalanan Protokol'e göre, okul müdürü soydaşlardan, müdür yardımcısı olarak Türkiye'den bir öğretmen atanmıştır.¹⁰⁴⁶

Kısa bir sürede tamamlanan okulun bütün ihtiyaçlarının Türkiye tarafından karşılandığını¹⁰⁴⁷ ve Demirel'in Nisan 1996'daki Romanya ziyaretine yetiştirildiğini belirtmek gerekir. Bu durum Türkiye'nin soydaşların taleplerine olan duyarlılığını göstermekle birlikte, Romanya Devlet Başkanı'nın da açılışa yer alması Türk azınlığı iki ülke arasındaki ilişkilerde "köprü" olma rolünü ön plana çıkarmıştır. Ayrıca Romanya'nın Türk azınlıkla herhangi bir sorunu olmadığı mesajının verilmesi açısından da Ankara'yı memnun ettiği anlaşılmaktadır. Öyle ki Demirel "*Bükreş yönetiminin azınlıklara karşı sergilediği tavrın insan haklarına yönelik yaklaşımın göstergesi olduğunu*" belirtmiştir.¹⁰⁴⁸ "...*Bu açılış azınlıkların eğitim hakkına saygının ifadesi olmasının yanında Türk-Romen dostluğunun bir göstergesidir*" ifadelerini kullanan Demirel, "*Romanya'daki Türk azınlığın Balkanlar'da en iyi davranılan azınlık olduğunu*" söylemiştir.¹⁰⁴⁹

¹⁰⁴³ Okulun ilk adı 1837 yılında inşa edilen Babadağ Medresesi olmakla birlikte, 1901 yılında Mecidiye'ye nakledilmesinin ardından Mecidiye Medresesi adını almıştır. 2000 yılında Lise'nin adı Mecidiye Kemal Atatürk Ulusal Koleji olmuştur.

¹⁰⁴⁴ "Türkiye-Romanya İttifakı", *Cumhuriyet*, 20 Nisan 1996.

¹⁰⁴⁵ İsmail Özkan, "Dobruca'da Babadağ Medresesi'nden Mecidiye Kemal Atatürk Ulusal Koleji'ne Dini Eğitim", *Diyanet*, Ekim 2009, Sayı:126, s. 11. Ali Aksu, *Romanya Müslüman Türklerinin Dünü Bugünü*, Editura Elvan, Constanta, 2003, s. 189.

¹⁰⁴⁶ Gös. Yer. Kemal Atatürk Ulusal Koleji Müdürü Yardımcısı Suat Yıldırım ile 20.03.2015 tarihinde tarafımızca yapılan görüşmede hâlihazırda Okulun Rumen yasalarına göre faaliyet gösterdiği, okulda 1.sınıftan 12. sınıfa kadar eğitim verilmekte olduğu ve Türk dili ile Din Kültürü derslerinin Türkçe okutulmakta olduğu öğrenilmiştir.

¹⁰⁴⁷ Bkz. Ali Aksu, *a.g.e.*, s. 190.

¹⁰⁴⁸ "Türkiye-Romanya İttifakı", *Cumhuriyet*, 20 Nisan 1996.

¹⁰⁴⁹ "Demirel Heralds 'Modern Silk Road' in Romania", *Turkish Press Review*, 19 April 1996, <http://www.hri.org/news/turkey/trkpr/1996/96-04-19.trkpr.html>, (03.12.2014).

Demirel'in ifadeleri Türkiye'nin 1990'lı yıllarda Romanya Türklerine yönelik politikasının ana hatlarını ortaya koymaktadır. Ankara Romanya'nın Türk azınlığa karşı izlediği politikadan memnundur. Zira bu politika yasal düzenlemelerle Romanya Türklerinin yanı sıra diğer azınlıklara da siyasi, kültürel (din ve eğitim alanlarında), örgütsel ve hatta azınlık birliklerine sağlanan maddi destekle ekonomik haklar sağlamaktadır. Dolayısıyla 1991 Romanya Anayasası'nın azınlıklara ilişkin bölümlerinin uygulanmasıyla Balkanlar'da diğer Türk azınlıkların karşılaştığı pek çok sorun Romanya boyutunda kendisini göstermemiştir. Diğer bir deyişle Türkiye, Balkanlar'daki diğer Türk azınlıkların yaşadığı temel problemlere çözüm bulmaya çalışırken, Romanya ölçeğinde yapısal sorunların olmaması nedeniyle daha çok azınlığın talepleri doğrultusunda bir politika takip etmiştir.

Öte yandan, Bükreş yönetimi nüfus dengeleri itibarıyla risk unsuru oluşturmayan Türk azınlık nedeniyle ülkede ciddi ekonomik yatırımlarda bulunan Türkiye'yi karşısına almak istememiş, bilakis Türk azınlığa karşı olumlu bir tutum benimseyerek Ankara'yı hoşnut etmiştir. Esasen Romanya 1990 sonrasında Türkiye'nin Romanya'daki Türklere ve hatta az sayıdaki Gagavuzlara gösterdiği ilgiye tepki göstermek bir yana dursun, bu ilgi Rumen yetkililer tarafından teşvik ve takdir görmüştür.¹⁰⁵⁰ Farklı bir ifadeyle Romanya Türkleri iki ülke arasındaki ilişkileri geliştiren bir rol üstlenmiştir. Buradan hareketle Türkiye'nin Romanya Türklerini ikili ilişkilerde dostluk köprüsü olarak görme eğiliminde olduğu, azınlığı Romanya'nın içişlerine müdahale aracı olarak görmediği ile Romanya'nın sadık ve eşit yurttaşları olarak algıladığı anlaşılmaktadır. Öyle ki RDTB Başkanı Osman Fedbi 1990'lı yıllardaki görevi esnasında Türk Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in kendisine ikili sohbetlerde “*önce Rumen vatandaşsınız, sonra Türk'sünüz ve unutmayın Müslümansınız*” dediğini kaydetmektedir.¹⁰⁵¹

1997 yılında Türkiye ile Romanya arasında Cumhurbaşkanlığı düzeyinde zirveler yapılmışsa da bu zirveler daha çok ticari ve kültürel hususlara ilişkin olmuştur. Örneğin Nisan 1997'de iki ülke arasında Serbest Ticaret Anlaşması,¹⁰⁵²

¹⁰⁵⁰ Şule Kut, *a.g.e.*, s. 204.

¹⁰⁵¹ *Romanya Demokratik Türk Birliği Başkanı Osman Fedbi ile Tarafımızca Yapılan Röportaj*, Köstence, 20.03.2015.

¹⁰⁵² *Ayın Tarihi*, 29 Nisan 1997.

Kasım ayında ise gümrük işbirliği ve kültürel değişim anlaşmaları¹⁰⁵³ imzalanmıştır. Söz konusu durum, iki ülke arasındaki tesis edilen güveni göstermektedir. Bununla birlikte 1997 yılına kadar Türk-Rumen ilişkilerinde her ne kadar aktörel anlamda Başbakan ve Dışişleri Bakanları bulunsa da daha çok Cumhurbaşkanı Demirel'in ön plana çıktığı görülmektedir. Bu durumun oluşmasında Türk ve Rumen liderlerin 6 ayda görüşülmesi konusundaki görüş birliği etkili olmuştur.

1998 yılıyla birlikte Başbakan ve Dışişleri Bakanı düzeyinde de ikili ilişkilerde gelişmeler olmuştur. Örneğin Mayıs 1998'de İsmail Cem'in Bükreş ziyaretinden 1 ay sonra dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz Romanya'ya gitmiştir. Yılmaz'ın bu ziyareti 12 yıl aradan sonra Başbakan düzeyinde Romanya'ya gerçekleşen ilk ziyaret olması açısından önemlidir. Görüşmelerde bölgesel gelişmeler ve ticari hususlar ön plana çıkarken¹⁰⁵⁴, Yılmaz Romanya Türklerinin temsilcileriyle de görüşerek azınlığın durumuna ilişkin bilgi almıştır. Türkiye medyasında konuyla ilgili herhangi bir haber yansımaya da azınlık yaygın organlarından olan Karadeniz Gazetesi'nde Yılmaz'ın Romanya Türklerinden *“kültürlerini yükseltmeleri ve dinlerini korumalarını istediği”* yer almaktadır.¹⁰⁵⁵ Söz konusu haberde Yılmaz'ın azınlıkla görüşmesinde şunları da kaydettiği belirtilmektedir: *“...Biliyorsunuz, Türkiye olarak bizim aşağı yukarı çevredeki bütün komşu ülkelerde yaşayan soydaşlarımız var. Ama ben zannediyorum ki bütün bu ülkeler içerisinde en rahat durumda olan şu anda Romanya'daki soydaşlarımızdır. Diğer bütün ülkelerde yaşayan soydaşlarımızla da gittiğimiz zaman hepsiyle görüşüyoruz. Sizden çok daha fazla sorunları vardır. Çözüm bekleyen sorunları vardır. Biz, Romanya'da bu yönetim değişikliğinden sonra 1989'dan sonra ortaya çıkan imkânları da değerlendirerek, sizin geçmişteki sıkıntılarınız tamamen ortadan kalkmasına çalışıyoruz. Bizim sizden beklediğimiz Türkiye ile Romanya arasında bir köprü oluşturmaktır. Romanya'nın iyi vatandaşı olmaktır, sadık vatandaşı olmaktır. Anadilinizi, dininizi, Türkiye'ye olan sevginizi, ilişkinizi de muhafaza etmektir. Bunun için biz hükümet olarak elimizden geleni yapıyoruz, yapmaya da devam*

¹⁰⁵³ *Ayın Tarihi*, 24 Kasım 1997.

¹⁰⁵⁴ “Romanya ile Ticaret 1 Milyar Dolara Çıkacak”, *Hürriyet*, 19 Haziran 1998.

¹⁰⁵⁵ “Başbakan Mesut Yılmaz Man Baş Başka”, *Karadeniz*, Sayı: 64, Haziran 1998.

*edeceğiz, ama takdir edersiniz ki sizden daha zor durumda, sizden daha çok sorunları olan diğer ülkelerdeki soydaşlarımıza da yetişmek zorundayız.”*¹⁰⁵⁶

Yılmaz'ın ifadelerinden Türkiye'nin Romanya Türklerini de kapsayan bir soydaş politikası olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Romanya Türklerinin sorunlarının çözümünde Türk hükümetinin elinden geleni yaptığı, Romanya'daki 1989'daki yönetim değişikliğinden yararlandıkları dile getirilmekle beraber, Romanya Türklerinin diğer bölge ülkelerindeki soydaşlara nazaran daha az sorunlara sahip olduğunu belirtilmiştir. Yılmaz, azınlığın Türk-Rumen ilişkilerdeki “köprü” görevine işaret etmekte ve Romanya'nın “*iyi ve sadık vatandaşları*” kavramını kullanmaktadır. Söz konusu söylemler anavatan olarak Türkiye'nin soydaşlarını ‘sahiplendiğini’ ön plana çıkarmakla birlikte, Sosyal İnşacı yaklaşımla açıklanabilecek bir durumu ihtiva etmektedir. Ancak soydaşlardan anadillerini, dinlerini ve Türkiye'ye olan sevgilerini korumaları gerektiğinin söylenmesi oldukça önemlidir. Zira komünist rejimin azınlığın anadilinde ve dini hayatında yarattığı tahribat, ülkedeki yeni dönemde de etkisini sürdürmüş ve Ankara'nın konuya yoğunlaşmasını gerektirmiştir. Dini hayatın canlandırılması noktasında Diyanet Vakfı'nın önemli gayretleri olurken, Türkçe'nin canlı tutulması için gerek Türk öğretmenlerinin eğitimi gerek on binlerce Türkçe kitabın Romanya'ya gönderilmesi gibi adımlar atılmıştır.¹⁰⁵⁷ Ancak 5.000 civarında olduğu tahmin edilen azınlık mensubu öğrenciden Türk dili dersi alan öğrenci sayısının 1997 yılı itibarıyla üç haneli rakamlara düşmüş olması¹⁰⁵⁸ Yılmaz'ın söyleminin alt yapısını oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin Romanya'da kültürel kimliğini koruyan bir Türk azınlık istediği görülmektedir.

Temmuz 1998'de Romanya Cumhurbaşkanı Türkiye'yi ziyaret ederken, Aralık ayında ise Cumhurbaşkanı Demirel Bükreş'e gitmiştir. Görüldüğü üzere, 1998 yılı içerisinde iki ülke arasında Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Dışişleri Bakanı

¹⁰⁵⁶ “Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Sayın Mesut Yılmaz ile Görüşme”, *Karadeniz*, Sayı:64, Haziran 1998.

¹⁰⁵⁷ Osman Horata, “Romanya Türkleri”, *Yeni Türkiye, Türk Dünyası Özel Sayısı II*, Sayı: 16, Temmuz-Ağustos 1997, s. 1863 ve s. 1864. Ankara, sadece lise düzeyinde değil, üniversitede düzeyinde de Türkçe eğitim için girişimlerde bulunmuştur. Bükreş ve Köstence Ovidius Üniversitesi bünyesinde açılan Türkoloji bölümlerine Türkiye'den öğretim elemanları gönderilmiştir. Bkz. Ali Aksu, *a.g.e.*, s. 153.

¹⁰⁵⁸ Osman Horata, “Romanya Türkleri”, s. 1865.

düzeyinde 4 farklı zirve gerçekleşmiştir. Söz konusu ziyaretlerden özellikle Süleyman Demirel'in Aralık ayındaki Romanya temasları Rumenlerin Atatürk algısı ve Romanya Türkleri açısından önem taşımaktadır. 1996'da Mecidiye'de açılan Kemal Atatürk İlahiyat ve Pedagoji Lisesi'ne dönemin Romen Eğitim Bakanı Liviu Maior tarafından "Atatürk" adı verilirken¹⁰⁵⁹, 1998 yılında Romenler Bükreş meydanlarının birine "Atatürk" adını vererek Atatürk büstü inşa etmişler ve açılış her iki Cumhurbaşkanı tarafından gerçekleştirilmiştir. Demirel bu ziyaretinde Bükreş'teki Türk Şehitliği'ne giderek Kuran-ı Kerim okutmuş ve Şehitliğin bakımı için yetkililere para yardımında bulunmuştur.¹⁰⁶⁰

Bükreş temaslarının ardından Köstence'ye giden Demirel burada soydaşların yoğun tezahürat ve sevgi gösterileriyle karşılanmış ve soydaşların yoğun olarak yaşadığı Babadağ kasabasında Türk Kültür Bakanlığı tarafından restore edilen Gazi Ali Paşa Camii'ni ibadete açmıştır. Soydaşlarla sohbet eden Demirel, kendilerinden "barış ve dayanışma içinde olmalarını" istemiştir.¹⁰⁶¹ Demirel ayrıca Romanya Türklerinin iki ülke arasında köprü oluşturduklarını belirterek, "Türkiye'nin Türkler ve Tatarlar arasında ayrım yapmadığını"¹⁰⁶² vurgulamıştır. Bu bağlamda, Türkiye Ankara-Bükreş arasındaki çok boyutlu ikili ilişkiler ve bölgesel gelişmelerin dışında Romanya'daki Türk azınlığa yönelik kendi içinde tutarlı sistematik bir politika izlemektedir. Bu politikada Romanya'da soydaşların yoğun olarak yaşadığı Dobruca bölgesindeki Osmanlı-Türk kültür mirasına yönelik projelerin gerçekleştirilmesi, azınlığın taleplerinin yerine getirilmesi gibi faaliyetler kendisini göstermiştir. Öte yandan, Rumenlerin Türkiye ile ilişkilere verdiği değer, Atatürk'ün adını yaşatan sembolik girişimlerden anlaşılmaktadır.

1999 yılında Türkiye ile Romanya arasındaki karşılıklı üst düzey ziyaretler devam etmiştir. Bu zirvelerde Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in diplomasi trafiği daha ziyade Kosova ölçeğinde yaşanan gelişmelere endeksli olurken,¹⁰⁶³

¹⁰⁵⁹ "Romanya AB ve NATO'ya Girişinde Azınlıklara Tanıdığı Hakların Büyük Etkisi Oldu", *Zaman Romanya*, 15.04.2008, http://www.zaman.ro/ro/newsDetail_openPrintPage.action?newsId=4372, (07.12.2014).

¹⁰⁶⁰ "Bükreş'te 'Yaşasın Baba' Tezahüratı", *Hürriyet*, 5 Aralık 1998.

¹⁰⁶¹ Gös. Yer.

¹⁰⁶² "Türkiye Cumhurbaşkanı Ekselansları Süleyman Demirel 2 Günlük Bir Ziyaret İçin Romanya'da Bulundular", *Karadeniz*, Sayı: 70, Aralık 1998.

¹⁰⁶³ *Ayın Tarihi*, 19 Mart 1999.

Cumhurbaşkanlığı düzeyinde ise Türk-Rumen ticari ilişkileri ile Bükreş yönetiminin PKK terör örgütünün Romanya’da faaliyet göstermesini engellemeye yönelik çabaları gündeme taşınmıştır.¹⁰⁶⁴ Bükreş’in PKK terörü konusundaki tavrı Demirel tarafından takdir edilirken, Türk lider iki ülke arasındaki ticaret hacmini 1 milyar dolara çıkarma hedefi ileri sürerek Romanya’da yaklaşık 15 bin Türk işadamlarının faaliyet gösterdiğini belirtmiştir.¹⁰⁶⁵

Şubat 2000’de dönemin Başbakanı Bülent Ecevit Bükreş’te Güneydoğu Avrupa Ülkeleri Zirvesi’ne katılımında her ne kadar Balkanlar’la ilgili hususlar ön planda olmuşsa da Ecevit, Bükreş’teki temaslarında Türk azınlık temsilcilerini de kabul etmiş ve soydaş kurumlarına para yardımında bulunmuştur.¹⁰⁶⁶ Ecevit ayrıca “*Romanya’da dönem dönem değişik rejimler yaşanmasına rağmen Romen halkının Türklere hep iyi davrandığını*”¹⁰⁶⁷ ifade ederek teşekkürlerini bildirmiştir. Bu anlamda Türk devlet adamlarının Romanya’daki temasları kapsamında azınlık temsilcilerini kabul etme teamülü sürmüş ve Ecevit Romanya Türklerinin içinde bulunduğu olumlu durumu tarihsel bir atıfla Rumen halkına ithaf etmektedir. Diğer bir deyişle Ecevit Türk azınlık konusunda Romanya’yı yöneten siyasi iktidarlardan ziyade Rumen halkını tebrik etmektedir. Öte yandan, Türk Başbakanı’na soydaş kurumlarına para yardımında bulunması sembolik önem taşımakla birlikte, her ne kadar kapalı bir zarf içinde yapılmış olsa da basına yansımaları nedeniyle kendi şahsi hesabından ve cüzi miktarda bir bağışı içermesi kuvvetle muhtemeldir.

Haziran 2001’de Bükreş’teki temaslarının ardından Köstence’ye ziyarette bulunan Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer Romanya Türkleriyle bir araya gelmiştir.¹⁰⁶⁸ Hünkâr Camii’ni ziyaret eden Sezer, Romanya Müslümanları Müftüsü ve Türk azınlığın milletvekilleriyle görüşerek bilgi almıştır.¹⁰⁶⁹ Ziyarette RDTB Başkanı Murat Asan, Sezer’e Türkiye’den gönderilen ders kitapları için

¹⁰⁶⁴ “President Demirel Praises Romanian Efforts Against PKK”, *Hurriyet Daily News*, 7 July 1999, <http://www.hurriyetdailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=president-demirel-praises-romanian-efforts-against-pkk-1999-07-07>, (09.12.2014).

¹⁰⁶⁵ “Romanya’da 15 Bin Türk İşadamı Var”, *Hürriyet*, 8 Temmuz 1999.

¹⁰⁶⁶ “Osmanlı Bile Yapamamıştı”, *Zaman*, 14 Şubat 2000.

¹⁰⁶⁷ Göş. Yer.

¹⁰⁶⁸ “Sezer Hasret Giderdi”, *Radikal*, 23 Haziran 2001.

¹⁰⁶⁹ “Sezer Fethetti”, *Sabah*, 23 Haziran 2001.

teşekkürlerini bildirmiştir.¹⁰⁷⁰ Bu durum, Türkiye'nin soydaşlarının anadilde eğitim konusuna duyarlı davrandığını göstermektedir. Cumhurbaşkanı, soydaşların sorunlarını ve taleplerini dinleyerek onarım süreci devam eden camilere yardım sözü verirken, kendisinden traktör ve minibüs isteyen soydaşlara da göndereceğine dair taahhütte bulunmuştur. Cumhurbaşkanı'nın temasları esnasında bir soydaşın “*bizi unutmayın*” şeklindeki çıkışına karşılık Sezer'in “*niye unutulalım*” yanıtı basına yansımıştır.¹⁰⁷¹ Esasen soydaşın söz konusu ifadesi, Türk azınlığın Türk devlet adamlarını Köstence'de daha sık görme isteğinin yansımaları olmakla birlikte, Sezer'in yanıtı Türkiye'nin soydaşlarının yanında olduğunu içeren bir anlamda okunmalıdır. Zira Türkiye ile Romanya arasında Çavuşesku sonrası dönemde siyasi ve ticari alanda ilişkilerin ivme kazanması, Bükreş yönetimi ile sorunsuz durumu nedeniyle Türk azınlık konusunu kısmen arka plana itse de tamamen gündemden düşürmemiştir. Sezer'in Köstence'de soydaşlarla bir araya gelmesinin bu anlamda başarıya ulaştığı ifade edilebilir.

3.5.2. Ak Parti İktidarı Döneminde Türkiye'nin Romanya Türkleri Politikası (2003-2014)

Ak Parti döneminde Türkiye-Romanya ilişkileri 1990'lı yıllara paralel şekilde çok boyutlu görüntüsünü korumuş ve yoğun bir görüşme trafiğinde geçmiştir. Nisan 2003'te Romanya Dışişleri Bakanı Ankara'ya gelirken, bir ay sonrasında ise Romanya Başbakanı Adrian Nastase, Ankara'da Başbakan Erdoğan ile ikili ilişkilere dair görüş alışverişinde bulunmuşlardır. Erdoğan-Nastase zirvesinde Romanya Türklerine ilişkin herhangi bir ifade Türkiye basınına yansımamış, Başbakan Erdoğan iki ülke arasında “*hiçbir siyasi bir sorun bulunmadığını*” dile getirmiştir.¹⁰⁷² Diğer bir deyişle Romanya Türklerinin ilişkilerde sorunlu bir konu başlığı olmadığı anlaşılmaktadır. Öte yandan, Cumhurbaşkanı Sezer'in Romanya Cumhurbaşkanı ile

¹⁰⁷⁰ “Sayın Cumhurbaşkanı”, *Hakses*, Temmuz 2001, Sayı: 73.

¹⁰⁷¹ “Sezer Fethetti”, *Sabah*, 23 Haziran 2001.

¹⁰⁷² “Erdoğan-Nastase Ortak Basın Toplantısı”, 7 Mayıs 2003, *Ak Parti Resmi İnternet Sitesi*, <https://www.akparti.org.tr/site/haberler/erdogan-nastase-ortak-basin-toplantisi-basbakan-erdogan-turkiye-ve-romanya-/4518#1>, (15.12.2014).

gerçekleştirdiği zirve toplantılarındaki konuşmalarında da “Türk azınlık” vurgusuna yer vermemiştir.¹⁰⁷³

Mayıs 2004’te Romanya’ya giden Başbakan Erdoğan buradaki resmi temaslarının dışında soydaş temsilcilerini kabul ederek Romanya Türklerinin durumu hakkında bilgi almıştır. Basına kapalı olarak gerçekleştirilen toplantıda Erdoğan soydaşlardan birlik içinde olmalarını isterken, soydaşların sorunlarını da dinlemiştir.¹⁰⁷⁴ Bükreş’te bir caminin yapılmasını isteyen Romanya Müslümanları müftüsü, Bükreş’teki Müslüman mezarlığının dolduğunu ve yeni bir yer talep ettiklerini belirtmiştir.¹⁰⁷⁵ Bunun üzerine Erdoğan söz konusu istekleri Rumen yetkililere aktarmakla birlikte bu taleplerinin yerine getirilip getirilmediğini de takip etmiştir. Örneğin Erdoğan 2006 yılında Türkiye’ye gelen Romanya Başbakanı’na bu talebini hatırlatırken, mevkidaşı ise İstanbul’a kilise inşa edilmesi karşılığında bu talebe “şartlı evet” demiştir.¹⁰⁷⁶

Türk liderlerce Bükreş’e yapılan ziyaretlerde soydaş temsilcilerini kabul etme ve azınlığın güncel durumunu takip etme geleneği Cumhurbaşkanı Sezer’in Temmuz 2004’te gerçekleştirdiği Romanya ziyaretinde de sürmüştür.¹⁰⁷⁷ Ne var ki görüşmenin içeriğine ilişkin Türkiye basınına herhangi bir bilgi yansımamıştır. Esasen bu dönemde Ankara-Bükreş arası ilişkilerde herhangi bir siyasi sorunun bulunmaması Türk azınlık konusunun ikili ilişkiler gündeminin arka sıralarına düşmesine neden olmuştur. Bu durum 1990’lı yılların başından itibaren takip edilen Romanya Türkleri politikasının 2000’li yılların ilk yarısındaki yansıması olarak değerlendirilebilir. 2000 sonrasında da azınlığın Ankara’dan talepleri, Türk liderlerce Rumen yetkililere aktarılmıştır. Soydaşların Ankara’dan talepleri vatandaşı buldukları Rumen devletini anavatana şikâyet etmek şeklinde olmamakla birlikte,

¹⁰⁷³ Bkz. “Romanya Cumhurbaşkanı İon İliescu Onuruna Verdikleri Akşam Yemeğinde Yaptıkları Konuşma”, *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi*, 04.12.2003, <http://www.tccb.gov.tr/ahmet-necdet-sezer-konusmalari/495/56686/romanya-cumhurbaskani-ion-iliescu-onuruna-verdikleri-aksam-yemeginde-yaptiklari-konusma.html>, (15.12.2014).

¹⁰⁷⁴ “Başbakan Erdoğan Romanya’dan Cami Sözü Aldı”, *Zaman*, 22 Mayıs 2004.

¹⁰⁷⁵ Gös. Yer.

¹⁰⁷⁶ “Bükreş’e Cami İstanbul’a Kilise Projesi”, *Radikal*, 2 Şubat 2006.

¹⁰⁷⁷ “Romanya’daki Türk Temsilcilerini Kabul”, *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi*, 08.07.2004, http://www.tccb.gov.tr/sayfa/cumhurbaskanlarimiz/ahmet_necdet_sezer/program/20040708/, (16.12.2014).

yasal haklarına istinaden sürüncemede kalan bazı girişimlerin hızlandırılmasını sağlama amacı taşımaktadır. Türkiye'nin inisiyatifiyle çözülebilecek meseleler halledilirken Rumen iç hukukunu ilga eden konu başlıkları gündeme alınmıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin 2000'li yılların ilk yarısında da soydaşlara yönelik sürdürülen ana politikayı takip ettiği anlaşılmaktadır.

Görüldüğü üzere Türkiye, Romanya Türkleri konusunu sıklıkla ikili ilişkiler gündemine getirmemiş, daha ziyade eylem odaklı bir yol haritası takip etmiştir. Bu bağlamda, sistematik eylemlerin de bir söylem olduğu göz önünde bulundurulursa Türkiye'nin Romanya Türkleri konusundaki politikasının ana hatları tespit edilebilir. Romanya'daki Türklerin azınlık haklarında somut bir sorunun bulunmaması Ankara'nın Romanya Türkleri konusuna atfını engellemiştir. Zira Ankara, Bükreş'in azınlığa yönelik izlediği politikadan memnundur. Ayrıca 1990'lı yıllar ile 2000'li yılların ilk yarısında iki ülke arasında siyasi, ticari, bölgesel ve uluslararası konularda işbirliği paydası ön plana çıkmış, bu durum Romanya Türkleri konusunun Türkiye basınında çok fazla yer bulamamasına yol açmıştır.

Bu parametreler ışığında Türkiye'nin Romanya Türkleri bakıldığında, özünde Balkanlar'daki diğer Türk azınlıklardan farklı bir politika izlemediği görülür. Azınlık merkezli olarak ikili ilişkilerde herhangi bir sorun yaşanmaması nedeniyle Ankara'nın Romanya'daki Türkleri ikili ilişkileri zenginleştiren bir unsur olarak algıladığı anlaşılmaktadır. Başbakan Erdoğan Mayıs 2004'teki ziyaretinde soydaş temsilcilerinden “birlik içinde hareket edilmesini”¹⁰⁷⁸ istemesi Ankara'nın Romanya Türklerine yönelik söyleminin odak noktasını oluşturmaktadır. Ancak buradaki “birlik” vurgusu, Osmanlı ve Tatar Türklerinin aynı Birlik çatısı altında faaliyet göstermesinden çok, ortak paydada hareket etmeleri çağrısıdır. Romanya'nın Türk azınlığa yönelik izlediği politikadan Ankara'nın duyduğu memnuniyet, azınlık hakları garanti altına alınmış olan Romanya Türklerinin eşit vatandaşlar olarak kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin azınlığı Romanya'nın eşit ve sadık vatandaşları olarak değerlendirdiği görülmektedir. Öte yandan Türkiye, Romanya Türklerinin talepleri doğrultusunda azınlığın kültürel değerlerini koruması için gerek okul inşası gerek cami onarımı gibi çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur.

¹⁰⁷⁸ “Başbakan Erdoğan Romanya'dan Cami Sözü Aldı”, *Zaman*, 22 Mayıs 2004.

Ayrıca Ankara, Romanya Türklerine eğitim faaliyetleri kapsamında kitap yardımının yanı sıra Türk öğrencilere yüksek öğrenim bursları temin ederek farklı katkılarda da bulunmuştur.¹⁰⁷⁹ Özetlemek gerekirse Türkiye, Romanya'nın eşit ve sadık vatandaşları olarak Romanya Türklerini, öz değerlerini koruyan ancak buldukları ülkenin toplumsal yaşamına entegre olmuş bir çerçevede kurgulamaktadır.

Ekim 2007'de Romanya'ya giden Başbakan Erdoğan Bükreş temaslarının ardından Köstence'ye geçerek soydaşlarla bir araya gelmiştir. Köstence'de Osmanlı mirası eserleri gezen Erdoğan'ın bu ziyareti soydaşlar tarafından "tarihi" olarak değerlendirilmiştir.¹⁰⁸⁰ Zira Romanya Türkleri konusunda Cumhurbaşkanlığı makamının ön plana çıkarken, uzun bir aradan sonra Türk Başbakanı Dobruca bölgesini ziyaret etmiştir.¹⁰⁸¹ Köstence'de Osmanlı ve Tatar Türkleri tarafından düzenlenen kültür programına katılan Erdoğan soydaşlara önemli mesajlar vermiştir. Soydaşlardan "*birlik ve beraberliklerini korumalarını*" isteyen Erdoğan, Türk gençlere hitaben "*Gençler! Burada değerlerimize sahip çıkın. Aslınızı, benliğinizi unutmayın*" ifadelerini kullanmış ve Türk aileleri çocuklarına sahip çıkmaları konusunda uyarmıştır.¹⁰⁸² Diğer bir ifadeyle Erdoğan, birlik ve beraberlik vurgusu yaparak Romanya Türklerinin boy farkı gözetmeksizin ortak paydada hareket etmelerini istemiştir. Ayrıca Türk gençlere ve ailelere görevler yükleyerek kültürel değerlere sahip çıkılması gerektiğini vurgulamış ve azınlığa "asimile olmayın" uyarısında bulunmuştur. Erdoğan'ın bu uyarısı, komünist dönemin azınlığın kimlik ve inanç dünyalarında yarattığı tahribatın yanı sıra demokratik dönemde de yaşanan kültürel aşınmalara yönelik anavatandan ikaz olarak değerlendirilebilir. Söz konusu uyarının Türk gençler arasında Türk olmayan gruplarla evliliklerin artmaya başladığı bir döneme rast gelmesi bakımından önem taşımaktadır.¹⁰⁸³

¹⁰⁷⁹ Türkiye'nin bu konudaki yardımlarına ilişkin, Haziran 2001'de Köstence'de soydaşları ziyaret eden Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'e teşekkürlerini bildiren Romanya Demokratik Türk Birliği Başkanı Murat Asan'ın konuşması için bkz. "Sayın Cumhurbaşkanı", *Hakses*, Temmuz 2001, Sayı: 73.

¹⁰⁸⁰ "T.C. Başbakanı Romanya'da", *Hakses*, Ekim 2007, Sayı: 148.

¹⁰⁸¹ Gös. Yer.

¹⁰⁸² "Terörle Mücadeleden galip Çıkacağız", *Haber Türk*, 26 Ekim 2007,

<http://www.haberturk.com/gundem/haber/42004-terorle-mucadeleden-galip-cikacagiz>, (17.12.2014).

¹⁰⁸³ *Romanya Müslümanları Müftüsü Murat Yusuf ile Tarafımızca Yapılan Röportaj*, Edirne, 13 Ocak 2015.

Erdoğan'ın söz konusu uyarılarına koşturarak Mart 2008'de Bükreş ziyaretinde soydaşlarla bir araya gelen dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, azınlığın sorunlarını dinlemiş ve çözüm taahhüdünde bulunmuştur. Örneğin Romanya Müslümanları Müftüsü Rumen devleti tarafından imamlara az maaş verildiğini belirterek pek çok din adamının görevini bıraktığını söylemiştir. Cumhurbaşkanı Gül “*Diyanet’e talimat vereceğim*”¹⁰⁸⁴ şeklinde net bir yanıt vermiştir. Konuyla ilgili kısa süre içerisinde çözüm elde edilirken, hâlihazırda Diyanet Vakfı tarafından Romanya’daki Müslüman din adamlarına Romanya devletinden aldıkları maaşın dışında aylık 100 dolar nakdi yardım yapılmaktadır.¹⁰⁸⁵ Soydaşlar, ayrıca Bükreş’teki Türk şehitliğinde yer kalmadığı nedeniyle mezarlık konusunda sorun yaşadıklarını Gül’e aktarmıştır. Gül ise mezarlık konusunun gündeminde olduğunu ve Cumhurbaşkanı Basescu’ya gerekli hatırlatmayı yapacağını vurgulamıştır.¹⁰⁸⁶ Bununla birlikte Gül Türk azınlığa yönelik Ankara’nın tutumunu özetleyen bir açıklamada da bulunmuştur: “*Sizler burada tarihin gerçeklerisiniz. Bu topraklarda hep beraberdik. Ama tarih, kader bazen devletleri ayırıyor. Yeni devletler ortaya çıkıyor. Coğrafyalar ve sınırlar değişiyor, ama tarihin gerçekleri devam ediyor. Dolayısıyla sizler Türk asıllı Romanya vatandaşları, Türkiye ile Romanya arasındaki ilişkilerin kuvvetlenmesine, gelişmesine de köprü taşı okuyorsunuz. Belki siz bugün, Romanya’nın azınlıkları olarak buradasınız, ama ülkenizde de Türkiye ile ilişkilerin siyasi, ekonomik, güvenlik konularına da her bakımdan gelişmesine de çok katkınız var.*”¹⁰⁸⁷ Bununla birlikte Gül, soydaşlara hitaben “*Balkanlar’a Türklük ve Müslümanlık birlikte gitmiştir. Biri diğerinden ayrılırsa diğeri unutulur. Çocuklarınıza sizler manevi değerlerinizi öğreteceksiniz*”¹⁰⁸⁸ uyarısında bulunmuştur.

Abdullah Gül’ün ifadelerinin açılımına bakıldığında Sosyal İnşacı yaklaşımın ayrılmaz bir unsuru olan kimliğe ve kimliği şekillendiren tarihsel hususlara önemli atıflar görülmektedir. Gül, Romanya Türklerinin iki ülke arasındaki ilişkilerde ifade ettiği önemi saptamakla birlikte “*köprü taşı*” kavramını ön plana

¹⁰⁸⁴ “Cumhurbaşkanı’na İmam, Mezar ve Samanyolu TV Şikâyeti”, *Milliyet*, 3 Mart 2008.

¹⁰⁸⁵ Kemal Hakkı Kılıç, *a.g.m.*, s. 14.

¹⁰⁸⁶ “Cumhurbaşkanı’na İmam, Mezar ve Samanyolu TV Şikâyeti”, *Milliyet*, 3 Mart 2008.

¹⁰⁸⁷ “Cumhurbaşkanı Sayın Abdullah Gül’ün Romanya Ziyareti”, *Hakses*, Mart 2008, Sayı: 153.

¹⁰⁸⁸ “Cumhurbaşkanı’na İmam, Mezar ve Samanyolu TV Şikâyeti”, *Milliyet*, 3 Mart 2008.

çıkarmaktadır. Romanya'ya Türklerin farkı alanlarda katkılarını ifade eden Gül, toplumsal hayata entegre olan ancak asimile olmayan bir Türk grup tablosu çizmektedir. Zira Türklük ve Müslümanlığın birlikteliğine yapılan vurguyla kültürel değerlere sahip çıkılmasına yönelik uyarı, Erdoğan'ın Ekim 2007'de yapmış olduğu ikazla paralellik taşımaktadır. Romanya Müslümanları Müftüsü Murat Yusuf da Türklüğün ve Müslümanlığın korunması noktasında benzer tabloya dikkat çekmektedir. Kendisiyle röportaj yaptığımız Murat Yusuf, Türkçe'nin kaybolma eğilimi ile artan Türk-Romen evlilikleri konusunda acil önlem alınması gerekliliğine değinmiş, dilin korunarak uzun vadede dinin de korunabileceğine dikkat çekmiştir.¹⁰⁸⁹ Konuyla ilgili eylem anlamında soydaşların talepleri doğrultusunda, TİKA'nın maddi desteği ve azınlık Birliklerinin girişimleriyle¹⁰⁹⁰ 2009 yılında Köstence'de Radyo T¹⁰⁹¹ Romanya Türklerine kazandırılmıştır. Radyo T, 2010 yılından itibaren de FM bandında ve internet üzerinde 24 saat yayın yapmaktadır.¹⁰⁹² Özetlemek gerekirse Abdullah Gül'ün ifadelerinin söylem-eylem tutarlılığı içinde anlamlı bir bütün oluşturduğu ve Türkiye'nin soydaşların ihtiyaç ve taleplerine yönelik doğrudan girişimlerde bulunduğu görülmektedir.

2009-2010 periyodunda Türkiye-Romanya ilişkilerinde enerji başlığı (Nabucco projesi) ve ticari ilişkiler gündemde ağırlıklı yer tutarken¹⁰⁹³, 2011 yılında Türk liderlerin söylemlerinde Romanya Türkleri vurgusu daha somut bir şekilde yer almıştır. Örneğin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu 31 Ağustos 2011 tarihinde Ramazan Bayramı'nda Köstence ve Mecidiye'de soydaşlarla bayramlaşmıştır. *“Aklının bir köşesinde tıpkı Libya, Suriye ya da Saraybosna gibi Köstence'nin*

¹⁰⁸⁹ *Romanya Müslümanları Müftüsü Murat Yusuf ile Tarafımızca Yapılan Röportaj*, Edirne, 13 Ocak 2015.

¹⁰⁹⁰ Radyo T'nin kurulması için her iki Türk Birliği arasında 01.09.2006 tarihinde bir Protokol imzalanırken Radyo'nun kurulması, finanse edilmesi, programların eşit olarak gerçekleştirilmesi noktalarında mutabakata varılmıştır. Söz konusu Protokol için bkz. Şule Şeyma Yıldız, *Avrupa Birliği Eşiğindeki Romanya'da Müslüman-Türk Azınlık*, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2007, s. 93.

¹⁰⁹¹ “T” harfi Türk ve Tatar Türkü kelimelerinin baş harfini simgelemektedir.

¹⁰⁹² “Görev Bölgemize İlişkin Bilgi Notu, 24.07.2014”, *Türkiye Cumhuriyeti Köstence Başkonsolosluğu Resmi İnternet Sitesi*, <http://kostence.bk.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=215270>, (18.12.2014); Ayrıca bkz. “Köstence Başkonsolosluğu Görev Çevresine İlişkin Bilgi Kitapçığı”, *Türkiye Cumhuriyeti Köstence Başkonsolosluğu*, Köstence.

¹⁰⁹³ Bkz. Şeyma Adıyaman, “Türkiye-Romanya İlişkileri”, *BİLGESAM*, 18 Haziran 2011, <http://www.bilgesam.org/incele/146/-turkiye-romanya-iliskileri/#.VMZVEf7kc4n4>, (18.12.2014).

bulduğunu” söyleyen Davutoğlu, “*siz hiçbir zaman, ne zihinlerimizden ne de yüreklerimizden uzak kaldınız. Buradaki soydaşların şartlarının iyileştirilmesi için elimizden geleni çabayı göstereceğiz. Ne zaman başınız ağrırsa yardımınıza koşacak 74 milyonluk bir Türkiye var. Türkiye soydaşlarının ihtiyaçlarını her zaman karşılayacak*” ifadelerini kullanmıştır.¹⁰⁹⁴ Bayramın ilk gününü Saraybosna’da, ikinci gününü ise Köstence’de geçirmesinin kendisini çok etkilediğini söyleyen Davutoğlu¹⁰⁹⁵, “*Rumeli topraklarında kendimizi ailemiz içinde hissediyoruz*”¹⁰⁹⁶ açıklamasında bulunmasının yanı sıra Romanya’daki soydaşların kendi milli ve dini kimliklerini korumalarının ve Romanya’nın eşit vatandaşları olarak yaşamalarının önemini belirterek Romanya yönetimine bu noktada teşekkür etmiştir.¹⁰⁹⁷ Ziyareti kapsamında Mecidiye Camii’ni ve Kemal Atatürk Ulusal Koleji’ni ziyaret eden Davutoğlu, Mecidiye Parkı’ndaki Atatürk büstüne çelenk koymuştur.¹⁰⁹⁸

Davutoğlu’nun söz konusu ifadelerinde Türkiye’nin soydaşlarına yönelik sahiplenme duygusuyla birlikte, Türk azınlığın Türkiye için ifade ettiği önem somut bir şekilde aktarılmıştır. Dışişleri Bakanı Davutoğlu Ramazan Bayramı’nın ikinci gününde Köstence’de olması soydaşlara moral niteliği taşıırken, soydaşların milli ve dini kimliklerini korumasına yönelik Cumhurbaşkanı ve Başbakan tarafından yapılan uyarıyla bütünlük taşımaktadır. Ayrıca Romanya’nın eşit vatandaşları ifadesi de kullanılarak “entegre olun, asimile olmayın” mesajının üstü örtülü şekilde verildiği anlaşılmaktadır. Öte yandan, Davutoğlu Romanya Türklerine yönelik Bükreş yönetiminin izlediği politikadan duyduğu memnuniyeti de dile getirmiştir. Bu durum Türkiye’nin geleneksel söyleminin bir parçasını oluşturmaktadır. Davutoğlu’nun ziyaretinden iki ay sonra Bükreş’te ve Köstence’de Yunus Emre Kültür Merkezleri’nin Kültür ve Turizm Bakanı Ertuğrul Günay tarafından açılmış olması¹⁰⁹⁹, söylemlerin uygulamadaki yansıması olarak değerlendirilebilir. Zira

¹⁰⁹⁴ “Soydaşlarımızın Hep Yanındayız”, *Türkiye*, 01.09.2011.

¹⁰⁹⁵ “T.C. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nun Dobruca Ziyareti”, *Karadeniz*, Eylül 2011.

¹⁰⁹⁶ “Rumeli Topraklarında Kendimizi Ailemiz İçinde Hissediyoruz”, *Hakses*, Ağustos 2011, Sayı:193.

¹⁰⁹⁷ Gös. Yer.

¹⁰⁹⁸ “Davutoğlu Köstence’de”, *Anadolu Ajansı*, 31 Ağustos 2011.

¹⁰⁹⁹ “Yunus Emre Türk Kültür Merkezinin Açılışı”, *Karadeniz*, Kasım 2011; “Yunus Emre Enstitüsü, Bükreş ve Köstence Kültür Merkezlerini Hizmete Açtı”, *Yunus Emre Enstitüsü Resmi İnternet Sitesi*, <http://yee.org.tr/turkiye/tr/haberler/bizden-haberler/yunus-emre-enstitusu-bukres-ve-kostence-turk-kultur-merkezlerini-hizmete-acti-141>, (19.12.2014).

Yunus Emre Enstitüsü'nün "Türkiye'yi, Türk dilini, kültürünü, sanatını ve tarihini tanıtmak ve yaygınlaştırmak"¹¹⁰⁰ şeklinde olan ana görevi doğrudan Köstence'de faaliyet sahası bulmuştur.¹¹⁰¹

Türkiye'nin Romanya Türklerine yönelik vurgusu Aralık 2011'de Romanya Cumhurbaşkanı Basescu'nun Ankara ziyaretinde de devam etmiştir. Konuk Cumhurbaşkanı'nın onuruna verilen akşam yemeğinde konuşma yapan Abdullah Gül, "*halen Romanya'da yaşayan ve nüfusu 80 bine yaklaşan Türk toplumunun, halklar arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinde köprü rolü oynadığını*" belirterek "*bu vesileyle Romen devletinin Türk ve Tatar azınlığa karşı gösterdiği ve 'Dobruca Modeli'¹¹⁰² olarak adlandırılan örnek tutumu ziyadesiyle takdir ettiğimizi bilmenizi isterim*"¹¹⁰³ ifadelerini kullanmıştır. Diğer bir deyişle Cumhurbaşkanı Gül, Türk azınlığın ikili ilişkilerdeki görevi görevine atıf yapmakla birlikte Bükreş yönetiminin Türk azınlığa yönelik izlediği politikadan duyduğu memnuniyeti mevkidaşına birinci elden iletmiştir. Diğer taraftan, Mart 2013'te Rumen mevkidaşıyla Ankara'da bir araya gelen Davutoğlu, düzenlenen basın toplantısında Romanya Türkleri konusuna da değinmiş ve "*Aramızda dostluk köprüsü oluşturan 17 bin vatandaşımız, 70 bin civarında soydaşımız Romanya'da yaşıyor. Ben son gittiğimde Köstence'de onlarla buluşmaktan ve onların kendi kültürlerini, geleneklerini Romanya'da özgür bir*

¹¹⁰⁰ Gös. Yer.

¹¹⁰¹ Romanya'da Yunus Emre Enstitüsü'nün şubelerinin açılmasına karşılık İstanbul'da da Dimitrie Cantemir Kültür Merkezi açılmıştır.

¹¹⁰² Literatür taramalarımızda "Dobruca Modeli" kavramının daha çok Türk siyasiler tarafından vurgulandığı, tezat olarak İngilizce kaynaklarda ise kavramın yeterince tartışılmadığı görülmüştür. Vladimir-Aurelian Enachescu, "Understanding Multicultural Communication and Cooperation through Multicultural Dobrogea", *Journal of Community Positive Practices*, Vol. XIII, No. 2, 2013, s. 108-115. Söz konusu modelde Dobruca'da (Köstence ve Tulça illeri) çok sayıda etnik grup bulunmasına rağmen hoşgörünün egemen olduğu ve farklılıkların yüzyıllardır bir arada yaşayabildiği bir ortam işaret edilmektedir. Bu bağlamda, Osmanlı ve hatta Sarı Saltuk örneğinde görüleceği gibi Osmanlı öncesi dönemi de kapsayan bir tarihsel geçmişe atıf söz konusudur. Dolayısıyla modelin Türk menşeli olduğu ve güncel anlamda geçerliliğini koruduğu anlaşılmaktadır. 1990'lı yıllarda Balkanlar'da etnik çatışmaların yaşandığı göz önünde bulundurulduğunda, Dobruca Modeli'nin işlevsel yönü somutlaşmaktadır. Romanya'daki saha çalışmalarımız esnasında yapılan sohbet ve gözlemlerle bu durum teyit edilmiştir. Ayrıca son yıllarda Türk devlet adamlarının söylemlerinde söz konusu kavrama vurgunun arttığı müşahede edilmiştir. Kavram Türkiye'nin Köstence Başkonsolosluğu tarafından da sıkça kullanılmaktadır. Bkz. "IV. Türk ve tatar Gençlik, Spor ve Kültür Festivali Açılış Konuşması, 26.05.2012", *Türkiye Cumhuriyeti Köstence Başkonsolosluğu Resmi İnternet Sitesi*, <http://constanta.cg.mfa.gov.tr/ShowSpeech.aspx?ID=2223>, (19.12.2014).

¹¹⁰³ "Türkiye ile Romanya Arasındaki Dostluk Baki Kalacaktır", *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi*, 12.12.2011, <http://www.tcgb.gov.tr/haberler/170/81508/turkiye-ile-romanya-arasindaki-dostluk-baki-kalacaktır.html>, (19.12.2014).

*şekilde yaşıyor olmalarını görmekten büyük bir memnuniyet duymuştum*¹¹⁰⁴ ifadesini kullanmıştır. Davutoğlu'nun Romanya Türkleri konusunda Bükreş'in tutumunu takdir eden bu açıklaması Erdoğan'ın Ekim 2013'teki Romanya Başbakanı Victor Ponta ile görüşmesinde de dile getirilmiştir: *“Romanya’da sayıları 18 bini bulan vatandaşımız ve 70 bin civarında soydaşımız bulunmaktadır. Bunlar iki ülke arasında insani ve kültürel bir köprü oluşturuyor... (Bükreş’te ibadethane için Türklerin yaptığı arsa başvurusuna ilişkin olarak) Bu noktada özellikle Romen makamlarının azınlıklara yönelik yapıcı tutumunu takdirle karşıladığımızı ifade etmek istiyorum.*”¹¹⁰⁵

Erdoğan'ın açıklamalarına koşturarak Cumhurbaşkanı Abdullah Gül de Şubat 2014'te Romanya Devlet Başkanı Basescu'nun Ankara ziyaretinde benzer ifadeler kullanmıştır. İki ülke arasındaki ilişkilerin mükemmel düzeyde bulunduğu her iki lider tarafından teyit edilirken Cumhurbaşkanı Gül *“Romen makamlarının yapıcı ve dostane tutumları sayesinde yaklaşık 17 bin vatandaşımız ve 60 binin üzerinde soydaşımız bu ülkede huzur ve güven içerisinde yaşamaktadırlar*”¹¹⁰⁶ açıklamasında bulunmuştur. Her zirvede olduğu gibi iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin gelişmesinden duyulan memnuniyet dile getirilmiştir. Zira bu dönemde iki ülke arasındaki ticaret hacminin 6 milyar dolar seviyesine ulaştığı tespit edilerek 10 milyar dolar hedefi konulmuştur.¹¹⁰⁷

İkili ticaret hacminin yanı sıra Çavuşesku sonrası dönemde Romanya'da faaliyet gösteren Türk işadamlarının sayısı yıllar içerisinde artış kaydetmiş ve Türk firma sayısı 7 bine ulaşmıştır.¹¹⁰⁸ Bu gelişmenin doğal sonucu olarak Romanya'da soydaşlar dışında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına sahip yaklaşık 17 bin kişi

¹¹⁰⁴ “Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun Romanya Dışişleri Bakanı Titus Corlatean ile Düzenlediği Basın Toplantısı, 14 Mart 2013, Ankara”, *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi*, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-romanya-disisleri-bakani-titus-corlatean-ile-duzenledigi-basin-toplantisi_-14_03_2013.tr.mfa, (19.12.2014).

¹¹⁰⁵ “Erdoğan Romanya Başbakanı Victor Ponta ile Biraraya Geldi”, *İhlas Haber Ajansı*, 29 Ekim 2013.

¹¹⁰⁶ “Türkiye ile Romanya Arasındaki İlişkiler Mükemmel Şekilde Gelişmektedir”, *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi*, 05.02.2014, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/88465/turkiyeromanya-arasindaki-iliskiler-mukemmel-sekilde-gelistmektedir.html>, (21.12.2014).

¹¹⁰⁷ Gös. Yer.

¹¹⁰⁸ “Erdoğan Romanya Başbakanı Victor Ponta ile Biraraya Geldi”, *İhlas Haber Ajansı*, 29 Ekim 2013.

bulunmaktadır. Bu durum Türkiye'nin soydaşlar dışında ilgilenmesini gerektiren yeni bir demografik varlık ortaya çıkarmıştır. Liderlerin ikili zirve toplantılarında sıklıkla atıf yaptığı Romanya'daki Türk işadamları konusu, ticari ilişkilerin ayrılmaz parçası olmuşlardır. Türk işadamları çeşitli ticaret dernekleri kurarak (Türk İşadamları Derneği - TİAD) işadamlarının yaşadıkları sorunlara eğilmek, kendi aralarındaki dayanışmayı artırmak ve yatırım yapacak olanlara danışmanlık yapmak gibi görevler üstlenmiştir.¹¹⁰⁹ Ayrıca Dobruca bölgesinde de Türkiye kökenli işadamlarının kurdukları Dobruca Türk İşadamları Derneği (D.T.İ.A.D.) de bulunmaktadır.¹¹¹⁰ Bu bağlamda Türklerin yoğun olarak yaşadığı Dobruca bölgesinde Türk işadamlarının yatırımlar yapmaları suretiyle soydaşların ekonomik durumlarında olumlu değişiklikler yapılmak istenmiştir. D.T.İ.A.D. Başkanı Zeki Uysal söz konusu durumu teyit ederken, Dobruca'da faaliyet gösteren işadamlarının personel istihdamında öncelikli olarak soydaşları tercih ettiklerini belirterek Derneğin ticari yönünün yanı sıra sosyal ve kültürel konumunun bulunduğunu vurgulamaktadır.¹¹¹¹ Diğer bir deyişle Türkiye'nin Romanya Türkleri politikasında ticari alanda yaşanan gelişmelerin de azınlığa yansımalarının olduğu görülmektedir.

Öte yandan, her ne kadar TİKA doğrudan Romanya'da Türk kültür eserleriyle ilgili projeler gerçekleştirememiş olsa da Romanya Müslümanları Müftüsü Murat Yusuf kısa süre içerisinde TİKA'nın da ülkede faaliyet göstermeye başlayacağını belirtmiştir.¹¹¹² Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) tarafından Romanya'daki soydaş öğrencilere¹¹¹³ Türkiye'de eğitim görmeleri amacıyla burslar sağlanırken¹¹¹⁴, kardeş belediyeçilik çalışmaları kapsamında 1990'lı yılların başından 2014 yılına kadar Türkiye ile Romanya'da arasında 39 belediye

¹¹⁰⁹ Türk İşadamları Derneği (TİAD) 1993 yılından beri Romanya'da faaliyet göstermektedir. Bkz. "Türk İşadamları Derneği", <http://www.tiad.ro/index.php/tr/kurumsal/hakk-m-zda>, (21.12.2014).

¹¹¹⁰ Dobruca Türk İşadamlarının faaliyetleri için bkz. Dobruca Türk İşadamları Derneği Resmi İnternet Sitesi, <http://www.dobrucatiad.org/index.htm>, (21.12.2014).

¹¹¹¹ *Dobruca Türk İşadamları Derneği Başkanı Zeki Uysal ile Tarafımızca Yapılan Görüşme*, Köstence, 19 Mart 2015.

¹¹¹² *Romanya Müslümanları Müftüsü Murat Yusuf ile Tarafımızca Yapılan Röportaj*, Edirne, 13 Ocak 2015. TİKA, Şubat 2015'ten itibaren Romanya'da faaliyet göstermeye başlamıştır.

¹¹¹³ YTB Bursları Romanya'daki soydaş öğrencilerin yanı sıra Rumen öğrencilere de verilmektedir.

¹¹¹⁴ *Romanya Demokratik Türk Birliği Başkanı Osman Fedbi ile Tarafımızca Yapılan Röportaj*, Köstence, 20.03.2015.

kardeşlik protokolü imzalanmıştır.¹¹¹⁵ Böylece Türkiye bir taraftan soydaşlara eğitim bursları sağlamış, diğer taraftan kardeş belediyecilik çalışmaları kapsamında soydaşlarla bağları sıkı tutmak istemiştir. RDTB Başkanı Osman Fedbi Türkiye'nin Romanya Türklerine yönelik politikasından son derece memnun olduklarını vurgulamakla birlikte, kendilerinin de Türkiye'yle uyum içerisinde çalıştıklarını, Türk liderlerin Romanya'yla ilişkiler bağlamında azınlığı atlamadıklarını ve kendilerine hep saygı gösterdiklerini belirtmektedir.¹¹¹⁶

¹¹¹⁵ Bkz. "Mahalli İdarelerin Kardeş Kent ve İşbirliği İstatistiki Verileri", *T.C. İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü Resmi İnternet Sitesi*, <http://www.migm.gov.tr/IstatistikiBilgiler.aspx>, (22.12.2014).

¹¹¹⁶ *Romanya Demokratik Türk Birliği Başkanı Osman Fedbi ile Tarafımızca Yapılan Röportaj*, Köstence, 20.03.2015.

SONUÇ

Sosyal İnşacı yaklaşım temelinde söylem analizi metoduyla Türkiye'nin 1991-2014 yılları arası dönemde Balkan Türkleri politikasını ele aldığımız çalışmada, Türkiye'nin özel tarihsel süreçler içerisinde şekillenen kimliğinin Balkanlı bir boyut taşıdığı görülmüştür. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti'nin ardılı olan Türkiye'nin Balkanlar'da kalan Türk azınlıklarla aynı ulus bağı içerisinde bulunması nedeniyle soydaş gruplara ilişkin gelişmelere kayıtsız kalmadığı ve Balkan Türkleri konusunun Türkiye'nin Balkanlar politikasının şekillenmesinde önemli bir boyut oluşturduğu anlaşılmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren söz konusu durum geçerliliğini korumaktadır.

Çalışma kapsamında ortaya çıkan bulgularda Türkiye'nin 1991-2014 yılları arası dönemde istikrarlı bir Balkan Türkleri politikasının olduğu görülmüştür. Soğuk Savaş döneminin koşulları itibarıyla Türkiye her ne kadar bölgede rahat bir hareket imkânına sahip olamamışsa da Soğuk Savaş sonrası dönemde Balkan devletlerinin demokratikleşme, serbest piyasa ekonomisine geçiş süreçleri ve Avro-Atlantik kurumlara üye olmak gibi Batı yanlısı bir politika izlemeleri nedenleriyle Türkiye'nin bölgedeki hareket sahası genişlemiştir. Bu durum, Ankara'nın soydaş unsurlara daha kolay ulaşmasını sağlamıştır. Diğer bir deyişle Soğuk Savaş sonrası dönemin Balkanlar'da meydana getirdiği ortam, Türkiye'nin belirtilen yıllar içerisinde istikrarlı bir Balkan Türkleri politikasının oluşmasında etkili olmuştur.

Öte yandan, Türkiye'nin Balkan Türkleri politikasının "istikrar" unsurunu barındırması 1990'lı ve 2000'li yıllara göre farklılıklar taşımaktadır. Bu durum söz konusu dönemlerdeki bölgesel konjonktür değişiminden ve Türk hükümetlerinin yapısından kaynaklanmaktadır. 1990'lı yıllarda Balkanlar'da Yugoslavya ölçeğinde yaşanan parçalanma süreci bölge-içi kırılmalıkları ön plana çıkarırken, Ankara yönetimini hem bölge gündemine hem de Türk azınlıklarla ilgili gelişmelere yoğunlaşmasını sağlamıştır. Zira 1990'lı yılların ilk yarısında Yugoslavya ölçeğinde Makedonya ve Kosova Türklerinin durumları, Batı Trakya Türklerinin sorunları ve Bulgaristan'daki Jivkov iktidarı sonrasında Türklerin haklarının iadesi meselesi gibi hususlar ön plana çıkmıştır. Esasen 1990'lı yıllardaki bölge gündemi ve Balkan

Türkleriyle ilgili gelişmelere karşın, Türk hükümetleri çok sesli bir yapıya sahip olmuş ve hükümetlerin görev süreleri itibarıyla iç siyasi hayatta istikrardan uzak bir görüntü oluşmuştur. Bu durum, genelde Balkanlar, özelde ise Balkan Türkleri konusunda hızlı değişen Başbakanlardan ziyade Cumhurbaşkanlığı ile Dışişleri Bakanlığı'nın ön plana çıkmasını beraberinde getirmiştir. Farklı bir ifadeyle 1990'lı yıllarda Balkanlar'daki hızlı değişen bölgesel gelişmeler karşısında koalisyon hükümetleri döneminde Türkiye'nin Balkan Türkleri politikasının istikrarlı olmasını sağlayan kurumlar Cumhurbaşkanlığı ve Dışişleri Bakanlığı olmuştur. 2002 yılı sonrasında tek başına iktidara gelen Ak Parti hükümetlerinde ise bu denkleme Başbakanlık makamı da eklenmiştir. Böylelikle üç söylem öznesi kapsamında Türkiye'nin Balkan Türkleri politikasındaki istikrar unsuru daha somut hale gelmiş ve bölgedeki Türklere yönelik daha uzun vadeli adımlar atılabilmiştir.

Bu dönemde istikrarı sağlayan bir diğer unsur ise 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nden başlayarak Balkanlar'dan Türkiye'ye yönelik gerçekleşen ters yönlü göçler olmuştur. Çalışmada belirtildiği üzere, söz konusu kitlesel göç hareketleri XX. yüzyıl boyunca sürmüştür. Bu dönemde Bulgaristan, Yunanistan, Romanya ve eski Yugoslavya coğrafyasından yüzbinlerce Türk'ün göç etmesi Türkiye'de Balkan kökenli göçmen nüfus grubunun oluşmasını sağlamıştır. Dolayısıyla Balkanlar'dan Anadolu'ya yönelik yaşanan kitlesel göçlerle birlikte Balkan Türklerinin nüfuslarında belirgin düşüşler yaşansa da göçmenler vasıtasıyla Türkiye'nin bölgede kalan soydaşlarıyla olan akrabalık bağları daha dinamik hale gelmiştir. Bu göçmenlerin Türkiye'deki karar organlarında yer almaları ve dernekleri aracılığıyla Balkan Türklerine ilişkin kamuoyu oluşturmaları politikanın istikrarlı hale gelmesinde demografik yönü oluşturmuştur.

Çalışmada ortaya çıkan bir diğer bulgu ise 1991-2014 yılları arası dönemde Türk karar alıcıların söylemlerle Türk azınlıklara yönelik yapı oluşturduklarıdır. Bu perspektiften bakıldığında, Türkiye'nin Balkan Türklerine yönelik aktif bir tutum içinde olduğu ifade edilebilir. Belirtildiği üzere, söylem analizi çalışmaları söylenene dair olduğu kadar, söylenmeyen de çözümlenmesini içermektedir. Bu bağlamda söylenmeyenlerin analizinde sembolik unsurlar ön plana çıkmakta ve semboller üzerinden yapı oluşturulmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin Balkan Türklerine yönelik

söylemleri kriz yaşanan dönemler ile ülkeler ölçeğinde yaşanan gelişmelere göre değişiklik arz etmektedir.

Balkanlar'da Türk azınlıklarla ilgili kriz yaşanmadığı dönemlerde Türk liderlerce kullanılan söylemlerin yapıcı bir özellik taşıdığı görülmektedir. Söz konusu söylemler, genellikle aşağıda belirtilen anahtar kelimeler ve cümleler üzerinde yoğunlaşmıştır. Buna göre, Türk liderler Türkiye'nin Balkan Türklerinin yaşadıkları ülkeyle azınlık merkezli sorun yaşanmadığı dönemlerde;

- Balkan Türklerinin buldukları ülkeyle Türkiye arasında “*dostluk köprüsü*” oluşturduklarını,
- Yaşadıkları ülkelerin “*eşit ve sadık vatandaşları*” olduklarını,
- Balkan Türklerinin buldukları ülkelerde kendi “*kültürlerini ve geleneklerini korumalarını*” istediğini,
- Söz konusu Türk azınlıkların buldukları ülkelerde “*birlik ve beraberlik içinde hareket etmeleri*” gerektiğini sıklıkla vurgulamışlardır.

Ne var ki söz konusu ifadeler başlı başına var olmamakta, her biri kendi içerisinde ayrı anlamlar taşımaktadırlar. Bu durum, normal dönemlerde Türkiye'nin Balkan Türklerini nasıl algıladığını ve nasıl hareket ettiğine dair bir yapı oluşturmaktadır. Böylece sistematik olarak tekrar edilegelen söylemler Türk azınlıkların bulunduğu ülkelerin yönetimleri tarafından Türkiye'nin niyetinin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Nicholas Onuf'un da belirttiği gibi söz konusu söylemler belli bir geleneğe bürünmekte, bu gelenekler ise zaman içinde kurallaşmaya başlamaktadır.

Yukarıda Türk liderlerce sıklıkla kullanıldığı belirtilen söylemlerin ilk ikisinin durum tespitini içerdiği, buna karşın diğer ikisinin uyarı ve istek niteliği taşıdığı görülmektedir. Ancak Türk azınlıkla ilgili sorunlar yaşanmadığı dönemlerde kullanıldığı belirtilen söz konusu söylemlerin genellikle lider zirvelerinde dile getirildiğini belirtmek gerekir. Bu bağlamda “*dostluk köprüsü*” kavramıyla Türk azınlığın Türkiye ile muhatap devlet arasındaki ilişkilerde merkezi bir öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır. Farklı bir ifadeyle bu kavram, Türk azınlığa durumunda yaşanabilecek olumsuzlukların ikili ilişkileri temelden değiştirebilme, ilişkilerdeki

dostluk paydasını ortadan kaldırabilme durumunu izah etmektedir. Öte yandan, “*eşit ve sadık vatandaşlar*” kavramı, bulunulan ülkenin bütün medeni ve siyasi haklarından yararlanılmasının yanında ayrılıkçı emeller peşinde koşmayan bir Türk azınlığını betimlemektedir. Bu ifade, Ankara’nın azınlıkların aşırılık yanlısı gruplarına sıcak bakmadığı anlamına geldiği gibi, buna karşılık ilgili devletlerden Türk azınlığın ayrımcılığa maruz bırakılmamasının istendiğini açıklamaktadır.

Söz konusu söylemlerden diğer ikisi ise soydaşlara yüklenen görevleri ve hareket tarzlarını içermektedir. Örneğin, “*kültür ve geleneklerin korunması*” istenci, soydaşların öz kimliğinin muhafazasıdır. Bu durum, çalışmanın teorik çerçevesini oluşturan Sosyal İnşacılığın temel varsayımlarından olan kimlik kavramıyla doğrudan bağlantılıdır. Kimlik muhafazasının temelinde anadil Türkçe’nin ve din olarak İslam’ın korunması esas olurken, Türkiye’nin soydaşlarından buldukları toplumun siyasi ve kültürel yaşamlarına entegre olmaları, ancak asimile olmamaları isteğini yansıtmaktadır. Farklı bir deyişle Ankara yönetimi, Balkan Türklerinden kendilerini buldukları ülkelerin hâkim çoğunluğundan farklı kılan öz değerlerini korumalarını beklemekte, bunun da anadillerini ve inançlarını korumaktan geçtiğine gönderme yapmaktadır. Zira Balkan Türkleri Müslüman özellikleriyle Hıristiyan Gagavuz Türklerinden, etnik köken itibarıyla Arnavut, Boşnak gibi bölgedeki diğer Müslüman gruplardan ayrılmaktadır. Bu durum, Türkiye’deki hâkim kimliğin özelliklerini işaret etmektedir. Diğer taraftan, “*birlik ve beraberlik içinde hareket edilmesi*” vurgusu, soydaşların hak arayışlarını güçlü bir şekilde yapmalarını ve seslerini daha güçlü bir şekilde duyurabilmelerini sağlamaya yönelik hareket tarzını belirtmektedir. Söz konusu kavram, soydaşların kurumsal düzlemde olmaktan çok, söylemde ve eylemde birlik içinde olmalarını izah etmektedir. Bu bağlamda, söz konusu ifade Balkan Türklerinin buldukları ülkelerde kendi aralarında bölünmemeleri çağrısı anlamına gelmekle birlikte, Ankara’nın soydaşlarından temel beklentisini oluşturmaktadır.

Kriz dönemlerinde ise Türkiye’nin Balkan Türklerine yönelik söylemlerinde 180 derecelik bir değişiklik yaşanmaktadır. Böylesi dönemlerde eğer Türk azınlığı ilgilendiren bir durum yoksa Türkiye, söz konusu ülke yönetimlerini en başından uyarmakta ve ülkede istikrarın sağlanması çağrısı yapmaktadır. Ancak söz konusu

kriz durumu Türk azınlığı doğrudan ilgilendiren bir boyut kazandığında politikada değişiklikler daha somut hale gelmektedir. Örneğin, azınlığın statüsünde veya haklarında meydana gelen olumsuzluklar yaşandığında, Ankara yönetimi bu hak ihlaline son verilmesi çağrısı yapmakta ve muhatabını sert bir şekilde uarmaktadır. Zira “dostluk köprüsü” olan Türk gruba yönelik hak kaybı söz konusudur. Diğer bir deyişle dostluk köprüsü zedelendiği için iki ülke arasındaki dostluk sorgulanır hale gelmektedir. Yaşanan hak kaybı ilgili ülke yönetimince çözülmediği takdirde, konu uluslararası kamuoyuna taşınmakta ve ilgili Balkan devleti diplomatik kısıpaca alınmaktadır. Bu bağlamda söylemler hak ihlali ortadan kaldırılıncaya kadar sürdürülmektedir. Hak ihlali esnasında Türk azınlığa güçlü bir destekte bulunduğu görülürken, ihlallerin birden fazla alana yayılması ve radikal değişiklikler içermesi durumunda söylemler daha da sertleşmektedir. Bununla birlikte, ilgili Balkan ülkesinde yaşanan şiddet olaylarının doğrudan Türklere yönelik olması veya dolaylı yollarla Türkleri etkilemesi durumunda sert bir dille olaylar kınanmakta ve ilgili Balkan devletinin önlem almasını istemektedir. Esasen 1991-2014 yılları arasında buna benzer olaylar Batı Trakya’da ve Makedonya’da yaşanmışsa da bu olaylarda Türk azınlığa yönelik şiddet unsuru düşük düzeyde olmuş ve uzun bir zamanı kapsamamıştır. Dolayısıyla daha ileri düzeyli bir şiddet olayı yaşanmadığından Ankara’nın nasıl bir tavır takınacağı hususu bilinmese de bunun yaşanmamış olmasında Türkiye’nin caydırıcılık gücünün etkili olduğu tahmin edilmektedir.

Öte yandan, Türk liderlerce bazı söylemlerin sembolik unsurlar kullanılarak muhataplarına iletiildiği görülmektedir. Söz konusu sembolik unsurlar sıklıkla Balkan Türklerinin bulunduğu ülkelerde Osmanlı Devleti döneminden kalan kültürel eserlerin ziyaret edilmesi şeklinde olurken, bazen de Türk azınlıkla ilgili olumsuz bir olayın meydana gelmesi halinde yapılan ziyaretlerde kullanılmaktadır. Türk kültür mirasına ait eserlerin (cami, okul, köprü gibi tarihi niteliği olan yapılar) ziyareti genellikle ilgili Balkan ülkesinde yapılan ikili veya çok taraflı zirvelerde yaşanmaktadır. Türk azınlıkla ilgili doğrudan basına yansıyan bir söylem olmadığında, bu eserlerin ziyaret edilmesi başlı başına bir söylem teşkil etmiştir. Azınlıkla ilgili olumsuz bir duruma yönelik tesis edilen söyleme ise dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nun Şubat 2014’te aşırı Bulgar milliyetçilerinin

saldırısına uğrayan Filibe'deki Muradiye Camii'ni saldırıdan yaklaşık iki hafta sonra ziyaret etmesi örnek olarak gösterilebilir. Kalabalık bir soydaş grubu tarafından karşılanan Davutoğlu, cuma namazını burada kılarak mesaj vermiştir.

Belirtilen söylemlerin dışında Türk liderlerin ülkeden ülkeye değişen bazı söylemlere vurgu yaptığı da görülmüştür. Örneğin Makedonya, Kosova ve Romanya'daki Türk topluluklara yönelik güçlü bir şekilde “evlad-ı fatihân”, “ecdad yadigârı” gibi güçlü kavramların rahatlıkla kullanıldığına tanıklık edilirken, Bulgaristan ve Yunanistan'da ise bu kavramlara çok fazla yer verilmeden hissettirildiği anlaşılmaktadır. Bulgar ve Yunan kamuoylarının ‘Türk’ ve ‘Türkiye’ karşıtı refleksi Türk liderlerin söylemlerine kısmen yansımaktadır. Esasen bu durum, Kosova ve Makedonya'nın istikrarsız görüntüsüne karşın, Bulgaristan ve Yunanistan'ın bölgenin görece güçlü aktörleri olmalarıyla doğrudan ilintilidir. Romanya ise bünyesindeki Türk azınlıkla herhangi bir sorun yaşamadığından bu konuya aşırı hassasiyet göstermemektedir.

Çalışma kapsamında ortaya çıkan bulgulardan biri ise Türkiye'nin 1991-2014 yılları arası dönemde söz konusu söylemlerini eylemlerle desteklediği hususudur. Türkiye Balkan Türklerinin karşılaştıkları sorunların çözümüne yönelik güçlü bir diplomatik destek vermektedir. Bu sorunların ilgili devletlerle yapılan ikili müzakerelerde çözülememesi halinde konunun uluslararası platformlara taşınması, soydaşların hak mücadelelerinin sürdürülmesi için uluslararası hukuk desteğinin verilmesi ile soydaş meselelerini üyesi olunan uluslararası örgütlerin gündemine getirilmesi gibi aktif katkılardan bahsetmek mümkündür. Bu bağlamda, Türkiye tarafından Batı Trakya Türklerinin hak arayışında sağlanan hukuk ve İKÖ desteği, Kouchner'in Kosova'da Türk karşıtı politikalarının BM'ye iletilmesi ile Haziran 2001'de NATO Doruk Toplantısı'nda Makedonya Türkleri konusunu dile getirilmesi bu kapsamda örnek olarak gösterilebilir. Ancak Ankara'nın önceliğinin Türkiye devreye girmeden önce ilgili ülkenin iç hukuku kapsamında sorunların çözülmesi ve bu noktada eşit ve sadık vatandaşlar olarak Türklerin hak arayışında olmalarıdır. Diğer bir deyişle Türkiye, Balkan Türklerini buldukları ülkelerde güçlü topluluklar olmalarını istemektedir. Bulgaristan'da Jivkov sonrası dönemde HÖH'ün Türk azınlığın haklarını elde etmesi için uğraşlarına rağmen, siyasi bir parti olarak kayıt

edilmesine yanaşmayan Bulgar yetkililerin Türkiye tarafından uyarılması ise bu kapsamda belirtilebilir.

Diğer taraftan, Türkiye'nin Balkan Türklerinden “kültürlerini ve geleneklerini korumaları” isteğini içeren söylemini eylemlerle desteklemiştir. 1991-2014 yılları arası dönemde bunu sağlamaya yönelik eylemlerde daha çok metodolojik araçların ön plana çıktığı görülmekle birlikte, bu eylemler şunlar üzerinde yoğunlaşmaktadır.

- TİKA'nın bölgedeki faaliyetleri: TİKA'nın Balkanlar'da faaliyette bulunmasına yönelik ilgili Balkan devletleriyle imzalanan İşbirliği Protokollerinin ardından özellikle Makedonya ve Kosova'da gerçekleştirilen projeler Türk kültür mirasının restorasyonu ile soydaşların ihtiyaçlarının karşılanması noktasında etkili olmuştur. Bu bağlamda, sadece Osmanlı Devleti döneminden kalma kültür eserleri onarılmamış; aynı zamanda soydaşların eğitim ve dini yaşamlarında kullandıkları binaların onarımı gibi fiziki ihtiyaçlarının yanı sıra eğitim materyalleri konusundaki eksikleri de karşılanmaya çalışılmıştır. Diğer taraftan, 1990'lı yıllarda Romanya ölçeğinde Türk Kültür Bakanlığı ön plana çıksa da hâlihazırda Romanya'da da TİKA'nın şubesinin bulunduğu görülmektedir. Bulgaristan ve Yunanistan'da ise TİKA doğrudan faaliyet göstermese de Bulgaristan ölçeğinde farklı projelerde katkılarının olduğu bilinmektedir. Esasen TİKA, projelerini salt soydaşlara hitaben gerçekleştirmemekte; Kosova ve Makedonya örneklerinde de görüleceği üzere, ülke geneline yayma uğraşında olmuştur.

- Yunus Emre Kültür Merkezleri'nin açılması da Türkiye'nin Balkan Türklerine yönelik politikasının eylem boyutunu oluşturmaktadır. 1990'lı yıllarda Balkan ülkeleriyle Türkiye arasında karşılıklı kültür merkezlerinin açılması hususu ikili zirvelerde dile getirilse de konuyla ilgili somut adımlar 2000'li yıllarla birlikte atılmıştır. Bu bağlamda, Makedonya'da (2010), Kosova (2009) ve Romanya'da (2011) açılan ve Ankara'daki Yunus Emre Enstitüsü'ne bağlı olan kültür merkezleri Türk kültürünün söz konusu ülkelerde korunması, Türkçe'nin yaşatılması ve hatta çoğunluk gruba Türkçe'nin öğretilmesi hususunda etkin bir girişim olarak tanımlanabilir.

- Türkiye Bursları: 1990'lı yılların başından itibaren Türkiye, Balkanlar'daki soydaş öğrencilerin Türkiye'de yükseköğrenim görebilmeleri için eğitim bursları sağlamaktadır. Söz konusu burslar artırılarak sürdürülmekte olup, Ak Parti hükümetleri döneminde Balkanlar ölçeğinde soydaş grupların yanı sıra Türk olmayan grupları da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Hâlihazırda YTB tarafından 'Türkiye Bursları' adı altında söz konusu faaliyetler devam etmektedir.

- Kardeş Belediyecilik Faaliyetleri: 1991 yılı sonrasında Türkiye'deki yerel yönetimlerin Balkanlar'daki belediyelerle kardeşlik protokolü imzalamaları suretiyle Türkiye'nin bölgedeki soydaşlarla bağları canlı tutulmak istenmiştir. Esasen kardeş belediyecilik çalışmaları, salt soydaşların yaşadığı belediyelere yönelik olmamakta, Balkanlar ve daha genel bir perspektifte uluslararası bir boyut taşımaktadır. Ancak Bulgaristan, Yunanistan, Makedonya, Kosova ve Romanya'da kardeş belediyecilik çalışmaları kapsamında yürütülen faaliyetler soydaşların çeşitli ihtiyaçlarının karşılanması noktasında önemli olmaktadır. Özellikle Bursa ve İstanbul merkezli belediyelerin Bulgaristan, Makedonya ve Kosova ölçeğindeki faaliyetleri bu bağlamda ön plana çıkmaktadır.

- Ekonomik Yatırımlar: Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin Balkan ülkeleriyle ticari ilişkileri artış kaydederken, Türk sermayesi de bölgede yatırımlara yönelmiştir. Söz konusu Balkan ülkelerinde yapılan doğrudan yatırımların gerçekleştirilmesinin yanında Türk şirketlerinin çeşitli sektörlerin altyapı ihalelerinde aktif bir şekilde rol aldığı görülmüştür. Ekonomik yatırımlarla soydaşların istihdamına olanak sağlanırken, bu durum genellikle yatırım yapılan ülke yönetimlerinin bakış açısına göre şekillenmektedir. Örneğin Makedonya, Kosova ve Romanya'da ülke geneline yapılan yatırımlara paralel doğrultuda, soydaşların da yaşadıkları yerlerde bunların gerçekleşmesi bu devletler için sorun kaynağı olmamaktadır. Ne var ki Bulgaristan'da soydaş bölgelerine yapılacak yatırımlarda bürokratik engellerle karşılaşılırken, bu noktada Sofya yönetiminin temkinli davrandığı görülmektedir. Atina yönetiminin ise bu konuda daha temkinli olduğu ve Türk sermayesine mesafeli durduğu görülmektedir.

- Diğer Hususlar: Belirtilen faaliyetlerin yanı sıra zaman zaman yaşanan sorunlara karşın Türkiye, Balkan Türklerine anadilde eğitim için ders kitapları göndermiştir. Hâlihazırda Bulgaristan, Yunanistan, Makedonya ve Romanya'daki soydaşlar eğitimi bu materyallerle sürdürülmektedir. Kosova'da ise her ne kadar Kosova makamları ders kitaplarını tedarik etse de belli dönemlerde bütçe sorunu nedeniyle bu, Türkiye tarafından gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte Kosova'ya sistematik olarak yardımcı ders kitapları gönderilmiştir. Bulgaristan'da ise anadilde ders kitaplarının Sofya yönetiminin tutumu nedeniyle 1992'den beri güncellenmediğini belirtmek gerekir. Ayrıca 1991-2014 yılları arası dönemde soydaşların anadilde öğrenim görmeleri için Türkiye'den çok sayıda öğretmen gönderilirken, soydaş öğretmenler de Türkiye'de hizmet içi eğitimlere alınmıştır. Öte yandan, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Balkan Türklerinin bulunduğu ülkelerde oldukça faal olduğu görülmektedir. Diyanet Vakfı'nın bölgeye Kuran-ı Kerim ve dini içerikli kitaplar göndermesi, bölgedeki müftülüklere yapılan maddi yardımlar ile din adamlarının eğitime yardımcı olunması gibi hususlar bu bağlamda önemli olmaktadır. Esasen tarafımızca sahada yapılan çalışmalarda camilerde kullanılan duvar takvimlerinin dahi Diyanet Vakfı tarafından gönderildiği gözlemlenmiştir.

Çalışma kapsamında ortaya çıkan bulgulardan bir diğer ise Türkiye'nin Balkan Türkleri politikasındaki sürekliliği ve değişimi belirleyen unsurların büyük oranda konjonktürel faktörlerden etkilendiğidir. Farklı bir ifadeyle Balkan Türklerinin durumunda meydana gelebilecek olumsuzluklar Türkiye'nin politikasında radikal değişiklik yapmasına yol açmaktadır. Öyle ki Ankara tarafından Balkan Türkleri, buldukları ülkeyle Türkiye arasında ilişkileri zenginleştiren bir unsur olarak algılanmakta ve bu demografik güç unsuru söz konusu ülkenin içişlerine müdahale aracı olarak görülmemektedir. Ancak Türk azınlığa ilişkin ortaya çıkabilecek hak ihlalleri Türkiye'nin bu tutumunu değiştirmesine yol açmaktadır. Ohri Çerçeve Anlaşması sürecinde Makedonya Türkleri özelinde ortaya çıkan durum bu kapsamda örnek olarak verilebilir. Ayrıca Kosova örneğinde olduğu gibi 1998 yılıyla birlikte Arnavutların silahlı mücadeleye girişmesi sonrasında dengelerin değişmeye başlaması Ankara'nın tutumunu sorgulamasına neden olmuştur. Türkiye Arnavutlara daha yakın bir politika izlerken, Kosova Türklerinin durumunu ortaya

çıkan yeni konjonktür kapsamında değerlendirme yoluna gitmiştir. Batı Trakya Türkleri örneğinde ise karar alıcıların değişmesine ve Türk-Yunan ilişkilerindeki 1999 sonrası dönemde yumuşama sürecine rağmen azınlığın kronikleşen sorunlarının çözülmemesi nedeniyle Türkiye'nin politikasını değiştirmedeği görülmektedir. Bununla birlikte söylem özneleri bağlamında 1991-2014 yılları arasında yaşanan değişikliklere karşın, Türkiye'nin bu ülkelerdeki soydaş gruplara yönelik politikasında bir değişim gözlenmemiştir. Ne var ki azınlıkla ilgili bir sorun yaşanması halinde (Bulgaristan'da 2010'da yaşanan Başmüftülük krizi gibi) Ankara'nın söylem vurgusu değişmiş, sorunun çözülmesiyle birlikte mevcut politika sürdürülmüştür.

Diğer yandan, karar alıcılar Türkiye'nin Balkan Türkleri politikasında kısmen de olsa etki kapasitesine sahip olmuştur. Örneğin, 2002 sonrası dönemde Kosova'da siyasi dengelerin tamamen Arnavutların lehine dönmesi sonucu Türk karar alıcılar Kosova'ya yönelik yaklaşımının merkezine sadece Kosova Türklerini koymamış, aynı zamanda ülke geneline hitap eden politikalar üretme uğraşında olmuştur. Bu durum Ak Parti hükümetleri dönemine rastlamıştır. Diğer bir deyişle 1990'lı yıllarda Kosova'nın kendine özgü durumu nedeniyle Türkiye'nin uzak durduğu Arnavut çoğunluk, farklı gerekçelerle Ak Parti hükümetleri döneminde kazanılmak istenmiştir. Bu dönemde Arnavut grupların yanı sıra Müslüman olan Boşnak ve Goralılarla da ilişkiler geliştirilmiştir.

Makedonya boyutunda da Ak Parti iktidarı döneminde Arnavutlarla yakın ilişkiler kurulmuştur. Ak Parti'nin temsil ettiği siyasi görüş söz konusu yakınlığın tesisinde etkili olsa da bu durum, Türkiye'nin Makedonya Türklerine yönelik politikasının değişmesine yol açmamış, bilakis demografik güç unsurunun sınırlarını genişletmiştir. Bununla birlikte gerek Kosova'daki gerek Makedonya'daki Arnavut ve diğer Müslüman grupları kazanma stratejisinde Türkiye'deki Arnavut lobisinin etkili olduğu ileri sürülebilir. Özetle Türkiye karar alıcıların etkisiyle Makedonya ve Kosova'daki Arnavut grupların kazanma yoluna gitmiş, ancak bu durum Türkiye'nin Balkan Türklerine yönelik politikasının genel çizgisini bozmamıştır.

Bulgaristan örneğinde ise 2012 ve 2013 yıllarında HÖH ile ilgili yaşanan krizin karar alıcılar merkezli olduğu anlaşılmaktadır. HÖH'teki lider değişikliği sonrasında bu krizin aşıldığı görüntüsü ortaya çıksa da Ak Parti hükümetinin son yıllarda HÖH'e sıcak bakmadığı anlaşılmıştır. Söz konusu durum karar alıcılar endeksli bir değişimi işaret etmektedir. Ancak bu, Türkiye'nin Bulgaristan Türkleri politikasının değiştiği anlamına gelmemekte, daha ziyade Bulgaristan'da kurumsal muhatabını değiştirme arayışı olarak ifade edilebilir. Görüldüğü üzere, Türkiye'nin Balkan Türkleri politikası karar alıcılardan çok, bölgedeki konjonktür değişiminden etkilenmektedir.

Bahsedilen hususların dışında, Türkiye'nin 1991-2014 arası dönemde Balkan Türklerine yönelik politikasında göç alma stratejisini değiştirdiği görülmektedir. Bunun yerine soydaşların buldukları ülkelerde ayakta durmaları istenmiş ve kitlesel göçlerine sıcak bakılmamıştır. Zira tarihsel süreç içerisinde toplam nüfusları 1,4 milyon seviyesine gerileyen Balkan Türklerinin olası kitlesel göçleri Balkanlar'da Türkiye'nin sahip olduğu demografik güç unsurunun zayıflaması ve zamanla ortadan kalkması gibi sonuçlara neden olabilir. Bu durum, Türkiye'nin Balkanlar politikasını yeniden kurgulaması ve bölgedeki çıkar kat sayısını azalması anlamına gelir. Öyle ki Türkiye her ne kadar bölgedeki soydaşlarını bulduklarını ülkenin içişlerine müdahale aracı olarak kullanmasa da böylesi bir durumun gerekliliği halinde Balkan Türkleri Türkiye'nin potansiyel aracı durumundadır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Ağanoğlu, Yıldırım, *II. Dünya Savaşı'nda Yugoslavya'da Bir Direniş Mücadelesi Yücel Teşkilatı*, 2. Baskı, Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları, İstanbul, 2006.

Ağanoğlu, Yıldırım, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihi Göç*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001.

Akman, Halil, *Paylaşılamayan Balkanlar*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006.

Aksu, Ali, *Romanya Müslüman Türklerinin Dünyü Bugünü*, Editura Elvan, Constanta, 2003.

Aksu, Fuat, *Türk-Yunan İlişkileri – İlişkilerin Yönelimini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir İnceleme*, Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi (SAEMK), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2001.

Alba-Juez, Laura, *Perspectives on Discourse Analysis: Theory and Practice*, Cambridge Scholars Publishing, 2009.

Alioğlu, Cafer, *Dünden Bugüne Batı Trakya*, Bursa, 2005.

Alp, İlker, *Pomak Türkleri (Kumanlar-Kıpçaklar)*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, Edirne, 2008.

Arı, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, 3. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004.

Arı, Tayyar, *Uluslararası İlişkileri ve Dış Politika*, 5. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004.

Arı, Kemal, *Büyük Mücadele - Türkiye'de Zorunlu Göç*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2000.

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, Cilt 1-2: 1914-1995, Genişletilmiş 14. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul.

Atabay, Mithat, *20. Yüzyılda Türkiye ve Balkanlar – Savaş, Barış, Göç ve Dramın Tarihi*, Kriter Yayınevi, İstanbul, 2012.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

Baklacioğlu, Nurcan Özgür, *Dış Politika ve Göç: Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçlerde Arnavutlar (1920-1990)*, Derin Yayınları, İstanbul, 2010.

Baltalı, İbrahim, *Çeyrek Yüzyıllık Dava*, Rodop Rüzgârı Yayınları, Gümülcine, 2006.

Başar, Cem, *The Terror Dossier and Greece*, International Affairs Agency (INAF), İstanbul, 1993.

Bayur, Yusuf Hikmet, *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995.

Belgelerle BAL-GÖÇ ve B.G.F. Çalışmaları, der. Zülkef Yeşilbahçe, Balkan Rumeli Göçmenleri Konfederasyonu Yayınları, 2. Baskı, Bursa, 2011.

Berger, Peter L.– Luckmann, Thomas, *The Social Construction of Reality*, Middlesex, Penguin Books, 1991.

Bora, Tanıl, *Yeni Dünya Düzeni'nin Av Sahası*, 2. Baskı, Birikim Yayınları, İstanbul, 1999.

Bova, Russell, *How The World Works*, Pearson Education Limited, New York, 2010.

Bozov, Salih, *V İmeto Na İmeto*, Tom II, Fondatsiya Liberalna İntegratsiya, 2011.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, 21. Cilt, Milliyet, 1986.

Castellan, Georges, *Balkanların Tarihi 14.-20. Yüzyıl*, çev. Ayşegül Yaraman-Başbuğu, 2. Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1995.

Cem, İsmail, *Türkiye, Avrupa, Avrasya*, Birinci Cilt, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.

Cin, Turgay, *Yunanistan'daki Türk Azınlığın Hukuki Özerkliği*, Orion Kitabevi, Ankara, 2009.

Coşkun, Birgül Demirtaş, *Bulgaristan'la Yeni Dönem*, ASAM Yayınları, Ankara, 2001.

Coşkun, Birgül Demirtaş, *Bulgaristan'la Yeni Dönem*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2001.

Crampton, R. J., *Bulgaristan Tarihi*, çev. Nuray Ekici, Jeopolitika Yayınları, Bursa, 2007.

Crampton, R.J., *İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Balkanlar*, Çev. Emel Kurt, Yayınodası, İstanbul, 2007.

Çalış, Şaban, *Hayaletbilimi ve Hayali Kimlikler – Neo-Osmanlılık, Özal ve Balkanlar*, Çizgi Kitabevi, 3. Baskı, Konya, 2006.

Çavuşoğlu, Halim, *Avrupa Birliği'nden Etnik Tabakalaşmaya Kasıt-Kanıt - Yunan Vatandaş(sız)lık Kanunları*, Naturel Yayınları, Ankara, 2007.

Çavuşoğlu, Naz, *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları*, 2. Baskı, Su Yayınları, İstanbul, 2001.

Çelik, Bilgin, *Dağılan Yugoslavya Sonrası Kosova ve Makedonya Türkleri*, Gürer Yayınları, İstanbul, 2013.

Davutoğlu, Ahmet, *Stratejik Derinlik*, 37. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2009.

Değerli, Esra Sarıkoyuncu, *Mustafa Kemal Atatürk'ün Sofya Askeri Ataşeliğinin Türk-Bulgar İlişkilerine Yansıması*, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.

Eminov, Ali, "Turks and Tatars in Bulgaria and The Balkans", *Nationalities Paper*, Vol. 28, No. 1, 2000.

Eminov, Ali, *Turkish and Other Muslim Minorities of Bulgaria*, Routledge, New York, 1997.

Esgin, Ali, *Anthony Giddens Sosyolojisi*, 2. Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara, 2008.

Featherstone, Kevin – Papadimitriou, Dimitris – Mamarelis, Argyris – Niarchos, Georgios, *The Last Ottomans The Muslim Minority of Greece, 1940-1949*, Pallgrave Macmillan, 2011.

Giddens, Anthony, *Sosyal Teorinin Temel Problemleri – Sosyal Analizde Eylem, Yapı ve Çelişki*, çev. Ümit Tatlıcan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Göka, Erol – Topçuoğlu, Abdullah – Aktay, Yasin, *Önce Söz Vardı: Yorumsamacılık Üzerine Bir Deneme*, 2. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara, 1999.

Gül, Abdullah, *Yeni Yüzyılda Türk Dış Politikasının Ufukları*, T.C. Dışişleri Bakanlığı Yayını, Ankara, 2007.

- Günay, Doğan, *Söylem Çözümlemesi*, Papatya Yayınları, İstanbul, 2013.
- Hasan, Neriman, *Romanya Türk Toplulukları Örneğinde İki Dillilik*, Editura Universitara, Bucureşti, 2011.
- Homer, Sean, *Jacques Lacan*, çev. Abdurrahman Aydın, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2013.
- Hurşit, Şerafettin, *Lozan Antlaşması'ndan Günümüze Batı Trakya Türkleri Eğitim Tarihi*, Gümülcine, 2006.
- İnönü, İsmet, *Defterler (1919-1973), I. Cilt*, Haz. Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.
- İsmail Cem, *Türkiye, Avrupa, Avrasya: Strateji, Yunanistan, Kıbrıs*, Birinci Cilt, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.
- İşyar, Ömer Göksel, *Karşılaştırmalı Dış Politikalar, Yöntemler, Modeller, Örnekler ve Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası*, Dora Yayınları, Bursa, 2009.
- Jorgensen, Marianne – Phillips, Louise, *Discourse Analysis as Theory and Method*, SAGE Publications, London, 2002.
- Kamil, İbrahim, *İkili ve Çok Taraflı Siyasi Antlaşmalar, İnsan Haklarına İlişkin Belgeler ve Bulgar Anayasasına Göre Bulgaristan'daki Türklerin Hakları*, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara, 1989.
- Karpat, Kemal H., *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, çev. Recep Boztemur, İmge Kitabevi, Ankara, 2004.
- Kelahmet, Fehim, *Batı Trakya Türk Azınlığı Yüksek Kurulu Yürütme Komitesi Danışma Kurulu Belgeleri (1984-2005)*, BTTADK Yayınları, Gümülcine, 2006.
- Kemaloğlu, Ayşegül İnginar, *Bulgaristan'dan Türk Göçü*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınevi, Ankara, 2012.
- Kılıç, Osman, *Kader Kurbanı*, BİSAV Yayınları, Ankara, 2002.
- Koca, Mehmet, *Dr. Sadık Ahmet Fırtınası*, Hakses Yayıncılık, Bursa, 2012.
- Korkud, Refik, *Komünist Bulgaristan'ın Dosyası*, Ankara, 1986.
- Kut, Şule, *Balkanlar'da Kimlik ve Egemenlik*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.
- Lacan, Jacques, *Psikanalizin Dört Temel Kavramı*, çev. Nilüfer Erdem, Metis Yayınları, İstanbul, 2013.

Memişoğlu, Hüseyin, *Balkanlarda Pomak Türkleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 3. Baskı, İstanbul, 2005.

Memişoğlu, Hüseyin, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

Memişoğlu, Hüseyin, *Pages of The History of The Pomac Turks*, Şafak Matbaası, Ankara, 1991.

Moran, Berna, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

Nuredin, Abdülmecit, *Balkanlar'dan Türkiye'ye Göç ve Etkileri*, Çağla Yayıncılık, Ankara, 2011.

Oran, Baskın, *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları 2*, Ankara, 1986.

Öksüz, Hikmet, *Batı Trakya Türkleri (Makaleler)*, KARAM Yayınları, Çorum, 2006.

Öymen, Onur, *Silahsız Savaş Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002.

Özdal, Barış, *Avrupa Birliği Siyasi Bir Cüce, Askeri Bir Solucan mı?*, Dora Yayıncılık, Bursa, 2013.

Palchev, Ivan, *Ahmed Dogan and the Bulgarian Ethnic Model*, Bulgarian Diplomatic Review - National Museum of Bulgarian Books, Sofya, 2002.

Pamuk, Akif, *Kimlik ve Tarih – Kimliğin İnşasında Tarihin Kullanımı*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2014.

Pompa, Leon, *Vico Selected Writings*, Cambridge University Press, 1982.

Poulton, Hugh, *Balkanlar - Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler*, çev. Yavuz Alagon, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1993.

Poulton, Hugh, *Who Are The Macedonians?*, Bloomington: Indiana University Press, Second Edition, 2000.

Preece, Jennifer Jackson, *Ulusal Azınlıklar ve Avrupa Ulus-Devlet Sistemi*, çev. Ayşegül Demir, Donkişot Yayınları, İstanbul, 2001.

Sancar, Serpil, *İdeolojinin Serüveni – Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme*, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2008.

Saussure, Ferdinand de, *Genel Dilbilim Dersleri 1*, çev. Berke Vardar, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1976.

Selver, Mustafa, *Balkanlar'a Stratejik Yaklaşım ve Bosna*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003.

Soysal İsmail – Kut, Şule, *Dağılan Yugoslavya ve Bosna-Hersek Sorunu: Olaylar-Belgeler 1990-1996*, OBİV Yayınları, İstanbul, 1997.

Soysal, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, I. Cilt (1920-1945), 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.

Soysal, İsmail, *Türkiye'nin Uluslararası Siyasi Bağlıları, Cilt II (1945-1990)*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

Sönmezoğlu, Faruk, *Türkiye-Yunanistan İlişkileri ve Büyük Güçler – Kıbrıs, Ege ve Diğer Sorunlar*, Der Yayınları, İstanbul, 2000.

Sözen, Edibe, *Söylem*, Paradigma Yayınevi, İstanbul, 1999.

Steans, Jill – Pettiford, Lloyd – Diaz, Thomaz and El-Anis, Imad, *An Introduction to International Relations Theory – Perspectives and Themes*, 3. Baskı, Pearson Education Limited, 2010.

Şerefli, Ahmet Şerif, *Bulgaristan'daki Türkler (1879-1989)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

Todorova, Maria, *Balkanlar'ı Tahayyül Etmek*, (çev.) Dilek Şendil, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

Turan, Sibel, *A Historical Perspective for Turkey-Bulgarian Relations in Terms of Balkan Dimension*, Paradigma, Sofia, 2005.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Hükümetler Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt: 3, (20 Kasım 1961 – 27 Ekim 1965), Haz. İrfan Neziroğlu – Tuncer Yılmaz, TBMM Basımevi, Ankara, 2013.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Tarihe Düşen Notlar – 1, Yasama Yılı Açılışlarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları -1 (1 Mart 1924 - 14 Aralık 1987), Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara, 2011.

Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, der. Faruk Sönmezoğlu, 4. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2010.

Weber, Max, *Economy and Society*, ed. G. Roth – C. Wittich, Berkeley, University of California Press, 1978.

Weisband, Edward, *İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası I*, çev. M. Ali Kayabal, Cumhuriyet Kitapları, 2000.

Wendt, Alexander, *Social Theory of International Relations*, Cambridge, Cambridge University Press, 1999.

Yalimov, İbrahim, *İstoriya na Turskata Obştnost v Bilgaria*, Sofiya, 2002.

Yenisoy, Hayriye Süleymanoğlu, *Bulgaristan Türklerinin Türkçe Eğitim Davası (1877-2007)*, BGF Yayınları, Bursa, 2007.

Yılmaz, Murat, *Kosova Bağımsızlık Yolunda*, İlke Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Zehfuss, Maya, *Constructivism in International Relations: The Politics of Reality*, 2. Baskı, Cambridge, Cambridge University Press, 2004.

MAKALELER

“2006 yılına Girerken Dış Politikamız”, *Dışişleri Bakanlığı 2006 Mali Yılı Bütçe Tasarısının TBMM Genel Kurulu'na Sunulması Vesilesiyle Hazırlanan Kitapçık*, 21 Aralık 2005.

“Ahmet Necdet Sezer'in Makedonya Gezisi”, *TİKA Avrasya Bülteni*, Ağustos 2003, Sayı: 13.

“Balkanlar'da Türk Kimliği ve İzi Kaybolmayacak”, *Balkanlar'da Türk Kültürü*, Ocak-Şubat 2010, Sayı:79.

“Greece: Improvements for Turkish Minority; Problem Remains”, *Helsinki Watch*, Vol.4, Issue 6, 20 April 1992.

“Greece: Possible Adoption of Mehmet Emin Aga as Prisoner of Conscience”, *Amnesty International*, 24 February 1998.

“Köstence Başkonsolosluğu Görev Çevresine İlişkin Bilgi Kitapçığı”, *Türkiye Cumhuriyeti Köstence Başkonsolosluğu*, Köstence.

“Study of The Legal Validity of The Undertakings Concerning Minorities”, *United Nations Economic and Social Council*, E/CN.4/367, 7 April 1950.

“Treaty Series – Treaties and International Agreements Registered or Filed and Recorded with The Secretariat of The United Nations”, *United Nations*, Vol. 49, No. 747, 1950.

“Üsküp Bursa İmzalı İki Esere Daha Kavuşuyor”, *Şehir Postası*, Ağustos-Eylül 2012, Sayı:17.

“Üsküp Yunus Emre Türk Kültür Merkezi Açıldı”, *Yunus Emre Bülteni*, Mayıs 2010.

Abazi, Enika, “The Role of International Community in Conflict Situation. Which Way Forwards? The Case of Kosovo/a Conflict”, *Balkanologie*, Vol. VIII, No.1, 2004.

Abdurrahman, Sebahattin, “The Struggle for Effective Representation in the Greek Parliament: Friendship-Equality-Peace Party and the Western Thrace Turks”, *History Studies*, Vol. 6, No. 2, February 2014.

Adler, Emanuel, “Constructivism and International Relations”, *Handbook of International Relations*, ed. Walter Carlsnaes, Thomas Risse, and Beth A. Simmons London, Sage, 2002.

Adler, Emanuel, “Seizing Middle Ground: Constructivism in World Politics”, *European Journal of International Relations*, 1997, Vol. 3, No. 3.

Aguiçenoğlu, Hüseyin, “Romanya’da Türk Azınlık”, *Balkanlar El Kitabı*, Cilt:2, *Çağdaş Balkanlar*, der. Osman Karatay – Bilgehan A. Gökdağ, KARAM & Vadi yayınları, Ankara, 2007.

Ağır, Bülent Sarper, “Romanya’nın Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecinde Romen Milliyetçiliği ve Etnik Macar Azınlığının Konumu”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt:8, Sayı: 30, 2012.

Ağır, Bülent Sarper, “Transformation of K-Albanians’ Struggle from Parallelism to Armed Conflict: Why is Violence Necessary”, *The Turkish Yearbook of International Relations*, Vol.43 (2012).

Ahmet, Sadık, “Batı Trakya’da Yaşayan Türk Toplumunun Şikâyetleri ve İstekleri”, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, Cilt:15, Sayı:1-2, 1995.

Akgün, Sibel, “Kosova Türklerinin Tarihten Bugüne Kimlik Mücadelesi”, *Karadeniz Araştırmaları*, Yaz 2012, Sayı: 34.

Akın, Veysi, “Yunanistan’ın Türk Azınlığı Vatansızlaştırma Politikası”, *I. Uluslararası Batı Trakya Türkleri Araştırmaları Kongresi*, 28-30 Ocak 2005, Münih-

Almanya, der. Özkan Hüseyin – Feyyaz Sağlam, Batı Trakya Türkleri Araştırma Merkezi Yayınları No:10.

Aksu, Fuat, “Kosova Krizinde Türkiye’nin Dış Politikası”, *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: III, Sayı : 1.

Alagöz, Sabri İbrahim, “Bulgar Basını’nda Batı Trakya Türk Cumhuriyeti”, *II. Uluslararası Batı Trakya Türkleri Araştırmaları Kongresi, 27-29 Ocak 2007 Münih*, ed. Özkan Hüseyin-Feyyaz Sağlam, BATTAM Yayınları, Münih, 2008.

Alkan, Mehmet Ö., “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Seçimlerin Kısa Tarihi”, *Görüş Dergisi*, No:39, Tüsiad Yayınları, İstanbul, 1999.

Alp, İlker, “Makedonya üzerindeki Mücadeleler ve Makedonya Cumhuriyeti”, *Dünden Bugüne Makedonya Sorunu*, der. Murat Hatipoğlu, Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2002.

Anagnostou, Dia– Triandafyllidou, Anna, *The Muslims of Western Thrace, Greece, Recommendations for Regional Developments Strategies*, Hellenic Foundation for European and Foreign Policy (ELIAMEP), http://www.eliamep.gr/old/eliamep/files/Policyreport_Thrace_English__17_October_2007.pdf, s. 5. (5.1.2015).

Andriescu, Monica, “The Discursive Configuration of Romanian Political Identity: Elite Reaction to Hungarian Demands for Minority Rights (1996-2009)”, *Europolis*, Vol.4, No:2, 2010.

Arı, Tayyar– Pirinççi, Ferhat, “Soğuk Savaş Sonrasında ABD’nin Balkan Politikası”, *Alternatif Politika*, Cilt:3, Sayı:1, Mayıs 2011.

Arık, Umut, “Enosis Planları ve Kıbrıs Krizi”, *Türk Dış Politikasında 41 Kriz*, ed. Haydar Çakmak, Kripto Yayınları, Ankara, 2012.

Arıkan, Harun, “The European Union Policy towards the Balkan States in the Post-Cold War Era”, *Süleyman Demirel University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences, Special Issue on Balkans*, December 2012.

Armend R. Bekaj, “The KLA and the Kosovo War: From Intra-State Conflict to Independent Country”, *Berghof Transition Series*, No:8, 2010, http://www.berghof-conflictresearch.org/documents/publications/transitions8_kosovo.pdf, s. 12. (03.10.2014).

Arsava, Ayşe Füsün, “Azınlık Hakları ve Bu Çerçeve de Ortaya Çıkan Düzenlemeler”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt:47, Sayı:1, 1992.

Atabay Mithat, “Çingene Sorunu ve 1950-1951 Yıllarında Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göçler”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Yıl:10, Güz 2012, Sayı:13.

Ateş, Doğan, “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivizm: Ortayol Yaklaşımının Epistemolojik Çerçevesi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 1, Haziran 2008.

Atun, Ata, “The Planned Genocide of the Turks of Western Thrace”, *International Journal of Academic Research*, Vol.3, No:4, July 2011, s.5.

Aydın, Mustafa, “Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 50, No: 3-4, 1996.

Aydıntaşbaş, Aslı, “UÇK, Türkiye’ye Minnettar”, *Radikal*, 24 Mart 1999.

Aykoç, Emre, “2000’li Yıllarda Türkiye-Yunanistan İlişkileri”, *XXI. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi*, der. Faruk Sönmezoğlu, Nurcan Özgür Baklacioğlu, Özlem Terzi, Der Yayınları, İstanbul, 2012.

Babalı, Tuncay, “Türkiye-Makedonya İlişkileri: Süreklilik ve Değişim Unsurları ve Gelecek Perspektifi”, *Türkiye-Makedonya İlişkileri*, ed. Yeliz Okay – Tuncay Babalı, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2012.

Baklacioğlu, Nurcan Özgür, “Bulgaristan Göçmenlerinin Gündeminde Mülkiyet, Vatandaşlık, Sosyal Güvenlik Sorunları ve Siyasal Temsilin Önemi”, *Geçmişten Günümüze Asimilasyon ve Zorunlu Göçü Anma Etkinlikleri*, İzmir BAL-GÖÇ ve Gaziemir Belediyesi Yayınları, İzmir, 26-27 Aralık 2009.

Barkin, J. Samuel, “Realist Constructivism”, *International Studies Review*, Vol. 5, No. 3, 2003.

Bayer, Yalçın, “Türkiye’yi Böldürmeyiz”, *Hürriyet*, 15 Temmuz 2006.

Berberakis, Taki, “Atina’dan Batı Trakya Jesti”, *Milliyet*, 19 Ekim 1999.

Bibina, Yordanka, “Son Dönem Bulgar-Türk İlişkileri”, *Türk-Bulgar İlişkileri Üzerine Makaleler*, ed. Yeliz Okay, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2013.

Bilgehan A. Gökdağ, “Kosova Türkleri”, *Balkanlar El Kitabı, Cilt:2, Çağdaş Balkanlar*, der. Osman Karatay – Bilgehan A. Gökdağ, KARAM & Vadi yayınları, Ankara, 2007, s. 128.

Bilgiç, Tuba Ünlü– Bilgiç, Bestami S., “Kosova Türkleri: ‘Sıradışı’ Bir Türk Diasporası”, *Bilig*, Sayı:62, Yaz 2012.

Bozdağlıoğlu, Yücel, “Yapılandırmacı Yaklaşım (Konstrüktivizm)”, *Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavram ve Teoriler*, Ed. Haydar Çakmak, Barış Kitapevi, Ankara, 2007.

Bozzo, Luciano – Ragionieri, Rodolfo, “Regional Security in the Balkans and the Role of Turkey: an Italian Perspective”, *Balkans: A Mirror of the New International Order*, ed. Günay Göksu Özdoğan ve Kemali Saybaşı, Eren Yayınları, İstanbul, 1995.

Brown, James F., “Türkiye: Yeniden Balkanlar’a mı?”, *Balkanlar’dan Batı Çin’e Türkiye’nin Jeopolitik Konumu*, (ed.) Ian O. Lesser – Graham E. Fuller, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000.

Buzan, Barry, “The English School: An Underexploited Resource in IR”, *Review of International Studies*, Vol. 27. No. 3.

Caplan, Richard, “International Diplomacy and the Crisis in Kosovo”, *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, Vol.74, No.4, October 1998.

Cevdet Özdemir, “Kimlik ve Söylem”, *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:2001, Sayı: 2.

Checkel, Jeffrey T., “Social Constructivisms in Global and European Politics: A Review of Essay “”, *Review of International Studies*, Vol. 30, Issue 2, April 2004.

Chousein, Şule, “Unwelcomed Citizens: Muslim Turks of Greece and Orthodox Greeks of Turkey”, *Süleyman Demirel University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences, Special Issue on Balkans*, December 2012.

Chouseinoglou, Ali, “Turkish Muslims in Greece: Identity Construction Among Muslim Turks of Western Thrace”, *Turks in Europe-Culture, Identity and Integration*, ed. Talip Kucukcan and Veyis Gungor, Turkevi Research Center, Amsterdam, 2009.

Cin, Turgay, “Batı Trakya Türklerinin Hukuki Statüsü Sorunları ve Avrupa Birliği”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 1, 2009.

Cocozelli, Fred, “Small Minorities in a Divided Polity: Turks, Bosniaks, Muslim Slavs and Roms, Ashkalis and Egyptians in Post-Conflict Kosovo”, *Ethnopolitics*, Vol. 7, No: 2-3, 2008.

Coşkun, Birgül Demirtaş, “Arnavutluk’un Dış Politikası ve Balkanlar’da Arnavut Sorunu”, *Balkan Diplomasisi*, der. Ömer E. Lütem – Birgül Demirtaş Coşkun, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2001.

Coşkun, Birgül Demirtaş, “Kosova’nın Bağımsızlığı ve Türk Dış Politikası (1990-2008)”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 7, Sayı: 27, Güz 2010.

Coşkun, Birgül Demirtaş, “Makedonya Bıçak Sırtında: Balkanlar’ın Eski ‘Model Ülkesi’ Yeni İstikrarsızlık Unsuru mu?”, *Dünden Bugüne Makedonya Sorunu*, der. Murat Hatipoğlu, Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2002.

Çakmak, Haydar, “Turgut Özal’ın Dış Politika Felsefesi ve Uygulamaları”, *Liderlerin Dış Politika Felsefesi ve Uygulamaları*, ed. Haydar Çakmak, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2013.

Çalış, Şaban– Akgün, Birol, “Çatışmadan Uzlaşmaya: 21. Yüzyıla Girerken Balkanlar’da Türk-Yunan Rekabeti”, *21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası*, (der. İdris Bal), Alfa Yayınları, İstanbul, 2001.

Çalış, Şaban– Özlük, Erdem, “Uluslararası İlişkiler Tarihinin Yapısökümü: İdealizm-Realizm Tartışması”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 18.

Çalış, Şaban, “Turkey’s Balkan Policy in the Early 1990s”, *Turkish Studies*, Vol. 2, No. 1, Spring 2001.

Çavuşoğlu, Halim, “Yugoslavya-Makedonya Topraklarından Türkiye’ye Göçler ve Nedenleri”, *Bilig*, Bahar 2007, Sayı: 41.

Çayırılı, Necati, “Makedonya Türkleri”, *Balkanlar El Kitabı*, Cilt II: *Çağdaş Balkanlar*, der. Osman Karatay – Bilgehan A. Gökdağ, KARAM & Vadi Yayınları, Ankara, 2007.

Çayırılı, Necati, “Makedonya Türkleri”, *Yeni Türkiye, Türk Dünyası Özel Sayısı*, Eylül-Ekim 2013, Yıl:9, Sayı:54.

Çelik, Hilal – Ekşi, Halil, “Söylem Analizi”, *Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Sayı: 27.

Çolak, Elif, “Bulgaristan Türklerinin Türkiye’ye Göç Hareketi (1950-1951)”, *Tarih Okulu*, İlkbahar-Yaz 2013, Sayı: XIV.

Davison, Kevin G., “Dialectical Imagery and Postmodern Research”, *International Journal of Qualitative Studies in Education*, Vol. 19, No. 2, 2006.

Dayıoğlu, Ali, “Yunanistan’la İlişkiler”, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt III (2001-2012)*, ed. Baskın Oran, 2. Baskı, İstanbul, 2013.

Dijk, Teun Van, “Söylem ve İdeoloji: Çok Alanlı Bir Yaklaşım”, *Söylem ve İdeoloji*, ed. Barış Çoban, Su Yayınları, İstanbul, 2003.

Dioszegi, Laszlo, “A Story of Survival: the Hungarians of Romania, 1919-1989”, *Hungarian Studies Review*, Vol. XXXVI, No. 1-2, 2009.

Duman, Önder, “Atatürk Döneminde Romanya’dan Türk Göçleri (1923-1938)”, *Bilig*, Bahar 2008, Sayı: 45.

Emel Osman Çavuşoğlu, Çözülme Düşümü Makedonya Sorunu ve Makedonya Türkleri, *Balkan Türkleri: Balkanlar’da Türk Varlığı*, der. Erhan Türbedar, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2003.

Eminov, Ali, “The Turks in Bulgaria: Post 1989 Developments”, *Nationalities Papers*, Vol.27, No.1, 1998.

Enachescu, Vladimir-Aurelian, “Understanding Multicultural Communication and Cooperation through Multicultural Dobrogea”, *Journal of Community Positive Practices*, Vol. XIII, No. 2, 2013.

Epstein, Charlotte, “Who Speaks? Discourse, the Subject and the Study of Identity in International Politics”, *European Journal of International Studies*, Vol. 17, No. 2, 2011.

Ergin, Sedat, “Rumeli’den Türkiye’ye Bakınca”, *Hürriyet*, 4 Ekim 1998.

Fırat, Melek, “Yunanistan’la İlişkiler”, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, der. Baskın Oran, Cilt I: 1919-1980, 10. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Finnemore, Martha– Sikkink, Kathryn, “Taking Stock: The Constructivist Research Program in International Relations and Comparative Politics”, *Annual Review of Political Science*, Vol. 4, 2001.

Gangloff, Sylvie, “The Relations Between Turkey and Macedonia: The Incoherencies of a Political Partnership”, *Turkish Review of Balkan Studies*, No:6, 2001.

Gangloff, Sylvie, “Turkish Policy Towards the Conflict in Kosovo: The Preeminence of National Political Interest”, *Balkanologie*, Vol. VIII, No.1, 2004.

Geray, Cevat, “Türkiye’de Göçmen Hareketleri ve Göçmenlerin Yerleştirilmesi”, *Amme İdaresi Dergisi*, C. III/4, Aralık 1970.

Goularas, Gökçe Bayındır, “1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Günümüzde Mübadil Kimlik ve Kültürlerinin Yaşatılması”, *Alternatif Politika*, Cilt: 4, Sayı: 2, Temmuz 2012.

Guzzini, Stefano, “A Reconstruction of Constructivism in International Relations”, *European Journal of International Relations*, 2000, Vol. 6, No. 2.

Güçlütürk, Taner, “Kosova Türklerinin Türk Dili’nin Resmîyetine Bağlı Toplumsal Sorunları”, *BAL-TAM Türklük Bilgisi 14*.

Gündüz, Emin– Kandemir, Nüzhet– Çakmak, Haydar, “İsmet İnönü’nün Dış Politika Felsefesi ve Uygulamaları”, *Liderlerin Dış Politika Felsefesi ve Uygulamaları*, ed. Haydar Çakmak, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2013.

Gürel, Şükrü S., “Türk Dış Politikası (1919-1945)”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul.

Hatipoğlu, Murat, “Kuruluşundan Günümüze Makedonya Cumhuriyeti’nin Dış Politikası ve Balkan Ülkeleriyle İlişkileri (1991-2000)”, *Balkan Diplomasisi*, der. Ömer E. Lütem – Birgül Demirtaş Coşkun, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2001.

Hatipoğlu, Murat, “Yunanistan’ın Dış Politikası ve Balkanlar (1990-2000)”, *Balkan Diplomasisi*, der. Ömer E. Lütem – Birgül Demirtaş Coşkun, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2001.

Hayrullah, Pervin – Hüseyinoğlu, Ali – Kabza, Cemil, “A Report on Western Thrace Turkish Minority”, *PEKEM Research Center*, Komotini, 2014.

Hopf, Ted, “The Promise of Constructivism in International Relations Theory”, *International Security*, Vol.23, No.1, 1998.

Horata Osman, “Romanya Türkleri”, *Yeni Türkiye, Türk Dünyası Özel Sayısı II*, Sayı: 16, Temmuz-Ağustos 1997.

Horata, Osman, “Kuzey ve Batı Türklüğünün Kesişme Noktasında Küçük Bir Türk Topluluğu: Romanya Türkleri”, *Balkan Türkleri: Balkanlar’da Türk Varlığı*, der. Erhan Türbedar, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2003.

Hüseyinoğlu, Ali, “Balkanlar’daki Azınlıklar ve Siyasi Katılım: Batı Trakya Türkleri (Yunanistan) Örneği”, *Türk Dünyası Kültürel Değerleri Uluslararası Sempozyumu, 4-8 Kasım 2013*, ed. Burhan Sayılır, Eskişehir, 2014.

Hüseyinoğlu, Ali, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Yunanistan Azınlık Politikasındaki Süreklilik ve Değişimlerin Batı Trakya Üzerindeki Yansımaları”, *II. Uluslararası Batı Trakya Türkleri Araştırmaları Kongresi*, ed. Özkan Hüseyin-Feyyaz Sağlam, 27-29 Ocak 2007, Münih/Almanya, Batı Trakya Türkleri Araştırma Merkezi Yayınları:14, Nisan 2008.

İbrahim, Enes, “Ohri Çerçeve Anlaşması’nı Türklere Getirdikleri”, *Ufuk Dergisi*, Sayı:15.

İmamoğlu, Nergis, “Mustafa Kemal Atatürk ve Aleksandır Stamboliyski: Kader Birliğinden Siyasi İşbirliğine”, *Balkanlar’da Türk Kültürü*, Sayı: 77, Eylül-Ekim 2009.

İnci, Salih, “Türk-Yunan Siyasi İlişkilerinde Azınlıkların Dini Kurumları Meselesi”, *Balkan Araştırmaları Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, 2010.

Jackson, Robert, “Social Constructivism”, *Introduction to International Relations, Theories and Approaches*, (ed. Robert Jackson – George Sorensen), 3. Baskı, Oxford University Press, 2006.

Jordan, Richard, “A Brief Case for the English School”, *The Monitor*, 2011, Special Edition, s.21, <http://web.wm.edu/so/monitor/issues/16-SE/3-jordan.pdf>, (18.11.2013).

Judah Tim, “The Kosovo Liberation Army”, *Perceptions*, September-November 2000.

Junkos, Ana E., “The EU’s Post-Conflict Intervention in Bosnia and Herzegovina: (re)Integrating the Balkans and/or (re)Inventing the EU?” *Southeast European Politics*, November 2005, Vol. VI, No.2.

Kahramanyol Mustafa, “Türkiye’den Makedonya’ya Bakış”, *Dünden Bugüne Makedonya Sorunu*, der. Murat Hatipoğlu, Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2002.

Karacasulu, Nilüfer, “Dış Politika Nedir?”, *Türk Dış Politikası 1919-2008*, ed. Haydar Çakmak, Barış Platin Yayınları, Ankara, 2008.

Kaya, Sezgin, “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 63, Sayı: 3, 2008.

Kayapınar, Ayşe, “Türkiye-Bulgaristan İlişkilerinin Bulgaristan’daki Türkler Açısından Değerlendirilmesi”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Yıl:1 Sayı:2, Eylül 2003.

Kelahmet, Fehim, “Yunanistan’da Müftülük Kurumu”, *II. Uluslararası Batı Trakya Türkleri Araştırmaları Kongresi*, ed. Özkan Hüseyin-Feyyaz Sağlam, 27-29 Ocak 2007, Münih/Almanya, Batı Trakya Türkleri Araştırma Merkezi Yayınları:14, Nisan 2008, s.74; *Ayın Tarihi*, 23 Ocak 1991.

Kerim, Altay, “Romanya Türklerinin Oluşumu”, *Balkanlar’da Türk Kültürü’nün Dünü-Bugünü-Yarını*, *Uluslararası Sempozyum (26-28 Ekim 2001)*, Bursa, 2002.

Keser, Ulvi, “Kıbrıs Sorunu Bağlamında Türkiye’de 6-7 Eylül 1955 Olaylarına Kesitsel Bir Bakış”, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XII, Sayı:25, Güz 2012, s. 208.

Keyman, Fuat, “Kimlik ve Demokrasi”, *Devlet ve Ötesi*, der. Atila Eralp, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

Kılıç, Kemal Hakkı, “Diyanet İşleri Başkanlığı’nca Bulgaristan’a Yapılan Yardımlar”, *Diyanet*, Ağustos 2009, Sayı:124.

Kılıç, Kemal Hakkı, “Diyanet İşleri Başkanlığınca Romanya’ya Sunulan Hizmetler”, *Diyanet*, Ekim 2009, Sayı:126.

Kocaman, Ahmet, “Dilbilim Söylemi”, *Söylem Üzerine*, der. Ahmet Kocaman, 2. Baskı, Metu Press, Ankara, 2003.

Kocaman, Ahmet, "Söylem Çalışmaları ve Türkçe Öğretimi", *Doğan Aksan Armağanı*, Yay. Haz. Kamile İmer-Leyla Subaşı Uzun, DTCF Yayınları: 366, Ankara, 1998.

Kodaman, Timuçin, "Menderes'in Dış Politika Felsefesi ve Uygulamaları", *Liderlerin Dış Politika Felsefesi ve Uygulamaları*, ed. Haydar Çakmak, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2013.

Kohen, Sami, "Moral İçin İyi", *Milliyet*, 14 Nisan 2001.

Kowert, Paul, "Agent Versus Structure in the Construction of National Identity", *International Relations in a Constructed World*, ed. Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf, Paul Kowert, M.E: Sharpe, New York, 1998.

Kratochwil, Friedrich– Ruggie, John Gerard, "International Organization: A State of the Art on an Art of the State", *International Organization*, Vol.40, No.4, 1986.

Kubalkova, Vendulka, Nicholas Onuf, Paul Kowert, "Constructing Constructivism", *International Relations in a Constructed World*, ed. Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf, Paul Kowert, M.E: Sharpe, New York, 1998.

Kut, Şule, "Turkish Diplomatic Initiatives for Bosnia-Herzegovina", *Balkans: A Mirror of the New International Order*, ed. Günay Göksu Özdoğan ve Kemali Saybaşı, Eren Yayınları, İstanbul, 1995.

Kutlay, Muzaffer, "İki Dünya Arasında Türkiye Balkanlar Politikası", *Analist*, Haziran 2013.

Küçük, Mustafa, "Uluslararası İlişkiler Kuramında 'Konstrüktivist Dönüşü' Anlamak", *Ege Akademik Bakış*, Cilt: 9, Sayı: 2, 2009.

Lapid, Yosef, "The Third Debate on the Prospect of International Theory in a Post-Positivist Era", *International Studies Quarterly*, Vol. 33, No. 3.

Larrabee, F. Stephen, "Greece's Balkan Policy in a New Strategic Era", *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 5, No. 3, September 2005.

Lory, Bernard, "XIX. Yüzyılda Balkanlar'da Türkçe Konuşmak", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşamak*, der. François Georgeon – Paul Dumont, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

Mandacı, Nazif, "Turks of Kosovo and the Protection of Minority Culture at the Local Level", *Perceptions*, Summer 2004.

Mandacı, Nazif, "Turks of Macedonia: The Travails of the 'Smaller' Minority", *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol: 27, No: 1.

Marolov, Dejan, "The Relations Between Macedonia and Greece in the Context of the Name Issue", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt:2, No:1, Temmuz 2013.

Mearsheimer, John J., "The False Promise of International Relations", *International Security*, Vol. 19, No. 3, Winter 1994/95.

Milliken, Jennifer, "The Study of Discourse in International Relations: A Critique of Research and Methods", *European Journal of International Relations*, Vol. 5, No. 2, 1999.

Mumcu, Cumhur, "Kardak Krizi (1996)", *Türk Dış Politikasında 41 Kriz*, ed. Haydar Çakmak, Ankara, 2012.

Muzbeg, Esin, "Gül'ün Sözsüz Mesajı", *Yeni Dönem*, Sayı:294, 13 Ekim 2005.

Muzbeg, İskender, "Hukuki Belgeler Çerçevesinde Kosova Türkleri", *Balkan Türkleri: Balkanlar'da Türk Varlığı*, der. Erhan Türbedar, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2003.

Muzbeg, İskender, "Hukuki Belgeler Çerçevesinde Kosova Türkleri", *Balkan Türkleri: Balkanlar'da Türk Varlığı*, der. Erhan Türbedar, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2003.

Nikolaos, Tzifakis, "The Yugoslav Wars' Implications on Romanian Security", *South East European Politics*, Vol. 2, No. 1, May 2001.

Nugroho, Ganjar, "Constructivism and International Relations", *Global & Strategis*, Vol. II, No. 1, January-June 2008.

Onuf, Nicholas, "Constructivism: A User's Manuel", *International Relations in a Constructed World*, ed. Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf, Paul Kowert, M.E: Sharpe, New York, 1998.

Oran, Baskın, "Balkan Müslümanlarında Dinsel ve Ulusal Kimlik (Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya ve Kosova Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme)", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:48, Sayı:1.

Oran, Baskın, “Balkan Türkleri Üzerine İncelemeler (Bulgaristan, Makedonya, Kosova)”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 48, Sayı: 1, 1993.

Oran, Baskın, “Dönemin Bilançosu”, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, der. Baskın Oran, Cilt I: 1919-1980, 10. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Oran, Baskın, “Lozan’ın ‘Azınlıkların Korunması’ Bölümünü Yeniden Okumak”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:49, Sayı:3, 1994.

Öksüz, Hikmet, “Batı Trakya Türkleri”, *Balkanlar El Kitabı, Cilt: 2, Çağdaş Balkanlar*, der. Osman Karatay – Bilgehan A. Gökdağ, KARAM & Vadi Yayınları, Ankara, 2007.

Öksüz, Hikmet, “Turkey’s Balkan Policy 1923-2007”, *Turkish Review of Balkan Studies*, Annual 2007, Vol. 12.

Özdemir, Murat, “Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntem Bilim Sorunsalı”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 11, Sayı:1.

Özgiray, Ahmet, “Türkiye-Yugoslavya İlişkileri (1920-1938)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı: XIV, 1999.

Özkan, Ayşe, “Yunanistan Türkleri: Batı Trakya’da Uygulanan Azınlık Hukuku”, *Balkan Türkleri: Balkanlar’da Türk Varlığı*, der. Erhan Türbedar, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2003.

Özkan, İsmail, “Dobruca’da Babadağ Medresesi’nden Mecidiye Kemal Atatürk Ulusal Koleji’ne Dini Eğitim”, *Diyanet*, Ekim 2009, Sayı:126.

Özlem, Kader, “Bulgaristan Türklerinin Tarihsel Süreç İçerisinde Dönüşümü, AB Üyelik Süreci ve Türk Azınlığa Etkileri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, Kış 2008.

Özlem, Kader, “Kosova’nın Uluslararası Örgütlere Üyelik Durumu”, *Eko Avrasya*, Yıl: 6, Sayı: 22, 2013/2.

Özlem, Kader, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Romanya’nın Dış Politikasında Batı Dünyası ve Türkiye’yle İlişkiler”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı:12, Kış 2007.

Özlük, Erdem, “Gelenekselcilik-Davranışsalcılık Tartışması Bağlamında Anlamak”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 64, Sayı: 3.

Özönder, Cihat, “Batı Trakya’daki Yunan Politikası”, *Balkanlar’da Türk Kültürü’nün Dünü-Bugünü-Yarını, Uluslararası Sempozyum (26-28 Ekim 2001)*, Bursa, 2002.

Öztek, Güner, “Situation in the Balkans and Turkey’s Balkan Policy”, *Turkish Review of Balkan Studies*, OBIV, 2003.

Öztürk, Osman Metin, “Türk Dış Politikasında Balkanlar”, *Balkan Diplomasisi*, der. Ömer E. Lütem – Birgül Demirtaş Coşkun, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2001.

Paquin, Jonathan, “Managing Controversy: U.S. Stability Seeking and the Birth of the Macedonian State”, *Foreign Policy Analysis*, 2008 (4).

Petrovic, Zarko– Reljiv, Dusan, “Turkish Interests and Involvement in the Western Balkans: A Score-Card”, *Insight Turkey*, Vol.13, No.3, 2011.

Pirinççi, Ferhat, “Yunan Ulusal Kimliğinin Oluşum Sürecinde İçsel ve Dışsal Parametrelerin Analizi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 46, Sayı: 1, 2006.

Popetrevski, Vasko– Veton, Latifi, *The Ohrid Framework Agreement Negotiations, The 2001 Conflict in FYROM*, Reflections Conflict Studies Research Center, June 2004.

Pulur, Hasan, “Romenler Türk Ekmeği Yiyor”, *Milliyet*, 27 Mart 1994.

Ripiloski, Sasho– Pendarovski, Stevo, “Macedonia and the Ohrid Framework Agreement: Framed Past, Elusive Future”, *Perceptions*, Summer 2013, Vol. XVIII, No. 2.

Ruggie, John Gerard, “What Makes The World Hang Together? Neo-Utilitarianism and The Social Constructivist Challenge”, *International Organization*, Vol. 52, No. 4.

Ruggie, John Gerard, “What Makes the World Hang Together? Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge”, *International Organization*, Vol. 52, No. 4, Autumn 1998.

Sarınay, Yusuf, “Cumhuriyet Döneminde Balkan Ülkelerinden Ankara’ya Yapılan Göçler (1923-1990)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XXVII, Sayı: 80.

Sayarı, Sabri, “Turkish Foreign Policy in the Post-Cold War Era: The Challenges of Multi-Regionalism”, *Journal of International Affairs*, Fall 2000, Vol.54, No.1.

Sezer, Sema, “Yunanistan’da “Türk” Yasağı: İskeçe Türk Birliği Davası”, *Stratejik Analiz*, Cilt:5, Sayı:59, Mart 2005.

Smith, Steve, “New Approaches to International Theory”, *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, Oxford, Oxford University Press, 1999.

Smith, Steve, “Positivism and Beyond”, *International Theory: Positivism and Beyond*, ed. Steve Smith – Ken Booth – Marysia Zalewski, Cambridge University Press, 1996.

Somun, Hajrudin, “Turkish Foreign Policy in The Balkans and Neo-Ottomanism: A Personal Account”, *Insight Turkey*, Vol. 13, No. 3, 2011.

Stephen, Michael, “The Human Rights of the Turkish Minority in Western Thrace”, *Perceptions*, Vol.3, No.4, December 1998-February 1999.

Şentürk, Cem, “Batı Trakya Türklerinin Avrupa’ya Göçleri, Buldukları Ülkelerdeki Yaşam Koşulları ve Kimlik Algılamaları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, Kış 2008.

Taleski, Dane, “Minorities and Political Parties in Macedonia”, *Political Parties and Minority Participation*, Friedrich Ebert Stiftung, Skopje, 2008.

Tanoğlu, Ali, “Bulgaristan Türklerinin Son Göç Hareketi (1950-1951)”, *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt:14, İstanbul, Ekim 1952-Temmuz 1953.

Taşgetiren, Ahmet, “Marjinal Dış Politika”, *Yeni Şafak*, 12 Mayıs 2001.

Tınç, Ferai, “Makedonya’ya Türkiye Desteği”, *Hürriyet*, 8 Aralık 1993.

Tınç, Ferai, “Türkiye, Sofya’yı İslam Dünyası ile Barıştıracak”, *Hürriyet*, 6 Aralık 1997.

Tonkiss, Fran, “Analysing Text and Speech: Content and Discourse Analysis”, *Researching Society and Culture*, ed. C. Seale, SAGE, London, 2006.

Turan, Ömer, “Makedonya’da Türkler”, *Düünden Bugüne Makedonya Sorunu*, der. Murat Hatipoğlu, Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2002.

Türbedar, Erhan, “Doğu Bloku’undan AB ile Bütünleşmeye Doğru Bulgaristan ve Romanya”, *Avrasya Dosyası, Türkiye-AB İlişkileri*, Cilt: 10, Sayı:2, ASAM Yayınları, Ankara, 2004.

Türbedar, Erhan, “Tarihte Değişen Siyasi ve Sosyal Dengeler İçinde Kosova Türkleri”, *Balkan Türkleri: Balkanlar’da Türk Varlığı*, der. Erhan Türbedar, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2003.

Türbedar, Erhan, “Turkey’s New Activism in the Western Balkans: Ambitious and Obstacles”, *Insight Turkey*, Vol. 13, No. 3, 2011.

Türkeş, Mustafa, “Türkiye’nin Balkan Politikasında Devamlılık ve Değişim”, *Avrasya Dosyası*, Cilt: 14, No: 1, 2008.

Türkoğlu, Emir, “Kosova Arnavutlarının Milliyetçiliği”, *Balkan Diplomasisi*, der. Ömer E. Lütem – Birgül Demirtaş Coşkun, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2001.

Uluyurt, Abdullah, “Balkanlar’daki Türk Toplulukları Siyasi Teşekkülleri”, *Balkan Mektubu*, Sayı:15, Mart 2005.

Uzgel, İlhan, “The Role of Muslim Minorities in Interstate Relations in The Balkans”, *The Turkish Yearbook*, Vol. XXI, 1982.

Ülger, İrfan Kaya, “Balkan Gelişmeleri ve Türkiye: 1990’lı Yıllar”, *21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası*, (der. İdris Bal), Alfa Yayınları, İstanbul, 2001.

Ünal, Hasan, “Türk-Arnavut Kardeşliği (1)”, *Zaman*, 12 Temmuz 1999.

Vassilev, Rossen, “Bulgaria’s Ethnic Problems”, *East European Quarterly*, Vol. XXXVI, No. 1, March 2002.

Voskopoulos, George, “The Geographical and Systemic Influences on Greek Foreign Policy in the Balkans in the 1990s”, *Perspectives*, 26, Summer 2006.

Walt, Stephen, “International Relations: One World, Many Theories”, *Foreign Policy*, Spring 98, Issue 110.

Waver, Ole, “The Rise and Fall of the Inter-Paradigm Debate”, *International Theory: Positivism and Beyond*, ed. Steve Smith – Ken Booth – Marysia Zalewski, Cambridge University Press, 1996.

Wendt, Alexander, “Anarchy is What States Make of it: The Social Construction of Power Politics”, *International Organization*, Vol. 46, No. 2, Spring 1992.

Wendt, Alexander, “Collective Identity Formation and the International State”, *The American Science Review*, Vol. 88, No. 2, June 1994.

Wendt, Alexander, “Constructing International Politics”, *International Security*, Vol.20, No.1, Summer 1995.

Wendt, Alexander, “The Agent-Structure Problem in International Relations Theory”, *International Organization*, Vol. 41, No. 3, Summer 1987.

Wodak, Ruth, “Aspect of Critical Discourse Analysis”, *Zeitschrift für Angewandte Linguistik*, Vol.36, 2002.

Yalçın, Emrullah, “Fener Rum Patrikhanesi’nin Ekümenikliği Tartışmaları ve Gerçekler”, *Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı:50, Güz 2012.

Yaşın, Gözde Kılıç, “Bir Milletler Hapishanesine Dönüşen Yunanistan”, 2023, Eylül 2009.

Yongtao, Liu, “Discourse, Meanings and IR Studies: Taking the Rhetoric of ‘Axis of Evil’ as a Case”, *Confines*, 6/11, Enero-Mayo 2010.

Yusuf, Sait, “Türkiye’ye Yönelik Soydaş Göçü ve Sonuçları”, *Balkan Mektubu*, Sayı: 18, Yıl:2006.

İNTERNET KAYNAKLARI

“2008-01-23 Yunanistan Başbakanı Karamanlis’in Türkiye Ziyareti Derleme”, *Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi*, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=41279&l=1>, (23.01.2015).

“5 Temmuz 2009 Seçimlerinde Türkiye’de Kullanılan Oylar”, <http://www.balgoc.org.tr/2009/secim/sonuc.html>, (12.07.2014).

“A Milli Takım Tarihçesi”, *Türkiye Futbol Federasyonu Resmi İnternet Sitesi*, <http://www.tff.org/default.aspx?pageID=310>, (05.01.2014).

“Anadolu Üniversitesi Kosova İrtibat Bürosu Açıldı”, *Anadolu Üniversitesi*, 24 Ekim 2013, <http://e-gazete.anadolu.edu.tr/ayrinti.php?no=13211>, (15.10.2014).

“Basın Açıklaması”, 07.07.2005,
<http://www.balgoc.org.tr/2005/genel/secimaciklama.html>, (12.07.2014).

“Başbakan Erdoğan’dan Krasniçi’ye Birlik Mesajı”, *Balkan Günlüğü*, 30 Nisan 2012, <http://www.balkangunlugu.com/2012/04/babakan-erdoandan-krasniciye-birlik-mesaj.html>, (18.10.2014).

“Batı Trakya Raporları, Rapor 2 (Şubat 1994) ve Rapor 3 (Haziran 1994)”, *Türkiye Büyük Millet Meclisi Resmi İnternet Sitesi*, http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/belge/kr_19BatiTrakya.pdf, (6.1.2015).

“Bılgarskata Natsionalna Televizia BNT”, *Kapital*, 13 Mart 2009, http://www.capital.bg/link_dosie/medii/2009/03/13/872918_bulgarska_nacionalna_t_eleviziia_bnt/, (01.07.2014).

“Borisov: Dogan e v Panika”, *Bulgarska Natsionalna Televiziya*, 28.05.2012, http://archive.bnt.bg/bg/news/view/76933/borisov_dogan_e_v_panika, (15.07.2012).

“Bulgaria Extends Support to Turkey’s EU Process”, *Novinite Sofia News Agency*, 26 May 2004, <http://www.novinite.com/articles/35077/Bulgaria+Extends+Support+to+Turkey%27s+EU+Process>, (11.07.2014).

“Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz”, *Türkiye Cumhuriyeti Üsküp Büyükelçiliği*, <http://skopje.emb.mfa.gov.tr/MissionChiefHistory.aspx>, (01.08.2014).

“Census of Population, House and Dwellings in the Republic of Macedonia, 2002”, *Republic of Macedonia State Statistical Office*, <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/knigaXIII.pdf>, s. 34, (18.07.2014).

“Constitution of Romania”, *Parliament of Romania*, <http://www.cdep.ro/legislatie/eng/vol65eng.pdf>, (02.12.2014).

“Constitution of the Republic of Kosovo”, <http://kryeministri-ks.net/zck/repository/docs/Constitution.of.the.Republic.of.Kosovo.pdf>, (25.09.2014).

“Constitution of the Republic of Kosovo”, <http://kryeministri-ks.net/zck/repository/docs/Constitution.of.the.Republic.of.Kosovo.pdf>, (25.09.2014).

“Country Operation Turkey”, *UNHCR Global Report 1999*, <http://www.unhcr.org/3e2d4d681c.pdf>, (06.10.2004).

“Cumhurbaşkanı Abi”, *Haber Türk*, 14 Temmuz 2011, <http://www.haberturk.com/gundem/haber/648248-cumhurbaskani-abi->, (15.07.2014).

“Demirel Heralds ‘Modern Silk Road’ in Romania”, *Turkish Press Review*, 19 April 1996, <http://www.hri.org/news/turkey/trkpr/1996/96-04-19.trkpr.html>, (03.12.2014).

“Demographic Changes of the Kosovo Population 1948-2006”, *Statistical Office of Kosovo*, https://ask.rks-gov.net/ENG/pop/publications/doc_download/521-demographic-changes-of-the-kosovo-population-1948-2006, s.7, (25.09.2014).

“Destroying Ethnic Identity: The Turks of Greece”, *A Helsinki Watch Report*, <http://www.hrw.org/legacy/reports/pdfs/g/greece/greece908.pdf>, (10.02.2014).

“Dilinize, Dininize Geleneğe Sahip Çıkın”, *Haber 7*, 28.03.2007, <http://www.haber7.com/siyaset/haber/309405-dilimize-dininize-gelenege-sahip-cikin>, (12.07.2014).

“Erdoğan: Unutmayın, Türk Kosova’dır, Kosova Türkiye’dir”, *Kosova Haber*, 23 Ekim 2013, <http://www.kosovahaber.net/?page=2,9,21592>, (19.10.2014).

“Erdoğan’dan Bulgaristan’a Selam, *Balkan Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği İnternet Sitesi*, <http://www.balturk.org.tr/erdogandan-bulgaristana-selam/>, (15.07.2014).

“Erdoğan-Nastase Ortak Basın Toplantısı”, 7 Mayıs 2003, *Ak Parti Resmi İnternet Sitesi*, <https://www.akparti.org.tr/site/haberler/erdogan-nastase-ortak-basin-toplantisi-basbakan-erdogan-turkiye-ve-romanya-/4518#1>, (15.12.2014).

“Framework Convention for The Protection of National Minorities”, <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/157.htm>, (02.07.2014).

“Geographical Reach of the FCNM”, *Council of Europe*, http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/1_AtGlance/PDF_MapMinorities_bil.pdf, (2.1.2015).

“Geographical Reach of the FCNM”, *Council of Europe*, http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/1_AtGlance/PDF_MapMinorities_bil.pdf, (26.09.2014).

“Gostivar: Başbakan Erdoğan’ın Makedonya Ziyareti”, 14 Haziran 2006, <http://www.haberler.com/gostivar-basbakan-erdogan-in-makedonya-ziyareti-2-haberi/>, 02.08.2014.

“Görev Bölgemize İlişkin Bilgi Notu, 24.07.2014”, *Türkiye Cumhuriyeti Köstence Başkonsolosluğu Resmi İnternet Sitesi*, <http://kostence.bk.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=215270>, (18.12.2014).

“Greece: The Turks of Western Thrace”, *Human Rights Watch*, Vol.11, No.1, January 1999.

“Hukuki Süreç”, *İskeçe Türk Birliği Resmi İnternet Sitesi*, http://www.iskeceturkbirligi.org/page.php?ref=hukuki_surec, (7.1.2015).

“IV. Türk ve tatar Gençlik, Spor ve Kültür Festivali Açılış Konuşması, 26.05.2012”, *Türkiye Cumhuriyeti Köstence Başkonsolosluğu Resmi İnternet Sitesi*, <http://constantia.cg.mfa.gov.tr/ShowSpeech.aspx?ID=2223>, (19.12.2014).

“Komşuyla Aramız Çok İyi”, *Sabah*, 22 Şubat 2006, <http://arsiv.sabah.com.tr/2006/02/22/siy97.html>, (12.07.2014).

“Konstitutsiya na Republika Bılgariya”, *Narodna Sıbranie na Republika Bılgariya*, <http://www.parliament.bg/bg/const/>, (02.07.2014).

“Kosovo Population and Housing Census 2011”, *Kosovo Agency of Statistics*, https://ask.rks-gov.net/rekos2011/repository/docs/Final%20Results_ENG.pdf, s.60, (25.09.2014).

“Kosovo: UN and Council of Europe Sign Important Human Rights Accords”, *UN News Center*, 23 August 2004, <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=11706&Cr=kosovo&Cr1=#.VEy3aiKsWz4>, (26.09.2014).

“Macedonia: Rioters Burn Albanian Homes in Bitola”, *Human Rights Watch*, 8 June 2001, <http://www.hrw.org/news/2001/06/07/macedonia-rioters-burn-albanian-homes-bitola>, (29.07.2014).

“Mahalli İdarelerin Kardeş Kent ve İşbirliği İstatistik Verileri”, *T.C. İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü Resmi İnternet Sitesi*, <http://www.migm.gov.tr/IstatistikBilgiler.aspx>, (09.10.2014).

“Mahalli İdarelerin Kardeş Kent ve İşbirliği İstatistik Verileri”, *T.C. İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü Resmi İnternet Sitesi*, <http://www.migm.gov.tr/IstatistikiBilgiler.aspx>, (22.12.2014).

“Makedon Bakanın Para İsteği Kriz Nedeniyle Geri Çevrildi”, *NTVMSNBC*, 21 Ağustos 2001, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/100724.asp>, (30.07.2014).

“Makedonya Türk Demokratik Partisi Tarihçesi”, *Makedonya Türk Demokratik Partisi Resmi İnternet Sitesi*, <http://www.tdp.org.mk/index.php/parti/tarihce.html>, (19.07.2014).

“Makedonya Türklerinden Depremzedelere 33 bin 700 Marklık Yardım”, 14 Ekim 1999, <http://www.porttakal.com/ahaber-makedonya-turklerinden-depremezdelere-33-bin-700-marklik-yardim-182159.html>, (27.07.2014).

“Makedonya’da Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Rüzgârı Esti”, 9 Ekim 2011, <http://www.makturk.com/wp/2011/10/makedonyada-basbakan-recep-tayyip-erdogan-ruzgari-esti/>, (04.08.2014).

“MATÜSİTEB Üye Dernekleri 2014”, *MATÜSİTEB Resmi İnternet Sitesi*, http://matusiteb.org.mk/?page_id=668, (19.07.2014).

“Members of Parliament”, *Assembly of the Republic of Macedonia*, <http://www.sobranie.mk/members-of-parliament.nsp>, (19.07.2014).

“Minority Rights: International Standarts and Guidance of Implementation”, *United Nations Human Rights Office of Head Commissioner*, New York and Genova, 2010, s. 2, http://www.ohchr.org/Documents/Publications/MinorityRights_en.pdf, (10.03.2015).

“NATO’s Role in Relation to the Conflict in Kosovo”, *NATO Resmi İnternet Sitesi*, <http://www.nato.int/kosovo/history.htm>, (06.10.2014).

“On the Use Languages – Law No.02/L-37”, *Assembly of Kosovo*, http://www.assembly-kosova.org/common/docs/ligjet/2006_02-L37_en.pdf, (25.09.2014).

“Papandreu ve Erdoğan Batı Trakya için Ne Dediler?”, *Azınlıkça*, 14.05.2010, http://www.azinlikca.net/index.php?option=com_content&view=article&id=1245:papandreou-ve-erdogan-bati-trakya-icin-ne-dediler&catid=50:bat-trakya-haber&Itemid=29, (23.01.2015).

“Papandreu: Batı Trakya Türklerine Ayrımcılık Yapıldı”, *NTVMSNBC*, 18 Ocak 2004, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/253149.asp>, (10.01.2015).

“Parliamentary”, *Republic of Kosovo Central Election Commission*, <http://www.kqz-ks.org/en/parliamentary>, (26.09.2014).

“Press Release - Announcement of the demographic and social characteristics of the Resident Population of Greece according to the 2011 Population – Housing Census”, *Hellenic Statistical Authority*, Piraeus, 23 August 2013, http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/General/nws_SAM01_EN.PDF, (2.1.2015).

“Priklyuçi Poseštenieto na Davutoglu v Bulgariya”, *Skat TV*, 20.03.2010, <http://www.skat.bg/news.php?action=0&newsID=8032>, (14.07.2014).

“Principles on Turkish Foreign Policy, an adress by H. E Foreign Minister of Turkey Ahmet Davutoğlu”, *SETA Foundations's Washington DC Branch*, 8 December 2009, s.4, <http://arsiv.setav.org/ups/dosya/14808.pdf>, (30.06.2014).

“Recommendation 1201 (1993) on an Additional Protocol on the Rights of National Minorities to the European Convention on Human Rights”, *European Council Parliamentary Assembly*, <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta93/EREC1201.htm>, (10.03.2015).

“Resolution 1244 (1999), S/RES/1244”, *United Nations Security Council*, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement>, (06.10.2014).

“Reşenie No:4 ot April 1992 g. po K.D. No:1/91 po iskane za...”, *Sıdırjanie, Konstitutsionen Sıd na Republika Bulgariya*, <http://constcourt.bg/contentframe/contentid/1736>, (02.07.2014).

“Romanya Demokrat Türk Birliği Tarihçesi”, *Romanya Demokrat Türk Birliği Resmi İnternet Sitesi*, <http://rdtb.ro/index.php?l=tr&m=2>, (02.12.2014).

“Sofya Metrosunun 2. Hattı Doğuş ile Devrede”, 6 Eylül 2012, *NTVMSNBC*, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25379749/>, (09.06.2014).

“The Constitution of Greece”,
<http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/001-156%20agliko.pdf>, (2.1.2015).

“Türk-Yunan Kültür Komisyonu Ankara ve Atina Toplantıları Protokolü (1968)”, http://www.pekem.org/userfiles/1968_Kultur_Protokolu.pdf, (18.01.2014).

“Türk Hava Yolları”, *Kosova Türkiye Ticaret Odası Resmi İnternet Sitesi*,
<http://www.kt-to.org/uyelerimiz/kurucu-uyelik-statusu/turk-hava-yollar-thy/>,
 (08.10.2014).

“Türk İşadamları Derneği”, <http://www.tiad.ro/index.php/tr/kurumsal/hakk-m-zda>, (21.12.2014).

“Türkçe’yi İste, Kürtçe’yi İnkâr Et”,
<http://www.kusca.com/modules.php?name=News&op=NEPrint&sid=3173>,
 (11.10.2014).

“Türkiye’nin Balkanlar’daki En Büyük Ticaret Ortağı Romanya”, *Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB)*,
<http://haber.tobb.org.tr/ekonomikforum/2011/12/030-033.pdf>, (30.06.2014).

“Türk-Yunan Kültür Komisyonu Ankara ve Atina Toplantıları Protokolü (1968)”, http://www.pekem.org/userfiles/1968_Kultur_Protokolu.pdf, (4.1.2015).

“United Nations Protection Force”, *Former Yugoslavia – UNPROFOR*,
http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unprof_p.htm, (24.06.2014).

“Ustav na Republika Makedonija”, *Sobranie na Republika Makedonija*,
<http://www.sobranie.mk/ustav-na-rm.nspk>, (18.07.2014).

“Üçlü Balkan Zirvesi”, *NTVMSNBC*, 15 Şubat 2001,
<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/64387.asp>, (01.07.2014).

“Yunus Emre Enstitüsü, Bükreş ve Köstence Kültür Merkezlerini Hizmete Açtı”, *Yunus Emre Enstitüsü Resmi İnternet Sitesi*,
<http://yee.org.tr/turkiye/tr/haberler/bizden-haberler/yunus-emre-enstitusu-bukres-ve-kostence-turk-kultur-merkezlerini-hizmete-acti-141>, (19.12.2014).

Alp, İlker, “Batı Trakya Türkleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı: 33, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-33/bati-trakya-turkleri>, (11.01.2014).

Adıyaman, Şeyma, “Türkiye-Makedonya İlişkileri”, *BİLGESAM*, 23 Şubat 2012, http://www.bilgesam.org/incele/138/-turkiye-makedonya-iliskileri/#.VB4cgpR_v-s, (25.07.2014).

Adıyaman, Şeyma, “Türkiye-Romanya İlişkileri”, *BİLGESAM*, 18 Haziran 2011, <http://www.bilgesam.org/incele/146/-turkiye-romanya-iliskileri/#.VMZVEf7kcn4>, (18.12.2014).

Akalın, Şükrü Haluk, “Makedonya’da Eğitim Dili Olarak Türkçe”, http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/sukru_haluk_akalin_makedonya_egitim_dili_olarak_turkce.pdf, (27.07.2014).

Aras, Bülent, “Turkey and the Balkans: New Policy in a Changing Regional Environment”, 31 October 2012, s. 2, http://www.gmfus.org/wp-content/blogs.dir/1/files_mf/1351696866Aras_Balkans_Oct12.pdf, (28.06.2014).

Behraves, Maysam, “Constructivism: An Introduction”, *E-International Relations Web Sitesi*, <http://www.e-ir.info/2011/02/03/constructivism-an-introduction/>, (19.11.2013).

Chrysoloras, Nikos, “Why Orthodoxy? Religion and Nationalism in Greek Political Culture”, s. 13, http://www.lse.ac.uk/europeanInstitute/research/hellenicObservatory/pdf/1st_Symposium/NicosChrysoloras1stLSESymposiumPaper.pdf, (27.06.2014).

Christopoulos, Dimitris, “EUODO Citizenship Observatory, Country Report: Greece”, *European University Institute*, January 2013, s.5, <http://eudo-citizenship.eu/docs/CountryReports/Greece.pdf>, (7.1.2015).

Cumhurbaşkanını Artık Halk Seçecek”, *BBC Turkish*, 22 Ekim 2007, http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2007/10/printable/071021_turkey_vote.shtml, (01.07.2014).

Çayırılı, Necati, “Makedonya’da Türk Kimliğinin/Kültürünün Korunmasında Etkin Sivil Toplum Kuruluşları”, *Kocaeli BAL-TÜRK Resmi İnternet Sitesi*, <http://www.balturk.org.tr/makedonyadaki-turk-kimligininkulturunun-korunmasinda-etkin-sivil-toplum-kuruluslari/>, (19.07.2014).

Davutoğlu, Ahmet, “Turkish Mediation: Critical Reflections From the Field”, <http://www.mfa.gov.tr/turkey-s-mediation-critical-reflections-from-the-field.en.mfa>, (28.06.2014).

Dijk, Teun Van, “Introduction: Discourse Analysis as a New Cross-Discipline”,

<http://www.discourses.org/OldArticles/Discourse%20Analysis%20as%20a%20new%20Cross-Discipline.pdf>, s.1. (22.11.2013).

Dobruca Türk İşadamları Derneği Resmi İnternet Sitesi, <http://www.dobrucatiad.org/index.htm>, (21.12.2014).

Hardy, Cynthia, “Discourse as a Strategic Resource”, <http://www.mngt.waikato.ac.nz/ejrot/cmsconference/1999/documents/strategy/CMS%20paper%20formatted.pdf>, s.3-4. (22.11.2013).

<http://ua.mfa.gov.tr>, (13.01.2014).

<http://www.insse.ro/cms/files/RPL2002INS/vol5/tables/t18.pdf>, (01.12.2014).

<http://www.kdtp.org/kdtp/> (26.09.2014).

<http://www.osce.org/kosovo/20466?download=true>, (26.09.2014).

<http://www.osce.org/kosovo/25332?download=true>, (26.09.2014).

http://www.recensamantromania.ro/wp-content/uploads/2013/07/sR_Tab_8.xls, (01.12.2014).

<http://www.rogoveanu.ro/constitutia.html>, (15.01.2014).

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c032/b010/tbm m180320100070.pdf>, s.70, (09.02.2014).

<http://www.ucd.ie/ibis/filestore/Ohrid%20Framework%20Agreement.pdf>, (18.07.2014).

İsmet İnönü, Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri, (1944-1950), Haz. İlhan Turan, <http://www.ismetinonu.org.tr/ismet-inonu-1944-1950.htm>, (09.01.2014).

Karajkov, Risto, “Census Failed in Macedonia”, 20 October 2011, <http://www.balcanicaucaso.org/eng/Regions-and-countries/Macedonia/Census-fails-in-Macedonia-105372>, (18.07.2014).

Kaştan, Yüksel, “Atatürk Dönemi Türkiye-Bulgaristan İlişkileri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı: 72, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-72/ataturk-donemi-turkiye-bulgaristan-iliskileri>, (26.12.2014).

Kut, Şule, “Turks of Kosovo: What to Expect?”, <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/02/SuleKut.pdf>, (09.10.2014).

Liountri, Christianna, “Turkey’s Balkan Policy under the AKP”, 26 March 2013, <http://www.defencegreece.com/index.php/2013/03/turkeys-balkan-policy-under-the-akp/>, (30.06.2014).

Lesser, Ian O., *NATO Looks South – New Challenges and New Strategies in the Mediterranean*, RAND Corporation, 2000, s. 33, http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monograph_reports/MR1126/MR1126.chap4.pdf, (27.06.2014).

Narodna Partiq Svoboda i Dostoinstvo, <http://www.npsd.bg/index.php/bg/>, (02.07.2014).

Özlem, Kader, “Unutulan Balkan Türkleri”, *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 30 Temmuz 2011, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/balkanlar-ve-kibris-arastirmalari-merkezi/2011/07/30/6245/unutulan-balkan-turkleri>, (06.10.2014).

Reljic, Dusan, “Turkey in the Western Balkans: Delight and Distress”, *International Conference: Turkey as a New Regional Power? Perspectives of Turkey’s Foreign and Security Policy*, *Südosteuropa-Gesellschaft*, Berlin 29-30 June 2010, http://www.suedosteuropa-gesellschaft.com/framescontent/projekte/2010/conference_berlin_turkey/reljic_beitrag.pdf, s.3, (30.06.2014).

Selamet, İbrahim, “Kosova İslam Birliği”, *Kosova Prizrenliler Kültür ve Dayanışma Derneği Resmi İnternet Sitesi*, <http://www.prizrenliler.org/content/view/821/1/>, (08.10.2014).

Slujben Vesnik, Broy 58, 19 Yuli 2005, <http://www.slvesnik.com.mk/Issues/8EDCC32A9E7D654C949C24BD18E63775.pdf>, s. 2, (19.07.2014).

Stahl, Bernhard, “The EU’s Power Play in the Balkans – How Soft, How Civilian, How Effective?”, 18 December 2010, http://www.phil.uni-passau.de/fileadmin/group_upload/61/Stahl_EU_as_softpower.pdf, (27.06.2014).

Statistical Reference Book Population Census 2011, Sofia 2002, s. 41, http://statlib.nsi.bg:8181/isisbgstat/ssp/fulltext.asp?content=/FullIT/FulltOpen/P_22_2

011_SRB.pdf, 02.07.2014. Ayrıca 2011 nüfus sayımları için bkz. http://www.nsi.bg/Census_e/Census_e.htm, (02.07.2014).

Stuart, Paul, "Camp Bondsteel and America's Plans to Control Caspian Oil", 29 April 2002, *World Socialist Web Site*, <http://www.wsws.org/en/articles/2002/04/oil-a29.html>, (06.10.2014).

Türk Dil Kurumu Resmi İnternet Sitesi, Büyük Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.528340a95b08a9.11625208, (13.10.2013).

Varga, Arpad, "Hungarians in Transylvania Between 1870 and 1995", <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/supplem.htm>, (01.12.2014).

Zhelyazkova, Antonina – Avramov, Orlin – Kosseva, Maya – Petkashev, Lubomir, *Obrazovatelni Problemi na Turските Detsa v Bilgarskoto Uçilište*, İMİR, Sofiya, 2012, s.41, http://imir-bg.org/wp-content/uploads/2014/01/Obrazovanie-na-malcinstvata_2.pdf, (12.07.2014).

YARARLANILAN RESMİ KURUMLARIN İNTERNET SİTELERİ

Türkiye Büyük Millet Meclisi Resmi İnternet Sitesi.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi.

RÖPORTAJLAR

Azınlık Eski Milletvekili Ahmet Hacıosman ile Tarafımızca Yapılan Röportaj, Gümölcine, 24.04.2015.

Bulgaristan Müslümanları Başmüftüsü Mustafa Hacı Aliş, Sofya, 18 Mart 2015.

Dobruca Türk İşadamları Derneği Başkanı Zeki Uysal ile Tarafımızca Yapılan Görüşme, Köstence, 19 Mart 2015.

Dr. Taner Güçlütürk ile Tarafımızca Yapılan Röportaj, Prizren, 12 Kasım 2014.

Gümölcine Seçilmiş Müftüsü İbrahim Şerif ile Tarafımızca Yapılan Röportaj, Gümölcine, 24 Nisan 2015.

KDTP Milletvekili Fikrim Damka ile Yapılan Röportaj, Edirne, 7 Kasım 2014.

Romanya Demokratik Türk Birliği Başkanı Osman Fedbi ile Tarafımızca Yapılan Röportaj, Köstence, 20 Mart 2015.

Romanya Müslümanları Müftüsü Murat Yusuf ile Tarafımızca Yapılan Röportaj, Edirne, 13 Ocak 2015.

THP Milletvekili Enes İbrahim ile Tarafımızca Yapılan Röportaj, Üsküp, 16 Kasım 2014.

GAZETELER VE HABER AJANSLARI

24 Chasa

Agentsiya Fokus

Akşam

Anadolu Ajansı

Ayn Tarihi

Birlik

Bugün

Cihan Haber Ajansı

Cumhuriyet

Dnevnik

Duma

Gündem

Haber Türk

Hak ve Özgürlük

Hakses

Hürriyet

Hürriyet Daily News

İhlas Haber Ajansı

İleri

Karadeniz

Kırcaali Haber
 Millet
 Milliyet
 Olay
 Resmi Gazete
 Sabah
 Sega
 Trakya'nın Sesi
 Trud
 Türkiye
 Utrinski Vestnik
 Yeni Asya
 Yeni Balkan
 Yeni Dönem
 Yeni Şafak
 Yeniçağ
 Zaman
 Zaman Makedonya
 Zaman Romanya

TEZLER

Biçer, Ali, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye'nin Balkan Türkleri Politikası*", (Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Strateji Bilimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gebze, 2007.

Çelik, Recep, *20. Yüzyılda Balkan Türklerinin Siyasal ve Toplumsal Örgütlenmeleri*, (Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), Trabzon 2006.

Eroğlu, Zehra, *Turkish Foreign Policy Towards The Balkans in The Post-Cold War Period*, (The Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University, Unpublished Master Thesis), Ankara, 2005.

Hatip, Özer, *Yunan Parlamentosu'nda Görev Yapmış Batı Trakya Türk Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri (Lozan'dan Günümüze)*, (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı), İzmir, 2014.

Özer, Cem, *Atatürk'ün Türk Dünyası ile İlişkileri*, (Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007.

Sezer, Tayfun, *Söylem Analizi: PKK Örneği*, (Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Suç Araştırmaları Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2011.

Sunar, Burcu, *Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Dış Politika Söyleminin Biçimlenmesinde Bir Etken Olarak Siyasi İlahiyat*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2013.

Ünay, Bora, *Türk-Yunan İlişkilerinde Temel Sorunlar ve 1999 Sonrası Yumuşama Dönemi*, (Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007.

Yıldız, Şule Şeyma, *Avrupa Birliği Eşiğindeki Romanya'da Müslüman-Türk Azınlık*, (Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale, 2007.